

NYELVTUDOMÁNYI  
**KÖZLEMÉNYEK**

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

**BUDENZ JÓZSEF.**

---

HUSZONKETTEDIK KÖTET.

I. FÜZET.

*Ára 50 kr.*

BUDAPEST, 1890.

## TARTALOM.

<i>Dr. Munkácsy Bernát</i> : A vogul nyelvjárások szóragezása: II. Középlozvai vogul nyelvjárás (nyelvmutatványokkal) --- --- --- --- ---	1
III. Alsólozvai vogul nyelvjárás (nyelvmutatvánnyal) --- --- --- ---	53



# A vogul nyelvjárások szóragozása.

## II. Középzozvai vogul nyelvjárás.

### A) Névszó-ragozás.

#### 1. §. Névszó-tő.

A középzozvai, valamint a déli vogul nyelvjárások általában, igen gyakran tüntetnek fel fogyatkozott hangtestű grammatikai végzeteket és szótöket a megfelelő éjszaki vogul alakhoz képest. Mint ilyen körülmények között rendszeren történik, föllépnek bizonyos hangtani föltételek mellett a csonka tőalakok eredeti teljesebb másai, illetőleg ezeknek sajátmű elváltozásai is s változattossá teszik a különben egyszerű grammatikai szerkezet képét. Ilyen esetek a névszókra nézve a középzozvai nyelvjárásban a következők:

1. A pusztá (nem mássalhangzóval kapcsolt) tővégi  $\gamma$  spirans csupán a nyílt *a*, *ä*, magánhangzós végzetek előtt marad meg föltétlenül ez alakjában, egyébként *i* magánhangzóvá olvad, pl. *jär-*: nom. *jäi* atya, acc. *jäimé*, lat. *jäiné*, birtokosragokkal: *jäim*, *jäin*, de 3. szem. *järä*, plur. 1 szem. *järau*, 2. sz. *järän* | *tar-*: nom. *taí* ág, loc. *taít*, birtokosragokkal: *taim*, *taín*, *tarä*, *tarau* | *sär-*: nom. *säi* hajfonat; *säim*, *säin*, *särä*. A tőnek hosszú magánhangzója, vagy diphtongusa után megmarad a  $\gamma$  az *e* kötőhangzós végzetek előtt is, míg a csonka alakban a nyomába lépő *i* esetleg el is tűnhetik, pl. *woqi* erő (*woqital* erőtlen): lat. *woqn*, instrum. *woqrél*, birtokosragokkal: *woqrém*, *woqrén*, *woqrä*, *woqrau*, *woqrän* || *lū* düh, harag (éjsz. *law*): *lūrém*, *lūrén*, *lūrä* | *nē* nő (*nētal* nőtlen, *nēreñ* nő): *nērém*, *nērén*, *nērät*, *nērau*, *nērän* | *mō* föld (*mōr-as* földfelület, *mōreñ* földes): *mōrém*, *mōrén*, *mōrät*, *mōrau*, *mōrän*. Ezekben: *lī* fark, *rī* hőség a csonka tőnek *i* véghangzója elnyeli a

megelőző hosszú magánhangzót (v. ö. éjsz. *lě'i*, *rě'i* s többeli *lěγ-*, *rěγ-* megfelelőiket) s analogia útján átvivődik a teljes többe is, így: lat. *līnē*, *rīnē*; birtokosragokkal: *līγēm*, *līγēn*, *līγä*, *līγän* (és *līm*, *līn*, *līγä*), szintígy: *rīγēm*, *rīγēn*, *rīγä*, *rīγau*.

2. Az éjszaki vogul *lγ*, *rγ*, *ñγ* mássalhangzó-csoportokon végződő tök (mint *kwälγ-*, *ērγ-*, *jänγ-*: nom. *kwälī'* kötél, *ērī'* ének, *jäni'* nagy) középlozvai alakjaiban a *γ* részben *i*-vé olvad, részben a megelőző mássalhangzóhoz assimilálódik s e mellett a többeli hosszú magánhangzó, vagy diphthongus megrövidül. Az előbbi alak alkalmazása az éjszaki vogul csonkább tövével, az utóbbié a teljes tövével egyezik. Példák: *kwogli* kötél: loc. *kwoglit*, lat. *kwoglin*; de instrum. *kwallél*, plur. nom. *kwallét*, birtokosragokkal: *kwallēm*, *kwallēn*, *kwallä* | *tałi* vonó háló (éjsz. vog. *tałī'*, tő: *tałγ-*): plur. nom. *tallét*, birtokosragokkal: *tallēm*, *tallēn*, *tallä* | *jēri* ének: plur. nom. *jerrét*, birtokosragokkal: *jerrēm*, *jerrēn*, *jerrä* | *jäni* játék (éjsz. vog. *joni'* tő: *jonγ-*): instrum. *jännél*; *jännēm*, *jännēn*, *jännä* | *woqni* erdő: loc. *woqnit*, plur. nom. *wannét*; *wannēm*, *wannēn*, *wannä*.

3. A középlozvai *lol* láb, *mot* máj, *töt* ruhaujj, *pot* arcz, *poŋa* szóknak magánhangzóval csatlakozó végzetek előtt teljesebb *lail*, *mait*, *tait*, *pait* töveik vannak, melyek az eredetibb éjsz. vog. *la'il*, *majt*, *tajt*, *pajt* alakok maradványai, pl. acc. *lölme*, *motme*, loc. *poŋtē*, *töttē*; de birtokosragokkal: *lailēm*, *maitēn*, *paitä* (de v. ö. ezek ellenében az éjsz. vog. *ma'il* mell, *ma'ir* tuskó, *ta'il* teli, *najt* varázsló szók középlozvai *mail*, *mäir*, *täil*, *najt* változatlan tövű megfelelőit). Ugyanígy van a középlozvai *poel* falu (éjsz. vog. *paul*) mellett: *pqiliñ* falusi, *pqilēm* falvam stb. (de v. ö. éjsz. vog. *taul* szárny, melynek középlozvai alakja szintén *taul*). — Efféle tögyengülés mutatkozik a *ñol* orr, *jol* hely (éjsz. vog. *ñol*, *jol*) szókban is, melyeknek *ñalēm*, *ñalēn*, *ñalä*; *jalēm*, *jalēn*, *jalä* ragozott alakjaik vannak (de v. ö. éjsz. vog. *kwol* ház, *zol* reggel = középlozv. *kwäl*, *khwql*). E mellett: *kat* kéz (*kat-poql* fél kéz, *kat-päl* tenyér) a teljes tő *koqt* alakú (v. ö. éjsz. vog. *kät*), pl. instrum. *koqtél*, birtokosragokkal: *koqtēm*, *koqtēn*, *koqtä* (de éjsz. vog. *ät* haj, *sät*, *hét*, *vät* harmincz = középlozv. *öt*, *soqt*, *voüt*).

4. A tövégi *w*, ha csak mássalhangzó nem előzi meg (mint pl. az *oqkw* nagynéne, *oqñkhw* anya, *lėkw* férjem bátya, *räxw* eső szókban) az egyes nominativusban s magánhangzó nélkül kapcsolt végzetek előtt vocalis (*u*) alakot ölt s mint ilyen esetleg a tőnek

*u, u* magánhangzójával pótló nyújtással egybe olvad, pl. *squ* bőr: lat. *squmē*, acc. *squmē*; de birtokosragokkal: *sqwēm*, *sqwén*, *sqwä*, *sqwqu*, *sqwän* | *käu* malomkő: dual. nom *käwi* || *lū* ló: acc. *lümē*; birtokosragokkal: *lüm*, *lün*, *lüä*; de *luwou*; dual. nom. *luwi* | *pū* fiú: *pūm*, *pūn*, *püä* (és *puṛä*); de *jäi-puwińs* (és *-puṛińs*) atyafiak. Változatlanul marad meg a tövégi *w* a *jiw* fa szóban: acc. *jiwmē*, lat. *jiwnē*; birt. *jiwēm*, *jiwén*, *jiwtä*. — Ha mássalhangzó előzi meg a *w-t*, ez az *é* kötőhangzóval *u-vá* olvad; ellenben megtartja, ép úgy mint a tövégi *γ*, eredeti alakját az *a, ä* magánhangzós végzetek előtt, így a fenti példák birtokosragokkal való alakjai: *oakum*, *oakun*, *oakwä*, *oakwqu*; *lökum*, *lökun*, *lökwä*. Szintígy ragoztatik *jëkwä* asszony: *jëkum*, *jëkun*, *jëkwüt*.

5. A tőgyengülésnek gyakori alakja a nasalisnak elenyészte a reá következő mássalhangzó előtt, midőn egyszersmind a teljes tő hosszú magánhangzója megrövidül, pl. *khup* hab (éjsz. vog. *zump*): plur. nom. *khumpët*; de loc. *khuptë* | *ket* sapka (éjsz. vog. *kënt*): acc. *ketmē*; de birtokosragokkal: *këntēm*, *këntén*, *këntä* | *khut* hátí batyú (éjsz. vog. *χünt*): *khüntēm*, *khüntä* | *jä-sut* folyótorkolat (éjsz. vog. *sünt*): birt. 3. sz. *süntä* | *kwäs* köröm (éjsz. vog. *kwons*): birt. 1. sz. *kwänšēm* | *khus-wüt* húgy; v. ö. *khuisēm* hugyozom. Az *ñk*, *ñkh*, mássalhangzó-csoportból ily gyöngülés esetén *γ* lesz, pl. *lox* út (éjsz. vog. *lāñχ*): birt. 1. sz. *lōñkhēm* | *šexw* köd (éjsz. vog. *šēñχw*); v. ö. *šēñkwēñ* ködös | *liχ* szeg (éjsz. vog. *lēñk*): nom. plur. *liñkët* | *lāχ* beszéd (éjsz. vog. *lāñχ*): nom. plur. *lāñkhët*. Szemben ezekkel elég gyakori eset a középlozvai vogulban az is, hogy analog hangtani helyzetben nem esik ki a nasalis, pl. *oqmp* eb, *tomp* állatorr, *tump* sziget, *tünt* réczefaj, *tűńs* földi giliszta, *khűńs* bélgiliszta, *täñkw* gyújtó moszat, *oqñkhw* anya stb. Hogy elvéte az éjszaki vogulban is fölmerül az itt tárgyalt tőgyengülés, volt alkalomunk föntebb kimutatni (l. 1. §. c).

6. Mint az éjszaki vogulban úgy itt is gyakori, hogy a többtagú szók utolsó tagjának *a, ä* hangzója a nominativusban *s* a kötőhangzó nélkül csatlakozó végzetek előtt *é-vé* gyöngül, pl. *tarēs* arasz: instrum. *tarasél*, *ostēr* ostor: instrum. *ostäreł*, *népék* papiros: nom. plur. *népäkët*. E mellett *ańsux* meglett férfi, öreg (mely *e* helyett való: *ańšukw*, t. i. diminutiv képzése az éjsz. vog. *ańš* öreg szónak) a plur. nom. *ańšäkvét*, a birt. 3. sz. *ańšëkwüt*. Ép így

viszonylanak egymáshoz az éjszaki vogulban: *vāpsukwé* (demin. képzése a *vāps* vő szónak) és birt. 1. sz. *vāpsäkém*.

7. A második zárt szótag *e* magánhangzójának elisiójával is származnak többször töváltozások, pl. *pasén* liszt: loc. *pasént*, birtokosragokkal: *pasnēm*, *pasnēn*, *pasnät*; *pužén* köldök: *pužnēm*, *pužnēn*, *pužüät*. Megezik ilyenkor, ép úgy mint az éjszaki vogulban, hogy az összetorlódott mássalhangzók elöl a teljes tőnek nasalisa elenyészik, pl. *woqantēp* halászó horog: instrum. *woqtpēl*.

## 2. §. Viszonyragok.

1. Nominativus. — Egyes számi alakja az előbbi pontban előadottak számbavételével egyezik a szótővel. A többes képzése ép úgy történik, mint az éjszaki vogulban. — A kettős szám képzője a teljes tőhöz kapcsolódó *-i*,<sup>1)</sup> mely előtt a tövégi egyszerű mássalhangzó néha megnyúlik<sup>2)</sup>, pl. *šämi* két szem (sing. *säm*), *kwili* két ház (sing. *kwäl*) | *järi* két folyó (sing. *jä*), *mšri* törmi ég és föld | *jerri* két ének (sing. *jēri*), *kwälli* két kötél (sing.

1) A kettős szám képzőjének egyéb casusokban való előfordulására csak kevés példát találok gyűjtéseimben. Ezek: *khät täli-tu jin šöt šumlēž sār tails* hat télre-nyárra (évre) száz éléskamra alig volt elég (*Tqulēn Paškēr jēri*) | *possä kitän šämä kwän at väjljā* a két kesztyűről (tkp. a kesztyű kettőről) le nem vette szeméit (*Tōma-jēri*) | *äkw' jartē uttēm kwälän-šumlēkhän nēilēs* (a vándor hős) egy helyen épített házhoz és éléskamrához érkezett (*alp-jēri*). Az utóbbi példákban a dualisnak képzője *-ä* alakú, mire az éjszaki vogulban is találunk eseteket (l. Ny. Közl. XXI, 327. l.); v. ö. itt a középlozvai *-ä* translativus ragot, melynek az éjszaki vogulban szintén *-i*' felel meg rendszeren, de egyes névutókon *-ä* is.

2) L. ugyane hangjelenség példáit alább a translativus ragnál, melynek éjszaki vogul megfelelője ép oly alakú mint a dualis képző, t. i. *-äi'*, *-i'*. Megjegyzendő, hogy a mássalhangzó megnyúlása rendes eset a praet. dual. 3. személyének középlozvai alakjában, ha az *e* kötőhangzó ki nem esik, pl. *khajtēmlēssi* (ketten) megfutottak, *šorēžtēssi* (ketten) veszekedtek (de: *unēsi* ketten ültek), szintűgy mint az éjszaki vogul változó tövű igéknél: *missi'* (ketten) adtak, *vissi'*, *tēssi'*, *vāssi'*, *jissi'* (l. fönt 9. §.). V. ö. itt kondai vogul: *lailä öžwtēs äli kerilēsya* lábai kőbe botlottak; de *tatsa* hoztak (ketten).

*kwoqlä*) | *jaši* egy pár hótalp (sing. *jašä*) || *šäp* ágas karó (éjsz. vog. *sap*): dual. nom. *šäppi* | *khum* férfi: *khummi* | *šir* rúd: *širri*. A visz onossági dualis képzőjének alakja: *-iñš*, *-iñš*, pl. *oqr* anyai részről való rokon: *oqriñš* ketten rokonok egymáshoz | *min nūpiñš* *ōsmēn* mi nászrokonok vagyunk (мы сватовья съ нимъ) | *tē kwältē jāni jēkwā puwiñš* *ōlji* ebben a házban egy öreg asszony és a fia lakik (старуха съ сыномъ). A pluralis *-t* hozzájárultával e képző a visz onossági pluralist (több személynek, vagy dolognak egymáshoz való tartozását) jelöli, pl. *tan jāi-puwiñšt* ők atyafiak, *man šakha oqriñšt* mi mindnyájan anyai rokonok vagyunk.

2. Accusativus. — A középlozvai, valamint általában a déli vogul nyelvjárások különbözően jelzik a tárgyi viszonyt, ha a tárgy határozott, azaz valamely már ismert, bizonyos dolog, vagy ha határozatlan. Az előbbinek ragja a középlozvaiban: *-mē*, *-m* (mely az 1. és 2. személyű birtokosragok előtt esetleg el is maradhat), az utóbbi a nominatívus alakjával fejeződik ki. Példák: *uj voltēt-ke*, *p ā ñ k ä t ä m*, *k ā t l ä p ä m kwän-qñkhsiän* ha medvét (a vogulban tárgyrag nélkül!) ölnek a fejét és kezeit (tárgyraggal!) levetköztetik (Ethnographiai jegyz.) | *uj iltä-poqltän qraqh*, *ñoul uttau*; *mōmnē purlilau*: «*q r q k h k w é ä jin*, *ñ o u l t q jin*!» — *qmitentēt*, *p ā ñ k khwāššēt* a medve elé pálinka, hús helyeztetik; a néptől megvendégeltetik: «pálinkát igyál, húst egyél!» — szólnak, fejet hajtanak (u. o) | *ujmē khat khatēl jēkwian*, a medvét hat napig tánczolja (u. o.) | *kātimē kwän-tārtāln!* ereszd ki a macskát | *ōumē jel-pāntilēm* beteszem az ajtót | *tī jiwme tarasēl mortilēm* ezt a fát arasszal mérem || *tū ä m k o q t ē m puumtūt* ő az én kezemet fogja | *tūjä woqnit šuorp älsēm-ke*, *tē-urēl nukh-tōšlilēm*: *ñ ē l voqrēm*. *tarā mōt kit š ä p tuštēm*, *šäppi-tärm ñ ē l - š i r punēm*, *ñēl-šir-tärm pal-šällem* *ñ o u l t ä r ē m*; *ton jel-poqlt t o q t paltēm*; *toqt-rñē* *ñoul kwän-tōši*, *tūl ñ o u l ä m ju-khuntiäm*: ha tavasszal jávort öltem az erdőben, ilyen módon szárítom meg (a húsát): szárító bakot készítek. Szabad helyen két ágas karót állítok föl, a két ágas karóra kereszttrudat teszek, a kereszttrúdra folszeletezett húst akasztok. Az alá tüzet rakok; a tűz hevétől a hús kiszárad, azután húsdarabjaim haza czipelem a hátamon (Ethnogr. jegyz.).

3. Locativus. — Ragja *-tē*, *-t* ép oly alkalmazású, mint az éjszaki vogulban. Különös használatára példa: *khōjtē puustē* üstöknél fogva ragadta meg.

4. **Lativus.** — Ragja *-né, -n*; de ez egyszermind mint a *-nél* ragnak kopott alakja a **blativus** értekel is fordul elő; sőt **essivus** s egyébféle viszonyokat is jelezhet. Ime néhány példa változatos használatára: *lūm āk mōnjel-jartkhatš, ārin at mini* lovam egy helyben megcsökönnyösödött (на мѣстѣ уперлась), nem megy tovább | *ākwo' nān nīlā mōn jāxtau* egy kenyér négy részre vágatik | *lōlnē lākūwāltēn!* borulj térdre (lábra; надин а ноги)! || *ōpān nāurā oqēm mātēr uj* nincs semmilyen állat erős ebben a medvénél (медвѣдя никакой звѣрь не крѣпче) | *aršinnē āri ōsēn* vastagabb egy rőfnél (еще толще аршину) || *nāu šoqu khum-khalnē pērjēn, āk khum-ēs kwān at pērjēn* te sok férfi közül válogatsz (ты изъ много мужиковъ выбираешь), még sem választasz ki egy férfit sem || *nānīmē pal-jāxtit šimātūn* a kenyeret közepén ketté vágja (по середкѣ, по поламъ разрѣжетъ) | *jiwmētītūtān jel-šaurēpāslēm* a fát tövénél levágtam || *kat-tinnē joutēm, līnnē joutēm* kész pénzen (tkr. kéz-pénzen) vásárlók (на деньги куплю), evetbőrért vásárlók | *ākwo'lē tinnē joutāln!* ugyanez áron vedd meg (за ту-же цѣну купи)! || (essivus) *nār nē jālīli meztelenül* (нагишомъ) jár | *ām arqkh šoqu ājēm, tok-pēl sāinē ōsēm* én sok pálinkát iszom, de mégis józan (józan ül) vagyok (я всетаки трезвый). V. ö. itt a *-né, -n* ragos mód- és mennyiség-határozókat (l. Éjsz. Vog. Nyj. és ugyanitt 5. §. c)

5. **Translativus.** — Ragja: *-ā*, mely előtt a tövégi egyszerű mássalhangzó esetleg megnyúlik. Példák: *lūllā inti* rosszszá (lūll rossz) lesz (худой будетъ) | *khul-jāxel ākw-tārm pās kāppā-punau* a szárított halszeletek egymás fölé halomba (kāp куча, бугоръ, tője: kāmp-) rakatnak (Ethnogr. jegyz.) | *wūt pāsēnā inti* a víz tisztává lesz | *ām tāwām jurta vīlēm* én öt társul veszem | *nān nīlā urtū jāxtau* a kenyér négy részre vágatik | *tōšēm khul jāxlā-logzau* a száraz hal jāxel-nak nevezetik (Ethn. jegyz.) | *ām pūm jāmēs jānitā intenti, khum-poqlā joxtenti* az én fiam jókora nagyságúvá fejlődik, fél férfivá válik (t. i. termetére nézve; мой сынъ ровнинкой, большой ростетъ, полмужика станеть).

6. **Instrumentalis-comitativus.** — Ragja, mint az éjszaki vogulban, kötőhangzóval csatlakozó *-l* s birtokosragok után: *-tēl*, pl. *lū pomēl nukh-tēkti* a ló tele eszi magát szénával | *jāmēs ātēl pāši* jó szaggal illatozik || *jiw jānitātēl mōnē pāts* a fa egész nagyságában földre esett.

## 3. §. Birtokosragok.

A birtokos személyragozás a középlozvaiban egyszerűbb, mint az éjszaki vogulban. Nincsenek meg ugyanis benne a kettős birtokot jelölő alakok, melyek hangbeli változásukkal jórészt egybeestek a többes birtok megfelelő alakjaival; a mely esetekben pedig ez nem történt, ott az analogia egyenlítő hatása következtében szorultak ki a nyelvhasználatból. Csak némely t. i. páros fogalmakat kifejező szóknál (mint pl. szem, láb) találjuk még nyomát a kettős birtok egykori jelölésének, jelesül az egyes harmadik személyű birtokos (pl. az ő két szeme) külön alakú végzetében. Íme pár tőalkotás tekintetében eltérő példa a birtokos ragok bemutatására:

*kwäl ház*                      *lū ló*                      *jēri ének*                      *pērnä kereszt*

## a) Egyes számú birtok

## Egyes számú birtokos.

1. <i>kwälēm házam</i>	<i>lūm</i>	<i>jerrēm</i>	<i>pērnēm</i>
2. <i>kwälēn házad</i>	<i>lūn</i>	<i>jerrēn</i>	<i>pērnēn</i>
3. <i>kwälä háza</i>	<i>luä, luät</i>	<i>jerrä</i>	<i>pērnät</i>

## Kettős számú birtokos.

1. <i>kwäläm kettőnk háza</i>	<i>luäm</i>	<i>jerräm</i>	<i>pērnäm</i>
2. <i>kwälän kettőtök</i> «	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>pērnän</i>
3. <i>kwälän kettőjük</i> «	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>pērnän</i>

## Többes számú birtokos.

1. <i>kwälou házunk</i>	<i>luwou</i>	<i>jerrau*)</i>	<i>pērnau</i>
2. <i>kwälän házatok</i>	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>pērnän</i>
3. <i>kwälän házuk</i>	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>pērnän</i>

## b) Többes számú birtok.

## Egyes számú birtokos.

1. <i>kwäläm házaim</i>	<i>luäm</i>	<i>jerräm</i>	<i>pērnäm</i>
2. <i>kwälän házaid</i>	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>pērnän</i>
3. <i>kwälän házai</i>	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>pērnän</i>

\*) Némely szón-*au* alakban is hallható személyrag, pl. *ogkwau* nénének, *sawau* bőrünk.

## Kettős számú birtokos.

1. <i>kwälänäm</i> kettőnk házai	<i>luänäm</i>	<i>jerränäm</i>	<i>përnänäm</i>
2. <i>kwälän</i> kettőtök	« <i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>përnän</i>
3. <i>kwälän</i> kettejük	• <i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>përnän</i>

## Többes számú birtokos.

1. <i>kwälänou</i> házaink	<i>luänou</i>	<i>jerränau</i>	<i>përnänau</i>
2. <i>kwälän</i> házaitok	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>përnän</i>
3. <i>kwälän</i> házaik	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>përnän</i>

## c) Kettős számú birtok.

Egyes szám 3. szem. Példák: *sämëñ khum š ä m ä kwän at väjljã* szemes férfi az ő két szemét le nem veszi róla (*Tōma-jëri*) | *šämä jiniñi* szemei nagyok || *täu luän jä m ë s i* az ő két lova jó.

Megjegyzendők:

Az egyes birtokra vonatkozó egyes 3 személyű birtokosrag alakja magánhangzón végződő tőknél: <ät; mássalhangzón végződőknél rendszeren -ä; de néha -ät is, pl. *tör* kendő (éjsz. vog. *tār*): *törät* kendője | *poj, pojlay* gazdagság: *pojät, pojlayät* || *lū* ló (tő: *luw-*): *luä* és *luät* | *nol* orr: *ialä* és *ialät*. Néha a teljesebb éjszaki vogul-féle -tä alak is előkerül, pl. *khum* férfi: *khumtä* | *üp* néne: *üptä* | *il-pogl* előrés: *uj iltä-pogltän arqkh punau* a medve elé pálinka tétetik (Ethnogr. jegyz.) Ragok előtt rendszeren egy még bővebb, -etä alakú 3. személy lép föl, pl. *näm* név: *nämëtäm* nevét | *jäit* ijj: *jäitëtäm* | *löz* út: *lönkhëtän* útjára | *oqmp* eb: *oqmpëtän* ebének || *pänk* fej: *pänkëtäm* és *pänkäm* fejét. Úgy látszik az utóbbi alak a kétféle (-ä és -tä) harmadik személyű rag összetétele és szabályos gyöngülése útján keletkezett a mint a magyarban is alakultak, ilyen módon *szarvája, mājája* alakok a nyelvjárásokban (l. Nyelvörkalauz 101. l.).

2. Mint az éjszaki vogulban néha itt is tapasztaljuk, hogy a névutók teljesebb végzettel jelentkeznek a személyragozásban, pl. *maq*-ért, miatt: *at-khañkha at namsi äm-m a s ä m* (éjszaki vogulul: *am mä'ëslëm*) senki sem gondol én értem (felölem) | *nüpél* felé: *oqmp näu n ü pl ä n šautëylenti* (éjszaki vogulul: *nañ nüpélën*) az eb feléd örül (örvendve fut eléd). Itt nyilván a latív -ä végzettel van dolgunk, mely a puszta szóvégről lekopott. Ugyanígy hangzik: *äm taräm* én felém, *näu tarän* (nem: *tarëm*, mint pl. *kwälëm, përnëm*);



v. ö. éjsz. vog. *tori'* ellen, szembe; felé. — Az éjszaki vog. *voipi* «hasonló, minőségű» szó (l. 3. §., 5.) személyragos *voipilém, voipilén* alakjainak megfelelőleg a középlozvaiban is van: *äm uipläm khum* magamféle ember, *näu uiplän kh.* magadféle e., *täu uiplä*; *min uipläm khummi* mi kettőnkhez hasonló emberek, *nin uiplän, tin uiplän*; *man uiplau, nan uiplän, tan uiplän.*

#### 4. §. Névmások.

##### a) Személyi névmások.

Nominativus: Sing. *äm én, näu te, täu ő*  
 Dual. *min mi ketten, nin ti ketten, tin ök ketten*  
 Plur. *man mi, nan ti, tan ök*  
 Accusativus: Sing. *ön, nän, täwäm* (vagy: *täwätäm*)  
 Dual. *minäm, ninän, tinän*  
 Plur. *manau, nanän, tanän*  
 Dativus: Sing. *ön, nän* (vagy: *önëmnë, nänne*), *täwän*  
 Dual. *minäm, ninän, tinän*  
 Plur. *manaun, nanün, tanün*

Ablativus: *äm-poqlém, näu-poqlén*; *man poqlau* stb.

Nyomatékosított személyi névmások: *ämënk* (vagy *ämki*), *ämki, ämkëm* én magam, *nänk* te magad, *täkw* ő maga; *mink* csak mi ketten, *niñk, tiñk*; *mank* csak mi, *nanñk, tanñk*; vagy összetéve az egyszerű személyi névmásokkal: *äm-ämki, näu-nänk, täu-täkw, min-mink* stb. Viszonyraggal látunk egy ilyfajta névmást e példában: *läy täkwütän at tärü* szót nem enged magához szólani (слово не допускает до себя).

Külön «ipse» jelentésű névmás: *täkw-qsä*, pl. *khöp täkw-qsä pal khölp* a ladik maga magától repedt meg (сама собою раскололась) | *äm wüs-kärkëm täkw-qsä* (*täkw urät*) *jñmi* az én kisdedem maga jár (nem kell neki vezető). Ez az *qsä* nyilván a 3. személyű birtokosragot tartalmazza végzetében; alapszava pedig a «maga» jelentésű finn *itse*, mord. *es*, cser *eške*, zürj. *as*, votj. *as* (tő: *ask*; a kazáni dialektusban: *askëm, askëd, askëz*) és *ač*: *ačim, ačid* stb. vogul megfelelője.\*)

\*) Noha nem éppen szorosán egyező «maga» jelentésben, megtaláljuk eme középlozvai *qs*-nak mását az éjszaki vogulban is.

Az önálló birtokos névmások a személyes névmások s a *khqr* szó személyragos alakjainak összetételével keletkeznek, pl. *äm khqrém az enyém, täu-khqrä az övé, min-khqräm a mi kettőnké, nan-khqrän a tietek*. Ez a *khqr* egyébként jelző szókhoz (mellékevekhez) szokott csatlakozni, midőn mellőlük a jelzett szó a

Ennek tartom t. i. ama interjectionalis természetű *voss* (szígvai *oss*) szót, mely a *taw voss mini* (ő h a d d menjen), *tan voss mine'it* (ők hadd menjenek) imperativ szólásokban alkalmazódik. Bármily képtelenségnek tessék is első tekintetre ez egybevetés, meg kell engedni valószínűségét, mihelyt a megfelelő déli vogul szólásokat figyelembe vesszük. A középlozvaiban «ő hadd menjen!» így hangzik: *täu t ä k w mini!*; «ők ketten hadd (tkp. m a g a) menjenek!»: *tin t i ñ k miniji!*; «ők (többen) hadd menjenek»: *tan ta ñ k minét*. Ugyane kifejezés járja a pelymi és kondai vogulban is; csak a tavdaiiban tér vissza az éjszaki *voss* ilyen alakban: *uss* (pl. *tou uss miñi!*). A magyar *maga* is használódik a székelységben a vogul *voss, täkw* ily módjára, pl. *m a g a hadd el!* «lass es d o c h sein!» (Budenz MUGSz.), *m a g a ne mondja!*: «c s a k ne mondja!» (Simonyi: Kötőszók. 195. l.). Látni való már ezekből is, hogy a *voss*-nak jó okkal vehető fel «maga»-féle alapjelentése; de kétségtelenül erre utal e szónak superlativusi értelme a *voss jui-aul* (alsólozvai *uš jol-khar*) legutolsó, *vöss jän'i pi'* legnagyobb fiu-féle szerkezetben, melyet t. i. az előrebocsátottak számbavételével csak mint az orosz с а м ъ п о с л ѣ д н и й «maga az utolsó» (= legutolsó) kifejezés mását magyarázhatunk alkalmasan. Magánhangzójának mélységével és zárt hangszínével úgy viszonylik a vogul *voss* (*oss, uss, as*) az idézett rokon nyelvi magashangú alakokhoz, mint közvogul *pos-* «mosni» az egyjelentésű finn *p-se-*, mord- *peze-*, zürj. *peslal-* és a magy. *fest-* szókhoz. — Alkalmilag megjegyzem, hogy a kimutatott ugor «maga» névmásnak magyar nyomát is találjuk az *öz-vegy* szónak előrészében. A *-vegy* utórész vogul másai: középlozv. *vołép*, alsólozv. *vatép*, tavidai *vatip*, éjsz. vog. *vołép* özvegy, árva (pl. *vołép žum* özvegy férfi, *vołép nē* özvegy nő, *v. nāwrēm* árva gyermek), mely alakilag úgy viszonylik a magy. *vegy*-hez, mint vog. *āntép*, *öntép* agyvelő a magy. *agy*-hoz. A szóközépi vog. *t* ugyanis *nt* helyett való az *at, atim* «nem, nincs» szóban is (v. ö. osztB. *ant, antom*) s ha a *vołép t*-je esetleg úgy alakult volna, mint pl. a *püti* «kebel» szóé, azaz eredetibb *kt* hangcsoportból (v. ö. osztIrt. *pōros*, osztB. *pūrol* busen): a magyarban így is fejlődhetett belőle *gy*, mint az *egy* «unus» szóban (v. ö. cser. *ikte*, finn *yhte* egy). Az *öz-vegy* etymonja ezek szerint: «maga-árva, magával-árva»; olyan kifejezés, mint, *maga-tehetetlen* (= magával tehetetlen), *maga-biró*, *maga-gondolt*, *magakellő* stb.

kifejezésben elmarad, pl. *täu jilké-khar* ő az első (= *täu jilké khum* ő az első ember), *wüfiñ-khar koqrēz* nedves kell (t. i. n. fa), *sēmél-khar vōri* feketét kér (t. i. f. kenyeret).

b) Mutató névmások: *tē, tē-lhar* ez, *āñ-tē, tē-nāñki* ime ez, *ākwo-tē* ugyanez, *títák* itteni, ezen oldalbeli (pl. *täu jā oqlēm-poql títák poqlné sup-unšēs* ő a folyónak túlsó feléről erre a felre ájtött) | *tā, tā-khar* az, *ākwo-tā* ugyanaz, *tälük* ottani, túlsó (*jā tälük poql* a folyó túlsó oldala) | *ton* azon, amaz (pl. *khot khatél jel-mären. ton khatél jiun* a mely napon megszorúlsz, azon napon eljössz | *ton jüi-poqlt* azután, *ton jel-poqlt* azalatt, *ton-mos* azért). — Minősítő mutatók: *tīm-khar, tīm-kharēp* ilyen, *ākwo-tīm-khar* ugyanilyen, *tāmli* olyan, *tāmli-khar* id.

c) Kérdő és visszamutató névmások: *khañkhä* ki, kicsoda; *mär* mi, kicsoda, *mär-tāmli* kicsoda? (pl. *nāñ mär-tāmli tēls?* téged kicsoda lelt; *тѣбѣ что-такое сдѣлалось?*) | *khot* mely? melyik, amelyik, pl. (*khot khum ōls tīt* melyik ember, v. kicsoda volt itt, *которой человекъ былъ здѣсь*; *khot khatél jiun?* mely napon jössz?); *män-mazpā* minő (pl. *män-m. pasēn visēn?* minő lisztet vettél? *какую муку взялъ?* *män-m. khañs?* kicsoda ember?) || *män sāt* hány, mennyi? *tē sāt, tē sāt-si* ennyi, *tā sāt* annyi.

d) Határozatlan névmások: *äl-khāñkhä, khāñkhä* valaki (pl. *khāñkhä khum-pūñé āñk puaum* valamely legény megfog engem, leánykát. *Sint-jā oqi jēri*), *at-khāñkhä* senki, *khañs* id. (pl. *khañs tīt at ōls* senki sem volt itt) | *to...to, khot...khot* némely, egynémely... más (pl. *to khum khañsi, to khum at khañsi* némely ember tudja, némely nem; *khot khum khañsi, khot khum at khañsi* id.) | *äl-mär* valami, *at-mär* semmi, *mändēr, mäter* bármely, valamely (pl. *mändēr vuor-uj puñē ōli* bármely erdei állat, mind van, *какой-бы звѣрь, все есть*; *ōpän nāürä oqlēm mäter uj* a medvénél erősebb, nincsen semmilyen állat, *тѣп. bármely á.*); *ākwo-mäter* egy valamely, *mäter-pūt*: *khwašä mini, vōl mini, mäter-pūt poj khum-poqlné, tū joxti* hosszú ideig megy, rövid ideig megy *valami* gazdag emberhez, oda jut el (*qlp-jēri*); *mäter-pūt mäter tūt lattēs* valamicsodát mondott ott | *mät* valamely, valami (pl. *mät khwašät at ōls* valami régen nem volt, *не давно былъ*; *jiwä tarä mät mōñē neilsau* valami fája gyér vidékre érkeztünk. *Sint-jā oqi jēri*); *ākwo-mät* egy valamely (pl. *ākwo-mät tqulēñ uj* valamely szárnyas állat, *ākwo-mät sit* egyszer, valamely időben); *tāmle-mät*

ilyesmi, ilyesféle (*t. m. ūlēm ūlmejāsēm* ilyesféle álmodt; *ān-māt loqłtqu mōri-tōrmi khannē titā*, (*šuurpmē*) *tot ūlāsłēm* valami ég és föld egybeérő szelét (torkolatát) emlegetnek, a jávort ott öltem | *āl-mān maɣpā* valamilyen (pl. *āl-m. m. uɣ* какоі-то звѣрь), *at-mān maɣpā* semmilyen | *mōt*, *mōt-khər* más, másik | *mōtēn* . . . *mōtēn* egyik . . . másik.

## 5. §. Határozók.

### a) Helyhatározók.

Névmási töből származottak: *tīt* itt, *tāt*, *tūt* ott, *tīt-tē* ime itt, *tāt-tā* ime ctt, *ākū'-tīt* ugyanitt, *ākū'-tāt* ugyanott | *tīl* innen, *tūl* onnan | *tī* ide, *tū* oda, *tī-tē* ime ide, *tū-tā* ime oda, *tī-tū* ide-oda || *khwət*, *khot* hol, *khwətəl*, *khotəl* honnan, *khwətəl*, *khotəl* hová; *at-khot* sehol, *at-khotəl* sehonnan, *at-khotəl* sehová, *khot-joɣnā* (pl. *minēn*) meddig (mész)?

Egyéb névszói tövekből valók:

*il* (*il-qləl* *quil* v. *il-quil* *khum* első, elől levő ember, *ilkē* *kwāl* előszoba): *ilēn*, *ilt* valaminek elején, elől (pl. *tāu ilēn tuńsi* ő elől áll, *ilt joɣmi* elől, előre jár) | *ilā*, *ilāl* előre, *ilāl-pārāl*, *ilā-pārā* előre-hátra | *ilēl-ilēl* egymástól kisebb-nagyobb távolságban | *il-poql* előlről (pl. *il-p. tī jājin!* előlről jer ide hátrább). Igekötői alakja: *il*, pl. *il-kharti* elhúz, *il-alti* megtold. Névtői alkalmazása van ez összetételben: *il-poqlt* előtt (pl. *kwāl il-p. ház* e.), *il-poqln* elé, *il-poql* elől.

*jūi* (*jūi-quil* utolsó, *jūikē* *kwāl* hátsó szoba): *jūit*, *jūin* hátul, mögött (pl. *j. joɣmenti* hátul-jár), *jūil* hátulról (pl. *j. khajt* utána fut), *jūi-poql* hátulról. Névtős összetétele: *jūi-poqlt* után, *jūi-poqln* utánra, mögé, *jūi-poql* hátulról, mögől.

*šiš* «hát» határozói alkalmazásban: *šišā* hátra, visszafelé (pl. *š. tqwi* hátra evez, отребаетца); névtős alakjai: *šiš* mögött, *šišā* mögé, *šiš-poql* mögől (pl. *toqt šišā tuńtau* a tűz mögé állítatik).

*pārā*, *pārāl*, *pār-tari* visszafelé, *pārēn* hátul (pl. *tāu pārēn khqšūt tuńsi* ő hátul messze áll, онъ далеко стоитъ на задѣ). Igekötői alakja: *pār*, pl. *pār-jiw* visszajön, *pār-joɣnkhši* visszafordul.

*jun* benn, a házban, *ju* be a házba, *jūil*, *jūi-poql* belülről, a házból.

*kwän künn, kwänäl, kwän-tari ki, kifelé, kwän-poql* kívülről. Igeköti alakjai: *kwän* és *kwänél*, pl. *kwän-mini* kimegy, *šuorpmé kwänél-ojtésté* a jávort elszalasztotta, elfutni engedte (отпустилъ. *Tqulēn Pašker jeri.*) || *kwät-pél* kivéve, kívül (кроме; v. ö. éjsz. vog. *kwon-pāl* id.): *uj älpä nol-tus kwät-pél jel-päntau* a medve teste, kivéve az arczát letakartatik (Ethnogr. jegyz.), | *öpä kwät-pél oqtém näürä vuor-uj* a medvén kívül nincs erős erdei állat.

*nuñ* (*Nuñ-Törém* = éjsz. vog. *Numi-T.*; *nüñkē törém* felső ég, menny), *nuñén, nuñkét* fölül, fönt (pl. *nuñén tuñsi* fönt áll, наверху стоитъ; *té nuñén unēlpä tul-šup* ezen fönt elterülő felhődarab. *Tqulēn Pašker j.* | *ašjéx mäsēs, nuñkét sgrēn-khul' mäsēs* subát s fölibe gunyát öltött); *nukhal'* fölfelé. Névutói összetétele: *nuñ-poqlt* fölött, *nuñ-poqln* fölé, *nuñ-poql* fölülről (pl. *té jämēs khum, jurtä täu nuñ-poqlä jämēs* ez jó ember; de a társa ő nála is jobb, ткр. ő fölötte jó). Igeköti alakja: *nukh*, pl. *nukh-khāñghi* fölhág, *nukh-vaxti* feldob.

*jol* (*jolkē törém* alsó ég, föld): *jalén* alatt (pl. *kit pišpä kwäl; nuñén kwäl äñsi, jalén kwäl äñsi* emeletes ház; felül van háza, alul van háza), *jeläl'* alá. Névutói összetétele: *jel-poqlt* alatt, *jel-poqln* alá, *jel-poql* alól. Igeköti alakja: *jel*, pl. *jel-juntilém* levarrom, *jel-päts* leesett.

*kham* arczczal, felső részzel lefelé, pl. *šun kham khuji* a szán tetejével lefelé borítva fekszik (сани навалены лежатъ), *khōpēm kham khamitayts* a csónakom fölfordúlt; *khammaš khamitayts* teljesen felfordúlt (навалилась и закрылась вобще); *kham-tari khuji* arczczal lefelé (ничкомъ) fekszik.

*khanä* hanyatt, háttal lefelé (*šišä tärmt háta* fölött), pl. *khanä totēmtayti* hanyatt támaszkodik; *khqñä-tari* id.

*äl* valamely tárgynak felső része, teteje (pl. *kwäl-äl* háztető, *suntéx äl láda* teteje, *älkē poēl* felső falu): *ällä, äläl, äläl-tari* a folyón fölfelé, pl. *Luosm-khuošt ällä joqmi* a Lozva mentében fölfelé halad, *äläl-tari šunsi* a folyó irányában fölfelé néz.

*lui* (*lui poql* a folyó alvidéke, *luikē poēl* alsó falu): *lqñkha, lqñkhal', lqñkhal'-tari* a folyón aláfelé, pl. *lqñkhal' khäuli* lefelé evez.

*pui* (*pui-poql* a folyótól fölfelé eső vidék): loc. *pujin*, abl. *pujil*, lat. *pō, pō-tari*. Az utóbbi alak egyszersmind igekötő is, pl. *pō-kharti* fölhúz a partra, *pō-mini* fölmege a partra.

*nal* (*nal-poql, nalkē-p.* a folyó melletti vidék): loc. *nalmen*,

lat. és igekötő alak: *nal*, *nal-tari*, pl. *vōtān nal-tatit* leviszi a parthoz.

*khqñkhä*, *kwäñkä* át, keresztül, pl. *ur-kh*. a hegyen át, *kwäñkä poql tqwi*, vagy *poräi t.* (a folyón) keresztül (въ поперекъ) evez.

*mänti* hosszában, mentében, végig, pl. *narmä tok-ti voqrau: nilä šäp šairau, nilä khqut mänti tuštaut* a húsállvány (лабазъ) úgy készítették: négy karót vágnak, négy luczfenyőt rájuk végig (hosszában, keresztben) helyeznek. (Ethnogr. jegyz.)

*khwašä*, *khäšä* hosszú: *khwašät* távolra, távol (pl. *kh. kwän listēm* távolra dobtam, далеко бросилъ), *khuošt*, *khwašt* hosszában, mentében, pl. *khuošt širri punwi* hosszában két rúd van helyezve. Az utóbbi alak névutó is, pl. *khul šišä-khuošt pal-šiltau* a hal háta hosszában fölmetszetik, *jä-khwašt jis* a folyó mentében (по пѣкѣ) jött.

*lazw* kör: *lazwä* körül, pl. *kēt lazwä jutmätel läp-juntēm öli* a sapka köröskörül le van varrva szegélylyel; *lazwä-tari öliji* széjjel vannak (nem együtt). Névutói alkalmazásra példa: *kwäl-lazwä älēntaxti* a ház körül hurezolja (кругъ избы тащить).

*äkwē* egy: *äkwät* együtt, *äkwän* együvé, pl. *mōm äkwän ätēz-tentēt* a nép egybegyül, *tin äkwät öliji* ök együtt vannak || *äkw'-oqlt pēs* egymás mellett (рядомъ), pl. *tē kwäli ä. o. p. unliji* ez a két ház egymás mellett áll; *äkw'-lält pēs* egymással szemben (другъ противъ дружкы) | *äkw-jurtēl* együtt (pl. *joxtsi* jöttek).

*älä* közel, közelbe, pl. *uj-añšuz älä at loqrit joqmuž* a medve tiltja, hogy közelébe menjenek; *äm nän älä tuñšēm kwälne* én közelebb állok nálad a házhoz. Névutó gyanánt is használatos, pl. *jiw kwäl älä öli* a fa a ház közelében van.

*täkwäl*: *päsēn t. joqñkhtilēm* felfordítom (переворочу) az asztalt, *sqarēn-khulēm t. joqñkhtilēm* kifordítom (выворочу) a gunyámat.

Csupán névutói, illetőleg igekötői alkalmazásban ismertek a következő helyhatározók:

*ültä* át, keresztül, pl. *äm läñkhēm ültä-unšäslēn äthágtad* (átgázoltad) az én szavam (мое слово перепибилъ).

(éjsz. vog. *kiwr* belső): *kērt*, *kēt* -ben, *kēn* -be, pl. *äk kwärt -kērt tuñšēn kwän* egy ingben állasz az ucczán, *kuš-kēt* a merőkanálban, *khōp-kēn tqłtyati* a ladikba rakódik (складывается въ лодкы), *išmit mōt oqñä-kēn joxtit* a levest más edénybe (въ другую чашку) kanalazza át.

*khal* köz: *khalt* közben, *khalné* közbe, közé, pl. *mōm-khalné* a nép közé.

*jor* hely: *jarté*, *jarné* helyett, gyanánt, -képpen; l. alább a módhátározók közt.

*jurt* társ: *jurtél* együtt, -vel, pl. *uj-jurtél ju-jiut* hazajönnek a medvével, *täu jurtlä* ő vele | *ükw jurtel* együtt.

*tar* mint igekötő: «át, keresztül», pl. *khätel tar at uokhti* a nap át nem látszik, *pat tar-khajtém jámés vuol* réceze átfutotta szép folyó szakasz (*Pēršü oqi j.*). Éjsz. vog. *tārä* alakja mint névutó is használatos.

*tari*, *tarä* (személyragokkal: *taräm*, *tarän*) felé, irányában (= éjsz. vog. *tori'*), pl. *äm-taräm mārux määitän?* miért nevezsz felém, *äm-taräm ul khwarkhatän!* ne káromkodjál reám, *nämiñ glutarä äm šüssēm* híres ezüstre néztem én (*Käsmëx vuor j.*) | *khumtätari latt* férjéhez szól, *kwän-tari* kifelé, *pär-tari* visszafelé, *äläl-tari* fölfelé (a folyón), *kit tari* kétfelé.

*tärm* fölé, vminek tetejébe, *tärmt -on* (rajt), *tärm-poql -ról*, vminek tetejéről, pl. *šun joqñk-tärmt tazätoqlä* a szán a jégen csúszik, *jiw tärm-poql jel-pätsēm* leestem a fáról.

*saj* (*saj-mō* vmitől félreeső hely, mög): *sajné*, *sajin* mögé, pl. *räzw-poql jiw-sajné tušpēm* az eső elől a fa mögé állok, *tüli jiw sajn am khüññentiäm* rejtő fa mögé búvok el én (medve) ólálkodva rájuk (*Käsmëx vuor j.*)

*šim* szív: *šimté* közepén, *šimén* közepébe vminek, pl. *kwälkän šimté noqklaytém* a szobapalló közepén (на середкѣ) topogok, *Tumén šimän āñk joxtentém* a *Tumén* tó közepére jutok el leánya (*Sint-jä oqi j.*).

*šup* «rész, darab» igekötői alkalmazásban: «át, keresztül, szét, ketté», pl. *šup-jäktit* átvágja, ketté vágja, *jiwmé šup-šaimtit* a fát ketté tőri, *šētēpmé šup-mänitit* szétszakítja a czernát.

*paš*: *pašt* táján, vidékén, *pašné -ig*, pl. *mōγi-törmi khanné tit paš joxtästé šuorpmé* a föld és ég összeérő széle (torkolata) táján érte utól a jávort (*Taulēñ Pqškér j.*).

*poql* az ablativus-elativus rendes kifejezése a kiveszett -nél rag helyett, pl. *oγwtēšmé nukh-oqlmīlēm mō-poql* a követ fölemelem a földről, *poql poql nukh-kwoqls* fölkelt a padról, *wuīrēm koqtēm-poql turri* csurog a vérem kezemből, *wül-poql pō vīwé* fölvétetik a vizből || *tōn-poql šētēp voqrau* ínból czernát készítenek || *äm-poltém*,

vagy *äm poqltém* mellettem, *näu-poltént* v. *n. poqltént* melletted, *täu poqltät* mellette stb. | *il-poqlt*, *jüi-poqlt* l. fentebb.

*mąš* -ig, pl. *taléxä-mąš* a csúcsáig.

*tält* ellen, szembe, pl. *khätél-tält* a nappal szemben. Igeköti alkalmazása van pl. e mondatban: *täväm tält-kwoqlépilem szembe-megyek vele.*

#### b) Időhatározók.

Névmási alapszóból valók: *täl* ezután, ez időtől fogva, *tä-mąš* eddig | *tönt* azután | *taxél*, *taxélän* később, azután (послѣ); v. ö. éjsz. vog. *tajéx* id. || *khuñ* mikor, *khut-khuñ* bármikor, *khuñté*, *khuñqté* valamikor (pl. *täu khuñté* v. *khuñqté tit öls* онъ когда-нибудь здѣсь былъ); *at-khuñ* soha || *khwaŋqtél* egykor, jövőben, később (послѣ; pl. *än maqtép ilém unlau*, *khwaŋqtél äšerém inti most* meleg idő jár, később hideg lesz, *khwaŋqtél khals äkwi jel-khali*, *kit nat at öli* egykor v. idővel úgysis meghal az ember, két életkort nem él); v. ö. éjsz. vog. *çanal* || *molo-khätél* tegnap; v. ö. éjsz. vog. *möl-ti* minap || *äi-mänt*, *äi-mäntän*, *äm-m'int* most, jelenleg; imént, v. ö. éjsz. vog. *an-mönt* imént, előbb | *mäntä*, *m'intél* igei alakokkal összekötve: «közben, vlminek lefolyása alatt», pl. *tömél-oqñkhwme khüñntilém mäntä* a mint, v. mialatt a jávortehénhez lopózkodom (когда я къ маткѣ подкрадываюсь. *Tqulēñ Paškér j.*), *tělpä joqñ-khép mäntēñ soqt artä minnē mäntél* újhold idejebeli hét idejének lefolyása alatt» (*Luop-tit j.*).

Időt jelentő alapszóból származott határozók: *tě-sit*, *tě-sitän* ekkor, ebben az időben, *tä-sit* akkor, *äkw'-mät sit* valamikor, egyszer, *khwaql-sit* reggeli időben; *khqtél kitä-si*, *khürém-si* *khuji* körülbelől két-három napig (дня 2—3) fekszik, *joqñkhép-si* egy hónapon át, *sqat-si* egy hétig\*) | *oqrém* «idő»: *pom ilélén' oqrémte* szénahordás idején, *äkw'-oqrémte* egy időben; *mät oqrémte jermilén*, *vöçälñ*

\*) A *si* mint az éjsz. vog. *kēm* az időn kívül (pl. *matä-kēm* *qleuw* einige z e i t leben wir hier) minőséget is jelez, pl. *äm-si khum* magamféle férfi, *äm sim poj*, *täu siät p.* olyan gazdag mint én, mint te (такъ богатый, какъ я); *äkw' sikuél joqm* egyformán egyenlő lépésekkel halad; v. ö. éjsz. vog. *am-kēmém çum* magamféle férfi. Úgy látszik a vog. *si* egybetartozik etymologice a mordvin *ši*, *ši* «nap» szóval s a magy. -*ség* képzővel (v. ö. mai *napság*, *mostanság*).



*ön!* a mikor reám szorúlsz, hívjál engem! | *is «kor»*: *än-lé iste* ebben a korban | *törém «ég; idő»*: *pēs is-törém*t hajdan, a régi időben, *än törém*t mostanság, *khwǎl-törém*t reggeli időben | *šoǎšt, té-š.* rögtön, azonnal (сейчасъ) | *pēs «régí»*: *pēsne* (essivus) régen, előbb, pl. *khot nāu ōlsēn pēsne* hol voltál te előbb (прежде гдѣ ты жилъ); *pēs-tail* régtől fogva, pl. *p. t. tit ōli* (давно здѣсь живетъ); v. ö. az utóbbi adatra nézve éjsz. vog. *mān-ta'íl* kis kortól fogva, *mōnt-ta'íl, mōl-t.* régtől fogva, *χūnt-t.* vlmikortól fogva || *té khatél ma, moto-kh.* tegnap, *ilnēn kh.* harmadnap, *jiñ khatél* (pl. *ešeltēm*) éjjel nappal (dolgozom), *khatlān* nappal | *khwolt* reggel, *khwoltān, khwolit* holnap | *ītū este* | *jī «éj» és «éjjel»* (pl. *ām jī joxtsem* én éjjel érkeztem) | *toǎl tél*: *toǎlū télen, tujā-törém tavasz*: *tujā-poǎlū* tavasszal, *tui-törém nyár*: *tujā nyáron, tākwēs ősz*: *tākūsā* ősszel; *ilāl to q lē l minēn, pārāl t u j i l jiwēn* el télen mész, vissza nyáron jössz (*Taulēñ Paškēr*). Az időhatár (meddig? mennyi ideig?) kifejezésére *urnā, mulnā* igenévi szerkezetek szolgálnak, melyeknek végzete a transl. -*ā* ragot foglalja magában (= éjsz. vog. *urnāi'* várakozásnyira, *mūlnāi'* elmúlásig), pl. *ātā khūrēm khatél urnā, tāu pāši* illata három napig szaglik (*Luop-tit j.*), *āt khatél mulnā mōm poñkheoloǎt* öt napig részegeskedik a nép (*Sint-jā oqi j.*).

T e r b e l i fogalmak képes alkalmazásai a következő időhatározók: *jāni* soká (tkp. nagy), *vōt* rövid ideig (tkp. rövid, pl. *jāni mǎn vōt minēt* soká, vagy rövid ideig mennek); *jānit* régen (pl. *jānit tit ōlsēm, давно быть здѣсь*) | *khwǎšā* sokáig (tkp. hosszú, pl. *khwǎšā mūrēm* sokáig merülök a víz alá, долго ныряю); *khwǎšūt* régen (pl. *māt khw. at ōls* valami régen nem volt, не давно быть) | *té khalt* ekközben, ezen idő alatt, *tā-khalt* akközben, azon idő alatt || *ārin* többé, tovább, ezentúl, pl. *ārin at joxti* többé nem jön.

Ö n á l l ó időhatározó szók: *än* most | *us* már (pl. *us ām kwān-minēm я ужъ уйду*) | *ōs* még (pl. *ōs mǎn<sup>d</sup>ēr voqrēn?* hát még mit fogsz csinálni? еще чего будешь дѣлать?) | *wūiñst, wūšt, än-wūiñst* éppen most, nem régen, (сейчасъ только, pl. *toǎt wūiñst nukh-kwāsēmlenti* a tűz éppen most gyulad föl; *mār-mǎs minēn, wūšt joxtsēn* mért mész el, nem régen jöttél; *än-wūiñst nūplayts* nem régen nősült, не давно тожно женился) | *jatél* későbben, azután, *jatēntakh* (éjsz. vog. *joxel-tax* id., pl. *taī šajmtilēm, at tapi; jatēntakh šajmtilēm, tōlmāti* töröm az ágat, nem török el; azután töröm, leszakad. *Kāsmēχ-vuor j.*) | *ānkwānt* (Reg. írása szerint *än-kwānt*) később,

azután, majd (послѣ, pl. *änkwänt jäni üpén-poglt joxtën, täu änk-wänt nännë kitilit te azután öreg nénédhez fogsz eljutni, ő majd töled kérdezi stb. glp j.)*

Né v u t ó i alkalmazású időhatározók:

*alu át*, pl. *jī-alu unēlsau* az egész éjen át fenn (ébren) ültünk (всю ночь сидѣли).

*uil*: *lunt-wognt nukh-tīlém-lät; tīlnēn-u il* a lúd falka fölrepül, **a m i n t** repült stb.

*khqñkhä át*, múlva, pl. *sgat-kh. joxti* egy hét múlva jön (черезъ недѣлю будетъ).

*kästel*: *tēnē tīā-kästel äritäptsēm* ételt estére (къ вечеру) hagytam.

*pält* mialatt, közben, míg (= éjsz. vog. *palit* hosszában), pl. *jäktlaxtnät-pält* mialatt vágta, *jäim-ṛū urnēm-pält* míg bátyám vártam.

*mänt* id., pl. *sū-khurmē tin mütiän-mänt* miközben ők (ketten) a jávorlegelő szélét megkerülték (*Tqulēñ Paškēr*).

*lápél -ként*, pl. *khqtél-lápél, sgat-l.* naponként, hetenként.

### c) Mód- és állapothatározók.

Né v m á s i többlől eredt alakok: *tok* úgy, *tok-tē* így, *äkw'-tok* éppen úgy, ugyanígy | *khum, khumlē* hogyan, *at-khum, at-khumlē* sehogyan | *khqtēm, khqtēm-šak* valahogyan (pl. *lūm jel-oqrts, khqtēm-šak jū-joxtilēm* lovam elfáradt, valahogyan haza juttatom, коекакъ я домой пригону) | *mänä*: *jäin säim wuir! äi-mänt tī pätkēn kētpulä, possä-pulä m ä n ä* mänezlénilem! az apád rothadt vére! ha most ide (kezem közé) jutnál, sapkadarabokká, kesztyűdarabokká, hej h o g y szétszaggatnálak (*Käsmēx vuor j.*).

### Módhatározói ragok:

1. *-is, -s*, pl. *tōsīs* tisztán (pl. *t. jālilī* tisztán jár; *tōs* tiszta), *šitēñs* gyorsan (*šitēñ lū* gyorsan ló), *näürs* erősen, nagyon (pl. *n. šoqul äji* igen sokat iszik; *näürä* erős), *kinnäs* könnyen (*kinnä* könnyű). Néha bővebb *-sä* alakja is előfordul, melynek magánhangzójában nyilván valamely pleonastikus alkalmazású újabb rag lappang (v. ö. az éjsz. vog. *-i* és *-ä* módhatározói ragokat); ilyenek: *ulmēñsä* álmosan, pl. *u. nukh-rojtsēm* álomból (tkp. álmosan) följedtem (со сна засочилъ) | *näu r u s n i s ä khōšēn qmiltuz, m ä n s ä at*

*wogřen* te oroszúl tudsz beszélni, vogulúl nem értesz. Egybevetve az éjsz. vog. *ulmĩńńĩń* (e h. \**ulmĩńńĩń*), *ruńńĩń* megfelelőkkel, látnivaló, hogy a középlozvai *ulmėńńĩ*, *ruńńĩń* alakok *ń*-je a nom. possessor. -*ń* képző változata. Eltérőleg alakult *mańńĩ*, mely e h. való \**mańńĩń*, ép úgy mint *jámśok* jól (pl. *ńń-lė kħąłtėłmė jámśok kħwoltńśłm* ezt a napot jól töltöttem el, *хорошо проводилъ*) e h. \**jámėśĩńńĩ*; v. ő. éjsz. vog. *jámėśĩń* «jól» s a végzet magánhangzójának változására nézve: középloz. *ńńśų* öreg és plur. nom. *ńńśűkűt*.

2. instrum. -*ł*, pl. *mń śĩrėł* mi módon? (*śĩr* mód, szer), *tė śĩrėł* ily módon, *kħumlė urėł* milyen módon | *łoq śėł* v. *łoq śĩt unł* lassan, csendesen (Тихонько) túl; *śoq ul Ąji* sokat iszik, *kħąj Ąrėł qmłłtėn* hamisan beszélsz, *tėn śėłtėp o śłtėł pal mńńĩtaul* az ín czėrna vastagságnyira (*ońń* vastag, *ońt* vastagságú) szétfosztatik || *kħōp p o q z ł punłłm* a ladikot oldalt helyezem, *ńńr łq m t ł kħułtśm* meztelenül (tkp. meztelen darabbal maradtam); *kħwąśĩ kħalėł*, *vōł kħalėł* jęłenti ritkńn, gyakran (tkp. hosszú közzel, rövid közzel) járogat.

3. -*n* raggal alakúttak: *mąř:ńn*, *mąřśűkűn* egy kevéssé (pl. *m. tũ jęłentėm* egy kicsit odamegyek, не на долго туда хожу), *won* erővel (pl. *sńr w. wogřentėm*, at *postėm* csak nehezen csinńłom, nem bírom). Világos essiv értékkel mutatkozik e rag e példában: *ńm qřąkħ śoqu Ąjėm*, *łok -pėł s Ąĩn Ą ośm* én pálinkát sokat iszom, még s józanon vagłok (v. ő. *sńĩ* józan).

4. Az éjsz. vog. -*ĩ* módhatározó ragnak középloz. -*ĩ* alakja van az *ńkwi* «egyre, folytonosan, gyakran» szóban (pl. *ń. kħwąřkħatĩ* folyton haragszik, *ńm nńń ńkwi ũśentłłm* én téged gyakran látłak). Más irányú hangfejlődése az -*ń* rag ebben: *sořń* ferdén, görbén (pl. *s. śunśĩ* ferdén v. kancsalúl néz; v. ő. *sō śńmpń* kancsal szemű), mely az éjsz. vog. *sąwi* alakhoz ép úgy viszonylik, mint *kħanń* «hanyatt» az éjsz. vog. *řąńĩ*-hoz.

A cselekvės módjának, különösen intensív, vagy befejezett voltńnak gyakori kifejezői itt is az ige kötők. Íme pár példa eféle alkalmazásukra: *łailėm łł-kħĩpsńtś* lábam elcsűszott; *łoqt łł-leśłłm* megigazıtom a tűzet | *kwńłń kwńn tajwėś* háza leęgett (tkp. kięgett), *űśm kwńn-tėłłś* eszed megzavarodott; *wogřĩt kwńn-tips* az erđőben eltėvedt; *sńurńpėm kwńn-kħwoltłłtś*-

lém\*) fejszém elvesztettem | *j e l-qjaum* elalszom, *j e l-khqli* meghal, *j e l-oqrts* elfáradt, *j e l-jarilaxti* elfelejti | *noul n u k h-töslilém* megszáritom a húst, *ismit n u k h-istilém* fölmelegitem a levest, *aumēñ ölsēm, n u k h-tělsēm* beteg voltam, fölépültem, *lū pomél n u k h-těkti, n u k h-ajtílém* a ló fűvel jóllakik, megítatom, *ām nān n u k h-roqtilém* én téged megraklak | *p ä l-khwqrjätzsēm* megharagudtam, *luoptä p ä l-khqlwēs* a levél elhervadt, *ärēs wüt p ä l-säwi* a kvász megsavanyodik, *nirél p ä l-séréytaus* megfenyítettett vesszővel | *l ä p-tqux* betakarni (pl. gödröt földdel), *päsēnmē läp-lēpilém* befödöm az asztalt, *turēm läp-läpēps* torkom berekedt | *na l-pajtilém* megbőzöm | *s ä m-älilém* agyonölöm, *s ä m-roqtilém* agyonverem, *s ä m-junilém* agyonütöm, *s ä m-pasätilém* agyonfojtom | *ur š a m-tunši* a hegy meredeken áll (= éjsz. vog. *sama lūli*).

N é v u t ó i alkalmazású módhatározók:

*jarnē, jartē* gyanánt, képpen (v. ö. éjsz. vog. *jornē* «helyett»), pl. *tēlpä uj-jarnē khummi noss tēlentiji* repülő állatképpen csak úgy repül a két férfi (*Töžtēñ nē-oqi j.*) | *tūjä söl marēxti marēxtänē jarnē tüpēm marēytoqli* mint tavasszal a csörgökacsa [a vízben] alámerülget, azon alámerülgetéshez hasonlóan merülget alá evezöm (*Sint-jä oqi j.*) | *när-ožwtēs jarnē Tumēn-šimät tū-tē ujtälñ!* sziklakő gyanánt súlyeszszed alá a Tumēn tó közepén (u. o.) | *khöpä näl niuli töžt jartē vqžtēñ näl khūrēm pältñē noss pōžwtlenti* ladikja nyíl üldözte búvármadár gyanánt, kilőtt nyilnak háromszoros távolságára csak úgy pattan (u. o.)

*khajtēl* -ként, -képpen, pl. *öpä-khajtēl kurili* medveképpen ordít, *äkw'-tē khajtēl voqrēñ* ép így cselekedjél!

*läpēl* -onként, pl. *kkumit-l. soqt glñ päti* férfianként (minden férfira) hét kopéka esik.

Egyéb különös módhatározó szók és szerkezetek: *šākä* igen, nagyon (pl. *š. rēñ* igen meleg) | *türēž* (= or. вдругъ) egyszerre, rögtön (pl. *t. ju-äjist* egyszerre kiitta, вдругъ выпилъ) | *äkw'-uil id.* (pl. *länmē ožwtäsēl äkw'-uil säm-vqžtäsästē* az evetet egy kövel egyszeribe agyonütötte) | *mqlēž* gyorsan | *äkw'-ölpä, jortal, vaškē* (= or. вoвce) teljesen, éppenséggel (pl. *lailä äkw'-ölpä oqtēm, v. vaškē*

\*) A megfelelő éjsz. vog. *žot* igekötőnek (pl. *žot-tēlils, žot-tips, žot-žottiläslēm*) középlozvai nyoma: *khwqt-jarilaxti* elfelejti (*Taulēñ Paškēr*) e mellett: *kwän-j.*, vagy *jel-j.*

*oŕbtēm* lába éppenséggel nincs, *tujt jortal kwän-tälés* a hó tökéletesen elolvadt) | *tör-loqmt-t a i l khults* egészben, v. csupáncsak egy rongydarab maradt meg (маленькая лоскутина только осталась) | *noss* hiába, csak úgy, ingyen (pl. *noss-tok loari* csak úgy mondja, ok nélkül).

Az állítás bizonyosságát illetőleg valószínűségét jelölő módhatározók: *q-q* igen, úgy van, *tok-tok* úgy, úgy; helyes | *jēriñ* talán (pl. *j. khwqšä jälilēm*, *j. mqlēx joxtēm* talán soká járok, talán hamar megjövök) | *al* majdnem, csaknem (pl. *tāwām al poq-tentäslēm* öt majdnem meglöttem, *woqñkhä-kēn al pätsēm* csaknem beleestem a gödörbe) | *sär* alig, nehezen (pl. *soqt-si sär ints* alig van egy hete, *šoql märränē sär khwölyati* a mennydörgés alig hallik).

A tagadás kifejezője igei és névszói alakok előtt egyaránt: *at*, pl. *at minēm* nem megyek, *at lülteñ osēm* ártatlan vagyok, *at-khankhä* senki, *at-khot* sehol, *at-khuñ* soha, *at-khumlē* sehogyan. Az éjsz. vog. *at*, *atī*, *ātim* tagadószóknak megfelelőleg itt *oqt*, *oqtä*, *oqtēm* alakok járnak, pl. *tē nuñēn unēlpä tul-šup iquwi, män oqt?* ez a fölnt ülő felhődarab mozog-e, vagy nem? (*Tqulēñ Pašker*); *ām jurtlēm jium, āl oqt* jössz-e velem, avagy nem? *at jium, oqt* nem jövök, nem. | (*šuurpmē*) *mät khwqšät at äläslēn? oqtä! āñ-mät loqt-tau mōri-törmi khannē titä, tāt äläslēm* a jávort nem valami messze ölted? nem! valami ég és föld összeérő szélét emlegetnek, ott öltem (*Tqulēñ P.*) | *täu tit oqtēm* ő nincs itt. Az *oqtēm* alak, mint egyéb hasonló végzetű nom. verb. fölveszi a személyragokat is, mint pl. *ām jun oqtämēm* én nem vagyok otthonn (меня дома нѣту), *näu oqtämēn*, *täu oqtēm*; *min oqtēmäm*, *nin oqtēmän*, *tin oqtēmän*; *man oqtēmau*, *nan oqtēmän*, *tan oqtämēt*. — A tiltó szó alakja, mint az éjsz. vogulban: *ul*.

Mennyiséghatározók. — Collectiv számnevek: *kitän* ketten, *khürēmän* hárman, *ñilän* négyen, *ätne*, *khqtne*, *soqtne*, *ñol-lounē*, *ontollounē*, *lounē*; *äk-khqiip-lounē* tizenegyen, *khüsne* huszan, *voätne* harminczan, *šoätne* százan, *šoqtērne* ezren | *šoqune* sokan, *pušne* mindnyájan | *äk näxēmt* egyedül, *šakha-tail* mindnyájan (pl. elementek). — A «hányszor» kérdésre megfelelő határozók az alapszámnevek és *por* összetételéből alakúlnak, pl. *äk-por* egyszer, *kit-por* kétszer, *šoqu-por* sokszor. A «hányadszor» kérdésre felelnek: *mötentä*, *kitentä* másodszorra, *khürmentä* harmadszorra stb.

Egyéb mennyiséghatározók példái: *poqkhuēñ tai ō s tuñsí, ō s khultēm tobzos ág áll fönn még, maradt még. Kāsmēx-vuor j.)* | *mān-šātnē v. mān<sup>a</sup>érnē khoji?* mennyibe kerül? | *āk w' šautél ōliji* egyenlő számban vannak | *m q r s-šüsi kharjēs* egy kevésbé megharagudott (немного разсердился) | *ātpēn noxs p ā ñ kn ē āk-mātēr ālsēm, tinū at khañsilēm* ötven nyuszt fölibe valamit [még] öltem, értékét nem ismerem (*Vuornē jālēm khum*).

#### d) Okhatározók.

Névmási tövel való szerkezetek: *māruy, mār-mqs, mār voqruy?* miért, mi czélből, mi okból? (pl. *māruy oserlēn?* miért lustálkodol? *mār-mqs minēn* miért mész? *mār voqruy lül' voqri* miért tesz ő rosszat, tkp. mit csinálni tesz rosszat?) | *ton-mqs* azért, azon okból, *tī-mqs* ezért

#### Névuói okhatározók:

*mqs* -ért, miatt, végett, pl. *jāmēs voqrnē-mqs ješšilēm* jeles cselekedet miatt dicsérem, *at-khañkhū at namsi ām-mqsām* senki sem gondol én felőlem (tkp. én értem).

*rīil* vminek következtében, hatásától, pl. *rāyw-rīil āñk jānimāsēm, vuot-rīil āñk jānimāsēm* esőtől, széltől növekedtem én fel leányka (*Sint-jā oqi j.*). L. éjsz. *re'il* id.

*nounē* miatt, pl. *pašēm nounē kharjērtāum* a füsttől ég a torok (отъ дыму горчить горло), *khōp saγ-nounē pal-khōlpēs* a ladik a nap hevétől (отъ жару солнца) meghasadt. V. ö. *mīñk jērptaχtimēn nō w ā m-p ē s* mi szeretkezünk egymással (мы любимся между собою), *tin jērptaχtiji nō w ā n-p ē s* ők szeretkeznek egymással.

#### c) Mondatszerkesztő határozók.

##### Önálló mondatkötők:

*mān* vagy, *avagy*, pl. *jāmēs, mān oqt?* jó-e, *avagy* nem? | *tīt-tē ām mān<sup>a</sup>ér voqrēm, jūi-qil mān tujim tujmaus?* itt én mit csinállok, *avagy* az én utolsó nyaram állott be? (*Kāsmēx vuor j.*)

*āli* vagy (= or. или), pl. *tok lālli, āli at lālli?* lehet-e úgy, *vagy* pedig nem lehet? (льзя-ли такъ, или нѣтъ?); *am jurtlēm jūun, āl' oqt* velem jössz-e, *vagy* nem?

*kwās* 1. «a mint», pl. *il kwās parrēms, jēr-rāts* a mint előre ugrott, leesett (впередъ скочилъ и палъ), *pār kwās pērēmtaχti* amint visszafordul (какъ назадъ завернулся); — 2. «habár, noha», pl.

*šimnē jērñē äkw' jēri kuxr-lökhwnē kwäs toxērsēm : toxruxw woqēm at joxts* szívnek kellő egy éneket noha visszanyomkodtam keblem zugába : nem tellett erőmből visszanyomni (kitört belőlem az ének). *Khōntēñ q̄tēr j. || tā-kwäs* noha; hiába, pl. *tā-kwäs sērēxtilēm, tāu puj sāñgwi* hiába vagdalom (ostorral lovam), ő hátrarúg (плетью стегая, назадъ лягается).

*tē...tē : tul-šup tē űqwi, tē oqt* a felhődarab mozog is, nem is (mozog egy kicsit s meg-megáll, шевелится и не шевелится). *Tqulēñ Pašker j.*

*ām-mänēñ, ām-mälä* «ha, hogyha» többnyire a *-kel* «ha» particulával kapcsolatban (l. alább), pl. *ām soqtēltaxtsēm : ām-mänēñ il-ölnēm-kel khañsän, soqt tšri päñkēnmē khatēl-poqlñē khar-tälñ ; ām-mänēñ jüi-qil tujim-kel ti tujmaus, jikē-poqlñē khartälñ!* én ráolvastam : hogyha továbbra való életemet tudjátok, hét daru vond fejedet dél felé ; hogy ha pedig utolsó nyaram állott be, vond éjszak felé! (*Käšmēx vuor j.*) | *ām-mänēñ jüi-qil lil-ätēm ti-kel joxts, Tumēn-šimät tū-tā ujtälñ!* hogyha most utolsó lélekzetem jött el, süllyessz alá a *Tumēn-tó* közepébe (*Sint-jä oqi j.*) | *khot khōr nāñ šunšpi, tē khōr pūyēñ ; ām-mälä šakha šišä šumēt, ul űqutän!* a mely csődör reád pillant, azt a csődört fogd meg ; hogyha pedig mindnyájan hátrafelé szöknek, ne bántsd őket! (*qlp. j.*)

Szóhoz simuló kötőszócskák :

*-jä* «és» pl. *wüs khum-jä wüs oqi* legény és leány, *khūs-jä äkwē* huszonegy, *khūs-jä kitä* huszonkettő, *šoät-jä űollou* száznolcz.

*-ēs* tagadó állítmányú mondatban : «sem» (= éjsz. vog. *ās* szintén, is ; középl. *ōs* még), pl. *nāu šoqu khum-khalñē pēryēñ, äk khum-ēs kwän at pēryēñ* te sok férfi közül válogatsz, [de] egy férfit sem választasz ki | *poñkēñ uj ām öšām pušēñ tēsän, äkw' öš-ēs at äritäpts* a farkas az én juhaimat mind megette, egy juhót sem hagyott meg (одну овечку, что есть не оставил) | *tē poēltē äkw' oqi-ēs oqtēm* ezen faluban egy leány sincs (ни одной дѣвки нѣту).

*-pēl* «is ; sem» pl. *ām-pēl nāu jurtlēñ minēm* én is veled megyek ; *ām tē-khatēl šoqu jälsēm, tok-pēl jel at oqrtsēm* én ma sokat jártam, mégsem fáradtam el.

*-kel* «ha», pl. *kērt-kel khajtux tanjēñ : mōyi-törmi khannē tit pašñē ōñ tū joxtälñ!* ha igazán futni akarsz, érv engem utól az ég és föld összeérő széléig! (*Tqulēñ P.*) | (*poqkhw*) *nāñ-kel ripitaus : oqtēm pāñsā ōñ intä* ha (a toboz) neked hajittatott, az ember nyila

az enyém legyen (*Kásméx vuor j.*). Lásd igei alakokkal való használatát alább (30. l.)

### B) Igeragozás.

A középlovzvai nyelv igeragozásának figyelemre méltó különössége a *c o n j u n c t i v u* snak külön, azaz a rendes praesensalakoktól eltérő megjelölése az alanyi ragozásban. Az itten jelentkező alakok egyrésze, melyek a pusztá, azaz módképző nélkül való ige-tőnek és a személyragoknak csatlakozásából keletkeztek, egyszersmind *futurumbeli* alkalmazásban is előfordúlnak. A tárgyas ragozásban a kettős és többes tárgyat jelölő végzetek — ép úgy mint a birtokosragozás megfelelő alakjai — hangfejlődésükben egybeestek, csupán a praesens és praeteritum egyes számának harmadik személyében hagyván még meg nyomát az eredeti különféleségnek. — A változatlan tövű igeik ragozásának mintája a következő:

### 6. §. Alanyi igeragozás.

Igetők: *min-* menni, *joxt-* jönni, *pūxt-* fogózkodni, *χajtempl-* futamodni, *pun-* helyezni, *khul-* hagyni, *pánt-* fedni, *nōt-* úszni, *šunšt-* mutatni.

#### 1. Indicativus.

##### Cselekvő alak.

	Præsens.	Præteritum.
Sing.	1. <i>minēm</i>	<i>minsēm, χajtempläsēm</i>
	2. <i>minēn</i>	<i>minsēn, χajtempläsēn</i>
	3. <i>mini</i>	<i>mins, χajtämlēs, pūxtēs</i>
Dual.	1. <i>minimen, minime, minim</i>	<i>minsäm, χajtempläsēmen</i>
	2. <i>minin</i>	<i>minsän, χajtempläsän</i>
	3. <i>miniji</i>	<i>minsi, χajtemplēssi, pūxtēssi</i>
Plur.	1. <i>miniwen, miniu</i>	<i>minsou, χajtempläsau</i>
	2. <i>minin</i>	<i>minsän, χajtempläsän</i>
	3. <i>minēt, minit</i>	<i>minēst, χajtempläst</i>

##### Szenvedő alak.

	Præsens.	Præteritum.
Sing.	1. <i>khartaum</i>	<i>joxtwäsēm, šunštawäsēm</i>
	2. <i>khartaun</i>	<i>joxtwäsēn, šunštawäsēn</i>
	3. <i>khartau, khulwē, nōtwē</i>	<i>joxtwēs, pāntus, šunštaus</i>



Dual.	1. <i>khartawäm</i>	<i>joɣtwésäm, šunštawésäm</i>
	2. <i>khartawän</i>	<i>joɣtwésän, šunštawésän</i>
	3. <i>khartawi, punwi</i>	<i>joɣtwéssi, šunštawéssi</i>
Plur.	1. <i>khartawou</i>	<i>joɣtwésau, šunštawésau</i>
	2. <i>khartawän</i>	<i>joɣtwésän, šunštawésän</i>
	3. <i>khartaut, khulwët</i>	<i>joɣtwäst, päntust, šunštaust</i>

## 2. Coniunctivus.

	Cselekvő alak.	Szenvedő alak.
Sing.	1. <i>joɣtëm</i>	<i>khartañkwëm *</i> )
	2. <i>joɣtën</i>	<i>khartañkwën</i>
	3. <i>joɣtä</i>	<i>khartañkwä</i>
Dual.	1. <i>joɣtäm</i>	<i>khartañkwäm</i>
	2. <i>joɣtän</i>	<i>khartañkwän</i>
	3. <i>joɣtän</i>	<i>khartañkwän</i>
Plur.	1. <i>joɣtiwen</i>	<i>khartañkwau</i>
	2. <i>joɣtän</i>	<i>khartañkwän</i>
	3. <i>joɣtët</i>	<i>khartañkwët</i>

## 3. Conditonalis.

	Cselekvő alak.	Szenvedő alak.
Sing.	1. <i>minnëm</i>	<i>khart naum</i>
	2. <i>minën</i>	<i>khartnaun</i>
	3. <i>minni</i>	<i>khartnau</i>
Dual.	1. <i>minnimen, minnim</i>	<i>khartnawäm</i>
	2. <i>minnin</i>	<i>khartnawän</i>
	3. <i>minniji</i>	<i>khartnawi</i>
Plur.	1. <i>minniwen, minniu</i>	<i>hhartnawou</i>
	2. <i>minnin</i>	<i>khartnawän</i>
	3. <i>minnët</i>	<i>khartnaut</i>

## 4. Imperativus.

	Cselekvő alak.	Szenvedő alak.
Sing.	2. <i>khartën!</i>	<i>khartaun!</i>
	3. <i>khartä! v. (täkw) kharti! (täkw) khartau!</i>	

\*) Az itt mutatkozó *-ñk* képző nem módjelölő értékkel is előfordúl reflexiv igéken, pl. éjsz. vog. *nāñki* látszik, középloz. *nāñki* (v. ö. MUGSz. *néz-* cikkét); középloz. *jiñkuɣ* sötétedni, éjjeledni (törém *jiñkés* az ég besötétedett; v. ö. középlozv. *ji* éj). L. e képző tárgyalását Budenz Alaktanában (98. és 48. l.), a hol az evangéliumfordításokból idézett példák mind coniunctivusok.

- |       |                                      |                         |
|-------|--------------------------------------|-------------------------|
| Dual. | 2. <i>khartän!</i>                   | <i>khartawän!</i>       |
|       | 3. <i>(tiñk) khartiji</i>            | <i>(tiñk) khartawi!</i> |
| Plur. | 2. <i>khartän!</i>                   | <i>khartawän!</i>       |
|       | 3. <i>khartët v. (tañk) khartët!</i> | <i>(tañk) khartaut!</i> |

Példák a conjunctivus használatára: *pimentux kogrex, ti j ä j ä* meg kell izenni, hogy ide jöjjön (заказать надо, чтобы онъ сюда пришелъ), *äm täwäm jolémentlém, pen n ä* én őt kérem, hogy varázsoljon (я его прошу, чтобы онъ поворожилъ) | *täu tülments, ti-mqs täwäm séréxtux jëri, ul tulmentä* ő lopott, e miatt meg kell vesszözni, hogy ne lopjon (чтобы не воровалъ), *oumé kwän-pogl jiwél vortentilém, pal ul pu s s é x t ü* az ajtót kívülről fával megtámasztom, hogy ki ne nyíljék (чтобы двери не отворились) | *täu ön urit, äm täu poqtän joxtém* ő engem vár, hogy hozzá jöjjeek (онъ меня ждетъ, чтобы я къ нему пришелъ); *täu loqri, näu äm-poqtém joxtén* ő azt mondja, hogy te hozzám jössz. — Passiv szerkezetek: *pilém, wülné ul joxta ñ kwäu* felek, hogy a víz eláraszt bennünket; *ujné märäu-tail ju tēuñkwén!* hogy a medve egyen meg szöröstül-böröstül! *törém khwqssēm, näu täwän sötél miñkwén* istenhez imádkozom, hogy szerencsét adjon neked (я молюсь, чтобы богъ тебѣ счастье далъ) | *khumlé té uj-tön pär-khartau*: *näu koqtän-lailän pär-kharta ñ kwét* a mint ez a medvein zsugorodik, úgy zsugorodjon össze a te kezed, lábad (Ethnogr. jegyz.).

Hasonló alakok futurum és imperativus jelentésben fordulnak elő a következő mondatokban: *khot-khatél jel-märén, ton-khatél jiu n* a mely napon megszorúlsz, azon eljössz (когда тебя большая нужда ноимаеть, тогда придешь; v. ö. az éjszaklozv. *jiwém, jiwén, jiw* jövök stb. alakokat, melyeken szintén nem látszik az egyéb igéken alkalmazott praesensképző); *näu sçuräpém tulmentäslén, am uj-tön s ä r i t é m*; *tont äm lültēñ khummé khantilém*; *sçuräpém pär-májälñ, äm uj-tön tont at s ä r i t é m* te elloptad a fejszém, én medveinat fogok égetni, akkor majd megtalálom a bünös embert; add vissza a fejszém, akkor én nem égetek medveinat (Ethnogr. jegyz.) | *té poqkhw nän-kei ripitqus: oqtém pänšä ön intä*; *ös äm-mänēñ ön-kei ripitqus: nän ölä* ha a czirbolyatoboz neked dobatott, az ember nyila engem érjen; ha pedig nekem dobatott, tied legyen! — A *täkw* használatára való példák: *toulmé*

*wül-kën jel-ujtälh, t ä k w p a l - t i t i* a bört süllyeszd alá a vízbe, hadd ázzék által (пунцай размокнетъ); *tösem tön-poql šetép voq-rau*; *tön šgurep-möñkhwél pal-roqtau, koaméltä t ä k w i n t i* száraz inból czérna készítették; az in fejszefokkal szétveretik, hogy kemény legyen (Ethnogr. jegyz.); *täu tē tākw jiw!* ő hadd jöjjön ide!

### 7. §. Tárgyas ragozás.

Igetők: *roqt-* verni, *jërpt-* szeretni, *khwañit-* (szemet) húnyni.

a) A cselekvés tárgya egyes számú.

(*äm nän jërptilém* : én téged szeretlek).

#### 1. Indicativus.

	Præsens	Præteritum
Sing.	1. <i>jërptilém</i>	<i>jërptäslém</i>
	2. <i>jërptilén</i>	<i>jërptäslén</i>
	3. <i>jërptit</i>	<i>jërptästé</i>
Dual.	1. <i>jërptiläm</i>	<i>jërptesläm</i>
	2. <i>jërptilän</i>	<i>jërpteslän</i>
	3. <i>jërptiän</i>	<i>jërptesän</i>
Plur.	1. <i>jërptilou</i>	<i>jërpteslou</i>
	2. <i>jërptilän</i>	<i>jërpteslän</i>
	3. <i>jërptiän</i>	<i>jërptesän</i>

#### 2. Conditionalis

#### 3. Imperativus

Sing.	1. <i>jërptenilém, roqtnilém</i>	—
	2. <i>jërptenilén, roqtnilén</i>	<i>jërptälh!</i>
	3. <i>jërptenit, roqtnit</i>	( <i>täkw</i> ) <i>jërptit!</i>
Dual.	1. <i>jërpteniläm, roqtniläm</i>	—
	2. <i>jërptenilän, roqtnilän</i>	<i>jërptälh!</i>
	3. <i>jërpteniän, roqtniän</i>	( <i>tiñk</i> ) <i>jërptiän!</i>
Plur.	1. <i>jërptenilou, roqtnilqu</i>	—
	2. <i>jërptenilän, roqtnilän,</i>	<i>jërptälh!</i>
	3. <i>jërpteniän, roqtniän</i>	( <i>tañk</i> ) <i>jërptiän!</i>

b) A cselekvés tárgya többes számú.

(*äm tanän roqtiäm* : én verem őket, *äm šämäm jel-khwañitiäm* én lehúnyom szemeim.)

## 1. Indicativus.

	Præsens	Præteritum
Sing.	1. roqtiäm	roqtsäm, khwqñitésäm
	2. roqtiän	roqtsän, khwqñitésän
	3. roqtiän	roqtsän, khwqñitésän
Dual.	1. roqtiänäm	roqtsänäm, khwqñitésänäm
	2. roqtiän	roqtsän, khwqñitésän
	3. roqtiän	roqtsän, khwqñitésän
Plur.	1. roqtiänqu	roqtsänqu, khwqñitésänqu
	2. roqtiän	roqtsän, khwqñitésän
	3. roqtiän	roqtsän, khwqñitésän

## 2. Conditionalis

## 3. Imperativus

Sing.	1. roqtiänäm, khwqñiténiäm	—
	2. roqtiänän, khwqñiténiän	roqtän, khwqñitän!
	3. roqtiänän, khwqñiténiän	(täkw) roqtiän!
Dual.	1. roqtiänäm, khwqñiténiänäm	—
	2. roqtiänän, khwqñiténiän	roqtän! khwqñitän!
	3. roqtiänän, khwqñiténiän	(tiñk) roqtiän!
Plur.	1. roqtiänqu, khwqñiténiänqu	—
	2. roqtiänän, khwqñiténiän	roqtän! khwqñitän!
	3. roqtiänän, khwqñiténiän	(tañk) roqtiän

c) A cselekvés tárgy kettős számú.

Præsens. sing. 3. sz.: *täu sämä jel-k h w q ñ i t i ä* ő lehúnyja két szemét, *sämēñ khum sämä kwän at väjliä (väjlijä)* szemes férfi két szemét le nem veszi róla (*Töma-jëri*).

Præt. sing. 3. sz. *jašä tqulä nä t e p e s ä* hótalpait [oldalára] illeszté szárnyúl (= éjsz. vog. *josäjä tqulä* natépésajä; *Tqulēñ P. j.*)

## 8. §. Igenevek és gerundiumok.

1. Infinitivus. — Végzete: *-uχ, -uχw*, pl. *joqmuχ, joqmuχw* járni; *minuχ, minuχw*, menni; *pimentuχ* üzenni.

2. Nomen verbale *-ne*. — Használatára való példák: *šēmēl uj uj lent ä n e vuolēm* fekete állat (vidra) úszó folyószakaszom (*Përšä-j.*) | *jamēs vo q r n e-mas jēššilēm* jó cselekedet miatt

dicsérem, *soyl mǎrrǎnē khwōlkhati* mennydörgés hallik | *tēnē-khar* étel, *ājnē-khar* ital, *minnē-khar* elmenő. — A translativus -*ä* raggal gerundiumot alkot, pl. *ät khǎtél m ul n ä mōm poñkhéloqlēt* öt nap múltáig részegeskedik a nép (*Sint-jǎ oqi j.*); *ütä khūrēm khǎtél ur n ä pǎši* illata három napig (3 nap várakozásig) szaglik (*Luop-tit j.*); *äm täwäm t ä i l n ä nukh-tixtǎslēm* én öt jóllakásig etettem (*tǎi* elege van, jóllakik), *khot joxt n ä minēn* meddig (tkp. hol jutásig) mész? — Személyragos alakjaira l. példákat fönnt az időhatározók közt (18. l.).

3. *Nomen verbale -m.* — Példák participiumszerű alkalmazására: *pat tar-khajtēm jāmēs vuol* vadkacsától átfutkosott jó folyószakasz (*Pēršä-oqi j.*) | *puššēm poql puššēm nqmt āñk vǎjlēm* az elszökés felől szökő gondolatot veszek [magamba] menyecske (*Sint-jū oqi j.*); *kwoqlēm-poql kwoqlēm nqmtēm tüt jōñkhtau* elmenés felől való elmenő gondolatom ott megfordíttatik (u. o.) A praeteritum -s képzőjéhez is járúl s ilyenkor kizárólag part. praeteriti értéke van (l. Éjszaki vogul nyjár. 7. §.), pl. *jǎi t ul s ē m lailēñ tul* atyám építette lábas hústartó dúcz (v. ö. *tuli: tul-t* épít; *Volēp khum j.*); *narä wütñē k ē l s ē m vōt kwǎlpä tailēñ pǎilēm* melynek falai a vízbe látszottak, harmincz házas, teli falum (v. ö. *kēli* látszik; *Luop-tit j.*). — A nom. verb. -*m* és nom. possessoris -*ñ* képző kapcsolatát látjuk e példában: *šēmēl uj t ä n t m ē ñ koqtél ou punšau* menyasszony-díjat nyusztbőrrel fizető kézzel nyittatik meg az ajtó (v. ö. éjsz. vog. *tantē'im, tantēs mǎjēm* калымъ заплачу, menyasszonyi díjat fizetek; *Tōxtēñ pǎilēñ āñk j.*). — Állítmányi alkalmazásban a nom. verb. -*m* a praeteritum jelölésének egy módja, melylyel a birtokosragok az alany személyviszonyát fejezik ki, pl. *šuoqp-āñšuz khūñttē minēm* a jávorbika valamikor elment (*Tǎulēñ Pǎškēr j.*); *äm ulmējāsēm Tǎulēñ Pǎškārēn nǎi l ä k w m ē n* én azt álmodtam, hogy Szárnyas-P. hozzád lopózkodott (u. o.); *Tumēn vōtāñ āñk n ē i l m ē m* a T-tó partjára jöttem ki leányka (*Sint-jǎ oqi j.*). — A locativus -*t* raggal időhatározó gerundiumot alkot, pl. *lül nqmtēm p ä t m ä t tokh jerrentilēm* midőn rossz kedvem jön, úgy énekelem meg (*Tōxtēñ pǎilēñ āñk j.*); *ütpēñ jēri voqrsēm m ē m t ē šimñē jērnē ākw jēri kuxr-lōkhwnē toxruxw woqyrēm at joxts* miután ötven éneket csináltam, szívnek tetsző egy éneket nem volt erőm visszanyomni keblem zúgába (*Khōntēñ ötēr j.*)

Az éjszaki vog. -*imē* gerundiumnak középlozvai alakja szín-

tén -em, pl. *soqt tömlém ōlém khumlē intēm hét jávorünöm levén*, [ugyan] hogyan leszek?! (*Tqulēñ P.*) | *jā p ē r i l ē m joqñkhi* a folyó csavarodva fordul, *j ē k w ē m kwän-aštēt* bevégezték a tánczot (tkp. tánczoiván elkészültek), *khwoitēm intiläsēm* megbetegedtem (tkp. betegedvén kezdettem). Reguly idejében még teljesebb -emē alak járhatta; a tőle feljegyzett *Pēršä* \*)-énekekben ugyanis ezt a mondatot találjuk: *añkēr talēkhpä soqu nızlāsēn pailēm joqñkhēm* (sűrű tetejű sok veresfenyőtől van körülveve falum), melyben az utóbbi szó az eredeti kéziratban így van írva: *jangqammä*.

4. A participium praesentis -pā képzője a beszédben a közép-Lozván sem hallható; de bőségesen található az e vidéken lakott Jurkin közölte Reguly-féle énekekben, pl. *t ē l p ä jōñkhep* születő hold, ujhold (*Luop-tit j.*), *lailēl m i n p ä lailēñ uj* lábbal menő lábas állat (*Votēp khum j.*), *kw o a l p ä khatēl* kelő nap (*Sorñi-ötēr káj-squ*). V. ö. itt e közbeszédbeli szerkezetet: *ākweñ ō l p jōñkhep* minden (létező) hónap.

5. Az indicativus praesensének egyes harmadik személyét is alkalmazza néha az ének nyelve participiumnak, pl. *khul m ä š i ät* ötér szűrt öltött öt gazda, *noys kh ā ñ gh i saxtēñ jiw* nyuszt hágta sudár fa (*Pēršä j.*).

6. A föltételnek kifejezése az igén részben utána vetett -kel szócskával történik, részben úgy, hogy e szócskának kopott -kē alakja az igető és személyragok közé lép, pl. *jiun-kel, jājēn!* ha jössz, hát gyere (идешь, такь иди!); *äm sämämt qmēltēn, testēn-kel* a szememben beszélj, ha mersz (говори, если смѣешь); *mätēr visēm-kel, törēmne tāku khatqum* ha valamit elvettem, büntessen meg (találjon meg) az isten; *pētēr-poql pal-tōšwēs-kel, wütñē titēltälñ!* ha a veder kiszáradt, áztasd vízbe! *äšerēm at ō l k ē t: nār pom nukh-jänimēni* ha nem volna hideg (если-бы стужи не было), a fű (zöld fű) megnőne | *tī-pätkēn: mänä mänēšlēnilēm* ha ide esnél, de szét-tépnélek (*Käsmēx-vuor j.*).

\*) Megjegyzendő, hogy az énekekben szereplő *Pēršä* őse az én középzozvai főközlőmnek, kinek szintén *Pēršä* (oroszúl: Першинъ) a neve s kinek családja egyedül beszél még e vidéken vogulul.

## 9. §. Változó tövű igék ragozása.

a) A teljes tö vég-mássalhangzója  $\gamma$ :

*vōγ-* hívni, nevezni (éjsz. vog. *vōw-*): Indic. præs. *vōγēm*, *vōγēn*, *vōγi*; *vōγimen*, *vōγin*, *vōγiji*; *vōγiu*, *vōγin*, *vōγēt* | præt. *vousēm*, *vousēn*, *vous* etc. | condit. *vounēm* etc. | imp. *vōγēn!* *vōγän!* || Passiv alak: *vouwoum*, *vouwoun*, *vouwē*, **vagy**: *vōγoum*, *vōγoun*, *vōγou*; *vouwām*, *vouwän*, *vouwi*; *vouwou*, *vouwän*, *vouwout* | præt. *vouwäsēm*, *vouwäsēn*, *vouwēs*; *vouwēsäm* etc. | cond. *vounqum* etc. || Tárgyas ragozás: Egyes tárgy, ind. præs. *vōγilēm*, *vōγilēn*, *vōγit*; *vōγiläm* etc. | præt. *vōslēm*, *vōslēn*, *vōstē* etc. | cond. *vounilēm* etc. | imp. *vōγälñ!* *vōγälän!* — Többes tárgy, ind. præs. *vōγiäm*, *vōγiän*, *vōγiän*; *vōγinäm*, *vōγiän*, *vōγiän*; *vōγingu* etc. | præt. *vousäm* etc. | condit. *vouniäm* etc. | imp. *vōγän!* etc. || Inf. *vouγ*, part. *vounē*, *voum* || frequ. képzés: *vōγent-*, reflex. *vouγat-*.

*tōγ-* öklelni, döfni: Indic. præs. *tōγēm*, *tōγēn*, *tōγi*; *tōγimen* (*tōγim*), *tōγin*, *tōγiji*; *tōγiu*, *tōγin*, *tōγēt* | præt. *tōsēm*, *tōsēn*, *tōs* etc. | condit. *tounēm* etc. | imp. *tōγēn!* *tōγän!* || Passiv alak: præs. *tōwoum* etc. || Tárgyas ragozás: Egyes tárgy, ind. præs. *tōγilēm*, *tōγilēn*, *tōγit* etc. | præt. *tōslēm*, *tōslēn*, *tōstē* etc. | cond. *tounilēm* etc. | imp. *tōγälñ!* *tōγälän!* — Többes tárgy, ind. præs. *tōγiäm*, *tōγiän*, *tōγiän* etc. | præt. *tōsäm* etc. | condit. *touniäm* etc. | imp. *tōγän!* || Inf. *tōuγ* || *tōγati* öklelőzik.

*rōγ-* közeledni, hozzámenni (éjsz. vog. *rāw-*): Indic. præs. *rōγēm*, *rōγēn*, *rōγi*; *rōγimen*, *rōγin*, *rōγiji*; *rōγiu* etc. | præt. *rōsēm* etc. | cond. *rounēm* etc. | imp. *rōγēn!* || Passiv alak: *rouwoum*, **vagy** *rōwoum* etc. || Tárgyas ragozás: Egyes tárgy: *rōγilēm*; *rōslēm*; *rounilēm* etc. Többes tárgy: *rōγiäm* etc. || Inf. *rōuγ*, part. *rounē* || frequ. *rōul-* (pl. *šuurpnē älä* at *rōuloum* a jávor nem engedi, hogy közeledjem hozzá, не допускаетъ меня къ себѣ).

*loγγ-* mondani, szólni (éjsz. vog. *lāw-*): Indic. præs. *loγγēm*, *loγγēn*, *loγγi*; *loγγim*; *loγγiu* etc. | præt. *lqusēm*, *lqusēn*, *lqus*, **vagy** *loγγēs* etc. | cond. *lqunēm* etc. | imp. *loγγēn!* etc. || Passiv alak: *loγγqum*; *lauwäsēm* etc. || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy: *loγγilēm*, *loγγilēn*, *loγγit*; *lquslēm*; *lqunilēm*; *loγγälñ!* — Többes tárgy: *loγγiäm*; *lqusäm*; *lquniäm*; *loγγän!* || Inf. *lquγ*, part. *lqunē*, *lqum* || Reflex. képzéssel: *lquγat-* mondodik | *lquγt-* ígérkezni.

*moγγ-* dugni, betömni (éjsz. vog. *māγ-*): Ind. præs. *moγγēm*,

*moqʷən, moqʷi; moqʷim, moqʷin; moqʷiu, moqʷin, moqʷēt | præt. mʷisəm, mʷisən, moqʷəs etc. | cond. mʷinēm etc. | imp. moqʷén! etc. || Passiv alak: moqʷaum, moqʷaun, moqʷau, vagy: mʷuwm etc. || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy: moqʷilēm; mʷislēm; mʷinilēm; moqʷälñ! — Többes tárgy: moqʷäm etc. || Inf. mʷuʷ, part. mʷinē || Mom. képzés: moqʷémt-.*

*pūʷ- fujni (éjsz. vog. pūʷ-): Ind. præs. pūʷēm, pūʷən, pūʷi; pūʷim, pūʷin; pūʷiu etc. | præt. pūʷsəm etc. | cond. pūʷnēm etc. | imp. pūʷén! || Tárgyas ragozás: pūʷilēm, pūʷslēm, pūʷnilēm | pūʷiäm; pūʷsäm etc. || Inf. pūʷuʷ || pʷlʷés jel-p ū l q u a gyertya elfuvatik.*

*täʷ- tömni, dugni (éjsz. vog. taʷ-): Ind. præs. täʷēm, täʷən, täʷi; täʷim, täʷin; täʷiu etc. | præt. täʷisəm etc. | cond. täʷinēm etc. | imp. täʷén! || Passiv alak: täʷaum etc. || Tárgyas ragozás: täʷilēm; täʷislēm; täʷinilēm | täʷiäm etc. || Inf. täʷuʷ.*

*nēʷ- kötni (éjsz. vog. nēʷ-): Ind. præs. nēʷēm, nēʷən, nēʷi; nēʷim, nēʷin; nēʷiu etc. | præt. nēʷisəm etc. | cond. nēʷinēm | imp. nēʷén! || Passiv alak: nēʷaum etc. || Tárgyas ragozás: nēʷilēm; nēʷislēm; nēʷinilēm | nēʷiäm, nēʷsäm etc. || Inf. nēʷuʷ, part. nēʷinē || Mom. nēʷimt-, nēʷis-.*

*šēʷ- törülni (éjsz. vog. šēʷ-): Ind. præs. šēʷēm, šēʷən, šēʷi; šēʷim, šēʷin; šēʷiu | præt. šēʷisəm | cond. šēʷinēm etc. | imp. šēʷén! || Passiv alak: šēʷaum etc. || Tárgyas ragozás: šēʷilēm | šēʷiäm || Inf. šēʷuʷ, part. šēʷinē || Frequ. šēʷent, reflex. šēʷat-, mom. šēʷimt-, šēs-.*

b) A teljes fő vég-mássalhangzója j:

*uj- látni (éjsz. vog. vaj-; v. ö. középzozv. uil- leboesátkozni és éjsz. vog. vaʷil- id; középzoz. uin váll és éjsz. vog. vaʷin id): Ind. præs. ūm, ūn, ūi; ūjmen, ūjne (ūjin), ūjji; ūjwen, ūjne, ūt | præt. ūsəm, ūsən, ūs; ūsmen (usme), ūsne (ūsän), ūssi; ūswen, ūsne (ūsän), ūst | cond. ūnēm etc. | imp. ūjin! ūjän! || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy, præs. ūjlēm, ūjlən, ūjté; ūjläm, ūjlän, ūjjän; ūjlou, ūjlän, ūjjän præt. | ūslēm, ūslən, ūsté etc. | cond. ūnilēm etc. | imp. ūjlən! ūjlän! — Többes tárgy: ūjjäm, ūjjän, ūjjän; ūjinäm (ūjnäm), ūjjän, ūjjän; ūjinou (ūjnou), ūjjän, ūjjän | præt. ūsäm stb. | cond. ūniäm etc. | imp. ūjjän! || Inf. ūʷw; part. ūné, ūm; ūtal láthatatlan || Frequ. ūsent-; ūkt- látszani; ūʷat- egymást látni.*

*tuj- bemenni (зайдти; pl. a házba): Ind. præs. tūm, tūn, tui; tujmen, tujin, tujji; tujwen, tujin, tūt | præt. tūsəm, tūsən, tūs;*



*tūs*men; *tūs*wen etc. | cond. *tūnēm* etc. | imp. *tujin!* *tujän!* || Inf. *tūzw*; part. *tūnē*, *tūm* || Frequ. *tujent-*, *tuttäl-*; *tül-* bevezetni.

*vāj-* venni (éjsz. vog. *voj-*): Ind. præs. *vūm*, *vūn*, *vij*; *vijme*, *vijne*, *vijji*; *vijwe*, *vijne*, *vūt* | præt. *visēm*, *visēn*, *vis* etc. | cond. *vinēm* etc. | imp. *vājēn!* *vājän!* || Passiv alak: præt. *vājwäsēm* || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy, præs. *vijlēm*, *vijlēn*, *vītē*; *vijlām*, *vijlän*, *vijän*; *vijlqu*, *vijlän*, *vijän* | præt. *vislēm* etc. | cond. *vinilēm* etc. | imp. *vājälñ!* *väjläñ!* — Többes tárgy, præs. *vijäm*, *vijän*, *vijän*; *vijnäm*, *vijän*, *vijän*; *vijnqu*, *vijän*, *vijän* | præs. *visäm* etc. | cond. *viniam* etc. | imp. *väjän!* || Inf. *vūzw* || Frequ. *visēt-*, *vājent-*, *väjł-*.

*māj-* adni (éjsz. vog. *maj-*): Ind. præs. *mēm*, *mēn*, *mij*; *mijme*, *mijji*; *mijwen*, *mijne*, *mēt* | præt. *misēm*, *misēn*, *mis* etc. | cond. *minēm* etc. | imp. *mäjän!* *mäjän!* || Passiv alak: *mīwēm*, *mīwēn*, *mīwē* etc. | præt. *mājwäsēm* etc. || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy, præs. *mijlēm*, *mijlēn*, *mītē*; *mijlām*, *mijlän*, *mijän*; *mijlqu*, *mijlän*, *mijän* | præt. *mislēm* etc. | cond. *minilēm* etc. | imp. *mäjälñ!* *mäjläñ!* — Többes tárgy, præs. *mijäm*, *mijän*, *mijän*; *mijnäm* etc. | præt. *misäm* etc. | cond. *miniam* etc. | imp. *mäjän!* || Inf. *mizw*; part. *minē*, *mim* || frequ. *mijlél-*; reflex. *mikt-*.

*lāj-* dojni, vetni, löni (éjsz. vog. *laj-*): Ind. præs. *lēm*, *lēn*, *lij*; *lijme*, *lijne* (vagy: *lime*, *līne*), *lijji*; *lijwe*, *lijne*, *lēt* | præt. *lisēm*, *lisēn*, *lis* etc. | cond. *linēm* etc. | imp. *lājän!* *läjän!* || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy, præs. *lijlēm*, *lijlēn*, *lītē*; *lijlām*; *lijlqu* etc. | præt. *lislēm* etc. | cond. *linilēm* etc. | imp. *läjälñ!* *läjläñ!* — Többes tárgy, præs. *lijäm*, *lijän*; *lijnäm* etc. | præt. *lisäm* etc. | cond. *liniam* etc. | imp. *läjän!* || Inf. *lizw*; part. *linē*, *lim* || Frequ. *lājent-*; refl. *liztsaxti* eldobja magát.

*taj-* enni (éjsz. vog. *taj-*): Ind. præs. *tēm*, *tēn*, *tij*; *tīme*, *tīne*, *tijji*; *tīwe*, *tīne*, *tēt* | præt. *tēsēm* etc. | cond. *tēnēm* etc. | imp. *tajän!* *täjän!* || Passiv alak: præs. *tēwēm*, vagy *tēum* etc. | præt. *tajwäsēm* || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy, præs. *tälēm*, *tälēn*, *tītē*, etc. | præt. *tēslēm* etc. | cond. *tēnilēm* etc. | imp. *tajälñ!* etc. — Többes tárgy, præs. *tiäm*, *tiän*; *tīnäm* etc. | imp. *tajän!* || Inf. *tēzw*; part. *tēnē*, *tēm* || Frequ. *tajent-*; mom. *tajēp-*

*jāj-* jönni (éjsz. vog. *jāj-*): Ind. præs. *jiüm*, *jiun*, *jiu*; *jiwme*, *jiwne*, *jiwwi*; *jiwwe*, *jiwne*, *jiut* | præt. *jisēm* etc. | cond. *jinēm* etc. | imp. *jäjän!* *jäjän!* || Inf. *jizw*; part. *jinē*, *jim* || Frequ. *jäjint-*, *jišš* *er.t.*

c) A teljes tö szövégi mássalhangzója *w* :

*tqw-* evezni (éjsz. vog. *tqw-*) : Ind. præs. *tqwēm, tqwēn, tqwi* ; *tqwime* ; *tqwiwe* etc. | præt. *tqusēm, tausēn, tqus* etc. | cond. *tqunēm* etc. | imp. *tqwēn!* etc. || Inf. *tquz* || Frequ. *tqwent-*, mom. *tqult-*.

*now-* mozgatni, érinteni, bántani (éjsz. vog. *naw-*) : Ind. præs. *nowēm, nowēn, nowi* ; *nowime* ; *nowiwe* etc. | præt. *nousēm* etc. | cond. *nounēm* etc. || Tárgyas ragozás : *nowilēm, nouslēm, nounilēm* | *nowiām* etc. | Inf. *nouz* || Mom. *nout-*.

*šaw-* savanyodni (éjsz. vog. *saw-*) : Ind. præs. *šawi* etc. | præt. *šaus* etc. | cond. *šäuni* etc. || Inf. *šauz* || Frequ. *šäwent-* ; caus. *šäul-* (savanyítani).

d) A tö belsejében történő hangváltozások :

Az igetöbéli *ñk, nt, nš, nš* mássalhangzó csoportok nasalis előrészre el szokott enyészni, ha a ragozásban, vagy képzésben közvetlenül (azaz kapcsoló magánhangzó nélkül) mássalhangzó következik utánuk, pl. *khāñkh-* hágni : præs. *khāñkhēm, khāñkhēn, khāñkhi* ; de præt. *khāxsēm, khāxsēn, khāñkhēs* (v. ö. éjsz. vog. *χāñçi* ; *χāxsēm*) ; *khāxmil* hegyorom (hágó) ; *khāyt-* hágatni | *int-* lesz, válik : præs. *intēm, intēn, inti* ; de præt. *itsēm, itsēn, its*, vagy *intēs* (v. ö. éjsz. vog. *jēmti* ; *jēmtsēm, jēmts*) ; *junt-* varrni : præs. *juntēm* etc ; præt. *jutsēm* etc., *jutne* *tułä* gyűszű (tkp. varró ujj) | *kwāns-* karmolni : præs. *kwānsēm*, præt. *kwāssēm* (v. ö. *kwāšēyti* kapirgál) ; *āñš-* habere : præs. *āñšēm* ; præt. *āssēm*, part. *āšnē*. V. ö. itt *khañšēm* és *khōšēm* «tudok» ; tárgyas alak : *khōšilēm* ; reflex. *khōšyati* (fölsimerszik). Az *nš* mássalhangzó csoportból esetleg *š* az elenyésző rész, pl. *am kēntēm pūm kwān-ä n i s t é* sapkámát fiam elviselte (*āñšuz* viselni, hordani) | *āñ-té ešmé pušēn nukh-k h a n ä s l ē m* ezt a dolgot teljesen kitudtam (разнозналъ ; *khañši* tud). Az *unl-* «ülni» igének (præs. *unlēm, unli*) präterituma : *unēlsēm, unēl-sēn, unēs* ; cond. *unēlnēm* etc.

e) Mint az éjszaki vogulban, úgy itt is a «lenni» igének szabályszerű *ölēm, olēn* præsensképzése «élni, lakni» jelentésben alkalmazódik ; e mellett a «vagyok, vagy» kifejezései : *ōsēm, ōsēn* ; pl. *ām nān oqrentēñ ōsēm* én neked adós vagyok, *nāu vēr ōsēn* te fiatal vagy ; a præs. harmadik személye itt is : *ōli*.

## Középlözvai vogul nyelvmutatványok.

*K ä š m ě γ - v u o r j ě r i .*

- 1 *qłtĕn surĕm-sũntĕmnĕ kwĕn-kwoqlĕm,  
sqrũi soqt sũrmĕmnĕ kwĕn-kwoqlĕm :  
ilĕl-ilĕl tũjt-loqmtĕt. —  
uj khĕrĕm pĕtĕl il-joqmentĕsĕm.*
- 5 *Jĕni, mĕn vĕt joqmentĕsĕm,  
tuńsĩn, tuńsĩn ur-vĕtĕn nukh-joqmĕsĕm.  
minĕm tĕrĕm soqt laywĕ šunšĕm :  
khũrĕm tĕl khujim wannĕm,  
qwĕs-wannĕm šĕmnĕ pĕti.*
- 10 *nĕri pũ, nĕri oqi nũtĕp wannĕm,  
nĕri pũ, nĕri oqi šũšĕp wannĕm,  
qwĕs-wannĕm šĕmnĕ pĕti.  
jĕmĕs poql sqa-poqlĕm,  
tĕu (qrmlĕ). \*)*
- 15 *tĕt-tĕ am mĕn<sup>d</sup>er voqrĕm,  
jũj-qıl mĕn tujim tujmqus ? !  
jĕmĕs-poql katłĕ-poqlĕl kwĕn šĕimtilĕm. —  
Jĕni, mĕn vĕt joqmentĕsĕm,  
kĕš-pomĕn kĕlinĕ nal-nĕilĕm,*
- 20 *šoqr-pomĕn jĕmĕs kĕlinĕ nal-nĕilĕm.  
nal-šunšĕm :  
soqt tĕri, tĕri-voqnt  
nalĕm tuńsentĕt,*

\*) A félkörű zárójel ( ) Reguly vogul hagyományainak átírásaiban azt jelenti, hogy a közéje foglalt szó az eredeti szöveg szerint változatlanul van közölve. Ez t. i. olyan helyeken történik, melyeknek megfejtése vagy éppen nem sikerült, vagy nem eléggé biztos. — A szögletes zárójel [ ], mint egyik éjsz. vog. közleményben, itt is azt jelenti, hogy a közéje foglalt szók n i n e s e n e k b e n n Reg. kéziratában, hanem saját magam kiegészítései.

*soqt khōr, khōr-voqnt*

25 *nalem šaurenti.*

*äm tüli pom sajin, äm khiññentiäm,*

*tüli jiw sajin, äm khiññentiäm.*

*uj khürem ätel äm il-voqriläm,*

*uj päti jäni turel äm voqriäm.*

30 *soqt khōrpä khōr-voqnt*

*il-šāñghwäsēt,*

*soqt tōri, tōri-voqnt*

*nukh-šāñghwäsēt. —*

*äm soqtéltaytsēm :*

35 *äm-mäneñ il ölném-kel khañšin :*

*soqt tōri, qlti-tōri*

*pāñkeñ tōri pāñkenmé*

*khqtel-poqlné khartälñ !*

*äm-mäneñ jüj-ql tujim-kel ti tujmqus :*

40 *soqt tōri, qlti-tōri*

*pāñkeñ tōri pāñkenmé*

*jñkē-poqlné khartälñ !*

*ti tuj tēlem nūp tōri-pū*

*pāñkeñ tōri pāñkäm*

45 *jñkē-poqlné khartitü.*

*«jain säim wūir ! äi-mänt ti pätkēñ :*

*kēt-pulä, pössä-pulä mänä mäneslenilēm !»*

*Ju tēne pom-säxwmé at khāntilēm,*

*ju tēne nür-säxwmé at khāntilēm.*

50 *khwqšä joqmentäsēm, äkw'-mät-šit*

*vōrēp nē-oqi oqkum*

*tōrēs pält khwqšä poqkhw*

*täu tältit.*

*äm uj kit katlām äkwän roqteltiäm,*

55 *uj päti jäni turel tu' voqrilēm.*

*täu tōrēs-pält khwqšä poqkhwme kwän-ojtit,*

*ti ilänü tü tältit, tü isäpi ;*

mäter-püt-mätärt tüt lumpértents,  
mäter-püt-mätärt tüt lattés.

80 am ti-télpä joqñkkhëp mäntëñ soqt,

té törës-pält khwqšä poqkhwë.

am kinsilem; nukh-khāntilëm,

lqu nispä khälëñ tusnë ju-šumrilëm;

luoptä ost näinë tüt näiytaxtqum.

85 vörëp-në üpëm äi-mänt

jämës jämës mätärt täu lumpértents:

am khwölsäm, täu suj tents:

«poqkhwä šästëm poqkhwëñ vuor

näu at khwölëloqlilën, näu at üsintöqlilën?

70 poqkhwä šästëm poqkhwëñ vuor,

Käšmëy-vuor!» —

Käšmëy-vuor am ös khañšilem;

am ti joqmentäsëm.

Ošiñ ulpäs-khürnë am joztëm;

75 poqkhw-poqqt, poqkhw-šupët khujjëlöqlentët.

poqkhw-poqqt, poqkhw-šupët äteslëm.

tokh jällëloqlëm nukh-šunšëm:

poqkhwä šästi poqkhwëñ ulpä,

törës-pält khwqšä poqkhwët

80 tüt tušëntët. —

Am khal šöliš üpëm khurël

nukh-silätëm, nukh-lušätëm;

poqkhwä šästi poqkhwëñ ulpä

poqkhwä roqtëm.

85 šip-qiriñ kit lqñi-pükäm,

tin vajintaxtiji.

mötën latti: «té poqkhw ön rípitqus»

mötën latti: «té poqkhw ön rípitqus»

mötën latti: «nän-kel rípitqus,

90 tēpél tēpél oqtämü

täut-pät nqšëñ päñsä ön intä;

ős ám-máneñ òn-ke ripitqus,  
tēpēl tēpēl oqtāmā  
tāut-pāt nqsēñ pāñsā nān òlä! » —

95 Jel ujlēm. lqu tulāp kit koqtēl  
pāl pōkhešliām.

«jāin sāim wūiri! tākw òlpā siñkwēl-kharnē  
māruy nquzatin?!

tākw òlpā siñkwēl-kharnē  
100 māruy khanzatin?! » —

Nukh-šunēm : poqkhwā šāstēm poqkhweñ tañ.  
ős tuñsi, ős khulltēm.

ām khal šōlis ūpēm khurēl  
nukh-lušātēm.

105 āñ poqkhwā šāstēm poqkhweñ tai  
šajimtilēm : at tāpi.

jatēn-takh šajimtilēm : tōlmāti ;  
lqu tulāp kit kallām kwān-ojtaxtēm,  
khūrēm tōlh jāt-tōkhémné

110 tūl nopātqum. —

Ī-poql ī-vuotēn tāt-tā vuotqum,  
khtēl-poql khtēl vuotēn tāt-tā vuotqum ;  
poj khum oqi jāyā-kwāl pātān,  
jūil šūsēm mol jāmēs paip

115 tāt-tā vuotqum ;

nušā khum oqi oqñkhwā-kwāl pātān,  
jūil šūsēm tattēm jāmēs paip  
tāt-tā vuotqum.

Añsuy vossi vossi pūmé

120 poqkhwā šāsti poqkhweñ vuorne  
namtā pēritēm.

Añsuy vossi vossi pūné

tē poqkhwā šāstēm poqkhweñ vuortē,  
tāt-tā joqmlitqum, tāt-tā khāntqum.

125 mol jāmēs, jāmēs paip tūt rōtaum,

- tēp jāmés jāmés paip tūt rōtaum. —  
 Ańšuz rossi rossi pū  
 ńqu sitpā sitēñ nōp voqri.  
 ńqu sitpā sitēñ nōpné tāritqum,  
 130 najim jāmés, jāmés pūné tūt khūtmaqum.  
 najim jāmés, jāmés pūné  
 mán jāni, mán vōt tatwāsém,  
 ákw-māt-sít oqi sárri khūrné neilimen.  
 otrém jāmés, jāmés pū  
 135 tēpā ńolt (ńqalt) sālī kālén voqri.  
 (most) koqtpā nētā-oqñk šoqul ōli.  
 wūtte uji khōr-lān  
 min náprājgumen. —  
 najim jāmés, jāmés pū  
 140 tákw šaurépoqlém jāmés kwálné  
 ōn tūlit.  
 tǎl ōtpā kwälēñ nē tuštém  
 qñkh-jiw tumēñ kwálné  
 tin ōn tūliji.  
 145 ĩjiñ poql khūrém khatél  
 ārtā mulnā  
 ńákweñ nuj jāmés pitté  
 ām unlentesém.  
 nāmiñ qln-tarā ām šušsém.  
 150 ńaur-vōj šuñiñ tasné  
 ĩjiñ poql āt khatél  
 ārtā mulnā ām šunštawāsém.  
 koqtā-pēr jāmés jānin  
 tūt šunštawāsém,  
 155 lailā-pēr jāmés jānin  
 tūt-té ūsém.

## A Košmaki erdő éneke.

(Medveének)

- 1 Aranyos szádján házám tető nyílásának (azaz: barlangom-  
[ból) kikelek,  
aranyos hét tető nyílásán házammak kikelek:  
messzire egymástól [imitt-amott] hófoltok vannak. —  
Medvei három lépéssel eltávoztam [onnan].
- 5 Soká, vagy rövid ideig mendegéltem,  
fölmentem egy magas, magas hegyoldalra.  
A menő égnek hét környékét nézem:  
hol három télen át feküdtem, az az erdőm,  
Awés-erdőm ötlik szemembe:
- 10 gyöngéded fiút, gyöngéded leányt szülő erdőm,  
gyöngéded fiút, gyöngéded leányt ellő erdőm,  
Awés-erdőm ötlik szemembe.  
Jobb oldali fél szemem (csillagom),  
(ő) könnyezik \*)
- 15 «Mit csinálok én itten, [miért könnyezem]?!  
Vagy talán utolsó nyaram érkezett el?!»  
Jobb oldali fél kezecskémvel [könnyem] letörlöm. —  
Soká, vagy rövid ideig mendegéltem,  
sásfüves mocsárhoz érkezem,
- 20 kákafüves szép mocsárhoz érkezem.  
Letekintek a vízre:  
hét daru, darufalka  
áll [ottan] a vízben;

\*) Reg. az *qrmli* szó fölé ezt jegyzi: «tränen». A szótári jegyzetekben is megvan «*qrmli*: tränen, weinen». Ezt a szót — mely esetleg specialis medveműszó is lehetett — a mai vogul dialektusok alapján nem igazolhatom. Hasonlít hozzá hangzásilag *qremli*; de ez «próbál, kísért» jelentésű, pl. (éjsz. vog.) *tī lū qremlēm, žumlē žajti* megpróbálok ezt a lovat, hogyan fut; (kond. vog.) *tēt loqmmē örmelän* kóstold meg ezt a levest. Nem lehetetlen, hogy a Reguly-féle adat egy kis írás hibából eredt félreértés; igen jól illik t. i. helyébe: *qumli* «folyik»: jobb oldali félszemem folyik = könnyezik.



- hét szarvasbika, szarvasbika-falka  
 25 kapar (vagdal) a vízben [ennivaló mészatot fölhányva].  
 Én elrejtő fű mögül ólálkodom rájuk,  
 elrejtő fa mögül ólálkodom rájuk.  
 Medvei három ugrást teszek feléjük,  
 Medve támadó (eső) nagy ordítással ijeszttem meg (cselek-  
 30 A hét szarvasbikából álló szarvasbika-falka  
 eliramodik,  
 a hét daru, darafalka  
 föliramodik.  
 Én [madár-] jóslatot kérdeztem:  
 35 «Ha azt tudjátok, hogy továbbra fogok élni,  
 hét, daru, fiókdaru-falka  
 fejes daru fejedet  
 vond déltáj felé;  
 ha pedig ím utolsó nyaram érkezett el,  
 40 hét daru, fiókdaru-falka  
 fejes daru fejedet  
 vond éjszak felé!»  
 Az ezen nyáron született gyöngéhúsú darufi,  
 fejes darufejét  
 45 éjszak felé vonja.  
 «Apád rothadt vére! hej, ha ide jutnál [kezeim közél],  
 sapka-ronggyá, kesztyű-ronggyá de széjjeltépnélek!»  
 A megenni való fűdarabkát (azaz: a betevő falatot) nem  
 találok,  
 a megenni való ágdarabkát nem találok.  
 50 Soká járkáltam, egyszercsak  
 magtörő holló néném-asszony  
 arasznyi hosszú czirbolyatobozt  
 víz röpülve.  
 Én medvei két kezecskémet összecsapom,  
 55 medvetámadó nagy ordítással ijeszttem (ott) meg őt.  
 Ő az arasznyi hosszú czirbolyatobozt elejti,  
 távolabbra repül, oda száll;  
 valamicsodákat ott motyogott,  
 valamicsodákat ott mondott.

- 60 Én most egy újhaldbeli héten át  
 ezt az arasznyi hosszú czirbolyatobozt  
 keresem; megtalálom,  
 tíz fogas közű számba belegyömöszölöm;  
 legott levél vastagságú hájjal (tkp. nedvvel) hájasodom.
- 65 Magtörő holló néném a minap,  
 valami jó jó micsodákat motyogott.  
 Én hallot'am [szavait], ő [így] szólott:  
 «Czirbolyatobozát természetű czirbolyatobozos erdőt  
 te nem hallottál, te nem láttál?!»
- 70 Czirbolyatobozát természetű czirbolyatobozos erdő  
 a košmaki erdő!»  
 A košmaki erdőt én szintén ismerem;  
 én tehát útnak indultam.

Sűrű czirbolyafenyves széléhez érek;  
 75 fél tobozok, tobozdarabok hevernek [a földön].  
 Én a fél tobozokat, tobozdarabokat összeszedem.  
 Így járkálván, [egyszer csak] fölnézek:  
 tobozt termelő tobozos czirbolyafenyő,  
 arasznyi hosszú czirbolyatobozok

- 80 állanak ottan.  
 Én nőstény hölgymenyét néném módjára  
 fölkúszom, fölmászom;  
 a tobozát termő tobozos czirbolyafenyő  
 tobozát leverem.

- 85 Nyakörvös két bocs-fiacskám  
 civakodik.  
 Az egyik mondja: «ez a czirbolyatoboz énnekem dobódott»  
 A másik mondja: «ez a czirbolyatoboz énnekem dobódott».  
 Az előbbi (tkp. másik) mondja: «ha neked dobódott,  
 90 a táplálékkal, táplálékkal [élő] ember  
 tegezfeneékbeli izletes nyílvasa enyém legyen;  
 ha azonban nekem dobódott,  
 a táplálékkal, táplálékkal [élő] ember  
 tegezfeneékbeli nyílvasa a tied legyen!» —
- 95 Leszállok [a czirbolyafenyőről]. Tíz ujjas két kézzel  
 fültövön vágom őket.

«Apátok rothadt vérei! a magának élő ördögbélit (azaz: a  
bennünket nem háborgató embert)

miert ingerlitek?!

a magának élő ördögbélit

100 miért bántjátok?!»

Főlnézek: tobozát termő tobozos ág

még mindig van (áll), még mindig maradt.

Én nőstény hölgymenyét néném módjára

fölkúszom

105 Azt a tobozát termő tobozos ágat

töröm: nem törik le.

Később [ismét] töröm: leszakad;

tíz ujjas két kezecském lecsúszik (tkp. leoldódott),

[ág hegyére esve] hármas \*) szügyem közepén

110 nyársaltatom föl. —

Éjszak felől az éjszaki szél lenget engem ottan;

dél felől a déli szél lenget engem ottan;

mint [valami] szép nyírhéj-puttonyt, melyben a gazdag  
ember leánya atyja házpadlásáról

kelengyekép hozott vagyonát [őrzi],

115 lenget engem ott a szél;

mint [valami] szép nyírhéj-puttonyt, melyben a szegény  
ember leánya anyja házpadlásáról

kelengyekép hozott kincsét [őrzi],

lenget engem ott a szél. —

A gazda legkisebb fiának

120 a tobozát termő tobozos erdőre

keltem föl (fordítom) a kedvét.

A gazda legkisebb fia

ezen tobozát termő tobozos erdőben

(ottan) hozzám jön, (ottan) megtalál.

125 Vagyontartó szép, szép nyírhéj-puttony, (ott) leveretem,

Étektartó szép, szép nyírhéj-puttony, (ott) leveretem.

A gazda legkisebb fia

\*) Az állat mellén három részt különböztet meg a vadász-  
műnyelv, ezek éjsz. vogul nyelven: *tāχ-sūnt* a szügy felső része,  
*tāχ-tit* alsó része, *tāχ-kwołl* közepe.

- rekettyeffüz-keretű keretes battyutartót csinál.  
 Rekettyeffüz-keretű keretes battyutartóhoz odaköt,  
 130 gazdasszonyom szép szép fia (ott) hátára vesz.  
 Gazdasszonyom szép szép fia  
 soká, vagy rövid ideig czipel,  
 egyszer csak leányok sivitgató helyre (faluszéle) érkezőnk.  
 Gazdám szép szép fia  
 135 étke.....<sup>1)</sup> éles hangot ad,  
 .....<sup>2)</sup> kezű asszony nagy számban van (fott)  
 Mint vízben úszó hímevet,  
 oly lucskosak leszünk (a nyakunkba öntött víztől).<sup>3)</sup>  
 Gazdasszonyom szép, szép fia  
 140 maga ácsolta szép házba  
 visz be engem.  
 Ősz hajú házi asszony tüzelte (tkp. álitott, tűzre rakott)  
 szurkos fától szurtos házba  
 visznek ők be engem.  
 145 Három éj, három nap (tkp. éjestől 3 nappal)  
 idejének elteltéig

<sup>1)</sup> V. ö. e homályos helyre vonatkozólag Reg. egyéb medvénekeiben előforduló, részben teljesebb változatait mint: *naim jommas pi kalnq voari, tépü nqalt utü nqalt kalna vöari* (gazdasszonyom szép fia kiáltást tesz, étke.....; vize..... kiáltást tesz. *ül-tälü anšux jéri*) | *tépü nqalt šqalung kalnä, ulé nqalt šqaling kalnä (Jévr jéri)* | *qajeng puél ping puül tépü nqalt šqaling kaln šupel ujän* (lányas falu, fias falu..... éles kiáltásukat felével veszik, fél magasságú hangon kiáltanak. *Réspogg jéri*). A *nölt* értelme ismeretes ezen kifejezésekben: *nölt žāp* alacsony oldalú ladik, *nölt sās* alacsony partú folyócska.

<sup>2)</sup> A nekem megfejthetetlen Reguly-féle *most* szó előfordul ugyane szólásban az *ül-tälü anšux jéri*-ben is, így: *must kätpä šqu ng* (m. kezű sok nő). Reg. ezt jegyzi a közleményünkbeli hely fölé: «die alte, die sie bespritzt». Talán figyelembe jöhet itt a Reg.-féle «Menyből való leszállás» című medvénekeknek következő helye: *mo s t a l kayrep žumitá-ke žānté'in, mo s t a l kayrep nētá-ke žānté'in* ha egészséges mellű férfit, vagy nőt találsz (*mos* betegség, *mostal* betegségtelen, egészséges, ép).

<sup>3)</sup> Midőn a szerencsés medveadász megérkezik zsákmányával, az asszonyok elébe szoktak menni és üdvözlétül nyakon öntik vízzel.

síma posztóból való jó fészekben

üldögéltem én.

[Szememre rakott] jeles (neves) ezüst pénzen át néztem én.

150 Csikózsírral [telt] boldogságos tálat

öt éj, öt nap

idejének elteltéig mutattak én nekem.

Kézsavargató szép játékot

mutattak ott nekem,

155 lábsavargató szép játékot

szemlélttem én ottan.

Ez ének eredeti alakja Reguly déli vogul hagyományából való. Közlőjére nézve nem találunk semmi följegyzést; de az ének nyelve annyit sejtet, hogy Jurkin lakó vidékéről származott. A mai középlozvai nyelvre Michail Grigorics *Pēršä* (Першинъ) magyarázatai és kiejtése alapján írtam által *Tārēx-poel*-ben 1888, deczember 14-ikén.

2. *Tārēx-pqilēñ jēkwä Pēršä-oqi Annä jerrem*  
*jerrä.*

1 *Tārēx-pqilēñ khqšä vuol,*

*pat tar-khajtēm jāmēs vuol,*

*lunt tar-khajtēm jāmēs vuol! . . . . .*

*qššä, khwqšä jāni khōptē*

5 *untēm Annä Mikhailowna;*

*jāneñ khqutpā jāmēs nār-jiwēm*

*ām poql-koqtēmne vijlēm,*

*jāmēs pāñkēñ jāni tūpēm*

*ām poql-koqtēmne vijlēm;*

10 *khwqšä vuolēm-khuošt khiulentēm,*

*āmki-mqs jēri jerrentēm,*

*āmki-mqs mojt mojtentēm,*

*āmki-mqs luñs luñsentēm,*

*pqšēm tok-lē kharilenti,*

15 *ām vuolēm tok khultenti.*

*Pēršü* leánya Anna, *Peršina*-falusi asszony énekelt éneke.

- 1 *Peršina*-falubeli hosszú folyószakasz,  
 vadrécztől átfutott szép folyószakasz,  
 vadlúdtól átfutott szép folyószakasz!...  
 Keskeny, hosszú, nagy ladikban  
 5 ülök Anna Michailovna;  
 nagy lúczfenyőből való jó tolórúdam \*)  
 én egyik fél kezemhez veszem,  
 szép fejű nagy evezőmet  
 másik kezemhez veszem;  
 10 hosszú folyószakaszom mentében evezem,  
 magamról éneket énekelek,  
 magamról regét regélek,  
 magamról siralmat sírok;  
 így tűnik el (alszik el) az [otthoni ház] füstje,  
 15 az én folyószakaszom így marad el.

Följegyeztem az éneket *Tārëx-poel*-ben a szerző Anna Michailovna *Postanozsicha* (*Pēršü* idősb leánya) közlése szerint 1888, június 14-ikén.

### 3. *Vuorné jājältém khum jerrä.*

(Tülilép)

- 1 *Vuorné minsēm. khūrēm oqmp äñšēm.*  
*äk' oqmpēm: sgr-ülöp. — kiš, kiš, kiš!*  
*möt oqmpēm: khunnä-lē-tälēx. — kiš, kiš, kiš!*  
*khurt oqmpēm: šuorp-tus-lōkhw. — ej, kiš, kiš, kiš!*  
 5 *khūrēm üäzsēm šupiñ khul,*  
*khwqriñ khul khūrēm üäzsēm*  
*oqmpäm tēnē-khar jet-punšēm.*  
*paip-pätne ämkēm tēnē khar,*

\*) A sebes folyású kisebb vizekben hosszú rúddal tolja ladikját a folyás ellenében előre a benne ülő vogul.

- lqiliñ, koqtiñ ālti khwqr [punsēm].*  
 10 *Poau tālēγ sqat sōjim [jālsēm];*  
*ātpēn ŋoγs ālsēm.*  
*ātpēn ŋoγs pāñknē*  
*āk-mātr; — tinā at khañsilēm.*  
*Tuopēl ūšne nal-tatāslem.*  
 15 *khūrēm kopēka milqus s deñiški;*  
*tn jūj-poqlt il-pērtāslēm*  
*khūrēm poluškūt.*  
*pālā khqšā, lēγā ūñkwā,*  
*šāmā jāniñi:*  
 20 *jāni šāmpā khōr šošwā.*

Az erdőből megjött ember éneke.  
 (Bohózat).

- 1 Elmentem az erdőbe. Három ebem van. [ucczu!  
 Egyik ebem [neve]: «Lábaszára-ereszkedő». — Ucczu,  
 Másik ebem: «Rénszarvas farkvég». — Ucczu, ucczu!  
 Harmadik ebem: «Jávorszáj-öble». — Ej, ucczu! ucczu!
- 5 Három tokhal-kopoltyút.  
 három szárított vagdalékhalbeli kopoltyút  
 magammal viszek (teszek) ebeimnek eledelül.  
 A nyírhéj-puttony fenekére magamnak eledelül  
 láb- és kézdarabokból álló szárított csibeaprólékot [teszek].
- 10 *Poau-folyócska (?) forrásánál levő hét mocsaras bozótot*  
 [jártam be];  
 ötven nyusztot öltem.  
 Ötven nyuszt fölibe  
 [még] egy valamit; — értékét nem ismerem.  
 Levittem Tobolszk városába.
- 15 Három kopékát ígértek érte pénzértékben;  
 [olcsóllottam, de] azután eladtam  
 három poluskáért (másfél kopékáért).  
 Füle hosszú, farka rövid,  
 szemei nagyok:  
 20 nagy szemű k a n n y ú l [volt].

Ez éneknek eredeti alakját Reguly Jeraszim Feodorics *Volodkin Táréx-poél*-beli lakostól jegyezte fel; az itteni átíratot Tatjana Alexejevna *Szotyinova* magyarázatai alapján szerkesztettem 1888, december 7-ikén.

### Mutatvány a Reguly-féle középlozvai nyelv- emlékekből.

## I.

*Tat-tit paul* -beli Jurkin közlése 1843-ban Reg. följegyzése szerint.

1. *Sqat šoarp äk läill tušts.*  
(Tulilp)

1. *Äm kul älsly minäsım. kulpt maytım. pü kualsem, vanen joamentäsem, täkus alu täi<sup>1\*</sup> jommesem.*

2. *Äkmätsit tuit<sup>2</sup> päts. qampn mätr uti<sup>3</sup> suiti<sup>4</sup>. tu jommesäm. täütjäl<sup>5</sup> noys uots.<sup>6</sup> äm poželtäselm,<sup>7</sup> täu jerribitayti.<sup>8</sup> qampn tü šelkäts,<sup>9</sup> täu kwen räts,<sup>10</sup> šišqlytayts,<sup>11</sup> äm tü jqmlitäsem. jäne<sup>12</sup> simra<sup>13</sup> mqiting päle nuk käsärtämän.<sup>14</sup> Än mälä pil'lälän<sup>15</sup> ät tul<sup>16</sup> täkišsem.<sup>17</sup>*

## II.

E textusnak megfejtése és átírása az ugyancsak *Tat-tit paul*-ból való *Szotyinova* közlése alapján 1888-ban.

*Sät särp akw' la'il [tar-mél] lül'sét*  
(Tulilép)

*Am žul ališlankwé minäsım. žülpét maytsem, pä-kwälsém; [vānīnē] vōrnē jqmentäsem, takwés āluw ta jqmsém.*

*Akw'-mat-ert tüjt pats. āmpēm matēr ūti, sujtī. tü jqmsém, taw tal noys ūts. am pōšeltäslēm, taw jol-rēpitayti. āmpēm tü šelžats, taw žot-räžäts. [āmp] šišželtaytēs. am tü jqmlitäsem: jänē<sup>7</sup> simri majtiñ palitā nqñž-žasärtēmanā, an-maniñ pēlēliänā. tül at-ta kišsēm.*

\*) Reguly vogul kéziratának sorfözlötti jegyzetei: 1. *vso chod-jil* | 2. *sneg pal* | 3. *lait* | 4. *slišni* | 5. *odnako* | 6. *na sobol lait* | 7. *bužat* | 8. *na zemlu viskočil* | 9. *poimal* | 10. *nazad zog* | 11. *zarevel* | 12. *bolšoi* | 13. *okun* | 14. *der spitzige rücken* — felborzasztá | 15. *von den rückenstacheln gestochen* | 16. *ot eto vreme.* | 17. *ne*



3. Tqal uars tükissem. tqale  
 kažän kvenn menäsem. kuoltän  
 kurt<sup>18</sup> nuk poaltaut Tobul uoš  
 pqašmet<sup>19</sup> jqr gngvält<sup>20</sup> tuüšlän-  
 tét.<sup>21</sup> tu ilä lahteltissiu<sup>22</sup> mañti<sup>23</sup>  
 ilkäätäntiju.<sup>24</sup> kit poal kukqgt<sup>25</sup>  
 lujäntét,<sup>26</sup> jer<sup>27</sup> qampt utentét.<sup>28</sup>

4. Tü jü ile laxtsau.<sup>29</sup> kulpämne  
 menäsem. äimälä äk sämtal kulne  
 perilälmt. kven säimt<sup>30</sup> uš äk  
 poag lušmän<sup>31</sup> tužžantét.

5. Sqz katl perr tquentäm<sup>32</sup>  
 kqntsm. äimälä nqaltp<sup>33</sup> pä kua-  
 lem kojänti,<sup>34</sup> jql ojqmän.<sup>35</sup> Äm  
 äk šikväl<sup>36</sup> te taulsisselm<sup>37</sup> täu  
 uitne lagolts,<sup>38</sup> neälem poatr<sup>39</sup> oli,  
 niläli.<sup>40</sup> Äm tü tqulitässem. nuk  
 ti puoselm.<sup>41</sup> tar ufiing kotim  
 šag<sup>42</sup> nuk pätsl.<sup>43</sup>

6. tam kväs kqntilm, vuoi äm  
 vuslm.<sup>44</sup> puningnä ultä<sup>45</sup> šupsä-  
 misl.<sup>46</sup> äimant punännä rqga  
 imtét. nql<sup>47</sup> tu voarsl. tu äm  
 sqat<sup>48</sup> petr vuoi tēls.<sup>49</sup> punužne  
 kotäl toäss ätt äšim. äimant kqpn

Täl vārs, ta kišsem. tēli žqsän  
 minäsēm. — žolitän kürt nqñž-  
 pältawēt, Tūpēl-ūs posimēt jar  
 ānkwält lūlente'it. tū ilēlažtēltē-  
 sūw, man ti ilžatenteuw. kit pāl-  
 nēl kukkukēt lužžente'it, jar ām-  
 pēt ūtente'it.

Tūl jūw ilēlažtseuw. žulpēmne  
 minäsēm. añ-maniñ akiv' samtal  
 žulnē pērilimēt, žot-saimēt, uš  
 akiv' pāž-lusemanā lūlente'it.

Sažžātēljūw-tqwente'im. žānt-  
 sēm, añ-maniñ nāltp pā-kwālem  
 žujenti jol-qjime. am akiv' šikwēl  
 ti tqwēsläsēm. taw vitnē lakwāls,  
 nalēm pātrāli, nē'ileli. am tū  
 tqwlitäsēm, nqñž ti pūžāslēm.  
 tārwitiñ, žotēm-sqz nqñž-pattās-  
 lēm.

Ti am kwöss žāntilem: vōj am  
 vāslēm. puniñ-ta'il, ūltä supi' sa-  
 māslem: añ-manin punänä rawi'  
 jēnte'it. nal ti vārāslēm. ti ānem  
 sāt pētēr vōj tēls. žotāl punuñkwē  
 tas atāñse'im. añ-māniñžāpēm jar

lesoval | 18. die ofen heizen | 19. rauch | 20. kak peñ | 21. stoit |  
 22. načili taskat | 23. mi | 24. toskamsa | 25. kukuški | 26. kukužut |  
 27. kak sabaki | 28. lajut (d. h. es war schon frühjahr geworden) |  
 29. domoi taskalis | 30. izgnili | 31. tolko ribronni kosti vesitsa |  
 32. nazad jedu lodku | 33. krahal | 34. ležit | 35. usnul | 36. ja  
 tihonko | 37. podgrebuvaisu | 38. nernul | 39. potrasatsa | 40. opet  
 vichodjit | 41. poimal 42. na silo, kak to tak | 43. edva podnal |  
 44. da | 45. uvidjel | 46. poperog | 47. rezal | 48. svaril | 49. sem  
 vedro | 50. salo rodjilsa

mostal<sup>51</sup> r̄günä<sup>52</sup> qane. äm te soat  
petr vuoi visäm. käpkérn šoqš-  
säm.<sup>53</sup> Tu luil<sup>54</sup> te tauentasm.<sup>55</sup>  
uš kväling<sup>56</sup> mänä ju kqtm tati-  
jäm.<sup>57</sup>

7. Mütä tatt k̄uri äimant kvänt  
ols.<sup>59</sup> intkualitü<sup>60</sup> äkar<sup>61</sup> k̄ap-  
kuortä kvän tataztem. jāne sqrt<sup>62</sup>  
ti lagolti.<sup>73</sup> äñ toat kurinä ti  
šieltazti, äñ ämtä roxtäm,<sup>64</sup> roxt-  
tem šitämtel<sup>65</sup> k̄qm r̄qutlayztem.<sup>66</sup>  
äñ soat petr vuoi k̄qm tqulayzsn.<sup>67</sup>  
jä poalä vuoił aunuls<sup>68</sup> šun  
k̄qntiläsem<sup>69</sup> vislm<sup>70</sup> k̄qm šoaš-  
selm.<sup>71</sup>

8. kotäl lagoltém ténä mätr ätt  
imts. äimant kinžem qllsem qš  
voqñenti joamentäsem. äkmätsit  
oampm k̄arrti suiti. äm tu te ka-  
itsm. tu neiläsm.<sup>72</sup> äñmälä soat šo-  
qrp äk läl poal tärmelt tuñžüntät.

9. Äm ällä tu te läkkätsem.<sup>73</sup>  
Äñ läl poalän oampm kortalti,  
äm ti šit šqirältém, täu k̄arterm  
jell p̄qñšem, äm šqirn mäm jell-  
p̄qñnšem. täu kortalti. äm ti

mostal ānä. am ti sat p̄tēr vōj  
vislēm, žāp - kiwērnē sāsāslēm.  
Tūl-uil ti tqwentāsēm; uš kwoliñ  
mānē žotēm jūw-tatilēm.

Mat ulä-žuri' an-maniñ kwo-  
nit āls. žntēp-kwalitē ulä-kēr žāp-  
žürtē kwon tazāt-žtēm. jāñi' sort  
ti lakwēlti, an ulä-žurinė ti sēl-  
tazti. an am ta roxtē'im; roxtēm  
jitēmtel žqmi r̄qutlayzsem. an sat  
p̄tēr vōj žqmi tqulayzts, ja pālā  
vōjil qumāls. šun žāntilāsēm, vis-  
lēm, žqmi sāsāslēm.

žotäl lakwēltē'im?! tēnē māter  
at jēmts. an-mōnt kinsim ālsēm,  
ās vōrnē ti jāmentāsēm. akw'-  
mat-ērt āmpēm žarti, sujti. am tū  
ti žajtsem, tū nē'ilāsēm: an-ma-  
niñ sāt s̄ar̄p akw la'il-pāl tarmel  
tūlente'it.

Am aläi' tū ti lakwzate'im, an  
la'il-pālne āmpēm žartēlti. am ti  
ērt sairēltē'im, taw žartimē jol-  
pojtēm [jol-ponsēm]. äm sa'irēnē  
māmnēl jol-pojtē'im, taw žartēlti.

51. celo | 52. kak čaška | 53. vilil | 54. tožno | 55. i pojechal  
domoi | 56. domoi | 57. kak-ñibud domoi vezu | 58. ognivo | 59.  
iz lodku vesitsa | 60. na pojasu | 61. oder: äjäkär; on ognivo |  
62. hecht | 63. hvatilsa | 64. ispugalsa | 65. na to az | 66. um-  
geworfen | 67. salo tudo svalil | 68. polovina reka salo plavot |  
69. dobro nachodzil | 70. nosit | 71. teper navalil | 72. prichožu |  
73. podkralsa.

šit šairältém, ákmätsit jall tü pästst.<sup>74</sup>

10. Kven jaytlesäm.<sup>75</sup> kumle jü tətijäm, kalls ät äñšiem. nqmel-mätsēm. nülä tqul äkvän juotsäm, vizäm nquläm šqkq tü punsäm. nung tän äkwän juotsem, tqn<sup>76</sup> kven ul pätilt. Korom tqul nurr koale<sup>77</sup> šiltsäm,<sup>78</sup> tul äkvän qlt-säm. ailän tu nesln.<sup>79</sup>

11. Tu juti joamentäsn. nurr koali qilän jätt usln.<sup>80</sup> uslm ju kartseln. jäum äk poaňe kul-tils.<sup>81</sup> äñtá poaňän nurr koale qilä tu nežselissem. poaňem nuk pelm-täsl. äimaňt poaňe tajeltaus nurr kuale perr šateralts. Äñ šoarpt ju karteltaust.

Poaňe te taius,<sup>82</sup> kven te koläts.<sup>83</sup> Ákmätsit met suite sum-mels,<sup>84</sup> náling<sup>85</sup> vuäršing sui, iu ul šqilaut.<sup>86</sup> äñ šoarpt tok jü ti jojtäst.

am ti-ert sa'irelte'im; akw-mat-ert jol ta patsät.

žot-jäktlésanēm. žumle jüw-tiänēm?! nē-mat-žatpá at äñšé'im. nqmelmätsēm; nülä tqweł akwän jüntsem; visänēm, nqwełänēm sážá tü punsanēm. numiänl akwän jüntsanēm, tan kwon ul patile'it. žürēm tqweł nur-kwal'í siltsēm, tül akwän äłtsanēm; qulän tü nēžäslēm.

Tul jüw ti jämentäsem. nurr kwäli' qulä jot vislēm. vislēm, jüw-žartäslēm. järemläk akw'päñü žultilés. an ta päñän nurr-kwäli' qulä tü nēžseläslēm. päñäm nāňž-pelēmtäslēm. an-maniñ päñä tajel-tawés, nurr-kwäli' jüw-šakeräls, an šärpēt jüw žarteltawäst

Päñä ti tajwés, žot ti žoläłts; akw' mat-ert mat suj ta sumlés: náliñ-väršíñ suj jiwēt sa'ilawēt. an šärpēt tox ti jüw-jojtäst.

Hét jávor egy lábön állott.

(Bohózat).

1. Én halat fogni mentem. A hálókat kivetettem, fölmentem a partra; elmentem az erdőbe, egész őszön át ott jártam.

2. Egyszer csak hó esett. Kutyám valamire ugat, úgy hallik. Oda mentem, [gondolva], hogy ő bizonyára nyusztot ugatott. Én

74. pali | 75. visvežoval | 76. oni | 77. remen | 78. srezal | 79. zavezal | 80. soboju vzal | 81. ostalos | 82. abgebrannt | 83. ist schon zu ende | 84. djelalsa slišno | 85. suči lomaitsa | 86. djereva lomait.

üzni kezdtem [a vélt nyusztot], az leesik [a fáról]. Kutyám hozzája kapott, amaz elugrott. Az eb elkezdett ordítani. Én oda mentem: hát egy nagy sügérhal májabeli sörényét (értsd: tuskés hátszárnyát) fölborzalta s im szúrdal vele. Azután nem mentem többé vadászatra (tkp. nem kerestem).

3. Tél lett, ekkor [ismét] vadászni mentem. Télen messzire elmentem. — Reggel befűtik a kemenczéket, Tobolszk város [házainak] füstje, mint valami fatörzs [oszlopszerűen] áll. Oda kezdtünk hurczolkodni, ime mi hurczolkodunk (czipeljük magunkat). Két felől kakukok szólnak, úgy ugatnak mint a kutyák.

4. Azután haza hurczolkodtunk. Elmentem hálóimhoz. Ime mind egy szemig, hal van [a hálószemekbe] bonyolúlva. Elrothadtak [a hosszú távollét alatt a halak], egyedül csak a bordaszálkák maradtak még meg.

5. Egy verőfényes napon visszavezgetek. Észrevettem, hogy ime egy fűrészorru búvárkaca kikelvén a partra heverészik s elaludt. Én lassan feléje evezek. Ő a vízbe haladt, eltűnik a vízben s [ismét] előtűnik. Én gyorsan oda eveztem s im megfogtam. [Nagyon] nehéz, csak ügyyel-bajjal (tkp. valahogyan) emeltem föl (juttattam föl).

6. Most a mint nézem: hát zsirt láttam. Tollastúl keresztülkaszúl szeletezem: hát azok a tollai morzsákká darabolódnak (lesznek). Most letettem [a tűzre]. Ime hét akó (vedro) zsir lett belőle. Hogy hová tegyem, nincsen edényem. Ime a ladikom ép olyan mint egy ép csésze. Én fogtam ezt a hét akó zsirt s beleöntöttem a ladikba. Azután [tovább] evezgettem; [gondolván, hogy] majd csak haza viszem valahogy házam vidékére.

7. Valami tűzi szerszám-zacszkó künn volt. Az övkötön [levő] csiholó aczél a ladik szélén kicsüngött. Ime egy nagy csuka rohan elő s a tűziszerszám-zacszkóhoz hozzákap. Erre én megijedek s ijedtemben fölborulok. A hét akó zsir kiömlött, a folyó fele zsirral folyt. Jóságot találtam, vettem s kiöntöttem.

8. Hova menjek [immár]?! Elfogyott (tkp. nem lett) az enni való. Előbb vadászatból éltem, most hát ismét az erdőbe mentem. Egyszer csak hallik, hogy kutyám ugat. Én oda futottam, oda érkeztem: hát hét jávor egy lábon álldogál.

9. Én oda közel lopózkodom, hát arra az egy lábura el kezd kutyám ugatni. Én most elkezdem vágni [mint valami fát azt az egy lábat], ő megszűnik ugatni. Én megszűnöm vágni, ő el-

kezd ugatni. Én ekkor elkezek vágni; egyszer csak ledöltek [a jávorok].

10. Széjjelvágtam őket. Hogyan viszem haza?! Nincs senki sem velem. Rájutottam egy eszmére: négy jávor bőrét egyívé varrtam; fogtam s mind oda raktam a mi húsom volt. Fölül [a bőroket] egybevarrtam, hogy [a hús] ki ne hulljon. Három jávor bőrét meg szíjjá hasítottam, azután [a szíjakat] együvé toldottam; a végüket odakötöttem [a húsgöngyöleghez].

11. Azután im hazamentem. A szíjkötélnek [szabad] végét magammal vittem. Vittem, haza húztam. Apámtól egy fürdőkunyhó maradt rám. Ahhoz a fürdőkunyhóhoz kötöttem oda a szíjkötél végét. Fürdőkunyhómat fölgyújtottam. Ez a fürdőkunyhó égni kezdett, a szíjkötél összezsugorodott s azokat a jávorokat [ilyen módon] haza kezdte vonszolni.

12. A fürdőkunyhó im leégett, elpusztult; egyszer csak valami zaj keletkezett: zörgés, ropogás zaja, fák töredeznek. Ama jávorok így kerültek haza.

### III. Alsólozvai vogul nyelvjárás.

A középlozvai nyelvjárás megmaradt végső szigetétől, *Tärej-poel*-től aláfelé haladva a Lozván, mintegy 200 versztnyi távolságban kezdődik az alsólozvai vogul nyelvterület. E hosszú folyóvonalat jelenleg összesen három falu népesíti, u. m. Lácsa (vogulúl: *Lás-tit pöl*), Mitjajeva (*Jew'-tit pöl*) és Uszmánova (*Or-tit pöl*), melyeknek vogul lakossága ma már teljesen eloroszosodott. Nem így volt ez még Reguly idejében sem, kinek hagyatékában két közleményt is találunk, mely határozottan e vidékről ered: a «Mitjajeva falu alapítójától szerzett éneket» (*Ivtitt pğill voarum kum jéri*) és az «Uszmánovai leány, Anna Osipovnáának énekét».

Igen érthető az egykori területi érintkezés alapján, hogy a közép- és alsólozvai vogulság nyelve egyéb nyelvjárásokhoz viszonyítva szorosabb egységet alkot. Ehhez csatlakozik ama kiveszett «felsőlozvai» nyelvjárás is, melynek egyedüli emlékei a Reguly hagyatékában található Jurkin és Pachtjár-féle közlemények. Azon

vonások közül, melyek az alsólozvai vogulság nyelvét különálló nyelvjárássá minősítik, főképpen a *vocalis harmonia* válik ki, melynek a vogul nyelv körén belül itt találjuk meg legtökéletesebb alakját. Mielőtt a szóragozás tárgyalására áttérnénk, lássuk e fontos hangjelenségnek néhány példáját a szóképzésben:

Az éjsz. vog. *-zat*, középlozv. *-khat* reflex. képző ugyanilyen alakú mélyhangú szókön az alsólozvaiban is, pl. *núltzati* esküszik, *tuitzati* rejtőzik, *lqššezati* viszket); de magashangú szókön *-kät* párját találjuk, így: *mäškäti* öltözik, *räytkäti* rázkódik, *särtkäti* döngölődik, *närkäti* tolja magát, *šökäti* törülközik, *jerräkäti* éneklődik, *ješšekäti* dicsekedik, *löpikäti* takarózik, *pal-mänkäti* szétterjed, *kilkäti* csiklandik. Ez a *-kät* esetleg a kezdő szótagnak a *vocalisa* után is föllép, mely a vogulban gyakran eredetibb magas hangzónak változata, pl. *alémkäti* emelkedik (v. ö. magy. *emel-*), *palkkäti* fűtődik (v. ö. magy. *füt-*), *talkkäti* fölrakodik (csónakba, szánra), *taštkäti* készül.

Az éjsz. vogul *-taxt* reflex. képzőnek alsólozvai alakja mélyhangú igéken ugyancsak *-taxt*, magashanguakon ellenben rendszeren *-täxt*, pl. *junitaxti* megütődik, *khüteltaxti* hajlik | *pilémtäxti* megijed, *näüremtäxti* erősödik, *kärseltäxti* javul, gyógyul, *pénteltäxti* cserélgét, *läkwältäxti* indul.

A frequ. *-ent* képző alsólozvai mélyhangú szókön *-ant* alakú, pl. *jämanti* járkál (éjsz. vog. *jämenti*, középlozv. *joqmenti*), *taitanti* rágcsál, *junanti* szendereg, *vaxxätanti* verekedik, *tuñeltanti* hürt penget, *vatanti* szedeget; ellenben: *rosšenti* sírdogál, *šinepenti* csókolgat, *pätilenti* hull.

Az éjsz. és középlozv. momentán *-äs*, *-ät*, *-ept*, *-em* képzőknek mélyhangú párjaival alkotvák a következő alsólozvai igék (*selém-üt*) *putasi* (nyálat) köp (éjsz. vog. *pütäsi*), *šönghasi* egyet rüg (éjsz. vog. *sänkwäsi*), *khisati* elcsúszik (éjsz. vog. *χisäti*), *losati* reped, (*khör*) *punitapti* (csödört) herél, *pannami* fingik (éjsz. vog. *pannemi*).

Az éjsz. vog. *nūw* comparativ képzőnek alsólozvai mélyhangú melléknévnél *-nu*, magashangúnál *-nü* a megfelelője, pl. *khwašānu* hosszabb, *önkwēnü* rövidebb, *ilnü* távolabb.

Az éjsz. vog. *vāñxä* gödör, *löpätä* levél, *loltä* folt, *āpü* bölcső stb. hasonló szókön megfelelő alsólozvai alakok a magánhangzókknak egyenlő hangrendűségét mutatják, így: *vāngha*, *lāpta*, *lāpta*, *qpa*. Ugyanilyen hangalkotásuak: *polta* fajt (éjsz. vog. *poltä*),

*khañghwa* valaki (éjsz. vog.  $\chi\tilde{a}\tilde{n}\chi\tilde{a}$ ), *pusa* sűrű sör, brága (éjsz. vog. *pusä*), *pora* tutaj, *sāra* ritka sör, *lapant* lapú.

#### A) Névszó-ragozás.

##### 1. §. Névszótő.

A tövégi  $\gamma$  és  $w$  mássalhangzók elkopásával keletkezett hosszú magánhangzón végződő névszó-tövek, mint *sā* hajfonat, *nē* nő, *rī* hőség, *lī* fark, *vā* erő, *lū* ló, *pū* fiú — az alsólozvaiban változatlanok a grammatikai végzetek előtt, pl. birtokosragokkal való alakjai: *sām*, *sān*, *sāät*; *sāänäm*; *sāänqu* stb. | *līm*, *līn*, *līät* | *rīm*, *rīät* | *pūm*, *pūät* | *lūm*, *lūn*, *lūät*; *luam*, *luan*; *luqu* stb. || *nēum*, *nēen*, *nēät*; plur. nom. *nēet* | *vāum*, *vāen*, *vāät*; *vāam*; *vāqu* stb. Az utóbbi példák analogiájára a *jāni* játék (éjsz. vog. *jonī*) szó birtokosragos alakjai is: *janium*, *janiin*, *janiät*; míg a *sōri* virág (éjsz. vog. *sōri*) szőé: *sōrim*, *sōrin*, *sōriät*. — Az éjsz. vogul *lγ*, *rγ* mássalhangzó csoportokkal végződő tövek alsólozvai megfelelői egyeznek a középlozvaikkal, pl. *jēri* ének: *jerrēm*, *jerrēn*, *jerrät*; *kwāli* kötél: *kwallēm*, *kwallēn*, *kwallät*; *nōli* kígyó: plur. nom. *nōllēt*. Ugyanígy van e mellett *mēsi* folyóforduló: *mēššīn jā* kanyargó folyó | *popi* istenke (éjsz. vog. *pupī*): *poppēm*, *poppät*.

A *lol* láb, *mot* máj, *tot* ruhaujj, *pot* arcz nominativusok mellett itt is teljesebb *lail-*, *mait-*, *tait-*, *pait-* tövek lépnek föl a grammatikai végzetek előtt, pl. *paitēm*, *paitēn*, *paität*. A *jel* 'hely' szó (pl. *unléné* *j.* ülőhely) birtokosragokkal: *jalēm*, *jalēn*, *jalät* stb. éppen így van egymás mellett; *jā-nél* folyóforduló partja, folyófok és *nal* orr (*nalēm*, *nalät*), *nal-täläk* orrczimpa. A *pot* kebel szó rövid magánhangzója ugyane végzetek előtt eredetibb hosszúságát visszanyeri (v. ö. éjsz. vog. *pūti*), így: *pōtēm*, *pōtēn*, *pōtät*.

A szóközépi nasalis elenyésztével is gyakran támadnak tögyengülések az alsólozvaiban, pl. *lāχ* szó: birt. 1. *lāñghēm* | *ket* sapka: *kentēm*; *sq̄t* szád, nyílás: birt. 3. *sq̄ntät* | *nīs* a hal teje, mája: *nīñsiñ khul* tejes hal; *šus* bolha: plur. nom. *šunšēt*; *khuš-üt* húgy: *khuñši* hugyozik; *lōš-üt* könny: v. ö. éjsz. vog. *luñši* sír | *khup* hullám: plur. nom. *khumpēt*.

A második szótag *a*, *ä*, magánhangzója gyöngülésének alsólozvai példái: *pūtep* szigony: instrum. *putapēl*, *pōrēn* vájó fejsze:

instrum. *poranél*, *tqrés* arasz: instr. *tqrasél*; *törém* ég; idő: plur. nom. *tqramét* (éjsz. vog. *tqrmét*) | *tulä* ujj: instrum. *tulél*, *ulpä* czirbolyaczedrus: plur. nom. *ulpét*, *vöt* part: loc. *votat*.

## 2. §. Viszonyragok.

1. Nominativus. — A kettős szám képzője: *-i*, mely előtt az esetleg változó tö teljesebb alakjában lép fel, pl. *āmp* eb: dual. nom. *āmpi*, *lū* ló: *lūi*; *jəri* ének: *jəri* | *khum* férfi: *khummi*. Ahlqvist szerint: «*lu* pferd: dual nom. *luvvi*, *küäl* haus, stube: *küälli*», mely példákban a tö végmássalhangzónak afféle megnyújtását látjuk, mint ugyanez esetben a fönt (5. l.) idézett középlozvaik példákban.\*) — A pluralis képzése ép úgy történik mint a középlozvaiban, pl. *āmpét*, *lüt*, *jerrét*, *kwält*.

2. Accusativus. — Ragja az alapszó hangrendje szerint: *-ma*, vagy *-mä*, pl. *oš* juh: acc. *ošma*, *lū* ló: *lūma*, *tqr* kendő: *tqрма*, *āmp* eb: *āmpma* | *kwäréx* tyúk: *kwäréxmä*, *poŋg* fej: *poŋgmä*, *kwärt* ing: *kwärtmä*. A határozatlan tárgy itt is ragtalan, mint a középlozvaiban, pl. *uj* *šörp* *äls* a medve egy jávort ölt | *päsén-tqr naritēm* abroszt teríték. Ugyancsak ragtalan a határozott tárgy is az 1. és 2. személyű, továbbá a kettős és többes harmadik személyű birtokosragok alkalmazása esetén, pl. *am* *nüräm* *nukh-khapejésam* én fölrántottam bocskorom, *pat* *punan* *pal-šöghörtésan* a vadkacsa fölborzolta tollát; — de az egyes 3. személyű birtokosrag:

\*) Ahlqvist közli a dualis tönek egyéb viszonyragos alakjait is, így: acc. *luvvi**ma*, loc. *luvvi**ta*, lat. *luvvi**na*, instrum. *luvvi* | acc. *küälli**me*, loc. *küälli**te*, lat. *küälli**ne*, instrum. *küälli*l. Én ez alakokat, mint egyéb vogul nyelvjárásokban, itt sem hallottam a közbeszédben. Nem igazolhatom a *luvvi* alak végső magánhangzóját sem. A dualis képzője tapasztalatom szerint a Lozva alvidéken mélyhangú szóban is *-i*, ép úgy mint éjsz. vog. *kwäli* kötél, *joní* játék is (melyeknek végzete az éjsz. vog. dualis *-i* képzővel azonos alakú) nem *kwäli*, *jāni*, hanem *kwäli*, *jāni* alakot ölt az alsólozvaiban. Megjegyzem ez alkalommal, hogy Ahlqvistnak egy analog adatát az igenél szintén nem igazolhatom, ezt t. i. «*kholim* ich sterbe, *kholin*, *khōli*, *khōli**ma*; *kholsim*, *kholsin*» stb. e mellett «*pīlem* ich fürchte, *pīlen*, *pīli*, *pīli**mä*; *pīlsim*, *pīlsin*» stb. E grammatikai alakokat én így hallottam: *khallēm*, *khallēn*, *khāli*, *khālim*; *khālsēm*, *khālsēn* stb. és *minnēm*, *minnēn*, *mini*; *minsēm*, *minsēn* stb. (1. alább. 72. l.)



után föllép a tárgyrag csonkább -m alakban, pl. *nálatam jel-särtéstü* bemázolta orrát.

3. **Locativus.** — Ragja: -t, -té, pl. *pānā* fürdőkamra: loc. *pānāt, vōt* part: *vōtat, mō* föld, *mōté, tāt* tűz: *tātté, tōrēm* ég: *tōrēmté*. Ahlquist e ragnak -ta, -te alakját ismeri, pl. «*lu* pferd: loc. *luta, küül* haus: *küülte*».

4. **Lativus.** — Ragja: -na, -nā, pl. *lūna, ošna, āmpna* | *poņgnā, kwäreznā, pāl* fül: *pālnā, khōr* csődör: *khōrnā*. Essivusi alkalmazására példák: *am tašnā lüllüsēm minux* én kész lettem az elmenésre | *ōn vērnā tī khartéstü* erővel vonszolt engem ide.

5. **Translativus.** — Ragja -a, -ä, esetleg az egyszerű tövégi mássalhangzó megnyújtásával, pl. *tōr sārnia kwän-lātpi* a kendő fehérré fakúl, *kwāli lāšta tārtilēm* a kötelet lazává ereszttem | *kēr tāt-kēt ōrā sōniti* a vas a tűzben vörössé izzik, *tat-jiw tallü nukh-lēki* a tűzi fát öllé (*tāl öl*) rakja.

6. **Instrumentalis.** — Ragja: -l, birtokosragok után -té (= éjsz. és középlozv. -tel), pl. *lū* ló: instr. *lül, üt* víz: *ütél* | *pat taulantē lōpéstanti* a vadkacsa szárnyaival csapdos, *sāmāntē rāpsī* szemeivel pillog (глазами мигаетъ).

### 3. §. Birtokos ragozás.

Mélyhangú példák: *oš* juh, *lū* ló, *kwāli* kötél, *jāni* játék, *jāra* gyalu.

#### a) Egyes számú birtok.

##### Egyes számú birtokos.

1. <i>ošēm</i> juhom	<i>lūm</i>	<i>kwallēm</i>	<i>janium</i>	<i>jārem</i>
2. <i>ošēn</i> juhod	<i>lūn</i>	<i>kwallēn</i>	<i>janiin</i>	<i>jāren</i>
3. <i>ošūt</i> juha	<i>luūt</i>	<i>kwallūt</i>	<i>janiūt</i>	<i>jārāt</i>

##### Kettős számú birtokos.

1. <i>ošām</i> kettőnk juha	<i>luam</i>	<i>kwallam</i>	<i>janiam</i>	<i>jāram</i>
2. <i>ošān</i> kettőtök	<i>luan</i>	<i>kwallan</i>	<i>janian</i>	<i>jāran</i>
3. <i>ošān</i> kettejük	<i>luan</i>	<i>kwallan</i>	<i>janian</i>	<i>jāran</i>

##### Többes számú birtokos.

1. <i>ošqu</i> juhunk	<i>luqu</i>	<i>kwallqu</i>	<i>janiqu</i>	<i>jāqu</i>
2. <i>ošān</i> juhotok	<i>luan</i>	<i>kwallan</i>	<i>janian</i>	<i>jāran</i>
3. <i>ošān</i> juhok	<i>luan</i>	<i>kwa'tan</i>	<i>janian</i>	<i>jāran</i>

## b) Többes számú birtok.

## Egyes számú birtokos.

1. ošam juhaim	luan	kwallam	janiam	jāram
2. ošan juhaid	luan	kwallan	janiau	jāran
3. ošan juhái	luan	kwallan	janiau	jāran

## Kettős számú birtokos.

1. ošanam kettőnk	} juhái	luanam	kwallanam	janiauam	jāranam
2. ošan kettőtök		luan	kwallan	janiau	jāran
3. ošan kettejük		luan	kwallan	janiau	jāran

## Többes számú birtokos.

1. ošanqu juhaink	luanqu	kwallanqu	janiauqu	jāranqu
2. ošan juhaitok	luan	kwallan	janiau	jāran
3. ošan juháik	luan	kwallan	janiau	jāran

Magashangú példák: kwäl ház, sã hajfonat, jëri ének.

## a) Egyes számú birtokos.

1. kwällém házam	sãm	jerrém
2. kwälén házad	sãu	jerrén
3. kwälät háza	süät	jerrät

## Kettős számú birtokos.

1. kwäläm kettőnk háza	—	jerräm
2. kwälän kettőtök «	—	jerrän
3. kwälän kettőjük «	—	jerrän

## Többes számú birtokos.

1. kwälqu házunk	—	jerräqu
2. kwälän házatok	—	jerrän
3. kwälän házuk	—	jerrän

## b) Többes számú birtok.

## Egyes számú birtokos.

1. kwäläm házaim	sääu	jerräm
2. kwälän házaid	sään	jerrän
3. kwälän házai	sään	jerrän

## Kettős számú birtokos.

1. kwälänäm kettőnk házai	säänäm	jerränäm
2. kwälän kettőtök «	sään	jerrän
3. kwälän kettőjük «	sään	jerrän

## Többes számú birtokos.

1. <i>kwälänqu</i> házaink	<i>säänqu</i>	<i>jerränqu</i>
2. <i>kwälän</i> házaitok	<i>sään</i>	<i>jerrän</i>
3. <i>kwälän</i> házaik	<i>sään</i>	<i>jerrän</i>

Ahlyvist a következő paradigmáját közli az alsólozvai birtokosragozásnak: *«lüm* mein pferd, *lün* dein pferd, *luät* sein pferd. Dual. und plural: *luäm* meine pferde, *luän* deine pferde, *luän* seine pferde.»

## 4. §. Névmások.

## a) Személynévmások:

Nominativus:	Sing. <i>am</i> én, <i>näi</i> te, <i>täu</i> ő
	Dual. <i>min</i> mi ketten, <i>nin</i> ti ketten, <i>tin</i> ök ketten
	Plur. <i>man</i> mi, <i>nan</i> ti, <i>tan</i> ök.
Accusativus:	Sing. <i>ān</i> , <i>nän</i> , <i>täväm</i>
	Dual. <i>minäm</i> , <i>ninän</i> , <i>tinän</i>
	Plur. <i>manqu</i> , <i>nanan</i> , <i>tanan</i> .
Dativus:	Sing. <i>ān</i> , <i>nän</i> , <i>tävän</i>
	Dual. <i>minäm</i> , <i>ninän</i> , <i>tinän</i>
	Plur. <i>manqun</i> , <i>nanan</i> , <i>tanan</i>

Nyomatékosított személynévmások: *añk* én magam, *nāñk* te magad, *täk* ő maga; *mēñk* csak mi ketten, *nēñk*, *tēñk*; *māñk* csak mi magunk, *nāñk*, *tāñk* | acc. *añkēm*, *nāñgwēñ* stb. | dat. *añkēmnä*, *nāñgwēñnä* stb.

b) Mutató névmások: *tē*, *tē-ɣar* ez, *ta*, *ta-ɣar* az, *āñ-tē* íme ez, *an-ta* íme az, *ton*: *toni-pält* azután. — Milyenségmutatók: *timlēñ* ilyen, *tämlēñ* olyan.

c) Kérdő- és visszamutató névmások: *khañgwa* ki, kicsoda (*khannä* kinek?) | *mär* mi, kicsoda | *kwät* melyik (pl. *näi kwät rat-pāl ösēñ?* te melyik rendből vagy?) | *män maɣ* minő, milyen (pl. *m. m. tin āñši?* minő ára van?).

d) Határozatlan névmások: *al-khañghwa* valaki, *at-khañghwa* senki, *at-mär* semmi, *mät* valamely (pl. *mät-šit* valamikor, valamely időben), *mätēr* valami, *mot* más.

## 5. §. Határozók.

a) Helyhatározók. Névmási többől valók: *tít* itt, *tát*, *tút* ott, *tí* ide, *tú* oda, *án-tí* emide, *án-tü* amoda, *tíl-pāl* innen, *túl-pāl* onnan | *khot* hol, *khat-tā* valahol, *khotél* honnan, *khwattél* valahonnan, *khutal* hova, *khwattā* valahová.

Egyéb helyhatározók közül megemlítjük itt azokat, melyeknek alakjai a középlozvaitól eltérnek, vagy nem fordulnak elő e nyelvjárásban; ilyenek: *kwánt* künn, *puít* a parton fönn, *nālt* a folyón lenn (középlozv. *kwän*, *pujin*, *nalmèn*); abl. *nul-pāl*, *pui-pāl*, *kwän-pāl* | *lor* (*loiké pōl ōl* alsó faluvég): *tün* a folyó alvidéken, *lañgha* aláfelé, *loi-pāl* a folyó alvidéke felől | *jü* be, *khona* hanyatt (pl. *kh. raqléxti* hátra veti magát), *pora* keresztül, át (pl. *p. minenti* keresztül megy), *tarra* külön, szét (pl. *am tarra allēm* én külön, szétválva élek | *āk pōž-pēs* egymás mellett (pl. *jāmim* járunk), *lālt-pēs* egymással szemben.

Névtői alkalmazásuak: *kēt* -ben, *kēn* -be, *kēr-pāl* belől, -ből (pl. *is-khar qpa-kēt nūqtu* a kised a bölcsőben hintáztatik, *khul kātēm-kēr-pāl kwän-pulšäts* a hal kisiklott a kezemből, *āmp kwäl-kēr-pāl kwän-tatētilēm* az ebet kiüzöm a házból) || *khuta* mögé (pl. *jiw-kh. uttēm* a fa mögé ülök) | *šupa* keresztül, át (pl. *üt-šupa šup-šūsti* keresztül gázoltatja a vizen) | *khāñgha* id. (pl. *tēp-kēn-khāñgha minentēm* a gabonaföldön át megyek) || *jüt* -vel, együtt (pl. *rāšēž qšlēž-jät jel-tēlits* a rozs összekeveredett az árpával); *am-järtlēm* velem, *näi-järtlén* veled | *am-sokhtlam* velem szemben, *näi-sokhtlan* veled szemben || *tar*, *tari* át, által (pl. *üt-šurri kwäl-pāntél-tar* a víz csurog a házfedelen által, *küs-tari kwän-añgurmäts* az ablakon át tekintett) | *mantél* mentében, irányában (pl. *üt-aš-mantél állä minenti* a víz felszíne mentében a folyón fölfelé megy, рыба по верху въ верхъ идетъ) | *tärmnä* fölé, rá (pl. *jiw-tärmnä mākti* a fára mászik, *säkēt sētēp tärmnä kēri* a gyöngyöket czérnára fűzi). — A *khōšt* hosszában és *ult* által mint önállósított határozók jelzői alkalmazásban is előfordúlnak, pl. *khōšt sētēp* a vászon hosszában menő fonalak, *ult sētēp* a széltében menő fonalak; v. ö. *nat-khōšt na minēs* örökre (tkp. az életkor hosszára, на вѣкъ) elment.

b) Időhatározók. Különös alsólozvai alakok: *khat-tā* valamikor (pl. *kh. ints* valamikor történt, нѣкогда случилось) | *tít* ma éjjel, *mot-üt* tegnap este, *mat khatél* tegnap, *khālti*, *khāltän* holnap |

*tälä* télen, *tuja* nyáron, *tui-poŋkte* tavasszal, *täxwä* ősszel | *mał* *täl-tuj* tavaly || *üt-kwätł* *šit* ejjelkor, *pēs mat šit* valamikor régen, *äkw-šit* egyszerre (pl. *šakh jel-älwēst äkw-šit* mindnyájan egyszerre ölettek le), *täu joxtēm šit* az ő jöttekor | *ti kánt* rögtön, azonnal (tkp. e helyt) || *aimant* előbb, régen (pl. *a. tit ōls* előbb itt volt, *давне здѣсь былъ*) | *önšt* éppen most, nem régen (pl. *tē is-kärkwē önšt jälilux khañstanēxti* ez a kised csak most kezd járni tanulni, *khul önšt ngwēnti* a hal éppen most ficzkándozik | *jätel, ängwält* később, majd (pl. *ä. ān ermitglilēn* később majd megemlékszel rólam, *помянешь меня*) || *āla* (vmely időn) át (pl. *üt-āla* eséltettem egész éjen át dolgozom).

c) **Módhatározók:** *tok* így, *än-tok* emígy *khwatēm-šakh* valahogyan. — A rendes módhatározó rag itt is *-is*, pl. *ñäüris muš-taxti* nagyon kínlódik, *tälkwēs toñsi* alacsonyán áll, *motēñis* más-képpen. — Különös alsólozvai módhatározó alakok: *t u l m a k h a* *khajts* *lopva*, titokban (крадчи) szökött el | *täu am-kha itla m ōli* ő ép úgy él, mint én (по моему живетъ) | *am m q r š ä k* *ñontesallēm* én egy kevésse kipihenem magam | *t ü s s i n* *amēlti* hiában (на-прасно) beszél, *tüssin* *ešeltäsēm*, *at-mär.at* *ints* hiában dolgoztam, nem lett semmi belőle | *jel t a l šäkepäsēm*, *s ä r pō-mäktäsēm* csaknem belefúltam (a vízbe), nagy nehezen másztam ki a partra. — Az «igen, úgy van» kifejezése: *a-ha*. I g e k ö t ő i alkalmazású módhatározókra példák: *khatel kwat-khwälēlāls*, v. *jel-ñāgils* a nap elfogyatkozott (napfogyatkozás volt), v. *elsötétült*, *kwat-jarili* elfelejti, *kwat-tips* v. *kwän-t* eltévedt, *kwat-raxtēs* megijedt | *kwän-tilēmēls* elrepült (улетѣлъ), *ñän kwän-šailēm* kenyeret megtörök (отломаю) | *kātēm pil-älüslēm* kezem megsértettem (руку ушибилъ), *pāsēn pil-tāps* az asztal összetörött (изломался), *khul rēñ mōtē pil-khwälili*, *pil-šowi* a hal meleg helyen megromlik, megsavanyodik | *tāñer pi l-tēstā* szét rágta (ette) az egér, *taul pil-çattēm* szét szakítom a bőrt (кожу издеру) | *ät khatel t a r-muls* öt nap elmúlt (прошелъ), *Lošm tar-pēti* v. *pal-p*. a *Lozva* (a jégtől) megszabadul, megnyílik (распалится, откроется) | *poñgēm laç-jañghēmlī* fejem forog, szédül (голова кружить), *ulmēl laç-kültertilēm* gyalommal körülkerítem (неводомъ окружу) | *jurtä jä t-ülēm* magammal viszem társul. (L. több példát alább a nyelvmutatványokban közölt példamondatok közt).

d) **Mennyiséghatározók:** *män-ši* mennyi, hány (pl.

*män-si khals tit?* hány ember van itt?), *ti-sät* ennyi, *at män-si* semennyi, *sehány* | *män-si por* hányszor, *khurém-por* háromszor | *moténta* másodsorra (pl. jövök) | *äm n ä ç é m t é jojtsém* én egyedül jöttem, *näi näjénté jojtsén* te egyedül jöttél, *täu näjätté jojts*; *män näjämte jojtsam*, *nin näjánté jojtsan*, *tin näjánté jojtsi*; *man näjçuté*, *nan näjánté*, *tan näjánté*.

e) Ok határozók: *märuç?* miért, mi okból? *mär kārēç* id. (pl. *m. k. jojtsén* mi végből jöttél, tkp. mi kell jöttél?), *at-märuç* semmiért | *mas* -ért, miatt (*am-masäm* én miattam, *täu masät* ő miatta).

f) A mondatkötő határozók közül figyelemre méltó különössége az alsólozvai nyelvjárásnak a magyar -e kérdő szócskának megfelelő -a, -ä? (= éjsz. vog. -ä?), pl. *am järtlém iwén?* jössz-e velem? *am-a?* én-e? | *näs ässén?* van e csáklád? *näs-ä?* csákllya-e?

## B) Igeragozás.

### 6. §. Alanyi ragozás.

Igetök: *jojt*- jutni, *erkezni*, *jäl*- járni, *män*- menni, *kit*- kérdezni, *vot*- hívni, *ojt*- oldani, *pätt*- ejteni, *šurtémt*- vonást húzni.

#### 1. Jelentő mód.

##### Cselekvő alak.

##### Præsens.

Sing. 1. <i>jojtēm</i>	<i>jällēm</i>	<i>minnēm</i>
2. <i>jojtēn</i>	<i>jällēn</i>	<i>minnēn</i>
3. <i>jojti</i>	<i>jäli</i>	<i>mini</i>
Dual. 1. <i>jojtīm</i>	<i>jälīm</i>	<i>minīm</i>
2. <i>jojtīn</i>	<i>jälīn</i>	<i>minīn</i>
3. <i>jojtije</i>	<i>jälīje</i>	<i>minīje</i>
Plur. 1. <i>jojtīw</i>	<i>jälīw</i>	<i>minīw</i>
2. <i>jojtīn</i>	<i>jälīn</i>	<i>minīn</i>
3. <i>jojtēt</i>	<i>jället</i>	<i>minnēt</i>

##### Præteritum.

Sing. 1. <i>jojtsēm</i>	<i>jälsēm</i>	<i>minsēm</i>	<i>ojtsēm</i> ,	<i>pättäsēm</i>
2. <i>jojtsēn</i>	<i>jälsēn</i>	<i>minsēn</i>	<i>ojtsēn</i> ,	<i>pättäsēn</i>
3. <i>jojts</i>	<i>jäls</i>	<i>mins</i>	<i>ojtes</i> , stb.	<i>pättēs</i> stb.

Dual. 1. <i>joxtsam</i>	<i>jälsäm</i>	<i>minsäm</i>
2. <i>joxtsan</i>	<i>jälsän</i>	<i>minsän</i>
3. <i>joxtsi</i>	<i>jälsi</i>	<i>minsi</i>
Plur. 1. <i>joxtsqu</i>	<i>jälsqu</i>	<i>minsqu</i>
2. <i>joxtsan</i>	<i>jälsän</i>	<i>minsän</i>
3. <i>joxtést</i>	<i>jälst</i>	<i>minst</i>

## Szenvedő alak.

## Præsens.

Sing. 1. <i>kitwém</i>	<i>votaum</i>
2. <i>kitwén</i>	<i>votaun</i>
3. <i>kitwe</i>	<i>votau</i>
Dual. 1. <i>kitwäm</i>	<i>votawäm</i>
2. <i>kitwän</i>	<i>votawän</i>
3. <i>kitwé</i>	<i>votawé</i>
Plur. 1. <i>kitwqu</i>	<i>votawqu</i>
2. <i>kitwän</i>	<i>votawän</i>
3. <i>kitwét</i>	<i>votaut</i>

## Präteritum.

Sing. 1. <i>kitwäsém</i>	<i>šurtémtawäsém</i>
2. <i>kitwäsén</i>	<i>šurtémtawäsén</i>
3. <i>kitwés</i>	<i>šurtémtaus</i>
Dual. 1. <i>kitwäsäm</i>	stb.
2. <i>kitwäsän</i>	
3. <i>kitwési</i>	
Plur. 1. <i>kitwäsqu</i>	
2. <i>kitwäsän</i>	
3. <i>kitwäst</i>	

## Futurum.

(az *int-* = éjsz. vog. *jěmt-* «lenni, válni» igével szerkesztve)

Sing. 1.	} <i>joxtuz, jáluz, minuz</i> stb.	<i>ittém</i>
2.		<i>ittén</i>
3.		<i>inti</i>
Dual. 1.		<i>intim</i>
2.		<i>intin</i>
3.		<i>intije</i>
Plur. 1.		<i>intiw</i>
2.		<i>intin</i>
3.		<i>ittét</i>

	2. Feltétes mód.		3. Fölszólitó mód.	
Sing.	1. <i>joxtnēm</i> <i>jälnēm</i>		—	—
	2. <i>joxtnēn</i> <i>jälnēn</i>		<i>joxtēn!</i>	<i>jälēn!</i> <i>minēn!</i>
	3. <i>joxtni</i> <i>jälni</i>		<i>joxtä!</i>	<i>jälä!</i> <i>minä</i>
			v. (uš) <i>joxti</i>	v. (uš) <i>jäli</i>
Dual.	1. <i>joxtnim</i> <i>jälnim</i>			
	2. <i>joxtnin</i> <i>jälnin</i>		<i>joxtan!</i>	<i>jälän!</i> <i>minän!</i>
	3. <i>joxtnije</i> <i>jälnije</i>		(uš) <i>joxtije!</i>	(uš) <i>jälije!</i> stb.
Plur.	1. <i>joxtniw</i> <i>jälniw</i>		—	—
	2. <i>joxtnin</i> <i>jälnin</i>		<i>joxtan!</i>	<i>jälän!</i>
	3. <i>joxtnēt</i> <i>jälnett</i>		(uš) <i>joxtēt</i>	(uš) <i>jällēt</i>

Mint az előre bocsátott példákból kitetszik a vogul praesens-képző (melynek a kondai és éjszaki vogulból  $\gamma$  alakját ismerjük) a sing. 1. és 2., úgyszintén a plur. 3. személyében kétféle alakkal jelentkezik az alsólozvai nyelvjárásban, t. i. vagy e ragnak kötőhangzójával hosszú  $\bar{e}$  magánhangzóvá olvadva össze, vagy a tövéző mássalhangzóval assimilálódva emennek megnyújtásával. A praesensképzés előbbi módját az igéknek aránylag csak kis része követi, azok t. i. melyeknek tövei hosszú, vagy kettős mássalhangzón végződnek, pl. (*törēm*) *khwaššēm* imádkozom, (istent) hajlongással köszöntök: 3. szem. *khwašši*, *unnēm* ülök: 3. sz. *unni*, *jerrēm* énekelek: 3. sz. *jerri*, *roxxēm* röhögök: 3. sz. *roxxi*, (*taul*) *nüjjem* (bőrt) nyúzó: 3. sz. *nüjji* | *khuteltaxtēm* hajlongok, *intēptäxtēm* övezem magam; (*sołt*) *oxtēm* (háncsot) hántok; *lauktēm* ígérkezem, *nēiktēm* hozzákötöm magam; *paltēm* fűtök, *tältēm* fizetek, *ešeltēm* dolgozom; *šärtēm* sütök; *namsēm* gondolok, *täljēm* öllemérek. A kettős mássalhangzón végződő tövek közül is kiválnak és külön eljárást követnek, a melyekben a mássalhangzócsoport előrsze nasalis, továbbá a *-kw* végzetű ige-tövek (l. ezeknek tárgyalását alább 72. l.). Az egyszerű mássalhangzón végződő ige-tövek közül  $\bar{e}$  praesensképzőt vesznek fel, melyeknek magánhangzója diphthongus (pl. *poilēm* fürdök, *paitem* főzök, *šailēm* török, *jaitem* vásárlok), minthogy e diphthongus utórésze mássalhangzói elemet helyettesít. Valószínűleg ugyanily okra vezethető vissza az  $\bar{e}$  alakú praesens az efféle képzésű igéknél, mint *kitilēm* kérdegetek, *näritēm* nyújtok, *khušetēm* hasítok, *peritēm* forgatok, mely képzések éjsz. vog. megfelelőiben (*kitil-*, *närit-*, *khušät-*) az *i*, *ä* mássalhangzók arra valának, hogy itt a tövégi (képzőbeli) mássalhangzó előtt egy más



mássalhangzó elenyészett. — A praesensképzés másik módja többnyire töváltozással jár, mely töváltozás esetleg az alanyi igeragozás egyéb alakjain is jelentkezik (l. erre nézve alább a «változó tövű igék» 1. és 2. csoportjait). Tövéltözés nélkül követik a praesensképzés e módját az egyszerű mássalhangzón végződő rövid magánhangzós képzőtlen ige-tövek, mint *jäl-, min-, pil-* (félni). Ezekhez csatlakozó képzős ige-tövek példái: *ñontesallém* megpihenek, megnyugosom: 3. sz. *ñontesali* | *sokwérmattém* markolok: *sokwérmati*, *khajérmattém* ravaszodom: *khajérmati*.

Az alsólozvai vogulban, noha figyelmemet a helyszíni tanulmányok alkalmával egészen elkerülte,<sup>1)</sup> úgy látszik van *conjunctionus*, ép úgy mint a középlozvaiban. Erre utalnak t. i. a következő példamondatok gyűjtéseimből: *is-kärkwé jel-pansšitém, ul roššä* a kisedet lecsillapítom, hogy ne sírjon (маленького заплакну, чтобы не плакал), *ñäñél mäjälñ, uš täu tñ kwän-m in ä* adj neki kenyeret, hogy menjen ki innen (чтобы онъ отъ сель ушелъ) | *am pillém, ul ü ñ gh u m* én félek hogy meglátnak (я боюсь, чтобы не видали).

Ahlyqvist közlésében az alsólozvai alanyi ragozásnak az itteniektől több tekintetben eltérő alakjait találjuk. Ime példái:

## Praesens

Sing. 1. <i>kholim</i> <sup>2)</sup> ich sterbe	<i>pilem</i> ich fürchte
2. <i>kholin</i>	<i>pilen</i>
3. <i>khöli</i>	<i>pili</i>

<sup>1)</sup> Alsólozvai tanulmányállomásomra, *Jaul-tit pöl*-be 1888, augusztus elsején, a legnagyobb nyári munka idején érkeztem meg. A népnek rendkívüli türelmetlensége, de meg saját nyomasztó viszonyaim is lehetetlenné tették a hosszabb tartózkodást e vidéken, hol értelmes közlő hiányában amúgy is legfeljebb csak lexicalis anyagom némi gyarapodását remélhettem. Lázás jegyezgetéseim közben hat napon át kora reggeltől estig tartott), mint utólag észreveszem, e grammatika egyes pontjára nézve hézagos maradt megfigyelésem. Így pl. nem találom jegyzeteim közt a passiv ige-nek paradigmáját a föltétes és fölszólító módokra, úgy hogy ezen alakokat az igeragozás fönt adott példái közt be sem mutathatom.

<sup>2)</sup> Ahlyq. eredeti följegyzése szerint: *qolym*, melyben az alúl karikás *i*, mint Ahlyq. «Culturwörter d. westf. Spr.» művének előszavából (XV. l.) tudjuk «wird wie das russische *и* (dunkles *i*) ausgesprochen».

Dual.	1. <i>khōlīma</i>	<i>pilimä</i>
	2. <i>khōlīna</i>	<i>pilinä</i>
	3. <i>khōlīi</i> (dreisilbig)	<i>pilii</i>
Plur.	1. <i>khōlīva</i>	<i>pilivä</i>
	2. <i>khōlīna</i>	<i>pilinä</i>
	3. <i>kholt</i>	<i>pilet</i>

## Präteritum

Sing.	1. <i>kholsim</i> ich starb	<i>pilsim</i> ich fürchtete
	2. <i>kholsin</i>	<i>pilsin</i>
	3. <i>khols</i>	<i>pils</i>
Dual.	1. <i>kholsām</i>	<i>pilsām</i>
	2. <i>kholsān</i>	<i>pilsān</i>
	3. <i>kholsii</i>	<i>pilsii</i>
Plur.	1. <i>kholsau</i>	<i>pilsau</i> (nicht <i>pilsäu</i> )
	2. <i>kholsān</i>	<i>pilsān</i>
	3. <i>kholt</i>	<i>pilst</i>

## Conditionalis.

Sing.	1. <i>kholnēm</i> ich würde sterben	<i>pilnēm</i>
	2. <i>kholnēn</i>	<i>pilnēn</i>
	3. <i>kholnī</i>	<i>pilni</i>
Dual.	1. <i>hholnīma</i>	<i>pilnimä</i>
	2. <i>kholnīna</i>	<i>pilninä</i>
	3. <i>kholnīi</i>	<i>pilnii</i>
Plur.	1. <i>kholnīva</i>	<i>pilnivä</i>
	2. <i>kholnīna</i>	<i>pilninä</i>
	3. <i>kholnēt</i>	<i>pilnēt</i>

Föltűnik ez Ahlqvist-féle paradigmákon mindenelőtt a vocalis harmoniának teljes következetessége, mely nemcsak a präteritum *-sam*, *-säm*; *-san*, *-sän* páros alakú végzeteiben nyilatkozik, hanem a præsens és *-i*, *-i* conditionalis *-ni*, *-ni* képzőiben, sőt a præt. sing. 1. és 2. személyű ragjainak (*-sim*, *-sim*; *-sin*, *-sin*) kötőhangzójában is. *Top-tit pōl* (Tanysina) falu, honnan Ahlqvist vogul közlései származnak, összesen pár óra járásnyira fekszik az én alsólozvai tanulmány állomásomtól s így mindenesetre különös, hogy emitt az Ahlqvist-féle páros alakú, *i*, *i* hangzós végzeteket csak egyféle alakban, jelesen *ē*, vagy *i* hangzóval találtam, a mint a névszói dualis képzőt is csak egyféle (*i*) alakban igazolhatom az Ahlqvist-féle páros

(*i* és *i*) alakkal szemben. Itt meg kell jegyezni, hogy Ahlqvist a tölem *é*-vel jelzett hangot kondai vogul evangéliumátírásában is rendszeren *i* (orosz *и*) betűvel írja, pl. торымъ isten, татым hozott, карых kell; pedig hogy ez nem *i*, hanem *é*, bizonyítja az orosz eredeti is, mely az Ahlqvist-féle *и*-vel szemben *e*-t mutat (Hunf. kiadásában: *torem, tatem, kareh*), holott ha az illetőhang tényleg *i*, mindenesetre *и* jegyel írta volna az orosz fordító is. Osztják szótárában is *törim* isten, *turiñ* hangos, *leñgir* egér és sok más hasonló alakot ír, midőn a tényleges kiejtésben a második szótag vocalisa *é*. Meglepő az *i*, *i* vocalisoknak kötőhangzói alkalmazása a praet. *-sim, -sim; -sin, -sin* s a tárgyas ragozás *uilim* (látom), *uslim, unilim* alakjainak végzeteiben, tudván azt, hogy egyébként *i, i* sehol sem ismeretes a vogulságban mint puszta kötőhangzó, hanem, hogy általában más-salhangzói képzőelem (*γ, j*) helyettese ott hol valamely grammatikai végzetben pl. (pl. a praes. *rāti, rātimēn, rātilēm, a dual. -i, -i, a mom. -it, -it* képzőkben stb.) előfordúl. A *-ma, -mä; -na, -nä; -va, -vā* teljesebb alakú igei személyragokat ismerem én is az alsólozvaiban; de csak is néhány töváltoztató iginél, mint *új-látni: ūima, ūina, ūiwa; tuj-bemenni: tuima, tuina, tuiwa; vāj-venni: ūmä, ūnä, ūwä; māj-adni: māmā, mīnā, mīwā* stb. (l. alább 74. l.); rendes tövű *khāl-, pil-féle* igeiken, bármennyi alkalmam is lett volna reá, nem hallottam.

### 7. §. Tárgyi igeragozás.

Igetők: *rāt-* verni, *äl-* ölni, *tātelt-* kergetni, *māsep-* felöltetni.

#### a) Egyes tárgy.

##### 1. Jelentő mód.

	Präsens.		Präteritum.	
Sing. 1.	<i>rātilēm</i>	<i>älilēm</i>	<i>rātāslēm</i>	<i>älāslēm</i>
2.	<i>rātilēn</i>	<i>älilēn</i>	<i>rātāslēn</i>	<i>älāslēn</i>
3.	<i>rātit</i>	<i>älit</i>	<i>rātāstä</i>	<i>älāstä</i>
Dual. 1.	<i>rātilam</i>	<i>älilām</i>	<i>rātēslam</i>	<i>älēslām</i>
2.	<i>rātilan</i>	<i>älilān</i>	<i>rātēslan</i>	<i>älēslān</i>
3.	<i>rātian</i>	<i>äliān</i>	<i>rātsan</i>	<i>älsān</i>
Plur. 1.	<i>rātilaḡu</i>	<i>älilḡu</i>	<i>rātēslḡu</i>	<i>älēslḡu</i>
2.	<i>rātilan</i>	<i>älilān</i>	<i>rātēslan</i>	<i>älēslān</i>
3.	<i>rātian</i>	<i>äliān</i>	<i>rātsan</i>	<i>älsān</i>

2. Föltétes mód.		3. Fölszólitó mód.	
Sing. 1.	<i>rātnilēm ālnilēm</i>	—	—
2.	<i>rātnilēn ālnilēn</i>	<i>rātāln!</i>	<i>ālāln!</i>
3.	<i>rātnit ālnit</i>	<i>(uš) rātit</i>	<i>(uš) ālit!</i>
Dual. 1.	<i>rātnilām ālnilām</i>	—	—
2.	<i>rātnilān ālnilān</i>	<i>rātēlan!</i>	<i>ālēlān!</i>
3.	<i>rātnian ālniān</i>	<i>(uš) rātian!</i>	<i>(uš) āliān!</i>
Plur. 1.	<i>rātnilqu ālnilqu</i>	—	—
2.	<i>rātnilān ālnilān</i>	<i>rātēlan!</i>	<i>ālilān!</i>
3.	<i>rātnian ālniān</i>	<i>(uš) rātian!</i>	<i>(uš) āliān!</i>

## b) Többes tárgy.

(*āh ti luam kwān tātēltiam* : ezen lovaimat kihajtom)

(*am nāram nukh-māšepiām* : felöltöm bocskoraimat)

## 1. Jelentő mód.

Præsens.		Præteritum.	
Sing. 1.	<i>tātēltiam māšepiām</i>	<i>tātēltēsam</i>	<i>māšepēsām</i>
2.	<i>tātēltian māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i>	<i>māšepēsān</i>
3.	<i>tātēltian māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i>	<i>māšepēsān</i>
Dual. 1.	<i>tātēltinām māšepinām</i>	<i>tātēltēsnam</i>	<i>māšepēsānām</i>
2.	<i>tātēltian māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i>	<i>māšepēsān</i>
3.	<i>tātēltian māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i>	<i>māšepēsān</i>
Plur. 1.	<i>tātēltinqu māšepingu</i>	<i>tātēltēsngu</i>	<i>māšepēsāngu</i>
2.	<i>tātēltian māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i>	<i>māšepēsān</i>
3.	<i>tātēltian māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i>	<i>māšepēsān</i>

## 2. Föltétes mód.

Sing. 1.	<i>tātēltaniam</i>	<i>māšepāniām</i>
2.	<i>tātēltanian</i>	<i>māšepāniān</i>
3.	<i>tātēltanian</i>	<i>māšepāniān</i>
Dual. 1.	<i>tātēltaninām</i>	<i>māšepāninām</i>
2.	<i>tātēltaninan</i>	<i>māšepāniān</i>
3.	<i>tātēltaninan</i>	<i>māšepāniān</i>
Plur. 1.	<i>tātēltaningu</i>	<i>māšepāningu</i>
2.	<i>tātēltanian</i>	<i>māšepāniān</i>
3.	<i>tātēltanian</i>	<i>māšepāniān</i>

## 3. Fölszólitó mód.

Siug. 1.	—	—
2.	<i>tātēltan!</i>	<i>māšepän!</i>
3.	<i>(uš) tātēltian!</i>	<i>(uš) māšepiän!</i>
Dua <sup>1</sup> . 1.	—	—
2.	<i>tātēltan!</i>	<i>māšepän!</i>
3.	<i>(uš) tātēltian!</i>	<i>(uš) māšepiän!</i>
Plur. 1.	—	—
2.	<i>tātēltan!</i>	<i>māšepän!</i>
3.	<i>(uš) tātēltian!</i>	<i>(uš) māšepiän!</i>

## 8. §. Igenevek és gerundiumok.

1. Infinitivus. — Végzete mint a középlozvaiban: *-už*, pl. *rätuž, minuž, äluž* | *jēghuž* táncolni, tő: *jēkw-*

2. A participium képzői *-né* és *-m*, pl. *uj-khul minné lōž* madár menő út, tejút-csillagzat, *íol šéinē tōr* orrtörő kendő, *khuin' jol* fekvő hely | *kwän-minēm kit khum* a kiment két ember, *tōšēm pom* száradt fű. — E képzőknek egyéb nyelvjárásokból is ismert másnemű alkalmazására példák: *jāmēs alnē allēm* jó életet élek (добрую жизнь живу) | *kwāš khantilēm: tumēn-sqt sujiñ otēr . . . niulkäntēntēnāt* a mint nézem: a *tumēn-tō* torkolatbeli hírneves gazda üldöz (*Sint-jā oqi j.*) | *pēs almēn-ail* előbbi életedben (alsólozvai medveének), *khuiñ šēñghwejämēn?* hogyan jöttél ámulatba? (u. o.)

3. Az alsólozvai nyelvjárásnak egyik figyelemreméltó különössége a még élő *-p*, *-pü* participium képző, melyet az előbbi nyelvjárásoknak csak régiebb nyelvemlékeiben találtunk meg. Példák: *khultap mō* rengő, ingó föld: *khult-* inogni | *kärstēp khum* javas, gyógyító férfi: *kärst-* helyreigazít, gyógyít | *sokht ālpā khals* becsületesen élő ember: *āl-* élni, lenni | *lāžpā khōp* könnyen járó, mozgó ladik: *läkw-* mozogni | *jiw nožpā uj* fát kopogtató állat (harkály): *nogh-* orral vagdosni (madárról mondva; *picken, кле-вать*) | *šimēm jērpā pū* szívemnek tetsző (kedves) fiú: *jērp-* szeretni, éjsz. *ēr-* kelleni, tetszeni.

4. Az alanyi ragozásbeli ind. *præs.* egyes 3. személye Reguly alsólozvai énekeiben is többször előfordul participiumszerű alkalmazásban. Ime pár idézet a középlozvai átírásból: *pat k h a i t i*

*khwašä vuol* vadréce futó hosszú folyószakasz (*Töxteñ poel j.*) | *näl niuli töxt* nyíl üldözte búvárkacsa (*Sint-jä oqi j.*) | *jämäs tüpä tüjä-sqrt rqusoali jarné khum tüpä rqušenät* jó evezője mint tavaszi csuka csapdos (farkával), — férfi evezője úgy csapdos (u. o.).

5. Állapothatározó gerundium. — Példák: *lū šot-la m mini* a ló száguldva megy: *šottali* száguld | *roššém jel-panšes* sírván lecsillapodott | *khujjim tarwinti* fekvén hortyog.

6. Föltételhatározó gerundium. — Példák: *ššter tit qlkhat, äm nän khütertaniäm* ha itt volna az ostor, én rád húznék (если-бы плеть здѣсь была, я-бы тебя шоркнулъ) | *jäum-pñ nqrt šišel läkwsäkät, nqrt khüšet* midőn bátyám a falgerendáknak hátával neki megy, a falgerendák meghajlanak (*Töxteñ äñk j.*).

### 9. §. Változó tövű igók ragozása.

A tőnek változása az alsólozvai alanyi ragozásban igen gyakori jelenség, mely mutatkozik: 1) a tő hosszú magánhangzójának megrövidülésében s esetleg nyíltabb hangszínre való emelkedésében; — 2) a tövégi mássalhangzócsoport egyszerűsítésében; — 3) a tövégi *j*, vagy *w* mássalhangzók elenyésztében. Lássuk ezen töváltozások eseteit közelebbről.

A tőnek hosszú magánhangzója megrövidül s e mellett néha az *ä, ö* nyíltabb *a* hangra változik minden egyszerű mássalhangzón végződő tőben, midőn eme tövégző mássalhangzó szótagot zár (azaz a ragozásban megnyújtatik, vagy közvetetlenül mássalhangzó következik rája). Ime pár példája az efféle töváltozással járó alanyi ragozásnak:

Igetők: *vār-* készíteni, csinálni, *nāγ-* sántítani, *tāt-* hozni, vinni, *mäs-* ruhát öltetni | *rāt-* verni, *lāp-* férfni, *äl-* lenni, *khōj-* érni, érintkezni, *rāw-* legyinteni, lóbálni.

#### 1. Indicativus.

##### Präsens.

Sing. 1. <i>vārrém</i>	<i>nāγxém</i>	<i>tattém</i>	<i>mäsšém</i>
2. <i>vārrén</i>	<i>nāγxén</i>	<i>tattén</i>	<i>mäsšén</i>
3. <i>vāri</i>	<i>nāγi</i>	<i>tāti</i>	<i>mäsši</i>

Dual. 1.	<i>vārim</i>	<i>nāyim</i>	<i>tātim</i>	<i>māšim</i>	
2.	<i>vārin</i>	<i>nāyin</i>	<i>tātin</i>	<i>māšin</i>	
3.	<i>vārije</i>	<i>nāyije</i>	<i>tātije</i>	<i>māšije</i>	
Plur. 1.	<i>vāriw</i>	<i>nāyiw</i>	<i>tātiw</i>	<i>māšiw</i>	
2.	<i>vārin</i>	<i>nāyin</i>	<i>tātin</i>	<i>māšin</i>	
3.	<i>vārrēt</i>	<i>nāyžēt</i>	<i>tattēt</i>	<i>māššēt</i>	
Sing. 1.	<i>rattēm</i>	<i>lappēm</i>	<i>allēm</i>	<i>khajjim</i>	<i>rawēm</i>
2.	<i>rattēn</i>	<i>lappēn</i>	<i>allēn</i>	<i>khajjin</i>	<i>rawēn</i>
3.	<i>rāti</i>	<i>lāpi</i>	<i>āli</i>	<i>khōji</i>	<i>rāwi</i>
Dual. 1.	<i>rātim</i>	<i>lāpim</i>	<i>ālim</i>	<i>khōjim</i>	<i>rāwim</i>
2.	<i>rātin</i>	<i>lāpin</i>	<i>ālin</i>	<i>khōjin</i>	<i>rāwin</i>
3.	<i>rātije</i>	<i>lāpije</i>	<i>ālije</i>	<i>khōjije</i>	<i>rāwije</i>
Plur. 1.	<i>rātiw</i>	<i>lāpiw</i>	<i>āliw</i>	<i>khōjiw</i>	<i>rāwiw</i>
2.	<i>rātin</i>	<i>lāpin</i>	<i>ālin</i>	<i>khōjin</i>	<i>rāwin</i>
3.	<i>rattēt</i>	<i>lappēt</i>	<i>allēt</i>	<i>khajjēt</i>	<i>raut</i>

## Præteritum.

Sing. 1.	<i>vārsēm</i>	<i>tatsēm</i>	<i>ratsēm</i>	<i>khajsēm</i>	<i>alsēm</i>
2.	<i>vārsēn</i>	<i>tatsēn</i>	<i>ratsēn</i>	<i>khajsēn</i>	<i>alsēn</i>
3.	<i>vārs*)</i>	<i>tāts</i>	<i>rāts</i>	<i>khōjis</i>	<i>āls</i>
Dual. 1.	<i>vārsam</i>	<i>tatsam</i>	<i>ratsam</i>	<i>khajsam</i>	<i>alsam</i>
2.	<i>vārsan</i>	<i>tatsan</i>	<i>ratsan</i>	<i>khajsan</i>	<i>alsan</i>
3.	<i>vārsi</i>	stb.	<i>ratsi</i>	stb.	stb.
Plur. 1.	<i>vārsqu</i>		<i>ratsqu</i>		
2.	<i>vārsan</i>		<i>ratsan</i>		
3.	<i>vārst</i>		<i>ratst</i>		

## 2. Föltétes mód.

Sing. 1.	<i>vārnēm</i>	<i>tatnēm</i>	<i>ratnēm</i>	<i>khajnēm</i>	<i>alnēm</i>
2.	<i>vārnēn</i>	<i>tatnēn</i>	<i>ratnēn</i>	<i>khajnēn</i>	<i>alnēn</i>
3.	<i>vāрни</i>	<i>tatni</i>	<i>ratni</i>	<i>khajni</i>	<i>alni</i>

\*) A magánhangzó hosszúságát a régibb *vāres* alak első szótagjának nyílt volta magyarázza meg.

Dual. 1. <i>vqrnim</i>	<i>tatnim</i>	<i>ratnim</i>	<i>khajnim</i>	<i>alnim</i>
2. <i>vqrnin</i>	<i>tatnin</i>	<i>ratnin</i>	<i>khajnin</i>	<i>alnin</i>
3. <i>vqrnije</i>	stb.	stb.	stb.	stb.
Plur. 1. <i>vqrniw</i>				
2. <i>vqrnin</i>				
3. <i>vqrnēt</i>				

## 3. Fölszólitó mód.

Sing. 2. <i>vārēn!</i>	<i>tātēn!</i>	<i>rātēn!</i>	<i>khōjin!</i>	<i>ōlēn!</i>
3. <i>vārā!</i>	<i>tātā!</i>	<i>rātā!</i>	<i>khōjä!</i>	<i>ōlā!</i>
Dual. 2. <i>vāran!</i>	<i>tātan!</i>	<i>rātan!</i>	<i>khōjan!</i>	<i>ōlan!</i>
Plur. 2. <i>vāran!</i>	<i>tātan!</i>	<i>rātan!</i>	<i>khōjan!</i>	<i>ōlan!</i>

Ezen minták szerint képzik az alanyi ragozás alakjait: *tāχ- : khwaṭtā tāχi* valahová lesz, jut (куда-нибудь дѣвается): *tayžēm, tayžēn, tāχi, tāχim* stb. plur. 3. *tayžēt*; praet. *tayžēm* | *šōχ* sirpát (a társas halászatnak egy módja): *šoyžēm, šoyžēn, šōχi, šōχim* stb. plur. 3. *šoyžēt* || *khāt-* szakítani: *khattēm, khāti, khātim*; plur. 3. *khattēt*, praet. *khatēm* | *nāt-* segíteni: *nattēm, nāti* | *māt-* öregedni: *mättēm, māti* | *āt-* gyűjteni, szedni: *ättēm, āti* | *vōt-* pflücken: *vottēm, vōti* || *pās-* mosni: *passēm, pāsi* | *rās-* vetni (pl. gyalmot): *rassēm, rāsi* | *khwās-*: *panlā khwassēm* kendert tépek (конопля тереблю), *khwāsi* || *māñ-*: *sētēp maññēm* czérnát gombolyítok, *māñi* || *nāp-* sülyedni, elmerülni: *nappēm, nāpi* | *lāp-* emelkedni: *lāppēm, lāpi* | *rēp-* rázni: *reppēm, rēpi* || *pül-* falni: *pullēm, pūli* | *šēl-* érteni, tudni: *šellēm, šēli* | *khāl-* halni: *khallēm, khāli* | *khōl-* hallani: *khallēm, khallēn, khōli, khōlim* etc. plur. 3. *khallēt* | *khūl-* elhagyni: *khüllēm, khūli* || *nūr-*: *pom nūrrēm* szénát tépek (сѣно дераю), *nūri* | *mār-* hinni, bizni: *marrēm, māri* | *nōr-* akarni: *nōrrēm, nōri* | *sēr-*: *nāñ serrēm* gazdálkodom a kenyérral (хлѣбъ береру), *sēri*. — A *kēt* «külden» ige megtartja hosszú magánhangzóját zárt szótag esetén is: praes. *këttēm, këttēn, këti, këtim* stb. plur. 3. *këttēt*; praet. *këtsēm* stb.

A nasalis előrésztű mássalhangzócsoportokon végződő tők mássalhangzóval kezdődő végzet előtt nasalisukat elenyésztetik, mi mellett esetleg a többeli hosszú magánhangzó megrövidül s az *g*-*a*-ra változik. Az ind. praesensben, ugyanily alkalommal a tövégi *-kw-*ből is *χ* válik. Példák: *khōñgh-* hágni | *vqñkk-* vágni, ütni, *khañs-* tudni, *khqnt-* találni, *int-* lenni, *válni*, *jēkw-* táncolni.



## 1. Indicativus.

## Præsens.

Sing. 1. <i>khoẏxëm</i>	<i>khaššëm</i>	<i>khattëm</i>	<i>jëẏxëm</i>
2. <i>khoẏxën</i>	<i>khaššën</i>	<i>khattën</i>	<i>jëẏxën</i>
3. <i>khoñghi</i>	<i>khañši</i>	<i>khantï</i>	<i>jëkwï</i>
Dual. 1. <i>khoñghim</i>	<i>khañšim</i>	<i>khantim</i>	<i>jëkwim</i>
2. <i>khoñghin</i>	<i>khañšin</i>	<i>khantin</i>	<i>jëkwïn</i>
3. <i>khoñghije</i>	<i>khañšije</i>	<i>khantije</i>	<i>jëkwije</i>
Plur. 1. <i>khoñghiw</i>	<i>khañšiw</i>	<i>khantiw</i>	<i>jëkwiw</i>
2. <i>khoñghin</i>	<i>khañšin</i>	<i>khantin</i>	<i>jëkwïn</i>
3. <i>khoẏxët</i>	<i>khaššët</i>	<i>khattët</i>	<i>jëẏxët</i>

## Præteritum.

Sing. 1. <i>vaxsëm</i>	<i>khašsëm</i>	<i>itsëm</i>	<i>jëẏwsëm</i>
2. <i>vaxsën</i>	<i>khašsën</i>	<i>itsën</i>	<i>jëẏwsën</i>
3. <i>vaxñkhes</i>	<i>khañšës</i>	<i>intës</i>	<i>jëkwës</i>
Dual. 1. <i>vaxsam</i>	<i>khašsam</i>	<i>itsäm</i>	<i>jëẏwsäm</i>
2. <i>vaxsan</i>	<i>khašsan</i>	<i>itsän</i>	<i>jëẏwsän</i>
3. <i>vaxsi</i>	<i>khašsi</i>	<i>itsi</i>	<i>jëẏwsi</i>
Plur. 1. <i>vaxsqu</i>	<i>khašsqu</i>	<i>itsqu</i>	<i>jëẏwsqu</i>
2. <i>vaxsan</i>	<i>khašsan</i>	<i>itsän</i>	<i>jëẏwsän</i>
3. <i>vaxñkhest</i>	<i>khašst</i>	<i>itsët</i>	<i>jëkwëst</i>

## 2. Föltétes mód.

Sing. 1. <i>vaxnëm</i>	<i>khašnëm</i>	<i>itnëm</i>	<i>jëẏwnëm</i>
2. <i>vaxnën</i>	<i>khašnën</i>	<i>itnën</i>	<i>jëẏwnën</i>
3. <i>vaxni</i>	<i>khašni</i>	<i>itni</i>	<i>jëẏwni</i>
Dual. 1. <i>vaxnim</i>	<i>khašnim</i>	<i>itnim</i>	<i>jëẏwnim</i>
2. <i>vaxnin</i>	stb.	stb.	stb.
3. <i>vaxnije</i>			
Plur. 1. <i>vaxniw</i>			
2. <i>vaxnin</i>			
3. <i>vaxnët</i>			

## 3. Fölszólító mód.

Sing. 2. <i>vaxñxën!</i>	<i>khañšën!</i>	<i>khantën!</i>	<i>jëkwën!</i>
3. <i>vaxñxä!</i>	<i>khañšä!</i>	<i>khantä!</i>	<i>jëkwä!</i>
D. Pl. 2. <i>vaxñxan</i>	<i>khañšan!</i>	<i>khantän!</i>	<i>jëkwän!</i>

Ezen minták szerint ragozódnak: *ḡñgh-* ruhát levetni: *præs. oꝣꝣem, oꝣꝣen, ḡñghi, ḡñghim* stb. plur. 3. sz. *oꝣꝣet* | *jañgh-* forogni: *jaꝣꝣem, jaꝣꝣen, jañghi; jaꝣꝣet* | *ḡñgh-*: *nōr ḡoꝣꝣem* czirbolya mogyorót török (орѣхъ щелкаю), *ḡñghi* || *nōnt-* pihenni: *nōttēm, nōttēn, nōnti*; *præt. nōtsēm* | *jōnt-* varrni: *jōttēm, jōnti* | *pānt-* fódni: *pāttēm, pānti* | *unt* leülni: *uttēm, unti* | a frequ. *-ent* képző, pl. *pol-šām* pátilenti daraeső hull: plur. 3. *pättilettēt*; *lū vantettēm* lovat vezettek: sing. 3. *vantenti* || *kañš-* írni: *kaššēm, kañši* | *pꝥñš-* nyitni: *poššēm, poššēn, pꝥñši* | *nonš-* nyúlni, kihúzódni: *noššēm, nonši* | *šunš-* nézni: *šuššēm, šunši* | *keñš* ébredni: *keššēm, keñši* | *kĩñš-* keresni: *kĩššēm, kĩñši* | *āñš-* habere: *āššēm, āñši* | *lōñš-* sírni: *lōššēm, lōñši* || *lākū-* mozogni, haladni: *lāꝣꝣem, lāꝣꝣēn, lākwi* (*lāꝣꝣpā khōp*).

A töváltoztatásnak harmadik módját, a tövégi mássalhangzó elenyésztét s ezzel kapcsolatos magánhangzó-változásokat a következő igéknél tapasztaljuk.

a) A teljes tö vég-mássalhangzója *-j*.

*ūj-* látni: Ind. *præs. ūm, ūn, ūi*; *ūima, ūina, ūji*; *ūiwa, ūina, ūt* | *præt. ūsēm, ūsēn, ūs*; *ūsma, ūsna* stb. | *cond. ūnēm, ūnēn, ūni*; *ūnim* stb. | *imp. ūjin! ūjan!* || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. *præs. uilēm, uilēn, uitā*; *uilam, uilan, ujan*; *uilqu, uilan, ujan* | *præt. uslēm, uslēn, ustā*; *uslam, uslan, ūsan*; *cond. ūnilēm* stb. | *imp. ūjān!* stb. — Többes tárgy. *præs. ujam, ujan* stb. | *præt. ūsam* stb. — Inf. *ūꝣ, part. ūné, ūm* || Refl. *ūkht-* látszani.

*tuj-* bemenni: Ind. *præs. tūm, tūn, tui*; *tuima, tuina, tuji*; *tuiwa, tuina, tūt* | *præt. tūsēm, tūsēn, tūs*; *tūsma, tūsna* stb. | *cond. tūnēm, tūnēn, tūni*; *tūnim* stb. | *imp. tujin! tujan!* — Inf. *tūꝣ, part. tūné, tūm*.

*vāj-* venni: Ind. *præs. ōm, ōn, ūi*; *ūmä, ūnä, ūje*; *ūwä, ūnä, ūt* | *üsēm, üsēn, üs*; plur. 3. *ūst* | *cond. ünēm, ünēn, ūni, ūnim* stb. | *imp. vājın! vājān!* || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. *præs. ūlēm, ūlēn, ūtā*; *ūlām, ūlān, ūjān*; *ūlqu, ūlān, ūjān* | *præt. ūslēm* stb. | *cond. ūnilēm* stb. — Többes tárgy. *præs. ūjām, ūjān* stb. — Inf. *ūꝣ* || Frequ. *vājint-*; reflex. *ūkt-*, pl. *am at ūktēm āñ-tū* én nem foglalkozom ezzel (я не занимаюсь этимъ).

*māj-* adni: Ind. *præs. mēm, mēn, mī*; *mīmā, mīnā, mije*; *mīwā, mīnā, mēt* | *præt. misēm, misēn, mis* stb. | *cond. minēm, minēn, mini* stb. | *imp. mājın! mājān!* — Tárgyas ragozás. Egyes

tárgy. præs. *mīlēm, mīlén, mītā* stb. | præt. *mislēm, mislén, mistā* stb. | cond. *minīlēm* | imp. *mājāln!* stb. — Többes tárgy. præs. *mījām, mījān* stb. | præt. *misām* stb. — Inf. *mīχ* | part. *miné, mim* || Frequ. *mējint-*

*lāj-* lőni, dobni: Ind. præs. *lēm, lén, lī*; *līmā, līnā, līje*; *lāwā, līnā, lēt* | præt. *lisēm, lisén, lis* stb. | cond. *linēm, linén, lini* stb. | imp. *lājīn! lājān!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. *līlēm, līlén, lītā* stb. | præt. *lislēm, lislén, listā* stb. | cond. *linīlēm* stb. | imp. *lājāln!* || Többes tárgy. præs. *lijām, lijān* stb. | præt. *lisām* stb. — Inf. *līχ* | part. *liné, lim* || Reflex. *likt-*.

*sāj-* fonni (*sā sājī* hajfonatot fon): Ind. præs. *sāim, sāin*, *sājī*; *sājim, sājīn, sājīje*; *sājīw, sājīn, sājīt* | præt. *sāisēm, sāisén, sāis* stb. | imp. *sājīn! sājān!*.

*tāj-* szőni (ткать): Ind. *tejim, tejin, teji*; *tejim, tejin, tejije*; *tejiw, tejin, tejit* | præt. *tisēm, tisén, tis* stb. | cond. *tinēm, tinén, tini* stb. | imp. *tājīn! tājān!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. *tīlēm, tīlén, tītā* stb. | præt. *tislēm* stb. || Többes tárgy. præs. *tijām, tijān* stb. | præt. *tisām* stb. — Inf. *tīχ* | part. *tiné, tim*.

*tāj-* enni: Ind. præs. *tēm, tén, tī*; *tīmā, tīnā, tīje*; *tīwā, tīnā, tēt* | præt. *tēsēm, tēsén, tēs* stb. | cond. *tēnēm, tēnén, tēni* stb. | imp. *tājīn! tājān!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. *tīlēm, tīlén, tītā*; *tīlām* stb. | præt. *tēslēm* stb. | imp. *tājāln!* || Többes tárgy. præs. *tijām, tijān* stb. | præt. *tēsām* stb. — Inf. *tēχ* | part. *tēné, tīm*.

b) A teljes fő vég-mássalhangzója: *γ* ('), illetőleg helyébe lépő *j* (i):

*nēj-* kötni: Ind. præs. *nē'em, nē'en, nēji*; *nējim, nējīn, nējīje*; *nējīw, nējīn, nē'et* | præt. *nēisēm, nēisén, nēis* stb. | cond. *nēinēm, nēinén, nēini* stb. | imp. *nē'en! nē'an!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. *nēilēm, nēilén, nēit* stb. | præt. *nēislēm* stb. | imp. *nē'āln!* — Inf. *nēuχ*.

*šēj-* törölni: Ind. præs. *šē'em, šē'en, šēji*; *šējim, šējīn, šējīje*; *šējīw, šējīn, šē'et* | præt. *šēsēm, šēsén, šēs* stb. | cond. *šēinēm* stb. | imp. *šē'en! šē'an!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. *šēilēm, šēilén, šēit* stb. | præt. *šēislēm* stb. | imp. *šē'āln!* — Inf. *šēuχ*.

*lāj-* mondani: Ind. præs. *la'em v. laum, la'en v. laun, lāi*; *lājim, lājīn, lājīje*; *lājīw, lājīn, la'et* | præt. *laisēm, laisén, lās* stb. cond. *lainēm, lainén, laini* stb. | imp. *lāj'en! lāj'an!* — Tárgyas

ragozás. Egyes tárgy. præs. *lāilēm, lāilēn, lāit* stb. — Inf. *lāuʒ* || *laukt-* igérkezni.

*pūʒ-* fogni; fujni: Ind. præs. *pu'em* v. *puum, pu'en* v. *puun, pūi*; *pūim, pūin, pūije*; *pūiw, pūin, pu'et* v. *puut* | præt. *pūsēm, pūsēn, pūs* stb. | imp. *pū'en!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. *pūilēm, pūilēn, pūit* stb. — Inf. *puuʒ* || Mom. *puumt-* megfogni, *pūl-* elfúni.

*māʒ-* dugni, betönni: Ind. præs. *ma'em* v. *maum, ma'en, māi*; *māim, māin, māije*; *māiw, māin, ma'et* | præt. *ma'esēm, ma'esēn, ma'es* stb. | imp. *mā'en!* *mā'an!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. *māilēm, māilēn, māit* stb. — Inf. *māuʒ* || Mom. *ma'emt-* bedugni.

c) A teljes tö vég-mássalhangzója *w*, illetőleg vele változó *j*:

*iw-* és *jāj-* jönni: Ind. præs. *iwēm, iwēn, iw*; *iwmä, iwnä, iwi*; *iwü, iwnä, iwēt* | præt. *isēm, isēn, is* stb. | cond. *inēm, inēn, ini* stb. | imp. *jājän!* — Inf. *jiʒ*.

*new-* tépni (pl. *pon new* füvet tépek): Ind. præs. *neum, newēn, newi*; *newim, newin, newije*; *newiw, newin, neut* | præt. *new-sēm, new-sēn, new-s* stb. | cond. *neunēm, neunēn, neuni* stb. | imp. *newēn!* *newän!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy; præs. *newilēm, newilēn, newit* stb. | præt. *neuslēm* stb. — Inf. *newʒ* || Frequ. *newent-*

*tāw-* evezni; locsolni: Ind. præs. *tawēm, tawēn, tāwi*; *tāwim, tāwin, tāwije*; *tāwiw, tāwin, tawēt* | præt. *tāusēm, tāusēn, tāus* stb. | imp. *tāwēn!* stb. — Inf. *tāuʒ*.

Végül megemlítjük itt, hogy az *āl* «lenni, élni» igének ind. præs. 1. és 2. személye, a midőn a «vagyok, vagy» jelentésre alkalmazódik, a középlozvaiban is: *āsēm, āsēn*, pl. *Nuñʒ-Tārem jāum āsēn* N. T. atyám vagy (imádság).

## Alsólozvai vogul nyelvmutatványok.

### Példamondatok.

I. Igeképzők. (Frequ.) 1. *jā-vōtat kit is paipkā ʒa-ntenti: šōrp-pāli* folyó partján két kis nyírhékosár függ: jávorfülek (találós mese) | 2. *tippēt-kēt mäter nāwenti* въ кустахъ что-нибудь шевелится | 3. *roʒʒenē sujāt untenti: слышно что онъ*

хохочеть | 4. *am täwäm eslätuχ toštentilém* я его робить заставлю | 5. *khqtél kwalenti, khulanti* солнце восходить и закатится || 6. *täu am-taram ošetǵlenti* онъ на меня сердится | 7. *täu ān sārātentit, ān at kārēχ* ő unszol (навеливаетъ) engem; de nekem nem kell | 8. *tüt sārñi khōl latti* тутъ бѣлая береза бѣлѣется; | 9. *län sarñia lōtpi v. lōtpenti* бѣлѣчья кожа бѣла стаеть | 10. *al-khañghwa rōtpenti* кто-нибудь стучаетъ | 11. *soχw nukh-além kātenti* туманъ подымается || 12. *āñ-ti lū maršā ilēli* эта лошадь мало возить.

(Мом.) 13. *kiskā šük-ül nālémenti* кошка молоко лыжетъ | 14. *āñ-ti kharnā sarmältén, täu tülémenti* этого примѣчай (не пушай съ глазъ), онъ воруетъ || 15. *kit taul' šetép-tärm äkwän kāsilitari, äkwän jotlitari* на одну нитку двѣ кожи вмѣстѣ создѣваетъ, вмѣстѣ сошьетъ || 16. *ti lū šitiñ, mǵleχ koχtāli* это лошадь бойко бѣгаетъ || 17. *vatém-pālté (pot-pālté) va šermatilém v. vašerpilém* ударю по щекѣ || 18. *täu āñ-ti pōl-kēt, tit almajis* онъ въ этой деревнѣ, здѣсь зажилъ (itt telepedett le állandó lakásra) || 19. *šoš-pqr äkwän küšeri v. šukwari* береста скорчится.

(Reflex.) 20. *jiw tü-tari kham-khutéltaχts* деревина туда наклонилась | 21. *kham-läk wéltäχtsém, jel-pätsém* запнулся, палецъ | 22. *āmp üt-pāl pō kwalí, rēpéltäχti az eb feljön a vízból a partra, megrázkódik* (стрясется) | 23. *näi järtlér lälptäχtém* мы съ тобою согласимся, изладимся || 24. *šōrp jui-pālt tātéltāléχtém v. niwlāléχtém* за звѣремъ гоняюсь || 25. *āñ-ti jēri āñ-ti khalnel jerrékäti* эта пѣсня этимъ голосомъ поется. — (Denom.) 26. *täu tülémts, am jēséltäslém* онъ вороваль, я его примѣчалъ (v. ő. jēs ész) | 27. *tots khqtél eséltém* цѣлой день работаю (v. ő. es dolog, munka).

II. Igeragozás. (Activ.) 28. *polχés jel-oχχém* сапоги скину; *lapšéχ jel-ōñghi v. oñsi* лопатину (ruhát) снимаетъ, *jel-oñsaχti* разволокается (levetkőzik) | 29. *tuit-kēn jel-napprem* въ снѣгъ завязну | 30. *lapšéχ-pāl tusjéχ kwän-repprem* съ лопатины копотъ (a port) стряхну | 31. *šämäm tū at läpprem* мои глаза туда не подымаются, *szemeim nem látanak el (nem emelkednek) oda* | 33. *vōtan pō-khajjim* на берегъ пристанемъ | 32. *am khōp vāruχ šellém* я лодку дѣлать умѣю; *kānsuχ at šéli* писать не умѣетъ | 34. *am nān at marrém* я тебѣ не вѣрю | 35. *āñ-ti lāχ*

at *kh a šš em* не понимаю это слово || 36. *man nāerau an-ta mōm pōstsan* нашъ царь побѣдилъ тотъ народъ | 27. *tōrem mō lās* богъ творилъ (tkp. *mondotta*) землю.

(Passiv.) 38. *tīt lāltaut, mōm tūlt* здѣсь сказываютъ, народъ худой || 39. *šuk-ūt pārsēl tāl kw ā šš aus* молоко соромъ намѣшаль | 40. *pot sāirnā jel kān ā taus v. jel-nāχ wēs* корова траву стоптала | 41. *tōšem turem ütēl mīn wēs* въ сухое горло вода пошла, *czigányútra ment a víz a torkomban* | 42. *pisälēl at khaj wēs* не попалъ ружьемъ, *rosszúl czélzott, a puska nem érte*.

III. Ige kö tők. 43. *ūtīñ tōr sokhwēr-kēt kw ā n-piskertilēm* мокрый платокъ въ горетъ выжму | 44. *kwärtēm kw ā n-jāt aus* моя рубаха вышита | 45. *kwallēm kw ā n-tolpēs* моя веревка прорвалась | 46. *khōp kw ā n-khīsats* лодка сглездала (= скользнула), а *ladik lecsúszott a partól* | 47. *āñ-ti šopla kw ā n-talēχtilēm* этотъ колъ заострю | 48. *āñ-ti jiw tāttē kw ā n-tixtēm* эту деревину на огнѣ сожгу | 49. *kēr-lēχ kw ā n-iltuχ at šēti* гвоздь вытащить не можно | 50. *tus-punam kw ā n-jāχtiām* бороду обрѣю || 51. *q̄r-lāχ šumim! am nāñ kw ā n-ēl-šumilēm* въ запуски погонимся! я тебя обогоню стороной.

52. *kw a t-rāχtēs ; je l-tāljaχts* испугался и задрожалъ | 53. *šun je l-tāri kwallēl* сани завяжетъ веревкой | 54. *uj tāk ālnē-χarāt je l-rāmentit* медвѣдь свою добычу загребаеть | 55. *uj-āñsuχ je l-šoškhati, šōrp je l-tīli, sāir je l-khwglīli* а *medve aláomlik, a jávor alárepül, a tehén elpusztúl* (умираеть; *ez állatok halálának kifejezései*) | 56. *rās je l-patertans* покоеъ утопило (tkp. а *fövény-part eltüntetődött, elöntötte a víz*) | 57. *aχšerīχ je l-tārteneχti* мизгирь (рѣк) спускается къ низу | 58. *rāχwnā je l-titēltawāsem* отъ дождя вымокъ | 59. *lailan tārm-pāl je l-liktés* съ ногъ палъ (tkp. *levetődött lábáról*) | 60. *khātēl je l-ōnmēs* день короче сталъ | 61. *tōrem je l-māltērpjāmēs* тепло стало | 62. *kām-kā-jēngēm poršēl je l-rarwēs* вороту у морды соромъ занесло | 63. *āñ-ti oχ-roñk šama je l-toñši* этотъ яръ крутой.

64. *nūlmēm ñ u kh-jāltš v. je l-tēlwēs* моя короста зажила, заросла | 65. *išēm ütēl ōn n u kh-jerrēltētā* чаемъ (tkp. *forró vízzel*) угостилъ меня | 66. *āñ-ti jāpt n u kh-nātilēm* этотъ ножикъ на черень посажу.

67. *nōram pa l-khīratāst* мои орѣхи рассыпились | 68. *āna*

*išem üt-pāl p a l-losats* чашка отъ горячей воды лопнула | 69. *šun aŋgwël-tärmt p a l-sirrematwës* сани на пнѣ разбились || 70. *taitëm p ä r-sqkhtëm* рукавъ назадъ гибоау (fölgüürom) | 71. *põñkhlëm khals ti-tü la ç-pätili* пьянный сюда-туда щепается (валится) | 72. *lüt varén-kën ju-tulan!* кони въ дворъ загопи.

IV. Névszó-ragozás. 73. *än-ti pašemtë at përmëm* въ этомъ дыму не терплю | 74. *põñk-õttë khatlenti* за волосы теребить || 75. *jës emnä at päti* на умъ не падеть | 78. *än ti náqulna sār-rarép sällës ezt a húst megkörpte a légy* | 77. *sētép popti jontép p ä l n ä* нитку вдергиваетъ въ уши иглы | 78. *än-ti kër vāntërma lälli* это желѣзо на удочку удобно || 79. *jā põñkhtät khus täl* ширина рѣки 20 сажень (*põñkh jā* широкая рѣка) | 80. *mār jāni māt ti!* что-за большой смѣхъ этотъ!

(Határozók) 81. *katšä-kēt üt lizwsi* вода въ кадочкѣ шевелится, болтается | 82. *kwäl-kën saç päts besugárzik* а пар а szobába | 83. *nálém kër-pāl ör turri v. šurri* изъ носу кровь бѣжить (csurog) | 84. *üt pētér kër-pāl kwän-tqwlilëm* изъ ведра воду вылью | 85. *khqätè tar-nili tul kër-pāl* солнце выйдеть изъ подъ мороку || 86. *kër-léç tärmt khanti* на гвоздѣ вѣсится | 87. *pattelim län jiw-tärmt jel-tāšäps* бѣлку стрѣлилъ; завязла на деревинѣ | 88. *täu am-tärmt khalplenti* онъ надо мноу смѣется || 89. *nar ilti mō-khwāšt* бревно тащить по землѣ || 90. *tät-pōçtë istäçtëm* возлѣ огня грѣюсь | *lül törém langha vati* погода на низъ дуетъ | 91. *törém-mas votanti* по миру собирать, koldúl (tkp. istenért kéreget) || 92. *mōm náuris rōpi* народъ шибко умираеть, валится (*jiw rōpi a fa lerogy*) | 93. *ai mant nūi mōtēñis amiltäsén* давшѣ ты иначе сказать | 94. *täu am-pältémne õs jörmí* онъ ко мнѣ еще носъ приткнетъ (*még rám fog szorúlni*).

## 2. *Jqul-titpailēñ uj kēnsēltānē jēri.*

*Uj kēnsēmlālén, uj saŋçēmlālén!*

*khuj vōšpentí, khwqatal rässén?*

*saça miném kit khum khūñ sēngwejāmén*

*pēs ālmén-qil lamantēñ tōs nāŋgwén üslén,*

*nāngwén lqmqejentāslén;*

*vōt tōr lāpnē nāj nal-pošentiän.....*

## Kuzjina falubeli medveköltő ének.

(Töredék.)

Medve ébredj föl, medve serkenj föl  
A hajnal kipirúlt, hova késel?!  
Béle járós két férfitől hogyan jöttél oly ámulatba?!  
Régebb éledkorodban a zelniczés partot magadnak foglaltad  
[el (vetted),  
magadnak taposgattad;  
a kendőt öltött harmincz asszonyt (kik t. i. zelniczebogyót  
[jöttek szedni) leüzted a folyóhoz.....

Ez énektöredék közlöje: J epim Michailics Lachtjin  
1888, augusztus 6-ikán.

MUNKÁCSI BERNÁT.



## A M. T. AKADEMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

**NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK.** Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXI. köt. 1862—1890. Ára kötetenként. II—X-ig 1 ft 50 kr., XI-től fogva . . . . . 3 frt.

**NYELVEMLÉKTÁR.** Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1874—86. 8-adrét.

I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Cod. Közzéteszi: Volf Gy.

II. kötet. Weszprémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: Volf Gy.

III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: Komáromy L. és Király P.

IV. V. kötet. Érdy C. Közzéteszi Volf Gy.

VI. kötet. Tihanyi C. Kazinczy Codex. Horvát Codex. — VII. kötet. Ehrenfeld Cod. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. kötet. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulcsár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömör C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. kötet. Fesztetics Cod. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolczy töredék. — Közzéteszi Volf Gy.

Ára kötetenként 2 frt.

**RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** V kötet: A Jordánszky-codex bibliofordítása. Kinyomatta Toldy; a Csesesz-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. . . . . Ára 6 frt.

**RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet; Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet; XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.

**CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kuun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.

**UGOR FÜZETEK.** Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatványok. 1879. Ára 60 kr.

II. sz. Zürjén nyelvmutatványok. Közl. Budenz J. s Halász I. 1883. Ára 60 kr.

III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.

IV. szám. Máté evangélioma moksa-mordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. . . . . Ára 60 kr.

V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatványok és nyelvtanulmányok I. 1884. . . . . Ára 60 kr.

VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Lule- és Pite-lappmarki nyelvmutatványok és szótár 1885. . . . . Ára 1 frt 20 kr.

VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Jemtlandi lapp nyelvmutatványok. 1886. . . . . Ára 60 kr.

IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvtudományok. 1887. . . . . Ára 1 frt 20 kr.

(Különnyomatok a «Nyelvtud. Közlemények»-ből.)

- REGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta T o l d y F. 1866. Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál 1864. . . . . Ára 2 frt.
- MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz J. 1873—81. Ára 5 frt.
- A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor 1872. . . . . Ára 1 frt.
- A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. 1873 Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVUJITÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. 1873. . . . . Ára 1 frt.
- KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- SIMONYI ZS. A magyar kötőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete. I. kötet. (A mellérendelő kötőszók.) 1881. . . . . Ára 1 frt 20 kr.  
II. III. köt. (Az alárendelő kötőszók) 1882—83. . . . . Ára 2 frt 40 kr.
- KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 1875. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 1876. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 1877. Egy-egy füzetnek ára . . 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár. I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 20 frt 20 kr. — IX. köt. (1—12 sz.) 1882. Ára 3 frt 20 kr. — X. köt. (1—13 sz.) 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. (1—12. sz.) 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt. (1—12. sz.) 1885. Ára 4 frt 60 kr. — XIII. kötet. (1—12. sz.) 1886—87. Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt. (1—12. sz.) 1887—89 . . . . . Ára 3 frt 80 kr.
- SZINNYEI JÓZSEF. Finn-magyar szótár 1884. . . . . Ára 3 frt.
- AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ALAKTANA. Irta Budenz J. Első füzet: Igeképzés. 1884. (Különnyomat a Nyelvt. Közl.-ből.) Ára 1 frt. Második füzet: Névszóképzés. 1887. . . . . Ára 80 kr.
- A PHONETIKA ELEMEI, különös tekintettel a magyar nyelvre. Irta Balassa József dr. 1886. . . . . Ára 70 kr.
- VOTJÁK NÉPKÖLTÉSZETI HAGYOMÁNYOK. Gyűjtötte és fordította dr. Munkácsi Bernát 1887. . . . . Ára 2 frt.
- OSZMAN-TÖRÖK NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY. I. kötet: *Oszmán-török népmesék*. Gyűjtötte dr. Kúnos Ignác. 1887. . . . . Ára 2 frt 30 kr.
- HÁROM KARAGÖZ-JÁTEK. Török szövegét följegyezte és magyarra fordította dr. Kúnos Ignác. 1886. (Különnyomat a Nyelvtudományi Közlemények XX. kötetéből.) . . . . . Ára 1 frt.

NYELVTUDOMÁNYI  
**KÖZLEMÉNYEK**

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

**BUDENZ JÓZSEF.**

---

HUSZONKETTEDIK KÖTET.

II. FÜZET.

*Ára 50 kr.*

BUDAPEST, 1890.

## TARTALOM.

Adalék a jurák-szamojed nyelv ismeretéhez. — <i>Budenz József</i> . . . . .	81
Kisázsiai török nyelv. I. Brusza-Ajdin vidéki nyelvmutatványok (népdalok). — <i>Dr. Kúnos Ignác</i> . . . . .	113
Egy vepsz daltörredék. — <i>Dr. Setälä Emil</i> . . . . .	157

---

## Adalék a jurák-szamojed nyelv ismeretéhez.

A szamojed nyelvek tanulmányának először Castrén Sándor, a híres finn nyelvész-utazó, vetette meg biztos alapját. A negyvenes évek folytán, jelesen 1842—43 és 1845—48 években, az összes szamojedséget látogatta volt meg, kutatásának főcéljául a szamojed nyelvek grammatikai szerkezetének földerítését tűzvé ki, a mely addiglan még egészen ismeretlen volt. Fáradalmas útjairól visszatérvén, bár megtört egészséggel, hozzáfogott egy nagy grammatikai munka kidolgozásához, mely mind az öt külön szamojed nyelvet ölelte föl; — de ennek teljes befejezését nem engedte meg neki kora halála (1852). E munkát, mely a szamojed nyelvek hangtanát s az alaktanból a névszó- és igeragozást foglalja magában, nem sokára a pétervári Akadémia megbízásából Schiefner adta ki: «M. Alexander Castréns Grammatik der samojedischen Sprachen» St. Petersburg. 1854. Ehhez hozzájárult a szamojed nyelvek szókincséből való följegyzéseinek kiadása: «Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen» St. Petersburg. 1855. E kötetben még az egyes, nem egyenlő terjedelmű, szamojed szójegyzékek össze vannak állítva, egységes német-szamojed szójegyzékké (Deutsch-samojedisches Wörterverzeichnis), mely az egyes szamojed nyelvek szóegyezését s egyes szónak sokféle dialectikus változatait tanulságosan feltünteti. De még fontosabb ennél, hogy legalább két szamojed nyelvből, a jurákból meg az osztják-szamojedből néhány nyelvmutatványt is közölt a kiadó Castrén följegyzéseiből; jelesen: hősi énekeket (311—372. l.) és egyes mondatok jegyzékét (373—400. l.) «Materialien zu einer Syntax» címével.

Egy új tanulmányforrás, az osztják-szamojed nyelv köréből nyílt meg csak 1879-ben a kazáni missionarius-társaság kiadásában

megjelent N a r i m-vidéki szövegekben, orosz fordítással. Megjelent ilyen négy füzet iskolai és egyházi könyv: 1. *Azbuka* (ábécés és olvasókönyv), 2. Bibliai történet, 3. Imádságok, 4. Egyházi ünnepek magyarázata. E szövegek legeslegnagyobb részt ugyan csak fordítások, illetőleg Grigorovszki missionarius szabad szerkesztéséből valók, de van az *Azbuka* cz. füzetben néhány eredeti elbeszélés is közölve (és pedig a többitől valamennyire eltérő, azaz népiesebb nyelvezettel).

A j u r á k sz. nyelv, jelesen ural-vidéki dialectusának, ismeretének szolgáltatót még anyagot egy R e g u l y-tól ránk maradt kézirati füzet, melynek ő a «Szamojed tanulmányok» címet adta. Benne van — egy szamojedül jól tudó vogul embertől följegyzett szamojed szók gyűjteménye, többnyire német, sokszor meg vogul értelmezéssel (5 négyhasábos félíven) meg alakítani paradigmák és rövid mondatok (4 félíven).\*)

Az eddig rendelkezésünkre levő szamojed nyelvyag némi növelésére, jelesen az alább közlendő jurák nyelvmutatványok följegyzésére akadt alkalmam az 1882. év nyarán, midőn néhány szamojed embert hoztak volt Budapestre, s őket ethnographiai látványul az állatkertben az ő rénszarvasaikkal együtt a közönségnek mutogatták. A kis társaság öt egyénből állott: egy öreg ember és felesége, egy fölött fiatal ember és leány, meg egy gyermekfiú. Az archangeli guberniumhoz tartozó K a n i n félszigetről valók voltak, vagyis a jurák szamojedség legnyugatibb részéből. E váratlan alkalmat fölhasználva vagy tizenkét látogatást tettem náluk, rendszeren egy-egy félnapra, mely időt azonban a közönségnek szóló mutatványok annyiszor-mennyiszor félbeszakították. Tanulmányom

\*) Reguly a följegyzés körülményeiről is értesít e jegyzetben: «A *Sigva* folyó *Sukerje* nevű helységében aug. 16—29. 1844. *Vojgenpäng* nevű vogul közlései folytán, ki gyermek- és férfikorát az iramtenyésztéssel a szamojedek közt töltötte, maga is szamojed származású levén. Nagyatyját *Szajnahnak* hívták, ki még született szamojed volt s ki csak 1712-ben, midőn megkereszteltetett, telepedett meg *Sukerje* nevű helységben, több más szamojedekkel, kik együtt alapították a nevezett helységet és kiknek ivadékaik most már tökéletes vogulok, de kik közül az iramtenyésztéssel foglalkozók és ennek folytán a hegyeken lakók még szamojedül beszélnek. — Némely pótlékok irattak még Alexej Kasimov sátorában a *kis Gobi* völgyében az Uralon, hol szept. 3—11-ig mulattam.»

czéljára majdnem egyedül az öreg ember szolgált, kinek neve: Vaszilij Ignatievics Kanjiko v; ő ugyanis oroszúl tudott s e nyelvet elég helyesen s némely csekély ejtési sajátság mellett egészen érthetően beszélt. De néha megszólalt kérdezetésem közt az asszony is, ki szintén tudott valamit oroszúl. Eleinte szokat kérdezgettem, végig menve a Castrén-féle jurák szógyűjtemény főbb szavain, s a fent említett Reguly-féle szójegyzéket is használva, hogy az ő nyelvüknek ejtésbeli sajátságait tapasztaljam. Későbbben azon voltam, hogy az öregtől néhány összefüggő textusdarabot is szerezzek, s ennek legjobb módjául azt találtam, hogy alkalmas, könnyű nyelvezetű orosz elbeszéléseket az öreggel fordítottam. Mondatról mondatra fölolvastam neki az oroszot, ő meg rögtön mondta azt szamojedül; csak hogy szokszor vele ismételtetnem is kellett, hogy a hallottat biztosan leírhassam. Az ily módon nyert fordítást otthon a birtokomban levő segédeszközök fölhasználásával tanulmányoztam (értem: Castrén grammatikáját és szójegyzékét, meg a Reguly-féle szógyűjteményt, melyet már azelőtt is cédulákra kiírtam és rendeztem volt), a szamojed alak pontos megértésére törekedvén. Másnap én olvastam föl mondatonként az öregnek a szamojed textust s ő megtette igazításait, de sokszor merőben változtatott is a textuson. Följegyzéseim alaki helyességét ezen revisio lényegesen biztosította, a mivel korántsem ellenkezik, hogy megmaradtak bennük hangalaki egyenetlenségek és ingadozások, a milyenek tényleg a nyelvben létezhetnek s külföldben is egyazon beszéllőnek esetleg változó előadásmódjával vele szoktak járni. A mi külföldben ezen fordított textusok értékét illeti, megjegyzem, hogy az öreg gyakran szabadon bánt az orosz eredetivel, kihagyogatván és változtatván, általában a tartalmi részleteket úgy fogván föl, a mint neki könnyű volt szamojedül elmondani. Ezek tehát bátran eredetiek számába mehetnek, annyival inkább, mert itt-ott bizonyos rhythmikus ismétléseket is alkalmazott, a melyek eredeti népies előadásmódra mutatnak; de még a legsajátosabb szamojed grammatikai alakok is fordulnak elő bennük.

Az ily módon följegyzett textusaim a következők: 1. «Két barát és a medve» cz. kis mese; 2. «A róka és a farkas» mese; 3. «A róka és a daru» mese; 4. «A halásznak nagyravágyó felesége»; 5. «Három ember az erdőben». Az utóbbi mesének megvan

eredeti osztják-szamojed textusa is, a fent említett 1879-diki kazáni Azbukában, a melyből az orosz szövegét vettem. Ez tehát egyzsersmind megmutatja, mily erősen különbözik a jurák és az osztják-szamojed nyelv egymástól.

Még csak néhány megjegyzést kell tennem a Kanyikov-féle kanini-jurák nyelv egy-két hangalaki sajátosságáról.

A Castrén és Reguly ismertette jurák nyelvben rendszeren nincsen tiszta vocalisos szókezdő, hanem a kezdő-vocalis előtt még gutturalis nasalis hangzik:  $\tilde{a}no$  csónak,  $\tilde{a}madm$  eszem,  $\tilde{o}ka$  sok,  $\tilde{i}l$  al,  $\tilde{u}da$  kéz (így írja C., Reg. meg  $gn$ -vel= $\tilde{n}$ ). De már C. is megjegyzi, hogy ez a kezdő  $\tilde{n}$  tünező félben van, s a mi kanini nyelvünk csakugyan már nem él vele ( $ano$ ,  $amam$ ,  $o}ka$ ,  $i}l$ ,  $u}da$ ); de mégis fölmerül az még, mihelyt a szó nem önálló ejtésű, hanem az előzőre támaszkodik vagy éppen összetételbe lép vele; ha ezenkívül az előszó más nasalison ( $n$ ,  $m$ ) végződik vagy régebben végződött, bizonyos az  $\tilde{n}$ -nek (most már mint szóközépi hangnak) megjelenése: pl.  $\tilde{n}im$ - $\tilde{n}a$  nem vagyok ( $a$ -,  $\tilde{a}$ - esse, C.  $\tilde{a}$ -) |  $hardu$ - $\tilde{n}örda$  maguk esznek ( $-du$  ered.  $-dun$ ) |  $jan$ - $\tilde{n}ilna$  föld alatt (e h.  $jan$ - $i}lna$ ,  $jan$ - $\tilde{n}ilna$ )

Eredetibb szókezdő  $k$ -ból a jurákban már általában csak  $h$  van, a mit egyes átvett orosz szók is bizonyítanak (pl.  $h\ddot{o}rova$  tehén,  $h\ddot{u}ca$  rakás,  $huoskamac$  ska =  $\text{корова, куча, конка}$ ), valamint a többi sz. nyelvek: tavgi  $karbutum$  akarok (j.  $haruam$ ) |  $koba$  bőr, (j.  $hoba$ ) | oszt. sz.  $k\ddot{o}$  fül ( $h\ddot{a}$ );  $kuel$  hal (j.  $h\ddot{a}le$ ). A kanini (Kanyikov-féle) nyelvben a valóban külön ejtett szó csakis  $h$ -val kezdődik, de mihelyt előző szóval szorosabban érintkezik, mintegy neki támaszkodik, a  $h$  helyett van az eredetibb explosiv hang  $g$  alakban. Csak azt kell megjegyezni, hogy a szorosb érintkezés föltétele nagyon is a beszéllőnek önkényétől függ, úgy hogy gyakran egyazon esetben  $h$ -val is  $g$ -vel is kellett a szót följegyezni, pl.  $h\ddot{a}jvin$   $harua$  v.  $garua$  menni akarnak |  $puedaran$   $gaije$  (külömben:  $haije$ ) |  $pirdari$   $gan$ , de:  $han$   $pirdari$  stb.

Szintígy válik hozzásimulással a kezdő  $t$  hang  $d$ -vé: pl.  $tun$   $deue$  (kben  $teue$ ) tűzhöz jött,  $tuduj$   $da$  v.  $tudu}n$   $da$  «adj nekem tüzet». De ez nem oly gyakori, mint a  $h$ : $g$  csere. Még ritkább  $p$ : $v$ , pl.  $non$   $ve}alvajse$  ne búsulj (or.  $pe}calovatsa$ ) |  $haudis$   $pergau$  megverem és  $haudis$   $vergau$ . A szövegekben az így előzőjével egybe ejtett szó előtt a  $\tilde{}$  jegyet alkalmaztam.



## Jurák-szamojed nyelvmutatványok.

## 1.

## Két barát és a medve

*Sidi nás néhec n̄da j̄adoptaña h̄auideñ-n̄a. h̄auidem mana'aj, náju pea-n̄en tanaj, tan̄an ligaraj. náj j̄an m̄anaj, h̄abaj-derau haije (v. j̄usida). h̄auide nánda teui, tuñubás peāda. j̄intta matirñāde. p̄ide teñuvavi: h̄auide h̄abaj huirim n̄ide masaptāgu. h̄auide n̄ide masapta, p̄irdari-gaiji. p̄ida n̄ada tasi -gāmij, n̄anda jundirñā: h̄auider ha mase h̄aot-si? náju m̄adna: «h̄auide [m̄ás]: n̄erñau tarce n̄āana hunuhult añ n̄uñ un (udn) j̄āder (v. n̄uñ udn t̄anak).»*

Két barát (barát-, társ-ember) út közben találkozott medvével. A medvét látván az egyik egy fára mászott, ottan elrejtezett. A másik a földre borult le, halottnak tette magát (halott gyanánt lett, v. *j̄usida*: halottúl feküdt). A medve az egyikhez hozzámert, kezdte megszagolni. Visszatartotta lélekzetét. Ő tudta: a medve nem szokott holt embert érinteni (tkp. mozgatni). A medve nem [is] érintette (mozgatta), elment (visszament). Az ő társa leszállt, a másiktól kérdezi: a te medvéd mit mondott a füledbe (füleidbe)? A másik mondja: a medve azt mondta: «jövöben (tkp. eléfelé, ezentúl) ilyen társsal soha többé ne járj útra (v. ne kelj útra)».

Jegyzetek 1. sor: *nás*: «barát, társ, testvér» különben *na*, v. ö. 6. s. *n̄āana* e h. *n̄ahana*: de van Castrén szójegyzékében *n̄ās* is «vetter». | *n̄da* «úton, útközben»: v. ö. 5,<sup>2</sup> *n̄iede m̄un*; 2,<sup>3</sup> *n̄iede*; C. *n̄eda*, *n̄ieda* «karawanenweg»; *n̄da* ragvesztett alak e h. *n̄idāna*, *n̄idahana* (loc.); v. ö. hogy szintígy a prolat. -*una* h. néha csak -*u* van, pl. 2,<sup>23</sup> *s̄aubou* e h. -*bouna* (=C. *savambouna*); v. ö. alább *n̄ā* | *h̄auideñ*: elöttünt a különben lappangó gen. rag (*n*), a következő *n̄ā*-hoz alkalmazkodva | *n̄ā*=C. *n̄āna* «bei, mit»; v. ö. 4,<sup>1</sup> *puhuceanda n̄ā* | *mana'aj* és a 2. sorban *tanaj*, *ligaraj*, *m̄anaj* nyilván pr̄es.-pr̄æt.-beli egy. 3. szem. alakok; a -*j*-t bennük új töképzőnek kell vennünk, mert van *mana'a* is, meg C. *t̄anau*, *tanambiu* «tretien» (v. ö. 5,<sup>9</sup> *tanagu* és 5,<sup>10</sup> *tanaj*) s másrészt -*ajū* végű

1. szem. alakokat hoz föl C. pl. *mōnajū* «fallen» (v. ö. C. *tarpaǰū* ausgehen, hervorkommen, *teamdajū* sich loskaufen [*teamdāu* kaufen], *puedādm* és *puedājū* ermüden, stb.); tképi értéke lehet bár momentán-féle.

2. sor: *pea-nien* «fára», szintígy 5,<sup>9</sup> *pea-nien*; C.-nál *níine* loc. alak («rajt») úgy mint 5,<sup>80</sup> *pea-níine* «a fán», de *níi* «-ra, re»; itt tehát *nien*, *nien* a teljesebb *n*-ragos latív (dat.) alak | *hābaj-derau* «halott gyanánt»: v. ö. 3,<sup>16</sup> *hābaj ādera* id., és C. Sprachpr. 313. *níie* *āedaraha* «einem weibe gleich»; a *-derau* jóformán *āderau* h. való (v. ö. a *horova-s*-féléket az *s*=*ás*, *āes* levén); *ādera*-ban pedig alapúl van az *ā*, *āe*- «esse» igének *āde*, C. *āeda* névszói származéka (v. ö. C. *tukuhana níi* *āeda* nicht hier befindlich), s ehhez járult a *-raha* hasonlító rag.

3. sor: *teui*: másutt *teuwi*, *teuve*; v. ö. Rg. *teui* «ist gekommen, vog. *joχts*, és *teuñudum*=*joχtem*, ich komme; e szerint *teu*- a *tō*, s a teljesb *teuwi* præt. alak; v. ö. C. *tū*=*tūdm*, *tuñudm* kommen, eingehen, *tūwi* gekommen.

5. sor: *ha mase* «mit mondott»; v. ö. C. Spr. 327. *pudar ha mān* «was sagst du»; ezen *ha* kérdő névmás a különben igen használatos *hu* kérdő névmástóvel azon egynek vehető; v. ö. még *szam. oszt. kaj* «mi» | *mase*: közönséges alakja *mās*, *mas* a praeteritummutató *-s* raggal, melynek *mase* még a véghangzóját tartotta meg (Reg.-nál az *-s*=*-s* rag még *-ši* is).

6. sor: *hāot-si* «füleidbe»; *hā*-tól van *hāot* úgymint *mea*' (e h. *mead*)-tól *meadot* mint több. gen., egy. 2-dik személyraggal; a *-si* nyilván «be, bele» féle névutó, a melyet a *si* «lyuk» szóval lehet magyarázni. | *mādna* «mond», *mā*-tól *-na* képzővel alakult *tō* (és egy. 3. szem.); v. ö. *parana*- égni (C. *paranādm* ich brenne: *parādm* bin verbrannt, *paradāu* ich zünde an); a *mādna*-beli *dn* hangzóerősbülés, mint a lapp nyelvben, pl. *sadne*=f. *sana* | *ner-nau* kopott végű prolat. alak, e h. *ner-nauna*, mely szintén előfordul; v. ö. C. *ner* das vordere, *nerñā* vornhin, *nerñād* von vorn, *nerñāmna* (prol.) vorn entlang.

7. sor: *jāder* a verb. neg. mellett álló kopott végű igető (ebből: *jāderña* v. *jāderga*), v. ö. 4,<sup>33</sup> *jir níji jāder*; e szerint *tānak* is a futuralis *tānagu* többől rövidült el.

## 2.

## A róka és a farkas.

Huñāna āvde jiluā vuasako puhuce. vuasako puhucanda lahanā : «rieskāduj tiripta, mañ halimas hāntam. halē hādā, halē-vuos minnērie. ādīli, manaāde : tuḡne ārdānda hallija, niede miñe hallija. vuasako handa-nide hāmij, tḡnen teuī. ni masqptu, jūsida habēj-daraha. vuasako jñenda lahanā : puhucanda jikēda hām. tuoñemda muede vuosdē-ni macitāde. harta ner-jani jādā. tuoñe tikēndē mōj-poš piejde handa-nide opoj hālekonna, mālbuju moijeda. harta handa-nida hāmī, haiji. vuasako meakanda teuī, puhucanda mādna : «tuoña jikodatabt tāmās. puhucā jundērga : «tuoñer huñāna ā ? » «vuosin-niñe ā.» puhucē vuosin teuī (v. teuī), amgalt gōsi jāmā. vuaskonda tiādoli : «śuj tiābaran». vuasako [mādna] : «tuoñau hābaj niuki ā, hāuki».

tuoñe opoj hucen māl mallaide, harcinte-ni -nāmdī, ōlide. sārmiḡ minhānde miñe. «tḡrḡue, kuma ! » — «tḡrḡu, tḡrḡu, kumanek ! » — «mañ hāleduj -dā ! » — «harta hāde, harta ōrdan.» — «mañ jiheram hādaś». — «pur jahan -gañ, sañer āderāde niermean, hāle harta sañeta śakeltāda ; puon niermeānad āmdēdan, tiken hādagan».

sārmiḡ nanda ; jahan -gaije, sañeta niermean āderāde, āmdī. tikene sire -jewi. tāsa pi jāmban āmdī, sañeta hañime, sālaban lapciej. sārmiḡ jurkotaḡe, sārmiḡ jurkasi jāmi. pida sīrñā : nie niermaś miñā, torinā : sārmiḡ lādīrñāra, sārmiḡ lādīrñāra ! tikan śurumbaś teue, lādīrpoś piāda sarmikomda. sārmiḡ nauti, sañeta nikili ; sārmiḡ nautas haije, pirdari sīrgalda nie. — «sāubou śuj śerdan : mañ sajomnojor saldagun».

Valahol élt egy öreg ember [és] feleség. Az öreg a feleségének szól : «süss nekem rieszkat, én elmegyek halászni. Halat fog (öl), egy [egész] fuvar halat szállít. Tova hajt, látja : egy róka hosszant kinyújtva fekszik, az út mellett kinyújtva fekszik. Az öreg leszállt a szánról, hozzámment a rókához. Az nem mozdul, fekszik, mint a halott. Az öreg gondolja magában (eszében szól) : a feleségnek gallért (gallérnak valót) találtam. Fogta a rókát, rádobta a [szán] tetejére ; maga pedig elül (szán előtt) ment. A róka akkor le

kezdte dobálni a szánról egyenként a halakat, mind ledobta; maga a szánról leszállt, elment. Az öreg haza érkezett, mondja a feleségének: «egy róka gallért hoztam neked» Az asszony kérdezi: «a rókád hol van?». «Rajt van a szánterhen». Az asszony odament a szánhoz, semmit sem bir találni». Az öreget szidja: «megesaltál engem». Az öreg [mond]: «a rókám alkalmasint nem volt döglött, alkalmasint elment.»

A róka egy rakásra gyűjté mind [a halat], a farára ült [és] eszi. A farkas mellette elment. «Üdvöz, koma!» — «Üdvöz, üdvöz, kedves koma!» — «Adj nekem halat!» — «Fogj magad, s magad eszel». — «Én nem tudok fogni». — «Te eredj a folyóhoz, farkadat ereszd a lékbe: a hal maga pedzi (harapja) a farkat; [ha] soká ülsz a lékeden, akkor fogsz [halat] fogni.»

A farkas szót fogad; elment a folyóhoz, farkát lékbe ereszti, ül. Akkor tél volt. Egész éj hosszat ül, farka megfagyott, a jéghez ragadt. A farkas föl akar kelni, a farkas nem bírt fölkelni. Ő körül néz: asszonyok jönnek a lékből vizet merni, kiáltják: «üssétek a farkast, üssétek a farkast!» Akkor oda futottak, elkezdték a farkast ütni. A farkas fölszökött, a farkát elszakította; a farkas elszaladt (szökni, szaladni ment), vissza sem tekintett.» — «Ugyancsak rá szedtél engem: [de] én majd visszafizetem neked a kölcsönt.»

Jegyzetek. 1. sor: *huñāna āvde* «valahol (рдѣ-то)» — tkp. «hol volta», a mi a magyar mesék «holt volt, hol nem volt» kezdőszólásának felel meg; *āvde*=*ā-*, *ā-* «esse»-től *-vi* (*-va*, *-vā*) képzős praet. alak + *-de* egy. 3. szem. rag | *jilūā*: a *jile-* ige mellett a *jilūā*-beli sajátos *u* a praet. *-vi* (*va*)-ra utal, melynek itt meg dualis alakja kivántatik; ez meg is van C. Spr. 324. l. «die beiden knaben in diesen gruben lebten (*jilevaha'*)»; e szerint *jilūā* van e h. *jilevā*.

2. sor: *rieskādudj tiripta* «rieszkát-nekem süss»: a távolabbi tárgy személyére mutató ragozás, az 1. tárgyszemélyre nézve C.-nál *-du*, itt meg *-dudj* alakja van, mely alább még többször fordul elé, valamint még teljesebb *-dujn* is: pl. 5,<sup>14</sup> *tuduj* v. *t-dudjn* *-da* «tüzet-nekem adj»; 4,<sup>26</sup> *hārdadudj* «házat-nekem», *kāledudj* «halat nekem»; 4,<sup>20</sup> *jāledudjn*, «kegyességet nekem»; de *-dū* is van következő *ni* előtt: *nīlicindū nī* *-dāmbi* «nyugtot nekem nem ád». | *halīmas* «halászni»: *-mas* itt azon lativ gerundiumvég

mely C. Spr. 377. *-mant*-nak hangzik: *nohomant haije* «er ging beten»; *halí*-meg denom. ige *hale* «hal» szótól(v. ö. *sira, sire hó: sira-, sirea-* havat ásni) | *halí*: rendszeren *hāle* (l. a 4. szövegben).

3. sor: *ārdānda* «hosszant, hosszában», v. ö. C. *ārda* grösse | *niēde miñe* «az út mellett»; C. *minhanda* «vorbei»; *miñe* loc. alaknak vehető e h. *minhene*; v. ö. Reg. *minähän* vorbei durch, s alább 14. sor: *minhānde* «mellette el» | *masaptu*: C. *masabta-* rühren, bewegen; e mellett *masaptu* e h. *masaptaju* reflexiv tőnek mutatkozik || 5. sor: *-daraha*, l. 1, 2 *hābaj-derau* || 6. sor: *ñer-jani* elül (előhelyen), *впереди*; a *jani* tehát *jāna, jahana* h. való | *mojpos* inf. alak (-s); a *mō-* «werfen» tő mellett fölhozza C. e származékokat: *mōje-*, *moje'pi-* «fortwerfen» (szintígy: *tae-* és *taepi-* abwischen, *mī'i-* és *mipi-* geben; *nīkalña-*, *nīkalta-* és *nīkalpi-* abbrechen). || 7. sor: *opoj hālekomna* prolat. «egy halszerint, egy halonként=egyenként a halakat; or. по одной рыбки | *moijeda* «dobta (sc. őket)«, C.-nál 4-dik forma; *mada*-tól *madajeda* v. *madaida* || 9. sor. *jīkodatabt* «gallért neked»: a *-tabt* végű alak 2-dik szem. távolabbi tárgyira mutat, úgy mint *-dū, -duj, -dujn* az 1. személyre; de C.-nál ez az alak *-damd, -tamd*, pl. *lātadamd, meatamd*; ide is illik tehát, a mit C. Gr. 238. l. jegyzett meg, hogy «in einigen dialecten wird *md* in der flexion des affixes zu *bt*; z. b. *hale'* wallfisch: acc. sing. 2. person *halebt* statt *halend*»; egyébiránt még van példa *tabt-ra*: 4, 19 *amgatabte* «mit neked [kérsz]» || 10. sor: *gōsi*: az -s, teljesebben *-si* végű ger. (inf.), *jama-* «nem bírni» mellett rendszeren, pl. 2, 20 *jurkasi jāmi*; 5, 4 *ñisi j.* || 11. sor. *śuj*, teljesen *mañ śuj*, az egy. 1. szem. névmás accusativusa = Rg. *mañ śum*, C. *mañ siem* v. *sim* || 12. sor: *ñiuki* e h. *ñiviki*, azaz a *ñi* verb. neg.-nak -vi-féle praeterituma, meg a dubitativ *-ki* rag («alkalmasint»): 5, 28 *ām-dedāki* «alkalmasint ül», *junāki* «alk. melegszik»; meg C. Spr. 389. *jīherau, hañenaki* «ich weiss nicht, doch er jagt wol»; *jīlie-naki* «er ist wol am leben»; 327. *ñiviki tu'* «er kommt wol nicht» | szintígy *hūuki* ebből: *hajviki*.

13. sor: *mallaide* többes tárgyira szól («öket» — a halakat) | *harcinte-ñi*: *harci* «far» olyan *i*-végű tő mint C. *pībī'* «ajak», mely 3. szem. raggal *pībīnda* || 15. sor. *harta* tkp. «maga», pedig itt «magad»; úgy látszik a majdnem egyenlő hangú (*hart, harta*) 2. és 3. szem. alakok összekeveredtek már; leggyakrabban természetesen a 3. szem. *harta* fordul elé || 17. sor: *sañeta* 3. szem. rag-

gal, a melyet itt egyszerűen determinálónak (articulus-félének) kell érteni | *niermeānad* e h. *niermeahanand*.

19. sor: *sirejeuvi*: így taglalom a a *sirejeuvi* följegyzést, mely ezt jelentené: «tél volt»; *sira*, *sire* «hó (nix) és tél»; az *ā-*, a «esse» igének *-vi* praeterituma *āvi*, illetőleg az eredeti kezdő nasalist megtartva *nāvi* (C. *nāvi*) vagy akár *nāui*, *nāuvi*, ehhez pedig a *sire jeuvi* utórésze elég közel áll; v. ö. hogy épen az *nā-* «esse» ige, előszóval egybeejtve *-gā-vé* is vált a *-ges* inf. alakban: 5,<sup>19</sup> *jasnoj-ges* és 5,<sup>18</sup> *neñce-ges* | 21. sor: *niernas*: *nierma-* mint denom. ige, mintegy «lékelni» = lékből meríteni. | 23. sor: *sirgaldā nie*: néha hátul áll a verb. neg. *ni*: 4,<sup>69</sup> *sīlalde ni*; 3,<sup>16</sup> *meharaldī ni* | 24. sor: *saldagun*: itt *-n* végű egy. 1. szem. van, mely különben többesi tárgyra mutat.

## 3.

## A róka és a daru.

*Lūca puedarāna jām sapkā, nieru tōndāde: amgari hañerie. puedarau tuoñe nauti, tauña sirña, jāman manām. haño tircetā, auradimda piurc hāmī; āde nieron paebtajede, tvin-garuj, jāman manīm. tuoñe jidi jāderña, haño qpter jidi jāderña; sittā jiheraña,*  
 5 *husir tarbugvniñ. tuoñe sidi malhade nautirña; haño naj āmda lāterāde, opoj jānda nū, puijimboj jārīm vqubide.*

*tuoñe nautirña, mādna: «mañ jujur jin-uti». haño jārīm vqubi, mādna: «mañ opoj jin-u.» tuoñe mādna: «haño salla āvdau jārīm vvaubide puijimboj; ja jor-au jiberāde, minhade sici jamāde». tuoñe*  
 10 *sitña nautorña, mādna: «mañ jujur jin-uti». haño opoj jāna nū, jārīm vqubide puijimboj, mādna: «mañ opoj jin-u.»*

*lūcada jāmamda mansirnas tq: jāmanan amgari hañivde. tuoñe namda: hujiri miñe; huñācej nautali, sidi mālhadē nautorña. oberi-gāuri mādna: «mañ jujur jin-uti». haño mūsealma, vauar-*  
 15 *malda āudaj. tuoñe sirña: haño hāudande-ni mñaj, āda vuokelaide, meharaldī ni, hābaj ādera jūsida.*

*lūca nierrude jiliede, mana'ā: tuoñe da haño jāman manamaj; tuoñe jāmanda nautirña, haño ni masaptu. «tuoñe, ñena vaevan: harou-gādavan (v. hādaver). lūca hañomda tulgāde jāmādede, māl*

*horŋade* (v. *gorŋade*): *tamna ājede jiepi. tuoŋemda savihajde tie-* 20  
*doli. tuoŋe ŋautirŋa, amgalt jim ŋamaš jāmā, husir tarbugovnan.*  
*lūca lahanā: «tuoŋe atenar, hāudide madiegun haŋon jemŋe».*  
*haŋomda jāmān hāuhan macitiāde, tuoŋanda haŋje. valka ŋurhaŋ,*  
*haŋo tuōda niesimdaide, toriej: «maŋ opoj jin-utš». tš. — tuoŋe*  
*harta ji-ukina jikoda aš jirime.*

25

Egy ember (tkp. orosz ember) az erdőben vermet ásott, s gallyal befedte: valamit talán fogna. Az erdőn át szaladt egy róka, fölfelé néz: beleesett a verembe. Egy daru röpült, magának eledelet keresni leszállt; a lába beleakadt a galyakba, el akart röpülni, [de] beleesett a verembe. A róka búsul (tkp. esze jár, hánykolódik), a daru szintén búsul: mind kettő nem tudja, hogyan fognak [onnan] kimenni. A róka [a verem] egyik részéből a másikba szaladt (tkp. két végébe sz.); a daru egyik lábát testéhez szorította, egy helyen áll, az orrával csak a földet vagdossa.

A róka egyre szalad, azt mondja: «nekem ezer tanácsom (v. gondolatom, tkp. ész-utam) van». A daru csak a földet vagdossa, mondja: «nekem csak egy tanácsom van». A róka gondolja (mondja): «a daru talán bolond voltában csak a földet vagdossa az orrával; a föld mély voltát nem tudja, [s hogy azt] keresztül fúrni nem bírja. A róka ide-oda (kétfelé) szalad, mondja: «nekem ezer tanácsom van»; a daru meg egy helyen áll, csak a földet vagdossa az orrával, azt mondja: «nekem egy tanácsom van».

Jön az ember a vermét megnézni: fogott-e valamit a veremben. A róka hallja: valaki jön; még jobban kezd szaladni, [a verem] egyik végéből a másikba szalad. Szakadatlanul mondja: «nekem ezer tanácsom van». A daru elhallgatott, megszűnt [az orrával] vagdosni. A róka oda néz: a daru az oldalára esett, lábait behúzta, nem lélezkzik, mint a halott [úgy] fekszik.

Az ember fölemelte a galyakat, látja: egy róka meg egy daru beleestek a verembe; a róka a veremben szaladgál, a daru nem mozdul. «Róka, te igen gonosz vagy: megölted a darumat». Az ember a darut kihúzta a veremből, megtapogatja: még meleg a teste. A rókát még jobban szidja. A róka szaladgál, semmi gondolatot nem bír kapni, hogy hogyan fog kimenekülni. Az ember szól: «Megállj (várj) csak te róka, megdöföm az oldalaidat a daru miatt».

A darut letette a verem mellé s oda ment a rókához. Alighogy megfordult, a daru kiterjeszti (egyenésíti) a szárnyait, s kiáltja: «nekem csak egy tanácsom volt». Elrepült. A róka az ő [ezer] tanácsával subagallerrá talált lenni.

Jegyzetek. 1. sor: *ñieru, ñiero* «galy, vessző» (5. 20 23 *ñero, ñeru*), v. ö. C. *ñeru, ñero* weidengebüsch; itt *ñieru* ragtalanul áll, mint szorosabban a *tonda*-igéhez tartozó («galyat fedni»), s az így határozott igének megint «a vermet» a tárgya, melyre *töndäde* ragja is utal. | *amgari* a *-ri* «csak» raggal, mely után még *casusrag* is állhat: 3, 6 *jārim* «csak a földet» | *hañerie*, a *hañe*-igétől: v. ö. a verb. neg.-tól 5, 9 *ñiriam* «nem talán [én]»; ez a *-rie* tehát potentialis módalak, melyet a C. *-rava* végű optativushoz kell állítanunk (*madarava*, és *ñi*-től: *ñirava* | 2. sor: *manam, manim*: megjegyzendő mint sajátos praet. alak, egy. 3.; jóformán nem más mint a *-ma* végű nom. verbale, melyről Schiefner szól (W.-verzeichnisse, Vorwort, XXIII. l.: pl. *mansaramau jau* a dolgoztom helyem (hely a hol dolgoztam), *mañ ti teamdamau nienete* én szarvast vettem ember (=ember, a kitől sz. vettem); itt is, bár nem mint v. finitumban, előtűnik a praet. jellem | 3. sor: *auradimda*: 3. szem. távolabbi tárgyra mutató alak (v. ö. 1. szem. *-dū*, illetőleg *-duj, dujn* fent 2, 2); *avar* «das essen» C.; ilyenek még: 4, 2. *hāledamda* 4, 82 *hārdadimda*, 5, 49 *umdimda*. C.-nél is így van ezen alak: *-damda* | *piurē* «keresni, keresve», *-s* ger. (inf.) ragos alak; v. ö. C. Spr. 334. *piurle* «suchend» | *āde* «lábai, lábait»; de egy 3. acc. *āumda* 5, 80 | *tivin*: a *harua*- «akarni» ige mellett *-van* végű ger. használatos C. Spr. 376. *jid hamdūvan haruadm* «ich will wasser ausgiessen»; 4, 60 *āuan ñi harua* «lenni nem akar»; 5, 46 *paravan ñi harua* nem akar égni; úgy mint itt *tī-vin* van még 5, 1 *hājvin* e h. *haije-van* || 4. sor: *sittā* jóformán ebből: *sidetā, sidenda* «ketteje» = «mind a kettő» (*side*-nek eredetibb töje *siden* ebben: *siden-tiet* nyolcz (két-négy); v. ö. még C. *sidetānauna* von beiden seiten.

5. sor: *tarbugvniñ*: C. Spr.-ben van egy személyragos gerundium, mely körülményt (időt, föltételt) kifejező mellékmondásban, de tárgyi mondatban is mint állítmány-ige áll: egy. 1. szem. *-banan* (*-bnan*), 2. szem. *-banand* v. *-bat*, 3. szem. *-bnanda* v. *-bata, -bta*; dual. 1. *-banani*, 3. szem. *-bnandi*; több. 3. *-batu*;



pl. *jurkaban* midőn ébredtem, *haroabat* ha akarsz, *haebnand* ha te elmegy; *hōbanan* ha talállok stb.; *hūbea hāvi aebata ŋiu namd'* nem hallottam, [hogy] ki halt meg; *jiheradm hūbea hādañobata* nem tudom, ki fog ölni; *hūbe jādabata* (v. *jādavi aebata*) *ŋiu manes* hogy ki lőtt, nem láttam; *teamdañobanan jikar* nem tudom, vegyek-e (v. fogok-e venni). Itt is a *jiheraña* «nem tudják ketten» mellett függő kérdést fejez ki *husir turbugvniñ*, s e gerundiumalak, melynek dual. 3. szem.-féle alanya van, C. példái szerint *-bnandi* volna; ennek bátran megfelelhet, bár csonka véggel, a *kanini -vniñ* alakunk. Az ige futuralis *-gu, -go* képzővel való (*tarbugo-*), úgy mint a C. *teamdañobanan* példában (kan. *g=C. ñ*). Alább 21. sorban: *tarbugovnan* van, egy. 3. szem.-re, de a személyrag nélkül (*-vnan-da*). Megjegyzendő, hogy még egyéb nyoma van ily gerundiumnak ezen *kanini* textusokban: 1. 5,<sup>20</sup> *pärtavam*; 4,<sup>75</sup> *jilecaban* és *nandorbqta* | *malhade* e h. *malhanda* | *āmda* «lábát», másutt *āmda*; a C. *ae*-je rendszeren *ā*, de néha *ā* is, pl. az *ā*-meg *ā-* «esse» igében || 6. sor: *pujimboj* «orral»: az *-mboj, -poj* ragot instructivus értékkel találjuk: 5,<sup>20</sup> *ñero-poj* vesszővel, 5,<sup>11</sup> *udu-poj* kézzel; v. ö. C. Spr. 375. *tubka*-tól *tubkampohon* «mit Meinem beil»; de egyenesen az *-mboj, -poj*-t említi C. Gr. 121. l., mint a locativuson kívül eléforduló instructivus alakot.

7. sor: *jin-uti*, alább 10. *jin-u*, 24. *jin-ut-s* (præt. *s*-vel): a *ji* «ész» szó tkp. *jin*, s azért 3. szem. raggal *jide* (4. sor: *jidi*); *u'* «út» meg tkp. *ud* (*ut*), azért van *ut-s* meg *uti* e h. *utin* «utaim», úgy mint *mea'* (*mead*)-tól *meadon* «sátraim». | 8. sor: *salla āvdan*; az utóbbi szót ugyancsak 3. ragos gerundiumnak tartom: *āvda* = *ābata, ābta* (vagy úgy hogy a szintén eléforduló *-b* alakhoz, [pl. C. *tōndab, hāntab*] egyenesen 3. szem. rag járult); a vég *u*-ban még a kérdőszócška ismerhető föl, melyet fordításomban a «talán» fejez ki | 9. sor: *jor-au, jikerāde*: v. ö. C. Spr. 382. *jekar hūbe hāntab* «ich weiss nicht, wer fahren wird», *hāntab* rövid alakú *-b* gerundiummal; ugyanilyen *au*, az *ā-, ā-* «esse» igétől, e h. *aeb* | *minhade* = 2, 14 *minhānde*, C. *minhanda* | *sici jamāde*: a *jama-* «nem bírni» ige mellett *-s*, illetőleg *-si* féle ger. (inf.) kell: az igeje *sit-* v. *sid-* «lyukasztani, fűrni» megvan C.-nál: *si'i-* (1. szem. *si'iu*) «aushöhlen, ein loch machen», meg: *sipi-, siña-, siita-* id., *si* «loch».

12. sor: *mansirmaš*: 1. 2,<sup>2</sup> *halimaš* | *jāmanan*: pótlandó a 3. szem. rag: *jāmananda* | *hanivde*: v. ö. fent 8. *āvda-u*; 2, 1

*āde* | *oberi-gāuri*: Kanyikov magyarázata «безпрестанно, szakadatlanúl»; benne foglaltatik *ob* (*opoj*) «egy» és *gāu* (*hāu*) «oldal = oldalon levő, más», mindegyik *-ri* «csak»-val: v. ö. 5, 18 19 *tiediri*, *tiederi* | 14. sor: *vauarmalda*: értelme biztos «vagdosni, клевать» [megszűnt, *āudaj*]; a mi a fentebbi *vau*bi igéhez való viszonyát illeti, azt hiszem, hogy először a gyakori *-rīa* képző járult a *vau*-alaptóhoz elváltozva *rma*-vá; ehhez meg *-lda* képző, melyet a következő sorbeli *meharaldī* is föltüntet: C. *meahara*- «atmen»; *vauarmalda* itt a tövel egyező gerundium | *āda* «lábait»: fent *āde* | *ādera*: az *ā*-«esse» igétől *āde* mint nom. verbale (C. Spr. 383. *aeda*: *tukuhana nī aeda* «nicht hier befindlich»; ehhez meg *-ra* (*-raha*) hasonlító rag járult: C. Spr. 313. *nīe aedaraha* «einem weibe gleich».

17. sor: *manamaj*: dualis alak, e h. *manamaha'*; v. ö. fent 2. sor. *manām*, *manīm* | 19. sor: *hādavan* és *hādaver* a *vī*-féle præt., 2. szem. raggal; a *-ver* alak egyes sz. tárgyra mutató | 20. *savihajde*: képzése v. ragozása nem világos, de a *sava* «jó»-hoz tartozó (v. ö. *sāubou*, C. *savambouna*) | 22. sor: *atenar*: C. precativusa, egy. 2., pl. *mada-har* | *hāudide*: 2. szem. távolabbi tárgyra mutat («az oldalakat neked»): C.-nél *-dad*; v. ö. hogy a *-tabte* 2. személyre mutató ragnak (4, 19) is még végvocalisa van. | 25. *ji-ukina*: az *u'* (*ud*) szónak ugyanaz a ragozása mint a *mea'* szőé: loc. *meakana*, több. *meaka'na*; meglehet hogy *ukina* ugyancsak többes-számi alak.

## 4.

## A halásznak nagyravágyó felesége.

*Vuasako harta puhuceanda na jaugāuhana jiliña, jāde mivi bugirakon jiliña, narju nar po jiliña. vuasako pōgana hādabi, hāledamda nākolorña, puhuce pereādegū. opoj mueu pōgomda mōede, pōganda hāpusta tā; naju mueua mōede, tñner tā; narimdej mueua mōede, zolotoj hāleko pōganda tā. — zolotoj hāleda nēnciau vadau<sup>5</sup> lahanā: «jaugauan šuj -ñādera, mañ šuj -ñādera mirite mirmananda; amgam haruan (v. amgam -garuan), mañ teamdagū». vuasako pissā, vuenali; narju nar po nākolarñas, hāle vādam opgalt nivi namda. hālemdē sau' -uadi āderāde: «hañ, jaugauhat hañ, paridienē jaugauhanad jile. pīr tauer nī tārā.»*

vuasko sallye, puhuceanda mādna: «mañ tarcea pissesqđđm; mañ hālem nākīlgāmas, zolotoj hālekom; hāle mañe vadaunan lahanas, jori jaugauan haruas, miritea mirnande hōnajsas: súj-nādera. mañ huri sauu adimdegum, tauan haruas. mañ mueuvan nínes harua, mañ jaugauan āderaucs.» puhucea tiādoli: «pidar vaevan! 15 mueuvan níver harua: hōritan mueuver āneres. mañe hōritau (v.gōritau) leākaj.»

vuasako jore jaugauan -gaije. mana'āde: hambāde ādime. zolotoj hālemda hālāde. hāleda tōriki jān tē, hāle junderña: «amgatabte hāñen?» vuasako āumda ha'orā: «jāledujn -da, zolotoj hāleko! puhuceau sū teādorña, mañ nīlicetu (v. nīlicentu) ní tēmbi. puhuceanen jedaj hōrta tārā, hōrtau leādehej. zolotoj hāleko lahanā: «vuasako, 20 nion -večalvajse; hartaj tauj num teabceki. jedaj hōrta tañegu». vuasako puhuceanda haije: puhucean jedaj hōrtāde tañā. — puhucea űeuhaldāđinda tiādoli: «pir jir jāgu vaevan! pir hōrtarid opte 25 hāñen; hōritād amga polžāda? hāñ pirdari, āuer ha'ora, hārdaduj -gaj.»

vuasako jaugauan -gaije, űeuhaldāđinda hāmbede ārmā; añ tiki zolotoj hālemda hāñade. hāleko tōriki jān tō, jundali: «amga tārā, vuasako?» vuasako āumda ha'orā mādna: «hāleko, mañ jāleduin -da! puhuceau űeuhaldāde tiādorña, nīlicindū ní -dāmbi. puhucea hārdadīmda hāñe, níeñike puhuce». zolotoj hāleko mādna: «űuñun pečalvajse, jir níji jāder! hārdēr tañegu».

Vuasako harta būgeranda haije, būgerakoda jāgu, ārka hārdas adimi; puhucea sīderde šieñe āmdī. vuaskomda añ tiādoli: «vaevan, 35 hārdacēn (v. hāraden) -gāñen. añ pirdari -gāñ, hāled āuer ha'ore; mañ derevenskoj habitie āuan nīm harua, jeru-gavedñe āuan haruam». vuasako añ jaugauan -gaije, jaugau űeuhaldāđinda hāmba'a. zolotoj hālekomda añ hāñada: hāleko tōriki jān tō, jundali: «amga tārā, vuasako?» vuasko āumda ha'orā: «hāleko, jāledujn -da! 40 puhuceau űeuhaldāđinda jīsalma, nīlicendū ní -dāmbi; pida jeru-gabedñes harua». zolotoj hāleko mādna: «űuñun pečalvajse, hārdat hāñ».

vuasako pirdari -gaije. amgem mañejāvde? ārka'ie hārad! puhuce tancindīnda űeñe nū, huñice -gabom muā, udanda zolotoj 45

ude-jeseade tañā, ādnanda íarjan tobjgu muä. häuhande öka mase-ränide nü; haudis pärjada (v. värjade), wöptehatta íuderäde. vua-sako puhuceanda mädna: «tqrque, jeru-gabedñe! pure tieda mäl-buju maisí.» puhuce añi toriej, hileuhanda äderäde.

50 sidi íedele vuerana, puhuce íeuhaldädinda jisealma: «vuasako añi hälekonda hañ» — äderäde, mädna: «pírdari-gañ, hälen äuer ha'ora; mañ jeru-gabedñe äuvan íim-garua, päruxqda habedñes haruam.» vuasako vuenali, mädna: «puhuceau, pírdari jildir jäguma!» puhuce íeuhaldädinda níensime, vaskomda päedadäde: «husir pori-  
65 san mañ íänen, jeru-gabedñien? añi jaugauhat hañ, íinahanda nihiri sitte hānagu».

Vuasako jaugauan-gaije: jaugau parmij (v.-varmij). añ tiki zolotoj hälemda hānade. häleko tōriki jān tō, jundariña: «vuasako, amga tārā?» vuasako häleanda tuju'a: «hāleko, jāleduin da! añi  
60 puhuceau vqusi jisealma, jeru-gavidñe äuvan íi harua, päruvada-gabedñes harua.» zolotoj häleko mädna: «jir íiji jāder, gañ. puhucear päruvada-gabedñe āgu.»

vuasako puhuceanda-gaije, häuhanda päruvada-gārada tañā, puhuceamda päruvada hāradanda mañijiede. stol-gauhana päru-  
65 vada-gabedñes āmdi, jeru' gāuhanda nü, māserānas jileä, jau-tani jidm hamdapitq, saua auar öriña; sidimanda jierigōdide nü, mar-éoto-íiñe tupcitq íānda. vuasako mana'āde, vuenali; puhuceanda ānde mānaj, mädna: «päruvada-gabedñe, tqrque! teda ha maisí?» puhucea slalde íi, maseranāte mädna: «vuenaltäre!» íoana jieri-  
70 gōda sappa-haccāde; hujiri pisiña.

sidi íedele vueres ebea, puhuce íeuhaldädinda jisealma, vasa-komda hāce añi ñāderäde. vaskomda hāda, vaskomda tāda. vasa-konda lahanā: «vuasako pírdari-gañ, hälekonda äuer ha'ora; mañ päruvada-gabedñe äuvan íim-garua, mañ jaugau-gabedñes haruam,  
75 jau jierñe jileaban, zolotoj häleko íen nandorbqtq.» vuasako amgalt vādan íimtesi jāmā.

Vuasako jaugauan-gaije, mana'āde: paridieñe píroj-ñas, hāmba ārna, íeuhidí íimñe ārna. zolotoj hälemda hālāde; häleko tōriki jān tā, jundali: «vuasako, amga tārā?» vuasako āumda  
80 ha'ora, mädna: «puhuceau päruvada-gabedñe äuvan íi harua, jau-gau-gabedñes haruā: zolotoj hālea íen namdirbqtq.»

*hāieko amgalt vāda nī hāji. sañeta (v. jāpota) sākata, jau-jordan -gaije. vuasako jaugauhana atēnā, amgalt atesi jāmāde, puhuceanda pirdari -gaije. mañejāde: añi ñeuhī bugorākoda, pōrogda ññe puhuce āmdī, hāuhanda mallñeuvī hōritākoda.*

85

Egy öreg a maga feleségével a tengerparton laktak, földi kunyhóban (földbe csinált k.) laktak, harmincz három év óta laktak [ott]. Az öreg hálóval halászott, magának halat fogott [kerítő-hálóval]; a feleség fonni szokott. Egyszer kivetette hálóját, a hálóban [csak] hinár (káposzta, azaz «tengeri k.», oroszúl: *morskaja kapusta*) jött föl; másodsor vetette ki: [csak] tengeri fű (*tāner*) jött; harmadszor vetette ki: egy aranyos halacska jött föl a hálóban. — Az aranyos hal emberi szóval szól: «a tengerbe eressz engem [vissza], eressz engem drága díjért; a mit kívánsz, én váltságú adom.» Az öreg elcsudálkozott, megijedt: harminczhárom éven át halászott volt [kerítő hálóval], de hal-beszédet egyszer sem hallott. A halat kegyes szóval (jót mondva) eleresztette: «menj, a tengeredbe menj, élj a te fekete tengeredben. A te váltságod nem kell.»

Az öreg visszatért, mondja a feleségének: «én ilyen csodát láttam (ilyet csodálkoztam): egy halat fogtam volt [kerítő hálóban], aranyos halat; a hal az én [emberi] nyelvemen szól, a mély tengerbe kívánczolt, drága váltságdíjáért könyörgött: eressz el engem! A mit csak jót fogok jelölni (mutatni), meg akarta adni. Én [a miket ígért] nem akartam elfogadni (elvenni), én a tengerbe [vissza] eresztettem.» Az asszony rá förmedt: «te bolond vagy! nem akartad elfogadni: fogadtál volna nekem egy teknőt, az én teknőm szétrepedt.»

Az öreg elment a mély tengerhez. Látja: hullámszik (hulláma látszik). Hívja az aranyos halat. A hal följött a száraz földre, a hal kérdezi: «mit kívánsz magadnak?» Az öreg meghajtja magát (a lábát hajtja): «légy kegyes (tkp. adj nekem világot), aranyos halacska! A feleségem engem egyre szid, nem ad nekem békét. Feleségemnek új teknő kell, a teknőm szétrepedt.» Az aranyos halacska szól: «öreg, ne búsulj; maga a felső isten megadja majd. Az új teknő meglesz.» Az öreg elment a feleségéhez. Az asszonynak megvan az új teknője. — Az asszony [most] még inkább rá förmedt: «te esztelen (tkp. eszed nincs) bolond vagy! te magadnak

csak teknőt kértél, a teknőnek mi haszna? Eredj vissza, hajtsd meg magad (hajtsd a lábad), kérj nekem házat.»

Az öreg elment a tengerhez: még erősebben emelkednek hullámai; megint azt az aranyos halat hívja. A hal a szárazföldre jött, kérdezi: «mi kell öreg?» Az öreg meghajtja magát, mondja: «halacska légy kegyes! a feleségem még erősebben szid, nem ad nekem békét. Az asszony magának házat kíván, az a haragos asszony». Az aranyos halacska mondja: «ne búsulj, ne szomorkodjál (tkp. eszed ne járjon)! a házad meglesz.»

Az öreg elment kunyhójához: a kunyhóska [már] nincsen, nagy ház látható; az asszony az ablakban ül. Az öreget megint szidja: «bolond vagy, nekem [csak] házikót (v. házat) kértél. Megint eredj vissza, a hal előtt hajtsd meg magadat; én falusi asszony lenni nem akarok, úr-asszony akarok lenni». Az öreg megint elment a tengerhez; a tenger még erősebben hullámozik. Megint az aranyos halacska hívja: a halacska a szárazföldre jött, kérdezi: «mi kell, öreg?» Az öreg meghajtja magát: «halacska, légy kegyes! feleségem még jobban bolondult meg, nekem békét nem ad; ő úr-asszony akar lenni.» Az aranyos halacska azt mondja: «ne búsulj, menj haza (házadba).»

Az öreg visszament. Mit látott? Egy igen nagy ház! Az asszony a lépcsőn áll, nyestbőrt visel, kezén arany-gyűrű van, lábán piros csizmát visel. Mellette sok szolgálja áll; veri őket, hajuknál fogva húzgálja. Az öreg mondja a feleségének: «légy üdvöz, úr-asszony! te most egészen megelégedtél.» Az asszony megint rákiáltott, elküldte őt az istállóba.

Két hét múlik el, az asszony még erősebben bolondult: «Öreg, megint credj a halhoz» — [úgy] küldi, azt mondja: «eredj vissza, hajtsd meg magadat a hal előtt; én úr-asszony lenni nem akarok, király-asszony lenni akarok». Az öreg megijedt, mondja: «feleségem, neked megint elment az eszed!» Az asszony jobban megharagudott, az öreget fölpofozta; «hogy mersz te ellentmondani én nekem, úr-asszonynak? Megint eredj a te tengeredhez, különben téged erővel visznek.»

Az öreg a tengerhez ment: a tenger megsötétedett (feketedett). Megint azt az aranyos halat hívta. A hal följött a szárazföldre, kérdezi: «Öreg, mi kell?» Az öreg a halhoz imádkozva leborul: «halacska, légy kegyes! megint a feleségem szertelenül megbolon-

dúlt; nem akar [már] úr-asszonynak lenni, királyasszony akar lenni.» Az aranyos halacska azt mondja: «ne szomorkodjál (tkp. eszed ne járjon), menj. A feleséged királyasszony lesz.»

Az öreg elment a feleségéhez: előtte (tkp. mellette) királyi ház van, a feleségét megpillantotta a királyi házban. Az asztalnál ül királyasszonyúl, urak állnak mellette, fõlszolgálnak (tkp. szolgálú élnek), tengerentúli bort (tkp. vizet, azaz pálinkát) töltegetnek, finom (jó) ételt eszik; jobbra-balra (kétfelé) az õ õrei állanak, vállukon fejszójük [van] rajtuk. Az öreg meglátta, megijedt: feleségének lábához borúlt, mondja: «légy üdvöz, királyasszony! most vajjon elég-e? Az asszony rá sem tekint, szolgáinak mondja: «kergessétek el». Az ajtóban az õr csakhogy le nem vágta; az emberek nevettek.

Elmúlt volt két hét, az asszony még erősebben bolondúlt, az öreget keresni megint küldi [az embereit]. Az öreget megtalálják, az öreget elhozzák. Az öregnek szól: «Öreg, eredj vissza, a halacs-kának hajtsd meg magadat; én királyasszony lenni [már] nem akarok, én tenger-asszony akarok lenni, hogy a tenger közepén lakjam s az aranyos halacska nekem szót fogadjon.» Az öreg egy szót sem bírt kimondani.

Az öreg elment a tengerhez, látta: sötét (fekete) vihar volt, a hullámok emelkednek, az előbbinél magasabbra (régije fölött) emelkednek. Az aranyos halat eléhívta, a halacska följött a száraz-földre, kérdezi: «Öreg mi kell?» Az öreg meghajtja magát, mondja: «a feleségem királyasszony [már] nem akar lenni, tenger-asszony akar lenni, hogy az aranyos hal [úgy mond] nekem szót fogadjon.»

A halacska semmit sem felelt (semmi szót nem hagyott). A farkával csapott (farkát csapta) s elment a tenger mélyébe. Az öreg a tengerparton várt, nem bírta megvárni, elment vissza feleségéhez. Látja: megint a régi kunyhócska van, a küszöbén ül a felesége, mellette az eltört kis teknő.

J e g y z e t e k. 1. sor: *jāde* e h. *jānde*, dat. alak, 3. személyragal (v. articulussal). | 2. sor: *bugirakon*: az értelem loc. alakot kíván (-*kona*); egy vég -*a*-nak hasonló kopása van 5, 10 11. *jam-puona* és *jam-puon*; 5, 17 18. *huñāna* és *huñān* | *hāledamda* l. fent 3, s | 3. sor: *pereādegu*: az orosz *прядать* ige, a -*gu* (C. -*ñu*) continuativ (és futuralis) képzővel | *mōede* (nem: *mōde*, *mōda*): a *mōe*-tő=C.

mōje- (mō- mellett; 1. szem. mōjeu, mōu) | 5. sor: *ñeñciau vadau*: az utóbbi szó kopott-végű prolat., *vadauna* helyett (v. ö. fent 1, 6 *ñerñau*); de *ñeñciau* gen. alaknak kell lenni, mely C.-nál (Gr. 134. l.) *niñeñcea'*; úgy látszik hogy az eltűnt gen. rag helyébe lépett véghehez csak a következő *v* (*vadau*) hatása alatt vált *u*-vá: *ñeñciavadau* | 9. sor: *sau'uadi*: az *uadi* (*vadi*) igető, mely gerundiumúl szolgál; *vada* «szó» mellett van C. *vadie-* ige «sagen» | *jaugauhat* e h. -hand C.; *jaugauhanad* e h. -hanand C.

11. sor: *pissesādām*: v. ö. 7. sor: *pissā*; C.-nál -*sadam* végű az *s*-es praeteritumnak egy. 1. szem. kérdő alakja pl. *madāsadam*; l. alább 5, 59 szintilyen 2. személyt a kérdő -*u* rag nélkül (*muasīn*); de megjegyzendő, hogy itt a kérdő alaknak erősen bizonyító értéke van, úgy mint a finnben (-*ko*, -*kos*, -*kö*, -*kös* particulával): lásd Budenz, Finn nyelvtan 72. §. 1, b. | 14. sor: *ñiñes harua*: föltűnő *ñiñes* mint a verb. neg. *ñi*-nek praet. (-*s*) 1. szem. alakja, e h. *ñimes* v. *ñims*; talán itt is töismétlés van (5, 10 *ñi-ñi-ñā* «non est»; 4, 42 *ñu-ñun*), úgy hogy *ñiñes* e h. való: *ñi-ñem-s* | 16. *ñiver*=*ñivī*, 2. szem. raggal, mely tárgyra mutat; *ñiver harua* «nem akartad» | *hōritan* e h. *hōrita-dan* «teknőt-nekem», l. C. Gr. 337. l. | *āñeres* (*āñer-es*): *ā-* «esse» igétől, -*ñe*, -*ni* képzős modus (C. conjunctivus), 2. szem. -*r* raggal: v. ö. *āñis* «volna» v. *āñeki* id., alább 6, 15; C.-nál rendszeren *aejis*.

19. sor: *amgatabte* «mit-neked» l. fent 2, 9 *jikodatabt* | 21. sor: *sū*=5. *śuj*, l. fent 2, 11 | 23. sor: *tauñ num*: Kanyikov magyarázata: верхний боръ: v. ö. C. *tauñā*, «nach oben» (tője *tau*); a *tauñ* képzésére nézve v. ö. *ahī* «entfernt» (tője *aha*, pl. *ahana* «procul»-ban), *haeuñāñi* «auf die seite gehörend» | *teabceki*: a -*ki* dubitativ rag elhagyásával (l. 2, 12 *ñiuki*) van *teabce*=C. *tacibte*, a *tā*-igének dim. képzős alakja | 25. sor: *ñeuhaldāinda*; így is *ñeuhaldāde* (alább 31. sor); értelme biztos, az eredeti szerint: *eme nyuce* (még inkább, jobban, erősebben), de alakja nem világos; az eleje a *ñeuhī* «régi, előbbi» szóra emlékeztet, a vége meg 3. szem. rag («előbbitől erősen?») | *hōrtarid*: v. ö. *jārim* 3, 6; a -*d* nyilván -*md* helyett való: «teknődet», s ezt is úgy lehet érteni, mint a távolabbi tárgyra mutató alakot: «teknőt-neked» | 26. *auer* nom. alak «lábad»; megjegyzendő a tárgynak nom. alakja imperativusi ige mellett (szintígy 36 *auer ha'ore*, 51. 73 *auer ha'ora*), míg az indic. *ha'ora* mellett mindig acc. alak van (*āumda*: 79. 80. 40 sor) |



*hārdaduj* l. fent 2, 2 *rieskāduj* | 32. sor: *hārdadīmda* l. 3, 2 *auradīmda*.

34. sor: *hārdas* = *hārda* és *as*, mely az *a*- «esse» igének -*s* ger. (inf.) alakja; *h. adimi* tkp. «ház levén látszik» = ház látható; így kapcsolva az *as* translativus értéket is fejez ki: pl. *hōrovas hāije* tehénné vált (tkp. *vacca- esse abii* = in *vaccam abii*) | 36. sor: *hārdačen*: a töje (*hārdače*) dim. képzésűnek látszik, v. ö. *tupče* (4, 67 *tupcitq*) «kis fejsze, топорикъ»: *tupka* fejsze | továbbá az -*n* (szintén *hāraden*-ban) nyilván egy. 1. személyt mutat, és pedig mint távolabbi tárgyat, miszerint ez a szokott -*du*, illetőleg -*dan*-nál (C. gr. 335. 337. l.) egyszerűbb alaknak mutatkozik | *hāled*; alább 51. sor *hālen* van, jóformán *hālend* h. való, tkp. «haladnak» | 37. sor: *āuan*: a *van*-végű ger. *ā*- igétől; ez kell a *harua* ígéhez: l. 3, 3 *tīvin* | 41. sor: *jeru-gabednēs*: -*s* = *as*, l. fent *hārdas* | 42. sor: *hārdat* e h. *hārdahand*, úgy mint fent 9 *jaugauhat*.

44. sor: *mañejāvde*: *mana'a*- mellett van C.-nél még a *manije*- tö is (*manijeu* «ich sehe»); a -*v-de* alak = -*vi* praet. + -*de* 3. szem. rag (a megfelelő 2. szem. -*ver*, pl. 3, 19 *hādaver*) | 45. *tancīndīnda*: *tancīn-dī-nda*, az egyik 3. személyrag articulus értékével veendő | 46. sor: *tobjqu* szokatlan tőalak volna; azt hiszem, hogy az -*u* csak -*m* acc. rag helyett van, a következő *m* (*muā*) miatt (v. ö. hogy *jam* tőnek accusativusa *jam-m* helyett *jaum*) | 47. sor: *haudis pārjada* «veri őket»; ugyanily szerkezettel még: 5, 40 *ñuñajud haudis ver* «ne verd meg őket (kettőt)»; 5, 58. *haudis vergajude* «veri őket (kettőt)»; szójegyzékben *haudis pergau* «verem őt». A «verni» fogalom itt két szóval levén kifejezve, az egész csak segédigés szerkezet lehet, a melyet meg is találunk C. Spr.-ban: 322. *mōs paerñada* «macht einen wurf», 335. *mōs paerñada* «er warf [ihn]». A segédige itt *paerña*- s előtte van a főige -*s*-féle ger. (inf.) alakban. Magára a *paerña*- ige a. m. «tun, machen»: C. Spr. 389. *ñar amge paerña* «was macht dein bruder?» (felelet; «ich weiss nicht, doch er jagt wol»), s így a *mōs paerñada* szorosabban így fordítható «er tat ihn werfen». Ezt a *haudis pārjada* stbi példákra alkalmazva, csakis az előszóban kereshetjük a «verni» jelentést, s erre adatúl szolgál C. szójegyzékében: *haudorma* «das prügeln», a mennyiben ebből *hauda*-féle alapige következik, a melytől *haudis* e h. *haudas* igenis lehet -*s*-es ger. (inf.) alak. A «tun» ige kanini alakban (*ñ* : *g* cserével) *pārña*- v. *pārğa*- vagy *vārña*-, *vārğa*-, s jelesen *pār*-

*jada* a többesi tárgyra mutató alak (C.-nál 4-dik forma: *madaida* v. *madajeda*), s megmagyarázható előző *pārñajeda*, *pārñjada*-ból. Most úgy látjuk, hogy csak teljes *-rña* v. *-rga* végű tőtől valók a többi alakok is, a *ver*-t sem véve ki, a mely úgy rövidült a verb. neg. mellett, mint pl. *jāder* e h. *jāderña* v. *jāderga* (fent 33. sor: *jir űiji jāder*) | *üöptehatta* több. ablativus, több. 3. szem. raggal; C.-nál ez alak *-hatatu'* végű | 49. *maís*: C. *maes* «genug»: a *pure*-t genitivusnak vevén, szószerint így fordítható: «du hast genug».

53. sor: *pír an jildir jāguma*: *jāgu* nincsen-től *jāguma*- ezt teszi «nincsenne lenni» = veszni; meg is van e származék Reg.-nál: *jañuma*- «sterben»; *jildir* nyilván 2. szem.-ragos szó, s kell hogy ezt jelentse «eszed», csakhogy ezen «ész» szóra (? *jilda*) nincs más adatunk; «ész» különben *jī*, 2. raggal *jir* | 55. sor: *úinahanda* «külömben», a *úí*- verb. neg.-tól való gerundialis alaknak látszik, v. ö. C. Spr. 384. l. *jurkanahanda* (*jurka*-tól), s így tkp. «ha nem [lesz]» | 56. *sitte* «téged»: v. ö. *šuj* (*siem, sim*) «engem»: C. (*pudar*) *siet*, Reg. (*puder*) *šitte*.

60. sor: *vqusi* a következő «bolondult» előtt lehet bár «szertelenül», legalább benne van *-si* «-talan»; de talán a C. *vāñu* «verstand» szót kell látnunk *vqu*-ban, miszerint tkp. «eszertelenül bolondult» | 65. sor: *jau tani* «tengeren túli, эамопекиñ»; *jau* gen. alak, *jam*-tól (C. *jam*: gen. *jau'*); *tani*: v. ö. *tahana* «hinten» C. | 68. sor: *ānde*: *ā* (*ae*)-től dativus, 3. szem. raggal, e h. *āhende* | *ha maiši* «vajjon elég-e»; v. ö. fent 1, 5 *ha* «mi» jelentéssel | 69. sor: *vuenaltäre*: *vuenalta*- (C. *vuenolta*-) «ijeszteni»; alakja = C. *madāra* | 70. sor: *haceāde*: a verb. negatívumhoz csatlakozik *hacea*- mint ige, melynek jelentése «csakhogy nem, majdnem» határozóval ér föl; *haceāde* egyszersmind az «öt» tárgyra mutató; l. C. Gr. 437. l. pl. *haceau mada'*.

71. sor: *vueres ebea*: az *ebea* alakot legalkalmasabban *ābeta* (C. *aebata*) h. valónak vehetjük; a «két hét» alany, mint a mely csak összefoglalt két egyesre vonatkozik, nem kívánja meg a dualis alakot | 72. sor: *hāce*: *-s* (*-sí*) ger. *hā-* (= *hō-*) «találni» igétől; a *hā-* tő végén még consonansnak kell lappangania, mely a *c*-t okozta; *q̄* = *ō*-ra nézve v. ö. *māna* = C. *mōna*- «esni» | *hāda* és *tāda*-ban a *-da* többes 3. szem. rag = C. *-du'* vagy *-do'*; a C.-féle egy. 3. *-da* Kanyikov nyelvében többnyire már *-de* | 75. sor: *jileaban* e h. *-banan*, l. fent 3, 5 a *tarbugvniñ*-hoz való jegyzetet

76. *vādan* e h. *vādam* a következő szó kezdő *v*-je miatt | *nimtesi* tkp. «nevezni» (C. *nimde-*), a «szólni, mondani, kimondani» értelemben használva, a finn Kalevalának e gyakori versére emlékeztet: «sanan virkkoi, noin *nimesi*».

## 5.

## Három ember az erdőben.

*N'ar huiri häjvin harua* (v. *-garua*) arka pue daran. hardam-pognade lähanā: häis tārā. teda pue daran *-gajje*, *nie*de mün siega. vi varin teuvi [v. *teue*], siegäs tārā; *sirim* saphambida.

*vasako siecete muede*, *piebmete tu nesi jamāda* (*piebme ni* 5 *para*); *piebmete japtuve*. *puda lahanā* (v. *lānā*): «*tieci*, *udin a handa. mañe tu nesi jamau*». *sace tiece-š. aciki ñeñece peamna -dauna*. *acikarka vuasako ñade siecete muede*, *tu nesi jamāde optarim*, *tätq ni erive-ri. aciki ñeñece vuasko-ñāda lahanā* (v. *lānā*): «*mañ pean tanagu*, *tum manaš ñiriam. huiri okauda töue, häñeueš*». *pea-ñeñ* 10 *tanaj, ñiñiña ādna tum mana'a. puda māna*: «*jam-puona tu ajdi, jam-puon tu paranā. pure, vuasako, hañ*». *udu-poj -dabetāda. vuasko lambidi sierā, vuasko haije. tiki tun -deue*, *opoj huirin teue. harda tuda häuhana opuris nū*.

*vuasko lahanali: tqrgue, ñaju māda: tqrgue*. «*mañe tuduj -da* 15 (v. *tudujn -da*)». *puda māda*: «*siecisi tösinu?*» *ñaju māda*: «*piebmeau japtuviš, paravan ni haruva*». «*mañ tum -dāgum, pir mān: ša jivimda?*» «*huñāna tiecigu, tierde jāgu*». *tiki huiri lahanā*: «*pir husirde tehivan huñan tiecivanda? mañ hardn nūm; tam tiediri mañ husilimueš meanau hānagu, — tam tiederi jasnoj-geš hānagu. mañ* 20 *harn jheram, amgim pärtavam*». *vuasakom ñero-poj sakkatāde, horovaš haije*.

*ñaju tañāna atennaga. aciki ñeñece lahanā*: «*tu -gauhana amdedāki, tū -gauhana junāki*». *ñaji vuasku-jānda lahanā*: «*pira -gañ, vuasko, sir; miertau tönin, mañ handam*». *vuasko haije, tun* 25 *teue; opoj horovq mana'a, ñāda jāgu; opoj huiri tunda häuhana nū. touvi huiri lahanā*: «*mañ tudujn -dā!*» *pida māda*: *huñāna jibiegu, tiecigu?* *ñaju māda*: «*huñan tiecigu, tierde jāguda*». *pida māda*:

«*husir pir tehuwan? mañ hardñien nūm, hardñien jisheram*». *ñāmda ñeru-poj lādāda* (v. *sakkadāde*), *horovaś haije*.

- 80 *pea ñiñe āmdivi ñeñec atenna, handa. lambidi sierā*: «*mañe hardñ hāntām*». *tun -deuvi, sidea horovam mana'a*; *ñājun jāgu, opoj hujiri nū*. — «*mañ tuduñ -da*». *pida māda*: «*huñāna jibiegu, tiecigu?*» *ñajū māda*: «*num -garde* (v. *harde*) *teñiva, mañ amgalt jisheram*». «*pire husirde jisheranda?*» *pida māda*: «*num -garde*
- 85 *teñivā*; *mañ nūm vq ñim -ñā*.» *pida mādna*: «*mañ tumda ñipim*», *mākin puembide, mām pāndāde*. «*ober tajleun -da*»: *ōbin miil pāndāde*. «*tēda purdari -gañ, tu parinagu. tuku hōrovida hānan*». *pida mādna*: «*husir ālangun hōrovide?*» *ñaji hujiri mādna*. «*pur -gāññ tiki jāda horovide*; *hardu -ñorda vuavamna. horovajud ñāna māsara,*
- 40 *ñuñujud haudis ver*».

- pirdari -gaije, tum mana'āde, tūda paranā. jññenda mādna*: «*sidi vuaskq touga*». *tikan teuve*: *vuasakojun jāgu, tu-ri parana. tu ñanda q̄bimda mana'āde*: *q̄b' de-min ñanaj hq̄*; *māda mana'ā*: *añ ñanaj hq̄. hanahanda haije, ñanajda äjsinde puembide. jiedimda*
- 45 *pirie, orñaj, hōnaj*.

- huñāna jālomq, hañeues haije. meakanda haije. sidi hōrovamda hanehanda puoderñgajde* (v. *searñgajde*). *hōrovaj ñūljēde. meakanda teue, hōrovida ta'ēda. ñajte ñie jundērga*: «*mañe vuaskqu huñāna haije?*» *hōrovanda peādanda teubi, umdīmda teubi, tāsa po* (v.
- 50 *tāsa -bo) jilie*.

- opoj maua pea minerie hōrouane, meakadanda ādne ñi-mue. tiki jāda* (v. *tiki jānda*) *teue, sidi horuāde sitta marije. ñerkom mue, haudis vergajude sidi hōrouamda. horovajuda ñeñce-geś haijā. puidi māmq*: «*nūm šidin hōrovaś hānā. mañ šidajn muēnaś, maserānaś*.
- 55 *peādab ñāññ teumbinaś, ūm teumbinaś. tieda nūm šidin -guiris hānā. mañe -gäiveañ pruoštēde. tiki nū tave ñanajna tarkana* (v. *tars tarā*).

- ñanajda ñar jan tarjeda, hardim -meadimanda haije. hartñ -ñiede hōida* (v. *-gōida*), *ñiede mādna*: «*huñāna musañ, tās po*
- 60 *jāgun?*» *puda mādna*: «*puedaran -gajjimaś, nūm -gorovaś šidin -gāñāś, añ šidajn -guiris hāñāś*.»

Három ember a nagy erdőbe akar menni. Maguk között szólnak: el kell menni. Most elmentek az erdőbe, az úton megháltak. Egy mocsár széléhez érkeztek, meg kell hálni; fölássák a havat.

Az öreg (öregebbik ember) vette tűzütő aczélját, taplója meg nem bírt gyuladni (a tapló nem égett); taplója megnyirkosodott volt. Ő szól: «hideg van, kezeim ugyancsak megfagynak; nem bírok tüzet kapni». Nagyon hideg volt. A fiatal (köztük legfiatalabb) ember fáért hajtott. A valamivel fiatalabb öreg társ fogta tűzütő aczélját, [de] tüzet kapni nem bírt egyazonképen, a szikra csak nem talált. A fiatal ember az öregnek szól: «én fölmászok egy fára: nem látnék-e talán tüzet; emberek sokan (tkp. ember sokjával) jöttek [erre] vadászni». Fölhágott egy fára, nem messze tüzet lát. Azt mondja: «Valamennyire innen (tkp. földön-túl: bizonyos távolságban) tűz látszik, valamennyire innen tűz ég. Te, öreg, menj el [oda], s kezével megmutatja. Az öreg fölköté hótalpaid az öreg elment. Azon tűzhöz érkezett, egy emberhez érkezett: egymaga a tűz mellett egyedül áll.

Az öreg megszólalt: légy üdvöz, a másik mondta: üdvöz! «Nekem tüzet adj!» Ő mondta (felelt): «aczél nélkül jöttél-e?» A másik mondta (felelt): «taplóm megnyirkosodott, nem akar égni». «Én adok (fogok adni) tüzet, [csak] mondd meg te: mikor lesz meleg?» «Holnap hideg lesz, felhő nincsen». Azon ember szól: «te hogyan tudod, hogy holnap hideg lesz? Én magam isten vagyok; ime most mindjárt (csak most) borulásra viszem [az időt], ime most mindjárt derüre viszem; magam sem tudom, mit csinállok majd». Az öregot egy vesszővel megütötte, az tehénné vált.

A két társ ottan várakozott. A fiatal ember szól: «alkalmasint a tűz mellett ül, a tűz mellett melegszik». A másik[hoz], az öreghez szól: «te eredj, öreg, nézd meg; [de] kérlek jöjj meg hamar, én megfagyok». Az öreg elment, a tűzhöz érkezett: egy tehenet látott, [de] nincs ott a társa; egy ember áll a tűz mellett. Az érkezett ember szól: «adj nekem tüzet». Ő azt mondta: «holnap meleg lesz-e, hideg lesz-e?» A másik mondta: «holnap hideg lesz, nincs felhő». Ő azt mondta: «hogyan tudod te azt? én magam isten vagyok, magam sem tudom». A másikat megütötte vesszővel, az tehénné vált.

A fán ülő ember vár, fázik. Fölkötötte a hótalpaid: «magam megyek el». A tűzhöz érkezett: két tehenet lát; két társa nincsen,

csak egy ember áll [ott]. «Adj nekem tüzet?» Ő azt mondta: «holnap meleg lesz-e, hideg lesz-e?» A másik mondta: «isten maga tudja, én semmit sem tudok». «Te hogyan nem tudod?» Ő felelt: isten maga tudja, én hiszen isten nem vagyok». Ő mondja: «Én adok neked tüzet». Beletett a kebelbe (t. i. a fiatal ember kebelébe ajándékot), a keblet megtöltötte. «A keztyűd add ide»: a keztyűbe bele töltötte (t. i. az ajándékot). «Most eredj vissza; a tűz égni fog; ezeket a teheneket vidd el». Ő mondja: «hogyan fogom etetni a teheneket?» A másik ember mondja: «te vidd el oda a teheneket: maguk táplálkoznak faleveleken. A két teheneden (tehenedd) dolgozzál, [csak] ne verd meg őket.»

Vissza ment: látja a tüzet, a tűz ég. Eszében mondja (gondolja): «a két öreg megjött». Oda érkezett: két öregem nincsen, csak a tűz ég. A tűz mellett megnezte a keztyűjét: a keztyűben pénzt talált; a keblét nézte: szintén pénzt talált. Szánjához ment, a pénzt beletette zacskjába. Megfőzte az üstjét (ebédet főzött), étkezett, lefeküdt.

Reggel megvirradt, elment vadászni. [Aztán] haza ment. A két tehenet befogta a szánba; a két tehén húzta. Haza érkezett, elhozta a teheneket. A társainak nejei kérdezik: «az én öregem hova ment el (hova lett)?» A tehenekkel magának fát hordott, fület hordott; egy egész évet élt [így].

Egyszer fát szállított a két tehenen, a házától nem messze. Azon helyre érkezett, a két tehene visszatartja magát (megcsöknyösödött). Egy vesszőt fogott, megverte a két tehenet. A két tehene emberré vált. Ők [ketten] azt mondják: «Isten minket tehenné változtatott. Minket tartottál (használtál), [rajtunk] dolgoztál. Fát hordottál rajtunk magadnak, fület hordottál. Most isten minket emberré tett. A mi hibánkat megbocsátotta. Azon isten-adta pénzünket [most] osszuk el (v. el kell osztani)».

A pénzt három felé (tkp. három helyre) osztották, elmentek kiki a maga házába. Találták a nejeiket, [kinek-kinek] a neje mondja: «hol voltál, egész évig nem voltál?» Ő felelt: «az erdőbe mentem, isten minket (kettőt) tehenné tett, most megint minket emberré tett».

Jegyzetek. 1. sor: *hájvin harua*: l. 3, s *tívin* | *hardam-p.* e h. *hardan-p.*; «maguk» mint gen. C.-nál *hartu'*, melynek volt vég *n*-jét a *hardan* megőrizte | 2. sor: *pogna* között = C. *pošana* |

*ńiede mün*, az úton, на дороге; vélhetnök, hogy a *mün* prolatívum végzet *-mana* helyett; de *ńiede*-nek nem is *ńiede*-*mana*, hanem *ńiedauna* lenne a prolatívusa, s a *-mana* rövidülése különben *-mna* szokott lenni. E szerint *mün* külön névutónak veendő = *mińe* : 2, s. *ńiede mińe* «az út mellett» | *sapkambida* : *-da* mint több. 3. = *-du*, *-do* C. | 4. sor: *siecete* e h. *siecende*, 3. ragos nom. és acc. *siece*' (*siedace*)-től | *ńisi*, a *jama*- mellett kellő *-s* (*-si*) ger. alak (3, s. *sici jamāde*); tője *ńi*- (C. 1. szem. *ńi'íd*m) «születni», *tu ńisi* «tűz-születni» mint egységes fogalom «meggyuladni»; ehhez való, alanyúl *piebmete* | *udin a handa*: az *a* = C. *~a*' «so, in der tat» | 6. sor: *tu ńisi jamau*: itt a *tu ńisi* «tűz-születni» a *jamau* «nem bírok» mellett alkalmasan így érthető: «tűzet kapni»; szintígy 7. sor: *tu ńesi jamāde* | *peamna -dauna* «fáért hajtott»; az oroszban ez volt «hordott [tűzi] fát, носилъ дрова», följegyeztem volt pedig így: *peam nadauna*, a miből csak «*peam*, fát» világos, míg a *nadauna*-ból sehogya sem lehet a «hordott» értelmet kiolvasni. Egyébiránt a *peamna -dauna* lectiót sem tarthatom biztosnak; *peamna* több. prolatívus volna («fa után, fáért»), a *-dauna*, v. *tauna* præs.-præt. 3. szem. alak, mint igető = C. *tana*-, *tānā*- «fahren, jagen», föltéve hogy az 1. szótagbeli *ā*-nak a kanini nyelvben csakugyan *au* felelhet meg, a mire nincs más példánk. | 8. sor: *ńi erive-ri*: e h. véve: *ńi jerive-ri*, s továbbá: *ńi jerime-ri*, v. ö. C. *jerimea*- «treffen» | *manaś*: az *ś* az eredetibb tőalakhoz való: C. *mana'au*, *man'e'u*, *manau*, *maneu*, Stamm: *manes*; v. ö. szintén *s*-vel e származékot: *manserña*- «betrachten» (3, 12. *mansirmaś*) | *ńiriem*: l. 3, 1 *hańerie* | 9. sor: *okauda* kopott végű prolatívus (*-una* h. *-u*), 3. szem. raggal; v. ö. a prolatívusra nézve C. Spr. *ōkauna jid ambanand* «wenn du viel branntwein trinkst» | *hańeueś*: *hańe*-től ger. alak, mely C.-nál *-vanś* (*-vant*), C. Spr. *tīm teamdavant hańje* «er ging ein rentier kaufen»; v. ö. *-maś* = C. *-mant* 2, 2. 3, 12 | 10. sor: *ńi-ńiña* = *ńi-ńi* ismételt verb. neg. + *ña* verb. «esse» | 13. sor: *opuriś* «egyedül», *opoj-ri* + *ś*, tkp. «csak egy levén».

15. *tōsinu*: kérdő præt. alak, azon sajátással, melyet C. Gr. 438. l. jelez, hogy t. i. a präteritumi *ś* helyett *s* van, mely közvetlenül az igetőhöz járul, pl. *mada*-tól a megfelelő alak; *madāsanu* | 17. sor: *jivinda* «meleg lesz, будетъ тепло»; de talán mégis tkp. ezt teszi: «meleget tesz» (t. i. az ég v. égisten), v. ö. az *-mda* képzést ebben: *ōkamda*- «hinzufügen» vagyis «vermehren» (*ōka* sok) |

*tiēcigu*: a *tiēce*, *tiēci* «hideg» szó egyszersmind igéül | *tīrde jāgu* tkp. «felhője nincs» (sc. az égnek, *num-nak*) | *tiēcivanda*: a *tiēci* szintén igéül; *vīnda-ra* nézve l. 3, 5. *tarbugavniñ*-hoz való jegyzetet | 19. sor: *husilimueš*: e szónak C. Reg.-nál semmi nyoma; *husili* itt «borús, *нацырпо*», melytől *-me* képzős ige = «borussá lenni, beborulni» (úgy mint *jibi* «heiss»: *jībimea*- «heiss werden»); az *-ueš* úgy mint fentebb *hañeueš*-ben | *jasnoj-geš*, ebből: *-ñās* (*ñaeš* C.) «esse», a kezdő *ñ* a szó közepén *g*-vé válván; l. alább 53. sorban *ñeñe-geš* | 20. sor: *pärtavam*: l. 3, 5. jegyz. ; megjegyzendő az *m* rag, míg másutt csak *n*-végűek vannak az 1. személyre: *-banan*, *-ban*.

23. sor: *amdedāki*, *junāki*: l. 2, 12. *ñiuki* | *vuasku-jānda* e h. *-ñānda*, a mely megvan *ñāda* alakban fent 7. sor; egyszerű dativus-rag helyett van a *ñān* névutó a személy-névmásoknál: *mañ ñān*, *puda ñānda* | 24. sor: *tōñin*: C. szerint nevezve, conjunctívus, 1. forma: egy. 2. *madañin*; v. ö. mint *-n* képzős módalakot: 4, 16 *āñerés*; 6, 15 *āñis* | 28. sor: *mañ hardñen*: fentebb *hardñ* e h. *harn*; talán kettős *n* szem. raggal van a *hardñen*; C. szerint *harn* gen. alak, s C. Spr. van mint nom. *harna* «ich selbst».

31. sor: *ñājun jāgu*: tkp. «két társam nincsen» (t. i. azt mondja magában); *ñājun* e h. *ñahajun* | 36. sor: *mākān* a locativushoz (*mākana*) csatlakozó dat. alak, a milyen különben a személyrag előtt van: pl. egyszerű dat. *meat*: *-da*-val való dat. *meakan-da* | *tajlcun* «ide»: C.-nál az «ide» *talñā'*, azaz *tal*+*ñā'* lativusi névutó; de a *ñā'* helyett más alkalmas névutó is szolgálhat, jelesen: *ēsond* v. *ēsund* «bis nach, bis zu»: *tal-ēsund* lett végkopással *tal-isun*, *tailsun* alakon át: *tajlcun* | *mīil*: nyilván a C. *mī'* «magen, das innere» szóhoz tartozó, melynek *mīn*, *mīuj* teljesebb töje megvan a loc. *mīuñe* (innen), *mīuimñe* prolat. alakokban; *mīil* alkalmasint dat. alak, e h. *mīujn*: «bele» | 37. sor: *hānan*, több. tárgyra mutató imperatívus, egy. 2. szem.: v. ö. C. egy. 2. *madan*, 3. *madai. damda* | 38. sor: *qlamgun*: *qlambi-* (C. *ōlambi-*) «etetni» igétől, fut. *-gu* alak; *-gun* több. tárgyra mutató 1. szem. | *horovajud* «két tehened» e h. *horovahajud*; v. ö. fentebb *ñājun* e h. *ñahajun* «két társam» | 40. sor: *ñuñujud*: ismételt imperatívus verb. neg. (tiltó ige) *ñu-ñu-*+dualisi tárgyra mutató alak, egy. 2. alany *-jud*, e h. *-hajud*; C. helyette az indicatívusi *ñihjud* hozza föl, pedig nála is van *ñon* «ne te» = *ñun* | *haudis ver*: lásd fent 4, 47 *haudis pārjada*;



a *ver* pedig *verña* tőnek a verb. neg. mellett vége-kopott alakja (v. ö. 1, 7 és 4, ss *jäder*).

43. sor: *āb'de-min*: *min* szintén *mī'*, *mīuj* «belső»-hez tartozó névutó: e h. *mīujna* «-ben» | 47. sor; *puoderñagajde* dualis tárgyra mutató alak; e h. *-ñājuda*, *-ñahajuda* (pl. C. *madañahajuda*); az *ñg* azért maradt meg, mert az igető is *ña*-végű, úgy hogy C. szerint teljesen így volna: *puoderña-ñahajuda*; a második *ñ* vált *g*-vé s így maradt *ñg* | *ñuljēde*: itt a *-de* a C. *-di'* dualis szem. rag-nak felel meg | 48. sor: *ñajte*, több. gen. egy. 3. rag (C. *-ita*) | 49. sor: *peādanda* (e h. *-damda*), *umdīmda* 3. szem. távolabbi tárgyra mutató alak, 1. fent 3, s *auradīmda* | 51. sor: *ādne ñi-mue* tkp. «procul non est»; *mue*- egy másik «esse» ige, melyet Reg. a vogul *ōl*-igével fordít (*mañ muādem*, *puder muān*, *puda muū*); v. ö. fent 10. sor: *ñiñi-ña ādna* | 52. sor: *marije*: úgy látszik a C.-féle 5-dik vagyis reflexiv formának felel meg (pl. C. dualis 3.: *madajā'*, *madajaha'*); igeje C.-nál *madar*:- *madarñāu*, *madarpūu* «zurückhalten», és *madarīdm* «sich zurückhalten»; hozzá járul még *šitta*, a személynév más accusativusának ragos segédszava (v. ö. *šuj*, *sim* stb.): C.-nál (*puda*)*sile* őt, dual. (*pudi'*) *sieddi'* őket kettőt, több. (*pudu'*) *sieddu'*; Reg. szerint: *pude šitte*, dual. *puđin šitti*, több. *pudu šittu* | 54. sor: *māma*: alkalmasint *māña* h., mint dual. 3. alak, de van C. Spr. 316. a *ma*-mondani igének egy *m* képzős származéka is: *mamonodu'* «[die knaben] sprechen» | *šidin*, *šidajn* «minket kettőt» = C. *siedni'* v. *siedani'* | 56. sor: *ñanajna* tkp. «pénzeink v. pénzeinket»; C.-nál ez alak: *-ina'* | *tarkana*: C. szerint való 4 formában a több. 1. rag *-na'* (*madaina'*, *madajena'*) | 59. sor: *muasin*: kérdő præt. alak, úgy mint fent 15. sorban *tōsinu*; de az *-u* el is maradhat: C. Gr. 440. zweite zeit mit fortlassung der fragepartikel) pl. 1. *madasam*, 2. *madasan*, 3. *madasa* stb.

## 6.

## Egyes mondatok.

1. *ñerñauna jir jāderñaje* előre járjon az eszed. — *ñerñauna* = C. *ñerñāmna* «vorn entlang» prolat. | *jāderñaje*: imper. egy. 3., C.-nál *-jea* végű, pl. *madājea*.

2. *pure ñibat puneriu*, *manacākir* ha nem hiszel, nézz meg [magad]. — *ñibat* a *ñi*-verb. neg.-tól a 2. személyre mutató mel-

lékmondati ger. = C. -bat és -banand | *puneriu*: a verb. neg. mellett az igének csak töje kell, s így itt a vég *u*-t külön járuléknak kell tartanunk, a milyenül alkalmas az *u* kérdő szócska: «ha nem hiszel-e = ha talán nem hiszel» | *manacākir*: C.-nál a precativus egy. 2. szem. -har (vocalis után: *madahar*), de -kar (eltűnő *s* után: *mī'i*-, *mis*-től *mikar*), vagyis épen úgy lép föl *h* és *k*, mint a névragozásban a loc. abl. ragokban: -hana, -had és -kana, -kad. Az utóbbit veszik föl a -d (-t) végű tők is, pl. *mea'* e h. *mead* (meat). E szerint a *manacākir* lehet akár *manacat*-féle tőtől való. Úgy látszik hogy ilyen alakult a *manā'a*-, *manas*- «látni» igétől azon -set, -sat képzővel, melynek alább (6.) egy példája *tarbesati*- (C. *tarpa-seti*-) «kimenni», (11.) *hōnoseti*- «aludni», s melyet C. frequentativ értékűnek jelzett. C.-nál a *mana'a*-, *mane'e*- ige mellett föl is van hozva ezen alak: *maneleti*-, a melynek *t*-je a *manacākir*-beli *c*-nek felel meg.

3. *jiri* (v. *hajar*) *jāle* a hold (v. nap) süt. — A *jāle* szó különben «nap, világ, világosság», itt meg igéül szerepel.

4. *mañ nau meādas turñas nieboj puone* (v. *nieboj vuone*) a testvérem meglátogatott (посѣтилъ, v. былъ въ гости, vendégül volt) a múlt évben. — *turñas*: praet. -s-vel való; C. *tūrña*- «kommen», a rövidebb *tō*- mellett | *meādas*: -s-es ger. (inf.), de *meada*- «látogatni, vendégül lenni» ige egyébként ismeretlen. Alapját láthatjuk a *mea'* (*mead*) «sátor» szóban, melytől mint denom. képzés tkp. «sátorolni», azaz sátorba járni = látogatni; v. ö. finn *kyläile*- «látogatni (falubelit)», tkp. «faluzni».

5. *tuku jāle tieci ma* (e nap) hideg van.

6. *pin tarbesatina* elmegyünk ki (вонъ уходимъ). — C. *pin* és *pihin* hinaus, *pihiñe* aussen | *tarbesatina*: megjegyzendő a -na (-na') mint több. 1. személyrag, mely C.-nál a 3. 4. és 5. formában szerepel, míg másutt -va' van; az ige C.-nál egy. 1. szem. *tarpa-setiu*, s így egyéb -set képzésű ige is, hozzájáruló *i*-val, miszerint azt lehet sejteni, hogy az ilyen képzésű igéknek csakugyan valami köze van az úgyn. 5-dik (reflexiv) formához.

7. *pure seañok po? nārju po* te hány éves [vagy]? harmincz éves. — Ткп. «hány év», v. ö. C. Spr. *side po nu* «két év[es] fiú.»

8. *mañ niñikau sidi pou* (v. *puou*) *ārka* az én bátyám két évvel nagyobb (öregebb). — *pou* prolat. e h. *pouna*.

9. *māsagu, numda tuju'om* mosdom, istenhez imádkozom (az oroszban: моюсь, молюсь богу). — *māsagu*: v. ö. C. -ñu (-gu) képzős igét az 5. (reflexiv) formában, egy. 1. -ñū végű: *tōndañū*.

10. *jāli jerkeñe orcedūa* délben (nap közepén) ebédelünk. — *orcedūa* több. 1. szem., e h. *orcedeva'*; *orced*- igető *ōrña*- «enni» mellett; v. ö. a -sat, -set-féle képzést.

11. *hōnosetina lakcembej* alszunk egy keveset. — L. fent

(6. mondat) *tarbesatina* | *lakce* «egy kevés» az oszt. szam. *lakca* «zerbrechen» igével magyarázható; vagy pedig mint *-ce*-féle dim. alak áll *laga* «stück, bissen» mellett, v. ö. 4, 36 *hārdačen*.

12. *pír* *sa sidišatin* te mikor kelsz föl (szoktál fölkelni)? *mañ* *hūmer sidišatin* én reggel korán kelek. — *hūmer*=C. *hū* «morgens» (s ehhez való: *hūnāna* morgen, holnap)+*mear*, *mēr* «bald, schnell.»

13. *jānālarajine* mi elkéstünk (опоздали). — C. *janalarej* (egy. 1. *-rejū*) «sich verspäten.»

14. *janoboua jileana* lassacskán élünk (живемъ по-маленьку). — C. *janambouna* (prol. alak) «etwas ruhig» (*jana*).

15. *meakana hävdñe sau' āñiś* (v. *āneki*) jó volna haza mennünk (ha haza mennénk). — *hävdñe*: *haije*-igétől, a *-b*-féle ger. dual. 1. alakja, mely C.-nál *-bnani'* (fent 3, 5 jegyz.) | *āñiś*: C. conjunctivusa: *ajñiś* és *aijiś* (Spr. 376. *sava aejiś* «es wäre gut». | *āneki*: v. ö. C. Spr. 386. *hānaki* «ist wol gestorben»; l. még fent 2, 12 *ñiuki*.

16. *husir jilean* hogy élsz (hogy vagy)? *husir jileade* hogy éltek (vagytok)?

17. *pír jiedesinu* te egészséges vagy-e? *píre añ jiedesidam* ti megint egészségesek vagytok-e? — A *jiedesinu*-beli *-nu*=egy 2. szem. rag+kérdőrag (*u*); *jiedesidam*: *-dam* több. 2. rag+kérdőrag; l. C. Gr. 439. l.

18. *tauñ jileambartje, jēdesivi* hála istennek, egészségesek vagyunk. — *jēdesivi*: e h. *-va'* | *tauñ j.*: nem szószerint felel meg a «hála istennek, слава богу» szólásnak, hanem csak ily értelmű invocatio: «felső isten!» Fent 4, 2; van *tauñ num* верхній богъ | *jileambartje*=C. *jilibaambaerte*, *-baerta*, *jileumbaerte* «beschützer des lebendigen, d. h. gott» (Castrén, Mythol. 15. «doch dieses wort ist eigentlich nur ein epithet von num, und bezeichnet seine eigenschaft als wächter und beschützer der heerden.»)

19. *huñi huoska haudorñā, pišeana volnoj āgu* midőn a macskák verekednek, az egereknél szabadság lesz. — *volnoj*=or. *вольно*, *volno*; talán helyesebben is így írónk: *volno -jāgu*, t. i. ez utóbbi e h. levén *ñāgu*, v. ö. fent 2, 19 *sire-jewi*.

20. *januboj jādagan, akunā hāntān* lassabban jársz, messzire (messzibbre) fogsz menni. — *ākuna*=C. *ahakuna* loc. «weit»; itt inkább prolat. illik, mely C. *ahakumna*.

21. *harñā ñāde seu ñide sārđāgu* holló a másiknak (társának) nem vájja ki szemét (воронъ ворону глазъ не выколетъ).

22. *husovaj huiri harta -bidamda hauālimbide* minden ember a magát (ткп. maga magát) dicséri (свое хвалить). — *-bidamda* (*pidamda*): alapúl van azon *pid*, *puđ* (v. *piđa*, *puda*) szó, mely a jurákban személyragokkal a 2. és 3. személynévmost pótolja: *pudar* (*pur*, *pír*) «te», *puda* «ő»; följegyeztem 1. személyraggal is: *mañe*

*bidu* «душа моя, lelkem» és *harn pīdu hadagum* «megölöm magamat». Lásd még C. Gr. 357. 1.: «ausserdem kommen in der bedeutung eines reflexivs einige affixformen von *puda* vor, welche im genitiv u. accusativ gebräuchlich sind: sing. 1. *pudan*, 2. *pudad*, 3. *pudada*, *pudamda*» | *hauālimbi*: az orosz хвали-ть (*χvali-*)+szamoj. *-mbi* képző, mely frequ. (continuativ, praesens) jellemű.

23. *ñohobīgat masaragun, sat sauu ordan.* работай до поту, лучше покушаемъ (dolgozzál izzadásig, jobban fogsz enni). — Ткр. így van mondva: «fogsz dolgozni izzadvád (úgy hogy izzadsz), igen jót eszel» | *ñohobīgat* e h. *ñohobī-go-vat* (-bat), lásd 3, 5 *tarbugavniñ* jegyz.; *ñohobī-* e h. *ñohombi-*; *ñoho-* = C. *ñoha-* «schwitzen.»

24. *ñeuŕi (ñeuhi) ñau ādna savo-s* a régi barátom sokkal jobb volt (tkp. messze jó volt); — a fordítandó eredeti ez volt: старый другъ лучше новаро (régii barát jobb az újnál).

25. *harne juolcem teñuvāu* tudom a magam mértékét (az én mértékemet). — *juolcem*: *juolce'*-tól, 1. birtokos személyragos egy. nom. és acc. *m*-vel (nem *-u*-val) alakúl a lappangó *n*-en (') végződő tőkön.

26. *mañ ñim sawiligu* én nem leszek gazdag; *mañ ñivie s.* mi nem leszünk gazdagok, *puđu ñie s.* ők nem lesznek gazdagok.

27. *mañ mirdatau, pīr temda haruavat* én eladom, ha meg akarod venni.

28. *mañe ñenāen tañevu āv* ha pénzem (pénzeim) volt volna.

29. *hunohult-ana ñi sijegu, pīli jirde lahana* soha sem hazudik, mindig igazat (egyenest) szól.

30. *mañ vqskou hās; jīheram, hu si ālamgavda* meghalt a férjem; nem tudom, ki fog engem eltartani (etetni).

31. *sauu num āgu, huñā mañ tūdam* jó idő [ha] lesz, holnap eljövök.

32. *ñiseau haijēs, puluccanda meakanda haijedas* az atyám elment, a feleségét otthon hagyta.

33. *pādana sér jāgu* nem lehet írni (írni mód nincsen).

34. *mañ ñiu tāgu, hujalt amgalt ñi -dāmpi* [ha] én nem adom, senki semmit sem ad.

BUDENZ JÓZSEF.

## Kisászsiai török nyelv.

Az 1886-ik év május első felében keltem útra Konstantinápolyból és a Mármara tengerén át *Mudániába*, egy kisászsiai kikötő városba jutottam. Szekéren folytattam innen az utam s velem volt *Ömer efendi*, egy magyar eredetű török szofta; úgy érkezünk meg *Brusszába*, a hajdani székvárosba. A *csársi* közelében szállottunk meg, a török *mahalle* (negyed) kellő közepébe, közel ahhoz a nagy térhez, mely a Karagöz játékok ősmesteréről *Küsteri sejh*-ről, *Küsteri teré*-nek (*Küsteri majdané*) van elnevezve. Brussza a *hudavendigjári* kerületnek (vilájet) a főhelye és a *válijához* (kormányzója) *Názif pasához* több rendbeli ajánló leveleim voltak. Az egyik a török kormány hivatalos *bujurulduja* (parancslevele), a másik meg *Áhmed-Vefik pasának* a sorai, a ki a válin kívül, még *Esref bejnek* is írt, Brussza legnagyobb török tudósának. Szivesen fogadtak mindkettőn és míg az előbbi arról gondoskodott, hogy utazásaimban meglegyen a kellő katonai fedezet, addig az utóbbi a kisászsiai nyelvekről és főleg a brusszavidéki török nyelvjárásról adott beceses útbaigazításokat. A török tudósok ugyan nem képesek megérteni, hogy miért érdekelhet valakit a *kaba* (durva, paraszt) népnyelv, és hogy mi czélja a népnyelvi adatok gyűjtésének; de több napig tartó vitatkozásunknak még is meg volt az az eredménye, hogy nem ítélte többé utazásom czélját nevetségesnek. Sokat támogattott egy brusszai születésű fiatal költő is *Kemaleddin bej*, csak azt az egyet nem tudta elszivelni, hogy a népdalokban még csak metrum sincs, hanem amolyan parasztos szótagszám (*parmak hesabi* «ujj-számítás»). — Kettős ok vezetett engem a kisászsiai nagy, és eddigelé ismeretlen nyelvterület eme pontjára. Először a sztambulitól eltérő népnyelve, melyet már Konstantinápolyban is volt alkalmam hallani; másodsor pedig a vidék lakossága, mely

jó részében *zejbek*nek vallja magát. A *zejbekek*nek *Szmirna* meg *Ájdin* ugyan a főfészük, de területük egész Brüsszáig húzódik el és nyelvükben, a mint később meg is állapíthattam, sok a közös vonás. Mudániánál kezdődik el már a nyelvterületük és *Balikeszi*ren át egész *Ájdinig* húzódik el, Kisázsianak a nyugoti részén. Külön faj lehetett valaha a *zejbek*; erre vall egyrészt a többi törökségtől eltérő ruházatuk meg egész megjelenésük, és különös életmódjuk is. Az *ájdini* kerületből azomban elüldözték őket, és így jutottak el valószínűleg Brüssza vidékére, a hol földműveseknek telepedtek le. Ma már csak a hegyi rablót nevezik *zejbek*nek. Felismerni még őket arasznyi kis *salvárj*ukról, meg jókora hosszú fejviseletükről, melyet gyöngyös kendőkkel csavarnak körül. Külön törzsekre oszlanak, az úgynevezett *ásiretek*re. Egy néhányát meg is látogattam a közeli helységekben és mindenfelé adott a váli *emirnáme*kat (rendeleteket), fedezetnek meg *zaptiét*, hogy nyelvészeti kutatásaimnak mi sem álljon útjában. Kényelmetlen a kisázsiai vidékeken az utazás és fáradságos. Lóhátra kerül az ember, meg oly otrombán készített fanyeregbe, mely minden zökkenésre fájdalmat okoz. Karaván-szerájban kell megszállani, vagyis oly nyilvános szállóban, a hol se ágy se ágybéli, még kevésbé kiszolgálás. Első utunk *Kirezli* felé vezetett, egy olympusvidéki hegyi faluba. *Zaptie* kísért az úton, meg két *zejbek* fuvaros: *Tahir efe* meg a fia *Mehemed*. *Kirezli*ben a falu vendégei voltunk és minthogy még szerencsénkbe karaván-szerájuk sem volt, a kávéházban adtak helyet. Oda hozták számunkra az ételt, oda jöttek hozzánk látogatóba, oda tértek meg pihenni és kávézni és ott vetettek ágyat a *zaptié*nek is, a fuvarosoknak is. De azért kellemesen teltek el az esték meg hasznosan. A falu népe mind együtt volt ilyenkor és járta a sok nóta, meg a versenydalolás. De tollba mondásra nehezen bírhattam rá őket. Énekelni szívesen énekeltek, de ha arról volt szó, hogy ének nélkül mondjanak dalt, megannyija kifogásokhoz folyamodott. Az egyik már elfelejtette volt, a másik meg minden áron tudni akarta, hogy mi czélből irogatok én. De meg legtöbbjével úgy jártam, hogy elénekelni tudták ugyan a dalt, de ha az elmondására került a sor, lépten nyomon fennakadtak. Még legtöbbet gyűjthettem az *ásiktól*, a falu lantos költőjétől, a ki a saját szerzeményein kívül jócskán ismerte a népi termékeket is. *Kézél-tašnak* (Veres-kő) hívták azt a

másik helységet, a hol szintén letelepedtem volt egy pár napra. Okúlva a tapasztaltakon, az ifjakhoz (*deli-kanlé*) szegődtem ezúttal és az ő kávéházukban ütöttem tanyát, a hol vidámabb volt az élet és szaporább a dal. Esténként előkerült a *baylama* nevű húros hangszer, és énekeltek sorjába szerelmi dalokat meg rabló énekeket. Ez utóbbiakat ritkábban, csak ha maguk közt voltak. Szöveget annyit jegyezgettem össze, hogy tiszta volt előttem e vidék nyelvjárásának a rajza és csakhamar átláttam, hogy *Szmirna* felé kell innen igyekezniem, meg *Ájdinba*, a zejbekek eredeti fészkebe. *Mihálidson* át *Bandermába* jutottam és tengeri úton kerültem *Szmirnába*, az *ájdini* kerület fővárosába, május vége felé. A milyen európai színezetű a város *frenk* negyede, ép oly zejbekes a hegyekre húzódnó török *mahalle*. Anatólia legkülömbözőbb vidékeiről kerülnek ide a *türkök* (kisázsiai parasztok), *karamánlik* ép úgy mint *jürükök*, különböző tájkiejtésűek és a lehető legtarkább viselettel. Legtöbb az *ájdini* zejbek, mert vasút köti össze a városokat *Szmirnával*. A távollevő *pasa* helyett a *defterdár Kádri bej* fogadott, a kinek nem régiben meghalt földink, *Stab* kapitány volt szives bemutatni. Meglepett a török bejnek fegyelmezett tudása és az az igazi érdeklődése, melylyel nyelvjárási tanulmányaimat fogadta. Maga is sokat foglalkozott a zejbek kérdéssel és arra az eredményre jutott velük, hogy a rómaiak maradékainak tartotta őket. De csak is a zejbek ási reteket, a többiekben szeldsuki ivadékokat látott. Ez utóbbiakból még fenn is maradt három nagy törzs. Az egyik az *Akče-koža* törzse, mely *Balikeszir* vidékén tartózkodik; a másik a *Gündüz bej* törzse *Ak-hiszár*, *Bej-olaszé*, *Kézél-észeklar* és *Denizli* vidékén; végül a *Kara-tiszabeliek*, főleg *Meras* közelében. *Ájdin* vidéke a szeldsukiak főfészke, míg a zejbekek már akkor is itt voltak, mikor a törökök Anatóliába kerültek. Örökös harcban állott egymással e két törzs, sőt önállóságukat az oszmán uralom idejében is meg tudták őrizni. Csak nagy nehezen sikerült a török kormánynak azt a sok vándor törzset legyőzni, melyeknek egyenként külön elnevezésük volt ugyan, de összeségükben *zejbekek* azaz hegyi rablók voltak. Mai nap is vándorolnak még e törzsek, s külön főnökeik vannak, az úgynevezett *efék*; de jó részük letelepedett és békés természetűvé lett. Elannyira, hogy ma csak a rabló vallja magát zejbeknek, meg a messze falubeli nép. Főbb helyeik: *Ájdin*, *Tire*, *Názili*, *Eszi-hiszár*, *Szeraj-kőj*, *Baljan-bol*, *Keles* és *Csine*. Az

utazók személybiztonsága még mindig hiányzik a zejbek vidéken és sok dolgot adnak a szmirnai pasának meg a csendőreinek. Csak a kellő kísérettel indulhattam útnak én is, és mindenek előtt *Ájdinba* igyekeztem, a zejbekek hajdani fővárosába. Ajánlatokkal *Kádri bej* látott el, és egyéb utasításokkal *Rémi* úr, szmirnai főkonzulunk. Junius közepe felé érkeztem *Ájdinba* és egy *hánba* szállottam meg, az úgynevezett *Janék-hánba*. Itt fordul meg a vidéki parasztság jó része, ide hozzák gyümölcseiket és egyéb eladni valójukat és ugyancsak itt tanyázik a török vámhivatal is, hogy megvegye rajtuk a *gümruk* (vám) pénzt. Délelőttöket töltöttem itt e házban és úgy figyeltem meg azt az ember-áradatot, mely Anatólia különböző vidékeiről tódult ide. Ramazán ideje is volt éppen, a legjobb alkalom hozzá. A város előkelőségei közül *Szelah-eddin bej*vel ismerkedtem meg, a vidék leggazdagabb földes urával, *Oszman Zekki* efendivel a város ügyvédjével és a fiatal *Dsemil bej*vel, a kikkel nem egy kellemes estét töltöttünk el, hol a *Csakër-oylu* nevű mulató kertben, hol meg a *Gümruk* tér ramazáni kávéházaiban. Ha beesteledett és kezdtek gyujtogatni a ramazáni méceseket, első dolgom volt a kávéházakba való járás. Nem azokat a kávéházakat értem, a hová az efendik járnak, hogy kávéjukat meg nárgiléjukat csendben élvezhessék el, hanem a kis zejbek mulatóhelyeket, a hová efendi-féle ember még csak el se találna. Oda telepedtem le a zejbek legények közé és hallgattam azt a sajtószerű rabló romanticizmust, melylyel telvék a dalaik. A zejbek dicsőségről álmodoznak, a zejbek világ elmúltán keseregnek. Körbe ülnek valamennyien és egymásután kelnek fel a fegyvertánczra, sorban fognak az énekléshez. Közöttük jegyezgettem össze a legszebb zejbek dalokat és azokat a rabló énekeket, melyek nemzeti hőseikről *Dervis eféról*, *Gerehíról*, *Szári-zejbekről*, *Számacliról* és másokról zengedeznek. Itt gyűltek össze a különböző ásíretekhez tartozó türkök, mindegyike máshelyt mulatozott, és más-más árnyalattal mondogatta a dalait. Még érdekesebb e kép hetivásár alkalmával. Ilyenkor a jürükök is megjelennek és többnyire tejfélélet árulnak, a kurbán bajramra kecskéket meg juhokat. A *tahtažéak* törzsének van a legrosszabb híre, *kéžél-başnak* veszik őket és hitetlen számba mennek. *Tahtažénak* azért nevezik őket, mert fát, deszkát (*tahta*) árulnak. Eme törzshez tartoznak még a *čajlak*, *kabakčé*, *imamlar*, *üsküdarlı* és *evži* ásíretek. A jürük



törzsek vezetői nem *efék* hanem *bejek*, és még sokan élik azt a sátoros vándoréletet, melyet a kormány újabb idő óta erőszakkal akar megszüntetni. Régente csak is sátrakban laktak, a tél három hónapján át völgyekben (*dere kéşlasé*), kilencz hónapon át meg hegyek között (*tepe jajlasé*). Ájdin vidékén a következő zejbek ásireteket jegyeztem össze: *kahan, gubak, kara jayžé, sindel, deriži, ak kozalé, čejan, boz čakal, kara čakal, saraž, hajlamaz, dalžalé, kara kozalé, kušču, abdal v. čingel, čardaklé. Tire* vidékén pedig, a hová szintén kirándultam, a következő ásiretek neveit hallottam: *žerid, kažar, sačé karalé, musažalé, kötekli, čepni,\*) tekeli, kéžél-čšéklé, arablé,\*) sanžaklé, saré tekeli, toržum, čakal, kara kečeli, bürhan (bulhan), ak dažlé, farsak, sivri külahlé,\*\*) kéžél kečeli, kéžél tekeli, havuž, jünžü, püseli, harmandalé, inželi, narēnžalé, késsa boj, karaman, elmaz, turaman, sačlé, saré kečeli, ak kojunlu, kara kojunlu, saz kabaklé, čötel, jeni osmanlé, kara tekeli, saré kečeli, zembülži, sepetči, gündešli, toyan, zijan, kébréžlé, anamaslé.*

Mind ezen ásiretek szétszórtan élnek, állandó lakóhelyük csak kevésnek van. De meg a téli tartózkodó helyük sem mindig egyazon. Szedik a sátraikat és míg nyáron át a hegyek közt barangolnak és juhok, kecskét legeltetnek, addig a téli időt más-más városokban töltik el. Legújabb idő óta, mióta állandó lakóhelyre kényszerítik őket, ijesztő mértékben pusztulnak. A hideg láz szedi köztük áldozatait és ma már csak a neve létezik sok oly ásiretnek, melynek azelőtt jócskán voltak tagjai. — Ájdinból, hol vagy két hetet töltöttem, és a hol kétszáz népdalt és öt népkönyvet jegyeztem össze, *Tirébe* mentem. Egy Mehmed nevű zejbek volt ezúttal a kísérem, egy szudáni arab, a kit az ájdini előljáróság rendelt mellém. *Ali Rizá bej* volt *Tire* városának a kajmakámja, neki szóltak az emir-námeim. Három napot töltöttem e városkában, többnyire a *Beledie hán* nevű szálló udvarában, a hol a zejbekeken kívül jürükek is nagy számmal fordultak meg. Innen rándultam ki egy nap *Čin ovaséba*, egy jürük főnöknek. *Bitti bej*nek a székh-

\*) E törzs arról nevezetes, hogy nagyon sok benne a tolvaj; az *arablék* meg hirhedt lóközők.

\*\*\*) *Sivri külahlé* (hegyes süvegű); úgy tudják ugyanis az esztendejük számát, hogy minden évben egy-egy új kendőt kötnek a fejükre s az ott marad rajtuk halálig.

lyébe. Lakodalmaztak épp a jürükök és miután elébb kihallgatáson fogadott a bej, kíséret adott mellém, hogy végig nézzem a lakodalmat és részt vegyek az ünnepélyen.\*) *Bengi ojunuval* kezdtek meg az ifjak a mulatozást. E mulatság abból állott, hogy a völegény sátrát, melyet egy vörös zászló díszített, körül tánczolta a sok *deli-kanlé* (ifjú legény), fegyveresen és ének-kisérettel. Néhány dalt itt is jegyezgettem, úgyszólván suttyomban, mert félték a plajbásztól és riadva menekültek a jegyzés elől. Azt hitték, hogy megbabonázom vele őket. Másnap már *Ödemis*-ben voltam, egy vasút-menti városkában és onnan *Keleş*-be rándultam át, egy zejbekek helységbe. Minél inkább távolodtam *Ájdintól*, annál bizalmatlább volt a nép és annál nagyobb fáradtsággal járt az anyaggyűjtés. Oly primitívek a gondolkodásukban és oly bátortalanak az idegennel szemben, hogy még szóba állani is bajos volt velük. Előljárói rendelettel kellett őket a kávéházakba idézni és parancszoára énekeltek szegények. A napok elnevezéseiről fogalmuk sem volt és arról a városról neveztek el napjaikat, a hol éppen vásárt tartottak. *Ájdin* környékén pl. a keddet *„Dalma pazaré”*-nak nevezik, a szerdát *„Jeñi pazaré”*-nak, a csütörtök neve *„Nazili günü pazaré”*, a pénteké *„Şeher pazaré”* avagy *„Dernek günü”*, a szombaté meg *„Dalma derneji”*. *Keleş* vidékén ez elnevezések ismét változtak. Ott a szombat *„Köşk günü”*, a csütörtök *„Nazili günü”*, a hétfő *„Sobêza günü”*; az a nap meg, a mikor *Ájdin*-ban van a vásár: *„Gireji günü”*, avagy *„Giri günü”*. — Jellemzetesek még e törzsbelieknek a neveik. Az iszlám adta arab neveket nem ismerik, hanem török neve van mindegyikének, a mit az apjuk után örökölték. Az *apa* pl. *„Férténa* (vihar) volt, s fiának neve lett *„Férténa oylu* (vihar fia); egyik ősnek neve: *„Çatal baş* (villa fej), az utódoké: *„Çatal baş oylu* (villa fej fia). E nevek nyelvi szempontból is érdekesek, a mennyiben sok oly török szónak maradt bennük nyoma, a mely a mai közhasználatból kiveszett. Följegyeztem *Ájdin*, *Tire* és *Keleş* vidékén a következőket: *„Çakma oylu*, *„Kernataşlı o.*, *„Enelbuza o.*, *„Şenaver o.* (vadállat), *„Çakal o.* (sakál), *„Koza iri o.* (jó nagy), *„Suran o.*, *„Şend o.*, *„Çamaşırşlı o.* (fehérruhás), *„Taşlı o.* (köves), *„Gürzün o.*

\*) A zejbekek és jürükök különféle népszokásai és költészetük jellemzése az „Anatóliai képek” cz. munkámban (Szépirodalmi könyvtár VIII. köt.) található.

*Kalik o., Biberži o.,* (borsos), *Külhanžë o.* (hamuházi), *Kestenži o.* (gesztenyés), *Jëlëk o., Appa o., Koža pabuč o.* (nagy papucs), *Kozakë o., Mëzzak o., Okëu o.* (nyilas), *Kiriš o., Kapusuz o.* (ajtótlan), *Almažë o.* (almás), *Asan gavas o., Jajlak o., Portal o., Soran o., Gülsün o., Malëš o., Čibil o., Gajžëm o., Menzilži o.* (örházas), *Serče o., Ilimanžë o.* (kikötős), *Mažar o.* (magyar), *Kabaklë o.* (tökös), *Këvëlžëm o.* (szikra), *Koža bëjék o.* (nagy bajusz), *Koža baš o.* (nagy fej), *Kara kavuk o.* (fekete süveg), *Kösek o., Gedikëin o., Kurlu o., Kemenk o., Kočaklë o., Sejrekli o.* (ritkás), *Duman o.* (füst), *Ožakë o., Dokanžë o., Šišik o., Jumurtalë o.* (tojásos), *Bejni o., Karžë o., Sačë karalë o.* (feketés hajú) *Uman o., Tarakë o.* (fésüs), *Samanžë o.* (szalmás), *Japužu o., Kakë o., Talënzë o., Salžëlarën o., Kendilži o., Idriš o., Jërtënzë o., Tuzžalë o., Gaz bojlu o.* (liba termetú), *Kesir o., Koštur o., Rebiš o., Gökžan o., Këšëmleirin o., Jarëšë ölü o.* (fele holt), *Čëčeron o., Bašë boš o.* (feje üres), *Sollu o., Vojvoda o., Kaba sakal o.* (durva szakál), *žerid o., Jandël o., Hajta o.* (tolvaj), *Gokum o., Kulaksëz o.* (fületlen), *Afažan, Sejrek basan o.* (ritka lépő), *Taktak asan o., Jel alđë o.* (szél elvitte), *Čömen o., Jel govan o., Jalën ajak o.* (mezteláb), *Kajgëšëz o.* (gondtalan), *Deve o.* (teve), *Ajgër o., Jërtëžë o.* (szakító, vérengző), *Donsuz o.* (bugyogótlan), *Čëlbak o., Et jemez o.* (húst nem eszik), *Geže giden o.* (éjjel járó), *Kuru göt o.* (száraz far), *Gujruksuz o.* (farkatlan), *žërrëk o., Ažakžë o., Kelleži o., Čallë o.*

Kelesben egy nagy karavánhoz szegődve a *Boz-day* (Jég-hegy) nevű hegység felé tartottam, hogy elérjem a szmirnai vasút másik vonalát, melynek *Ala-šëher* az utolsó állomása. Karavánunk jórészt örmény és görög kereskedőkből állott; a legidősebbik volt a vezetőnk, egy örmény *tüžžar* (kereskedő). Az éjszakát egy kis hegyi faluban töltöttük el, egy rozszant karaván-szeráj szennyes falai közt. A falu emberei mind meglátogattak bennünket és mint-hogy ép a vége felé volt a Ramazán-ünnep, a szokottnál jóval elevenebb volt a társalgás. A karaván-szeráj volt az ünnepség központja, oda hozták el a nép mulattatóit is, és így meg volt az alkalom a jegyeztetésre. Két darab színjátékot gyűjtöttem itt, és másnap kiegészítettem *Ala-šëherben*, a hová az *uszta* (mester) is követett bennünket. E városban vártam be a Ramazán végét és úgy indultam el onnan *Manisszába*, egy másik vasútmenti városra,

*Kaszabán* keresztül. E vidékek nyelve mind az ájdini dialektust tükrözi vissza, de alig volt helység, a melyben egy kis árnyalat-beli különbséget nem találtam volna.

Az ájdini dialektusok részletesebb leírását e tanulmányom végére hagyva, ezúttal azokat a szövegeket közlöm, a melyeket *Brusszában* és a hozzá közellevő falvakban, továbbá *Szmirna* és *Ájdin* vidékén gyűjtöttem. Jegyzeteket csatoltam az egyes dalokhoz, a nyelvi sajátságokról. Hozzá adom még azt a néhány *láz* dalt is, a melyeket *Sztambulban*, *láz* eredetű hajósoktól gyűjtöttem. E *lázok* a fekete tenger mentén laknak, a *számszuni* és *trapezunti* kikötők között, és nyelvük annyira eltér a többi török dialektusoktól, hogy a sztambuli ember csak ügyyel-bajjal értheti meg őket. Gyorsan, majdnem hadarva beszélnek, idegenes hangzású szavakat oly nagy számmal használnak és a hangrendet is úgy össze-vissza zavarják, hogy szintén romlott töröknek tetszik a beszédjük. Azt tartják róluk, hogy eltörökösödött idegen faj, mely itt-ott még saját nyelvét is használja. A sztambuli *kaiicsik* (csónakosok) többnyire *lázok*, és így bő alkalmam volt már *Sztambulban* is megismerkedni a nyelvükkel. Többnyire dalokat jegyezhettem fel tőlük, részint a csónakosoktól részint pedig tengerész katonáktól. Ez utóbbiak közt egy tengerész-tiszt volt a közvetítőm; *Ali Rizá efendi*. Dalaik különben is híresek és e néhány darabbal csak némi kis mutatványt akartam közölni. Megannyija négy soros versek, és mindegyik sora 8 avagy 7 szótagú; a melódiajuknak *laz havasé* (*láz ének*) a neve.

A szöveg végéhez csatolt *szójegyzék* *Ájdin* vidékéről való. Legtöbbjét *Ájdinban* és *Tirében* gyűjtöttem, de sok benne a *Murla* vidéki és *kelesi* eredetű is. A szavak jórésze oszmánli szöveggel van megmagyarázva, úgy a hogy a magyarázóktól hallottam, többnyire írástudó bennszülöttektől. Legtöbbjét beszéd közben hallottam és úgy jegyeztem fel mondatostúl és török magyarázatokkal. A *k*-val jelöltek: *Kónia* eredetű szók.

További közléseim abból az utazásomból lesznek, melyet az 1890-ik év tavaszán tettem. A *Hajdar-pasái* állomásról indultam el ez útra és *Izmiden* át folytattam *Eski-séher*-felé, a hol az új vasúti vonal épül. Az *ángorai* útról *Kütábjára* tértem és úgy érkeztem vissza *Brusszára* és ott fejeztem be kisázsiai utaimat, melyeket három ízben és három irányban tettem. Még csak azt jegyzem meg:

végezetre, hogy kisázsiai szövegeim jó része a szentpétervári császári akadémia kiadásában fognak megjelenni. Legutóbbi utazásomat egyenesen az ő támogatásával tettem meg és első sorban Radloff V. akadémikus buzgóságának és szivességének köszönhettem, hogy a török nyelvészetnek e téren is tehettem némi szolgálatot.

I. *Brussza-Ajdin*.

## 1.

*Almam nazêχ-têr sojallar,  
altên tabaça gojallar ;  
güzeli žandan seveller,  
cirkini bařtan savallar.*

Az almám gyöngemeghámazzák,  
arany tányérba helyezik el ;  
a szépet szívből szeretik,  
a rúttól szabadulnak.

*Bā'rma : Jaurum gelik geli,  
gine dön beri,  
ajajêna vurdurajêm cengeli.*

*Refrain:* A magzatom jövést jön,  
ismét fordulj meg,  
a lábadra veretem a vafogót.

*Durnam havada sesleni,  
bülbül gafeste besleni,  
deli ořlannar uslanê.*

A darum a levegőben hangot ad,  
fülemülét a kalitkában táplálják,  
a bolond legények észre térnek.

*B. Jine gallar jařmêř,  
ješil cömel üstüne ;  
jedi seferim-mar,  
moskof gêral üstüne.*

*R.* Ismét sok hó esett,  
a zöld rétre ;  
hét utam van nekem  
a muszka király ellen.

Jegyzetek: *alma*, egész nyugoti Anatóliában így hangzik és nem *elma* | *nazêχ*: a mély hangsor szóközépi és szóvégi *k* (kaf)-ja a nyelvjárás területén *χ*-nek hangzik v. ö. *jožuř* e h. *jokuř*, *čêžar* e h. *čêkar*, *bažêř* e h. *bakêř*, *čazêř* e h. *čakêř*, *řazêř* e h. *řakêř*, *čêž-têm* e h. *čêktêm*, *ařa* e h. *arka*. A szóvégen: *jož* e h. *jok*, *čož* e h. *čok*, *ožax* e h. *ožak*, *bužax* e h. *bužak*, *kužax* e h. *kužak*, *čožuž* e h. *čožužuk* | *sojallar* e h. *sojarlar*. Az *r*—*l* assimilatiójára egyéb példák: *bařlallar* és *bařlar-lar*, *seveller* és *sever-ler*, *savallar* és *savar-*

lar, gideller és gider-ler | *tabağa* a sztambuli dialektusban *taba'a*. V. ö. *čožuğa* szót. *čožu'a*, *jağmëş* szót. *jä'mëş*, *dağda* szót. *dä'da*, *astë-ğajëm* szót. *astëğja'em*, *guğajëma* szót. *kužä'ma* | *gojallar* e h. *kojar-lar*. Míg a mély hangsorbéli szóközépi és szóvégi *k* (kaf) *ğ*-vá változik, addig a szókezdő *k* (kaf) *g*-nek hangzik, v. ö. *gafes* e h. *kafes*, *gal-lar* e h. *kar-lar*, *galdë* e h. *kaldë*, *ğeral* e h. *këral*, *gaplan* e h. *kap-lan*, *goç* e h. *koç*, *gan* e h. *kan*, *gol* e h. *kol*, *guğaj* e h. *kužak*, *gur-şun* e h. *kurşun*, *garanfil* e h. *karanfil* | *geli* e h. *gelir* főleg Brüssza és Kirezli vidékén, v. ö. lejjebb *sesleni* e h. *seslenir*, *besleni* e h. *beslenir*, *uslanë* e h. *uslanër*. A tatáros adakálei nyelvjárásban szintén jellemzetes az ilyen hangzás mint *gidej* e h. *gidijor*, *japaj* e h. *japijor*, *bakaj* e h. *bakijor* | *durna* e h. *turna*, szintén csak a mély hangsorban pl. *douşan* e h. *touşan*, *dopraj* e h. *toprak*, *daş* e h. *taş*, inkább kivételesen és csak a szó kezdetén | *çömel* rét fü, elváltozott alakja az oszmáni *çimen*-nek | *seferim-mar* e h. *seferim var*, v. ö. *benim-mar* e h. *-var*, főleg Brüssza környékén.

E dal a szerelmi versek közzé tartozik és különböző *mánik*, négysoros versek összetételéből áll. Csak a refrain a *bä'rma* (*ba-ğërma* kiáltás) köti őket dallá össze, és azért oly laza köztük az összefüggés. — Egy-egy verssor nyolcz szótagból áll és ritmikusan esendül 4+4. A rímek *a a a a* képletet mutatnak, de van sok rímetlen sora is. A refrain ríme *a b c b*. A dalt *Kirezliben* jegyeztem föl.

1 *Ben bir Köröglu-jëm*  
*dağda gezerim,*  
*esen ürzüğjardan*  
*hile sezerim ;*  
*gümüş topuz-ëlan*  
*başëñ ezerim.*

2 *Enişe inerken*  
*geklük sekişlüm,*  
*joğuşa çëğarğan*  
*douşan бүкүşlüm,*  
*hiddete gelinže*  
*aslan bağëşlëm.*

2.

Én Körölu (vak fia) vagyok,  
a hegyeken járok kelek,  
a fuvó szelektől is  
ellosem a ravasztságot;  
ezüst buzogánnyal  
szétzúzom fejed.

A hegyről leszállván  
kő tyúk módra ugróm,  
a hegyre felmenvén  
nyúl módjára hajlóm,  
izgalomba jövén  
oroszlán tekintetüm.

Čamlê-belden aštêžayêm  
gördüler,  
gêr atêmêñ sekişinden  
bildiler,  
bu geçen-de goç Koroçlu  
dediler.

A mint Csamlî-belt átléptem, 3  
megpillantottak;  
pej paripámat az ugrásáról  
ismertek meg;  
ez az elvágató kos Kőrólu —  
azt mondták.

B. Üstü gaplan postlu  
gêr-atêm benim.

R. Tigris bôrrel fedett  
pej paripám.

Jegyzetek: ürüzgar e h. rüzgar szél. Anatóliában mindenütt kikerüli a népnyelv az *r*-rel kezdődő szók kiejtését, ezért mond Ramazán h. Iramazan-t, Režeb h. Irežeb, rum (görög) h. urum, raki h. araki; az *r*-en kezdődő szók különben is idegen eredetűek | *bašêñ*, az eredetibb *ñ* gutt. nasalis hangot egész Anatóliában hallani, pl. *onuñ* (azé), *göñül* (szív), *saña* (neked), *baña* (nekem), *deñiz* (tenger), *beñ* (anyagjegy, petty), a genitivusi alak: *kövüñ* (köv falu), *evimiñ* (ev ház), *beliniñ* (bel derék), továbbá a második személyű igealakok: *nerdejdiñ* (hol voltál), *geljoñ* (*gelijorsun* jösz), *sorarsañ* (ha kérdezed), *jatarsêñ* (fekszel) | *čêžarçan*, a gerundialis *iken* asszimilációjára példák: *bažarçan* e h. *bakar iken*, *dururçan* e h. *durur iken*, *gonarçan* e h. *konar iken*, *umarçan* e h. *umar iken*. Külömben már a sztambuli dialektus is *dururken*, *konarken*, *umar-ken*, *bakar-ken*-né rövidíti ez alakokat | *goç Koroçlu* kos Kőrólu; a kisázsiai népköltészet a *kos* és *medve* (*ajê*) jelzőkkel tiszteli meg nemzeti hőseit. A «türk» (kisázsiai paraszt) büszke arra ha *ajê*-nak (medvének) szólítják meg, a sztambuli már sértésnek venné.

A dal a híres Kőróluról szól, a kisázsiai legnépszerűbb rabló-regény hősről. Változata egy népdalnak, mely magában a népkönyvben is megvan. — A szótagszám tizenegy, vagy két részre osztva hat és három. A tizenegy szótagos sor 4+4+3 ütemes részekre oszlik és ily hosszú sorból rendszeren három képez egy versszakot. A dal *Brussza* vidékéről való.

## 3.

- 1 *Bejler bahçasında bülbüller sa-  
çér,  
sevdiyim josmanên gözleri çayér;  
ben büjün jarémê gördüm, çoz  
sükür.* A bejek kertjében fülemülék  
szólnak,  
a szeretett kedvesnek kékek a  
szemei;  
ma láttam a rózsámat, Istennek  
hála.
- 2 *Evlerim evlerim jümsek evlerim,  
ben onuñ içinde gönüm ejnerim;  
mefasêz dünjada jarê nejnerim.* Házaím, házaím, magas házaím,  
azokban mulatozom én;  
hütlén világban minek nekem a  
szerető.
- 3 *Bejler bahçasında bülbül juvasê,  
gene jeşillendi Sima ovasê;  
beni vuran allahéndan vurasê.* A bejek kertjében fülemüle  
fészke,  
megint kizöldült a *Szima* sík-  
sága;  
a ki engem ütött, Alláh üsse  
agyon.
- 4 *Gide gide bir meşeje dajandê,  
hasa dizlik al gannara bojandê;  
seni vuran nasêl saña dajandê.* Menése közben egy tölgyhöz tá-  
maszkodott;  
a muszlin térdkötő piros vérbe  
festődött;  
a ki téged agyon ütött, hogy is  
tehetta azt.
- B. *Tallaséndan geçtijim,  
kelemini biçtijim,  
coha şaularêna çalêm olmaz,  
çalêmêna siçtijim.* R. Az a kinek a tarlóján átkeltem,  
a kinek a szőlőtőjét met-  
szettem,  
annak a csuha bugyogóján  
nem lehet vágás,  
hogy piszkitanám be azt a vá-  
gott részét.

J e g y z e t e k : *bahça* illeszkedett alakja a *bahçe* (kert) szónak.  
Nyelvjárásunkat ez illeszkedés különösen jellemzi, pl. *ajna* (tükör)



e h. *ajne, enteri* (női felső ruha) e h. *entari*; v. ö. *büjün* (ma) e h. *bu-gün* | *jümsek* (magas) e h. *jüksek* | *ejnerim* (teszem, csinálom) e h. *ejlerim* (ejlemek) v. ö. *nejnerim* e h. *ne ejlerim* | *şaular* meta-thesis-sal = *şalvar* (bugyogó), v. ö. *torpak* (föld) e h. *toprak*, *arvad* (feleség) e h. *avret*.

Ájdin vidéki rablódal, melynek értelme jobbára elhomályosult. Az első három versszakot maga a dal hőse mondja, a negyedikben a meggyilkoltatása van megénekelve. — A szótagok száma tizenhárom, és három ütemes részből áll. Refrainje homályos.

## 4.

*Berber dükanênda galdêm,  
şay golumdan gan aldêrdêm,  
meşteri gördüm bajêldêm.*

A borbély boltjában maradtam,<sup>1</sup>  
jobb karomon eret vágattam,  
a kést megláttam s elájultam.

*Berber dükanê buşayta,  
gönümü gajnar oşayta,  
berber tazesi guşayta.*

A borbély boltja a szegelleten,<sup>2</sup>  
a szívemet forralja a tűzhelyen,  
a borbély gyermeke az ölben.

*B. Bir at bir živan ver baña,  
atalêm mejden alalêm,  
sevdalem çoşuy.*

R. Lovat és legényt adj nekem,  
ugrassunk a versenytérre hajt-  
sunk,  
szerelmes gyermekem.

Jegyzetek: *dükan* (bolt) sztambuliasan *dükjan*, déli Anatóliában és a szláv mohamedánok nyelvén *dücsannak* hangzik: *meşter* (finom kés) e h. *neşter* | *berber tazesi* a borbély fiatal, ifjú lánya. A *taze* szó voltaképpen «frisset» jelent pl. *taze simit* friss perecz, *taze ekmek* friss kenyér, de lányokra alkalmazva «fiatalt, üdét» jelent pl. *taze živan üde* ifjú | *mejden* illeszkedett alakja a perzsa *mejdán* (tér) szónak.

A dal egy hős panasza, a ki a küzdő térre menésekor megpillantotta a görög vagy örmény boltjában a fiatal borbély-lányt és inkább eret vágatott magán, csakhogy közelébe juthasson. V. ö. a népkönyvbeli szerelmes hőst *Kerem*-et, a ki örmény eredetű *Aszlija* kedvéért mind a harminczkét fogát kihuzatta. — A szótagok száma nyolcz és két (4+4) ütemes részre oszlik; a rimek képlete *a a a*. A dalt *Csekirgében* jegyeztem fel, Brüssza közelében.

## 5.

<sup>1</sup> *Deñize daldêm ceytêm,  
zevherim aldêm ceytêm;  
jar baña jar olmadê,*

*göñümü aldêm ceytêm.*

*B. Mor jazmalêm gel,  
guzarêma gel.*

<sup>2</sup> *Deñize dalan ne bili?  
dalmajannar ne bili?  
göñül ateşden gölmek,  
gijmejenner ne bili?*

*B. Mor basmalêm gel,  
gerdanêma gel.*

A tengerbe merültem s kijöttem,  
a kincsemet vettem s kijöttem;  
a szeretöm nem vált be szere-  
tőnek,  
szivem vettem s oda hagytam.

*R. Ibolya kendősöm jöjj,  
az ölembe jöjj.*

Mit tud az, a ki a tengerbe merül?  
mit tud az, a ki le nem merül?  
tűzből készült ing a szív,  
mit tudja az, a ki fel nem ölti?

*R. Ibolya keszkenősöm jöjj,  
a keblemre jöjj.*

Jegyzetek: *jazma* a neve annak a fajta kendőnek, melyre kézzel festik rá (írják) a cifraságot, megkülönböztetve a *basma*-tól, melyre rányomják | *bili* végkopással = *bilir* | *gölmek* e h. *gömlék* (ing).

Brussza vidéki tánczdal, két *máni*-nak az összetétele. A szótagszám hét, mely négy + három részre oszlik, rímei *aa ba*. A refrain sorjai öt-öt szótagból állanak.

## 6.

<sup>1</sup> *Derviş efem inip gelir iništen,  
dört jannarê görünmejer gümüş-  
ten,  
hej billahi habarêm joz bu išten.*

<sup>2</sup> *Derviş efem biber kimin beññeri,  
al gan olmeş çepkeniniñ ienneri,*

*Dervis* efém szállva jön a hegy-  
oldalról,  
négy oldala ki nem látszik az  
ezüsből;  
Istenemre mit sem tudok e do-  
logról.

*Dervis* efémnek borsónyiak az  
anyajegyei,  
piros vér lett mentéjének a széle;

*ne kötü-dür zaptijeniñ kinneri.*   mily gonosz a zsandárnak gyű-  
löltsége.

*Derviş efeji Inkajada bastêlar,*   *Dervis efét Inkajában fogták a*  
el,

*kellesini dejirmene astêlar,*   fejét a malomrafüggesztették fel,  
*gollarêne gere gere gastêlar.*   karjait jó hátra szorították.

*Inkajanêñ dereleri harlajor,*   *Inkajának a völgyei susognak, 4*  
*telli gurşun žijerimi daɾlajor,*   csikos golyó a belsőmet égeti,  
*anam bubam arɯam sêra aɾlajor.*   anyám apám én utánam sírnak.

B. *Jandêm-da allah jandêm,*   R. Oda vagyok alláh, oda vagyok,  
*ne aman gafil avlandêm.*   mily könnyen kerültem a  
hálóba.

Jegyzetek: *efe*: a zejbek törzs így nevezi a törzs főnökeit s vezereit | *habar* illeszkedett alakja a *haber* (hir) szónak | *kimin* Brüssza vidékén=*gibi* (képp, képpen) | *Inkaja*, egy sziklás hegység a neve Brüssza városa mellett | *gere gere* hátra, azaz visszafelé, v. ö. *geri* (hátra) | *buba* (apa) e h. *baba*.

Egy híres zejbek rablónak *Dervis efé*-nek a dala, a kit Brüssza közelében fogtak meg a zsandárok és nyílt helyen felakasztottak. Az első versszakban a hegyekről száll alá, teljes zejbek díszében, hogy szinte ki sem látszik a sok ezüstből. A másodikban a zsandárok kezébe kerül, valószínűleg véres küzdelem árán, mert piros vérbe festődött a mentéje. A harmadik versszak az elfogatását zengi el, meg gyászos kimúltát. Az utolsóban magát a rablót szólaltatják meg, a mint búsan hangoztatja a völgyet, a melyben elfogták, égetőnek mondja a golyót, mely leterítette, és apját anyját emlegeti, kik sírva követelik a koporsóját. A refrainben azon kesereg, hogy mily könnyen fogták el ellenségei a zsandárok. — A szótágok száma, mint minden rabló dalé, tizenhárom. Brüssza körüli falvakból jegyezgettem össze.

## 7.

- 1 *Duman bastê su daɣlarêñ ba-  
sênda,  
ahêm galdê topıraçênda dasênda,  
salt biz dejil, žümle alem ba-  
sênda.* Köd fedte be a hegyeknek te-  
tejét,  
sóhajom ott maradt a földjében  
meg kövében,  
nemcsak a mienk, hanem az  
egész világa.
- 2 *Dam bašênda garanfilim dizili,  
aulum ôñünde teneširim düzüli,  
benim çayêrem garšêda süzüli.* A padlásan a szegfűm felfűzve,  
az udvarom előtt a halottmosó  
deszkám odatéve;  
az én kékszeműm szemköztről  
kacsingat.
- 3 *Sujumu çektiler gazan dolunža,  
kefinim kestiler bojlü bojunža,  
ben jaurumu saramadêm do-  
junža.* Vizem merítették a kazán teltéig,  
halottas lepedőmet szabták az  
egész termetemre;  
magzatomat nem ölelhettem ké-  
nyemre kedvemre (jóllakásig).
- B. *Gahpe Izmir eli baɣlê geldî-  
mi,  
Istambula geçti-mi?* R. Gonosz Szmirna keze kötve,  
úgy jött-e,  
Sztambulba megjött-e?

Jegyzetek: *çayêr* voltaképp szürkés színt jelent, de átvit-  
ten a «kék szemet» fejezik ki vele. — Mint az előbbi, ez is rabló-  
dal. Szmirnában jegyeztem fel és az első strófabeli hegyeken a  
szmirnai hegyeket kell érteni, a melyekre a hős visszasóhaj-  
toz. Maga a rabló beszéli el szomorú halálát és a halottmosó  
deszkáját látja meg a kékszemű lánykát, a ki eljött a temetésére.  
A *jauru* (magzat) alatt a szeretőjét érti, a kitől idő előtt ragadta el  
a halál. A refrain kissé homályos, valószínűleg úgy kell érteni,  
hogy összekötözve hozták a rablót Szmirnába, és onnan vitték  
Sztambulba, a törvény elibe.

## 8.

<i>Duman vā-dēr šu Izmiriñ ba- šēnda,</i>	Köd van ennek a Szmirnának a <sup>1</sup> tetején,
<i>arzum galdē dopraçēnda dašēnda,</i>	vágyam ott maradt a földjében és kövében,
<i>salt ben dejil efeleriñ bašēnda.</i>	nemcsak nekem, de az efék- nek is.
<i>Ferhad deller šu daçlarē delene,</i>	<i>Ferhád</i> nak hívják, a ki e hegye- <sup>2</sup> ket átfúrta;
<i>ijid deller dost joluna ölene.</i>	legénynek hívják azt, a ki a sze- retőjéért hal meg.
<i>Alē-veriñ gēr-atēmēñ gemini,</i>	Adjátok csak szürke lovam kötő- <sup>3</sup> fékjét,
<i>üstüne binenner sürsün demini.</i>	hadd mulassanak, a kik ráülnek.
<i>Atēmē çektim ben binek dašēna,</i>	A lovamat a felszálló köhöz <sup>4</sup> vontam,
<i>šišanemi astēm ejer gašēna.</i>	a puskámat a nyeregbe akasz- tottam.

Jegyzetek: *vā-dēr*: Brussza és Szmirna között, leginkább *Balikeszir* vidékén nagyon gyakori jelenség az igék folyócelekvést kifejező alakjaiból a vég *r* kihagyása, e h. *var-dēr*, v. ö. *geli-vē* e h. *geli-ver* (gyorsan jöjj). Az *r* elveszését az önhangzó nyújtása pótolja, ép úgy mint az *l*-ét is pl. *gēdi* e h. *geldi* (jött), *gādē* e h. *kaldē* (maradt) | *deller* e h. *derler* (mondják), *binenner* e h. *binenler* (binnek ráülni) | *binek tašē* felszálló kő. Minden előkelőbb házban van egy ilyen kő, a lépcsőfő mellett, hogy könnyebben rászállhas-  
sanak róla a lóra | *šišane* rövidítve ebből: *šišhane*.

Töredékes dal, szintén rabló ének, *Balikeszer*-ből való. Egy *epe* útra keltéről van benne szó, a ki kalandok után jár és kész, épúgy mint a népkönyvbeli *Ferhád*, a szeretőjéért még nagy hegyeket is lerombolni.

## 9.

- 1 *Evimiz evimiz bizim evimiz,  
Balıkesir, Ulu-kırkaç jolumuz,  
kim bilir-kin nerde galdê Alimiz.* Házunk, házunk, a mi házunk,  
*Balıkeszir és Nagy-kirkács az  
útunk.*  
Ki tudja, hogy merre maradt a  
mi Alink.
- 2 *Manisadan cêxtêm bajram et-  
meje,  
üç gün bajram edüp gonup göc-  
meje.* Mániszából bajrám ünnepelni  
jöttem,  
három napi bajrámozás után ide-  
oda vendégeskedni.
- 3 *Kırkaçenan Gaja-dibi arasê,  
gojgun-ëmêş Mustafanêñ jarasê.* Kırkaç és Kaja-dibi (Szikla alja)  
közötti hely;  
fájdalmas volt Musztafának a  
sebe.
- 4 *Sêra sêra Deve-kövüñ hannarê,  
aytê gitti Mustafanêñ gannarê.* Deve-kőznek (Teve falu) egy sor-  
ban a fogadói,  
elfolyt Musztafának a vére.
- 5 *Arnavudlar atar atar vuramaz,  
Sinan zejbek eş bayêndan dura-  
maz.* Az albánok lőnek lőnek, de nem  
találnak;  
Szinán zejbeknek a párja kötelé-  
kétől nincs nyugta.
- 6 *Sinan-orlu gule japar daşenan,  
gözüm doldu gannê duman jaşê-  
nan.* Szinán-fi kőből csinál tornyot;  
szemem megtelt véres füst köny-  
nyével.
- B. *Aman efem tomruk zinjir  
dar gelir,  
bu gençlikte ölüm baña  
zor gelir.* R. Ugyan efém, a vastag láncz-  
nagyon szűk,  
ily fiatalon bajos nekem a  
halál.

Jegyzetek: *kojgun* kisázsiai tájszó, a sebről szólva «met-  
szőt, élest» jelent, a hangról pedig «áthatót, messze elhallót». —

Szintén zejbek rablódal, Brussza és Szmirma vidékéről. A dalban levő város- és helységnevek is mind e két város területéről valók. Két utasról van szó *Ali*-ről és *Musztafá*-ról, a kik ünnepelni mentek volna a városba, de útközben albán rablók (arnautok) támadtak rájuk és mind a kettőt megölték. *Szinán-fi* az albán rabló neve, és útfélen a rabló vára, a honnan rá-ráront az utasokra. Ennek szól a refrain is, melyben a fogoly panaszkodik a sorsa ellen és fájlalja, hogy oly fiatalon kell kimúlnia.

## 10.

*Evlerimiñ öñü daşlêz dejil-mi?* A mi házunk eleje nem köves  
hely-é?

*benim saña gösterdijim* a mit neked megmutattam

*bejaz beşlik dejil-mi?* nem fehér öt garasos-é?

*salla kjağülünü, genclik dejil-mi?* libegtesd az üstököd, nem-é ez  
az ifjúság?

*Evlerimiñ öñü Hajdar-dêr gel-* A házam elején Hajdár hadd a  
*sin,* jöjjön,

*aman geçilsin menşilis gurulsun,* óh múltjék el s multság rende-  
zödjék,

*aman gelsin, raki şarab içilsin.* óh jöjjön s pálinkát bort hadd  
igyunk.

*Jalêñez jatana ben eş olajdêm,* Bár lennék párja az egyedül s  
hálónak,

*ela göz üstüne ben gaş olajdêm,* bár lennék szemöldök kék sze-  
mek felett,

*şu fani dünjaja ben baş olaj-* bár lennék átadva e múltó vi-  
*dêm.* lágnek.

Jegyzetek: *menşilis* népies alakja az arab *meşlis* (gyűlés-  
gyülekezet) szónak; ezúttal mulatozók társaságát jelenti, mint  
megfelelője a perzsa *žümbüş*-nek. — Az úgynevezett mulatozó  
(*köçek*) dalok közé tartozik, melyek melódiájára táncolni szok-  
tak. Erre vonatkozik az első strófabeli *bejaz beşlik* fehér ötös, (öt  
piaszteres ezüst pénzdarab), melyet a tánczolónak a homlokára  
szokás ragasztani. A *raki* erős pálinka-féle ital, melyet «mastix»  
gyökérből szoktak készíteni, innen *masztika* neve is.

## 11.

- 1 *Evlerimiñ cñü jümsek galdêrêm,* A házaim eleje magas burkolat,  
*žanfes šelvar sêžmêš bejaz bal-* kanavász bugyogó szoritotta fe-  
*dêrêm,* hér lábikráját;  
*gêrçač pamurundan bejaz bal-* kirkácsi pamuknál is fehérebb a  
*dêrêm.* lábikra.
- 2 *Ibram oylan minareden ünneđi,* Ibrám ifjú a mináréról kiáltott,  
*Ismahan gêž gulay vēđi dinneđi.* Iszmahán leány odafigyelt s hall-  
gatta.
- 3 *Hajderinan Mentišeniñ arasê,* Hajdár és Mentise közötti hely,  
*Ismahanêñ annênda-dêr benneri.* Iszmahánnak a homlokán az  
anyajegy.
- 4 *Inže tüter Ismahanêñ bažasê,* Vékonyan füstöl Iszmahánék ké-  
ménye,  
*Ali oldu Ismahanêñ gožasê.* Ali lett Iszmahánnak a férje.
- 5 *Alcâžêž-têr Ibram oylan hêmarê,* Alacsony az Ibrám ifjú számará,  
*čul pačasê Ismahanêñ dôšêji.* nyeregtakaró az Iszmahán ágya.
- 6 *Molla Osman Ismahanêñ dajêsê,* Molla Oszmán az Iszmahán nagy-  
bátyja,  
*Abdull-ořlu bojnužlarêñ gêrmałê.* Abdulláh ifjúnak le kell törni a  
szarvát.
- B. *Aman Ismahan sevđim seni* R. Óh Iszmahán, el szerettelek  
*almaja,* volna venni,  
*alup-ta isterim seni gezeje.* elvettelek volna s úgy sétáltam  
volna veled.
- Aman Ismahan allê jazmajê sal-* Óh Iszmahán, piros kendőd ne  
*lama,* libegtesd,  
*jazêž baña sen gendiñe uđurma.* kár én értem, magadhoz ne  
csalogass.

Jegyzetek: *jümsek*: Brüssza zejbekjeinél *jüksek* (magas) helyett | *šelvar* (bugyogó) e h. *šalvar* | *kêrkač pamuru'*, a fehérség



géről és finomságáról híres pamut | *ünnedi* (kiáltott), kisázsiai tájszó: *ünnemek*. — Szerelmes vers, melynek főhőse egy *Ismahan* nevű asszony, a ki a mináréről lekiáltozó *Ibrámot* szerette ugyan, de azért a gazdag *Ali*hoz ment nőül. Ily nemű dalok hirtelenjében teremnek és idő multával nehéz bennük az összefüggést megtalálni. Néha egy gyenge gyanu is elég, hogy dalba kerüljön egy férfi vagy egy nő, sőt *desztánok* (dicsőítő és gúnyversek) is terjednek róluk, melyet a helység költője szokott készíteni. De mindig a népdal alapján. — *Ismahan* valószínűleg az *Esma haném* (Eszma asszony) összevonása.

## 12.

*Fadimeniñ tepelikli fesi vā,*  
*derelerde gojaç gojaç sesi vā,*  
*üç caldërma fesnen top basma-*  
*sê vā.*

*Fatmának csúcsoskás feze van, 1*  
*völgyekbe átható hangja van,*  
*három csomó feze s egy vég*  
*vászna van.*

*Fadimeji ajvalêçta bastêlar,*  
*şaularêñê gül dalêna astêlar.*

*Fatmát a birsalmásban fogták el, 2*  
*bugyogóját rózsa ágra függesz-*  
*tették.*

*B. Aman Fadmen nerden geljoñ ?*  
*gezmeden ;*  
*ben-de sandêm telli uçjur*  
*özmeden.*  
*aman Fadmen nerden geliñ ?*  
*iništen ;*  
*Fadme gêzêm sinjî geldî*  
*zümbüşten.*  
*Aman Fadmen nerden geljoñ ?*  
*tarladan ;*  
*salê-vêmiş ak gerdana*  
*parladan.*

*R. Ugyan Fatmám honnan jösz ?*  
*sétából ;*  
*azt hittem, hogy fonál madzag*  
*oldásból.*  
*Ugyan Fatmám honnan jöttél ?*  
*hegyről le ;*  
*Fatma leányom most jött meg*  
*a mulatságból.*  
*Ugyan Fatmám honnan jösz ?*  
*a mezőről ;*  
*leengedte a fehér kebelre a*  
*a csillogó nyakéket.*

Jegyzetek: *vā* e *h. var* szintén a zejbekek beszédjét jellemzi | *gojaç* e *h. kojak* ugyanazt jelenti, a mit a 9. számbeli *kajgun*, zejbek tájszó | *geljoñ* rövidített alakja a *gelijorsun* (jösz) má-

sodik személyű igealaknak. Az egész nyelvjárássterületen használatos, pl. *ne japijon?* e h. *ne japijorsun* (mit csinálsz), *ičijon* e h. *ičijorsun* iszol. Az első személy alakja szintén rövidített, pl. *japijon* e h. *japijorum*, *gelijon* e h. *gelijorum*, *gidijon* e h. *gidijorum* (megyek) | *geliñ* szintén rövidített alakja a *gelirsin*-nek, v. ö. *gidiñ* e h. *gidersin* (mész) | *Fadmen* az irodalmi *Fatmem* helyett. Az első személyi *m* helyett gyakrabban találkozni Anatóliában az *n* alakkal; v. ö. fentebb *japijon* e h. *japijorum* | *šinži* e h. *šimdi* (most), Brüssza és Szmirna vidékén egyaránt használatos; Brüsszában inkább *šinži*-t mondanak | *vėmiš* e h. *vermiš* (adott).

Az előbbihez hasonló tartalmu dal, csakhogy *Fatme* (tájkiejtéssel *Fadme*) még hirhedtebb, vagyis *fahiše*, *oruspu*.

## 13.

- <sup>1</sup> *Feraji dir deli göñül feraji,* Vidám a bolond szív, vidám;  
*türkmen gėzė gatarlamėš deveji,* türkmen leány felnyergelte a  
 tevét,  
*čėküp gider jajlasėna Bin-göle;* húzza és megy a rétyére *Bingölbe*  
 (Ezertő);  
*gollarė halhallė türkmen gėzlarė.* a karjai karpereces türkmen  
 lányok.
- <sup>2</sup> *Geminiñ direji čam-dėr dajan-* A hajó árbocza tölgyfa, nem  
*maz,* tartós;  
*tajfamėzė gavlet bastė ujanmaz,* legényinket félálom nyomta el,  
 fel nem ébrednek;  
*gėrk kiši-jdik hič birimiz ujan-* negyvenen voltunk, egyikünksem  
*maz.* ébred fel.
- B. Garib bülbül ne jatarsėñ ovada,* *R.* Szegény fülemüle mit fekszel  
 a fészekben?  
*jaurularėñ ferjaz eder juvada.* a fiaid siránkoznak a fė-  
 szekben.

Jegyzetek: *feraji* e h. *ferah* (vidám) | *halhallė* türkmen tájszó, főleg a vándorló jürük törzsek használják. Így nevezik ugyanis apró, arany pénzemből álló karékeiket | *ferjaz* e helyett *ferjad*. — Türkmen dal, *Kirezli* mellől.

## 14.

- Gerali dedikleri bir inşeden uşaz,* A kit *Geralin*ak hívnak, nyulánk<sup>1</sup>  
egy legény,  
*başına şal baylanır beline guşaz,* a fejére sált köt, a derekára övet;  
*argadaşemê sorarsaň barmaysız* ha a társamat kérded: az ujjat-  
arab. lan arab.  
*Djaur-Izmire inersem ejlerim* Ha lemegyek Gyaur-Szmirnába,  
*harab.* elpusztítom.
- Ju-da efeler arçama baytém,* Óh efék, visszafelé néztem: <sup>2</sup>  
*beş jüz atlé üc jüz jajan;* ötszáz lovas, háromszáz gya-  
logos;  
*tabançamê çektim ateş almadê,* pisztolyom felvontam, nem adott  
tüzet,  
*ardéma baytém zejbejim galmadê.* hátra néztem: zejbekem nem  
maradt.
- B. *Pamucz boçazêna geldim* R. Pamuk torkolatba jöttem,  
*gollarém baylê;* a karjaim meg vannak kötve;  
*Ajdin gonazêna geldim,* Ájdin konákjába jöttem,  
*arganém jaylê.* a kötelem zsiros.

Jegyzetek: *Gyaur-Izmir*, hitetlen Szmirnának nevezi *Szmirna* városát a török, mert nagyon sok benne a keresztény, főleg a görög. — *Gerali* vagy *Gereli*, hires zejbek rabló, a ki egyszer *Ajdin* városát is elfoglalta volt. Onnan fenyegette a szmirnai pasát és fegyveres zejbekjeivel meg az 'ujjatlan arab' nevű társával jó sokáig rémítgette a környék lakóit. A refrainbeli 'Pamuk torkolata' egy Ájdin mellett levő helység neve, a hol fogságba került, s innen hurczolták *Ájdin*ba és *Szmirná*ba.

## 15.

- Gereliniň boju selviden uzun,* *Gereli* termete hosszabb a czip-<sup>1</sup>  
rusnál,  
*gezelim daylarê jazile güzün,* barangoljuk a hegyeket nyáron  
és ősszel,

- ne ettim neyledim ballézēñ gēzē.* mit tettem, mit műveltem sógor-  
asszony lánya?
- <sup>2</sup> *Izmiriñ içinde oldu bir ojun,* Szmirnában egy játék történt,  
*kanarije doldu gurbannē gojun.* kanári madárral telt meg akár  
az áldozati bárány.  
*želletler geldī-de gāχ Alīm sojun.* Hóhérok jöttek, kelj fel *Alīm*,  
vetkezz.
- <sup>3</sup> *Ja Bejday česmesi harlajēp aχar,* *Bejdág* forrása csergedezvefolyik,  
*Gereli gursunu čoz žannar jaxar;* *Gereli* golyója sok lelket éget;  
*atēlmēs gumušlar šala kim bayar?* az odavetett ezüstre és sálra ki  
tekint most?
- B. Gitti genčlik elden dedī Gereli.* *R. Elmúlt,* oda az ifjúság, azt  
mondta *Gereli*.

Jegyzetek: *balléz*, e h. *baldéz* (sógorasszony) | *žellet* iro-  
dalmi alakban: *žellad* (hóhér) | *gāχ* népies kiejtése a *kalk*-nak  
l. 1. jegyz. Az *l* és *r* kihagyása pótló nyújtással, főleg szóközépen.,  
a Kasztamuni és Brussza vidéki nyelvjárásokban gyakori, pl. *gāχ-  
tēm* e h. *kalktēm* (felkeltem), *gōχtum* e h. *korχtum* (féltem) | *gumuš*  
e h. *gümüš*, ily hangrendi elváltozások a kasztamuni és a kóniai  
határ felé gyakoribbak. — Az előbbi dalnak egy másik vál-  
tozata.

16.

- <sup>1</sup> *Gereliniñ boju selviden uzun,* *Gereli* termete hosszabb a cip-  
rusnál,  
*čęzalēm daχlara jazēlan güzün,* menjünk a hegyekre nyáron és  
őszszel,  
*Izmiriñ içinde ballézēñ gēzē.* Szmirnában van a sógorasszony  
lánya.
- <sup>2</sup> *Urumelinden čęztēm sükjün ejle-* *Ruméliából* eljöttem, megnyu-  
*dīm,* godtam,  
*indim Ajdin gonayēna mekjam* *Ájdin* konákjába mentem, tanyát-  
*baχladēm;* ütöttem;  
*jürük Musa ben-de saña nettim* *jürük Musza* mit is vétettem  
*neyledim?* neked?

- Gujužęxtan čęxtęm gollaręm ba-  
rle,  
indim ben Ajdine uranęm jayle,  
vuruñ aslannaręm der zejbek Ali.* *Kujudsikból jöttem, a karjaim s  
meg vannak kötözve,  
Ajdinba mentem, a kötelem  
zsiros;  
üsséték oroszlánjaim: így szól a  
zejbek Ali.*
- Gujužęž čęsmeleri horlajęp azar,  
efe guršunnarę da-larę jazar,  
toplarę jajęlmęš, šala kim bazar?* *Kujudsik forrásai csergedezve 4  
folynak,  
az efe ólomgolyói hegyeket gyuj-  
tanak,  
ágyuik szétszóródtak; ki vet ügyet  
a sálra?*

Jegyzetek: szintén *Gereli*-t dicsőítő rablódal. A hagyomány szerint ruméliai eredetű volt; társa, az ujjatlan arab itt már *Alinak* van nevezve. A versszakok egyes részei különben majdnem minden ilyen dalban ismétlődnek és csak egyes viselt dolgaihoz fűződnek újabb verssorok vagy strófák. *Kujudsik* (kutacska) az *ajdini* kerület egyik helysége. *Ajdin* mellett jegyeztem fel e dalt, *Tire* nevű helységben.

## 17.

- Hamassanęñ ęrmaylarę čajlesin,  
žerrah gelsin jarelerim bajlesin;  
zarraf gęzę baš użunda ajlesin.* *Hamassza folyói hadd folyjanak 1  
jöjjön a sebész: hadd kösse a  
sebeim;  
a pénzváltó leánya hadd sirjon  
a fejemnél.*
- Hamassadan üc mum aldęm jax-  
maņa,  
jaxęp jaxęp güľ žemale baņamaņa.* *Hamasszából három gyertyátvet- 2  
tem meggyújtani valót,  
és gyujtva gyujtva hogy a rózsa  
szépségre nézhessek.*
- B. Ben aņamę gurbet ele jolla-  
ręm,  
aņam gelir deje göñüm ejlerim.* *R. Az agámat (urámat) idegen  
földre küldöm,  
és megnyugtatom magam, hogy  
majd megjön az agám.*

Jegyzetek: *čajlesin* e helyett *čajlasën* (*čajlamak* cserge-dez), v. ö. *bajlesin* e h. *baɣlasën* (*baɣlamak* kötni), *ajlesin* e h. *aɣlasën* (*aɣlamak* sírni). Ez alakok *Muɣla* vidékén használatosak, *Ájdin*-től délre, a földközi tengerhez közel eső zejbek területeken. — Hamássziai rablódal, töredék.

## 18.

- 1 *Ja Gereli dedikleri bir gara dana,* A kit *Gerelinek* hívnak, fekete  
tinó az,  
*čekti bēçayenē urradē mejdana,* kihúzta a kését és küzdő térre  
került;  
*hiç žihana gelmedi doɣuran aña.* nem is jött világra az őt szülő  
anya.
- 2 *Ja Manisa dedikleri güççük ga-* Az a kis város, a melynek *Manisza*  
*saba,* a neve,  
*kesilen kelleler gelmez hesaba,* a levágott fejek meg nem szám-  
lálhatók,  
*Ajdin zejbekleri döndü gasaba.* *Ájdin* zejbekjei a városba tértek.
- 3 *Ja filfiri finžandan ičtijim ša-* A bor, a mit porcellán findzsá-  
*rab,* ből ittam,  
*inerisem Izmir e derim harab,* ha *Szmirnába* megyek elpusz-  
titom;  
*argadašem sorarsañ, barmaɣséz* ha a társamat kéred: az ujjat-  
*arab.* lan arab ő.

Jegyzetek: *gara dana* (fekete tinó), a zejbek hősök díszjelzője v. ö. *kos* és *medve* ugyanilyen használatát | *güççük* e h. *küççük* (kicsiny) | *filfiri* sztambuliasan *filfili*, az irodalmi *faɣfuri* (porcellán) helyett.

Ujabb változata a *Gereli*-féle rablóénekeknek, *Iznik* mellől való, a márványtenger partvidékéről. *Manisza* nagy város *Szmirna* közelében, a régi görög *Magnésia*.

## 19.

*Jaz gelinže gemilerim jaylaněr,* Nyár jöttével a hajóim meg-<sup>1</sup>  
kenődnek,  
*güz gelinže tersaneje baylaněr.* Ősz jöttével az arzenálba kö-  
tik őket.

*žezairiñ harmannarė saurulur,* A szigettermései megcséplődnek,<sup>2</sup>  
*sarė saman buđajinen ajrėlěr,* a sárga szalma és a búza szét-  
választódik.

*Benim gonže gülüm eller alma-* Az én rózsabimbómat mások el<sup>3</sup>  
*sěn,* ne vegyék,  
*gardašėndan gajri kimse sarma-* testvéremet kivéve más ne ölelje.  
*sěn.*

B. *Tunus, Tarabulus, Mėsər, že-* R. Tunisz, Tripolisz, Egyiptom  
*zair,* és Algir,  
*sozaxlarė mermer dašlė,* az utcái márványkövesek,  
*güzelleri kalem gašlė.* a szépei iv-szemöldökük.

Jegyzetek: *žezair* sziget, átvittén *Algir*-t jelenti. — Töre-  
dékes rablódal, *Ödemiş* mellől, Szmirna és *Ájdin* közt.

## 20.

*Jemenimin čimčimi,* A kendőmnek a cifrája<sup>1</sup>  
*dayěn gėzlar inžimi;* tűzzétek fel lányok a gyön-  
gyömet;

*gač geže dir nerdejdiñ,* hány éjszaka már hol voltál,  
*gojnumėñ güjeržini.* szivemnek a galambja?

*Jemenimiñ sačayė,* A kendőmnek a rojtja,<sup>2</sup>  
*jar beliniñ bučayė;* a szeretóm derekának a kése;  
*Čekirgede ojniyor* *Čekirgėben* szoktak táncolni  
*Burusanėñ göčėji.* *Brusszának* a tánczosai.

*Jemenim jele jele,* A kendőmet szellőzgetve,<sup>3</sup>  
*jar gitti gorbet ele;* a rózsám elment idegen országba;

*gönder bi top ažem šalê,  
sarajê inže bele.*

küldj egy vég perzsa sált,  
hadd kötöm (göngyölöm) a vé-  
kony termetre.

<sup>4</sup> *Jemenimi jel aldê,  
dört janême sel aldê;  
gözüm baxop dururzan,  
nazlê jarê el aldê.*

A kendömet szél elvitte,  
négy felől elvett az ár;  
mialatt a szemem bámult,  
a hamis szeretőt más vette el.

<sup>5</sup> *Jemenimiñ alê vâ,  
dört janênda dalê vâ;  
gelmezseñ gelmeji-vê,  
senden kostax jarê-mâ.*

A kendömnnek pirossa van,  
négy oldalán ága van;  
hogy ha nem jösz, ne is jöjj,  
külömb a szeretöm mint te.

Jegyzetek: *çimçim* zejbek tájszó: czifraságot, czafrangot jelent | *nerdeidiñ* összevont alakja a *nerde-idiñ*-nek (hol voltál) | *bučağê*: *bučağ* e h. *piçak* | *čekirge* (tücsök), *Brussza* egy külvárosának a neve | *Burusa* avagy *Bursa* a népies kiejtése *Brusá*-nak | *göçcek* e h. *köcek* (tánczos) v. ö. *güççük* e h. *küçük* | *gorbet* e h. *gurbet* (idegen), a magánhangzók egy fokkal nyiltabb kiejtése szintén gyakori, v. ö. *baxop* e h. *bakup* (nézvén) | *kostak* *Brussza* vidéki tájszó.

A dal *mánik* összetételéből keletkezett, az egyes versszakoknak összefüggése nagyon laza.

## 21.

<sup>1</sup> *Karaža-oğlan der jolda bulun-  
duş,  
güzelleriñ tefterinden silindik,  
ah ilen uh ilen ömür geçindik.*

Barna ifjú úgy szól: az úton  
voltunk,  
a szépek füzetjéből kitörültek  
bennünket,  
ahhal uhhal (sóhajjal) töltöttük  
el életünket.

<sup>2</sup> *Karaža-oğlan der işimiz naçar*

Barna ifjú úgy szól: hiába való  
a dolgunk,



- aç-gežen göjsünde beñleri açar,* szőke leány kebelén nyílik az  
anyajegy,  
*ačėlan gülleri soldurur gaččar.* a nyíló rózsákat hervasztja és  
menekül.  
B. *Ben-de seni jaradanėñ gulu-* R. Én is annak a szolgálja vagyok,  
*jum.* a ki téged teremtett.

Jegyzetek: *tefter* e h. *defter* (füzet) v. ö. a *dėšarė* (kint) anatóliai *tėšarė* | *gaččar* e h. *kačar* (fut) l. a 20. jegyz. — Homályos és töredékes szerelmi dal.

## 22.

- Köseleniñ kirezleri beñlendi,* *Köszelének* a cserésznyéi meg-  
pettyesedtek,  
*Rajbe hanėm bu jellerde dillendi.* *Rájbe* asszony ezen a vidéken  
hírbe került.  
*Rajbe hanėm gara gomuš ha-* *Rájbe* asszony hóba tette a  
*muru,* tésztát,  
*gojuj-mė-dėr Köseleniñ čamuru.* sűrű-é vajjon *Köszelének* a sara.  
B. *Hajdė Rajbem seniñile gačča-* R. Nosza *Rájbem* hadd mene-  
*lėm,* külök veled,  
*ova kövlerine bajraz ačalėm;* a síkság falvaiban bontsuk fel  
a zászlót;  
*deñiz dalgalanmadan* *keljünk* át túlra, mielőtt még  
*öte gečelim.* *meghullámosodik* a tenger.

Jegyzetek: *Rajbe* női név, irodalmi alakja *Rahbe* | *jellerde* = *jer-lerde*, v. ö. *deller* e h. *der-ler* | *köv* e h. *kěj* (falv), l. *Deve-kövü* (Teve-falva). — *Ödemis*-ben jegyeztem fel, zejbek fuvarosmtól.

## 23.

- Kütahja jobunda buldum bi para,* *Akütáhjai* úton egy parát leltem, 1  
*ıvtira-dir gara-gözlüm ıvtira,* *rágalom* én fekete szemüm, rá-  
galom,

- mevlam bizi bu derdlerden gur- Isten szabadítson meg bennün-  
tara. ket e bajoktól.
- 2 Kütahjanêñ dejmanneri sêngel- Kütáhja malmai zörögnek,  
dar, a lányasszony aranyok után  
güccük hanem altên deje fêngel- áhitoz.  
dar.
- 3 Kütahja jolunda buldum bir in- A kütáhjai úton találtam egy  
žir, fület,  
ellerim kelepçe bojnum-da zinžir, a kezeim kalodák, a nyakam  
meg láncz,  
zinžiriñ jelleri durmajor sanžër, a láncz helye egyre sajoj.
- B. Amanêñ bišej oldum, R. Óh jaj valami történt velem,  
söjlejiñ bubameñ boržuna jan- mondjátok meg, hogy az apám  
dêm. adósságára égtem.  
žāra benem tütün benim kejf be- A szivarka az enyém, a dohány  
nim, az enyém;  
kjājam-me oldu el benim. a kedv az enyém, más lett-é  
a kjājám ?  
Garpuzê kestim sulandê, Felvágтам a dinnyét, elvize-  
sedett,  
jazma bojnuma dolandê. a kendő a nyakam köré csa-  
varodott.

Jegyzetek: *ivtira*: arab alakja *iftira* (rágalom) | *dejmen* összevonva = *dejirmen* (malom) | *sêngeldar* zejbek tájszó, *sêngeldamak* (zúgni, zörögni, dörögni); *fêngeldar* jelentés nélküli szó, a rím kedvéért van az előbbihez hozzáképezve. Ily rögtönzött szók nagyobb számmal vannak a kisázsiai nyelvjárásokban, a mint a szöveg végéhez csatolt szójegyzékből ki fog tűnni.

*Kütáhja* városáról vagyis inkább a kütahjai asszonyokról szóló dal; híresek a szépségükről és fényüzésükről, amolyan 'uticzif-rák'. Brusszában jegyeztem fel.

## 24.

- Kütahjanêñ onbeş oşax dërmeni,* Kütahjának a tizenöt nagy 1  
malma,  
*dar-mê geldi ayağena jemeni;* szük-é a lábodra a cipő?  
*Zümbül hanêm urum dejil er-* Zümbül asszony nem görög, ha-  
*meni.* nem örmény.
- Atêmê bayladêm nar ayağena,* A lovamat a gránátfához kö- 2  
töttem,  
*avropam dolaştê gül ayaçena,* az üstököm a rózsafára csava-  
rodott;  
*aman żellet nasê gëjdêñ bu žana.* ugyan hóhër hogyan ölhatted  
meg e lelket?
- Çukur-kövüñ altênda-dêr bahçea-* *Çukur-köj* (árok falu) alatt van 3  
*lar,* nak a kertek,  
*seniñ iñün gazan almêş ahçêlar,* te miattad kazánt vettek a sza-  
kácsnak;  
*Zümbül hanêm boğçasênê boh-* Zümbül asszony a csomagját cso-  
*çalar.* magolja.
- Çukur-kövüñ altênda-dêr Kirezli,* *Çukur-köj* alatt van *Kirezli,* 4  
*Zümbül hanêmêñ elinde terezi,* Zümbül asszonynak a kezében  
a mérték,  
*az-mê geldi jolladêjêm žerezi.* kevés-e a pénz a mit küldtem?
- B. Erisin dağlarêñ garê erisin,* *R. Olvadjon* a hegyek hava, ol-  
vadjon,  
*zingir damlarênê seller bürü-* láncz fedelét hadd fedje be az  
*sün.* áradat.  
*Jesillendi Çamlêžanêñ dağlarê,* Kizöldültek a *Csámlidsa*  
hegyei,  
*içinde oturur ağalarê bejleri.* benne laknak az agák és bejek.

Jegyzetek: zümbül örmény női név, jáczintot jelent: *dërmen* és *dejmen* = *dejirmen* (malom) | *avropa*, a homlokra lelőggő üstök, épügy nőknél mint férfiaknál; a hosszú haját *maşar biçimi*-

nek (magyar szabás) is nevezik Anatóliában | *terezi=terazi* | *çam-léza* a török főváros kisázsiai oldalán levő hegycsúcs neve, *Szkutari* szomszédságában.

## 25.

- 1 *Laz-oryluju dar sozayta vurdu-* A *láz* legényt szűk utczában  
*lar,* ütötték agyon,  
*gelen gečen bir laz-orylu dediler.* a jövő menő azt mondta rá, hogy  
csak egy *láz* legény.
- 2 *Laz-orylunuñ şengêrdaylê ma-* A *láz* legénynek csengős tűz-  
*şasê,* fogója;  
*azil olmuş Kütahjanêñ paşasê,* letették a *kütahjai* pasát,  
*çêxa gelmiş Ajşe gêzêñ goşasê.* előjött az *Ájse* asszony férje.
- 3 *Mezerimi jol üstüne gassênar,* A síromat az út mentén ássák  
meg;  
*gelen gečen živan ölmüş desinner.* hadd mondja a jövő menő, hogy  
egy legényhalt meg,
- B. *Aman Ajšem allê jazmañê sal-* R. Ugyan *Ájsém* piros kendődet  
*lama,* ne libegtesd,  
*ben jolžê-jêm, beni joldan ej-* útas vagyok, ne térits le az  
*leme.* utamról.

Jegyzetek: *şengêrdak* avagy *çengêrdak* egy csengős hangszer neve | *Ajşe gêz* *Ájse*-lány illetőleg asszony. A *kêz* szó Anatóliában «nőt» jelent, nem csak lányt | *mezer* e h. *mezar* (temető, sír) | *desinner* e h. *desin-ler* (hadd mondják).

Egy *láz*-ifjúról szóló dal, a kit *Ájse* asszony férje üttetett agyon. A harmadik strófát maga az ifjú mondja, a ki bűnös szerelméért életével lakolt.

## 26.

- 1 *Mustafam gaşlarê gara-dêr gara,* *Musztafám* szemöldökei feketék,  
feketék;  
*gerdende beññeriñ sêra-dêr sêra,* kebleden az anyajegyek egy  
sorban vannak, egy sorban;

*bu jël meskjenimiz bura-dêr bura.* ez idén a mi tartózkodó helyünk  
ittén van, itten.

*Dejirmen deresi bir uctan uça,* *Malom völgye egy végtől a má- a*  
*icinde jatmadêm üç gün üç geže.* *sikig,*  
nem feküdtem benne három na-  
pot és három éjjelt;  
*gurbannar kesejim sardêrêm geže.* áldozatot hozok azon éjjel, a  
mikor ölelem.

*B. Dejirmen deresi bülük-tür bü- R. Malom völgye részekből áll,*  
*lük,* *részekből,*  
*benim zîjerzîjim delik-tir delik.* az én tudóm össze vissza van  
lyukgatva.

Jegyzetek: *gerden* e h. *gerdan* (kebel). — Szerelmi dal  
Kirezli vidékéről.

## 27.

*Oda avlêşendan cêztem başem se- A szoba előcsarnokán kimentem, 1*  
*lamet,* *a fejem (egészségem) ép,*  
*çarşêja cêztem ben goptu gijamet ; a csársiba (vásárba) mentem, ki-*  
*vuruñ argadaşem allah emanet.* *tört az utolsó ítélet ;*  
*üssétek társaim, Alláh tartson*  
*meg.*

*Jüsežikten götürsünner Salimi, Magas helyről hozzák elő Száli- a*  
*eşim dostum sejir etsin halême.* *h-omat,*  
*társam s barátom hadd szemlélje*  
*a bajomat.*

*At-pazarênan Tatarlar arasê, At-pazár (Ló-vásár) és Tatarlar s*  
*gojax-mê-dêr telli gursun jarasê, fájdalom-é a csikos golyó sebe ?*  
*melhem bulêp saramamêş ninesi.* *írt nem talált s nem köthette be*  
*az anyja.*

*Ûc gêz-dêx göprü altênda say- Hárman voltunk lányok, a hid 4*  
*landêx,* *alá rejtőzködtünk,*

- aramadēx jer galmadē jozladēx.* hely nem maradt, a mit nem kerestünk s nem fürkészünk volna.
- 5 *Irmax kenarēnda esbab jujannar, jujēp jujēp gül dalēna serenner.* A folyó partján ruhát mosók, mosva mosva rózsaagra terítők.
- B. *Ben dojdum dūnjama Salih dojmasēn, benzilejin evlad jüzü gormesin.* R. Én beteltem a világgal, Szálík ne teljen be vele, soh'se lásson gyermek arcot úgy mint én.

Jegyzetek: *avlē* e h. *havlu* (udvar, előcsarnok). A hangrend emilyen alakulása, hogy a mélyhangsorbeli *u* helyett *ē* van, nagyon jellemzetes a kisázsiai nyelvjárásokra, v. ö. *bakēp* e h. *bakup* (nézvén), *jatēp* e h. *jatup* (feküdvén), *bulēp* e h. *bulup* (találván), *jujēp* e h. *jujup* (mosván) | *jüsežik* e h. *jüksežik*, még teljebben *jüksekžik* (*jüksek* magas) | *melhem* (ír, kenőcs) e h. *merhem* | *esbab* népies elváltozása az *esvab* (ruha) szónak. — Szerelmi dal, értelme elhomályosodott. Kütähja vidékéről való.

## 28.

- 1 *Paralē göprüden urredēm gečtim,* A *parali* hidon jöttem s átmentem rajta,  
*ežel šerbetini tasēnan ičtim,* a halál italát csészéstül ittam ki,  
*bir geže ičinde guš kimin učtum.* éjszaka idején madár módjára repültem el.
- 2 *Jükümü jüklettim gavranēm göčtü,* A terhemet felrakattam, a karavánom elköltözködött;  
*jassēja vāmadan guš kimin učtu.* mielőtt mégazestidő eljött volna, madárként elrepült.
- B. *Azlamajēñ gēzlar ablañēz gelir,* R. Ne sírjatok lányok, jön a nénétek;  
*gajlē gelemezziz gurban oluruz,* ha nem jöttök többé, áldozattá leszünk,  
*bir ijid joluna gurban oluruz.* egy legény életének leszünk az áldozata.

**J e g y z e t e k:** *kimin e h. gibi* (kép, ként) | *gavran*, metathesis-sissel = *kervan* (karaván) | *vāmadan e h. varmadan* | *gajlê* kisázsiai tájszó, valószínűleg a *gajri* mása. — Egy hosszú útra kelt embernek a dala, a kit úton baleset ért. A refrain egy lányé, a ki a keresésére indult és szintén odaveszett.

## 29.

*Penčereji ača gomuš,*  
*čil parajê sača gomuš,*  
*güzelleri seče gomuš.*  
*Emsem ujanmaz ujanmaz.*

Az ablakot kinyitotta,  
a fénylő pénzt kiszórta,  
a szépeket kiválogatta.  
Ha csókját szívom is, fel nem  
ébred.

*Penčeresi beš barmaxtan,*  
*öldüm jare jalvarmaxtan,*  
*al janax kirez dudaxtan,*  
*Emsem ujanmaz ujanmaz.*

Az ablakja öt ujjnyira,  
oda vagyok a rózsámhoz való  
rimánkodástól,  
a piros arcztól meg cseresznye  
ajktól.  
Ha csókját szívom is, fel nem  
ébred.

*Penčeresi penčeresi,*  
*bu geže žuma gežesi,*  
*gündüze dönmüş gežesi.*  
*Emsem ujanmaz ujanmaz.*

Az ablakja az ablakja,  
ma éjszaka péntek éjszakája,  
nappallá vált az éjjele.  
Ha csókját szívom is, fel nem  
ébred.

**J e g y z e t e k:** mániszertí népdal, melyet a refrain közössége köt össze. Az *em-* (szopni) gyakran használatos a 'csókolni' helyett, vagyis 'a húst mintegy szopva erősen csókolni.' Brüsszai tánczdal.

## 30.

*Samaeli čam dibinde dolašër,*  
*goža bečax al gannara bulašër,*  
*nazlê jarêm arxam sêra ulašër.*

*Szamaeli* fenyves alján kódorog,  
piros vérbe ragad oda a nagy kés;  
hamis rózsám én utánam sze-  
gődik.

- 2 *Gitmez oldu şu dağlarêñ du-* Nem mult el e hegyeknek a köde,  
*manê,*  
*goê jijitler vermez oldu amanê,* kos legények nem adnak már  
kegyelmet;  
*jarêñ guşlux jine gouga zamanê.* holnap reggeli időben megint  
harcz ideje.
- 3 *Aştêžarêñ garlê garlê dağ olsa,* Ha nagy havas hegy volna, a  
mit átlépek,  
*indižejim mor sümbüllü bağ olsa,* ha viola jáczintos kert volna a  
hova leszállok,  
*sevdižejim top zülüflü jar olsa.* ha göndör fürtü lányka volna, a  
kit szeretek.
- 4 *Duman vā-dêr şu dağlarêñ ba-* Kód van e hegyek tetején,  
*šênda,*  
*arzum galdê toprayile dašênda,* vágyam maradt a földjében és  
kövében;  
*bir ijidiñ hal galmasên bašênda.* legénynek ne maradjon baj a  
fején.
- 5 *Felejiñ sillesi ejledi sersem,* A sors csapása zavarttá tett,  
*iflah olmaz derler her kime sor-* a kit csak kérdek, azt mondja:  
*sam,* nem lesz meg a szerencse,  
*iflah olmaz ben bu dertten ölü-* ha e bajtól meghalok, oda a sze-  
*sem.* rencse.
- B. *Gahpe felek beni ešten ajêrdê.* R. A gonosz sors páromtól el-  
választott.

Jegyzetek: *ulašêr* zejbek tájszó | *zülüf* (haj), kedvelt kifejezése a népdaloknak a köztörök *sač* helyett, perzsa eredetije *zülf*. — Egy híres zejbek rablónak *Szamáclinek* a dala, a ki szintén Ájdin vidékén garázdálkodott. Egyes helyeit v. ö. a *Gereli* énekeivel. Ájdinban jegyeztem fel e dalt.



## 31.

- Sap jüklettim benim kañlêm užu-  
na,  
felejiñ ettiyi gitti güžüme,  
gêzêñ ninesi aɣlajor sücüme.* Tözeget raktam a taligám végire, <sup>1</sup>  
a mit a sors velem tett, nehe-  
zemre esett;  
a lány anyja az én hibámért sír.
- Čeker ajrêlêž janarêm elinden,  
alêrêm dedi-de döndü sözünden,  
ölem gurtulam hovarda elinden.* Bánt a válás, égek én miatta, <sup>2</sup>  
azt mondta, hogy elvesz s eltért  
a szavától;  
bár meghalnék s megszabadul-  
nék e kicsapongó keze közül.
- B. Elleriñ devesi gelir üzümđen,  
aɣlajê oldum gözümđen.* R. Mások tevéje jön a szőlőből,  
sírní kezdtem a szememből.

Jegyzetek: *kañlê* két kerekű szekér vagyis taliga | *ölem gurtulam* rövidítve = *ölejim* és *kurtulajém* | *aɣlajê oldum* dialektikus igealak, az irodalmi nyelvben kevésbé használatos. — Az Olympus-hegyi falvak közt jegyeztem fel.

## 32.

- Sarê-zejbek inip gelir iništen,  
her jannarê görünmejor gümbüş-  
ten,  
habarêm jož dün geže-ki žümbüş-  
ten.* Szőke zejbek lefelé száll a hegy- <sup>1</sup>  
oldalról,  
semmi része sem látszik ki az  
ezüstből;  
nincs tudomásom a tegnap éjjeli  
mulatságról.
- Sarê-zejbek inip gelir dereden,  
her jannarê görünmejor bereden,  
hekim napsên, eji oimadêž jara-  
dan.* Szőke zejbek lefelé száll a <sup>2</sup>  
völgyön,  
semmi része sem látszik ki a  
sebből;  
mit tegyen az orvos, ki nem gyó-  
gyultunk a sebből.
- Sarê-zejbek šu daɣlarda jaslanêr,* Szőke zejbek ezeken a hegyeken <sup>3</sup>  
tartózkodik,

- jařmur jařar silahlarê paslanêr,* eső esik, a fegyvere megrozsdásodik ;  
*benim jarêm gücüzükten uslanêr.* az én szeretőm kiskora óta eszedett.

Jegyzetek: *sarê* nemcsak sárgát, hanem szőkét is jelent | *inip* az irodalmi *inüp* helyett; v. ö. *gelip, gidip* | *napsên*, összevonva ebből: *ne japsên* (mit tegyen); v. ö. *nedežên* e h. *ne edežeksin* (mit fogsz tenni), *napažžān* e h. *ne japažžaksên* (mit fogsz csinálni). Ájdin vidékén *nedežên* helyett *nežžên* is használatos, valamint *nappatêrsên* e h. *ne japarsên* (*ne japup jatarsên*). — Rablóének, melynek a ‚szőke zejbek‘ a hőse. Brüssza vidékén jegyztem fel.

## 33.

1 *Sijah davuz depeli,*  
*gulažlarê güpeli,*  
*evlen derim evlenmez,*  
  
*šinži-ki gēžlar šüpeli.*

Fekete tyúk búbosan,  
a fülei függősen ;  
mondom házasodjék s nem házasodik,  
a mostani lányok kétesek.

2 *Gül gopardēm asmadan,*  
*fistan japtēm basmadan,*  
*gāχēñ bordan gidelim,*  
*pulis golu basmadan.*

Rózsát téptem a lugosból,  
szoknyát csináltattam vászonból;  
keljetek fel, menjünk innen,  
mielőtt a rendőrség el nem fog.

3 *Šu dašê galdêr-saňa,*  
*jêlanê öldür-señe,*  
*žanêñ gēž istijorsa,*  
*geseñi doldur-saňa.*

Ezt a követ emeld fel csak,  
a kigyót öld meg csak;  
hogy ha lelked lányt akar,  
erszényedet töltsd meg csak.

4 *Pembe üzüm saļžēmê,*  
*jarêm borda saļžê-mê,*  
*ja veriñiz jarēmê,*  
*aldêrêrêm aļžēmê.*

Piros szőlő fürtje,  
itt van-e rózsám elrejtve ?  
vagy adjátok a rózsámat,  
vagy az eszemet veszttem el.

B. *Allê-da basma nine nine jar,*

R. A pirosas is nyomott vászon,  
néne néne lány;

*pullu-da jazma nine nine jar,* a pettyes és rajzolt vászon,  
néne néne lány;  
*el oꝓlu benim neme neme jar,* másnak a fia mire való nekem,  
az ölelő is bájos, nem mondtam-é lány?  
*saran-da josma demedim-mi jar?*

Jegyzetek: *šinzi* e h. *šimdi* (mostan) | *bordan* = *burdan* (innen); lejjebb meg *pulis* = irod. *polis* (rendőr). — Mánikból összetett tánczdal, *Kirezli* mellől. A refrainje meglehetősen értelmetlen.

## 34.

*Sular alměš dejirmeniñ bendini,* Víz lepte be a malom víztartóját <sup>1</sup>  
*çoꝓ araměš bulamaměš dengini,* sokat kereste, nem találhatta a  
párját;  
*tüllü čičeklerden alměš rengini.* különféle virágoktól vette a  
szinét.

*Ajva dibi serin olur jatmaꝓa,* A birsalmás töve hívős a fek- <sup>2</sup>  
vésre,  
*gēzlar gelir sūrū sūrū baꝓmaꝓa ;* a lányok csoportonként jönnek  
nézni;  
*hepsi gitsin, jarēm galsēn jatmaꝓa.* mind menjen el, a rózsám ma-  
radjon feküdni.

*Salyēm olur šu dereniñ sōvūdū,* Nagy fűrtű e völgynek a nyírfája, <sup>3</sup>  
*gēz annen joꝓ kimden aldēñ övūdū?* lányka nincs anyád, kitől kaptál  
tanácsot?  
*onbešinde bir jar sevdim büjūdū.* egy tizenöt éves lányt szerettem,  
nagyra nőtt.

*Iki ördek daꝓ bašēnda gonarꝓan,* Két récze volt a hegy tetejére <sup>4</sup>  
szálló félben,  
*ujuměš galměšēm gerden emer-  
ken,* elaludtam a mint a keblét eső-  
koltam,  
*ben bu keremeti senden umarꝓan.* e kegyességet a mint tetőled re-  
méltem.



## 36.

*Céztém depeniñ bašena,*  
*alt janëm dere;*  
*dišlemišler alt jañara,*  
*her janë bere.*

Felmentem a domb tetejére, 1  
 alulról völgy;  
 megharapták az ajakát,  
 mindenfelől seb.

*Céztém depeniñ bašena,*  
*alt janëm bostan;*  
*sa7 golum joruldu,*  
*sol gola jaslan.*

Felmentem a domb tetejére, 2  
 alulról gyümölcsös kert;  
 a jobb karom kifáradt,  
 a bal karra támaszkodj.

B. Arabistan gézlaré,  
 ne don gi7er ne fistan.

R. Arábia lányai,  
 nem viselnek se bugyogót se  
 köntöst.

Jegyzetek: *dišlemek* ‚megharapni‘ értelmében tájszó. Itten ‚megharapással járó csokolást‘ jelent; úgy megcsókolta, hogy a foga helye is ott maradt. — Tánczdal *Kirezli* nevű faluban.

## 37.

*Tovana govun astëm,*  
*a benim mānet dostum,*  
*ben saña ne sōjledim,*  
*sen baña neden küstüñ?*

Az ereszre dinnyét akasztottam, 1  
 óh én makranczos szeretöm;  
 mit mondtam én neked,  
 miért haragudtál meg rám?

*Bahčalarda güz bülüžü,*  
*mānet-mi-siñ jüz gülüžü,*  
*ben seniñ-im dep dep,*

A kertekben őszi csirke, 2  
 makranczos vagy-é arcz nevető?  
 én a tied vagyok, ezt mondo-  
 gatva

*elleriñ olužu.*

a másoké levő.

Jegyzetek: *tovan* e h. *tavan* (eresz), és utána *govun* e h. *kavun* (dinnye); szokatlan zártabb kiejtések *Keleş* zejbekjei közt, *Ájdin* és *Ala-šehar* környékén | *dep-dep* összevonva = *dejüp-dejüp* (mondván).

## 38.

- <sup>1</sup> *Ülkerinen doyar sabah jêldêzê,* *Ülkerrel kél fel a reggeli csillag,*  
*bizi jaytê janzêrdê gêral gêzê.* *megégetett meggyulasztott a ki-*  
*rálylány.*
- <sup>2</sup> *Jêldêzlarêñ şahêsé,* *A csillagoknak sáhja,*  
*alemner patsahêsé,* *a világok pádisáhja,*  
*barmazênda hatem jüsük,* *az ujján pécset gyürü,*  
*golunda altun bilezik,* *a karján arany karperecz,*  
*gêzjagêz oylana janêz.* *a lányka az ifjúba szerelmes.*
- <sup>3</sup> *Şavak attê deller,* *Azt mondják: a hajnal pirkadt,*  
*ülker battê deller,* *azt mondják: az ülker szállt le;*  
*şavak atmaz ülker batmaz,* *a hajnal nem pirkad, az ülker*  
*anaslê-da benden gaçmaz.* *nem száll le,*  
*nem kerül el ő sem engem.*
- B. Doya doya sabah jêldêzê doya,* *R. Felkél a reggeli csillag, felkél,*  
*kjauran gêran gannê olur,* *a kerván girán véres lesz,*  
*doya doya sabah jêldêzê doya.* *ha felkél a reggeli csillag, ha*  
*felkél.*

J e g y z e t e k : *ülker* egy csillagzat neve (plejádok) | *janzêrdê* e h. *jandêrdê* (megégetett) | *şahêsé, patsahêsi*, raghalmozással e h. *şahê, patsahê*, v. ö. a sztambuli *kimi-si* e h. *kim-i* | *alemner* e h. *alem-ler* (*alem* világ) | *jüsük* e h. *jüzük* (gyűrű) | *janêk* dialektikus szó a 'szerelmes' kifejezésére (*janmak* égni) | *şavak* e h. *şefak* (hajnal).

Régi jósdal töredéke, nagyobbára értelmetlenné vált. Egy brusszai öreg embertől jegyeztem fel, a ki azt mondta róla, hogy a csillagokról ezzel a verssel szoktak volt jósolgatni.

## 39.

- <sup>1</sup> *Üc gêz-êdêz Ibrailden aldêlar,* *Hárman voltunk lányok, Brajlá-*  
*ikimiziñ jolda bojnun vurdular,* *ból vittek el;*  
*birimizi baş gêrala verdiler.* *kettőnknek az úton ütötték le a*  
*fejét;*  
*egyikünket a főkirálynak ad-*  
*tak el.*

- Ibrailden haž Ahmedin gēzē-  
jdēm,* Brajlából Hadsi Ahmed leánya 2  
voltam,  
*ak hahat üstünde gara jazē-jdēm,* fehér papiroson fekete írás  
voltam,  
*anam bubamēñ gējmatlē gēzē-  
jdēm.* apámnak anyámnak drága  
leánya voltam.
- Čēxa bilsem šu bajrēñ düzüne,* Bár fel tudnék szállni e hegy- 3  
oldal síkjára,  
*ujma dedim ujdē eller sözüne,* mondtam: ne higj s hittél a más  
szavának;  
*mail oldēm jaurum ela gözüne.* megszerettem a galambom kék  
szemét.
- Ibrailin česmeleri harlajor,* Brajlának a forrásai cserge- 4  
deznek,  
*jaylē gursun žijerimi dařlajor;* zsíros golyó a bensőmet égeti;  
*annem gadēñ sijim-sijim ařlajor.* anyámasszony el-elzokog ma-  
gában.
- Varēñ sōjleñ garib annem ajle-  
sin,* Menjetek mondjátok: szegény 5  
anyám hadd sírjon,  
*allarē čēxarsēñ gara bajlesin,* piros ruháit vesse le és feketét  
öltson,  
*ořlum geležek-tir gōñün ejlesin.* vigasztalódjék, hogy megjön a  
gyermeke.

Jegyzetek: *kahat* e h. *kjād* (*kjajēd* papír) | *gējmatlē* e h. *kijmetli* (értékes, drága) | *sijim-sijim ařlajor* keservesen, könnyhul-  
latva sír | *ajlesin* e h. *ařlasēñ* (sírjon), *bajlesin* e h. *bařlasēñ* (kös-  
sön). — Balladaszerű dal a három oláhországi testvérről, a kiket  
Brajlából raboltak el. A két ifjút az úton ölték meg, a lányt elad-  
ták a „főkirálynak“. Szomorú fogságából énekei a lány e dalt,  
mely egy másik változata szerint, azzal végződik, hogy visszakerül  
anyjához. Ájdin vidékéről való.

## 40.

1 *Varêñ sôjleñ anama,*

*sandêrêmê ačmasên,  
čuha šaularlarêma  
tel uçuru daxmasên,  
Arifim gelir deje  
bu jollara baymasên.*

2 *Ak-isarêñ zejbeji üstüm atlade,*

*gelen gečen azeb Arif bu-mê-dêr  
dedi.*

*B. Arifim Arifim  
jangên bajgen Arifim,  
bir josma joluna ölüp  
giden Arifim.*

Menjetek, mondjátok meg  
anyámnak:

a ládámat ne nyissa ki,  
a posztó bugyogóimra  
finom madzagot ne illesszen;  
azon hitben hogy Árifja jön,  
ezen utakra ne nézzen.

Akiszárnak (Fehérvár) zejbekje  
sodromból kivett,  
a járókelők azt mondták, vajjon  
ez-é Árif.

*R. Árifom Árifom,  
heves méla Árifom,  
egy bájos miattmeghaló Árifom.*

J e g y z e t e k: *šaular* metathesissel = *šalvar* (bugyogó). — Töredékes dal egy Árif nevű rablóról, a ki elkerült otthonról és úton érte utól szomorú sorsa.

Dr. KÚNOS IGNÁCZ.



## Egy vepsz daltöredék.

Ahlqvist Ágost, kinek korai elhunytát a finn tudomány csak imént siratta meg, azt mondja «Muistelmia matkoilta Venäjällä» (Úti emlékek Oroszországból) című könyvében, hogy a vepszek-től nem hozott dalokat azért, mert vepsz dal egyáltalán nincs. Határozottan állították előtte, hogy ott emberemlékezet óta kizárólag orosz a dal nyelve és senki sem tud arról, hogy ott valaha vepszül daloltak volna. Ebből ő azt következteti, hogy a vepszeknek soha sem is voltak dalaik és — teszi hozzá — «nyelvük rendszere is olyan, hogy a runóalkotásnak az a módja, melylyel a mi nyelvünk (a finn nyelv) él, ki van és ki volt belőle zárva.»

Habár ez az állítás nincs minden alap nélkül, mégis túlságosan merevnek bizonyul azzal szemben, a mit alúlirott az 1889. év nyarán a vepszeknél tapasztalt. Az csakugyan áll, hogy a vepsz ember mai napság munka és multság közben mindig oroszul dalol, oroszul recitálják lakodalom, temetés stb. alkalmával a sirató verseket, oroszul mondják a ráolvasó igéket is, de azért szó sincs róla, hogy vepsz dal egyáltalán ne léteznék. Igaz, hogy ha vepsz dal felől tudakozódunk, majdnem mindenütt az az első felelet, hogy ilyen dal egyáltalában nincs, hogy ilyent soha senki se tudott, és így tovább; de némi idő múlva, a bizalom növekedtével, a gyermekek lassanként mégis eszmélnek egyre-másra s utóvégre akad valami vén asszony, a ki előáll azzal, hogy tud ő egy «igen-igen régi dalt.»

Kétségtelen, hogy azok a dalok, melyekhez ily módon juthatunk, nem valami nagy becsűek. Jó részük gyermekdal és versike. Természetes egyébiránt, hogy épen a gyermekdalok vepsz nyelvűek, mert a gyermekek általában még nem értik az orosz nyelvet, míg a felnőttek ma már csaknem mindnyájan. De azért van még néhány szerelmi dal is, melyekben az ifjú megénekli epedését a «piros, csinos arcz, a lenolajtisztza szem, a tejfölszínű nyak és a fekete, csinos szemöldökök» után, vagy melyekben a leány megsalt szerelméről dalol, vagy igéri, hogy levelet ír a fehér czárnak, hogy fogadja el testvérét katonának és engedje haza érte a kedvesét. Azomban oly dalaik, melyekben bármi csekély mythosi vonás jelent-

keznék vagy a régibb kornak valamely ismertető jele tűnnék föl, jóformán alig léteznek. Csupán egyetlenegyre akadtam ilyenre, de ez aztán ismeretes a vepsz lakosságnak egész területén s belőle több változat van gyűjteményemben följegyezve. Legyen szabad ezt itt bemutatnom úgy, a mint az Ojat folyó partján levő Ladv nevű egyházközségben dalolják és alább mellékelnem hozzá a szó szerinti finn és a magyar fordítást.

### Vepszül:

*Joksiñ, joksiñ jogut mö,  
 Ülez katsuiñ: päivöi paštab,  
 Aléz katsuiñ: kudmoi kuštab,  
 Jogoid' mö katsuiñ: venoi ajab.  
 «Keněn netse venēhut?»  
 Tatoihuděn venēhut!  
 «Ota tatoim venoihe!»  
 «Ei le tütöim sijaštaiž:  
 Itše istun peraižes,  
 Jougaižed nē nenaižes,  
 Kädudēd nē melaižes.  
 Andan miñä sinun, tütöi, Päivöin  
   taga mehelē.»  
 «En mänē miñä Päivöin taga  
 Pitkikš päivikš pašmaha.»*

*«Andan miñä Kudmoin taga.»  
 «En mänē miñä Kudmoin taga  
 Pitkikš üikš kuštamaha,  
 Viluikš zorikš kištamaha.»  
 «Andan miñä sinun Täthhōin  
   taga.»  
 «En mänē miñä Täthhōin taga  
 Pitkikš zorikš pilkištumaha.  
 Mäněn miñä lesk'akan poigan  
   taga  
 Krestjanskiad radod radmaha,  
 Magedad lounat šómha,  
 Kanzad zavodmaha  
 Lapsid tehmaha,  
 Peřemenoid' kazvatamha.»*

### Szószerinti szuomi-finn forditás.

*Juoksin, juoksin jokea myöten,  
 Ylös katsoin: päivä paistaa,  
 Alas katsoin: kuu kumottaa,  
 Jokea myöten vene ajaa.  
 «Kenen tuo venonen?»  
 Taattosen venonen!  
 «Ota, taatto, venehesen!  
 «Ei ole tyttöni sinulle sijaa:  
 Itse istun peräisessä (s. o. pe-  
   rässä).  
 Jalkaiset ne nenäisessä,  
 Kätöset ne meläisessä.»*

*Annan minä sinut Päivälle  
   vaimoksi.»  
 «En mene minä Päivälle  
 Pitkiksi päiviksi paistamaan.»  
 «Annan minä Kuutamalle.»  
 En mene minä Kuutamalle  
 Pitkiksi öiksi kumottamaan  
 Viluiksi koiteajoiksi loistamaan.»  
 «Annan minä sinut Tähdelle»  
 «En mene minä Tähdelle  
 Pitkiksi koitteiksi pilkistele-  
   mään.»*

*Menen minä leskiaank pojalle,  
Talonpojan tytöä tekemään,  
Makeata lounatta syömään,*

*Perhettä hankkimaan,  
Lapsia synnyttämään,  
Sukupolvia kasvattamaan.*

**Magyar fordítás:**

Futok, futok a folyó mellett,  
Fölnézek: a nap süt nagyban,  
Lenézek: hát holdvilág van.  
Nézem a folyót: csónak megy  
rajta.

«Kié ez a csónak?»  
Apámé a csónak!  
«Végy apám a csónakodba!»  
Nincs leányom itt helyed.

Én ülök a farában,  
Lábacskám az orrában,  
Kezeckém a kormányon.  
Od'adlak én téged leányom fe-  
ségül a naphoz.

«Én biz a naphoz el nem me-  
gyek,

Hogy naphosszat sütkérezzek.»  
Odaadlak hát a holdnak.

«Én biz a holdhoz el nem me-  
gyek,

Hogy éjtszaka fényeskedjek,  
Hús hajnalban ékeskedjek.»

Od'adlak hát a csillaghoz.

«Nem megyek én a csillaghoz  
sem,

Hajnalhosszat pislákolnom.

Özvegy asszony fiához mék,

Mezei munkát mívelnem,

Jóízű ebédet ennem,

Házi népet alkotnom,

Magzatokat szülnöm,

Nemzedéket fölnevelnem.»

Ilyenféle, habár némileg eltérő szavakkal, ezen dalnak valamennyi variánsa, melyek nálam jegyzékbe vannak véve. Néhányszor azt is mondták, hogy ez csak töredéke egy igen hosszú dalnak, mely már feledésbe merült és már a gondolat homályossága is bizonyítja a darabnak töredékes voltát. A finn költészetnek minden ismerője észreveszi, miből ered ez a homály, nevezetesen, hogy itt tulajdonkép két ballada van összekeveredve.

A finn nép lyrai runói gyűjteményének, a Kanteletarnak III. részében van egy ballada, a «megszabadítandó leány» (Lunastettava tyttö), melynek egyik változata (Kanteletar III: 31.) összevág töredékünk kezdetével. Ott egy leányról van szó, a ki

Föltekinte az egekre,  
Fönn az égen nap süt szépen,  
Letekint a föld színére,  
A föld színén csónak mégyen.

Apja csónakja ez, s a leány kéri apját, vegye föl a csónakjába, de az apa nem teszi meg. Következik azután az anyja, leánytestvére, bátyja csónaka, de közülük egyik se hajlandó a leányt csónakjába fogadni, míg végre jön a vőlegény, a ki teljesíti kérését. Mily csekélyre s értelmetlenre száradt le a vepsz runóban ez a ballada!

E dal, mely a csónakba kéretőző leányról szól, csak Karjalában és Ingermanlandban ismeretes. Meglehet, hogy eredetileg más ballada ez,

mint azon Európaszerte elterjedt költemény a «megszabadítandó leányról», vagyis az elrabolt leányról, a ki hiába kéri apját, anyját, férfit és leánytestvérét, hogy váltságdíjjal megmentse, míg végre a vőlegénye váltja ki. Messzire vezetne, ha a balladatárgy eredetét és viszontagságait akarnók fejtegetni, legyen szabad e tekintetben csak a bold. Krohn Gyula professzornak a Virittájá II. részében közölt becses dolgozatára utalnom.

A dal utórésze, hol a leánynak a naphoz, holdhoz vagy a csillaghoz meneteléről van szó, szemmel láthatólag egészen más balladakörbe tartozik. Egy kissé lazán is függ össze az előzővel, noha majd mindig annak folytatásaként dalolják. Talán a dal kezdetén említett nap és holdvilág hatott ez eredetileg teljesen különálló balladatárgyak összevegyítésére. A dalnak ez a fele összevág ama régi finn balladával, mely a Kanteletarban «Suometar kéri» (III : 6.) czímen található. Ebben sokkal bővebben elé van adva, hogy miképen jönnek a Snometar kérii különféle helyekről :

Kérőket a hold is küldte,  
Kérő jött a naptól szinte,  
Harmadik a sarkcsillag volt.

A hold kosarat kap, mert a leány nem akar a «holddal együtt éjjel lenni»; de nem hajlik a leány a naphoz sem, a ki tavaly nyáron leégette hevével a gabnavetéseket; hanem az a boldog, a kihez a lány elmegy, a csillag, mert az «nem kering és nem kanyarog, sem alakját nem cseréli.»

Sajátságos, hogy ez a Holdról, Napról és Csillagról mint kérékről szóló ballada egész teljességében csupán az észteknel van meg, s a Kanteletarban található finn dal, úgy látszik, csak fordítás az észtből. Nyugati Ingermanlandban, melynek runótárgyai általában egyeznek az észtekéivel, sőt Karjalában is megtaláljuk e dalnak némely változatait, habár azok, a melyeket ismerünk, alakjukra nézve meglehetősen romlottak. Hogy vajjon az észtek és a vepsz alakoknak e párhuzamossága egységük idejéből való emlék-e, vagy csak egy közös (orosz ?) forrásból ered, annak vizsgálatába ezúttal nem bocsátkozhatom.

Mindenesetre ily töredéknél létezése a vepszek között, a kiktől eddig egy sornyi runó sem vala ismeretes, igen figyelemre méltó. Egészen más következtetésre indít ez bennünket, mint a melyre Alqvist jutott, nevezetesen arra, hogy egykor a vepszek népköltészete is gazdagabb volt, épúgy, mint egyéb finn népeké. Az eloroszosodásnak hatalmas ereje, mely a vepszek szokásaira, világnézetére s nyelvére is hatott, elpusztította, elnémította népdalukat is. Nem telik bele igen nagy idő, s a vepsz nép megszűnt létezni, úgy hogy majd csak egyes vidéknek fenmaradó finn helynevei, mint megannyi sírkő, fogják bizonyítani, hogy ott valaha finn nép lakott.

SETÄLÄ EMIL.

## A M. T. AKADEMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

**NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK.** Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXI. köt. 1862—1890. Ára kötetenként. II—X-ig 1 frt 50 kr., XI-től fogva . . . . . 3 frt.

**NYELVEMLÉKTÁR.** Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1874—86. 8-adrét.

I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Cod. Közzéteszi: Volf Gy.

II. kötet. Weszprémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: Volf Gy.

III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: Komáromy L. és Király P.

IV. V. kötet. Érdy C. Közzéteszi Volf Gy.

VI. kötet. Tihanyi C. Kazinczy Codex. Horvát Codex. — VII. kötet. Ehrenfeld Cod. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. kötet. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulesár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömör C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. kötet. Fesztetics Cod. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolci töredék. — Közzéteszi Volf Gy.

Ára kötetenként 2 frt.

**RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Kinyomatta Toldy; a Csemesz-törelék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. . . . . Ára 6 frt.

**RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.

**CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.

**UGOR FÜZETEK.** Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatványok. 1879. Ára 60 kr.

II. sz. Zürjén nyelvmutatványok. Közl. Budenz J. s Halász I. 1883. Ára 60 kr.

III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.

IV. szám. Máté evangélioma moksa-mordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. . . . . Ára 60 kr.

V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatványok és nyelvtanulmányok I. 1884. . . . . Ára 60 kr.

VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Lule- és Pite-lappmarki nyelvmutatványok és szótár 1885. . . . . Ára 1 frt 20 kr.

VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Jemtlandi lapp nyelvmutatványok. 1886. . . . . Ára 60 kr.

IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvtudományok. 1887. . . . . Ára 1 frt 20 kr.

(Különnyomatok a "Nyelvtud. Közlemények"-ből.)

- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta T o l d y F. 1866. Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál 1864. . . . . Ára 2 frt.
- MAGYAR-UGOR ÖSSZEHAONLITÓ SZÓTÁR. Irta Budenz J. 1873—81. Ára 5 frt.
- A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor 1872. . . . . Ára 1 frt.
- A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. 1873 Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVUJITÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. 1873. . . . . Ára 1 frt.
- KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- SIMONYI ZS. A magyar kötőszók, egyttal az összetett mondat elmélete. I. kötet. (A mellérendelő kötőszók.) 1881. . . . . Ára 1 frt 20 kr. II. III. köt. (Az alárendelő kötőszók) 1882—83. . . . . Ára 2 frt 70 kr.
- KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 1875. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 1876. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 1877. Egy-egy füzetnek ára . . 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár. I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 21 frt 65 kr. — IX. köt. 1881. Ára 3 frt 20 kr. — X. köt. 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt. 1885. Ára 5 frt 10 kr. — XIII. kötet. 1886 Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt. 1887—89. Ára 3 frt 80 kr. — XV. köt. (1—9. sz.) . . . . Ára 4 frt 65 kr.
- SIMONYI ZS. A magyar határozók. I. köt. 1. és 2. fele 1888 és 1890 Ára 3 frt 20 kr.
- SZINNYEI JÓZSEF. Finn-magyar szótár 1884. . . . . Ára 3 frt.
- AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHAONLITÓ ALAKTANA. Irta Budenz J. Első füzet: Igeképzés. 1884. (Különnyomat a Nyelvt. Közl.-ből.) Ára 1 frt. Második füzet: Névszóképzés. 1887. . . . . Ára 80 kr.
- A PHONETIKA ELEMEL, különös tekintettel a magyar nyelvre. Irta Balassa József dr. 1886. . . . . Ára 70 kr.
- VOTJÁK NÉPKÖLTÉSZETI HAGYOMÁNYOK. Gyűjtötte és fordította dr. Munkácsi Bernát 1887. . . . . Ára 2 frt.
- OSZMAN-TÖRÖK NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY. I., II. köt.: *Oszmán-török népmesék és népdalok*. Gyűjtötte dr. Kúnos Ignác. 1887—89. Ára 5 frt 10 kr.
- HÁROM KARAGÖZ-JÁTEK. Török szövegét följegyezte és magyarra fordította dr. Kúnos Ignác. 1886. (Különnyomat a Nyelvtudományi Közlemények XX. kötetéből.) . . . . . Ára 1 frt.

NYELVTUDOMÁNYI  
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

**BUDENZ JÓZSEF.**

HUSZONKETTEDIK KÖTET.

III. ÉS IV. FÜZET.

*Ára 1 frt.*

BUDAPEST, 1891.

## TARTALOM.

A svédországi lapp nyelvjárások. — <i>Halász Ignác</i> ... ..	161
Az <i>n</i> egyes-számi 2-dik személy-rag a zürjénben. — <i>Budenz J.</i> ..	260
Kisászsiai török nyelv. II. Brüssza-vidéki szólások. — III. Láz dalok. — Szójegyzék. — <i>Dr. Kúnos Ignác</i> ... ..	261
Kisebb Lule-lappmarki nyelvjárások <i>Halász Ignác</i> ... ..	299
A magyar szókincs eredetéhez. — <i>Imeg. ing.</i> — <i>B. J.</i> ... ..	319

---



# A svédországi lapp nyelvjárások.

Székfoglaló értekezés.

(Olvastattott a M. T. Akadémia 1889. márczius 4. tartott ülésén.)

Régóta hálával vagyok eltelve a Magy. Tud. Akadémia iránt, mely szerény működésemet figyelemmel kísérve törekvéseimben mindig gyámolított, megkezdett utamon folyton buzdított, serkentett. Ha valamely tudományos céljt sikerült elérnem, azt csak a Magy. Tud. Akadémiának köszönhetem, mely az ugor nyelvek részletes kutatásának fontosságától áthatva célom elérésére erkölcsi és anyagi támogatásban részesített. Csakis az Akadémia segélyezése tette lehetővé a lappokhoz való utazásaimat, s midőn utazásaim eredményének egy része ugyancsak az Akadémia kiadásában megjelent, a legnagyobb kitüntetésben részesített, mely magyar tudóst érhet: körébe fogadott, levelező tagjává választott.

A megválasztást szívem mélyéből köszönöm és buzdításul veszem jövőd munkálkodásomra. Nem tudom e kitüntetését más-kép meghálálni, mint hogy azt tűzöm ki éltel feladatává, hogy azon tudományágot, melyet eddig műveltem, t. i. a magyar és ugor összehasonlító nyelvészetet, tőlem telhetőleg mennél nagyobb virágzásra segítsen s általában az Akadémia tudományos törekvéseiben tehetségemhez képest mennél hathatósabban közreműködjem.

Engedje meg a mélyen tisztelt Akadémia, hogy jelen székfoglaló értekezésemnek tárgyát azon tudománykörből válasszam, melylyel az utóbbi években leginkább foglalkoztam, t. i. a lapp nyelv köréből. A svédországi lapp nyelvjárásokat, melyekről eddig úgyszólván semmi tudomásunk sem volt, szándékozom röviden

ismertetni: ki akarom mutatni azon viszonyt, melyben egymással vannak és milyen nyelvészeti tanulságokat szolgáltatnak.

\* \* \*

## BEVEZETÉS.

A lapp dialektusok általános felosztása. A svéd-lapp könyv-nyelv. Az eddigi népnyelvi följegyzések.

Ha azon segédeszközöket, melyekkel az indogermán nyelvészet rendelkezik, a mieinkkel összehasonlítjuk, elszomorító tapasztalásra jutunk. Amott gazdag irodalmú, ezer sőt több ezer éves múlttal bíró nyelvek kész anyagában búvárkodhatik a kutató s csak arra szorítkozik, hogy a meglevő anyagból vonjon le akár egy szűkebb nyelvindivídiumra, akár az összes rokon nyelvekre vonatkozó összehasonlító következtetéseket. Az ugor összehasonlító nyelvészet terén búvárkodó ellenben mindössze csak két olyan nyelvet talál, mely az anyagot nagy terjedelemben, majdnem készen bocsátja rendelkezésére, t. i. a magyart és a finnt, a finnek egy dialektusát, az észti nyelvet is ideértve. Csak e kettőnek van számbavehető irodalma, s különösen a magyarnak, jelentékeny multja is s csak e kettőnél van a nyelvi anyag meglehetősen teljességgel feldolgozva. E két nemzet az csupán, melynek nyelvét saját fiai művelik, melynek nyelvtörvényeit saját fiai kutatják. A többi ugor népek nyelvéről ahhoz képest, a mire szükségünk volna, igen csekély adataink vannak. Ezeknek nem hogy irodalmuk, nem hogy multjuk volna, hanem a legnagyobb részének még a szókincse, nyelvtana is hiányosan van földolgozva és az élő nyelvet minden tekintetben híven föltáró adataink csak elenyésző csekély számmal vannak. Az ugor nyelvészettel foglalkozónak nemcsak építenie kell, hanem az emelendő épülethez a köveket is magának kell összehordania.

Az ugor nyelvészet történetét kezdettől fogva ez a két irányú munkásság jellemzi. Hunfalvynak és Budenznek az elvek megállapítása közben folyton az anyag összehordására is tekintettel kellett lenniök s midőn az egyes nyelvek grammatikáját megírták, midőn összehasonlító tanulmányokat tettek, egyúttal szövegeket is kellett közleniök, magyarázniök. De most is, midőn az épület

már nagyjában föl van emelve, sem mondhatjuk, hogy e földadat megszűnt volna, sőt követelőbben lép föl mint valaha.

A részletekben való búvárkodás jellemzi ma korunk minden tudományát, ez jellemzi nyelvészetünket is. Különösen az ugor nyelvészettel foglalkozók érzik nagyon élénken, hogy az ugor nyelvek részletes kutatására, az egyes nyelveknek a helyszínén való tanulmányozására és minél több népies szöveg és minél terjedelmesebb szókincs gyűjtésére égető szükség van. A rokon nyelvek bővebb búvárlásának szükségét érezte a finn tudományos világ, mely egész társaságot, a *Suomalais-ugrilainen seura*-t, alakította külön e célra és érezte már régtől fogva Magy. Tud. Akadémiánk, mely évtizedekkel azelőtt Reguly utazásainak előmozdítója és újabban Munkácsi Bernát s saját csekélységem e célra irányuló törekvéseinek hathatós támogatója lett.

Saját részletes tanulmányom a lapp nyelv, különösen a svéd-lapp nyelv felé vont, melyről csak nagyon fogyatékos ismereteink voltak. Pedig több fontos nyelvészeti kérdésnek megfejtése függ e nyelv alapos átbúvárlásától. Hogy mást ne említsek, csakis a lapp nyelv teljes szókincsének összegyűjtése és összes dialektusainak részletes kutatása vethet élénkebb világot azon kérdésre, vajjon a lapp nyelv csakugyan dialektusa-e a finnek, akár az észti, vót vagy liv nyelv, mint Castréntól Donnerig majdnem minden finn nyelvész véli, vagy pedig Budenznek van-e igaza, a ki a lapp nyelvnek közép helyet jelöl ki az északi és déli ugor ág között és a finnel való nagy hasonlóságát nem dialektusi viszonyból, hanem a finnségnek a lappra aránylag újabb időben gyakorolt nagy hatásából magyarázza.

Az összes lappságot eddigelé négy fő nyelvjárásra szokták fölosztani: a finmarki vagy norvég, az Enaretó melléki vagy finnországi, a kóliai félszigeti vagy oroszországi és a svéd-lapp nyelvre. Saját tapasztalásom szerint azomban még egy ötödik, eddig teljesen ismeretlen fő nyelvjárással toldhatjuk meg az eddigieket, t. i. a déli lappal, szorosabban jemtlandival, és egy hatodikkal, az északi svédországi dialektussal, melyekről értekezésem folyamában bővebben fogok szólni. E hat fő nyelvjárás mindegyikében annyi speciális hang- és alaktani, sőt mondattani sajáttság is fejlődött ki, hogy ma már teljesen külön nyelvekként tekinthetők és sokkal nagyobb a különbség közöttük mint a svéd és dán nyelv

vagy az egyes szláv nyelvek között. A mellett mindegyik fő nyelv-járásban egész sereg egymástól többé-kevésbé eltérő alnyelvjárás van, melyek, habár egy jelleműek, mégis annyi különös sajátágot fejtettek ki, hogy egy-egy ilyen alnyelvjárásbeli sem képes már megérteni a másik dialektusbelit. Genetz a kólai lapp nyelvben öt egymástól igen eltérő dialektust említ, a finmarki lappságnak is számos aldialektusát sorolja föl Friis, az Enaretó melléki lapp nyelvről szóló közlemények szintén két eltérő dialektussal ismer-tetnek meg bennünket, a svéd-lapp nyelvben pedig, mint látni fogjuk, szintén vannak egymástól igen elütő jellemű nyelvjárások, a melyek mindegyikében több igen különböző alnyelvjárás is él. Mielőtt azomban ezeknek leírására áttérnék, ismerkedjünk meg azzal a nyelvvel és annak a nyelvnek történetével, melyet eddig svéd-lapp név alatt ismertünk.

Nem mondhatjuk, hogy a svédországi lappok nyelvének ismer-tetése teljesen el lett volna hanyagolva. A skandináv népek azon igyekezete folytán, hogy a pogány lappokat a keresztény hit számára megnyerjék, magát a lapp nyelvet is kezdték művelni és ha egészen a legújabb korig valamit a lapp nyelvről tudunk, azt legnagyobb részt a hittérítő buzgalomnak köszönhetjük. A XVII. századtól fogva s különösen a múlt században a svédek minden erővel rajta voltak, hogy a keresztény hitet az országukban élő lappok között terjesszék. Belátták, hogy egy népet a saját nyelve segítségével téríthetnek meg leginkább, tehát olyan papokat nevel-tek, a kik a nép nyelvét tudták és az élő szó hatalmával gyökere-síthették meg a vallás eszméit a nomád lappok szívében. A lapp-marki papok számára készültek a múlt században a nyelvtan- és szótár-kiséretek, melyeknek segítségével e nyelvben tovább képez-hették magukat és a lappok vallásos érzetének emelésére készültek a különböző káték és az Ujtestamentom s a zsoltárok fordítása. A legelső lapp könyv 1619-ben jelent meg és svéd-lapp nyelven van írva. Szerzője Andrea Miklós piteái pap. Norvég-lapp nyelven több mint száz évvel később, 1728-ban, jelent meg Lundtól Luther kátéjának fordítása.

Eleinte a lappul írók Svédországban annyiféle nyelvjáráson írtak, a hányféle vidéken laktak. Tornæus János torneái pap «Ma-nuale Lapponicum»-ját *torneái*, Ole Steffenson Gran *lyckselei*, egy másik Gran *piteái*, Angurdorff *åselei* dialectusban adták ki lapp

könyveiket. Fjellström Péter, a ki a mai svéd-lapp könyvnyelvnek a tulajdonképpeni megalapítója, első művében szintén tartózkodása helyének, Lyckselének, dialektusát használja és ennek a leírását adja az első lapp grammatikai vázlatban és az első lapp-svéd szótárkísérletben, melyek 1738-ban jelentek meg.

Ezen lapp könyvekkel azomban úgy jártak, hogy a délebb vidékeken szerkesztetteket néhány mérfölddel északra már nem értették és viszont, úgy hogy Ganander 1743-ban egy másik svéd-lapp nyelvjárásnak, a torneáinak grammatikáját írja meg. Csak-hogy nagyon csalódunk, midőn e könyveket lapozva azt hisszük, hogy akár az egyik, akár a másik nyelvjárásnak hű képét, pontos leírását kapjuk. Mindegyik a saját dialektusa leírásán kívül egy más czélt, a svéd-lapp irodalmi nyelv megalapítását is szem előtt tartotta. Egy kisebb terület nyelvét véve alapúl, a lappság egy nagyobb körét is akarják ismertetni és épen ezért egyet sem ismeretnek pontosan, de ekkor még az irodalmi nyelvet sem sikerül megteremteniök.

Nem csoda, hogy a lappok közt élő papok és tanítók e zavarból ki akartak bontakozni. A múlt század közepe táján, 1743-ban és 1744-ben a szerepvivők Umeåban gyűlést tartottak, hogy a lapp könyvekben addig uralkodott önkényes és zavaros orthographia helyett egységes helyesírást állapítsanak meg és a dialektusok mívelése helyett egységes irodalmi nyelvet teremtsenek. Az egyházi hatóság Fjellström Pétert, mint a lapp nyelvben legjártasabb papot, bizta meg egy káténak, egyházi kézi könyvnek, zsoltároknak és az Új testamentomnak fordításával, melyeknek nyelve lehetőleg az összes svéd-lapp nyelvjárások vegyüléke legyen, hogy mindenütt lehessen használni. Midőn ez munkájával készen volt, az előbb említett gyűléseken a kész könyveket előbb az Ume és Pite, aztán a Lule lappmarkbeli papok nézték át és javíttgatták s miután a saját nyelvjárásaik sajátságait belekorrigálták, 1744-ben megjelentek az első egységes nyelvű lapp könyvek. A svéd-lapp könyvekben ma is használatos, végleges lapp helyesírást azomban teljesen csak a múlt század vége felé állapították meg és ebben a helyesírásban jelent meg 1780-ban Lindahl és Öhrling érdemes lapp szótára és azután a legújabb időig a svéd-lapp nyelven írt könyveknek nem valami nagy sorozata.

Az utóbbi években ismét vissza kezdenek térni azon irány-

hoz, melyet a lapp nyelven írók kezdetben követtek, t. i. az általános nyelvet közelebb akarják hozni a dialektusokhoz, mert a tapasztalat azt mutatta, hogy a lappok a nyelvjárások nagy eltérése folytán nem mindenütt boldogulnak az általános nyelvvel. Így a jokkmokki vagy Lule lappmarki nyelvjárás több sajátosságát tünteti föl Laestadius Máté evangéliumának és egy bibliai történetnek fordítása és némileg a délibb lapp dialektusok több sajátosságát Svédország rövid története, melyet Mörtzel stenselei pap fordított lapp nyelvre. Ezek az újabb fordítások azonban nyelvjárásuknak inkább csak néhány főbb alaktani sajátosságát viszik be az eddig szokásos irodalmi nyelvbe, de a mi a nyelvjárást a nyelvjárástól első sorban megkülönbözteti, t. i. a hangtani sajátosságokat mindegyik igen tökéletlenül vagy éppen nem tünteti föl. Általában azon csekély számú művek, melyek svéd-lapp nyelven megjelentek és melyek legnagyobb részének létezéséről is csak legújabb utazásaim óta nyertünk tudomást, nemcsak az által nem elégitik ki a nyelvészettel foglalkozót, mert mind fordítás, hanem azért sem, mert az élő lapp nyelvről nagyon halovány és hiányos képet nyújtanak.

Éppen azért a lapp nyelv megismerésében valóságos esemény számba ment, hogy Budenznek az 1874-ben Budapesten járt svédországi lappoktól mintegy nyolcz lapnyi szöveget sikerült gyűjtenie, melyek először tüntetik föl az élő svéd-lapp nyelvet, még pedig ennek Malá egyházkerületi dialektusát, a nép ajkáról gyűjtött eredeti szövegekben. E nyelvjárás volt éppen az, mely a svéd-lapp irodalmi nyelvnek alapul szolgált. Mind a mellett azonban, hogy e csekély terjedelmű közlemény nyelve igen közel áll a svéd-lapp irodalmi nyelvhez, már ebben is igen fontos hangtani jelenségeket és több érdekes új alaktani tüneményt találhatunk.

1876-ban Donner Otto finn nyelvésztől egy új gyűjtemény jelent meg *Lappalaisia lauluja* és németül is *Lieder der Lappen* cím alatt, mely először mutatja be a lapp népköltészetet az eredeti nyelven és lehetőleg kiejtés szerint is leírva. Donner gyűjteménye azonban aránytalanul fontosabb a folklóre és a lapp nyelv általános ismerete, mint a dialektus-tanulmány szempontjából. A nyelvész ugyanis e kiejtés szerint leírt szövegekből csak azt tanulhatja, milyen volt Fjellner sorselei papnak a kiejtése, kitől Donner e dalok legnagyobb részét leírta, de hogy melyik nyelvjárás az,

melyen Fjellner beszélt, azt nem tudjuk meg belőle. Nem felel meg ez átírás sem a könyvnyelv, sem valamely határozott dialektus kiejtésének, és a mint saját kutatásaim alapján meggyőződtem, hangtanilag, sőt alaktanilag is ez épp oly keveréke a különböző svéd-lapp nyelvjárásoknak, mint maga az irodalmi nyelv. Fjellner Herjedalban, a legdélibb lappmarkban született, a legészakibb svéd-lapp vidéken, Karesuándóban és Jukkasjärviben káplánkodott és Sorseleben, a lappmarkok középső részében töltötte mint pap az életét; nem csoda tehát, ha nyelvében is megtaláljuk e különböző helyek nyelvének vegyülékét. Az átírt szövegek természetesen azért így is igen becsesek, még a hangtan szempontjából is, az alaktan terén pedig több addig ismeretlen új nyelvtény nyel ismertetnek meg bennünket.

Az a körülmény, hogy Budenz és Donner csekély terjedelmű közlései is mennyi új adattal gazdagították a lapp nyelvről való ismereteinket, érlelte meg bennem azon elhatározást, hogy a lapp nyelvet ott a hely színén tanulmányozzam és minél több vidékről gyűjtsek pontos följegyzésű, közvetlenül a nép ajkáról eredő szövegeket. Följegyzéseimben arra ügyeltem, hogy az élő kiejtést minél hívebben jelöljem, és valamint a leírt szövegeken semmit sem módosítottam, a följegyzett hangokon sem változtattam. A gyűjtöttem szövegek és nyelvtani s szókincsbeli följegyzések, továbbá a múltból fönmaradt, dialektusokra vonatkozó adatok alapján most már a Svédországban élő lappok összes fő nyelvjárásait ismerjük és még a földrajzi határt is meglehetősen pontosan megjelölhetjük, a meddig az egyes fő nyelvjárások terjednek.

### A svéd-lapp nyelvjárások általános osztályozása.

Svédországban a lappok mintegy 2300 □ mérföldnyi területen élnek svéd és finn lakosság közé beékelve, az északi szélesség 62. fokától kezdve a 69. fokon túlig, de a számuk ezen a nagy területen mindössze sem rüg többre 7000 léleknél. Közigazgatásilag nyolcz úgynevezett lapmark-ra osztják föl Svédország azon részeit, a hol lappok laknak, ugymint Tornio, Lule és Pite lappmarkokra, melyek Norbotten, — Ume és Åsele lappmarkokra, melyek Vesterbotten — és Fölinge, Undersåker és Herjedal lappmarkokra, melyek Jemtland länben

(megyében, tartományban) vannak. Az utóbbi három azomban politikailag már nem szerepel lappmark név alatt, az itt élő lappok közigazgatásilag a hozzájuk legközelebb eső svéd kerületekbe (distrikt) vannak beosztva.

Nagyon természetes, hogy e nagy területen számos nyelvjárás fejlődött ki. A nyelvjárások fejlődését előmozdítja a lappok életmódja, a rénszarvasnyájakkal való folytonos költözködés, mely megakadályozza a tömeges együttélést, falvak és városok alapítását. A lappok csekély számmal, legfőleg két, három család együtt, mindig egy bizonyos meghatározott területen belül költözködnek és az ezen területen kívül élő lappokkal alig érintkeznek. Innen van, hogy nemcsak Svédországban, hanem, mint már említettem, az egész lappságban mindenütt valósággal burjánzik a sok dialektus. Úgy szólván mindegyik család egy külön nyelvjárásnak a képviselője. Magam egyszer három egymás mellett levő sátor családtagjaitól, melyek egymással szoros rokonsági viszonyban is voltak, jegyeztettem föl egyet-mást, és még itt is azt tapasztaltam, hogy ugyanazt a szót, ugyanazt a nyelvtani alakot következetesen elütő alakban használta mindegyik. Csak ott találunk a lappság területén nagyobb körben élő dialektusegységet, a hol a lappok sűrűbben találhatók együtt és állandó lakóhelyhez kötött foglalkozásuk van, mint a finmarki lappság legnagyobb részének, mely tengeri halászattal keresi kenyerét.

Eddig azt hittük, hogy a svéd-lapp könyvnyelvet épp úgy megértik a Svédországban élő összes lappok, mint a finmarkit a Finmarkban élők. Saját tapasztalatom azomban egészen másra tanított. A svéd-lapp könyvnyelvet csak az Ume- és Pite-lappmark legnagyobb részében bírják kellően megérteni, de itt is mindenütt másképp ejtik az egyes szavakat, mint a hogy a könyvben van; a Lule-lappmarkban már nehezen boldogulnak vele és azért, mint említettem, újabb időben a Lule lappmarkiak számára külön könyvnyelvet teremtettek; a Lule lappmark északibb részeiben, az egész Tornio lappmarkban, az Ume lappmark déli részeiben, továbbá egész Jemtlandban és Herjedalban pedig már egyáltalában nem boldogulnak vele. Ebből a körülményből is következtethetjük, hogy a svédországi lappok nyelve legalább is három fő dialektusra oszlik. Az egyik az, mely a könyvnyelvhez közel áll, a másik az, mely e nyelvterülettől északra, és a harmadik, mely tőle



délre él. E három fő nyelvjárás mindegyikének megvannak a határozott jellemvonásai, melyek egymástól élesen megkülönböztetik, mindegyikben annyi egyéni sajátság fejlődött ki, hogy akár külön nyelvekként is tekinthetők, mert e három fő nyelvjárásbeli egyáltalában nem érti meg a másikat és épp úgy külön nyelvek ezek, mint akár a finmarki vagy Enaretó melléki vagy a kólai lapp nyelv.

Vizsgáljuk most, hogy a svédországi lappok nyelve, melyet ily különböző dialektusokra oszolva találunk, minő alapon osztályozható legbiztosabban. Csakhogy ezt az alapot megtalálni nem a legkönnyebb feladat. A nyelvjárások, mint mindenütt, a lapp területen is átmennek egymásba és nehéz kiválasztani éppen azokat a sajátságokat, a melyek egy bizonyos nyelvterületnek a többtől megkülönböztető közös jellemző tulajdonságát képezik. A hang-, alaktani és szókincsbeli sajátságokon keresztül haladva, végre azon eredményre jutottam, hogy a svédországi lapp dialektusok általánosságban legbiztosabban egy hangtani sajátság, a mássalhangzók időmértéki változásának, az úgynevezett mássalhangzóerősülés és gyengülés rendszeressége alapján osztályozhatók.

E fontos hangtani tüneményt valamennyi többi fő lapp nyelvjárásban megtaláljuk. Nézzük tehát először, hogyan jelentkeznek ezekben.

Mind a finmarki, mind az Enaretó melléki és a kólai lapp nyelvben a többeli mássalhangzók rendszeres változás alá esnek, t. i. a névragozás bizonyos eseteiben, az igeragozás alkalmával pedig bizonyos időkben és személyekben a többeli mássalhangzó majd erősbül, majd gyöngül, t. i. a hosszúból rövidevé, rövidebből hosszúvá, zöngétlen hangból zöngéssé, vagy zöngésből zöngétlenné válik. A mássalhangzók erősbülése és gyengülése majdnem ugyanazon törvények szerint történik a lappban is mint a finnben. Erősülés akkor van, ha a hangsúlyos szótagra nyílt szótag következik, gyöngülés pedig akkor, ha a rákövetkező szótag zárt; pl. a lpF.-ban *jokka* «folyó» nyílt, ennek locativusa *jořast* zárt; *goatte* «ház» nyílt, locativusa *goadest* zárt; lpK. *kietta* «kéz» nyílt, locativusa *kiedast* zárt; *kocca*- «fölebredni» nyílt, *kocam* «fölebredek» zárt; lpK. *kütt* «kéz» nyílt, comit. *kidiņ* zárt; *mikke*- «eladni» nyílt, *mārij* «eladott» zárt. Ezen nyelvjárásokban a gyöngülés és erősülés annyira fejlődött, hogy ma már értelemmódosító ereje is van. Így

pl. lpF. és lpE. *kietta* «kéz», genitívusa *kieda*, a lpK. *kütt* genitívusa *kid*. A genitívus és accusativus, valamint az igeragozásnál az imperativus egyes sz. 2. személye csak a gyengült alakkal különbözik a nominativustól, illetőleg az igetőtől.

Az említett három fő lapp nyelv ezen általános hangtani törvényét ilyen rendszerességgel hiába keressük a lpS. könyvnyelvben. Azért írtam 1884-ben, még mielőtt a lapp nyelvet a helyszínen tanulmányoztam volna, egy értekezésemben a következőt: A svéd-lappban is megtaláljuk ugyan a mássalhangzók efféle változását, de e változás nem rendszeres és egészen más természetű. Itt is megvan a mássalhangzó erősbülése, de csak annyiból áll, hogy az *m* elé gyakran *b*, az *n* elé gyakran *d* szokott járúlni. A szótag nyíltságának és zártságának semmi befolyása sincs reá. Épp úgy használatos az egyik mint a másik esetben. A svéd-lappban egyformán mondható a nominativusban *olma* v. *olbma* «ember, férfi», *pärne* v. *pärdne* «gyermek», valamint zárt szótagú genitívusban *olman* v. *olbman*, *pärnen* v. *pärdnen*. Az egész ragozáson végig használható mind a két alak.

Az 1884-ig megjelent svéd-lapp könyvek és népnyelvi közlemények alapján ilyennek hittük általában a lpS. nyelvet s bár nem egész joggal, csakis így ítéltettem róla. Az azóta gyűjtött népnyelvi adatok alapján azomban más képet kaptam a Svédországban élő lappok nyelvéről.

Midőn a Lule-lappmarkban gyűjtöttem nyelvmutatványaimat, mindjárt az első kérdések alkalmával, a mint lappomtól azt tudakoltam, hogyan mondják az ő nyelvén «írni» és mit tesz az «írok» és a *cálliet* «írni» és *mon čálaw* «én írok» feleleteket hallottam, azonnal tisztában voltam vele, hogy ebben a nyelvjárásban ugyanannak a hangtani törvénynek kell uralkodnia, mely a lpF., lpE. és lpK. fő nyelvekben él, t. i. a mássalhangzó-erősbülésnek és gyöngülésnek. És csakugyan a legnagyobb rendszerességgel fejlődött ki további kutatásaim folyamában e hangtani tünetény itt is. Későbbi tanulmányaim arra a meggyőződésre juttattak, hogy a svédországi lappságnak legnagyobb, jóval több mint fele része, épp oly következetességgel és rendszerességgel használja e jellemző hangtani tünetényt, mint az említett fő nyelvek.

Éppen azért a svédországi lapp nyelv osztályozásának legalkalmasabb alapjául a mássalhangzó-erősbülés és gyengülés szol-

gálhat, melyet nem mindenütt találunk úgy alkalmazva, mint a Lule-lappmarkban. Vannak területek, melyekben már kevésbé rendszeresen és olyanok is, a hol már egyáltalában nincs használatban. A svédországi lapp nyelvjárásokat tehát a szerint fogjuk osztályozni, mily mértékben és mily rendszerességgel uralkodik bennük e hangtani jelenség.

Azon nyelvterület, melyen e különös hangtani tünemény teljes rendszerességgel él, Svédország legészakibb részéből húzódik dél felé és az északi szélességnek körülbelül 69. fokától kezdve valamivel a sarkkörön (66°, 30') alul terjed. Ide tartozik a Tornio lappmark mintegy 1700, és a Lule lapmark talán 2000 lappal. A legészakibb határ a karesuandói, a legdélibb a jokkmokki egyházkerület. Ide tartoznak azonkívül a norvégiai partokon Tromsötől a Salten fjordig élő dialektusok is s ezen nyelvjárásokat közös névvel északi svéd-lapp nyelvnek nevezhetjük.

Mennél jobban haladunk dél felé, e hangváltozás annál inkább veszi rendszerességét. Mind strűbb lesz azon szók száma, melyek nem követik az északi lapp nyelvek jellemző hangtvényét. A legtöbb szó töve ingadozni kezd, erősbűlt és gyöngűlt alakban egyképpen használatos kezd lenni, és a szókincs egy másik nagy része egy tőalakban állapodik meg. Azon nyelvjárások, melyekben e nagy hangtani átalakulást észlelhetjük, képezik a svéd-lapp középnyelvet. Ezek azon dialektusok, melyek legközelebb állnak a lpS. irodalmi nyelvhez és ezek is alkotják a tulajdonképeni svéd-lapp nyelvet. Ide tartoznak azon nyelvjárások, melyeket a Pite és Ume lappmarkok legnagyobb részében beszélnek északnyugatról részsút vonalban délkelet felé haladva az északi szélességnek körülbelül 66°, 30'-tól kezdve egész a 65. fokig és ennek megfelelően a norvég Helgeland északi és Salten legnagyobb részében élő dialektusok.

A 65. foktól dél felé haladva lassanként egészen más jellemű nyelvjárás fejlődik, melyet déli lapp nyelvnek nevezhetünk. Itt már teljesen megszűnt a mássalhangzóerősbűlés és gyöngülés ragozásbeli tényező lenni, a szótag nyíltságának vagy zártságának semmi befolyása sincs a tő változására. Helyette, mint majd a részletes ismertetés alkalmával látni fogjuk, egész más hangtani jelenségek lépnek föl. A déli lapp nyelv meglehetősen nagy területen uralkodik. Jemtlandban és Herjedalban mintegy 400, Åsele lapp-

markban 125 □ mérföldön beszélük, és ha a hasonló terjedelmű Stensele és hatfjelddali egyházkerületekben használatos átmeneti dialektusokat is ideszámítjuk, körülbelül 600 □ mérföldnyi területen él e nyelv, de összesen legfőlebb 1500-an beszélük. Azonkívül csekély számú déli lapp van még Norvégiában Trondhjemtől délre Røraas és Aalen vidékén is, melyek a jemtlandival megegyező dialektust használnak.

Ezen általános külső felosztás után térjünk át a lpS. nyelv fő nyelvjárásainak részletesebb ismertetésére és kezdjük mindjárt az északi svéd-lapp fő dialektusokkal.

### I. Az északi svéd-lapp nyelvterület.

E nagy területű nyelvjárás alapos megismeréséhez mindaddig igen csekély adataink vannak. A meglevő adatok azonban azt bizonyítják, hogy e nagy területen igen különböző jellemű alnyelvjárások élnek, melyek bár több közös pontban találkoznak, egész alkatukban, hang-, alaktani és szókincsbeli sajátágaikban lényegesen eltérnek egymástól. Az északi svéd-lapp nyelv elnevezést nem is egész jogosan használjuk az egész nyelvterület közös elnevezéséül, csak annyiban jogosan, hogy földrajzilag Svédországhoz tartozik. Külömben a legészakibb rész és részben a középső vidék is inkább finmarki lapp jellemű és sokkal alaposabb okokkal sorozható oda, mint a tulajdonképpeni svéd-lappság körébe.

Mindamellettt vannak e nyelvterületnek egyes közösen jellemző sajátosságai, melyek nemcsak az eddig ismert lpS., vagy a mint én nevezem közép lpS. nyelvtől választják el, hanem a finmarkihoz viszonyítva is különálló dialektusegységnek tüntetik föl.

Az északi svéd-lapp nyelv közös sajátága, mellyel a három északi fő lapp nyelvhez, a finmarkihoz, Enerató mellékihez és kóliai lapphoz csatlakozik és mely által a többi svéd-lappságtól különbözik, az i d ö m é r t é k i t ö r v é n y, meg pedig első sorban a fön-  
tebb említett mássalhangzó-erősbulés és gyengülés hangtörvénye. Ez ezen nyelvterület legdélibb részén, a Lule lappmark jokkmokki egyházkerületében épp oly rendszerességgel van meg, mint legészakibb felében, a Tornio lappmark karesuandói egyházkerületé-

ben. A karesuandói *kullat*, *kulloht* «hallani» igének jelen időbeli első személye *kulōn*, a jokkmokki *kullat* igéé *kulān*; a karesuandói *mannq̄ht* (*manq̄n*) «menni» Jokkmokkban *mannat* (*manāu*); a kares. *taħkqt* (*tagān*) «tenni» Jokk-ban *tahkat* (*takāu*); a kares. *jahkkieht* (*jāhkan*) «hinni» Jokkm.-ban *jahkkiet* (*jāhkau*); a kares. *kāhččat* (*kēhčan*) «nézni» Jokkm.-ban *keāhččat* (*keāhčau*); a kares. *piđđatht* (*pijān*) «tenni, helyezni vmire» Jokkm.-ban *piđđat* (*piejau*); a kares. *ālččēht* (*alkkan* v. *alkan*) «kezdeni» Jokkm.-ban *ālččiet* (*alkkau*); a kares. *atniet* (*anān*) «birni» Jokkm.-ban *atniet* (*anāu*); a kares. *japmiht* (*jāman*) «meghalni» Jokkm.-ban *japmiet* (*jāmau*). Szintígy a névszóknál is. Karesuandói *stāllu* «óriás», melynek egyes számú genitivusa *stālu*, Jokkmokkban szintén így gyöngül *stālluo* (genit. *stāluo*). A karesuandói *mānna* (*māna*) «gyermek» Jokkm.-ban *mānnā* (*mānā*); a kares. *hēđđā* (*hēja*) «lakodalom» Jokkm.-ban *heđđā* (*heāja*); a kares. *sāpmi<sup>e</sup>* (*sāmie*) «lapp ember» Jokkm.-ban *sapmie* (*sāmie*); a kares. *taļēvi* (*taļvvi*) «tél» Jokkm.-ban *tāļēvie* (*tāļvie*); a kares. *viħtta* «öt», *viđāht* «ötödik» Jokkm.-ban *viħtta* (*viťāt*).

A mássalhangzóknak ezen rendszeres időmértéki változása aztán az északi svéd-lapp nyelvterületen a magánhangzókra is visszahatott és ezeknél is idézett elő időmértéki változásokat. A magánhangzóknál uralkodó időmértéki törvényt a karesuandói és lulei nyelvjárásokon végzett tanulmányaim alapján főbb vonásai-ban a következőkben foglalhatom össze:

1. Ha a név- és igeragozásnál s a szóképzés némely alakjainál úgy gyengül a tő, hogy a hosszú mássalhangzóból rövid vagy az aspiráltból aspirálatlan lesz és ezen mássalhangzók előtt *a*, *o*, *u* és *i* rövid magánhangzók vannak, akkor a következő szótagbeli rövid *a*, *o*, *u* magánhangzók rendszerint megnyúlnak; pl. Kar. *taħkqt* «tenni» igének jelen időbeli első személye *tagān*, a jokkmokki *tahkat* igéé *takāu*; kar. *lohkoht* «olvasni» jelen időbeli első szem. *logōn*, jokkm. *lohkoi* igéé *lokōu*; kar. *kulloht* «hallani» jelene *kulōn*, a jokkm. *kullat*-é *kulān*; kar.-jokkm. *tollo* «tűz» genitivusa *tolō*; kar.-jokkm. *nisū* «asszony» genitivusa *nissuna* stb. Szintígy nyúlik meg ugyanazon törvény alapján a kar.-jokkm. *nalā* «-ra, -re», a kar. *lusō*, jokkm. *lusā* «-hoz, -hez» viszonyzóknak második szótagjának magánhangzója is.

2. A rövid magánhangzó megnyulása másként alakul az

északi svéd-lappságban akkor, ha a gyöngült mássalhangzó nem lesz egész rövid, hanem csak kevésbé hosszú mint az erős töben (például ha *hkk*, *htt*, *hpp*, *hčč*, *hec* mássalhangzók *hk*, *ht*, *hp*, *hč*, *hc*-re változnak), vagy ha a megrövidült mássalhangzó mellett még egy másik mássalhangzó marad (pl. ha *ssk*: *sk*-ra gyöngül), vagy ha a második szótagban *ie*, *uo* diphthongusok vannak. Ilyenkor nem a második szótag magánhangzója nyúlik meg, hanem az első szótag rövid *a*, *u*, *e*-je, ritkábban *o*-ja; pl. kar. *sehka* «zsák» genitivusa *sēhka*; *nahkkie* «bőr» gen.-a *nāhkie*; *jahkkieht* «hinni» jelene *jāhkan*; *sahtieht* «bírní, tudni» jelene *sāhtan*; *uksa* «ajtó» gen.-a *ūssa*; *lassku* «üveg» gen.-a *lāsku* lesz stb. — Szintígy Jokkmokkban *jahkkiet* jelene *jāhkau*; *mahtiet* «bírní, képes lenni» jelene *māhtau*; *nahkkie* «bőr» genitivusa *nāhkie*; *sahppie* «epe» gen.-a *sāhpie*; *uksa* «ajtó» gen.-a *ūksa* v. *ūhsa*; *hukksuo* «gond» gen.-a *hūksuo* v. *hūhsuo*; *patnie* «fog» gen.-a *pānie*; *keähččalepmie* «kísértés» gen.-a *keähččalēmie* lesz.

Az időmérték e változásának azomban még számos jelenségei és szabályai vannak, melyeket e helyen szükségtelen fölemlíteni és valamely dialektus részletes tárgyalásának keretébe való. Itt elégséges magának a tüneménynek előfordulására rámutatni. Hogy megvan-e és mily mértékben van meg a magánhangzók ez időmértéki változásának törvénye a lpF. nyelvben, azt az eddigi adatok alapján nem mondhatjuk meg biztosan, csak sejtethetjük, hogy kisebb-nagyobb mértékben itt is megvan. Saját tapasztalatom szerint mind a kettő előfordul még a közép svéd-lappságban is, de már csak szórványosan és nem rendszeresen, a mássalhangzók időmértéki változásának szüntével ez is szünőfélben van.

Egy másik közös hangtani sajáttsága az északi svéd-lapp nyelvterületnek egy magánhangzó illeszkedés-féle tünemény, melyet sem az északi fő nyelvekben, sem e nyelvterülettől délre a közép svéd-lappságban már nem találunk. E magánhangzó illeszkedés abban áll, hogy különösen az első szótagbeli rövid *o* hatása alatt a következő szótag eredeti *a* vagy *e* magánhangzója *o*-ra változik. A következő szótagot megelőző sva-féle hang ebben az esetben szintén *ö*-nak hangzik. Pl. a lpF. *borrat* (*boram*), a közép lpS. *porret* (*porrab*) «enni» Karesuándóban *porrōht* (*porōn*), Jokkmokkban *porrot* (*porōu*); a lpF. *lokkat* (*lořam*), közép lpS. *lohket*, *lokkat* (*lohkab*) «olvasni» Kar.-ban *lohkot* (*lořōn*, *logōn*),

Jokkm.-ban *lohkot* (*lokōu*) ; lpF. *golbma*, *golma*, közép lpS. *kolbma*, *kolbme* «három» Kares.-ban *kolōmo*, Jokkm.-ban *kolōmō* ; a lpF. *dolla* (*dola*), a közép lpS. *tolla* «tűz» Kares.-ban *tollo* (*tolō*), Jokkm.-ban is *tollo* (*tolō*) stb. Hogy mennyire uralkodik ez a magánhangzó-illeszkedés az egész északi svéd-lappságban, azt nem tudjuk biztosan meghatározni, csak sejthetjük, hogy mindenütt megvan, mint-hogy legészakibb és legdélibb részeiben, a honnan népnyelvi közleményeink vannak, rendes tünemény. Ez a hangváltozás azonban, úgy látszik, mégis csak újabb keletű lehet, mert Ganandernek múlt századbéli torniói nyelvtana még mit sem tud róla és Karesuandóban, Jokkmokkban is több szó illeszkedett és nem illeszkedett alakban egyaránt előfordul. Mint általában a hangtani tünemények, ez sem szűnik meg egyszerre, a mint a Lule lappmark határát elhagyjuk, hanem megtaláljuk szórványosan, elvétele délebben is, csak-hogy már nem mint rendszeres hangtani sajátyságot.

Az időmértéki változás és magánhangzó-illeszkedés tüneményeinek rövid tárgyalása után, melyek nézetem szerint legjellemzőbbek az egész északi svéd-lapp nyelvterületre és már a közép svéd-lappságtól is élesen elválasztják, áttérhetünk az ezen nyelvterületen élő dialektusok bemutatására. Bármily csekély adataink, különösen népnyelvi adataink, vannak is az északi lpS. nyelv megismerésére, ez adatok futólagos áttekintése mellett is azonnal láthatjuk, hogy e nagy nyelvterület legalább is két, egymástól igen lényegesen különböző dialektusra oszlik, t. i. a Tornio és a Lule lappmarkbelire. Igyekezzünk e két nyelvjárás sajátosságait, a mennyire a források megengedik, külön-külön összefoglalni.

#### A) A Tornio lappmarki nyelvjárás.

A Tornio lappmarki dialektusnak ismertetését találjuk Ganandernek már említett nyelvtanában, mely a múlt században, 1743-ban jelent meg, és ugyanezen a nyelvjárásról írta Tornäus János *Manuale Lapponicum*-ját, melyet 1648-ban bocsátott közre Stockholmban. Aztán majdnem másfél századon keresztül senki sem foglalkozott e dialektussal. Végre 1886-ban magam gyűjtöttem ezen a nyelven néhány lapra terjedő szöveget, 1888-ban pedig Qvigstad K. J. közölt a Finn-ugor társaság évkönyvében egy-két népnyelvi mutatót. Ennyi az egész, a mit eddig e nyelvjárásról

tudunk ; ennek alapján kell, a mennyire lehetséges, sajátosságait megállapítanunk.

Ha összevetjük a Ganander nyelvtanában közölt adatokat azon szövegekkel, melyeket Qvigstad és én közöltünk, arra a következtetésre jutunk, hogy a Tornio lappmarki nyelvjárás maga is több aldialektusra oszlik. A Tornio lappmark nagy földrajzi kiterjedése és a lappságnak egymástól való nagy elszigeteltsége mellett ez nem is lehet máskép. Sajnos azonban, hogy a nyelvjárás átmeneteket a népnyelvi adatok csekélysege folytán nem állapíthatjuk meg kellően és meg kell vele elégednünk, hogy az itt élő nyelvjárásokat csak töredékesen mutassuk be. A Tornio lappmarknak legészakibb dialektusa a Karesuando egyházkerületi, mely a finmarki lappsággal határos. Ettől délre van a Jukkasjärvi egyházkerületi, melyről azonban belső Svédországból semmi adatunk sincs és csupán az Ibbestad norvég tengerparti szigetről való hat lapnyi mutatványból ismerjük, mely Qvigstad állítása szerint megegyezik a jukkasjärvi lappok nyelvével. Az északiból a déli Tornio lappmarki dialektusba való átmenetet tünteti föl a norvég Lenwik szigetről való csekély, két lapra terjedő szöveg.

a) A karesuandói nyelvjárás.

Valamely dialektus sajátosságainak megállapításánál kettőre kell ügyelnünk, először, melyek a hozzá legközelebb eső nyelvjárással közös és másodsor, melyek az ettől megkülömböztető sajátosságok. A karesuandói dialektus közvetlen folytatása a finmarki lapp nyelvterületnek, tehát ezzel kell összevetnünk és megvizsgálnunk, milyen hangok, hangváltozások és egyéb jellemző tünemények találkoznak bennük és melyekben válnak el egymástól.

Ha magukat a hangokat vizsgáljuk, itt is találunk már különbséget a két nyelv között, mind a mással- mind a magánhangzórendszerre vonatkozólag, mely Karesuandóban sokkal gazdagabb, mint a mit a lpF. könyvnyelvben találunk. Karesuandóban nemcsak azon mássalhangzókat találjuk, melyek a lpF. könyvnyelvben fordulnak elő, hanem azokon kívül még félig zöngés *k*, *t*, *p*, *ç*, *ç*, hangok is előfordúlnak, melyek azonban valószínűleg a lpF. élő nyelvben is találhatóak, csak hogy mivel a *k*, *t*, *p* a norvég fülnek inkább *g*, *d*, *b*-nek hangzik, inkább



annak is írják. Ismeretes még Karesuandóban egy  $\dot{c}$  = svéd  $tj$  és  $\dot{z}$  (középhang  $d'$  és  $\dot{z}$  között), továbbá Ganander szerint szó elején és közepén magában használatos  $\chi$  hang is, melyek a lpF. nyelvben már egyáltalában nem találhatók. Hallottam még egy sajtáságos, félig zöngés  $s$  hangot is, de ez lehet, hogy csak az illető lappnak egyéni sajtásága volt. A karesuandói dialektus mássalhangzóit teljességükben a következően állíthatjuk össze:

	Zön- gétlen	Félig zöngés	Zöngés	Zön- gétlen	Félig zöngés	Zöngés	Orr- hangok	L hangok	R hangok
Gutturales				$h$					
	$k$	$k'$	$g$	$\chi$	—	$(\gamma)$	$(\tilde{n})$		
Palatales			$d'$			$j$	$\acute{n}$		
	$\dot{c}$ ( $\dot{c}$ )	$\dot{c}'$	$\dot{z}$ ( $\dot{z}$ )	$\acute{s}$					
Dentales	$c$	$c'$	$\dot{z}$	$s$	$(\acute{s})$	$(z)$			
	$t$	$t'$	$d$				$n$	$l$	$r$
				$\delta$		$\delta$			
Labiales				$f$		$v$			
	$p$	$p'$	$b$			$(w)$	$m$		

A zárójel alatt levő  $(z)$  hangot szintén följegyeztem ilyen szókban mint  $iz\bar{a}$  e h.  $is\bar{a}$  és  $\acute{e}zola\acute{s}$  e h.  $\acute{e}dola\acute{s}$  szavakban. Valószínű, hogy mind a két esetben rosszul hallottam. Az  $(\tilde{n})$  és  $(w)$  hangok csak Qvigstad szövegeiben fordulnak elő. Magam az  $\tilde{n}$ -t nem hallottam és a lpF.  $\tilde{n}$ -nek mindig  $\acute{n}$  megfelelőjét jegyeztem föl, a  $w$ -t pedig  $u$  hangnak fogta föl a fülem.

A magánhangzók is változatosabbak Karesuandóban mint a lpF. könyvnyelvben és a következők:

	Ajakzárás nélkül						Ajakzárással	
	Mély		Vegyes		Magas		Mély	
Felső nyelvállással					<i>i</i>	<i>ī</i>	<i>u</i>	<i>ū</i>
Emelkedett nyelvállással					<i>é</i>		<i>(o)</i>	<i>(ō)</i>
Középső nyelvállással					<i>e</i>	<i>ē</i>	<i>o</i>	<i>ō</i>
Alsó nyelvállással	<i>a</i>	<i>ā</i>	<i>á</i>	<i>ā</i>	<i>ä</i>	<i>ǣ</i>	<i>ą</i>	<i>ǭ</i>
	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú

Az *(o)* hangot csak Qvigstad szövegeiben találtam, a hosszú *ō*-t magam jegyeztem föl ugyan, de nem vagyok biztos benne, nem *uo* diphthongust értettem-e félre. Qvigstad még *ö* hangot is ismer, de ez magánosan nem fordul elő, hanem csak *u* társaságában, mellyel diphthongust alkot (*uö*, *üö*).

E nyelvjárásban a következő diphthongusok fordulnak elő :

a) ereszkedők : *ai*, *āi*, *ai*, *äi* ; *ei*, *ēi*, *ēi*, *ēi* ; *oi* ; *ui*.

*ie*, *i<sup>e</sup>*, *i<sup>e</sup>* ; *iē*.

*eä*.

*oa*, *oq*.

*uo*, *u<sup>o</sup>* ; *üö*, *üö*.

*au* (*aw*), *āu*, *qu*, *äu*, (*āw*) ; *eu*, *iu* ; *ou*, (*ow*).

b) emelkedők : *ēe*, *iē* (*iē*) ; *āä*, *iä* ; *uo* (*uō*) ; *uö*.

Triphthongusok pedig ezek : *iei*, *iēi* (*iēi*) ; *oai*, *oqi* ; *üoi*, *uōi* ; *uöi* ; — *ieu*, *i<sup>e</sup>u*, (*i<sup>e</sup>w*) ; *uou* (*uow*).

### Jellemző hangváltozások.

Nemcsak a hangok mennyisége és minősége által tér el e dialektus a finmarkitól, hanem még inkább az által, hogy számos olyan magán- és mássalhangzóváltozás van benne, mely a könyvnyelvben nem található. E változások részint csak a ragozás és szóképzésnél, részint ettől függetlenül lépnek föl. Minthogy a mássalhangzóváltozástól függ, mint már fentebb tárgyaltuk, néhány magánhangzóváltozás is, tehát lássuk először a mássalhangzóknál történő változásokat, még pedig mindenekelőtt azokat, melyek e dialektust általánosságban jellemzik és különböztetik meg a finmarki lappságtól.

1. A mássalhangzók általános változása. — Jellemző a karesuandói nyelvjárásra a spirans inhangoknak fölcserélődése vagy más természetű spirans inhanggal vagy spirans foghangokkal. Ugyanis szó elején és közepén, néha végén is a *č* hang egy és ugyanazon beszélőnél igen gyakran majd félig zöngés *č*-re, majd zöngés *ž*-re, majd zöngétlen *c* vagy zöngés *z*-re változik és szintúgy hallható a hosszú palatalis spirans *žž* helyett is *zz*. Így mondják a *čöskies* «hideg» helyett a *žöskies* v. *cöskies* v. *žöskies*; az *āhčie* «atya» helyett *āhcie*; *kihčči* «hétser» helyett *kihcci*; *āddačan* «öregapácskám» helyett *āddačan*, *-čan*, *-žan*, *-can*, *-zan*; *viežžat* «hozni» helyett *viezzat* stb. — Ez a sajáttság úgy látszik, az egész Tornio lappmarkban uralkodik, mert Ganander nyelvtanában szintén föltaláljuk.

A lpF. palatalis *š* spirans helyett szintén igen gyakran találunk dentális *s* spiranst, még pedig leggyakrabban a szó végén, ritkábban az elején; pl. *āddas* «atyuska» = lpF. *agjaš*; *ies* «maga» = lpF. *ješ*; *olmus* «ember» = lpF. *olmus*; *tolus* «hajdani» = lpF. *doluš* || *saddaht* (de *šaddaht* is) «lenni valamivé» = lpF. *šaddat*; *sah* v. *sah* (de *š.ih* is) «többé» = lpF. *šat*.

A lpF. *š* az igeképzésnél más természetű átalakuláson megy keresztül Karesuandóban; itt t. i. a *-še* igeképzőből *-he* lesz; pl. a lpF. *huomaše*- v. *fuomaše*- «észrevenni», *darbaše*- «szükségelni», *nardaše*- «élvezni» stb. igék Karesuandóban *huomahe*-, *tärpahe*-, *nāutahe*- alakban élnek és innen délre az egész északi és a közép svéd-lappságban csupán a *h*-s alakot találjuk.

A palatalisok között jellemző még a karesuandói dialektusra a szóközépi *dd*-nek *žž*-re változása; pl. *midđa* vagy *mižža* «mi»; *vuodđa*- vagy *vuožža*- «hajtani»; *pidđa*- v. *pižža*- «tenni, helyezni». Ez a változás azonban, úgy látszik, nem az egész karesuandói területen, hanem csak a délibb részén fordul elő. Megvan, mint Qvigstad közleményeiből láthatjuk, az *ibbestadi* dialektusban is.

A *k* (*hk*) mint képző és rag szó végén igen gyakran *t* (*ht*)-val váltakozik és viszont eredetibb *t* (*ht*) mássalhangzó *k* (*hk*)-val; pl. *aktak* v. *aktat* «egyedül» = Lul. *aktak*; *allāht* «magas» = lpF. *allak* || *ilulaččaht* v. *-laččaht* «vigan» = lpF. *ilolažat*; *kahččat* v. *kahččaht* v. *kahččaht* «esni» = lpF. *gáččát*; *taht* v. *tahtk* «ez, az» = lpF. *dat*. — A névszók többes képzőjéül, az igeragozásnál pedig

a jelen és mult idő egyes sz. 2. személyének és a jelen idő többes sz. 3. személyének ragjául a lpF. *k*-nak váltakozva *k* (*hk*) vagy *t* (*ht*) megfelelőjét találjuk; pl. *piktasahk* v. *-sahk* «ruhák» = lpF. *bivtasak*; *olómuhk* v. *olómut*, *-uhk* «emberek» = lpF. *olbmuk*; *to pōdahk* v. *pōdahk* «jössz» = lpF. *boadak*. A jelen idő többes sz. 3. személyében inkább *-t* (*ht*) van használatban: *sij pōhtet* «jönnek» = lpF. *bottek*.

A *k* hang azonkívül a *kt* kapcsolatban szó közepén gyakran *p*-vel váltakozik és viszont a *pt* *kt*-vel; pl. *akta* v. *apta* «egy» = lpF. *akta*, *okta*; *äktuláš* v. *äptulas* «önkéntes» = lpF. *äktodatoláš* || *tiktie*- «hagyni» = lpF. *dikte*-, *difte*-, lpS. *tipte*-; *ruoptuo't* v. *ruoktuot* «vissza» = lpS. *ruoptuot* (lpF. *ruoktod*). — Szintígy váltakozik a *b-d* *g-d*-vel; pl. *tobódo*- v. *togódo*- «ismerni» és ugyanazon szó ragozott alakjában *pt* *kt*-vel (*toptón* v. *toktón* «ismerek») = lpS. *tobde*-, lpF. *dobda*-, *dogda*-, *dovdda*-. — Ezen hangváltozásokban tehát a karesuandói dialektus inkább a lpF. főnyelvel egyezik meg és ezen hangcseréket megtaláljuk még a Tornio lappmark délibb részein és a Lule lappmark legészakibb felén,\*) de majdnem az egész Lule lappmarkban és tovább délre az egész lappságban ismeretlenek.

Említettük már, hogy az *ñ* torokhangú nasalis helyett a karesuandói lappságban palatalis *ń* van használatban és éppen azért a sajátóságos, általános lapp *gñ* orrhang is különös átváltozáson ment keresztül. Helyette e nyelvjárásban *dñ* v. *tñ* kapcsolatot találunk; pl. a lpF. *čagñat* (*čañam*) «mászni» itt *čätñiht* (*čañqn*), a lpF. *soagño* «leánykérés» itt *suodñuo*; a lpF. *goargñot* (*goarñom*) «mászni» itt *goarädñuoht* (*goarñu<sup>o</sup>n*).

A foghangok közül legföltűnőbb a finmarki *t* változása. Ez ugyanis mint igeképző két magánhangzó közt Karesuandóban *h* lesz; pl. *keäsehe*- «huzatni» = lpF. *gäsete*-; *pullehe*- «meg- v. fölgújítani» = lpF. *buollate*-; *vuolkahe*- «vezetni» = lpF. *vuölgate*-; *vasuhe*- «gyűlölni» = lpF. *vašote*-; *vāruhe*- «őrizni, óvni» = lpF. *varote*-; *logohalla*- «olvasatni, begyakorolni az olvasásba» = lpF. *loṛatalla*-; *sardnohalla*- «rábeszélni» = lpF. *sardnotalla*-; *čalmuhuvvu*- «megvakolni» = lpF. *čalmetuvva*-. — Ugyancsak a névszók

\*) Lásd Wiklund: Lule-lappisches Wörterbuch.

végén levő karesuandói *t* (*ht*) is átváltozik *h*-ra, ha ragozás közben két magánhangzó közé kerül; pl. *helēvit* «pokol»: gen. *helēveha* (lpF. *helvet*); *p<sup>o</sup>ärpm<sup>o</sup>ht* «fatuskó»: gen. *p<sup>o</sup>ärpmieha* (lpF. *bärmed v. bärmet*, gen. *bärmeda*) és így változik át Karesuandóban a lpF. *-tak* névszóképző is *-haht*-ra; pl. *vuoinahaht* «lélek» = lpF. *vuoiñatak*. — Az e fajta *t*-nek *h*-ra változása nem tisztán karesuandói sajátosság, megtaláljuk a lpF. nyelv kautokäinói dialektusában is.

A lpF. *d* a *de*- igeképzőben, továbbá a lpF. *d* sorszámnév képző a *-das* alakban Karesuandóban *ð*-vel váltakozhatik; pl. *karruode*- v. *-de* «káromkodni» = lpF. *gärrode*-; *čičuħcāde*- v. *-de* «rugdalózni» = lpF. *čievčade*-; *rokkodalla*-v. *-ðalla* «imádkozni» = lpF. *rokkodalla*- || *koalmādas* v. *-das* «harmadrész» = lpF. *goalmasdas*. — A lpF. *d* Karesuandóban némely szó elején is váltakozik *ð*-vel; pl. *ħakkāt* v. *ðakkāt* «csinálni» = lpF. *dakka*-; *ħaht* v. *ðaht* «ez, az» = lpF. *dat*; *ħoht* v. *ðoht* «**az, amaz**» = lpF. *dot*. — A lpF. *d* ezen kívül mint a névszók többes számának accusativusi és allativusi ragja két magánhangzó közt nemcsak *ð*-re, hanem *j*-re is változik; pl. *mānaije* «gyermekeknek» e h. *mānaide*; *manaijasā* «gyermeküket» e helyett *mānaidasā* v. *-ðasā*; *suttuijasā* «bűneiket» e h. *suttuidasā* v. *ðasā*; *rihpaijen* «úrvacsorákhoz» e h. *rihpaiden*, *-ðen*.

Jellemző még a karesuandói lappságra az *m* ajakhangú nasalisnak *n* foghangú nasalissal való váltakozása szó végén, mikor az *m* rag vagy képző; pl. *suddodan* v. *-dam* «olvasztok»; *pōdan* (lpF. *boadam*) «jövök»; *len* v. *l<sup>o</sup>ām* «vagyok»; *ħan* v. *ħam* «azt» || *ēllin* «élet» = lpF. *ällem*; *oaden* «alvás» = lpF. *oaddem*; *mō len* *suddodan* «olvasztottam» = lpF. *mon läm suddodam*. — Az *n*-es alak majdnem kizárólagos használatú közép és déli Karesuandóban, az *m*-es alak pedig a finmarki lappsághoz közelebb eső részekben.

Északi Karesuandóban ered. *v*-nek *f*-vel való fölcserélődése is előfordul néhány szóban, mint *fānemahk* e h. *vānemahk* «szülék»; *fālde*- e h. *valde*- «venni»; *fīdni* e h. *vīdni* «bor» stb. E hangcsere általános a lpF. nyelvben, de Karesuandótól délre tudtommal már nem található.

2. A mássalhangzók időmértéki változása e dialektusban, mint már említettük, épp oly rendszerességgel él, mint a lpF. főnyelvben. Csakhogy a mássalhangzókön végbemenő változások nem történnek egyforma módon, tehát tájékozással min-

denek előtt ide iktatjuk, miként érvényesül e hangtani törvény az egyes mássalhangzókon a lpF.-ságban, hogy annál jobban lássuk az ettől való eltérést a karesuandói nyelvjárásban. A lpF. mássalhangzók erősbült és gyöngült alakjukban a 183. lapon levő táblázatban feltüntetett változásokon mennek keresztül.

A táblázatban összeállított változáson kívül az egyszerű *k* hang, midőn *t*, *s*, *c* fog-, vagy *š*, *č* inyhagok elé kerül, a ragozás alkalmával *v*-re változik, tehát a *kt*, *ks*, *kc*, *kš*, *kč* hangkapcsolatokból *vt*, *vs*, *vc*, *vš*, *vč* lesz. Mivel pedig a *k* ugyanezen kapcsolatban némely szónak már tőalakjában *f*, *g*-re változott, Friisnél az *f*, *g*-nek *v*-re változása is szerepel. Egyéb összetett hangok: *gñ*, mely *ñ*-re, *dn*, mely *n*-re és *bm*, mely *m*-re gyöngül.

A karesuandói mássalhangzók ezzel szemben a 184. lapon levő táblázatban feltüntetett változásokon mennek keresztül.

Ezen kívül a *t*, *c*, *č* kapcsolatában álló rövid *k* a *t*, *č*, *c* előtt *uh*-ra, néha pedig csak erősen aspirált *h*-ra változik, a *ks*ből pedig *ss* lesz. A *k* mássalhangzónak *g*-re, a *t*-nek *d*-re változása a *g-d* : *k-t* mássalhangzó-kapcsolatokban fordul elő. Egyéb kapcsolatok közül a *tñ*-ből *ñ*, a *tn*-ből *n*, a *pm* és *bm*-ből pedig *m* lesz.

Láthatjuk tehát, hogy a mássalhangzóerősbulés és gyöngülés tüneménye sok tekintetben másként jelentkezik és változatosabb Karesuandóban mint a lpF. nyelvben. A lpF. könyvnyelv és talán az élő nyelvnek is egy része nem ismeri az aspiratiót, holott a karesuandói táblázatból az aspirált hangoknak nagy szerepét láthatjuk. Ismeretlenek a könyvnyelvben a *gg—kk*, a *dd—tt* és a *bb—pp* változások is és nincsenek meg az *ññ—ñ*, a *d—t*, *tt*, a *p—b*, a *gd—kt*, a *bd—pt*, a *pm—m* gyöngülések sem és a mint láttuk a rövid *k* is egészen másképp alakul át a *t*, *s*, *c*, *č*, *š* hangok előtt mint a lpF. nyelvben. — Viszont Karesuandóban nem találunk sem *ñ* hangot, sem ennek folytán *ññ—ñ* gyöngülést, hanem helyette *ññ—ñ* szerepel és lpF. *gñ—ñ* változás helyett is *tñ—ñ* lép föl. — Valószínű azonban, hogy a karesuandói ragozásbeli mássalhangzó-változások legnagyobb része, épp úgy mint a következő pontban tárgyalandó jelenség az élő nyelvben a finmarki lappság jó nagy részében is előfordul.

Karesuandóban és az egész északi nyelvjáróterületen általános használatú az erősbulésnek és gyöngülésnek egy neme, mely

A finmarki lapp mássalhangzóerősbulések és gyöngülések táblázata.

Torokhangok	Erősbulált alakban:	<i>kk</i>	<i>gg</i>	<i>hh</i>					<i>ññ</i>		
	Gyöngült alakban:	<i>k, ɣ</i>	<i>g</i>	<i>h</i>					<i>ñ</i>		
Ínyhangok	Erősbulált alakban:			<i>šš</i>		<i>ǰǰ</i>	<i>čč</i>	<i>šš</i>			
	Gyöngült alakban:			<i>š</i>		<i>ǰ</i>	<i>č</i>	<i>š</i>			
Foghangok	Erősbulált alakban:	<i>tt</i>	<i>dd</i>	<i>ss</i>	<i>ðð</i>	<i>ðð</i>	<i>cc</i>	<i>ǰǰ</i>	<i>nn</i>	<i>ll</i>	<i>rr</i>
	Gyöngült alakban:	<i>t, ð</i>	<i>d</i>	<i>s</i>	<i>ð</i>	<i>ð</i>	<i>c</i>	<i>ǰ</i>	<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajakhangok	Erősbulált alakban:	<i>pp</i>	<i>bb</i>			<i>vv</i>			<i>mm</i>		
	Gyöngült alakban:	<i>p, b, v</i>	<i>b</i>			<i>v</i>			<i>m</i>		

A karesuandói mássalhangzóerősülések és gyengülések táblázata.

Torok- hangok	Erősült alakban:	<i>kk</i>	<i>hkk</i>	<i>hk</i>	<i>k</i>									
	Gyengült alakban:	<i>gg; k</i>	<i>hk</i>	<i>g, (h, γ)</i>	<i>g</i>									
Íny- hangok	Erősült alakban:					<i>šš</i>	<i>đđ</i>	<i>čč</i>	<i>hčč</i>	<i>hč</i>	<i>ńń</i>			
	Gyengült alakban:					<i>š</i>	<i>j</i>	<i>šš; š(s)</i>	<i>hč, č</i>	<i>č, ž, č</i>	<i>ń</i>			
Fog- hangok	Erősült alakban:	<i>tt</i>	<i>htt</i>	<i>ht</i>	<i>t</i>	<i>ss</i>	<i>ðð</i>	<i>ðð</i>	<i>cc</i>	<i>hcc</i>	<i>hc</i>	<i>nn</i>	<i>ll</i>	<i>rr</i>
	Gyengült alakban:	<i>dd; t, d</i>	<i>ht; ð</i>	<i>ð, d</i>	<i>d</i>	<i>s</i>	<i>ð</i>	<i>ð</i>	<i>ʒʒ</i>	<i>hc</i>	<i>ç, ž</i>	<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajak- hangok	Erősült alakban:	<i>pp</i>	<i>hpp</i>	<i>hp</i>	<i>p</i>			<i>vv</i>				<i>mm</i>		
	Gyengült alakban:	<i>bb</i>	<i>hp</i>	<i>p, b (bb)</i>	<i>b</i>			<i>v</i>				<i>m</i>		



a tő változása alkalmával *i*-re végződő di- és triphthongusoknál, továbbá nagyobbrészt *l* és *r*, kivételesen pedig más mássalhangzók után is föllép, midőn utánuk még egy mássalhangzó következik. Ilyenkor ugyanis egy *sva*-féle hanggal (*ä*, *ö*, *ü*, *ë*, *ä*, *ï*) erősbül a tő, mely a ragozás egyes alakjaiban hol eltűnik, hol újra föllép; pl. *sījēta* (genit. *sījta*) = lpF. *sida* (gen. *sida*); *pajēhki<sup>e</sup>* (gen. *paihkiki<sup>e</sup>*) = lpF. *baikke* (*baike*); *parāku* (gen. *parkku* v. *parku*) = lpF. *barggo* (*bargo*); *bu<sup>o</sup>lāva* (g. *buolva*) «térd» = lpF. *buolva* (*buolva*); *tobōtu* v. *togōdu* (gen. *toptu* v. *toktu*) «megismerés» = lpF. *dovdo* (*dovdo*) stb. — Ez a jelenség ismeretlen a finmarki könnyvnyelvben és sem nyelvtanokban, sem Friis szótárában nincsen jelezve.

A *sva* erősbülésnek ezen kívül még egy szerepe van a karesuandói nyelvjárásban, t. i. *n* előtt föllépő *d* (*t*)-t és *m* előtt föllépő *p* (*b*)-t pótolhat. Pótolja pedig akkor, midőn a *t* és *p* erősbülés hosszú *i*-re vagy *i*-vel végződő di- és triphthongusra vagy *l*, *r*-re következnek; pl. *vīdni* v. *viñeni* «pálinka»; *pārdni* v. *pārēni* «legény» || *vāibmu* v. *vājēmu* «szív», *olmaj* (gen. *olōma* v. *olbma*); *su<sup>o</sup>rpmas* (gen. *surōmasa*). — A *sva* hang némely esetben a *d* eltüntével sem lép föl, mint *oqidniet* v. *oqiniht* «látni»; *kāudnaht* v. *kāunaht* «találni». — A finmarki lappságban a *d* és *b* erősbülés a fölsorolt alkalmakkor soha sem tűnik el; de mennél jobban délre haladunk az északi svéd-lapp nyelvterületen, annál inkább kiszorul ilyenkor a *d*, *b* erősbülés és annál rendszeresebben lép föl helyette a *sva*-féle hang.

3. Magánhangzóváltások. — Az egyszerű magánhangzók általában megfelelnek a finmarki lappságban levőknek; mert hogy szó közepén és végén a lpF. *e* helyett többnyire *ie*, *i<sup>e</sup>*, *i<sup>e</sup>*-t vagy csak *i*-t, és lpF. *o* helyett *uo*, *u<sup>o</sup>* v. *u*-t találunk, ezt nem vehetjük tisztán karesuandói sajátásgnak. Az egész északi svéd-lapp-ságban ugyanezt a változást találjuk és az élő nyelvben valószínűleg a lpF. nyelv területének legnagyobb részben is előfordul.

Jellemző azonban a karesuandói nyelvjárásra az allativus *i* ragjának *e*-vel való váltakozása; pl. *sāuca-huotnehe* «a juh-akolba»; *pāhkare* v. *pāhkari* «a péknek»; *čalmide* v. *-idi* «a szemekbe».

Még jellemzőbb az *e* és *a* magánhangzók elnyelése egyes *h*-val kezdődő ige- és névszóképzők előtt; pl. *veähkehe*- v. *veähkhe*- «segíteni» = lpF. *vākete*-; *vuolkahe*- v. *vülkhe*- «vezetni» = lpF.

*vuölgate-*; *viečchalla-* v. *viecchalla-* «valamiért menni»; *aikhas* = lpF. *aiggasaš*; *onhas* «rövid» = lpF. *oanekaš*.

A legtöbb és a finmarkitól megkülömböztető változás azomban a diphthongusok terén lép föl. A lpF. nyelvben általános törvény, hogy az *oa*, *uo*, *üö*, *ie* diphthongusok, ha a következő szótagban *u* vagy *i* van, a ragozás közben elváltoznak; nevezetesen az *oa*-ból *o*, az *uo*, *üö*-ből *u*, az *ie*-ből pedig *i* lesz, vagyis a diphthongus másod tagja elesik; pl. *goatte* «ház» többes accusativusa *godid*; *juökke-* «inni» imperfectum egyes sz. 1. személye *jukkim*; *gietta* «kéz» egyes sz. allativusa *gitti*. — Ugyanezen alkalommal az *æ*-ből is *e*, és az *æu* diphthongusból is *eu* lesz; pl. *allo* «nyáj» egyes sz. allativusa *ellui*; *alle-* «élni» imperfectuma «*ellim*». — Az igeragozás több alakjában a második szótagban levő *e*-nek is ugyanez a hatása van a megelőző szótagbeli említett diphthongusokra és *æ* hangra.

A karesuandói dialektusban e hangváltozást szintén megtaláljuk, de már nem ily rendszeresen és nem csupán ott alkalmazva, a hol a finmarki lappságban.

Az *oa* diphthongus egyáltalában nem követi a fentebbi szabályt, mert pl. a *koakte* «ház» főnévnek egyes sz. genitivusában, vagy a *poares* «öreg» melléknév comparativusában is *ö* lesz az *oa*-ból: *ködä*, *pörrasep*, holott a lpF. nyelv törvénye szerint az *oa* megmaradásával így kellene lenni *koädie*, *poarrasep*. Szintígy lesz pl. az igéknél is az *oasstie-* «vásárolni» jelen időbeli első személye is *östan* és az *oahppa-* «tanulni»-é *öhpan* stb.; ott pedig, a hol a lpF. nyelv törvénye szerint *ö*-t váránk, az igeragozás alkalmával igen gyakran *uo*-t találunk helyette; pl. *poaltie-* «égetni»: præt. s. 3. *puoltih*.

Szintígy vagyunk az *ie* diphthongussal. Ez is nemcsak az említett magánhangzók előtt rövidül *i*-vé, hanem más alkalommal is. P. *kieča* «hét»-nek nemcsak allativusi alakja *kihčči* «hétszer», hanem sorszámnévi alakja is *kihčeht* «hetedik»; *vierēca* «kos» egyes sz. genitivusa *virhca* vagy *virhca*; *virāva* «apálykor száraz tengerpart» sing. gen.-a *virvva*; *virēmi* v. *vierēme* «háló» sing. gen.-a *virpmi*. — Az igeragozásnál jobban megmaradt a lpF. szabály, *viehka-* «futni», *ciella-* «ugatni», *riepma-* «kezdeni», *čierru-* «sírní» igék például csak *i*, *u*, *e* előtt rövidülnek *i*, *ü*-vé: *vihki* «futnak»; *čille* «ugatnak»; *riepmet* «kezdenek»; *čirün* «sírokn»; de

már pl. *tiehtie*- «tudni» jelen idejének egyes sz. első személye kétféleképpen van *tiedan* v. *tidän*; múlt időbeli egyes 3. sz. alakja azomban rendszeren: *tīdij*.

Az *uo* diphthongus általában ugyanazon törvénynek hódol itt is, mint a lpF.-ban; pl. *muorra* «fa» sing. allat.-a *mūrri* v. *murrih*; *ruossa* v. *ru<sup>o</sup>ssa* «kereszt» sing. allat.-a *russih*; *ku<sup>o</sup>đđie*- «hagyni, elhagyni» præt. s. 3. sz. *kūđih*; *vu<sup>o</sup>lēgie*- «menni» præt. s. 3. sz. *vūlkij* stb. Azomban ennél is megtaláljuk már az előbbi diphthongusokhoz hasonlóan az alkalmazásnak nagyobb terjedelmét; mert pl. *vu<sup>o</sup>lēgie*- igének jelen időbeli egyes sz. első személye nemcsak így van *vu<sup>o</sup>lkkan* v. *vuólkkan*, hanem így is *vūlkan*; a *pu<sup>o</sup>llie*- «égni»-nek pedig csak *bulän* alakját hallottam a præs. s. 1. személyében.

A lpF. *æ*-nek a karesuandói dialektusban többféle hang felel meg, nevezetesen rövid *ä* és hosszú *ā*, *ē* egyszerű hangzók, továbbá *eä* (*ēä*, *e<sup>e</sup>*) diphthongus. Ezek a főtebb említett esetekben úgy változnak, hogy a hosszú *ā*-ból *ē*, az *eä* (*ēä*, *e<sup>e</sup>*) és *ē*-ből pedig *ie* lesz; pl. *ällie*- «élni»: *ällin* «élet»; *p<sup>e</sup>ässa*, *p<sup>e</sup>essa*- «szabadulni»: dual. 1. sz. *moi piesse*; *mërra* «tenger» sing. allativusa *mierrih*. Külömben, épp úgy mint az eddig tárgyalt diphthongusok, az *eä*, *ēä* nemcsak a lpF. nyelv törvénye szerinti esetekben, hanem másokban is átváltozik zártabb *ē* hangra vagy *e<sup>e</sup>* diphthongusra, pl. *keärēga*- v. *k<sup>e</sup>ärēga*- «elkészülni vmivel»: præs. s. 1. *kērkan* v. *k<sup>e</sup>erkan*; *kähčēa*- «nézni»: præs. s. 1. *kēhčan*; *m<sup>e</sup>ädduo* «bűn» sing. gen.-a *mētту*; *k<sup>e</sup>ässta* «ló» sing. gen.-a *hēsta*.

Megemlítendő még az *ai* diphthongusnak több szóban *ei*-re való változása, mint: *ein* «még» = lpF. *ain*; *keiht* v. *kaiht* «minden» = lpF. *kaik*; *teina*, *teist*, *teit* = lpF. *daina*, *dain*, *daid* (a kar. *taht*, lpF. *dat* mutató névmástól): *meina*, *meit* = lpF. *maina*, *maid* (a *mi* névmás alakjai); *meit* «is» = lpF. *maida*, *maid*.

A diphthongusoknak e dialektusban végbemenő egyéb változásait most mellőzve, csak még azt említjük föl, hogy az *u<sup>o</sup>* ikerhangzó, melyet a nyílt tövekben úgy ejtenek, hogy az *u* röviden, az *o* pedig alig hallhatóan hangzik, a ragozás és képzés zárt alakjaiban mindkét részében majdnem egyforma hosszúsággal kiejtett *uo* diphthongussá lesz; pl. *ku<sup>o</sup>llie* «hal» genitivusa *kuoli<sup>e</sup>*; *mu<sup>o</sup>dda* «bunda» gen.-a *muotta*; *stu<sup>o</sup>rra* «nagy» comparativusa *stuorap*; *ču<sup>o</sup>htie* «száz»: *čuodaht* «századik» stb. A diphthongus *u*-ja ez

utóbbi esetekben csak egy kissé nyúlik meg. — Ezzel a jelenséggel és hozzá hasonlókkal délebben majd a jokkmokki dialektus tárgyalásánál is találkozunk még s úgy látszik, hogy ez közös sajáttság az egész északi lappságban és épp úgy összefüggésben van a más-salhangzók erősbulésével és gyöngülésével, mint a hogy föntebb az északi svéd-lappság általános jellemzése alkalmával az egyszerű magánhangzók időmértéki változásánál láttuk.

Az északi lpS. nyelvterület általános jellemzésénél a magánhangzóilleszkedés-féle tünemény azon közös nemét is említettük, hogy a tőszótagbeli *o* hatása alatt következő szótag eredeti *a* v. *e* magánhangzója is *o*-ra változik. A karesuandói nyelvjárásban nemcsak az *o*-nak, hanem az *u*-nak is ugyanez a hatása van; pl. *suhkot* «evezni»: jelen idő egyes sz. 1. személye *sukön* = lpF. *sukkat* (*suŕam*); jokkm. *suhkat* (*sukāu*); kares. *suhthtoht* (*suh-tōn*) «haragudni» = lpF. *suttat* (*suttam*); kares. *kurōhpōht* (*kurh-pōn*) «göngyöliteni» = lpF. *gurppāt* (*gurppām*); kares. *jurto* «gondolat» (gen. *jurdogq*) = lpF. *jurda* (*jurddaga*); kares. *lusō* «-hoz, -hez» = lpF. *lusa*, jokkm. *lusā*. — Ugyanez történik az *-us* végzetű többtagú főneveknél is, mint: *heāvastus* (gen. *heāvastusō*) «pusztítás»; *purādus* (g. *purāduso*) «javulás»; *juhkomus* (g. *juhkomusō*) = lpF. *jukkamuš* (*-muša*) «ital»; *muhtolus* (g. *lusō*) = lpF. *muittalus* (*-lusa*) «elbeszélés». — Több szó még nem állapodott meg ez illeszkedett alakban, hanem az *o* mellett az ered. *a* is használatos; pl. *kullat* v. *kullōt* «hallani» = lpF. *gullat*; *kuhtta* vagy *kuhtto* «hat», de: *kudōht* «hatodik» = lpF. *gutta* (*gudad*); *oudol* v. *oudal* «előtt, elé» = lpF. *ouddal*; *juhkat* «inni» jelene *juŕan* v. *juŕon* = lpF. *jukkat* (*juŕan*) stb.

4. Alaktani sajátságok. — Ezekről elégséges adatok híján csak igen röviden szólhatok. Annyit azonban a csekély adatokból is láthatunk, hogy a karesuandói dialektus alaktanilag is inkább lpF. jellegű, bár sok tekintetben különbözik a könyvnyelv től. A könyvnyelvben a névragok a következők:

Egyes szám	Többes szám
Nom. —	-k
gen. -(a)	-i
acc. -(a)	-id
com. -in	-i gujm
ess. -n	-n
iness. -st	-in
elat. -st	-in
illat. -i,	-ide, -idi, -ida.

Karesuandóban pedig

Egyes szám	Többes szám
Nom. —	—, hk, 'k, ht, 't
gen. -(a, o, ō), n	-i, -it
acc. -(a, o, ō), n	-it, -id, -it
com. -in	-i kuim
ess. -n	-n
iness. -n, s (st)	-in, -ist (ist)
elat. -n, s (st)	-in, -ist (ist)
illat. -i, -e, -ij, -ih, -in	-ide, -ide, -idi, idī, -iden, -ije, -ijen.

Mint e táblázatból láthatjuk, Karesuandóban a névragok aránytalanul változatosabbak és teljesebbek. Itt az egyes sz. genitivusában kivételesen már *n* ragot is találunk és az accusativusban is *n*-t eredetibb *m* helyett. Az inessivus ragja a lpF. könyvnyelvben az egyes számban *-st*, a többesben pedig *-in*, míg Karesuandóban az egyes számban rendszeren *-n*, a többesben pedig *-in* a ragja és *s* (*st*) ragos alak ritkábban fordul elő. A hajdani illativus teljesebb alakját tartotta fenn a karesuandói *-n* végű egyes és többes számú illativusi rag és a többes genitivusban itt sokkal gyakoribb a hajdani partitivust megőrzött *-it*, *-id*, mint a genitivusi *i* rag. Érdekes többes genitivusi alakok Qvigstadnál *julkidenalde* «a lábakon», *min gēnohemidenala* «ránk szegényekre».

Az igeragozásnál is több eltérést találunk a lpF. könyvnyelv és a karesuandói nyelvjárásközt. Az egyes sz. 1. sz. ragja rendszeren *n* a lpF. *m* helyett; a 2. személyben a lpF. *k* megfelelőjéül nemcsak *hk*-t, hanem *-ht*, *-t*, *-t* ragot is találunk; a dual. 3. sz. *-ba*

ragja mellett teljesebb *-ban* is előfordul. A többes 3. sz.-ben a lpF. *k* helyett *t* van, de ez a legtöbbször elmarad, a lpF. *-bättet* helyett pedig Qvigstad szövegeiben *-bättek* rag fordul elő. A praet. dual. 3. sz.-ben *-ga* mellett teljesebb *-gan*, a praet. többes 1. sz.-ben lpF. *-mek* helyett *-men*, a 2.-ban lpF. *-dek* helyett *-den*, a 3.-ban pedig lpF. *-e*, *-gje* helyett *-en*, *-in* rag van használatban.

A módbeli kifejezés inkább a lpF. nyelvvel egyezik meg; van külön conjunctivus (*bōdičan*), külön optativus (*bōdāsin*), de ezek mellett külön conditionalis is *bōdalèn* alakban, melyet a finmarki lapp könyvnyelv nem ismer, Karesuandótól délre azonban az egész északi lappságban és a közép lpS. nyelvterület legnagyobb részében általános használatú. A Qvigstadnál található *borjösteket* többes sz. második személyű imperativusi alakból sejthetjük, hogy a *-ke* imperativusi képző Karesuandóban épp úgy előfordul mint a lpF. vagy lpK. nyelvben.

Az alaktannak egyéb, sok tekintetben jellemző tüneményeire e vázlatos összefoglalásnál nem terjeszkedve ki, áttérhetünk az ibbestadi dialektus rövid bemutatására. A lenvikit, minthogy igen csekély mutatványunk van belőle, nem tárgyaljuk külön, hanem jellemző sajátosságait az ibbestadiakkal együtt említem föl.

b) Az ibbestadi nyelvjárás (Jukkasjärvi dialektus).

Ibbestad a norvég partokon van ugyan, de azért az itt éió nyelv mégis az északi svéd-lappság területébe tartozik és, mint már említettük, Qvigstad tanúsága szerint Ibbestadban a Tornio lappmark jukkasjärvi egyházkerületi dialektusával megegyező nyelven beszélnek. Az ibbestadit tehát mint a közép és délibb tornioi nyelvjárás képviselőjét tárgyalhatjuk. Kár azonban, hogy Qvigstad, ámbár phonetikailag igyekszik közölni a szövegeket, sem az aspirált mássalhangzókat nem jelöli, sem a magánhangzók időmértékét nem veszi tekintetbe és úgy látszik az összes diphthongusokat sem veszi számba. A csekély adatok alapján a következő képet kapjuk e nyelvjárásról.

A mássalhangzók közül sokat nem találunk a karesuandói táblázatban felsoroltak közül. Nevezetesen a szövegekben teljesen hiányzanak a félig zöngés *k*, *c*, *ç*, *t*, *p* hangok, továbbá a *č* és *t* közti *č* és a *š* és *d* közti *š* hang. E hangok közül azonban a félig

zöngések még valószínűleg megvannak e dialektusban is, csakhogy Qvigstad nem jelöli és szó kezdetén a *k, t, p* helyett *g, d, b* zöngés hangokat ír. Az egész északi lappságra annyira jellemző *ð, ð* és *ɣ* hangok sem Ibbestadban, sem Lenvik-ben már nem fordulnak elő és tovább délre sem találhatók. Az ibbestadi és egyuttal a lenviki dialektus mássalhangzóit Qvigstad szövege alapján a következő táblázatban állíthatjuk össze :

	Zön- gétlen	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr- hangok	L hangok	R hangok
Torokhangok			<i>h</i>				
	<i>k</i>	<i>g</i>			( <i>ñ</i> )		
Ínyhangok		<i>ɕ</i>		<i>j</i>	<i>ń</i>		
	<i>č</i>	<i>š</i>	<i>s</i>				
Foghangok	<i>c</i>	<i>š</i>	<i>s</i>				
	<i>t</i>	<i>d</i>			<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajakhangok			<i>f</i>	<i>v</i>			
	<i>p</i>	<i>b</i>		<i>w</i>	<i>m</i>		

Az *ñ* hang csakis *ñk* kapcsolatban van meg, különben épp úgy mint Karesuandóban a lpF. *ñ* helyett *ń* fordul elő. A *w* eredetibb *k* helyett való vagy diphtongusokban *u* helyett lép föl.

A m a g á n h a n g z ó k általában ugyanazok, mint Karesuandóban, csak az *q, q̄*-t nem találjuk jelölve.

A diphtongusok a következők :

a) Ereszkedők: *ai, a<sup>i</sup>, ā<sup>i</sup>, ai, äi, ei, ui, oi, oi* ; — *ie* ; — *oa* ; — *uo, uö* ; — *ou*.

b) Emelkedők: *ié, (i<sup>e</sup>, i<sup>ē</sup>) ; oá ; uö*.

Triphthongusok : a) *oai, uoi, uöi* ; — b) *i<sup>e</sup>i*.

1. Általános mássalhangzóváltozások. — A karesuandói nyelvjárásra annyira jellemző palatalis spiransoknak

dentalis spiransokkal való fölcserélődését Lenvikben egyáltalában nem, Ibbestadban is csak az *s*-re szorítkozva találjuk. Ez ugyanis szó végén rendszeren, szó elején pedig ritkábban *s*-vel váltakozik; pl. *sabmelas* «lapp» = lpF. *sabmelaš*; *dakkaras* «ilyen» = lpF. *daggaraš*; *vuimalas* «erős» = lpF. *vuimalaš* || szó elején: *saddat* «történni, lenni» = lpF. *šaddat*.

Lenvikben nem fordul elő, de Ibbestadban rendes tünetmény a *dd*-nek két magánhangzó közt *žž*-re változása, épp úgy, mint a karesuandói nyelvjárásnak déli felén. Itt is azt mondják *midđa* v. *mižžu* «mi»; *dadđa* v. *dažžu* «mond»; *ledđe* v. *ležže* «voltak» stb.

A karesuandói dialektusban olyan gyakori *t* (*d*)—*h* változás Lenvikben nincs meg, Ibbestadban pedig mind a két hang egymás mellett él: pl. *bäljedes* v. *bäljehes* «siket»; *vuojede* v. *vuojehē* «hajtani» stb.

Megvan mind Lenvikben mind Ibbestadban a *pt*—*kt* csere is; pl. *ruöktöt* «vissza» = Lule *ruoptuot*; *loákta* «végez» = Lule *loapta*; *voktait* «hajakat» = Lule *vuoptait* stb. Arra nincs adatom, hogy *kt* viszont szintén fölcserélődik-e *pt*-vel, mint a hogy Karesuandóban láttuk, de valószínű, hogy ez is rendes tünetmény. E hangtani jelenség tehát az egész Tornio lappságnak közös sajátja.

Ibbestadban előfordul az *m*—*n* csere is, de úgy látszik, már nem olyan általános, mint Karesuandóban. Példák e cserére: *viëkkalan* e h. *-lam* «futott» és *n* accusativusi rag *äkkeden* «estét», *gorödan* «testet» stb. szókban *äkkedem*, *gorödam* helyett.

Nincs meg azomban már sem Lenvikben, sem Ibbestadban a *k*-nak *t*-vel és a *t*-nek *k*-val való váltakozása és a *k*—*h* cserére sem találunk példát.

Uj jelenség Lenvikben és Karesuandóban, hogy sok magánhangzóval kezdődő szó elé parasitikus *h* járul; pl. *hän* «még» = lpF. *ain*; *hollö* «sok» = lpF. *ollo*; *hädnag* (comp. *häneb*) «sok» = lpF. *ädnap* (*äneb*); *hallakas* «magasság» = lpF. *allagas*.

A máássalhangzó k időmértéki v. ragozásbeli változásáról csak igen keveset szólhatunk, mert a rendelkezésünkre levő szókincs csekélyége folytán nem állíthatjuk össze a ragozásbeli változásoknak teljes táblázatát. Csak arra szorítkozunk, hogy a meglevő adatokból a karesuandóitól való különbséget mutassuk ki. E különbség a *kk* (Kar. *hk*), *tt* (kar. *ht*), a *čč* (Kar. *hč*)



és *cc* (Kar. *hc*) hangok változásánál mutatkozik. Ezek ugyanis nem  $\gamma$ ,  $\delta$ ,  $\epsilon$ , *c*-re változnak mint a lpF-ban, vagy  $\gamma$ , (*k*, *g*)-re,  $\delta$  (*d*)-re  $\epsilon$ , ( $\xi$ ,  $\zeta$ )-re,  $\varphi$  ( $\beta$ )-re mint Karesuandóban, hanem mind Lenvikben, mind Ibbestadban a *kk*-ből *g*, a *tt*-ből *d*, a *cc*-ből  $\zeta$ , a *cc*-ből  $\zeta$  lesz. Különösen kiemelendő a *kk*(=*hk*)-nak *g*-re, a *tt*(=*ht*)-nek *d*-re való gyöngülése, mert tovább délre már mindenütt ugyanezt, illetőleg a *k*, *t*-re való gyöngülést találjuk.

2. A magánhangzók változásának tüneteiből is csak a két legfontosabbat emeljük ki, t. i. a magánhangzóilleszkedést és a diphthongusoknak egyszerű hangokká válását.

A magánhangzóilleszkedést Lenvikben egyáltalában nem és Ibbestadban is csak igen fogyatékos alakban találjuk. Ebben a tekintetben tehát e két dialektus közelebb áll a lpF.-hoz, mint a lpS. északi nyelvjárásokhoz. Nagyon valószínű azonban, hogy bent Svédországban a jukkasjärvi kerületben e tünetény épp oly rendszeresen él mint Karesuandóban vagy Jokkmokkban. Az ibbestadi szövegekben csak a *lusö* szón találtam az illeszkedést, a hol úgy mint Karesuandóban a megelőző *u* hatása alatt változott át az eredeti *ä* *ö*-vá.

Qvigstad szövegei az *oa*, *ie*, *uo* diphthongusoknak és *oai*, *uoi* triphthongusoknak a rövidülését a főntebb tárgyalt lpF. nyelvi törvénynek megfelelően tüntetik föl. Ibbestadban és Lenvikben az *oa*-ból mindig *o*, az *ie*-ből  $\bar{i}$ , az *uo*-ból *u*, az *oai*-ből is *oi*, az *uoi*-ből is *ui* lesz; pl. *boátte* «jönni»: praet. s. 3. *bodi*; *čiekka* «sarok»: sing. allat. *čikki*; *vüöže* «hajtani»: praet. s. 3. *vüji*; *buöre* «jó»; *buris* «jól»; *oai'ne* «látni»: praet. s. 3. *oini*; *luoi'te* «ereszteni»: praet. s. 3. *luiti*. — Az *ä*-nek *e*-re változására csak Lenvikben találtam példát: *gär'ge* «kő»: sing. comit. *gerkin*.

Az ibbestadi és lenviki alaktani sajátosságok tárgyalását mellőzhetjük, mert a csekély szövegek igen fogyatékosan mutatják be. E helyett áttérhetünk az északi svéd-lapp nyelvterület második fő nyelvjárásának a Lule-lappmarkinak ismertetésére.

### B) A Lule-lappmarki nyelvjárás.

E dialektusról eddigelé csak annyit tudunk, a mennyit az Ugor füzetek hetedik számában közöltem róla. Az ott levő szövegek és a hozzájuk való szótár elégséges anyagot szolgáltatnak e

dialektus fő sajátosságainak megállapítására. Az én közleményeimnek az a bajuk, hogy a nagy kiterjedésű Lule lappmarknak nem összes vidékeit tüntetik föl, hanem csupán a jokkmokki egyházkerület nyelvét és ennek is jobbra északi tájbeszédét. Az a lapp ember ugyanis (Per Pålsson Sjoloso), a kitől a Máté evangélium átíratát, az elbeszéléseket és néhány mesét jegyeztem le, a jokkmokki egyházkerület északi részéből, Sjokksjokk by-ből, való volt. Mintegy tíz mese a jokkmokki középső dialektust tünteti föl, egy pedig a Jokkmoktól délre esőt. Ezek azonban mind igen közel esnek egymáshoz és alig van közöttük csak valamicske lényegesebb különbség is. Öreg lappom szerint a Gellivare egyházkerület déli részein, a hol ő gyakorta megfordult, szintén körülbelül ugyanolyan nyelven beszélnek, mint a melyet ő használt.\*) A jokkmokki dialektus főbb sajátosságainak fölemlítésénél tehát az egész déli Lule lappmark jellemző tulajdonságaival ismerkedünk meg.

#### *A jokkmokki nyelvjárás.*

E dialektus hangjai már több tekintetben eltérnek a tornióbeliektől. A mássalhangzók körében itt már teljesen megszűntek a félig zöngés *k*, *t*, *p*, *č*, *c* hangok, melyek a karesuandói nyelvjárás ingadozó kiejtését okozták és helyettük szó elején csak zöngétlen *k* (még pedig mély hangok előtt a nyelv hátuljával, magas hangok előtt a nyelv közepével képezve), *t*, *p*, *č*, *c* mássalhangzók fordulnak elé. A *δ*, *θ*, *γ* hangok is teljesen hiányoznak. Viszont azomban találunk a jokkmokki dialektusban olyan mássalhangzókat, melyek Karesuandóban nem fordultak elő; ilyen az *ñ*, mely helyett ott *ñ* volt használatban és *β* (*b* és *v* közti hang), mely itt a *v* változata-képpen lép föl. E nyelvjárás mássalhangzói a következők:

---

\*) E sorok írása óta jelent meg K. B. Wiklund-nak Lule-lapp szótára. Erre azonban a dolgozat keretében nem terjeszkedem ki, mert hangtani tekintetben nagyon meg kellene zavarnom tárgyalásom menetét. Itt csak annyit említek meg, hogy Wiklund a Lule lappmarkban négy nyelvjárást különböztet meg: 1. a Jokkmokktól délre, 2. a Jokkmokktól északra, 3. a Gellivaretől északra és 4. a Gellivaretől délre esőt.

	Zön- gétlen	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr- hangok	L hangok	R hangok
Gutturales			<i>h, ' </i>				
	<i>k</i>	<i>g</i>			<i>ñ</i>		
Palatales		<i>č</i>		<i>j</i>	<i>ń</i>		
	<i>č</i>	<i>š (čč)</i>	<i>š</i>				
Dentales	<i>c</i>	<i>š (dc)</i>	<i>s</i>				
	<i>t</i>	<i>d</i>			<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Labiales			<i>f</i>	<i>v</i>			
	<i>p</i>	<i>b</i>		<i>β</i>	<i>m</i>		

A magánhangzók változatosabbak, mint Karesuandóban, csakhogy nem minden rövid hangzónak van megfelelő hosszúja. A jokkmokki dialektus magánhangzói a következők:

	Ajakzárás nélkül				Ajakzárással			
	Mély	Vegyes	Magas		Mély	Vegyes	Magas	
Felső nyelvéllással			<i>i</i>	<i>ī</i>	<i>u</i>	<i>ū</i>	<i>(u)</i>	<i>(ü)</i>
Emelkedett nyelvéllással			<i>e</i>		<i>(o)</i>			
Középső nyelvéllással			<i>e</i>	<i>ē</i>	<i>o</i>	<i>ō</i>		
Alsó nyelvéllással	<i>a</i>	<i>ā</i>	<i>(a)</i>	<i>ä</i>	<i>ā</i>	<i>q</i>		
	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú

Az *o* hangot csak néhány szóban jegyeztem föl, mint *tuotak* v. *tuotak* «támasz»; *tuotie* v. *tuote* «támasztani»; *täute* v. *täpte* «megtölteni»; *voutie* v. *vuoutie* «erdő»; de könnyen meglehet, hogy nem helyesen fogtam föl azt a hangot, melyet *o*-val jelöltem. Az

*u* hangot csak egy esetben hallottam, t. i. a *rujähtha* «fazék» többes számában, mely *ruihtha* v. *ruihtha* v. *ruihtha*-nak is hangzik. Az *ü* hangzót a *ruihtha*-n kívül még a *lühku* «tetszeni» mellett előforduló *lühjohku* alakban jegyeztem föl. Az *a* is igen ritkán fordul elő s többszóban csak ez egyben jegyeztem föl: *täjëvuo* v. *täjëvuo* «sajtformáló edény». Külömben csak mint *sva*-hang található megelőző vagy következő *j* (*i*) hang kapcsolatában, mint *vajäpa* v. *väjäpa* «elfáradni»; *vajämuo*, *vajämuo* v. *väjëmuo* «szív»; *sväinas* «szolga» gen.-a *svajänasa* v. *svajänasa* v. *svajënasa*. Az *o* hang csak az *oq* diphthongusban van meg és azon kívül mint *sva*-hang fordul elő.

Az *o*, *u*, *ü*, *a* hangokat, minthogy igen kivételesen fordulnak elő és kivételes voltak azt a kételkedést támasztja bennem, hogy jól hallottam-e őket, egyelőre nem számítom a jokkmokki dialektus igazi magánhangzói közé. Mivel azomban szövegeimben előfordulnak, zárójel között mégis idézem.

A jokkmokki nyelvjárásban a következő diphthongusok fordulnak elő:

a) ereszkedők: *ai*, *äi*, [*äi*], *äi*, *ei*, *oi*, *ui*, *üi*, *üi*.

*ie*, (*ie*, *i<sup>e</sup>*), *i<sup>e</sup>*, *ue*; *ié*.

*eä* (*ää*), *eä*, *iä*, *uä*.

*ea*, *ia*, *oa*, *oq* (*óq*, *o<sup>q</sup>*), *öq*.

*uo* (*úo*, *u<sup>o</sup>*), *üo*, [*uo*].

*au*, *äu*, *äu*, *eu*, *iu*, *ou*.

Az ereszkedőkhöz számíthatjuk még az önmagukkal diphthongizálódó *i<sup>e</sup>*, *o<sup>o</sup>* és *ü<sup>u</sup>* hangokat, melyek ezen nyelvjárásban ritkábban fordulnak elő, és az *iä*, *iä*, *ië*, *ië*, *uä*, *öä* hangkapcsolatokat, melyeknek második tagja *sva*-féle hang.

b) Emelkedők: *ié*, (*i<sup>e</sup>*), *ué*, *eä* (*e<sup>ä</sup>*), *eä*, *iä*, *oä*, *uó*.

Triphthongusok a következők: *iei*, *uei*, *üüi*; *uoi*, *oqi*; [*iäo*], *ieu* (*i<sup>e</sup>u*), *iäu*, *eäu*, *uou* (*u<sup>o</sup>u*, *u<sup>o</sup>u*).

Ide számíthatók az *auä*, *auä*, *äuä*, *äuä*, *ouä*, *ouä*, [*iüó*], *aië*, *aië*, *oië*, *eië*, *iüä*, *iüä*, *aië*, *aië*, *uië*, *aiä*, *uiä*, *üó*, *oió*, *üó*, *üó* kapcsolatok, melyeknek végén *sva*-féle hang van és ha a *sva* hangot tekintetbe vesszük, akkor a jokkmokki dialektusban négyes hangkapcsolatokat is találhatunk, mint *ieuë*, *iäuä*, *eäuä*, *uouä*; *oiä*, *uoië*, *u<sup>o</sup>ië*, *u<sup>o</sup>ië*, *u<sup>o</sup>iä*, *ieië*, *ieië*, (*i<sup>e</sup>ië*); *oqiä*, *oqiä*, *uoiä*, *ueië*, *ueiä*, *uoiä*.

1. Általános mássalhangzóváltozások. A Lule lappmarki nyelvjárás jokkmokki dialektusát az eddig tárgyalt

Tornio lappmarki és a lpF. nyelvvel összehasonlítva, mind a más-sal- mind a magánhangzótvaltozások terén több igen fontos eltérést találunk.

Külön jelleművé alakítja mindenekelőtt az a körülmény, hogy számos olyan magánhangzótvaltozás, mely Karesuandóban általános volt, mint a spirans inyangoknak egymás közt vagy spirans foghangokkal, a *k* (*hk*)-nak *t* (*ht*)-vel, a *kt*-nek *pt*-vel, a *gd*-nek *bd*-vel való fölcserélődése, a *dd*-nek *šš*-re, a *t*-nek *h*-ra, a *v*-nek *f*-re, a *m*-nek *n*-re való változása itt teljesen ismeretlen. Jokkmokkban változatlan marad az eredeti *č*, *c*, *š*, *k*, *t*, *kt*, *pt*, *b-d*, *dd*, *v* és csak a ragozás és képzés alkalmával megy át a szabályos változásokon.

A felölőbb jellemző mássalhangzótvaltozások a következők:

A lpF. *k*, Kar. *k* (*hk*) v. *t* (*ht*) mint többes szám képzője vagy a jelen s mult idő egyes sz. 2. és a jelen idő többes 3. személyének ragja teljesen eltűnik, illetőleg mint gyenge aspiratio mutatja nyomát. Ez a jelenség már Karesuandóban is megvolt, de ott a kopott és teljes alakok váltakoztak egymással.

A lpF. *š*, Kar. *š* (*s*) szó végén levő képző mindig *č* alakban fordul elő Jokkmokkban, pl. *olmuč* »ember« = kar. *olmus*; Jokkm. *ieč* »maga« = kar. *ies* (lpF. *ješ*); Jokkm. *toluč* »hajdani« = kar. *tolus* (lpF. *doluš*).

A lpF. és Kar. *d*-nek, mely Kar.-ban mint ige- és szorszám-névképző, néha mint rag is *o*-vel, *j*-vel is váltakozott, Jokkmokkban mindig *t* felel meg; pl. Jokkm. *karrüte* = Kar. *karruode*, *-de* »káromkodni, átkozni«; Jokkm. *koqlmätüs* = Kar. *koalmādas*, *-das* »harmadrész«; Jokkm. *mānaite* = Kar. *mānaije* (*mānaide*) »gyermekeknek«.

A lpF. és karesuandói szóközépi *dd*-nek szintén *t* a megfelelője; pl. lpF. *oaððe*, Kar. *oððie* »alunni« = Jokkm. *oqtie*; lpF. *oðða*, *oðas*, Kar. *oððo* »új« = Jokkm. *otō*, *otōs*; lpF. *giðða* »tavasz« = Jokkm. *kitū*; lpF. *guððe*, Kar. *kuððie* »hátrahagyni« = Jokkm. *kuotie*; lpF. *noaððe* »teher« = Jokkm. *noqtie*.

Az egyes szám comitativusában és a többes szám inessivusában és néha másutt is az *i* után levő szóvégző *n* *ń*-re változik; pl. *vatnasiń* »csónakkal« és »csónakokban«.

Ha az *n* egyes határozó szókban *l*-vel, *s*-vel kerül össze, ezekkel *nn*-be olvad; pl. *nannä* »rajt« = közép lpS. *nalne*; *sinne* »bent«

lpS. *sisne*; *konne* «hol» = lpS. *kusne*. Karesuandóban ezen határozó szók így hangzanak: *nalte*, *siste*, *koste*, a lpF. nyelvben pedig *alde*, *siste*, *gost*. — Evvel az assimilatióval Qvigstad ibbestadi szövegeiben is találkozunk, tehát úgy látszik, már a Tornio lappmark délibb részein is előfordul és megvan az egész Lule lappmarkban és a Pite lappmark északi felében is.

Az északi lpS. nyelvterület egyik különbsége a lpF.-tól, hogy a lpF. *ala* «-ra» *ald* «-n» viszonyzók eltérő alakot tüntetnek föl. A Tornio lappmarkban *alā* és *alt* (*aldi*) alakok *nalā*, *nalt* (*naldi*)-val váltakoznak s ez utóbbiak valószínűleg úgy keletkeztek, hogy az előttük levő névszóhoz tartozó genitivusi *n* ragot, mely az északi lapp területen elveszett, lassankint a viszonyzóhoz tartozónak érezték. A Lule lappmarkban és innen délre mindenütt csak az *n* prothesis-sel való alakok használatosak, Jokkmokkban *nalā*, *nannā*. Ilyen parasitikus *n* járul még a jokkmokki dialektusban az *ihkeven* v. *nihkeven* *ajakai* «örökre» és az *ouhton* v. *nouhton* *oaivie* *japmiet* «meghalni» szólásokban az *ihkeven* és *ouhton* szavak elé.

Hasonló változáson mentek keresztül az északi lpS. nyelvterülettől kezdve a lpF. *adde* «adni», *oaidne* «látni» igék is. Ezeknek a Tornio lappmark Karesuandói egyházkerületében még szintén csak *adde*-, *oaidne* alakjuk van, de Ganander szerint e lappmark délibb részén már *vadde*-, *vaidne* alakok is lépnek föl. A Lule lappmark legnagyobb részében és innen délre az egész svéd-lapp-ságban csupán csak a *v*-vel kezdődő alakokat ismerik.

2. A mássalhangzók időmértéki változása. — A ragozás és szóképzésben fellépő időmértéki változás a Lule lappmarkban, nevezetesen a jokkmokki egyházkerületben is ugyanazon rendszerességgel történik mint Karesuandóban, azonban van a rövidülésnek egy pár módja, mely a két dialektusban különféleképpen esik meg. Ez eltérés nagyobbára a két nyelvjárás hangjaiban mutatkozó különbségen alapszik. Nevezetesen minthogy Jokkmokkban nincsenek meg a  $\gamma$  (*k*),  $\delta$ , hangok, tehát a *hk*-nak  $\gamma$ -re, a *ht*-nek  $\delta$ -re változása sem fordulhat elő, hanem e helyett a *hk* *k*-ra, a *ht* *t*-re változik s mivel a  $\vartheta$  hang is ismeretlen, a  $\vartheta\vartheta$ — $\delta$ ,  $\delta\delta$ — $\delta$  gyöngülések sincsenek meg. Jokkmokkban a félig zöngés hangok is teljesen hiányzanak s azért mint gyöngült hangok ezek sem találhatók itt úgy mint Karesuandóban. Karesuandóban a *hc* nemcsak *c*-re, hanem *ç*, *z*-re is változott s a *hc* is félig zöngés *ç* vagy zön-

gés *z*-re, míg a jokkmokki dialektus a *hč—č, hc—c* gyöngülésekben állapotodott meg. Karesuandóban, mint láttuk, az *ññ—ñ* változás is ismeretlen volt, Jokkmokkban azonban általános. A jokkmokki dialektus mássalhangzóinak időmértéki s egyéb ragozásbeli változásait a 200. lapon levő táblázatban tüntetjük föl.

A felsorolt változásokon kívül a *k* mássalhangó a *kt, ks, kš, kč* kapcsolatokban a gyengült alakban épp úgy mint Karesuandóban vagy *uh*-ra változik, vagy többeli *u* után és *s* előtt néha csak *h*-ra. Az *ñ* kapcsolatában a *k* rendszerint elesik, mint *jiēña*: *jiēna* «jég» vagy *g*-re gyengül, mint *tuokñas*: *tuogñasa* «folt». Az *n* előtt levő *t* is vagy *d*-re változik, vagy viszont a *d* *t*-re mint *satnies* «igaz», *sadnan* «igazán»; *iédnie*: *ietnie* «anya», vagy eltűnik, mint *patnie*: *pānie* «fog»; *čatna*:- *čanāu* «kötni»; *puoldna*:- *puolnau* «fonnyadni». A gyöngült alakban az *i* előtt levő *t* is elesik, mint *latña*: *lañā* «hasadék». A *p* szintén csak az *m* mássalhangzó kapcsolatában változik át vagy *b*-vé vagy esik el egészen, mint *sapmie*: *sāmie* «lapp ember» | *cabmie*: *capmau* «ütni».

Jokkmokkban is él a *sva* erősbülés és ugyanolyan körülmények közt fordul elő mint Karesuandóban, t. i. nagyobb részt *i* és *u* végű diphthongusok és *r, l* és *b* mássalhangzók után, midőn utánuk még egy mássalhangzó következik; pl. *ājēkie*: *āikie* «idő»; *sāuāca*: *sāuca* «juh»; *parāka*: *parhka* «dolgozni»; *palāva*: *palva* «felhő». Csakhogy ennek a jelenségnek e nyelvjárásban még kiterjedtebb alkalmazása van, mint a karesuandóiban. Ez utóbbiban ugyanis még talákoztunk a teljesebb töveknél a lpF. nyelvben általános használatú *d, b (p)* erősbülésekkel, de már *sva*-féle hanggal váltakozva, mint *pārdni* v. *pārēni* «fiú»; *olmaj* (gen. *olōma* v. *olbma*) «ember», a jokkmokki dialektusban azonban *i* és *u* végű diphthongusok és *l, r* után teljesen eltűntek a nominativusi vagy az infinitivusi alakban és helyettük ezekben a lpF. *d, b* helyett csak *sva* hang él; pl. *korēnie* = lpF. *gordne* «gabona»; *sarēnie* = lpF. *sardne* «beszéd»; *sarōno* = lpF. *sardno*- «beszélni»; *torōnuo* = lpF. *dordno* «torony»; *pierēna* = lpF. *bedna* «medve»; *vuorōnuo* = lpF. *vuordno*- «eskünni» || *alēmie* = lpF. *albme* «ég»; *čalēmie* = lpF. *čalbme* «szem»; *vierēmie* = lpF. *šerbme, vierbme* «háló» stb.

Az erősbülés és gyöngülés tüneteinek részletes fejtegetése azonban nem ide való, a nyelvjárási különbségek feltüntetésére

A jökkmökki mássalhangzóerősülések és gyengülések táblázata.

Torokhangok	Erősült alakban:	<i>kk</i>	<i>hkk</i>	<i>hk (kk)</i>	<i>k</i>						<i>ññ</i>		
	Gyengült alakban:	<i>gg</i>	<i>hk</i>	<i>k</i>	<i>g</i>						<i>ñ</i>		
Ínyhangok	Erősült alakban:					<i>šš</i>	<i>đđ</i>	<i>čč</i>	<i>hčč</i>	<i>hč (čč)</i>	<i>ńń</i>		
	Gyengült alakban:					<i>š (hš)</i>	<i>j</i>	<i>šš [dč]</i>	<i>hč</i>	<i>č</i>	<i>ń</i>		
Foghangok	Erősült alakban:	<i>tt</i>	<i>htt</i>	<i>ht</i>	<i>t</i>	<i>ss</i>		<i>cc</i>	<i>hcc</i>	<i>hc</i>	<i>nn</i>	<i>ll</i>	<i>rr</i>
	Gyengült alakban:	<i>dd</i>	<i>ht; t</i>	<i>t</i>	<i>d</i>	<i>s</i>		<i>šš [dc]</i>	<i>hc</i>	<i>c</i>	<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajakhangok	Erősült alakban:	<i>pp</i>	<i>hpp</i>	<i>hp (hpp)</i>	<i>p</i>	<i>ff</i>	<i>vv (ββ)</i>				<i>mm</i>		
	Gyengült alakban:	<i>bb</i>	<i>hp</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	<i>v (β)</i>				<i>m</i>		



elégéségek az eddig fölhozottak is és áttérhetünk a jellemzőbb magánhangzóváltozásokra.

3. Általános magánhangzóváltozások. — A rövid magánhangzók mind a hangsúlyos mind a hangsúlytalan szótagokban általában ugyanazok mint a lpF. nyelvben vagy a karesuandói nyelvjárásban. A lpF. *e*, *a*, *o* egyszerű hangoknak azonban a jokkmokki dialektusban is épp úgy mint Karesuandóban többnyire *ie* (<sup>°</sup>*e*), *eä* (<sup>°</sup>*ä*), *uo* diphthongusok felelnek meg.

Az egyszerű hangzók között legjellemzőbb változásokon az *a* megy keresztül, mely sok szónak második vagy harmadik tagjában *i* (néha *é*, *e*)-re változik, mint *makkar* v. *-kér*, *-kir* «milyen» (plur. *makkära'*); *takkir* (acc. *takkärau*) «ilyen»: lpF. *taggar*; *eäbbar* v. *ieppir* «dézsa, vödör»; *konōkas* v. *-kes* v. *-kis* «király»; *talvatis* «vásárhely»; L. *talvatas*, *-tes*; *pahākis*, *-és* (gen. *pahākkasā*) «gonosz»; *rohkolvas* v. *-vis* «könyörgés»; *čuoukutač-* v. *-tičkoqhtie-* «fényleni» stb.

Az utolsó vagy utolsó előtti szótagbeli *a* ezenkívül gyakran váltakozik *e* (*ä*) vagy *ie*-vel, az *e* pedig rendszeren *é* v. *i*-vel; pl. *kiäura* v. *kiewre* «erős»; *vāna* v. *vāne* «nélkül»; *šadda*- v. *šaddä-* «lenni»; *juhkam* v. *juhkem* «ivás»; *puoldna*- v. *puoldne-* «hervadni»; *jadda*- v. *jadde-* «elaludni (tűzről)»; *čoqhkane-* v. *čoqhkene-* «össze gyűlni»; *čuolastie-* v. *-lestie-* «vágni, hasítani»; *pāhtarem* v. *-terem* «futás» | *čuohppa-* v. *čuqhppie-* «vágni»; *suhtta-* v. *suhttie-* «haragudni»; *vadca-* v. *vadcie-* «menni»; *viedča-* v. *viedčie-* «hozni»; *vuohča-* v. *vuohčie-* «lőni»; *vihpa-* v. *vihpie-* «maradni»; *rāinas* v. *rāinies* «tisztá»; *rubma* v. *rubmē* v. *rubmie* «test» || *kuhte* v. *kuhti* «a ki»; *kuätäs*, v. *-tis* «hatodik»; *iehkietes* v. *-tis* «esti»; *kialahtepmie* v. *-tēpmie* v. *-tīpmie* «néma»; *pä'ttuokes* v. *-kis* «csalárd»; *kah-tet* v. *kahtit* «örizni».

Eredeti *a* szó elején, mikor utána következő *u*-val diphthongust alkot, a lpF. nyelvben és az északi lpS. dialektusokban *o*-ra változott, mint lpF. *ouddi*, Kar. *ouđi*, Lule *ouđtoi* «elé»; lpF. *ovto*, Kar. *ouhta*, Lul. *ouhto* (*akta* «egy»-nek az egyes sz. genitivusa). A jokkmokki nyelvjárásban ezen *o* mellett az eredetibb *a* is kezd előtűnedezni és *ouđtoi*, *ouhto* mellett *auđtoi*, *auhto* is előfordúl. Szintűgy váltakozik *ouuhte-* «csodálkozni»-val *autuhte-* (lpF. *ovduše*). Ezen *au* diphthongussal való alakok átmenetet képeznek a közép lpS. nyelvbe, melynek legtöbb dialektusában már csak az *au* szó-

kezdet fordul elő. Ezen lpF. alakok *okta* «egy», *oktag* «egyedül» már az egész északi sved-lappságban is csupán *a* szókezdettel található.

A hosszú *ī* (lpF. *ī*, *i*) többször *ie*-re diphthongizálódik, mint *riet-* «nyargalni» (lpF. *ridi-*, L. *ride-*); *liekie* (l. *namma* «mellék-név») = lpF. *lāgge*, L. *like*; *sviehkul* «kisértet» (L. *svikol*); *riētuo*, *riētuo* «pör» = lpF. *rīddo* (*rīdo*), L. *rito*; *rietale-* «veszekedni» = lpF. *rīddale*, L. *ritele-* | *kiehtiet* v. *kīhtiet* (præs. s. 1. *kīhtau*) «köszönni» = lpF. *gīttet* (*gitam*); *kīhtuo* v. *kīhtuo* (gen. *kīhtuo*) «köszönet» = lpF. *gītto* (*gito*); *kiesa* v. *kijēsa* (gen. *kīhša*) «teher-tartó» = lpF. *gissa* (*gisa*); *fiehkun* v. *fīhkun* «füge» = lpF. *fikun*; *sienakōka* v. *sīnakōka* «zsinagóga» = lpF. *synagoga*; *sieratit* v. *sirātīt* «elválni» = lpF. *sirdde-* (*sirdam*). — A hosszú *ī*-nek a ragozásban *ie*, *ie*-vel való váltakozására még visszatérünk.

A magánhangzóilleszkedés a jokkmokki nyelvjárásban a kétféleképpen jelentkezik:

1. Előrehatóan, még pedig, mint már az északi lpS. nyelvterület fejtegetésénél említettük úgy, hogy az első szótagbeli *o* hatása alatt következő szótagokbeli ered. *a*, *e* magánhangzók szintén *o*-ra változnak, mint *ohcot* (*ocōu*) = lpF. *occat* (*ocam*), L. *acet* «keresni»; *kopčot* = lpF. *gokčat*, L. *kāpčēt* «befődni»; *kopčos* = lpF. *govčas*, L. *kāpčas*, *kāpčes* «takaró»; *johko* (*jokō*) = lpF. *jokka* (*joja*), L. *jokka* «folyó»; *čohkkohet* = L. *čākkahet* «ülni»; *morroha* = lpF. *morraš* (*morraša*), L. *mārraha* «gond»; *porrot* = lpF. *borrat*, L. *pārret* «enni». Ezeknek nagy része azomban nem illeszkedett alakban is előfordul, mint *ohciēt*, *kopčēt*, *čohkkahet*, *morraha*.

Ez az illeszkedés kiterjed a sva-féle hangokra is, csak hogy itt a magánhangzó színezetére nemcsak a megelőző, hanem a következő magánhangzónak is van befolyása. A sva-féle hangok illeszkedését a jokkmokki dialektusban a következő szabályok szerint foglalhatjuk össze:

a) Megelőző és következő szótagbeli *a* magánhangzó között a sva hang is *ā*, mint: *kalāka-* «fog, akar»; *arāpāč* «özvegyasszony»; *parākat* «dolgozni»; *pālākā* «ösvény».

b) Megelőző *ū* vagy *u* végű di- és triphthongusok után is *ā*, *ā* a sva hang, ha a következő szótagnak *a* a magánhangzója; pl. *kūāh kalīt ku-t* «kiáltani»; *jauālat* v. *jouālat* v. *jouālat* «mon-

dani»; *kuouqlat* «nézni»; *piuata* «ő fog». Sőt néhány szóban az *au* diphthongus után kivételesen még akkor is *ä* a sva hang, ha a következő szótag magánhangzója *ie*, mint *lauqhkiet* «lépni»; *šauq-riiet* v. *šauānat* «rázni, lerázni». Külömben a második szótagbeli *a* előtt nemcsak ezen esetben, hanem akkor is *ä* a sva hang, ha bármiféle magánhangzó van is a megelőző szótagban. Ilyenkor azonban, különösen ha *i* (*j*) végű di- v. triphthongus van előtte, *ē*, *ǫ*-val váltakozik; pl. *keärakat* «elkészülni vminek tevéseére»; *koqrāda* «kosár»; *tuōläva* «szenny»; *silāpa* «ezüst» || *čuojahka* v. *čuojēhka* «szunyog»; *skierēma* v. *skierāma* «sánta»; gen. s. *svājānasa* v. *svājānasa*, *svājēnasa* «szolga».

c) A második szótagbeli *uo* is rendszeren *ǫ*, *ä* sva hangot követel maga elé; pl. *teärānuo* «szolgáló»; *torqđuo* «kormányozni»; *peärāhtuo* «csapda»; *nälqkuot* v. *neälqkuot* «éhezni». Ha azonban az első szótagban *i* (*j*)-vel végződő diphthongus vagy *r* van, akkor *ē*-vel is váltakozhatik, mint *kojqēvuo* v. *kojqāvuo* «lapát»; *vierāhtuo* v. *vierēhtuo* «szép idő»; *arēduot* «kimélni».

d) Bármilyen magánhangzó van a megelőző szótagban, mindig *ē* lesz a sva hang, ha a következő szótagban *ie* van: pl. *ājēkie* «idő»; *kirēdie* «könyv»; *korēnie* «gabona», *pulēhkie* «szán»; *siejētie* «bálványul imádott kő»; *huolēhkie* «nép».

e) Ugyancsak *ē* a sva hang az első szótagban levő magashangú *äi*, *ij* és *ici* di- és triphthongusok után is, bármilyen magánhangzó van is a következő szótagban, mint *kājēnuo* «út»; *hājēma* «ház, otthon»; *sijēta* «lapp falu». A többi *j*-re végződő diphthongus után is többnyire *ē* van, de *ä*, *ä* is többször előfordul mellette vagy helyette.

f) *ö* sva hang fordul elő: 1. első szótagbeli *o* után, mint *jorökölit* v. *jorökelit* «fordítani»; *hojökotit* v. *hojökätit* «dobni». — 2. *o* és *uo* közt, mint *kobötuot* «uszni»; *körötuot* «lesülni» (de *körētiet* «a nap erősen süt»). — 3. Két *uo* közt: *čuoörövuot* «kiáltani»; *vuojönuot* (de *vuojēnut*) «látszani». — 4. Első szótagbeli *oq* és második szótagbeli *uo* közt: *toqlövuot* «üldözni». — 5. Első szótagbeli *üi* és második szótagbeli *uo* között: *lujöhkkuot* «szeretni». — 6. Kivételesen *ä* és *uo* közt, mint *sārönuot* «mondani» és két *a* közt e szóban *tarövat* «kátrányozni». — A második szótagbeli *u* visszahatása folytán keletkezik az *ö* sva hang ebben *ajökuo* «szándékozik» (de: *ajökkuot* «szándékozni»).

g) Az *u* sva hangot egyetlen egy szóban jegyeztem föl s ott megelőző *u* hatása alatt keletkezett: *purüsa* «erszény», mely azomban *puräsa* alakban is előfordúl.

A karesuandói nyelvjárás azon illeszkedési sajátosságát, hogy a megelőző szótagbeli *u* után is *o* van, a Lule lappmarkban nem találjuk.

2. A magánhangzóilleszkedésnek egy másik neme mutatkozik az *ie* diphthongusnak *ä* (*ä*)-vel, az *iei* triphthongusnak *eäi* (*äi*, *ei*)-vel és az *ieu*-nak *eäu*-val való rendszeres fölcserélődésében is. Itt nem a tőszótag magánhangzója befolyásolja a második szótagét, mint az eddigiekben, hanem mindig a második szótag magánhangzója a tőszótagét. A legtöbbször ugyanis, mikor a ragozás alkalmával vagy a szóképzésnél a második szótagban *ie* v. *i* (ritkán *e*) magánhangzó van, akkor a tőszótag diphthongusa *ie* és a triphthongus alkotó része is *ie*; mikor pedig a második szótagban mély magánhangzó lép föl, a tőszótag di- és triphthongusában az *ie*-t *eä* (*ä*, *ä*) váltja föl. Pl. *iédnie* (gen. s. *ietnie*, allat. s. *eädnai*) = lpF. *ädne* «anya»; *kiehëie* (gen. s. *kieëie*, allat. s. *keähcai*) = lpF. *gäëie* (*gäëe*) «vég»; *kiessie-* (*mon keäsau*) = lpF. *gässet* (*gäsam*) «húzni»; *kiehppis*, de *keähppat* = lpF. *geppis*, *gäppad* «könnyű»; *kiehëciet*, de *keähcät* «nézni»; *kierëkiet* v. *keärakat* (*mon keärhkau*) = lpF. *gärggat* (*gärgam*) «elkészülni vmivel»; *čiepiet* «nyak» allat. s. *čiepietä* v. *čeäpohtä*; *ieppir* v. *eäbbar* «dézsa» = lpF. *äbber*, *äbbar*, *miehccie* (allat. s. *meähccai* v. *mähccai* v. *mähccai*) «erdő»; *niëlde* «négy»: *neälduk* «négyen», *näldüt* «negyedik» | *pieuëtie* «asztal» (allat. s. *peäuätai*); *lieiëhkit* (*mon häijähkau*) = lpF. *lwikkot* (*lwikom*) «önteni»; *hiejëhtiet* (*mon häihtau* v. *heihtau*) «elhagyni»; *pieiëvie* (all. s. *pejjevai* v. *pejevai*) «nap». — Megtörténik azomban elég gyakran, hogy ez a hátraható illeszkedés nem minden szóban és alkalommal érvényesül, vagyis hogy a következő szótagbeli mély magánhangzó hatása alatt nem találunk *ie* helyett csupán *eä*-t, hanem mind a két szinezettü diphthongus egymás mellett él, épp úgy mint a tőszótagbeli *o* hatása alatt sem változott a második szótag magánhangzója mindig *o*-vá, hanem többször az eredeti *a*, *e* is megmaradt mellette. Így élnek egymás mellett *mon peähtau* v. *piehtau* «megesalok» (a *piehtiet* igétől); son *hiejëhta* v. *häihtä* «ő elhagy» (a *hiejëhtiet*-től) stb. — Ezen *ie*, *eä*-nek a lpF. nyelvben *a*, *e* felel meg, itt azomban

a tőszótagbeli *ä* csak akkor változik *e*-vé, ha az utána levő szótagban *u* v. *i* magánhangzó van.

A jokkmokki *ie* diphthongusnak a lpF. nyelvben még egy megfelelője van és ez ott is *ie*. Ez az *ie* pedig, mint már említettük, a lpF. nyelvben mindig és Karesuandóban is a legtöbbször *i*-vé lesz rákövetkező *i*, *u* előtt. Jokkmokkban *e* változásnak nyoma sincs, az ilyen *ie* itt változatlanul megmarad; pl. lpF. *gietta* (all. s. *gitti*) «kéz» = Jokkm. *kiehta* (all. s. *kiehtai*, gen. plur. *kietti*); lpF. *diettet* (præt. s. 1. *dittim*, præs. dual. 1. *ditte*, præs. plur. 3. *ditték*) = Jokk. *tiehtiet* (*tiehtiu*, *tiehtin*, *tiehti*) «tudni»; lpF. *nieida* (all. s. *nijdi*) = Jokkm. *niējēta* (all. s. *niējētai*, gen. plur. *nieiti*) «leány»; lpF. *viellja* (allat. s. *villji*) = Jokkm. *viēllda* (allat. *viēlldai*) stb.

Találunk azonban a jokkmokki nyelvjárásban egy másik *ie*-t, mely vagy eredetibb *ī*-ből lett és a lpF.-ben is tiszta *ī* alakban van meg, vagy a melyben az *e* a lpF. eltűnt *d* erősülés hatása alatt keletkezett. Az ilyen *ie* az erősült alakban az eredetibb *ī*-vel is váltakozik, a gyengült alakban azonban csak az *ī* használatos; pl. *kiehtiet* v. *kīhtiet* «köszönni» (præs. s. 1. *kīhtau*) = lpF. *gīttet* (*gītam*); *kīhtuo* v. *kīhtuo* «köszönet» (gen. s. *kīhtuo*) = lpF. *gītto* (*gīto*); *kiesa* v. *kijēsa* «teher tartó» (gen. s. *kīhša*) = lpF. *gissa* (*gisa*) || *viena* v. *vīna* v. *vijna* «pálinka» (gen. s. *vīna*) = lpF. *vidne* (*vīne*); *svienie* «disznó» (gen. s. *svīnie*) = lpF. *spidne* (*spīne*); *lienie* «vászon» (gen. s. *līnie*, *lijnie*) = lpF. *lidne* (*līne*).

A többi, nevezetesen az *oq* és *uo* diphthongusok, melyek, mint tudjuk, a lpF. nyelvben és bár kissé másképpen, Karesuandóban is rendszeresen változnak, a Lule-lappmark jokkmokki dialektusában alig esnek változás alá és ha változnak is, a változás egészen más természetű mint az említett nyelvterületeken.

Az *oq*, melyből a lpF. nyelvben a következő *i*, *u* hatása alatt *o*, Karesuandóban pedig *ō* és *uo* lett, Jokkmokkban már általában nem változik. Csak néhány szó tartotta fönn *e* változás nyomát, illetőleg az ered. *ō* hangot. Szójegyzékemben előforduló ilyen szók például *oqtie*- «aludni», melynek präter. sing. 3. sz.-e *oqtī* v. *ōtī*; *oqlēkie* «váll», melynek többes gen.-a *oqlhkij* v. *ōlhkij*; *poqhtie*- «jönni», melynek präterituma: *mon pōhtiu*, *ton pōhti*, *son poqtīj* v. *pōtīj*; *poqtie* «égetni», melynek præt. s. 3. sz.-e *pōltij* v. *pōltij*. Egyik-másik szó már infinitivusában is kettős alakú, mint *koqrrit*

v. *kōrrit* «fölmenni»; *hoallat* v. *hōllat* «beszélni»; *poqhtiet* v. *pōhtét* «jönni».

Az *uo* diphthongus rendesen szintén változatlan marad vagy pedig más természetű változáson megy keresztül mint az északibb dialektusokban. Egyik változása az, hogy némely szókban és alakokban e diphthongus második tagja igen rövid ejtésű lesz vagy egészen el is tűnik. Rendszerint azomban a teljes és rövidült ejtésű hangok ugyanazon alakokban egymás mellett élnek; pl. *puorrie* v. *pu<sup>o</sup>rrrie* v. *purrie* «jó»: *vuosstai* v. *vu<sup>o</sup>sstai* v. *vu<sup>o</sup>ssti* v. *vussti* «ellen»; *huonnaha* v. *hu<sup>o</sup>nnaha* v. *hunnaha* «ház»; *huolēkie* v. *hulēkie* «nép»; *juolēkie* v. *julēkie* «láb»; *ij son vuolhkie* v. *vu<sup>o</sup>lkie* v. *vulhkie* «nem megy».

Másodszer az *uo* gyakran váltakozik *üä* v. *ue*-vel és az *uoi* triphthongus is *uäi*, *uei*-vel; pl. *kuoktāstalla*-v. *kuäktāstalla*-«kételedni»; *vuolēke*, *vuelēke*, *vuälēke*-«menni»; *kuokte* v. *kuekte* «kettő»; *juolēkie* v. *juelēkie* «láb»; *čuojekāt* v. *čuejekāt* «hótalpon menni»; *luojēhtie*-v. *luejēhtie*-«ereszteni»; *vuojēniet*, *vuejēniet*, *vuäjēniet* «látni».

Az *uoi* triphthongus ezen kívül többször *ui*-vá rövidül és itt is a rövidült és teljes alakok egymás mellett is élnek, a rövidült alak azomban mégis inkább a gyöngült tövekben fordul elő. A *vuojēniet*-nek ilyen alakja is van *vujēniet* (præs. s. 1. *mon vuinau*, de *vuoinau* is); *luojēhtiet* mellett van *lujēhtiet* is (præs. s. 1. *mon luoihtau* v. *lu<sup>o</sup>htau* v. *luihtau*); *kuojēmie* v. *kujēmie* «társ» (gen. s. *kuimie* v. *kuoimie*); *čuojekka* «szúnyog» (gen. s. *čuihka* v. *čuoihka*).

Van a jokkmokki dialektusban olyan *uo* is, melynek a lpF. nyelvben *uv* felel meg. Ez az *uo* diphthongus *ü*, *uu*-val váltakozik és a gyengült töben *ü* lép föl helyette; pl. nyílt alak: *suorā*, *suorāsē*, zárt alak: *sūries* «savanyú» = lpF. *suorra*: *suoras*, *suores*; *suotiet* v. *sū<sup>u</sup>tiet* v. *sūtiet* «túlsó partra szállítani»: præs. s. 1. *mon sūtau* = lpF. *su<sup>u</sup>ddet* (*su<sup>u</sup>dam*); *tuotet* v. *tu<sup>o</sup>tet* v. *tu<sup>u</sup>tiet* «támasztani» (*mon tu<sup>u</sup>tau*, de: *son tuotā*) = lpF. *du<sup>u</sup>ddet* (*du<sup>u</sup>dam*). — Egy esetben az *uo*-nak *o*-ja eredeti eltűnt *d* erősbülés helyett való. A gyengült alakokban ez alkalommal is hosszú *ü* lép föl helyette. Ez a szó *kuonā* (gen. s. *künā*) «hamú» = lpF. *gudna* (*guna*). — V. ö. *i* és *ie* váltakozását (205. lap).

Szólnom kell valamit a diphthongusok egyes tagjain levő hangsúlynak ragozás közben való különböző eloszlásáról is, miről

néhány szóval a karesuandói dialektus tárgyalása alkalmával már megemlékeztünk. Ott láttuk, hogy az *u<sup>o</sup>* ikerhangzó több szónak gyengült alakjában mind a két részében majdnem egyforma hosszúsággal kiejtett *uo*-vá lett. Evvel a tüneménynyel Jokkmokkban is találkozunk és szintén a mássalhangzók időmértéki változásától függ. Ez kétféleképpen jelentkezik: vagy az *u<sup>o</sup>*, *i<sup>o</sup>*-nek első részükben hangsúlylyal, de röviden ejtett *u*, *i*-je válik a gyengült alakban valamivel hosszabbá és *o*, *e* is teljes ejtésűvé, mint *ku<sup>o</sup>llie* (gen. s. *kuolie*) «hal»; nom. gyengült tő: *suoluo* (gen. teljes tő *su<sup>o</sup>llu*, *sullu*) «sziget»; *vi<sup>o</sup>rra* (gen. s. *viera*) «tekercs»; — vagy pedig ugyanezen diphtongusoknak az erősbült tőben a második tagon levő hangsúlya tér át a gyengült alakban vagy néha máskor is, az első tagra, a mely ez által igen keveset meg is nyúlik; pl. *tuóläva* (gen. s. *túolva*) «piszok»; *luösska* (g. s. *lúoska*) «ruhaszegély»; *kuóddiet* «vinni» (imperat. plur. 2. *kúoddet*) | *čuóikät* (præs. s. 1. *mon čuoikau*) «hótalpon futni» || *niējeta* (gen. s. *nieita*) «leány»; *viéllda* (gen. s. *viélđa v. viélja*) «fivér»; *iédnie* (g. s. *ietnie*) «anya» || *seänka* (gen. s. *séänka*) «ágy»; *čäärčta* (g. s. *čárta*) «faj».

Az utóbbi esetekben majdnem tisztán a hangsúly különböző eloszlása okozza a jelentéskülömbiséget is.

Az időmérték néha az egyszerű magánhangzóknál is különböző szótagokra szokott némely ragozási és szóképzési alakokban oszlani és ilyenkor a megelőző és következő mássalhangzók időmértékére is befolyással lehet; pl. *oahpies* (gen. s. *oahppāsa v. oahpasā*); «jártas, tudós»; *varries* (gen. s. *varresū v. varrāsa*) «egészséges»; *rädđai v. radāi* «-ig» || *vihtenus* «tanúság» (essiv. sing. *vihtenussan v. vihtenūsan*).

4. A l a k t a n i s a j á t s á g o k. — Az alakokban előforduló eltérő sajtások szintén jellemzők lehetnek valamely dialektusra, de korántsem olyan jellemzők, mint a hangtaniak. Különösen a jokkmokki nyelvjárásról mondhatjuk ezt, melyben a név- és ige-ragozásban mutatkozó eltérés szintén leginkább hangtani, maguk a ragok pedig nagyjára ugyanazok mint az északi lpS. nyelv torniói területén.

A névszóhoz járuló ragok itt a következők:

Egyes szám	Többes szám
Nom. —	—
gen. —	-i, ī, ij
acc. -u, v'	-it
com. -in, in', ijn', ina	-i kuim
essiv. -n	-n
iness. -n (sne)	-in', -ijn', -jn', isne, īsne, ijsnā
elat. -s (-st)	-is, -ist, -ijs, -ijst
illat. -i, -ih	-ita, -ijta, -itā

A névragozásnál tehát, mint láthatjuk, minden egyes casusra külön alak s a genitivust kivéve külön rag is van. Az egyes számi accusativus a karesuandói nyelvjárásban még megegyezett a genitivussal (az *n* rag csak kivételesen fordult elő mind a kettőben), Jokkmokkban pedig az accusativust külön *u* v. *v* rag jelzi. Az öszszes többi északi lappságban egyforma rag jelölte az inessivust és elativust és csak Ganander nyelvtanában találunk az elativusban csupán *st* ragot, mely azonban az inessivusban is előfordul az *n*, *sn* mellett, míg Jokkmokkban e két eset mindig egészen különböző ragokkal van jelölve. Az egyes szám comitativusa csak az *n* jéstitéleése vagy a ritkábban használt magánhangzós végű *-ina* alak által különbözik a torniótól. Az északi lapp nyelvek a többes szám nominativusában mind *-k* (kares. *-hk*, *-'k*, *-ht*, *-'t*) képzőt tüntetnek föl, mely azomban a Tornio lappmarkban nyomtalanul el is kophatik. Ez a *k* a jokkmokki nyelvjárásban már egyáltalában nincs meg és helyette csak gyenge aspiratio vagy semmi sem hallható. A többes szám genitivusában Tornióban az *i* mellett *-it* is szerepelt, Jokkmokkban azomban ennek sincs nyoma. Ezen most felsorolt sajtáságok által a jokkmokki nyelvjárás a névragozás terén a közép lpS. nyelvhez szolgál átmenettül.

Az igetöhöz járuló ragok sem különböznek alapján sokat a lpF. nyelvétől vagy a karesuandóbeliektől és ha mégis nagyon eltérőknek látszanak, az csak a rajtuk végbement hangtani változásnak tulajdonítható. A lpF. egyes 1. sz. *m*, kares. *m* (*n*) helyett Jokkm.-ban *u*, *v*-t találunk, a lpF. *k* pedig a jelen idő egyes sz. 2., a többes sz. 3. és mult idő egyes sz. 2. személyében épp úgy elkopott mint a névszóknál a többes-képző. A jelen idejű dual. 1. személyben Karesuandóban még *e* vagy semmi rag volt, Jokkmokk-



ban azomban *-in (-n)*-t találunk. A dualis 3. személyének ragjai csak annyiban különböznek a karesuandóiaktól, hogy itt csupán a kopottabb *-pa, -ka* alakúak fordulnak elő. A jokkmokki nyelvjárásnak igéhez járuló ragjai a jelen és mult időben a következők:

Praesens	Praeteritum
Sing. 1. <i>-u, v</i>	<i>-u, v</i>
2. <i>'</i>	<i>'</i>
3. —	—
Dual. 1. <i>-n</i>	<i>-me</i>
2. <i>-pihttie, -ppie</i>	<i>-te</i>
3. <i>-pa, pā</i>	<i>-ka</i>
Plur. 1. <i>-p</i>	<i>-me</i>
2. <i>-pihtit, -pit</i>	<i>-te</i>
3. <i>-(i, -ie, ē)'</i>	<i>-n (-ń)</i>

A módbeli kifejezés már több tekintetben eltérő. Nevezetesen az imperativusban a Lule lappmarktól északra még nem fejlődött egészen külön a magasabb és mélyebb hanggal való vocalisatio, a mi Jokkmokkban tapasztalatom szerint már megtörtént. Itt ugyanis ugyanazon igénél pl. a következő ragok élnek egymás mellett az imperativusban :

I. Imperativus	II. Imperativus
Sing. 1. —	<i>-(u)m</i>
2. <i>(a, -ie)'</i>	<i>-(u)'</i>
3. <i>-(e)s, (i)s</i>	<i>-(u)s</i>
Dual. 1. <i>-(a)pie</i>	<i>-(u)peä</i>
2. <i>-(e)n</i>	<i>-(u)n</i>
3. <i>-(e)ska</i>	<i>-(u)ska</i>
Plur. 1. <i>-(a)p, (ie)p</i>	<i>-(u)p</i>
2. <i>-(e)t, (a)pet</i>	<i>-(u)t, (u)pät</i>
3. <i>-(i)sa.</i>	<i>-(u)sa</i>

Megvan e dialektusban a lpF., Kares. *-ča, -iča* képzős conjunctivus (illetve potentialis is), de a lpF. *š*, Kares. *s* (*š*) képzős optativus teljesen hiányzik és helyette *tietāli* v. *tietalulu* alakok fordulnak elő.

Az alaktan egyéb sajátosságait mellőzve még egy körülményt kell kiemelnünk, a mely leginkább befolyt a jokkmokki dialektus-

nak a tornióitól és még inkább a lpF. nyelvjárásoktól való nagy eltérésére, és ez szókincsének nagy különbsége. A legközelebb rokon torniói és lpF. nyelvjárásokra ugyanis részint a norvég, részint a finn nyelv igen nagy hatással volt, a jokkmokki dialektusban ellenben a finn nyelvnek ezen újabbkori nagy hatása majdnem teljesen hiányzik. A norvég nyelv hatását is a svéd váltotta föl, de ennek újabbkori hatása igen csekély a tőle délebbre eső lpS. dialektusokra tetthez képest. A jokkmokki nyelvjárásban pl. hiányzanak ilyen Karesuandóban használt finn eredetű szók, mint *pälävaeddē* «szolga», *vānemahk* v. *fānemahk* «szülék»; *audugas* «boldog, selig»; *lōðoduš* «vigasztalás», vagy ilyen norvég eredetűek, mint *kjehmanni* «kereskedő»; *pāhkar* «pék»; *mānka* «sok» stb. és helyettük részint eredeti lapp, részint svédből került szavak vannak használatban. Azonkívül a lapp eredetű szókinccs is nagyon eltérő a többi északi dialektusokétól. Számos közönséges fogalomra egészen más szavakkal él a jokkmokki mint a lpF. vagy a torniói nyelvterület és e tekintetben inkább a közép lpS. nyelvhez közeledik. Hogy csak egy-két példát említsek, a magyar «mondani» lpF.-ságban *cielke-*, Karesuandóban *ṭadda-*, Jokkmokkban pedig *jouđla-*, *jahtte-* v. *hoalla-*; Kares. *jerra-* «kérdezni» Jokkm.-ban csak *kahča-*.

## II. A közép svéd-lapp nyelvterület.

A közép lpS. nyelvről a legtöbbet tudunk, mert ez a tulajdonképpeni könyvnyelv. Ennek a szókinccsét találjuk összegyűjtve *Lindahl* és *Öhrling* 1780-ban megjelent szótárában s ennek a nyelvтанát dolgoztam ki a megjelent nyomtatványok alapján 1880-ban. Mindamellet azomban dialektikus szempontból éppen a közép lpS. nyelvről tudunk legkevesebbet, mert a népnyelvről, úgy a mint a Pite- és Ume-lappmarkokban beszélik, eddigelé alig van valamicske adatunk. Ezt a nyelvterületet még bővebben át kellene kutatni, mert mostanáig csak egyes szigetecskéket ismerünk belőle, de a különböző vidékek nyelve közötti összefüggést, az északi dialektusokból a közép lpS.-ba és közép lpS.-ból a déli nyelvbe való átmeneteket még nem láthatjuk tisztán. Különösen a Pite-lappmark északi részéből, az arjepluogi egyházkerületből, hiányzik minden adatunk. Pedig ezen a vidéken igen nagy átala-

kuláson megy keresztül a lapp nyelv, itt kezd valószínűleg eltűnődni az acsodálatos rendszeresség, mely az északi lpS. nyelvjárásokban a mássalhangzóerősbulés és gyengülés tüneményében uralkodott, és kezdenek előtűnni a kettős tőalakok, melyekkel egy-két szónál a jokkmokki dialektusban is találkozunk már. Összes népnyelvi adataink, melyekből e nagy terület dialektikus viszonyait nagyjában meghatározhatjuk, alig néhány lapra terjednek. A Pite-lappmark arvidsjauri kerületéből én közöltem három mesét, de nem a legmegbízhatóbb forrásból, mert a kitől e szövegeket és néhány nyelvtani adatot följegyeztem, született lapp volt ugyan, de már annyira elsvédesedett, hogy anyanyelvét nem bírta teljesen s különben is tanítói működésének legnagyobb részét a Lule-lappmarkban töltötte. Nyelve tehát, úgy látszik, több tekintetben keverék. Az Ume-lappmark északi részéből, a malái egyházkerületből, mint említettem, Budenz gyűjtött szintén csak csekély számú, nyolcz lapra terjedő szöveget. Ezen kívül Donner O. «Lieder der Lappen» cz. művében is találunk két nagyobb epikus költeményt közép lpS. nyelven írva, de mint már fentebb mondtam, e szövegek, mind a mellett, hogy kiejtés szerint vannak közölve, még sem használhatók a dialektologia szempontjából, mert nem valamely határozott nyelvjárást, nem a tulajdonképpeni népnyelvet, hanem Fjellner sorselei pap nyelvét tükröztetik vissza, vagyis a lpS. könyvnyelvet különböző vidékek dialektikus sajátosságai szerint kiejtve. Ez a nyelv nem a sorselei, nem a déli, sem az északibb lappoké, hanem mind a háromé összevegyítve, úgy hogy mégis a közép lpS. nyelv sajátosságai az uralkodók benne.

A közép lpS. nyelv legjellemzőbb sajátossága, mint már az általános osztályozásnál is említettük, a mássalhangzóerősbulés és gyöngülés rendszerességének megbomlása. E megbomlás abból áll, hogy az északi nyelvekben felsorolt legtöbb ragozásbeli változás a közép svéd-lapp nyelvben vagy teljesen megszűnt, vagy az erősbul és gyöngült alak jelenteskülömbőség előállta nélkül él egymás mellett és a szóknak csak csekély számán maradt meg e tünemény olyan rendszerességgel, mint az északi nyelvjárásokban.

E háromféle elváltozásra a lpS. könyvnyelvben is találunk már elégséges példát. Rendszeres időmértéki változás van például e szókon: *sittet* «akarni», melynek jelen időbeli egyes sz. 3. személye *sodn sitta*, mult időbeli ugyanazon személye azomban már

*sodn siti*, negatív alakja pedig *idči sita* (Jokkm. : *sihtat* : *son sihta*, *son sitāi*, *ičči sitā*); *sämäs*, plur. *säbmaseh* «valamely, némely» (Jokkm. *soqmies* v. *sömies*, plur. *soqpmāsa'*) stb. — Más szók hol erősbülten, hol gyöngülten fordulnak elő ugyanazon alakban, mint *vaimo* v. *vaimo* «szív», gen. s. *vaimon*, gen. plur. 3. sz. birt. raggal *vaimoisa* (Jokkm. *vajǫmuo*, gen. s. *vaimuo*, gen. plur. 3. sz. b. r. *vaimoisā*) stb. — A legtöbb szó azomban csupán csak egy, még pedig vagy erősbült vagy gyengült alakban található a könyvnyelvben, mint *takket* «tenni, csinálni» : praet. s. 3. *takkai* (Jokkm. *tahkat* : *takāi*); *kullet* «hallani» : praet. s. 3. *kullai* (Jokkm. *kullat* : *kulāi*); *vaddet* «adni» : praet. s. 3. *vaddi* (Jokkm. *vaddiet* : *vatti*) stb.

A közép lpS. nyelvben általában az erősbülés és gyöngülés legtöbb formája megszűnt. Nem található itt már, legalább az eddigi népnyelvi adatok tanúsága szerint, sem a zöngétlen *k*, *t*, *p*-nek zöngés *g*, *d*, *b*-re, sem a *kk*, *tt*, *čč*, *cc*, *pp*-nek zöngés *gg*, *dd*, *žž* (*dě*), *žž* (*dc*), *bb*-re változása. A *hkk*, *htt*, *hčč*, *hcc*, *hpp* hosszú aspirált mássalhangzók is teljesen hiányoznak és csak gyöngült *hk*, *ht*, *hč*, *hc*, *hp* alakjukban élnek. A többi hosszú mássalhangzók közül is alig egy pár van még, mely gyöngülni szokott, de nincs már egyetlenegy sem, mely az összes hasonló hangtani helyzetben levő szókon egyformán változik, hanem csak kivételesen egy-két szón. Ezekről majd az egyes nyelvjárások tárgyalása alkalmával emlékszem meg bővebben.

Közös sajátága a közép lpS. nyelvnek, hogy, legalább az eddig gyűjtött szövegek tanúsága szerint, a *sva*-féle erősbülés sem fordul elő benne. A jokkmokki *ajėkie* (*āėkie*) «idő» itt csak *aike*-nak, a jokkm. *jorėkole*- «fordítani» itt *jorkole*- *jorgele*-nak hangzik stb. Ott azomban, a hol az északi lpS. nyelvben lpF. *d*, *b* erősbülések helyett találtunk *sva* hangot, a *sva* hang helyett a közép lpS. nyelvben újra föllép a *d*, *b*, illetőleg nyelvjárás szerint *t*, *p* erősbülés. Pl. lpF. *gavdna*-, Lul. *kāuāna*- «találni» a közép lpS. nyelv arvidsjauri dialektusában *kautne*-, a maláiban *kaudne*-; lpF. *harbmad*, Jokkm. *harāmat* = arvidsjauri *harpmat* «felette, nagyon»; lpF. *golbma*, Jokkm. *kolómo* = malái *kolbma* «három» stb.

Az északi lpS. nyelvterület közös jellemzése alkalmával fejtegettük, hogy a mássalhangzók rendszeres időmértéki változása a magánhangzókra is visszahat s ezeknél is idéz elő időmértéki változásokat. Ott említettük a többi közt, hogy a többeli mássalhangzó-

megrövidülésénél a rákövetkező szótag rövid magánhangzója megnyúlik. A közép svéd-lappságban e helyett kétféle eset áll be: vagy csak a gyöngült (rövid mássalhangzós) tő maradt meg és akkor az első szótag magánhangzója nyúlik meg (Arvidsjaurban nem mindig), vagy pedig az erős (hosszú mássalhangzós) tőben állapotott meg a szó és akkor mind a mássalhangzó előtti mind pedig az utána levő magánhangzó rövid marad. Pl. Lul. *iu sitā* «nem akkor» = Arv. *ip sīta*, Mal. *ib sīta*; Lul. *sisā* «be» = Arv. *sisā*, Mal. *sīsa* || Lul. *tasā* «ide» = Arv. *tasa*, *tassa*, Mal. *tassa*; Lul. *takā* «csinálsz» = Arv., Mal. *takka*; Lul. *kulā* «hallasz» = Arv., Mal. *kulla* stb.

A közép lpS. nyelv e rövid általános jellemzése után áttérhünk az egyes dialektusok ismertetésére.

#### A) Az arvidsjauri nyelvjárás.

E nyelvjárás hangjai nem sokban térnek el a Jokkmokkban előfordulóktól. A mássalhangzók közül teljesen hiányzik a *d'* és általában az egyszerű és összetett zöngés hangok legnagyobb része. A *d*-t, a *ʒ*-t, a *ʒ*-t nem jegyeztem föl olyan szókban, a hol a lulei dialektusban megvoltak s úgy látszik, Arvidsjaurban teljesen ismeretlenek. A rövid *g*-t egyszer sem hallottam, a hosszú *gg*-t is csak egy szóban. A *b*-t csak a szó végén jegyeztem föl, mint egyes számi első személyű ragot és szó közepén az igék jelen idejének többes 2. személyében, de lehet, hogy nem jól hallottam. A jokkmokki rendes *β* sem fordul elő; csak ezen szóban *tibβās* hallottam valami hasonlófélét. Ezek szerint az arvidsjauri dialektus mássalhangzói a következők volnának:

	Zön- gétlen	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr- hangok	L hangok	R hangok
Torokhangok			<i>h, ' </i>				
	<i>k</i>	<i>(g)</i>			<i>ñ</i>		
Ínyhangok				<i>j</i>	<i>ń</i>		
	<i>č</i>		<i>š</i>				
Foghangok	<i>t</i>				<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
	<i>c</i>		<i>s</i>				
Ajakhangok			<i>f</i>	<i>v</i>			
	<i>p</i>	<i>(b)</i>			<i>m</i>		

A magánhangzók pedig ezek:

	Ajakzárás nélkül			Ajakzárással		
	Mély	Vegyes	Magas	Mély	Magas	
Felső nyelvállással			<i>i</i> <i>ī</i>	<i>u</i> <i>ū</i>	<i>(ü)</i>	
Emelkedett nyelvállással			<i>é</i>	<i>(o)</i>		
Középső nyelvállással			<i>e</i> <i>ē</i>	<i>o</i> <i>ō</i>		
Alsó nyelvállással	<i>a</i>	<i>ā</i> <i>(á)</i>	<i>ä</i>	<i>q</i>	<i>(q̄)</i>	
	Rövid	Hosszú	Rövid	Rövid	Hosszú	Rövid

Ezek közül az *q̄*-t és *q*-t csak egy, az *o*-t csak két szóban jegyeztem le s könnyen meglehet, hogy ezen hangok elő sem fordulnak az arvidsjauri nyelvjárásban s hibás hallás folytán kerültek a szövegeimbe. Az *ü*-t is csak egy szóban, a svéd eredetű *kürko*-ban

hallottam és eredeti lapp szavakban valószínűleg épp úgy hiányzik mint az északi nyelvjárásokban.

Diphthongusokat következőket jegyeztem föl :

a) Ereszkedők: *ai, ei, ēi, oi, ui*; *ie* (<sup>i<sup>e</sup></sup>); *eä; oq, uq; uo* (<sup>u<sup>o</sup></sup>); *au, iu, ou.*

b) Emelkedők: *ié* (<sup>i<sup>e</sup></sup>); *eä* (<sup>e<sup>ä</sup></sup>), <sup>i<sup>ä</sup></sup>; *uó*; <sup>i<sup>u</sup></sup>, <sup>i<sup>ü</sup></sup>.

A hallott triphthongusok a következők:

*iei, oqi, uoi*; *ieu* (<sup>i<sup>e</sup>u</sup>), *uou.*

1. Más salhangzóváltozások. — A szövegek csekély-sége folytán az általános változásokról igen keveset szólhatunk. Legnevezetesebb jelenség, hogy a lulei zöngés hangoknak itt kevés kivétellel zöngétlenek felelnek meg; a lulei *sagga* «nagyon» itt *sagka, sakka*; a lulei *obbo* «egész» itt *oppo.*

Néhány mássalhangzóváltozás mint átmeneti dialektust jellemzi. Jokkmokkban például *konnä* «hol», *tannä* «itt» alakokat találunk, melyeknek Arvidsjaurban is *konn'ä, tann'ä* felelnek meg. De már a jokkm. *sinnä* «-ben, bent» Arv.-ban *sisnä* alakban él, az *sn* tehát épp úgy nem assimilálódott, mint tovább délre a többi szavakban sem.

Legjobban föltüntetik azomban mint átmeneti dialektust a mássalhangzókon ragozás közben végbemenő változások. 1. A Jokkmokkival megegyező rendszeres változást már csak kevés szón találunk. Ilyenek: *porrot* «enni»: præt. s. 3. *poröi* (Jokkm. *porrot*: *poröi*); *varrie* (de *vārie* is), gen. s. *vārie* «hegy» (Jokkm. *vārie*: *vārie*) | *atne-* «bírní», præt. s. 3. *anī*, præt. plur. 3. *atnin* (Jokkm. *atne-*: *anī, atnin*); *sapmie*, gen. s. *sāmie* «lapp ember» (Jokkm. *sapmie*: *sāmie*) | *piejjet*, præt. s. 3. *pieji* (Jokkm. *piejjet*, *piejai*).

2. Ingadozók vagyis ugyanegy ragozási alakban erősbült és gyöngült mássalhangzóval egyaránt használatosak: *kautnät* v. *kau-net* «találni» (Jokkm. *kāunät* (præs. s. 1. *kāunau*); *vuoinät* v. *vuoidnät* «látni», præt. s. 3. *vuoine*, præt. plur. 3. *vuoinin* (Jokkm. *vuojēniet*: præt. s. 3. *vuoini*, plur. 3. *vuojēnin*); *heipma* v. *heima* «ház» (Jokkm. *hējēma*: gen. s. *heima*); *pöhtit* v. *pötit* «jönni».

3. Csak erősbült alakban használatosak: *vattiet* «adni», præt. s. 3. *vatti* (Jokkm. *vaddiet*: *vatti*); *heägka, heäkka* «élet» (Jokkm. *heägga*: *heäkka*) | *viehket*, præt. s. 3. *viehki* «futni» (Jokkm. *viehkat*: *viēkai*); *tahkat*, præt. s. 3. *tahkai* «tenni» (Jokkm. *tahkat*: *takāi*); *vuohcet*, præt. s. 3. *vuohci* «lőni» (Jokkm. *vuohcat*: *vuocai*);

*pahc'et*, præt. s. 3. *pāhcij* «maradni» (Jokkm. *pāhciet*: *pācij*); *mannat*, præt. s. 3. *mannai* «menni» (Jokkm. *mannat*: *manāi*).

4. Csak gyöngült alakban élnek: *eäluo* «nyáj» (Jokkm. *eälluo*, gen. *eäluo*); *nahkie*, gen. *nahkie* «bőr» (Jokkm. *nahkkie*: *nāhkie*); *mahtit*, præt. s. 3. *mahti* «képes lenni» (Jokkm. *mahttiet*: *māhttj*); *pājet*, præt. s. 3. *pājai* «hagyni» (Jokkm. *pāddat*: *pājai*).

2. Magánhangzóváltozások. — A magánhangzók általában megfelelnek a Lule lappmarkbelieknek. A változások közül leginkább említésre méltó, hogy a jokkmokki *o* helyett gyakrabban *u*-t találunk; pl. *uit* «valóban» = Jokkm. *oit*; *ulkos*, *ulkus* «ki» = Jokkm. *olhkus*; *kū*, *ku* «midőn, mint» = Jokkm. *kō*, *ko*. Ez a változás jobban délre még általánosabb lesz.

A diphthongusok közül feltűnő, hogy a jokkmokki *ie* helyett igen sokszor csak *e* s az *oq* helyett is többször *o* fordul elő; pl. *herkie* = Jokkm. *h'erēkie* «rénökör»; *keres* = Jokkm. *kieris* «kedves, drága» | *oçcut* v. *oqçcut* = Jokkm. *oqđēuot* (*oqçēuou*) «kapni». Jellemző azonban, hogy szókezdő *ou* diphthongust találunk az *outon*, *outost*, *outol* adverbiumokban úgy mint az északi nyelvekben, holott a többi közép lpS.-ságban már *au* szókezdet él.

A magánhangzók időmértéki áthelyezkedését már fentebb (213. lap) említettük. Arvidsjaurban háromféleképpen történik: 1. Az első és második szótag magánhangzója *s* a mássalhangzó is rövid marad; pl. *sisa* (= Jokkm. *sisā*) «-be, bele»; *tasa* «ide» (= Jokkm. *tasā*). — 2. A magánhangzó rövid, de a mássalhangzó hosszú: *tassa*, l. *tasa*. — 3. A tőszótag magánhangzója hosszú, de a mássalhangzó rövid: *ip sīta* «nem akarok» (= Jokkm. *iu sitā*). — A *nalā* viszonyasztót azonban olyan alakban jegyeztem föl mint a hogy Jokkmokban él.

3. Alaktani sajátságok. — Az éjszaki nyelvjárásoktól a már említett hangtani eltéréseken kívül egyes alaktani sajátságok is megkülönböztetik. A névragozásnál megemlítendő, hogy az egyes és többes szám accusativusának gyakran hiányzik a ragja, és vagy a nominativussal egyezik meg, mint az egyes számban *almok* «nép» és «népet»; *härri* «pap» és «papot», a többes számban *ciukā'* «madárfiak» és «fiakat». Külömben az egyes sz. accusativusában *-u*, és a délibb *b*, a többes számában pedig *-it* rag is van használatban. A többes accusativusi *-it* partitivusi értelemben is előfordul; pl. *vaja stalpit ja eäca uruotasait eäh kalkin porrot vies-*



*suje pohcuit* «hogy farkasok és más vadállatok eleven rénszarvasokat ne egyenek»; *kaihka sámitt kalkin hauhtetuvvqt helviti* «valamennyi lapp a pokolba fog temettetni». Az egyes szám genitívusában itt már *n* rag, az inessivusban pedig az *n* mellett *sn*, *sne* fordul elő mint a délibb nyelvjárásokban.

Az igeragozásnál a jelen idő egyes sz. 1. szem.-ben már többnyire *b*, többes 2. személyében *-bet*, a dual. 2. személyében *betin*, a dual. 3. sz.-ben pedig *-pen*, *-ben* ragokat használják a jokkmokki *-u*, *v*, *-pihtit*, *-pihttie*, (*pihttien*), *-pa* ragok helyett. A múlt idő ragjai nagyjából megegyeznek.

A többi alaktani különbségeket az adatok nem nagy megbízhatósága folytán nem tárgyalva, a másik ismert közép lpS. dialektus ismertetésére térünk át.

### B) A malái nyelvjárás.

A *malái* az egyedüli a közép lpS. dialektusok közül, melyről teljesen megbízható adataink vannak s mely úgy szólván egyedül alkalmas arra, hogy a közép svéd-lappság jelleméről kellő képet alkothassunk magunknak.

A malái nyelvjárás hangjai, különösen mássalhangzói és diphthongusai között több van, melyet Arvidsjaurban nem találunk. Malában már általánosak a zöngés *š*, *š* és *g*, *d*, *b* hangok, melyek Arvidsjaurban egyáltalában nem, vagy egyik-másik, mint pl. *b*, igen ritkán fordultak elő. Azon kívül itt *k*, *t*, *ç* (*ç?*), *ð* hangokat is találunk följegyezve; az északi lpS. *d'* hang azonban itt is hiányzik s mint a *j*-nek erősülése a déli és közép lpS.-ságban sehol sem található. A malái nyelvjárásban a következő változatos mássalhangok fordulnak elő:

	Zön- gétlen	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr- hangok	L hangok	R hangok
Torokhangok			<i>h, 'h</i>				
	<i>k</i>	<i>g</i>		<i>ç</i>	<i>ñ</i>		
Ínyhangok	<i>t</i>		( <i>ç</i> )	<i>j</i>	<i>ñ</i>		
	<i>ç</i>	<i>ç</i>	<i>ç</i>				
Foghangok	<i>c</i>	<i>ç</i>	<i>s</i>				
	<i>t</i>	<i>d</i>			<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
				<i>ð</i>			
Ajakhangok			<i>f</i>	<i>v</i>			
	<i>p</i>	<i>b</i>			<i>m</i>		

A *k* valószínűleg præpalatalis  $k+j=kj$ .

A magánhangzók az *a*-t és a kétesnek jelölt hangokat kivéve ugyanazok mint Arvidsjaurban. Csak a diphthongusok- és triphthongusokban fordul elő egy új hang, az *ö*.

	Ajakzárás nélkül				Ajakzárással		
	Mély		Magas		Mély		Magas
Felső nyelvállással			<i>i</i>	<i>ī</i>	<i>u</i>	<i>ū</i>	
Emelkedett nyelvállással			<i>e</i>				
Középső nyelvállással			<i>e</i>	<i>ē</i>	<i>o</i>	<i>ō</i>	<i>ö</i>
Alsó nyelvállással	<i>a</i>	<i>ā</i>	<i>ä</i>	<i>ǣ</i>			
	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid

A diphthongusok sokkal változatosabbak, mint az arvidsjauri dialektusban:

a) Ereszkedők: *ai, äi, ei, ěi, oi, ui; iä, ie, ue; uo (úo), uö; äü, eu, öü.*

b) Emelkedők: *iä, i<sup>h</sup>e, uö.*

Triphthongusok: *uei, uou, uöü; — iei, iäü.*

1. Más salhangzóváltozások. — A szókezdő más-salhangzók a malái nyelvjárásban is ugyanazok, mint a jokkmokki-ban, csak hogy a zöngétlen *k, t, p* explosiv hangok mellett néhány szónak elején zöngés *g, d, b* hangok is előfordúlnak. Ilyen szók: *gumpe* v. *kumpe* «farkas»; *gläs* «üveg, ablak» | *devva* «halom» | *biergete-* «boldogúlni vmivel»; *birre* v. *pirre* «medve»; *bonda* v. *ponda* «gazda, gazdag».

A szó közepén e dialektusban a jokkmokki *k, t* helyett már igen gyakori a zöngés explosiv hang és a szó végén sem ritka; a jokkmokki *tn, pm* kapcsolatok helyett pedig mindig *dn, bm* fordul elő. Pl. *jorgele-* (Jokkm. *jórókole-*) «fordítani»; *almug* (Jokkm. *älämuk*) «nép»; *čoigate-* (Jokkm. *čuejĕkäte-*) «hótalpon futni»; *raike* v. *raige* (Jokkm. *rajĕkie: raikie*) «lyuk»; *rāde-* «tanács» = Jokkm. *rätie*; *valde-* (Jokkm. *váltie-*) «venni»; *i<sup>h</sup>ked* (Jokkm. *iehkiet*) «este» | *ädna* (Jokkm. *äätna*) «sok»; *jabme-* (Jokkm. *japmie-*) «meghalni». A malái szóközépi *b* egyébként Jokkmokkban is *b*.

A jokkmokki *i* végű diphthongus vagy *l, r* után levő olyan *sva* hangnak, mely eredetibb lpF. *d, b*-ből támadt, Malában ismét *d, b* erősítő hang felel meg; pl. *aibmote-* (lpF. *aibmote-*, Jokkm. *ajĕmute-*) «bírní, képes lenni»; *albme* (lpF. *albme*, Jokkm. *älĕmie*) «ég, coelum»; *čorbmo* (lpF. *čorbma*, Jokkm. *čorömo*) «ököl» | *vuoidne-*, *voidne-* (lpF. *oaidne-*, Jokkm. *vuojĕne-, vujĕne-*) «látni»; *kaudne-* (lpF. *gavdna-*, Jokkm. *käuána-*) «találni».

Azon jokkmokki szóközépi *t*-nek, mely lpF. *đđ-* helyett való, Malában néhány szóban eredeti *đ* v. *d*, néhány szóban pedig *dd* felel meg, mint: *ode-* v. *ođe-* (lpF. *oadda-*, Jokkm. *oqte-*) «aludni»; *kode-*, *köde-* (lpF. *gödda-*, Lule *kotie-*) «szőni»; *kuede-* (lpF. *guödde-*, Jokkm. *kuotie-*) «hátrahagyni»; *node* (lpF. *noaöđe*, Jokkm. *noqtie*) «teher» | *oddo* (lpF. *oödo*, Jokkm. *otö*) «új»; *iddiet* (lpF. *iöed*, *iöded*, Jokkm. *itiet*) «reggel».

Az *sn* és *ln*-nek *nn*-vé való összeolvadása itt már nem fordul elő és a jokkmokki *sinnä, tannä, konnä, nannä* alakoknak *sisne, tasne, kusne, naldne* felelnek meg.

A rendszeres időmértéki változásnak már csak kevés mássalhangzó van alávetve és ezeken sem megy végbe a változás minden szónál és nem is mindig úgy mint a Lule lappmarkban. A szövegekben és szótárban előforduló időmértéki változások a következők:

Toro khangok	Erősbült alakban:	<i>hk</i>						
	Gyöngült alakban:	<i>k, g</i>						
Inyhangok	Erősbült alakban:		<i>jj(ij)</i>		<i>hē</i> ( <i>ēē</i> )			
	Gyöngült alakban:		<i>j</i>		<i>č</i>			
Foghangok	Erősbült alakban:	<i>ht</i>		<i>ss</i>	<i>hc</i>	<i>ʒʒ</i>	<i>rr</i>	<i>ll</i>
	Gyöngült alakban:	<i>t</i>		<i>s</i>	<i>c</i>	<i>ʒ</i>	<i>r</i>	<i>l</i>
Ajakhangok	Erősbült alakban:	<i>hp</i> ( <i>pp</i> )	<i>vv</i>					
	Gyöngült alakban:	<i>p</i>	<i>v</i>					

Ezeket kívül még egy pár összetett mássalhangzócsoport is van, mint *gñ, dn, bm*, melyek úgy rövidülnek a ragozási alakokban, hogy az első mássalhangzó elmarad és csak az *ñ, n, m* marad meg (v. ö. jokkm. *kñ* v. *gñ—ñ, tn—n, pm—m* változásokat). A *kt, kc, ks, kš* csoportokban a *k* a malái dialektusban soha sem változik.

Mind ezen kimutatott mássalhangzóváltozások közül a legnagyobb rész ingadozik s csak a következő szövegekben találunk rendszeres átalakulást:

1. *hk—g*: *sühke* «evezni» (præt. dual. 3. *sūgiken*); *viähke* «futni» (præt. s. 3. *viägi*).

2. *hč—č*: *vuohče*- (præt. s. 3. *vueči*, dual. 3. *vuočikan*) «lőni» (= Jokk. *vuohcat*; *vuočau*).

3. *jj (ij)*: *j*: *raije*- (imperat. s. 2. *rāje*) «küldeni» (= Jokkm. *rādä-*; *rājau*).

4. *ss—s*: *k<sup>h</sup>esse*- v. *k<sup>h</sup>esse*- (præt. s. 2. *k<sup>h</sup>essi'*, dual. 3. *k<sup>h</sup>esiken*) «húzni» (= Jokkm. *kiessie-*; *kiessi'*, *kiesika*).

5. *vv—v*: *tievva*, de *tievas* «tele»; *pivve-* «melegen lenni», de *pivales* «meleg».

6. *rr—r*: *čierro-* (præs. 3. *čerro*, præs. s. 1. *čierob*) «sírni» (= Jokkm. *čierru<sup>o</sup>*: *mon čieruou*, *son čierro*); *morra* v. *muorra* (gen. s. *mören*; allat. plur. *mōrite*) «fa» (= Jokkm. *muorra*: *muora*, *muorait*); *nuorra* (nom. plur. *nōre'*) «fiatal» (= Jokkm. *nuorra*: *nuora'*); *merra* (gen. s. *mieran*, allat. s. *merraje*) «tenger» (= Jokkm. *meärra*: *meära*, *meärrai*).

7. *ll—l*: *stallo* (elat. s. *ställost*, nom. plur. *stälo'*, gen. plur. *stäloi*) «óriás» (= Jokkm. *ställuo*: *stäluo*, *stälui*); *puölle-* (præt. s. 3. *pueli*) «égni» (= Jokkm. *puöllie-*: *puolij*); *kalle-* «átgázolni»: *kälete-* vb. caus. «átkelletni».

8. *gñ—ñ*: *čagñe-* (præt. dual. 3. *čañiken*) «bemenni» (= Jokkm. *čäkñu-*: *čañai*).

9. *dn—n*: *ädna* «sok»: compar. *änab* «több» (= Jokkm. *eätna*: *eänab*).

10. *bm—m*: *olbma* (acc. s. *olmab*) «ember» (= Jokkm. *olmaj*: *olamau*); *heibma* (gen. s. *heiman*, allat. *heibmai*) «ház, otthon» (= Jokkm. *häjema*: *häima*, *häjėmai*); *sabme* (nom. plur. *sāme'*) «lapp ember» (= Jokkm. *sapmie* (*sāmie*); *sōmes* (nom. plur. *sobmase'*) «valamely, némely» (= Jokkm. *soqmies*: *soqpmāsa*); *jabme* (præt. s. 3. *jāmi*) «meghalni» (= Jokkm. *japmie-*: *jānij*); *kabmak* «cipő»: *kāmate-* «lábbelit fölhúzni».

E most felsorolt szókról sem mondhatjuk azomban teljes biztossággal, hogy az egész ragozáson végig mindenütt teljes rendszerességgel történik-e a gyöngülés, mert erre nincs elégséges adatunk.

Valamennyi a táblázatban föltüntetett erősbülés és gyöngülés, a föntebbi esetek kivételével, ingadozóan is előfordúl, vagyis ugyanazon szónál mind a két alak használatos. Így *hk* v. *k*: *vuohke* v. *vuoke* «forma» | *hč*, *čč—č*: *čičče* (acc. s. *čiččeb*, allat. s. *čiččai*; azomban birt. raggal: *čiččam* v. *čiččam*) «anya»; *kčče* v. *kiečče* «vég, extremitas»; *kahčate-* v. *kačate-* «kérdezni» | *kūhto* v. *kūto* «köszönet»; *pōhte-* (præt. s. 3. *pōhti* v. *pōti*) «jönni» | *hc—c*: *čahce* vagy *čāce* (s. gen. *čācen*; allat. s. *čācai*) «víz» = Jokkm. *čāheie* (*čācie*, *čāhcái*) | *žž—ž*: *vážze-* (præt. s. 3. *vāži* v. *vážži*; p. præt. *vážam* v. *vážzam*) «menni» = Jokkm. *vážzie-* (*vacci*, *vážzam*) | *rr—r*: *pōres* v. *porres* «öreg»; *pīrre* v. *pīre* (acc. s. *pīrreb* v. *pīreb*) «medve»;

ll—l: *küllet* (præt. s. 3. *küllai* v. *küli*) «hallani» = Jokkm. *kullat* (*kulāi*); *talak* v. *tallak* «azonnal» | *lahpe-* (præt. s. 3. *lähpi*, dual. 3. *lähpiken* v. *läpiken*) «hagyni» | *üäno* v. *üäno* «folyó»; *kaudnete-* v. *kaunete-* «találkozni vkivel» | *čaimete-* v. *čaimmate-* «nevetni»; *öme* v. *obme* «holmi».

A legtöbb szó azomban már csak egy alakban állapodott meg az egész ragozáson és szóképzésen végig, még pedig vagy csupán az erősbült vagy csupán a gyengült alakban.

Csupán erősbült alakban használatosak például: *tahke-* (præt. s. 3. *tahki*) «tenni» = Jokkm. *tahka-* (*takāi*); *lohka-* (præt. s. 3. *lohki*) «olvasni» = Jokkm. *lohka-* (*lokōi*); *ohce-* (præt. s. 3. *ohci*) «keresni» = Jokkm. *ohce-* (*ocōi*); *kosso* «hová» = Jokkm. *kosō*; *passa-* (*passab*) «mosni» = Jokkm. *passa-* (*pasāu*); *kočče-* «urinare» = Jokkm. *kočču-* (*koččuō'*); *manne-* (præs. s. 1. *mannab*, præt. s. 3. *manni*) «menni» = Jokkm. *manna-* (*manāu*, *manāi*); *orrot* (præs. s. 1. *orrob*) «lenni» = Jokkm. *orruo-* (*oruou*); *tollo* (gen. s. *tollon*, acc. s. *tollob*) «tűz» = Jokkm. *tollo* (*tolō*, *tolōu*); *adne-* (præs. s. 1. *adnab*, præt. s. 3. *adni*) «bírní, tartani» = Jokkm. *atnie-* (*anāu*, *anī*); *čadne-* (præt. s. 3. *čadni*) «kötni» = Jokkm. *čatna-* (*čanāi*); *vaimo* «szív» = Jokkm. *vajēmuo* (gen. s. *vaimuo*).

Csupán gyöngült alakban használatosak: 1. A közép lpS.-ság általános jellemzése alkalmával említett esetek. — 2. *hājo* «szegény» = Jokkm. *heäddūo* (gen. s. *heäjuo*); *paje-* (præs. s. 2. *paja'*) «hagyni» = Jokkm. *pādda-* (*pāja'*) | *āča* (acc. s. *āčaseb*) «más» = Jokkm. *iečā* (acc. *iehčāsau*); *lāče-* (præs. s. 2. *lāča'*) «ágyat vetni» = Jokkm. *lāhčie-* (*lāča'*) | *pōco* (gen. s. *pōcen*) «rénszarvas» = Jokkm. *poacuj* (*pohccu*) | *tiete-* (præs. s. 2. *tietā'*) «tudni» = Jokkm. *tiehtie-* (*tietā'*) | *ose* (gen. s. *osen*) «rész» = Jokkm. *oqssie* (*oqsie*); *vieso-* (præs. s. 1. *viesob*) «élni» = Jokkm. *viessuo-* (*viesuou*) | *māna* (gen. s. *mānan*) «gyermek» = Jokkm. *mānnā* (*mānā*) | *avo* (gen. s. *avon*) «öröm» = Jokkm. *āvvo* (*āvuo*) | *kāre* (gen. s. *kāren*) «edény» = Jokkm. *kārrie* (*kārie*); *pīra* «körül» = Jokkm. *pīrra* | *kuele* (gen. s. *kuelen*) «hal» = Jokkm. *kuōllie* (*kuolie*); *čāle-* (præs. s. 2. *čāla'*) «írni» = Jokkm. *čāllie-* (*čāla'*) stb. — A *kk*, *tt*, *pp*, *čč*, *cc* zöngétlen hosszú mássalhangzók, melyek Jokkmokkban rendszeresen zöngés *gg*, *dd*, *bb*, *šš* (*dč*) és *žž* (*dc*)-re változtak és Arvidsjaurban csupán csak a zöngétlen alakban állapodtak meg, Malában viszont csak a zöngés *gg*, *dd*, *bb*, *šš*, *žž* alakokban használatosak. A *hägga* «lélek,

*kadde* «part»; *obba* «nőtestvér»; *oŝŝo* «kapni» stb. szók mássalhangzója a ragozás minden alakjában változatlan marad.

Összefoglalva a malái szövegekben és szójegyzékekben mutatkozó mássalhangzóváltozásokat, úgy találjuk, hogy 1. rendszeres erősbülés és gyöngülés leginkább a rövid magánhangzóra következő *bm*-es, továbbá az *rr* és *ll* tőhangzós szavakban maradt meg. 2. A *dn* és *hk* csak kivételesen gyöngülnek *n*, illetőleg *g*-vé v. *k*-vá és a legtöbb szóban változatlanok. 3. Ingadozók a *h*-val való többi erősbülések (*ht*, *hc*, *hč*, *hp*) és a hosszú mássalhangzók, de az utóbbiaknak nagy része vagy csak a gyöngült vagy csak az erősbült alakban állapodott meg.

2. A magánhangzóváltozások közül mint e nyelvjárást jellemzőket a következőket említjük föl:

Az északi nyelvjárások szókezdő *ou* diphthongusának *o*-ja helyett Malában már kizárólagosan *a*-t találunk, tehát a lulei-arvidsjauri *outon*, *outost*, *outol* szók itt csak *auten*, *autest*, *autel* alakban élnek és tovább délre is leginkább ezen szókezdet van használatban.

A jokkmokki egyszerű hangok egyébként, némi csekély kivétellel, ezen nyelvjárásban is ugyanazok.

Nagyobb változás alá esnek azonban a jokkmokki diphthongusok. A jokkm. *ä*-nek itt *ä*, *iä* v. *ü* felel meg szó elején épp úgy mint szó közepén; pl. *älo* (Jokkm. *eälluo*: *eälluo*) «nyáj»; *ädna* v. *iädna* (Jokkm. *eätna*) «sok»; *häjjo* (Jokkm. *heüdüo*) «szegény»; *säjngo* v. *s'iäjngo* (Jokkm. *seüñkuo*) «ágy».

A jokkm. *ie* (<sup>i</sup>*e*)-nek hangsúlyos szótagban *ie*, <sup>i</sup>*e*, <sup>i</sup>*ä*, *ē* v. *e* felelhet meg, hangsúlytalan szótagban azonban mindig csak *e*; pl. *tiete*- v. *tēte*- (Jokkm. *tiehtie*-) «tudni»; <sup>i</sup>*ehked* v. *ehked* (Jokkm. *iehkiet*) «este»; *viähke*- (Jokkm. *viehka*-, *viähka*-) «futni»; *k'äce* v. *k'ēce* (Jokkm. *kiehčie*) «vég» stb.

Jokkm. *oq*-nak hosszú consonans és csekély kivétellel aspirált mássalhangzó előtt is rövid *o*, rövid mássalhangzó előtt pedig hosszú *ō* felel meg; pl. *ohpe*- (Jokkm. *oqhppa*-) «tanúlni»; *obba* (Jokkm. *oqba*) «soror»; *korro*- (Jokkm. *koqrruo*-) «varrni»; *poššo* (Jokkm. *poqššo*) «lapp sátor legbelseje» | *obme* v. *ōme* (Jokkm. *oqpmie*: *oqmie*) «holmi»; *porres* v. *pōres* (Jokkm. *poqries*) «öreg»; *ōses* (Jokkm. *oqsies*) «árú»; *hōle*- (Jokkm. *hoalla*-) «mondani» stb.

A jokkmokki *uo*-nak hangsúlyos szótagban *uo* v. *o*, *ō*, hang-

súlytalan szótagban pedig mindig *o* felel meg. Az *uo* helyett levő rövid *o* két mássalhangzó vagy hosszú consonans, a hosszú *ō* pedig rövid mássalhangzó előtt fordul elő; pl. *roptot* (Jokkm. *ruoptuot*) «vissza»; *tuohkai* v. *tohkai* (Jokkm. *tuohkai*) «mögé»; *storra* v. *stuorra* (Jokkm. *stuorra*) «nagy»; *tobbele-* (Jokkm. *tuohppele-* v. *tuobbele-*) «megfogni»; *morra* v. *muorra* (gen. s. *mōren*; all. plur. *mōrite*) «fa» (Jokkm. *muorra*: *muora*); *nuorra* (nom. plur. *nōre'*) «fiatal» (Jokkm. *nuorra*: *nuora'*) | *kahto-* v. *kāto* (Jokkm. *kāhtuo-*) «eltűnni»; *stallo* (Jokkm. *stālluo*) «óriás»; *kerhko* (Jokkm. *kirōhkuo*) «templom» stb. — Van az *uo* diphthongusnak még egy változása, de erről majd később emlékszünk meg.

Az *uoi* triphthongus helyett is többnyire *oi*-t találunk, mint *čoigete-* (Jokkm. *čuoječāte*) «hókoresolyán menni»; *voiñaste-* (Jokkm. *vuoiñāste-*) «lélekzeni, pihenni»; *loihte-* (Jokkm. *luoječtie-*) «ereszteni»; *vuoidne-* v. *voidne-* (Jokkm. *vuojēnie-*) «látni». — Lásd alább egyéb változását.

A jokkm. *uou* triphthongusnak itt gyakran *uov*, *uöv*, *ov* megfelelője is van, mint *kuovle-* v. *kovle-* (Jokkm. *kuouŕla-* «tekinteni»; *kuövtelen* v. *kuütelen* «közepett» (Jokkm. *kuoutiel*); *vovdnai* (Lindahl *vuoudnai*) «rettenetes».

Az északi lpS. területen általános előreható magánhangzóilleszkedés-féle tüneménynek a malái dialektusban is van még nyoma, de már csak szórványosan; pl. *oddo* (Jokkm. *otō*, lpF. *ođda*) «új»; *kosso* (Jokkm. *kosō*, lpF. *gosa*) «hová»; *tollo* v. *tolla* (Jokkm. *tollo*, lpF. *dolla*) «tűz»; *porre-* «enni», de: *porrejes* v. *porrojes* «nagyevő», *porrostuče-* «megéhezni» stb. Ezek közül a legtöbbször úgy látszik az *o*-s alak megmaradt az egész közép, sőt néhány szón az egész déli lappságban is. *Oddo*, *tollo* pl. a déli lappságban leginkább *urru*, *ŕullu* alakban élnek.

A hátraható illeszkedésnek azon neme, mely Jokkmokkban és részben Karesuandóban, sőt az összes északi lapp területen uralkodik, hogy t. i. a következő szótag mély magánhangzójának v. *ie* (*i, e*) vokalisának hatása alatt a tőszótagbeli *ie* (= ered. *ē*) *eä* (= ered. *ǣ*)-vel váltakozott, az eddigi adatok szerint a malái dialektusban nem mutatható ki.

A ragozás alkalmával azonban a hátraható illeszkedésnek egy új jelenségével találkozunk a malái nyelvjárásban. Ez pedig nem egyéb mint a ragozásban v. képzésben föllépő *i*-nek hatása a



töszótagbeli *a*-ra, *uo* v. *uoi*-ra. Ezen *i* hatása alatt ugyanis a töszótag *a*-ja gyakran *ä*, *ä*-re, a töszótag *uo*-ja, (melyből egyébként is gyakran *ue* lesz) *ue*, *ui*-ra változik vagy *u*, *ü*-ra rövidül; pl. *sabme* (gen. plur. *sämi*) «lapp ember»; *lahpe*- (præt. s. 3. *lähpi*, dual. 3. *lähpiken* v. *läpiken*) «hátrahagyni»; *läse*- (præt. s. 3. *läsi*) «bezárni»; *jabme*- (præt. s. 3. *jämi*) «meghalni»; *takte* (acc. plur. *täk-tite*) «csont»; *valde*- (præt. s. *väldi*, dual. 3. *väldiken* de van *valdiken* is) «venni»; *päldi* «mellé»: de *paldesne* «mellett»; *vazze*- (præt. s. 3. *väzi*, de *vazzi* is) «menni»; *mahte*- (præt. s. 3. *mäti*, de van *mahti* is) «bírní, képes lenni»; *kalke*- (præt. plur. 3. *kälgen* v. *kalken*; — a *kalken*-beli *e* eredetibb *i* helyett való) «fogni, akarni» || *vuolge*- (præt. s. 3. *vuelgi* v. *vulgi*; præs. s. 1. *vuolgab*) «menni»; *puokte*- (præt. s. 3. *puukti* v. *pukti*) «vinni, hozni»; *muerje* (acc. plur. *murjit*) «bogyó»; *kuoce*- (præt. dual. 3. *küciken*; de præt. s. 3. *kuoci*) «mászni»; *kuedde*- (præt. s. 3. *kueddi* v. *kuiddi*) «hordani»; *kuele* (acc. plur. *kuiide*) «hal»; *vuorde*- (præt. s. 3. *vuerdi*) «várni».

Az *uoi* (*oi*) triphthongus a következő *i* hatása alatt többször *ui* diphthongussá rövidül; pl. *voidne*- (præt. s. 3. *vuini*, dual. 3. *vuinigen*; de præt. s. 3. *voidni* is van) «látni»; *loihte*-, ered. *luoihte*- (præt. dual. 3. *luihtiken*) «ereszteni».

Mint a fölsorolt példakból is láthatjuk, e hangtani jelenség még nem állapodott meg egész rendszerességgel és többször egymás mellett használatosak az eredeti és az *i* hatása alatt átváltozott hangok. Ugy látszik, ez az egész hangváltozás újabb keletű. Alább a stenselei nyelvjárásnál még találkozunk vele, de már nagyobb terjedelemben alkalmazva.

3. A z a l a k t a n i s a j á t s á g o k lényegesen nem térnek el az északi nyelvjárásokéitól és szintén inkább hangtani természetűek.

A névragozásban használt ragok majdnem ugyanazok, mint a melyek a könyvnyelvben előfordúlnak. Az egyes sz. genitivusában itt mindig *n* van, az accusativusban rendszeren *b* (ritkábban *v*, *u* is), az egyes és többes szám inessivusában kizárólag *-sne* rag használatos. Az egyes sz. allativusában a rendes *i* mellett teljesebb *-je* is előfordúl már, mely tovább délre általánosan el van terjedve. Megemlíthetjük még, hogy az abessivusban *-apta* rag van az északibb *-takā*, *-tak* helyett, a többes accus.-ban pedig a rendes *-it* mellett teljesebb *-ite* is használatban van.

A névszóhoz járuló ragok a következők:

Egyes sz.	Többes sz.
Nom. —	'
gen. -n	-i
acc. -b (v, u)	-it, -ite
com. -in	-i koim
ess. -n	-n
iness. -sne	-isne
elat. -st	-ist
allat. -i, -je	-ite

A névmások sorából különösen megemlítendő az északi rendes *soi* 3. személyű dualisi alak mellett előforduló *sōnoi* vagy *sonnoi*. Ez az alak átmenetül szolgál a délibb lappságba, a hol csupán csak a teljesebb alakok élnek. Malában a *sōnoi*, *sonnoi* mellett valószínűleg a *mōnoi* v. *monnoi*, *tōnoi* v. *tonnoi* teljesebb alakok is előfordulnak a közönségesen használt *moi* és *toi* mellett.

Az igeragozásnál az egyes sz. első személyének ragja kizárólag -b. A többes 1. személyben már valószínűleg -be a rag az északibb -p helyett, mint a könyvnyelvben, de ez a népies szövegekben nem fordul elő. A többes 2. személynek -behte v. -bete, a praet. többes 3. személynek -(e)n, -(ije)n, -(eje)n, a dual. 3. személynek pedig -(i)kan, -(i)ken, -(i)ka a ragja az északi -pēhtet, -pīhtit, -(i)n és (i)ka helyett. Az igéhez járuló ragokat adatok hiányában nem állíthatom teljesen össze.

A szókinés is több tekintetben eltér a jokkmokkítól. Van sok szó, mely Jokkmokkban általános, de Malában ismeretlen, viszont több, mint *cičče* «anya»; *alke* «fiú», *ača*- «hogy», *koik* -hoz stb., melyek Jokkmokkban nem használatosak, de Malában és Malától délre rendszeren előfordulnak. Erről azonban az összehasonlítás céljából rendelkezésünkre levő szókinés fogyatékosága folytán nem szólhatunk bővebben.

Ennyi az, a mit a mai anyag alapján a közép lpS. nyelvről mondhatunk. A két alldialektus tárgyalása alkalmával láthattuk, hogy az arvidsjauri még sok sajáttságot őrizett meg az északiakból, a malái pedig egyes hangtani és alaktani sajáttságaival és szókinésé egy részével a déli lapp nyelv felé közeledik. Kár, hogy itt újra hiányzik néhány átmeneti dialektusnak ismerete, hogy pontosan

megállapíthatnók, miként változik át lassankint a közép lpS. nyelvjárás déli lappá. A déli lapp nyelvterületnek azon dialektusa, mely legközelebb áll a maláihoz, már annyira távol áll tőle, mint a malái a jokkmokkitól.

### III. A déli-lapp nyelvterület.

Erről a nagy és nyelvészeti tekintetben igen érdekes és tanulmányos nyelvterületről csak a legújabb időben nyertünk tudomást azon szövegek által, melyeket az Ugor füzetek 8. és 9. számaiban én bocsátottam közre. Futólagos áttekintés után is meggyőződhetünk róla, hogy ha már éppen lapp nyelvekről akarunk beszélni, a déli-lapp nyelv annyira elüt a közép lpS. ismert népnyelvtől és könyvnyelvtől, hogy épp oly külön nyelvnek tartható mint a lpF., lpE. vagy lpK. nyelv. Mielőtt a déli lapp nyelvet dialektusaira osztanók, ismerkedjünk meg mindenekelőtt azon sajátságokkal, melyek a déli-lapp nyelvet mint déli nyelvet közősen jellemzik.

A többi összes lapp nyelvjárásoktól a következő sajátságok választják el:

1. Jellemző mássalhangzóváltozások. — Mint már a svédországi lapp-nyelvjárások általános osztályozásánál említettük, a déli lappság első sorban abban különbözik a többi északra eső nyelvjárásoktól, hogy alig van benne olyan szó, melyen tisztán kimutatható a zártság vagy nyíltság hatását a szótő változására, holott a lpS. közép nyelvben ez még gyakran előfordult. A lulei *kačca*- (præs. s. 1. *kačāu*) «kérdezni» itt *kihče*- (*kihčem*); a lulei *atne*- (præs. s. 1. *anāu*) «bírní, tartani» itt *utne*- (*atnam*); a lulei *kiehta* (gen. s. *kieta*) «kéz» itt *kieta* (*kietan*); a lulei *kierhka* (gen. s. *kierāhkama*) «bölcös» itt *ki<sup>r</sup>rhkoma* (gen. s. *ki<sup>r</sup>rhkoman*) stb. — Találunk ugyan egyes szokat, melyeken úgy látszik, mintha rendszeres erősbülés és gyengülés menne véghez, de ha közelebről vizsgáljuk őket, látjuk, hogy csalódtunk. Így a *kuppa* v. *källe* «házas ember» szók egyes számi accusativusa így van *kupm* v. *käl<sup>m</sup>*, *käl<sup>m</sup>*; *oqšestejjä*, melynek a ragozás alkalmával csak rövid *j*-s alakja fordul elő (gen. s. *oqš<sup>i</sup>estejen*); ebből azonban még nem szabad rendszeres gyöngülésre következtetnünk, mert

mellettük egyformán vagy még inkább használatosak a *kuppum* és *källem* alakok is; az *oašestejā* pedig a többi hasonló képzésű participiumok mintájára bizonyára *oašestejā* alakban is él a nominativusban. Idézhetnék hasonló számos példát, a hol ilyen látszólagos gyöngülések fordulnak elő, mint pl. *stuorra* v. *stuora* «nagy», melynek comparativusát csak rövid *r*-rel: *stuorapa*; *moussa* v. *mūsa* «cunus», melynek fosztó képzős alakját csak rövid *s*-sel *mūsats* jegyeztem föl, de ezzel sem mutathatjuk ki a rendszeres időmértéki változást.

Az északi lpS. nyelvben erősbült és gyöngült alakban használt szók a déli lappságban általában egy alakban állapodtak meg: vagy az erősbültben, a hol rövid magánhangzóra hosszú vagy két mássalhangzó következik, mint *arra-* (Lul. *orruo-*: *oruo*) «lenni»; *kihče-* (Lul. *kahča-*: *kačā*) «kérdezni»; *pille-* *pelle-* (Lul. *palla*: *palā*) «félni»; *pijjene* «fönt», *pejjise* «föl» (Lul. *paddien*: *pajās*) stb.; — vagy a gyöngültben, a hol hosszú magánhangzó után rövid mássalhangzó maradt meg, mint *kārie* (Lul. *kārie*: *kārie*) «edény»; *kiesie* (Lul. *kiessie*: *kiesie*) «nyár»; *koqtie* (Lul. *koqhtie*: *koqtie*) «ház»; *āne-* (Lul. *ātnuo-*: *ānuo*) «kérni»; *sāmie* (Lul. *sapmie*: *sāmie*) stb.

Ingadozó alak csak kevés van és ezeken sem a szótag zárt vagy nyílt volta idézi elő az ingadozást. Egy és ugyanazon ragozási alakban majd röviden, majd hosszan ejtik főképp az *l* és *r* hangokat, mint *alēkie* v. *alļēkie* «fiú»; *kieļa* v. *kiella* «nyelv»; *kurēke-* *kurrēke-* «önteni»; *oarī'* v. *oarri'* «aludni»; a többi mássalhangzókat ritkábban és csak helyenként használják ily kettős alakban, mint *ije* v. *ijje* «nem»; *poaccās* v. *poacās* «mezítelen» stb.

Ezen már magában is eléggé jellemző hangtani jelenségen kívül a déli-lapp nyelvben még több más jellemző közös mássalhangzóváltozás is fordul elő, melyek közül legfeltűnőbbek a következők:

Sok szó elején parasitikus *j* fejlődött; pl. *jalla*, *jelle* «magas» = Lul. *alla*; *jillie* «nyugati» = Lul. *alle*; *jallōse*, *jellōse* «nyugatra» = Lul. *alās*; *jeača*, *jieče* «más» = Lul. *iečā*; *jeana*, *jeānuo* «folyam» = malái *'ādno*, *'āno*, L. *āno*; *jāhte-*, *jēhte-* «megjeleni» = Lul. *ihctie-*; *j'ēne*, *jēne* «sok» = Lul. *eātna*; *jiele-* «élni» = Lul. *iellie-* stb.

Szóközépi *ju* hosszú *jj*-re változik; pl. a lulei *ogjēvie*, a malái

*oive* «fej» a déli lappban *oajje* v. *oijje*; a lulei *čoajëvie*, malái *čoive* «has» a déli lappban *coajje*, *coijje*; a lulei *piejëvie*, malái *peive* «nap» itt *piejje* v. *píjje*.

A lpF. szóközépi *đđ*, *đ*, melynek a Lule lappmarkban rendszeren *t*, a közép lappságban pedig *dd*, *d* (néha *đ*) felelt meg, a déli lapp nyelvben *rr*, *r*-vé változik; pl. lpF. *oađđa*-, Lul. *oqtie*-, malái *ode*-, *ode*- «aludni» itt *oare*-; lpF. *ođđo*, Lul. *otō*, M. (=malái) *oddo* «új» itt *orro*, *urro*; lpF. *giđđa*, Lul. *kitā*, L. *kidda* «tavasz» itt *kīre*; lpF. *gođđo* (*gođo*), L. *kodho* «halívás» itt *karra*; lpF. *sadđa*- (*sađa*-), L. *sadhe*- «fujni, szuszogni» itt *sāre*; lpF. *čadā*, Lul. *čatā*, M. *čāda*, *čada* «át, keresztül» itt *čirra*, *čerra*; lpF. *čadđa* (*čada*), L. *čadd* «szén» itt *čerra*, *čirra*; lpF. *radđe* (*rade*), Lul. *rātie*, M. *rāde* «tanács, mód» itt *rāre* stb. — *r* felel meg azonkívül gyakran olyan közép lpS. *d*-nek is, mely nem ered. *đđ*, *đ*-ből származott és svéd eredetű szavakban is többször találunk *r*-t *d* helyett; pl. *taire*- «tudni» = L. *taide*-; *raire*- «dörögni» = L. *raide*- | *trogrq* «czérna» = sv. *tråd*; *prū<sup>re</sup>* «menyasszony» = sv. *brud*.

Az északibb svédországi lapp nyelvjárásokban is találkoztunk ugyan már a *d* (*t*)-nek *r*-re változásával, de ez csak szórványosan történt és csupán *k* előtt fordult elő mint lulei *k<sup>ie</sup>tkie* v. *kierēkie*, malái *kedge*, *k<sup>ie</sup>edke* v. *kerge* «kő». Mennél délebbre haladunk a déli lapp nyelvjárásokban, annál gyakoribb lesz a *đ* (*t*, *d*)-nek *r*-re változása és még az igeragokra is kiterjed, míg aztán Herjedalban megállapodik és ismét az eredeti *t* (*d*) kezd előtűnni.

A karesuandói dialektus tárgyalásánál említettük, hogy a lpF. *-še* igeképző az egész északi és közép lpS. nyelvterületen *-he* alakban fordul elő. A déli-lapp nyelvben újra az eredeti *š* mássalhangzó lép föl; pl. Lule *tārhpähe*- = *tarēpäše*- «szükségelni»; Lul. *čohkkahe*- = *čahkāše*- «ülni».

2. Jellemző magánhangzóváltozások. — A mássalhangzóváltozásoknál sokkal elütőbbé teszik a déli-lapp nyelvet a többi lappságtól a nagyszámú magánhangzóváltozások. A legjelentékenyebbek a következők:

Számos, többnyire kéttagú szónak első szótagbeli eredeti *a* magánhangzója a déli-lappságban *i*, *é*, *e*-re változik; pl. *kihče*- «kérdezni» = Lul. *kahča*-; *kisse* «vastag» = L. *kassa*; *kihpa* «tejföl» = L. *kappa*; *jirōka*- «fordítani» = L. *jorgete*-; *jirroma* «velő» = L. *addam*; *jillie* v. *jellie* «nyugati» = L. *alle*; *tihte*

«ez, az» = L. *tatt*; *säjje* «hely» = Lul. *saddie*, M. *saije*; *nille*, *nelle*  
 «-ra, -re» = Lul. *nalā*, M. *nalla*; *tištie* «többé» = Lul. *tast*; *jih*,  
*ih* «és» = Lul. *ja*, *jah*; *viht* «ismét» = Lul. *vast*, *vass*; *minne*- v.  
*menne*- «menni» = Lul. *manna*-; *miñne* «bátsó» = L. *mange*;  
*rihče*- «igyekezni» = Lul. *rahča*-; *rihpste*- «kinyitni» = Lul. *ra*-  
*pāste*-; *lihka* «közel» = Lul. *lahka* stb.

A többi lpF. és lpS. dialektusok első szótagbeli *o* v. *u* magánhangzója igen gyakran *a*-ra változik; pl. *anneče* «egy kicsit» (v. ő. L. *unna* «kicsiny, kevés»); *aļāmā* «ember» = Lul. *olmāj*; *kahkše* «messzire» = Lul. *kuhkās*; *kahče*- «parancsolni» = Lul. *kohčēuo*-; *kačče* «húgy» = L. *kādča*; *kattie* «vad rénszarvas» = L. *kādde*; *kapče*- «befödni» = Lul. *kopče*-; *jakše*- «utolérni» = Lul. *jokše*-; *čahka* «csúcs» = Lul. *čohkko*; *čahkaše*- «ülni» = Lul. *čohkkahe*-; *tatna* «te» = Lul. *ton*, M. *todn*, *todne*; *satna* «ő» = Lul. *son*, M. *sodn*, *sodne*; *ļāttie* «madár» = Lul. *lodde* stb. — Sőt e változás még a svéd nyelvből került szókra is kiterjed. Így lesz a svéd *ås*-ból *āsie* «sziklás hegy»; a sv. *gås*-ból *kāse* «lúd»; a sv. *lās*-ból *lāsie* «zár»; a sv. *låft*-ből *laptā* «padlás, emelet»; a sv. *korn*-ból *karēnie* «rozs»; a sv. *doktor*-ból *taktare* «orvos» | a sv. *ung*-ból *an-kana* «kölyök»; a sv. *kung*-ból *kanakū* «király»; a sv. *klubb*-ből *klāppā*, *klāppuo* «tuskó»; a sv. *ull*-ből *allā* «gyapjú» stb.

Az északibb *o* helyett ezen kívül igen gyakran zártabb *u*-t találunk a déli-lapp nyelvben; pl. *uhce*- «keresni» = Lul. *ohcie*-; *urrie* «evet» = L. *ārre*; *urries* «hím» = Lul. *orries*; *kukka* «merre» = Lul. *kogguo*; *kuhce*- «virrasztani» = Lul. *kohcie*-; *kull'e* «arany» = Lul. *kollie*; *juhka* «folyó» = Lul. *johko*; *jurpu* «gömbölyű» = *jorōpo*; *munnie* «tojás» = Lul. *monnie*; *luhkīe* «tíz» = Lul. *lohkīe*; *luhke*- «olvasni» = Lul. *lohko*-; *luhpīe* «enge-delem» = Lul. *loqhpīe* stb.

E magánhangzováltozások az előbbi mássalhangzováltozásokkal kapcsolatban oly eltérő alakot adnak az egyes szóknak, hogy hamarjában alig jövünk rá, vajjon ugyanazon szók-e, mint a többi lappságban más alakban élők. Ha például ezen déli-lapp szókat halljuk: *čerra* «szén», *čirra* «át, keresztül», *ñirra* «nyél», *ñirroma* «velő», *tamāte*-, *tapte*- «érezni», jól kell ismernünk a lapp nyelvben uralkodó hangváltozásokat, míg rájútunk, hogy ezek ugyanazon szók, mint a többi lappságban *čadd*, *čatā*, *nadd*, *addam*, *tobde*- (*dovdde*-, *dogde*-) alakban élők.

A déli lappságnak egy másik jellemző sajátága, hogy a névszók és a névszóképzők kevés kivétellel magánhangzóra végződnek. A közép lpS.-ságban használatos *ekked*, Lul. *iehkiet* «este» itt *ehkede*; Lul. *čiekñal* «mély» itt *kieñala*; L. *ägg*, *vuogg* «horog» itt *ho<sup>o</sup>kka*; L. *kuop* «penész» itt *kuohpa*; L. *aret* «reggel» itt *ärete* || Lul. *kakcät* «nyolczadik» itt *kakcäta*; Lul. *koqlmatäs* «harmadrész» itt *koqlmatasa*; Lul. *kāmas* «lábra való bőr» itt *kāmasa*; L. *čakčiek* «őszzszel» itt *čakčeka*; Lul. *ielliem* «élet» itt *jielema*; Lul. *puoriep* «jobb» itt *puorepa*. — S ugyanígy több rag is magánhangzóval végződik, melyeknek végén a többi dialektusokban mássalhangzó van. Az *essivus* ragja másutt mindenütt *n*, itt *-na*, *-ne*; az elativusé *st* helyett *ste* stb.

Ezzel szemben aztán egy másik éppen ellenkező sajátág uralkodik a déli lappságban, t. i. a magánhangzók elnyelése egyes, különösen *s*, *n*, *t*-vel kezdődő ragok és képzők előtt; pl. *aileks* «ünnepi» = L. *ailekes*; *autste* «elől, -től, -ért» = Lul. *oudost*; *aktsne* «együtt» = L. *aktesne*; *kackls* «harapós» = L. *kaskales*; *puorems* «legjobb» = Lul. *puoriemus*; *jū<sup>u</sup>kste* «inni» = L. *jukkeste*; *kuokts*, *kuékts*, *kuokts* «ketten» = Lul. *kuouhties*; *ķō<sup>o</sup>ts* «hatan» = Lul. *kutas* | *aut<sup>e</sup>na* v. *autne* «elő, elől, előtt» = L. *auten*, Lul. *outon*; *aktene* v. *akt<sup>e</sup>ne*, *aktne* «együtt» = Lul. *aktan*; *kuék<sup>e</sup>ln*, *kuék<sup>l</sup>ln* «két felől» = L. *kuehtelen*; *poñte*: gen. *poñtn* «gazda» | *kihč<sup>e</sup>temie* v. *kihč<sup>e</sup>temie* F. «kérdés»; *jatteti<sup>t</sup>* v. *jati<sup>e</sup>i<sup>t</sup>* «hálót kivetni» = L. *jäddetet*.

Ilyenkor rendszeren még más hangtani változás is történik, t. i. a többeli hosszú *ā* magánhangzó rá következő *s*, *t* előtt néhány ragozási alakban vagy rövid *a*, *e*-vé lesz vagy egészen elmarad. Szintúgy a rag vagy képző előtt levő *ie* diphthongus (ered. *ē*) is vagy egészen eltűnik vagy rövid *e*-vé válik. Pl. a momentán *alkieste* «kezdeni» ragozása a jelen idő egyes számában: 1. *alikstam*, 2. *alikst'*, 3. *alkste*; a *piäsieste* «megölni» igének jelen idejű egyes sz. 3. személye *piässte*; az *ähčie* «atya» egyes sz. inessivusa *ähčsne*, elativusa *ähčste*, illativusa *ähčse* | a *viehkichte* «segíteni» ige egyes sz. 3. személye *viehkete* v. *viehk<sup>e</sup>te*; a *järēkichte* «megfordulni» igéé *järēkte*; a *makšiehte* «enni»-é *makštä* v. *makš<sup>e</sup>tä*; a *juhtiete* «elszállítani» jelen idejű egyes sz. 2. személye *juhtet'* || a *čahkāše* «ülni» jelen ideje az egyes számban 1. *čahksam*, 2. *čahks'* v. *čahkas'*, 3. *čahkasa* v. *čahksa* v. *čahkše*; *māhtäje* «emlékezni» egyes

sz. 3. személye *máihete*; *wartüse-* «nézni» igéé *wart<sup>é</sup>še, wartše*; *källäse-* «feküdni»-é *källöse* stb.

A déli-lapp nyelvnek e sajátosságán alapszik a névszóknál a többes nominativusnak, az igeragozásnál pedig a jelen idő egyes szám 2. és a többes szám 3., valamint az imperativus egyes sz. 2. személyének és a negatív alaknak különös jelölése. Az említett alakok legtöbbszörben ugyanis, mint tudjuk, a lpF. nyelv és a Tornio lappmarki nyelvjáráások *k, ç* ragot függesztenek a tőhöz és *k* volt valamikor, mint egyes dialektusok most is tanúsítják, az imperativus egyes 2. személyében és a negatív alakban is, mely délebben a svéd-lappság legnagyobb részében alig hallható aspiratióvá gyöngül. Ezen *k, ç* végzet, illetőleg aspiratio előtt a többi dialektusokban mindig van magánhangzó. A déli lappságban ellenben az *a* és *e* magánhangzón végződő fő- és melléknevek, valamint a legtöbb ige is, az említett alakokat úgy képezik, hogy a tőnek véghangzója az aspiratio előtt elkopik. A lpF. *gietta* «kéz» többese *giēdak*, a lpS. *kiäta* többese *kiäta'*, a déli lapp *kiäta* pluralisa ellenben *kiet'*. A lpF. *ibmel*, Lul. *jupm'äl* «isten», melyeknek többese *ibmelak*, *jupm'äla'*, a déli lappságban megfordítva az egyes számban *jupmele* és a többesben *jupmel'*.

Az igéknél csak a jelen i. egyes sz. 2. személye és a negatív alak rövidül meg mindegyik ilyen rövidülésre alkalmas szónál, a jelen idő többes sz. 3. személyének megrövidülése pedig csak többtagú, többnyire *t, st, s, n* képzős igéknél fordul elő. Így lesz a *kū<sup>u</sup>je* «hallani» igének a jelentő mód jelen időbeli *s* az imperativus egyes sz. 2. személyében, valamint a negatívban *kū<sup>u</sup>l'*, a *kihče* «kérdezni», *kaune-* «találni», *minne-* «menni»; *čuolpa-* «válni» igéknek ugyanott *kihč'*, *kavn'*, *minn'*, *čuolp'* alakjuk; a *tolvotē* «üldözni», *jū<sup>u</sup>kste* (e helyett *jū<sup>u</sup>keste-*) «meginni», *hajēpane-* «eltűnni», *ēüöčēle-* «fölkelni», *jaräkse-* «átváltozni» igéknek pedig nemcsak ott, hanem a jelen idő többes sz. 3. személyében is *tolvoł'*, *hajēpan'*, *ēüöčēł'*, *jū<sup>u</sup>kst'*, *jaräks'* alakjuk lesz.

Ezen most felsorolt hangtani tüneményeken kívül még egy, a déli-lappságra különösen jellemző hangváltozásról kell megemlékezni, mely ragozás és részben képzés közben egész rendszeresen lép föl az egész területen. E változás némileg az indogermán nyelvek ablaut-jához hasonlít és abból áll, hogy egyes magánhangzók ragozás közben egészen más természetű hangokká vál-



toznak. Nem csupán a következő szótagbeli magas és mély magánhangzótól függ e változás, mint eddigi tárgyalásunk alkalmával az északibb dialektusokon láttuk, hanem a legtöbbször egyéb okok folytán keletkezik.

Sajnos, e jelenséget nem vizsgáltam egész terjedelmében s így egyelőre biztos törvény alá nem foglalhatom. A mostanig rendelkezésünkre levő adatok alapján mint biztos szabályt csak azt állapíthatjuk meg, hogy az ablaut mindig föllép a változásnak alávetett igék jelen idejű egyes sz. 3. személyében és a főnevek egyes számú allativusában. Azon kívül az igék tőhangzója gyakran változik még az egész mult időben, a jelen időnek egész egyes számában és a mult idejű igenévben, szintűgy több ige és névszóképzőnek a tőhöz járulása alkalmával. Változásnak leginkább az *a*, *i*, *ī* (*ī*<sup>i</sup>), *u*, *ū* (*ū*<sup>u</sup>) egyszerű és *oa*, *uo* kettős hangok vannak alávetve, még pedig a következőképpen:

Az *a* magánhangzó *o* és *u*-ra változik; pl. *sarne*- «mondani»: praes. s. 3. *sorna*, *sorne*; partic. praet. *sornoma*; — *taite*-H., U. (a., u., tr.) «tenni, csinálni»: praes. s. 3. *toite*; p. praet. *toitama*; — *farhmā* «öl»: *formstalle*- «ölelni»; *maisā* «teher»: *moisete*- «teherrel megrakodni» | *kaihku*- (St.) «letördelni»: praes. s. 3. *kuihka*. — Ezen szavakban a többi lapp dialektusok tanúsága szerint az *a* az eredeti magánhangzó, tehát az *a*-nak valóságos elváltozásával van dolgunk. Nem úgy a következőkben: *arra*-«lenni»: praes. s. 3. *orra*; p. praet. *orroma*; — *taraje*- «tenni, csinálni»: praes. s. 3. *toroja*, *toroje*, *турује*; praet. s. 3. *toroji*; p. praet. *torojoma*, *turujuma*; — *kahče*- «parancsolni»: praes. s. 3. *kuhče*, p. praet. *kuhčema*; — *hajēke*- «dobni»: praes. s. 3. *hujuka*, praet. s. 3. *hujukuji*. — Ezekben a többi lapp dialektusok tanúsága szerint nem *a* az eredeti hang, hanem az *o* (*u*), mely aztán ragozás közben csak az említett alakokban maradt meg.

Az *i* tőhangzó *a*-ra, néha *e*-re változik: pl. *tikkie* «törvényszék, pör»: allat. s. *takkān*; *cičēie* «anya»: allat. s. *čacčān* v. *čecčān*. Ezekben *i* az eredeti hang. A következőkben pedig: *minne*-«menni»: praes. s. 3. *mannū* (*mennā*); *rihče*- «igyekezni»: praes. s. 3. *rahča*; *šitte*- «lenni vmivé»: praes. s. 3. *šattū*; *sijje* «hely»: allat. s. 3. *sajjan*; *jillie* «nyugati»: *jallōse*, *jellose* «nyugatra»; *nille* «-ra»: *naļēnie* «-n (on, en)» stb. tulajdonképpen az eredeti *a* hang lép föl.

Az eredeti *i* (*i'*) tőhangzó *ei*, *ai*-ra változik, mint: *tīpe*- «megfogni»: præs. s. 3. *teipā*; *sīhte*, *sīte*, *sī'te*- «akarni»: *seitā*, *sīhtā*, *sājēhtā*, *sajētā*; *jēhte*- (*jēhte*-) «megjelenni»: præs. s. 3. *jēihtā* v. *jaihtā*; *svīnie* (St.) «disznó»: allat. s. *svājēnān* stb.

Az *u* tőhangzó *a*-ra változik; pl. *kukkie* «messze»: *kahkse* «messzire»; *nuppie* «másik»: allat. s. *nappan*; adv. *nappadest* «másodszor»; *huhte*- «ugatni»: præs. s. 1. *hahtam*, 3. *hahtā*; p. præt. *hahtama*. Az első kettőben és valószínűleg a *huhte*- igében is az *u* az eredeti tőhangzó. A következőkben pedig: *utne*- «bírní»: præs. s. 1. *atnam*, 3. *atnā*; p. præt. *atnama* az *a* eredeti hang tér vissza. A *juhte*- «költözni, haladni» szóban, melynek præs. s. 1. *jahtam*, 3. *jahtā*; p. præt. *jahtoma* az *a* a többi lapp nyelvjárások tanúsága szerint eredeti *o* helyett való, mely mint fentebb láttuk, a déli lappságban gyakran váltakozik *a*, *u*-val.

Az eredeti *ū* (*ū'*) tőhangzóból *au* lesz; pl. *sū'ke*-, *ū ske*- «vezetni»: præs. s. 3. *saukā*; *jū'ke*- «inni»: præs. s. 3. *jaukā*, tovább képzéssel: *jaukastahka* «ital», *jaukalos* «iszákos»; *kū'le*:- præs. s. 3. *kaulā*, *kaulōlā*, tovább képzéssel: *kaulahka* «híres»; *kaulasīte*-, *kaulasjūowe*- «tudakolni»; *pū'we*-, *pūwe*- «megölni»: præs. s. 3. *pauwā*, p. præt. *pauwoma*; *lūlie* «keleti»: *laulose* «keletre» stb. Szintígy svéd eredetű szavakban: *trūe*- «hinni»: præs. s. 3. *trauwā*; *prū'ke*- «szokni»: præs. s. 3. *prauhka*.

Az *oq* ikerhangzó több szóban *o*-ra rövidül vagy *ō* egyszerű hang lesz belőle, mint: *koqjēvu*- «kimerni»: præs. s. 3. *koivū*, *kojōvū*, p. præt. *koivuma*; *koqsku*-, *koqske*- «fölkeltetni»: præs. s. 3. *koska*, *koske*; *koqre*- «varrni»: præs. s. 3. *kōrra*, p. præt. *kōrūma*, *kōrūma* stb.

Az *uo* igen sokféle változáson megy át ragozás közben, majd *oq*, majd *ea*, *ui*, majd csak rövid *u* stb. lesz belőle. A föltünőbbeket majd az egyes dialektusoknál említtem meg.

Ezekon kívül egyéb egyszerű és ikerhangzókon is a legsajátosabb átalakulásokat találjuk, így pl. a *ciero*-, *é'äre* «sírni» igének præs. s. 3.-ja *cōrō*, *cōre*, inchoat. alakja *cōrōje*-; a *stenselei kārhhkuq* «templom» egyes sz. allat.-a *kārhhkuse* mellett így is van *kjūrhhkuse*; a *stenselei viaju*- «megrészegedni» præt. s. 3. sz.-e: *vō'ji*, p. præt.-a: *vō'juma* stb. Mindezek bővebb tárgyalása azomban

nem ide, e kis összehasonlító vázlatba, hanem a nyelvjárások részletes leírásába való.

Megvan ezen kívül a déli lappságban a következő szótag mély vagy magas hangja folytán keletkező umlaut-féle változás is, de minthogy dialektusonként más és másképpen jelentkezik, tehát az egyes helyeken szólunk róla.

3. Alaktani sajáttságok. — A milyen eltérő a többi lapp dialektusoktól a déli lappság hangtana, több tekintetben épp oly eltérők a szótesthez járuló ragok és képzők is, melyek a többi nyelvjárásbeliekkel összehasonlítva rendesen teljesebbek, eredetibbek. A névragozásnál a többi lapp dialektusokban vagy *b* (*p*), *v*, *u* vagy semmi ragot sem találunk az egyes szám accusativusában, a déli lapp nyelv legnagyobb része ellenben az eredeti *m* ragot őrizte meg, melynek a főntebb említettek csak változatai. Az egyes szám dativusában a többi lappságban majdnem kizárólagosan uralkodó *i* rag helyett itt eredetibb *-s*, *-sa*, *-se*, sőt a finn \**sen* (*h—n*) raggal teljesen egyező *-san*, *-sen* ragot is használnak, melynek vidékenként vagy ugyanazon vidéken is, hol első *-s*, *-se*, hol *<an*, *<ān* utótagja, vagy mindkettő fölváltva van alkalmazásban. A többi lappságban mindenütt *-n* raggal végződő essivus itt magánbangzóval van megtoldva és *-na*, *-ne* az alakja, az északibb *-takā*, *-tak*, *-ta* abessivusi ragok helyett pedig itt *-t*, *-apt*, *-tapot* ragok használatosak.

Az igeragozásnál nem annyira eredeti, mint eltérő ragokat találunk. A többi lappságban mindenütt egy *p* erősítő rag járul a jelen idő többes számának első, második és a dualis második és harmadik személyében a tulajdonképpeni személyrag elé, mely dialektusonként magát a személyragot is kiszorítja és fölveszi a funkcióját. A déli lapp nyelv legnagyobb részében nem ismerik a *p* (*b*) nyomósító ragot és a hol elő is fordul, inkább kivételes alakképpen használják. Csak a többes szám első személyében fordul elő nagyobb területen is. Minthogy a ragok nyelvjárásonként különböznek, majd az egyes dialektusok tárgyalásánál emlékszem meg róluk bővebben.

A déli lapp nyelv őrizte meg legteljesebben a személyes névmásokat is. Az első személyű névmás egyes számi nominativusa például majdnem mindenütt *mon* alakban él, a déli lappságban ellenben *manna*, *monna* formája van. A többi nyelvjárásokban az

accusativus *mū*, az inessivus *musne*, *mū<sup>n</sup>nä*, az elativus *mūst*, az allativus *munī*, a déli lappságban pedig az acc. *mannum*, *monnom*, az inessiv. *monnesne*, elat. *monneste*, illat. *munn<sup>t</sup>en*, és ugyanilyen alakúak a többi egyes számi névmások is. A dualis nominativusa a többi lapp területeken *moi*, *toi*, *soi*, csak Malåban találtunk a harmadik személyben kivételesen *sōnoi* alakot is, itt ellenben a legdélibb részen, Jemtlandban mindig *mannah*, *monnā*, *tatnāh*, *sotnā*, jobban északra pedig *monnuoh* v. *monnoi*, *totnuoh* v. *totn<sup>o</sup>oi*, *sotnuo* v. *sotnui* alakok járnak és épp oly teljeseek a többes számi névmási alakok is.

A többi névmások körében is találunk tetemes eltéréseket. E helyen csak kettőt említek föl. Az északibb IpS. nyelvjárásokban csupán háromféle mutató névmás van: *tat*, *tāt*, *tuot*, a déli lappságban azonban négyféle: *tā<sup>a</sup>ta* «ez, emez», *tih<sup>t</sup>e* «ez, az»; *tuh<sup>t</sup>e* «az», *tuota* «amaz». Csak itt ismerik a *namhtemese* «ilyen», *numhtemese* «olyan» névmásokat, melyeknek dialektusonként *taptema*, *tuptema* stb. változatai is előfordulnak (v. ö. finn *tämä* : *nämä*; *tu* : *nuo*). A határozatlan névmásoknál itt egy *akt* szócska felel meg a többi lappságbeli *-ke* particulának: *kī-akt*, *mī-akt* «valaki, valami»; *kusn-akt* «valahol»; *koašš-akt* «valamikor» a másutt járatos *kāke*, *mike*, *kusnek*, *koassek* helyett.

A szóképzés terén is csak néhány fontosabb különbséget említek föl: A mult idejű igenév képzője, mely a többi lappságban *-m*, itt *-ma* (*-amma*, *-omma*), a jelen idejű igenév pedig a rendes *-je* mellett *-(e)jjā*, *-(e)jjjā* alakban is él. A szenvedő alak képzője másutt *-tove*, *-tuvve*. Ez a déli lapp nyelvben is előfordul ugyan, de nem oly gyakran és helyette *-lke-*, *-lkuowe-* vagy csak *-kuwe-*, a legészakibb részeken pedig *-suwuu-* képző is használatos.

4. Szókincsbeli sajátságok. — A déli lapp nyelvet az északibb nyelvjárásoktól nemcsak a hang- és alaktani eltérések választják el, hanem a szókincs nagy különbsége is. E különbséget először a svéd nyelv okozza, mely rendkívüli hatással volt az összes déli lappságra és nemcsak fölöslegesen tarkította a szókincsét, hanem számos igen fontos eredeti lapp szót is kiszorított. Az eredeti lapp *āne-*, *āno-* «kérni» mellett a svéd *pirre-*, *pütte*, a lapp *sappie* «epe» mellett a skand. eredetű *kallasa*, a lapp *neita* «leány» mellett a skand. *taktar*, a lapp *alāmuče* «ember» mellett

a sk. *människe*, a lapp *arra*-, *orro*- «lenni» mellett a sv. *wārāde*-, *vearāde*-, a lapp *käinā* «út» mellett a sv. *väjje* is használatosak. — Hiába keressük a déli lappság legnagyobb részében az ilyen szókat, mint *ädnam* «föld», *hägga* «lélek, élet», *ece*- «szeretni», *erit* «el», *mece* «erdő», helyettük ma már skandináv eredetű szókat használnak, mint *lan̄ta*, *joqrete* «föld, ország» (sv. *land*, *jord*), *ļiewa* «élet» (sv. *lif*), *älskade*- «szeretni» (sv. *älska*), *porta* «el» (sv. *bort*), *skoqka* «erdő» (sv. *skog*) stb.

Másodszor számos szó van olyan, mely az összes többi lappságban általános, de a déli lapp nyelvben egyáltalában nem fordul elő. Ezek helyett más eredeti lapp és északon ismeretlen szavak vannak használatban. A többi összes lappságban előforduló ezen szavak például *tahka*- «tenni», *pahta* «alfel», *takte* «csont», *šeuñäs* «sötét» itt teljesen ismeretlenek és helyettük *taraje*- v. *taite*- «tenni, csinálni», *rauwa* «alfél», *moarā*, *muqruo* «csont», *jamkelta* «sötét» vannak használatban. Ilyen az északibb dialektusokban nem ismert eredeti déli lapp szók még: *källe*-, *källäše*- «feküdni», *kakties* «közel»; *miekce*- «korhadni», *äinakan* «mindig», *käutela* «hóhatáron fölül emelkedő hegy», *čiehte*- «kelleni», *makše*- «enni», *warjaše*- «nézni», *māja* «föld, ország», *waļowe*- «haladni», *moskše*- «megfuladni», *čatamade*-, *čammade*- v. *čarnestalle*- «alábukni», *watna* «dolog, munka», *jiällie* «ló» stb. Ezen szók között több az összehasonlító nyelvészet szempontjából is érdekes új adatot találunk. Ilyen pl. *puhke*- «bújni», mely a magyar *buj*-, *talowe*- «jönni», mely a finn *tule*- és magy. *tal-ál*, *k<sup>o</sup>qskie* «csillag», mely a régi magyar *húgy*, *kieskie* «közel», mely a magy. *köz-el* szónak felel meg.

Harmadszor nagy különbséget okoz az északi és déli nyelv szókinése között sok szó jelentésének lényeges módosulása. A déli lapp nyelvben a *čüvülka* csak «hegyhát»-at jelent, a lulei *čav<sup>i</sup>elk* pedig *emberi hátat*. A déli lappságban a *ručče* szó jelent *hátat*, míg jobban északra a *ročos* Lindahl szerint csak «pars tergi collo proxima»; *hirkie* a déli lapp nyelvben «ló», a többi lappságban pedig «rangifer castratus»; *warjā* a déli lapp nyelvben «ruha», L.-nál *varjo* «arma»; déli lapp *wuona* «falu»: L. *Vuona* «Norvégia»; déli lapp *lāwie* «völégény»: L. *lave* «consobrinus»; déli lapp *wuorñese* «farkas»: L. *vuorojies* «animal carnivorum»; déli lapp *näipe*- «parancsolni»: L. *neipe*- «svadere» stb.

A déli lapp nyelvnek ezen általánosan jellemző bemutatása után áttérek az ide tartozó nyelvjárások egyenkénti ismertetésére. A déli lapp nyelvet legalább is három fő dialektusra lehet osztani, melyek egymástól szintén nagyon eltérnek, még pedig a köztük levő távolság szerint néha annyira, hogy egymást csak igen nehezen vagy egyáltalában nem bírják megérteni. A legészakibb nyelvjárás az Ume lappmark stenselei egyházkerületében él, melyhez a norvég Hatfjelddal egyházkerületi dialektus is hozzátartozik. Erről csak a legújabb időben szereztünk tudomást azon gyűjtemény által, melyet az Ugor füzetek 9. számában bocsátottam közre. A második az Ásele lappmarki, melyet azonban népnyelvi közlemények alapján eddigelé egyáltalában nem ismerünk és csak Fjellström már említett mult századbéli nyelvtanának néhány adata alapján alkothatunk magunknak róla némi halvány képet. A harmadik nyelvjárás, a tulajdonképpeni déli lapp nyelv, Jemtland és Herjedal länekben, valamint az ezekkel szomszédos norvég hegységekben él. Ezen nyelvjárásról az egyedüli mutatóványokat az Ugor füzetek 8. számában bocsátottam közre. Lássuk őket röviden egyenként.

#### A) A stenselei és hatfjelddali nyelvjárás.

A stenselei nyelvjárás hangjai már sok tekintetben különböznek a maláiaiktól. A mássalhangzók közül több hiányzik, a mi ott megvan, különösen a zöngés hangok, viszont itt Stenseleben több olyan mássalhangzó van, a mely Malában nem fordul elő. Ilyenek a félig zöngés *k*, *t*, *p* explosívák, melyek szó elején is, meg szóközepén sokszor előfordulnak és annál általánosabbakká lesznek, minél délebbre haladunk a nyelvjárások területén. A zöngés *g*, *d*, *b* hangok előfordulnak ugyan szövegeimben, de mindenütt helyesebben jelelhetők az említett félig zöngésekkel. Mint szókezdő hanggal gyakran találkozunk itt egy zöngés bilabialis *w* hanggal is. A *ç* (*t* és *ç* közti hang) és *š* (*š* és *ž* k. h.) itt még ritka, de jobban délre ez is általános lesz. Az *š* és nagyobbára a *ç*-t is mint hosszú mássalhangzót jegyeztem föl. Előfordul egy gutturalis *ʃ* és palatalis *ʃ* is, melyek közül az elsőnek szintén a délibb dialektusokban van kiterjedtebb használata. A stenselei nyelvjárás mássalhangzóit a következő táblázatban állíthatjuk össze:

	Zön- gétlen	Félig zöngés	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr hangok	L hangok	R hangok
Torokhangok				<i>h</i>				
	<i>k</i>	<i>k̥</i>	<i>(g)</i>			<i>ñ</i>	<i>l̥</i>	
Ínyhangok					<i>j</i>	<i>ń</i>	<i>l̥</i>	
	<i>č</i>			<i>š</i>				
	<i>č̇</i>			<i>ṧ</i>				
Foghangok	<i>c</i>			<i>s</i>				
	<i>t</i>	<i>t̥</i>	<i>(d)</i>			<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajakhangok				<i>f</i>	<i>v</i>			
	<i>p</i>	<i>p̥</i>	<i>(b)</i>		<i>w</i>	<i>m</i>		

A magánhangzók sokkal változatosabbak mint a többi északi lapp nyelvjárásokban. Az *ö* és *ü* itt magánosan is gyakran előfordulnak (igaz hogy többnyire idegen szavakban), azonkívül a vegyes *u*, *o* és az észti *o* sem ritka hangok. E dialektus összes magánhangzóit a következő táblázatban tüntethetjük föl:

	Ajakzárás nélkül				Ajakzárással					
	Mély	Vegyes	Magas		Mély	Vegyes	Magas			
Felső nyelvállással			<i>i</i>	<i>ī</i>	<i>u</i>	<i>ū</i>	<i>u̥</i>	<i>ü</i>	<i>ǖ</i>	
Emelkedett nyelvállással			<i>e</i>	<i>ē</i>	<i>o</i>	<i>ō</i>				
Középső nyelvállással			<i>e</i>	<i>ē</i>	<i>o</i>	<i>ō</i>	<i>o̥</i>	<i>ö</i>	<i>ō̄</i>	
			<i>ē</i>	<i>ē̄</i>	<i>ā</i>	<i>(ā̄)</i>	<i>ō̄</i>			
Alsó nyelvállással	<i>a</i>	<i>ā</i>	<i>a</i>	<i>(ā̄)</i>	<i>ä</i>	<i>ā̄</i>	<i>ḁ</i>	<i>(ā̄)</i>	<i>o</i>	
	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú

A zárjelben levő hangokat csak egy-két példában hallottam. A magánhangzók időmértéke a stenselei nyelvjárásban négyféle: rövid, pl. *e*, félig hosszú *ê*, hosszú *ē* és nyújtott *ē̄*. Ez utóbbi hangot úgy képezik, hogy a hosszú magánhangzó önmagával ereszkedő diphthongust alkot. Az *e*-n kívül szintígy diphthongisálódnak önmagukkal:  $\bar{a}^e$ ,  $\bar{i}^i$ ,  $\bar{e}^e$ ,  $\bar{u}^u$ ,  $\bar{o}^o$ ,  $\bar{\bar{o}}^{\bar{o}}$ ,  $\bar{u}^u$ ,  $\bar{\bar{u}}^{\bar{u}}$ ,  $\bar{\bar{o}}^{\bar{o}}$  és ezen hangokat délre az egész Jemtlandi lappságban is megtaláljuk. Ugyanezen ketté váló hangokat nemcsak elnyújtottan, hanem kisebb időmértékre osztva is találjuk, még pedig ereszkedő hanglejtéssel e kettőnél:  $o^o$ ,  $\bar{o}^{\bar{o}}$ , és emelkedővel az  $e^e$ ,  $o^o$ ,  $\bar{\bar{e}}^{\bar{\bar{e}}}$ ,  $\bar{\bar{o}}^{\bar{\bar{o}}}$  hangoknál. Mindezek azonban ritkábban fordulnak elő.

A többi diphthongusok igen nagy számban és nagy változatossággal fordulnak elő.

a) Ereszkedők: *ai*,  $\bar{a}\bar{i}$ , *qi*,  $\bar{a}\bar{i}$ , *ei*,  $\bar{e}^i$ , *ei*, *oi*, *ui*,  $u^i$ ,  $\bar{u}\bar{i}$ ,  $\bar{u}^i$ , *ui*,  $\bar{u}\bar{i}$ ; — *ie* ( $i^e$ ),  $\bar{i}\bar{e}$  ( $\bar{i}^e$ ), *iē*,  $u^e$ ,  $\bar{u}\bar{e}$ ,  $\bar{u}^e$ ,  $\bar{u}^e$ ; — *eä*,  $\bar{e}\bar{ä}$ ,  $\bar{i}\bar{ä}$ , [ $\bar{i}\bar{ä}$ ]; — [ $\bar{e}\bar{ä}$ ], *ia*,  $\bar{i}\bar{a}$ , *oa*,  $\bar{o}\bar{a}$ , *oq* ( $o^q$ ,  $o^q$ ),  $\bar{o}\bar{q}$ , *oa*, *oq*, *ua*,  $\bar{u}\bar{a}$ , *uq*,  $\bar{u}\bar{q}$ ; — *uo* ( $u^o$ ),  $\bar{u}\bar{o}$ ,  $\bar{u}\bar{o}$ ,  $\bar{\bar{u}}\bar{\bar{o}}$  [ $\bar{\bar{o}}^{\bar{\bar{o}}}$ ]; — *uo*; —  $u\bar{o}$  ( $u^{\bar{o}}$ ),  $\bar{u}\bar{o}$ ; — *au* (*aw*),  $\bar{a}\bar{u}$ , *qu* (*qw*),  $\bar{a}\bar{u}$  ( $\bar{a}\bar{w}$ ),  $\bar{a}\bar{u}$ ,  $\bar{a}\bar{u}$ , *iu*,  $\bar{i}\bar{u}$ , *ou*,  $\bar{o}\bar{u}$  ( $\bar{o}^u$ ),  $\bar{o}\bar{u}$ ; —  $\bar{a}\bar{u}$ .

b) Emelkedők: *ié* ( $i^e$ ), [ $e^i$ ], *ué*,  $u^e$ ; —  $e^{\bar{a}}$ ,  $e^{\bar{a}}$ ,  $i^{\bar{a}}$  ( $i^{\bar{a}}$ ), [ $\bar{a}^i$ ]; —  $e^a$ ,  $i^a$  ( $i^a$ ),  $i^a$ ,  $o^q$  ( $o^q$ ),  $u^a$ ,  $u^q$  ( $u^q$ ); —  $u^o$  ( $u^o$ ); —  $u^{\bar{o}}$ .

A triphthongusok ezek: a) *iei*, *uei*,  $u^e i$ , *oqi*, *oqi*, *uoi*, *uqi*,  $\bar{u}^{\bar{o}} i$ , [ $\bar{o}^{\bar{o}} i$ ]; — *iau*, *ieu*, *oqu*, *uqu*, *uou*,  $u^{\bar{o}} u$ ; —  $\bar{u}\bar{o}\bar{u}$ . — b) [ $e^i$ ], *iéi*, ( $i^e i$ ),  $u^e i$ ,  $u^{\bar{o}} i$ , [ $\bar{o}^{\bar{o}} i$ ]; —  $i^a u$ .

A [ ] alá tett diphthongusokat és triphthongusokat csak egy-két szóban hallottam.

A stenselei nyelvjárásban mind megvannak ama sajátosságok, melyeket mint a déli lapp nyelvre nézve jellemzőket soroltunk föl, de azért több olyan hang- és alaktani tulajdonsága is van még, melyeknél fogva a közép lpS. nyelvhez csatlakozik, tehát félig-meddig átmeneti dialektusnak is tekinthető. A legfontosabb hangtani sajátosságok, melyek közelebb hozzák a közép lpS. dialektusokhoz és egy kissé jobban elkülönítik a többi déliektől, a következők:

1. Hangtani sajátosságok. — A déli lapp nyelv általános jellemzésénél említettük, hogy a tőszótagbeli eredeti *a* számos szóban *i*, *e*-vé változott, de aztán a szók egy részében néhány ragozási alakban újra megjelenik. A stenselei nyelv ezt az *a*-t inkább az *a*-hoz közelebb eső *e*, *é*-re változtatja, sőt némely szóban az



eredeti *a* az egész ragozáson végig meg is maradhat meg el is változhatik. A közép lpS. *šadde-* «lenni vmivé» pl. a jemtlandi lappságban *šitte-*, Stenselében *sette-*, s e mellett *šätte-*, *šatte-* alakok is élnek.

A déli lapp nyelvben, mint láttuk, a tőszótagbeli *u* igen gyakran *a*-ra változik. A stenselei dialektusban ez szintén rendes tünetény, csak hogy több szóban az elváltozott alak mellett az eredetibb *o*, *u* tőhangzós is fönmaradt. A lulei *kohčču-* «nevezni, parancsolni» az egész déli lappságban *kahče-*, de Stenselében *kohče-*, *kohču-* is.

A közép lpS. szővégző *o* (lulei *uo*, Donner *u*) a déli lappság legnagyobb részében *ā*-re változott, a stenselei dialektus azonban mindig az északibb *uo* végzetet őrizte meg; pl. a lulei *stāllu*, mely Jemtlandban *stālā*, Stenselében *stālu*.

A közép lpS. nyelv malâi dialektusának tárgyalásánál találkoztunk egy umlaut-féle hangváltozással, mely azonban ott még meglehetősen korlátolt alkalmazású volt. A stenselei nyelvjárásban ez a hangtani sajáttság már egész rendszeresen uralkodik és abból áll, hogy a név- és igeragozásnál a következő szótagbeli *i* (*e*) hatása alatt az *a* magánhangzó *ä* (*ë*)-re, az *u* néha *ü*-re, az *ie* diphthongus *i* v. *ï*-re, az *oa* diphth. *ö*<sup>o</sup> v. *ö*<sup>ü</sup> v. *öä*-re, az *uo* pedig *ū*-ra változik. Ez a hangváltozás a névragozásnál az egyes sz. comitativusában, a többes számban a nominativust és essivust kivéve minden esetben, az igeragozásnál pedig a præteritum minden számában és személyében előfordulhat. A *kuolie* «hal», *sämie* «lapp ember», *koätie* «ház» főneveknek egyes sz. com.-a így lesz: *kū<sup>u</sup>line*, *sēm<sup>i</sup>ine*, *kō<sup>o</sup>tine*, többes számuk pedig:

Nom.	<i>kuolie'</i>	<i>sämie'</i>	<i>koätie'</i>
gen.	<i>kū<sup>u</sup>lij</i>	<i>sēm<sup>i</sup>ij</i>	<i>kō<sup>o</sup>tij</i>
acc.	<i>kū<sup>u</sup>lite</i>	<i>sēm<sup>i</sup>ite</i>	<i>kō<sup>o</sup>tite</i>
com.	<i>kū<sup>u</sup>li kuimq</i>	<i>sēm<sup>i</sup> k.</i>	<i>kō<sup>o</sup>ti k.</i>
ess.	<i>kuolene</i>	<i>sämene</i>	<i>koätene</i>
iness.	<i>kū<sup>u</sup>line</i>	<i>sēm<sup>i</sup>ine</i>	<i>kō<sup>o</sup>tine</i>
elat.	<i>kū<sup>u</sup>liste</i>	<i>sēm<sup>i</sup>iste</i>	<i>kō<sup>o</sup>tiste</i>
allat.	<i>kū<sup>u</sup>lite</i>	<i>sēm<sup>i</sup>ite</i>	<i>kō<sup>o</sup>tite</i>

Az *uo* végzetű főnevek ugyanezen alkalmakkor az *u*-t *ü*-re változtatják; pl. *pähtuo*: com. s. *pähtüine*.

A *kiese-* «húzni», *poate-* «jönni», *vuóce-* «lőni» igéket következőképp ragozzák a mult időben:

Egy. sz.	1. <i>kī'sip</i>	<i>pō<sup>o</sup>tip</i> v. <i>pō<sup>o</sup>tip</i> v. <i>pō<sup>o</sup>tip</i>	<i>vū<sup>u</sup>čip</i>
	2. <i>kī's</i>	<i>pō<sup>o</sup>t</i>	<i>vū<sup>u</sup>ci'</i>
	3. <i>kī'si</i>	<i>pō<sup>o</sup>ti</i>	<i>vū<sup>u</sup>či</i>
Dual.	1. <i>kī'simien</i>	<i>pō<sup>o</sup>timien</i>	<i>vū<sup>u</sup>čimien</i>
	2. <i>kī'sitien</i>	<i>pō<sup>o</sup>titien</i>	<i>vū<sup>u</sup>čitien</i>
	3. <i>kī'sikan</i>	<i>pō<sup>o</sup>tikan</i>	<i>vū<sup>u</sup>čikan</i>
Több. sz.	1. <i>kī'sim</i>	<i>pō<sup>o</sup>tim</i>	<i>vū<sup>u</sup>čim</i>
	2. <i>kī'sitie</i>	<i>pō<sup>o</sup>titie</i>	<i>vū<sup>u</sup>čite</i>
	3. <i>kī'sin</i>	<i>pō<sup>o</sup>tin</i>	<i>vū<sup>u</sup>čin</i>

Az *a* töhangzó néhány főnévnél és igénél ugyanezen alkalmakkor *i*-re is változik; pl. *lattie* «madár» acc. plur. *lätite* v. *lätite*; *kalēme-* «fagyni»: præt. s. 3. *kilēmi* stb.

A jemtlandi lappságban is előfordul még ezen hangtani sajtáság, de már nem oly rendszeresen s nem is úgy alkalmazva, mint Stenselében. Magában a stenseleri dialektusban sem kell az umlautnak okvetetlenül beállni, csak beállhat; a *sāmie* többes gen.-a nemcsak így van pl. *sēmi*, hanem így is lehet *sāmi* v. *sāmiei*; *koätie* többes gen.-a *kō<sup>o</sup>tij* v. *koätiei*; *kiese-* præterituma *kī'sip* helyett *kiesip* is lehet.

Az ablaut-féle tünemény is több tekintetben eltér a jemtlanditól, de ennek tárgyalásába ezúttal nem ereszkedem, szintűgy mellőzöm a mássalhangzóváltozásokat, melyek a magánhangzókéihez képest csekély fontosságúak.

2. Alaktani sajtáságok. — Az alaktan terén is több átmeneti jelenséget találunk. A névragozás egyes sz. accusativusában *p* (*b*), néha *v* van, mint a közép svéd-lappságban, a malái dialektusban, is láttuk, holott a jemtlandi nyelv *m* ragot ismer. Az egyes sz. allativusában is találunk a délibb dialektusokkal való megegyezésen kívül a közép lpS.-sághoz való közeledést is. Az allat. ragja ugyanis *-se*, *-ān* mint a jemtlandi nyelvben, de *e* mellett egy a *-se* ragból keletkezett *-je* rag is általános használatú, melylyel egy-két példában már a malái nyelvjárásban is találkozunk. Ez a *-je* az északi lappság *i* allat. ragjának teljesebb alakja.

Az igéhez járuló ragok köréből kiemeljük a jelen és mult idő egyes sz. 1. személyének a lpS.-val megegyező *p* (*b*) ragját a dé-

leben kizárólagos használatú *m* helyett, továbbá a dual. jelen idejű 3. sz.-nek *-pa* és mult időbeli *-kan* ragját, melyek a svéd-lappban általánosak, de a jemtlandi nyelvben ismeretlenek.

3. Szókincsbeli sajátosságok. — Jöcskán eltér továbbá a stenselei nyelvjárás a jemtlanditól szókincse által is. Itt még számos olyan szó van használatban, melyeket a közép lpS. vagyis a könyvnyelv alkalmaz, de jobban délre már nincsenek használatban. Csak egy kettőt említünk ezek közül az óvatosság kedvéért, bár egész sereget lehetne elsorolni. Ilyenek: *äihce-* «észrevenni», *ävu* «öröm», *jatnemä* «föld», *kärävu* «ruha» stb.

### B) Az Åsele lappmarki nyelvjárás.

Erről, mint említettem, csak igen keveset tudunk, és azt sem népnyelvi adatok alapján. A mennyire a földrajzi elterjedéséből meg lehet itélni, e nyelvjárás északi része főbb vonásaiban a stenselei, déli része pedig a jemtlandi nyelv Fölinge lappmarki dialektusával egyezik meg. Fjellström nyelvtanában az åselei és a közép lpS. nyelv tüneményeinek fejtegetése össze van keverve, de azért kiböngészhetünk belőle egy pár hang- és alaktani sajáttságot, melyek csak az åselei déli dialektusra vonatkozhatnak.

Fjellström fölemlíti a tőszótagbeli *a*-nak *i*-re változását és példának több szót sorol föl, mint *mingel* «után» = lpS. *mangel*; *kittiede-* (ejtsd: *kihcede-*) «kérdezni» = lpS. *kaččate-*; *viššode-* «gyülni» = lpS. *vaššote-* stb. — Az eredeti *o*-nak *a*-ra változására csak ezt a példát hozza föl Ol. Steph. Gran fordításából: *čakašemen* «ülve» = lpS. *čokkahemen*.

Fjellströmnél csak a *-sač*, *-lač* melléknévi és a *č* kicsinyítő képző magánhangzós végzetű: *-sače*, *-lače*, *-če*; pl. *aikesače* «temporalis», *hweineläče* «spiritualis», *nīpače* «cultellus», *barnekuče* «filiolus», míg a többiek már mássalhangzós végzetűek mint az északi dialektusokban.

A névragozásnál nincs meg az *s*, *n*-vel kezdődő ragok előtt a mássalhangzók elnyelése s a többes szám képzése is megegyezik a közép lpS.-ságével, t. i. a *tő* nem rövidül, hanem bővül; pl. *gät* «kéz», plur. *gäteh*. — Az igeragozásnál azonban megvan a végmagánhangzó elhagyása, még pedig a jelen idő egyes sz. 2. és 3. s az imperativus egyes sz. 2. személyében, pl. *dakk* = facis, facit

és fac. Mint látjuk ebben is eltér némileg a többi déli nyelvjárástól. — Elmarad a magánhangzó a lpS. *-kas, -kes, -tes* melléknévi képzőkben is, mint *armoks* «clemens»; *čalmets* «cœcus».

A névragok különben általában olyanok mint a déli lapp-ságban, szintűgy személynévmások is. Az igeragok inkább a közép lpS.-ban levőkkel egyeznek meg. Különös alakúak a jelen idő többes 1. sz.-nek *-ve (-uve)*, a 2.-nak *-vet*, a dual. 2. sz.-nek *-bet* és a 3.-nak *-van (-ovan, -uvan)* ragja, melyekben a közép lpS. *-b-t* találjuk *v-re* változva. A *-kan* rag itt nemcsak a múlt, hanem a jelen idő dual. 3. személyében is előfordul.

Az Ásele lappmarki dialektus e rövid érintése után áttérhetünk a tulajdonképeni déli lapp nyelvnek, a jemtlandinak, tárgyalására.

### C) A jemtlandi lapp nyelvjárás.

Ez mindenekelőtt magán- és mássalhangzóinak rendkívüli gazdagsága által tűnik ki. Már a stenselei nyelvjárásban is megvan a hangoknak, különösen a magánhangzóknek túltengése, a jemtlandiban pedig ez még nagyobb lesz és a stenseleihez képest főleg a mássalhangzók sorozata bővül. A *w* hang szó elején, továbbá a *t* és *č* (= sv. *tj*), az *š* és *ž* közti hang általánossá lesz. Nemcsak a *k, t, p*, hanem a *č, c, ž* (= félig zöngés *č*) félig zöngés hangok is rendszeren előfordulnak. Szóközepén a *χ* és *ž* hangok önállóan is használatosak. Azon kívül vidékenként négyféle *l* és négyféle *r* hang is él. Az összes jemtlandi nyelvjárásokban közösen előforduló mássalhangzók a következők:

	Zön- gétlen	Félig- zöngés	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr hangok	L hangok	R hangok
Torokhangok				<i>h</i>				
	<i>k</i>	<i>k̥</i>	( <i>g</i> )	[ <i>χ</i> ]		<i>ŋ</i>	<i>l̥</i>	<i>r̥</i>
Ínyhangok	[ <i>t</i> ]	[ <i>t̥</i> ]	[ <i>d̥</i> ]	( <i>ʃ</i> )	<i>j</i>	<i>ɲ</i>	[ <i>l̥, l̥ʰ</i> ]	
	<i>č</i>	<i>č̥</i>	( <i>š</i> )	<i>š</i>				<i>r̥<sup>s</sup>, r̥<sup>š</sup></i>
	<i>č̣</i>	[ <i>ṣ̌</i> ]		<i>ṣ̌</i>				
Foghangok	<i>c</i>	[ <i>ç</i> ]	( <i>z</i> )	<i>s</i>				
	<i>t</i>	<i>t̥</i>	( <i>d</i> )	[ <i>θ</i> ]		<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajakhangok				<i>f</i>	<i>v</i>	<i>m</i>		
	<i>p</i>	<i>p̥</i>	( <i>b</i> )		<i>w</i> [ <i>β</i> ]			

E mássalhangzók számát még szaporíthatjuk. Az egész déli lappságban közös még az aspirált *kh, th, ph*, de csak szó elején és csakis újabban átvett svéd és norvég szavakban. Azonkívül általános egy palatalisan ejtett *k, t, k̥, n, l* (*kj, kj̥, tj, nj, lj*), melyek közül a *tj, nj, lj* majdnem olyan ejtésűek, mint a magyar *ty, ny, ly*. Ezek rájuk következő rövid *i* hatása alatt keletkeznek és nem egyszerű, hanem összetett hangoknak tekinthetők.

Dialektusonként (Herjedálban) félig zöngés dentipalatalis *t̥* is előfordul. A [ / ] zárójel alatti hangok nem az egész déli lappságban közösen, hanem csak egyes nyelvjárásokban fordulnak elő. A zöngés explosiváknál használt ( ) jellel azt akarom mondani, hogy ezek eredetileg zöngétlen, illetőleg félig zöngés hangok, de egyéenként és a pillanatnyi kiejtés minősége szerint teljesen zöngéseknek is hangozhatnak.

A jemtlandi nyelv magánhangzói nem igen térnek el a sten-seleiektől. Csak az *ō* nem fordul elő, e helyett azonban egy másik

hasonló, valamivel nyiltabb *o* lesz általánossá, mely magánosan ritkán hallható s rendszeren az *uo* diphthongusnak alkotó részét képezi. Mint e diphthongus alkotó része kivételesen Stenselében is előfordult már. Azonkívül némely mássalhangzók kapcsolatában, igaz hogy ritkán, egy vegyes ejtésű *i*-t találunk, mely az orosz *и*-hoz hasonlít; több szóban pedig különösen az *l* előtt és után egy igen zárt *u* hang is van, melyet azonban alább a svéd-lapp hangok összefoglalásánál külön nem jelöltem.

1. A mássalhangzóváltozások terén a jemtlandi lappságnak legjellemzőbb közös sajáttsága az eredeti *m* hangnak megőrzése néhány szóban és ragban, a hol a stenszelei dialektus is és az egész közép lpS. nyelvterület *b*, *v* mássalhangzókat tüntetnek föl. A lpS. *kobdok* «széles» Jemtlandban *kamäta*, *komöta*; a lpS. *tobde* «ismerni, érezni» itt *tamäta*- (= finn *tunte*-); a lpS. *labce* «fék» itt *lamčie*; a lpS. *skäbces* «beteg» itt *ški<sup>e</sup>mc* (*ški<sup>e</sup>mcs*). Stenselében az ezek közül előforduló szavaknak ilyen alakjuk van: *tapte* «ismerni», *skiebutš* «beteg», *lawčie* «fék». — Szintúgy őrizte meg a jemtlandi lappság az eredeti *m* ragot a névragozás egyes sz. accusativusában s az igeragozásnál a jelen és mult idő egyes sz. 1. személyében, melynek Stenselében és a közép lpS. területen szin tén *p* (*b*), *v* felelnek meg.

2. A magánhangzóváltozások között legfeltűnőbb e nyelvterület azon közös sajáttsága, hogy egyes magánhangzók ugyanazon szónak ugyanazon alakjában és ugyanazon beszélőnek ajkán is többszörös változásnak és ingadozásnak vannak alávetve; pl. a magyar «te» névmásnak egy frostvikeni leánytól a következő lapp alakjait jegyeztem föl: *tatna*, *tätne*, *tätna*, *tätna*, *tätna*, *totna*, *totna*, *totne*, *totne*, *totno*, *totno* (rövidülve így is: *tatn*, *tätn*, *totn*).

Ezen ingadozó kiejtésnek leginkább a nem eredeti *a* van alávetve s ez a hangsúlyos szótagban *a*, *ä*, *o*, *o*, *u*-val (ritkábban *ä*-val is), a szó végén pedig *ä*, *ä*, *e*-vel váltakozhatik; l. föntebb *tatna*.

Igy váltakozik az *u* többször *u*, *ü*-vel; pl. *juhti'*, *juhti'*, *jühti'* «költözni»; az *o* magánhangzó *o*, *u*-val *čompa*, *čompa*, *čumpä* «csapat», az *i* hangzó *é*, *e*-vel, az *oa* diphthongus *ua*, *uo*-val és viszont.

A jemtlandi lapp nyelvjárás maga is legalább három aldia-

lektusra oszlik: a Fölinge lappmarki vagy északi, a Undersåker lappmarki vagy középső és a Herjedal lappmarki vagy déli jemtlandi dialektusokra.

a) A Fölinge lappmarki nyelvjárás.

E dialektust Jemtlandnak legészakibb részein beszélik és a stenselei nyelvjárásnak közvetetlen folytatása. Magam csak a Frostviken kápolnához tartozó lappok dialektusát vizsgáltam és egyedüli mutatóványunk róla, a mit az Ugor füzetek nyolczadik számában közöltem.

A mássalhangzókat nem állítom újra össze, csak annyit jegyzek meg, hogy a [ ] alá tett hangok közül itt csupán a *t* és *ʟ* fordulnak elő, de ezek is igen ritkán. A *t*-t csak ebben a szóban jegyeztem föl *kuktimtie* és lehet, hogy ebben sem helyesen. A *č* és *ç* hangokat nem hallottam ugyan, de azért valószínűleg megvannak e dialektusban.

Az egyszerű magánhangzók megegyeznek a többi déli nyelvjárásokéival.

Mivel a Fölinge lappmarki (illetőleg frostvikeni) nyelvjárás a stenseleivel határos, ennek folytán több olyan sajátága van, mely ezzel közös és a délre eső dialektusokban nincs már meg.

Ilyen közös hangtani sajáttság például, hogy azon szavakban, melyekben a déli lapp nyelv *a*-ja eredetibb *o*, *o*, *u* helyett való, a frostvikeni dialektus is megtartja az *a* mellett az eredetibb *o*, *u*-s töveket, némely szókban pedig csakis az eredetibb *o* hangzót őrízte meg a többi déli lapp *a* ellenében. Pl. *ħamma*, *ħommā*, *ħumma* «asszony, feleség» délebben csak *ħamma* (= sv. *gumma*); *ħorroŧe*-, *ħarŧe*- «kötni, megkötni» délebben csak *ħarŧe*- (= L. *kårrete*); *ħattie*, *ħottie* «madár» délebben *ħattie* (= Lul. *loddie*) | *ħlōppā* «tuskó» = H. *ħlappā* (L. *klubbo*); *oššolmose* «gondolat» = U. (sk.) *aššalomsa* (L. *uššolmes*).

A tőszótagbeli eredeti *uo* diphthongus sem itt, sem Stenselében nem megy át olyan változásokon, mint a két déljobb jemtlandi nyelvjárásban. Frostvikenban csak *ue*, *uo*, *uö*-vel váltakozik, nagy ritkán pedig *u*, *o*-vá rövidül. — A malái szóvégző *o* azonban, melynek Jokkmokkban és Stenselében *uo* felelt meg, Frostvikenban kétféle alakban található: legnagyobb részt megmarad az *uo* (*uq*, *u<sup>q</sup>*) diphthongus, vagy *oq*-val váltakozik, több szóban azonban

már *ā* kezd helyette vagy mellette föllépni és mennél délebbre megyünk, ez az *ā* annál általánosabbá válik; pl. *štāluq* = St. *stāluo* «óriás»; *airuq* = Lul. *ajēruo* «evező»; *keihtoq* = Lul. *kēhtuo* «köszönet» | *keinoq* v. *kāinā* «út» | *koaikā* = St. *koaiku* «-hoz, -hez»; *kļoppā* = St. *kļoppuo* «tuskó»; *tahkā* = St. *tahkuo* = «ide» stb.

Azon alaktani sajátságok, melyek a stenseleivel közösek, főképpen az igeragozás terén találhatók. A jelen idő többes sz. első személyében épp oly általánosan *-pe*, *-pie* rag van használatban, mint a stenselei dialektusban. Ezt a ragot ebben az alakban csak még az Undersåker lappmark skalstugani dialektusában találjuk, egyebütt ezen alakban más ragot használnak.

A jövő idő és fölszólító mód kifejezésére a többi jemtlandi nyelvjárások kizárólag a *kalāka*- segédigét használják, a frostvikeni és stenselei pedig e mellett túlnyomóan az *ača*-szót.

Az infinitivus képzője az eddig tárgyalt dialektusokban mindenütt *t*. Ugyanez a képző maradt meg Stenselében és Frostvikenben is és ezen *t* előtt itt megmarad a tőnek *a*, *e*, *o*, *u* véghangzója is, mint *kqunq* «találni», *kacket* «harapni», *arrat* v. *orrot* «lenni». Frostvikenben azonban kezd már az infinitivus *t*-je elkopni és helyette néhány szón aspiratiót találunk; pl. *oaret* v. *uori* «alunni»; *nuowih* «levágni (állatot)». Az infinitivusi *t*-nek ezen elkopása annál általánosabb lesz, mennél jobban délre haladunk és Undersåker és Herjedal lappmarkokban a kéttagú szökon majdnem kivétel nélkül eltűnik a *t*.

A tagadó imperativusban *ko'* járul az igéhez; pl. *ietie kaqk ko warretet* «ne fussatok»; *al'e' ko seik kāinosta* «ne térj le az útról». Egyébként *kennā*, *konn* stb. szerepel a tagadásnál. Igen sokszor csupán e *kennā* particulával van kifejezve a tagadás és maga a tagadó ige elmaradhat; pl. *monna mielh kanā* v. *im monna mielh kannā* «nem tudom».

b) Az Undersåker és Herjedal lappmarki nyelvjárásvidék.

A Fölinge lappmarktól délre eső Undersåker és Herjedal lappmarki nagy nyelvterületet több közös sajáttság jellemzi, melyek által a többi déli lapp dialektusoktól eltér. Mielőtt tehát külön-külön szólnánk az undersåkeri és herjedali nyelvjárás-



sokról, előbb e közös sajátságokkal ismerkedjünk meg. A legszembeszökőbbek a következők:

A magánhangzók között a legjellemzőbb változásokat az *uo* diphthongus tünteti föl. Ez a szerint a mint a hangsúlyos szótagban vagy szó végén van, más és másképpen változik.

A hangsúlyos szótagban az *uo*, mint már említettük, igen sokféle változásnak van alávetve, váltakozhatik az egész déli lappságban hol *uo*, *uö*, *uö'*, *üö*, *ue*, *oq*, néha *ui* stb. diphthongusokkal; a délibb jemtlandi területen azonban ezeken kívül még *ea*, ritkábban *eä*, a legdélibb részén *ié* is lesz belőle, még pedig részint szótagokban, részint pedig csak egyes névszók és igék meghatározott ragozási és képzési alakjaiban. A névszóknál az *uo* helyett *ea* csak az egyes sz. allativusában, az igéknél pedig többnyire a jelen idő egyes sz. 3. személyében lép föl. Pl. F. *tuokän* «mögé» = U., H. *teakän*; *éuohpa-* «válni» præs. s. 3. F. *éuohpā*, U., H. *éeahpā*; *kuoce-* «mászni» præs. s. 3. *keacā* U. (sk.); *ku'otte-* «vinni»: præs. s. 3. *keatta* H.; *skuokie* «erdő»: allat. s. *skeakan* U. (a., u.), H.; *jilkie* (ered. *juolkie*) «láb»: allat. s. *jealkan* U., H.; *siuora* «nagy»: comparat. plur. *stearyp*, *steär<sup>a</sup>p* U. (a., u.)

A szóvégző frostvikeni *uo*, *oq*, mely már ott is váltakozott *ā*-val, itt majdnem kizárólagosan *ā* alakban állapodott meg; a frostvikeni *stāluq* itt csak *stālā* «óriás»; a *keihtoaq* itt *keitā* «köszönet»; a *keinoq* v. *keinā* «út» itt csak *keinā* stb.

Jellemző még e nyelvterületre, hogy némely mássalhangzók, különösen *k*, *p* és *f* után parasitikus, igen röviden ejtett *u* lép föl, ha az említett mássalhangzókra némely szóban *a*, *q*, *ä*, *e* következnek; pl. *k<sup>u</sup>appara* «paraszt» U. (u.); *k<sup>u</sup>äih<sup>u</sup>te-* «vigyázni» U. (sk.) = Lul. *kahte-*; *p<sup>u</sup>aktie* «szikla» U. (sk.) = Lul. *paktie*; *p<sup>u</sup>äss<sup>u</sup>e-* «megvigyázni» H. = sv. *passa*; *f<sup>u</sup>äle-* «menni, elmenni» U., H. = sv. *fara* stb. — Ezen *u* dialektusonként néha el is marad. Ugy látszik, hogy e tűnemény Frostvikenben, s e szerint egész Jemtlandban is megvan, azonban Frostvikenből csak ez egy példát találtam rá: *k<sup>u</sup>ähts* «figyelmes».

A mássalhangzóbeli eltérések közül a következőket emelhetjük ki:

Az erősítő *h* aspiratio különösen *t* előtt számos olyan szóban eltűnik, melyben a frostvikeni dialektusban és általában az egész északi lappságban kiejtik. A F. *äih<sup>h</sup>teka* (St. *eihteka*, Lul.

*ajéhtiek*) «szülő» U., H.-ban *äiteka*; F. *keihte-* (St. *kīhte-*) «megköszönni» = U., H. *kīte-, keite-*; F. *kōhta* «hat» = U., H. *kūte*; F., St. *vīhta* «öt» = U., H. *vīta* stb.

A közép lpS. *s* mássalhangzó a frostvikeni dialektusban is *s* és legfőljebb szó elején váltakozik más mássalhangzó (*k, t, s, n, m, v*) kapcsolatában *š*-vé. Szó közepén csak *n* és *t* előtt lesz belőle ritkábban *š, ś*. A délibb jemtlandi területen a magánosan álló *s* is gyakran *š, ś*-vé válik. A F. *seike-* «letérni» itt *šeike-*; a F., St. *sikke-* «húzni» itt *šikke-*; a F., St. *sīhte-* «akarni» itt *šīte-*; a F. *sisnie* «bent, -ban, -ben» itt *šišnie* | a F. *kiesie* «nyár» itt *kīese*; a F. *kiese-* «húzni» itt *kīese*. — A frostvikeni *-sna, -sne* inessivusi és *-sta, -ste* elativusi ragok itt többnyire *sne, šne, šn* és *šte, štie* alakban fordulnak elő. Megjegyzendő azonban, a legtöbb szó az eredet, *s*-es alakban is használatos a délibb jemtlandi nyelvjárásokban.

Némely szóban a közép lpS. szóközépi *sk* helyett a frostvikeni és stenselei dialektusokban *ck*-t találunk, mint *kacke-* «harapni» = közép lpS. *kaske-* (Lul. *kasske-*); *käckane-* «közeledni» = közép lpS. *käskane-*. A délibb jemtlandi lappságban e *ck* helyett *kc, kč*-t találunk: *kakce-, kākčē-* «harapni»; *käckišne* «közel» U. (sk.), *käckiepäsan* «közelebbre» U. (sk.).

Sok tekintetben eltér e délibb terület a Fölinge lappmarkitól alakta ni sajáttságaira nézve is.

A névragozásnál az egyes szám allativusában csak itt találjuk megőrizve a déli lapp általános *-sa, -se, -an, -än* ragnak teljes *-san* alakját. — A legtöbb változás azonban az igeragozás terén lép föl. A frostvikeni jelen idejű többes szám 1. személyű *-pa, -pie* rag helyett itt általánosan *u' ū'* van használatban, mely mellett azonban dialektusonként a frostvikenire emlékeztető formák is élnek. Ugyanezen *ū* megvan egyéb alakok mellett a mult időben is. A mult idő képzésénél feltűnő e területen, hogy a rendes *i*, frostvikeni *i, ije* mellett igen szereti a *-jijje-, -jeje* stb. úgy látszik inchoativ eredetű képzőt; pl. F. *arrajim* «voltam» itt rendszeren *arrajjijim*.

A *lie-* «lenni» ragozásának jelen idejű *liekum* «vagyok», *liek* «vagy», *leaka, l'eka* «van» alakjai csakis a délibb jemtlandi területen találhatóak.

A jövő idő és conjunctivus kifejezésére Frostvikenban és Stenselében a *kaläka-* és *ača-* segédigék szolgáltak. A délibb terü-

leten az *ača-* ismeretlen és csakis a *kaláka-* van használatban. Éppen azért a *kaláka-* itt igen kopott alakokban fordul elő, mint *kalákum* helyett *kam* v. *kum*; *kaléku'* helyett *kū'* stb.

A tagadó igének egy sajtószerű alakját: *k-im* «nem én», *k-ih* «nem te», *k-allie* «hogy ne» csak ez a terület ismeri, szintúgy a tagadó igének *immuč*, *ijič*, *ijjič* «hogy ne én, hogy ne te, hogy ne ő» stb. conjunctivusát is, melynek *-uč*, *-ič* képzőjében, úgy látszik, az északibb *ača-* segédige maradt fenn.

Ennek kapcsolatában említhetjük meg azt is, hogy a délibb jemtlandi terület a Fölinge lappmarkitól szókincsese által is nagyban különbözik. A svéd szók itt még gyakrabban fordulnak elő és mennél délebbre jutunk, annál nagyobb számmal. Itt általánosan el vannak terjedve ilyen szók, mint *kähte-* «kelleni, müssen» = jemtlandi svéd *gett*, imperf. *gatt*; *p<sup>n</sup>elle-*, *p<sup>n</sup>ele-* «-hat, -het, bírni» = jemtlandi *bäll*, *bälla*; *kleine* «beteg» = sv. *klen* stb., melyek Frostvikenban ismeretlenek. Szintúgy ismeretlenek a következő eredeti szavak is: *tałowe-* «jönni»; *walowe-* «haladni»; *taite-* «tenni»; *taire-* «legeltetni»; *tipe-* «megfogni»; *warjase-* «nézni»; *ainakan* «mindig»; *tapa*, *tāhpā* kezdődő cselekvést kifejező ige, és számos más, melyek helyett a frostvikenai dialektus más szavakkal él. Nézzük most e két nyelvjárást külön-külön.

#### α) Az Undersåkeri nyelvjárás.

Az undersåkeri dialektust magát is több, egymástól meglegelősen eltérő nyelvjárásra lehet osztani, tapasztalatom szerint legalább is négyre: úgymint a Fölinge lappmarkival határos északi undersåkerira, melyet az Old, Sörsjö, Kälås és Sjakker fjällekben beszélnek, a nyugati Undersåkerira, melyet a Middag, Skurdal és Snasa hegycsoportokban használnak, a keleti undersåkerira, mely Oviken hegységben él és a déli undersåkerira, mely az Undersåker lappmark legdélibb részein: a Tranris (v. Undersåker) és Anaris fjällekben van elterjedve. Többé-kevésbé mind ezeket ismerem, de szorosabban csak a nyugati, főleg Skalstugani lapp és a déli Anaris és Tranris fjälli dialektusokat vizsgáltam. Ez utóbbi nyelvjárás azonban több sajtószerűségénél fogva már inkább a herjedalihoz csatlakozik s azért ott fogok róla szólni.

Az undersåkeri nyelvjárást legbővebben azon alakban ismer-

rem, a mint a Skalstugani (Middag) hegységben beszélük. Leginkább a következő sajtáságok választják el a tőle délre eső lappságtól:

1. Magánhangzóváltások. — Az egész déli lappságnak közös sajtásága, hogy több szóban az eredeti *a* magánhangzó némely főnévnek nominativusában és némely igék infinitivusában is *ä*-re változott. Stenselében ez ritkább, de Jemtlandban gyakrabban előfordul. A Lul. *ajēhtiek* «szüle» például Stenselében *ēhtek*, F.-ban *äihteka*, U., H.-ban *äiteka*; Lul. *čälēmie* «szem» = St.-ben, J.-ban *čälēmie* stb. A legtöbb szóban azonban az eredeti *a* meg szokott maradni. — A nyugati dialektusban az *a* (különösen a hosszú *ā*) számos olyan szóban is el szokott *ä*, *ā*-ra változni, a hol a többi dialektusokban e hangot megőrizve találjuk. A többi jemtlandi nyelvjárások *āhčie* v. *āčie* «*atya*», *jāhket*, *jāhki* «*hinni*» szava például itt *āč'ie* v. *āhč'ie*, *jāhki* v. *jāhki* lesz. A ragozás alkalmával az ilyen szavakban a stenseleihez hasonló umlaut áll be. Mindazon ragozási alakokban ugyanis, a hol a tőszótagra *i*, *ie*, *e* hangzók következnek, *ā*, *ā* a tőhangzó, a mélyhangú vagy mássalhangzóval kezdődő rag hatása alatt pedig az eredeti *a*, *ā* lép föl újra: pl. *āč'ie* «*atya*»: gen. s. *āč'en*, com. s. *āč'enä*; gen. plur. *āč'iei*; ámde: iness. s. *āčsne*, elat. s. *āčste*, allat. s. *āčan*; — a *jāhki* «*hinni*» praes. dual. 1. sz. *jāhkien*, 2. *jāhketn*, 3. *jāhkie'*, praeterituma: *jāhkiejijim* stb.; azonban praes. s. 1. *jāhkam*, 2. *jāhkā'*, 3. *jāhkā*. Megjegyzendő azonban, hogy ugyanezen dialektusban egyénenként, többször ugyanazon egyénnél is, az umlaut nélkül való alakok is előfordulnak, vagyis *āčie*, *āhčie*, *jāhki*, *jāhki* helyett *āhčie*, *jāhki* alakok is használatosak.

A hosszú *ī*, *ī'* a déli lappságban többször váltakozik *ei*-vel. A nyugati undersåkeri nyelvjárásban ezen *ei* helyett *ejje*, *ijje*, *ijji-t* is találunk; pl. *kejjēre* «*tavas*» = *kīre*; *tājje-pā* «*megfogja*» = *teipā* (*tīpe*- igétől); *ijjīče* «*maga*» = *īče*, *ī'če* stb.

2. A mássalhangzók terén legszembeszökőbb egy parasitikus szókezdő *h*-nak gyakori előfordulása. A többi jemtlandi *anne* «*még*» itt *hannä*; az *aļovas* «*igen, nagyon*» itt *haļovas*; az *uhce*- «*keresni*» itt *huhce*-, *hohče*-; a St. *urries* «*hím*» itt *hurries*; lpS. *aipane*- «*eltűnni*» itt *hajēpane*- stb. — E parasitikus *h* több szón különben egész Jemtlandban, sőt még Stenselében is megvan, mint J. *hoqkke*-, St. *hoqkku*- «*horgászni*» = L. *āgo*-; J. *hoise*- (de már St. *oise*-, *oisu*-) «*bírni, képes lenni*» = L. *oisu*-;

U., H. *huitskap*, U. (sk.) *huit* «csakugyan» = Lul. *oiht*, *oit*; de legelterjedtebb használata a nyugati undersåkeri nyelvjárásban van.

Az eredeti *c* az egész Jemtlandban, különösen pedig a délibb jemtlandi területen gyakran váltakozik *ç*, *ç*-vel, mint *çäcie* v. *çäcie* v. *çäcie*. Vannak azonban egyes szók, mint *wacce* «menni», *kakce* «harapni», *cäke* «dugni» stb., melyekben a *c* megmarad. A nyugati nyelvjárásban ezen szavak *c*-je is *ç*, *ç*-re változik: *wäçce*-, *kahçe*-, *çäke* stb.

3. Alaktani sajáttságok. — Különösen kiválik azonban e nyelvjárás a többi közül alakjainak gazdagsága által, főképpen az igeragozás terén. A jelen idő dual. 3. személyében ez őrizte meg az összes lapp nyelvjárások között a legteljesebb alakot a *-pank*, *-ponk* végzetben: *çöçtea-ponk* «fölszállnak ketten». A praet. egyes sz. 3. személyében itt általános egy *n* rag, mely egyebütt, talán Frostvikent kivéve, sehol sem fordul elő: *lin* «volt», *wuélkin* «ment» stb. — A többi délibb jemtlandi dialektusoktól az által is különbözik, hogy a jelen idő többes első személyében az *u'* mellett inkább az északibb területekkel közös *-pe* ragot használja. Ragjainak alakja egyébként rendkívül változatos. A múlt idő többes 1. személye pl. a következő ragokkal fordul elő: *kitiyimie* v. *kitiyimū* v. *kitiyijjū* «köszöntünk», a praet. dual. 2. személyében pedig ilyen ragbokrót jegyeztem föl *jalkujütitetn* «ti ketten illetetek». Azt nem dönthetem el, vajjon ugyanezek a ragozási alakok a többi dialektusokban is megvannak-e.

Csak a nyugati undersåkeri dialektusban jegyeztem föl ezen megengedő alakokat: *émnom poasket* «hisz kimehetek», *içäm poasket* «hisz kimehetsz» stb. és ezen tagadó alakú, de fölszólító értelmű kifejezéseket: *tällöm eän wäçcie'* «menjünk ketten», *tällöm iepu' wäçci* «menjünk!» stb.

### β) A Herjedal lappmarki nyelvjárás.

Ide sorozzuk, mint említettük, az Undersåker lappmark déli részén, az Anaris és Tranris hegységben élő nyelvjárást is, mely a Herjedal lappmarkival több közös sajáttságot tüntet föl.

A magánhangzóváltások sorozatából a tőszótagbeli eredeti *uo* diphthongusét emeljük ki, mely itt gyakran *ie*-re változik s nemcsak *ea*-ra, mint általában a délibb jemtlandi nyelv-

járásokban; pl. F. *čuočcele*, U. *čuöčcele* «fölkelni» itt *čiečele*, *čiečele* is; *čuohpa* «vágni» praes. s. 3. személye itt nemcsak *čeahpā*, hanem *čiehpā* is stb.

A mássalhangzóváltozások közül legjobban jellemzi e dialektust a szóközépi *tn*-en végbemenő változás. Ebből t. i. az eredetileg erősítő *t* kieshetik és helyette ilyenkor az előtte levő magánhangzó ismétlődik, még pedig úgy, hogy élesen elválasztható külön szótagként hangzik. Az *utne* «birni» ige itt így is hangzik *u'une*- (ragozva: jelen i. egyes sz. 1. *a'anam*, 2. *a'ana*, 3. *a'anā*, plur. 1. *u'unū*' stb.); *satna* «ő» helyett rendszeren azt mondják *sa'ana*; *lotni* «fölemelni» helyett *lo'oni*; *vitni* «gyözni» helyett *vi'ini*' stb. Ebben a szóban *ietnie* «anya» a *t* kiesése alkalmával az előtte levő diphthongus válik külön szótaggá: *i'enie* v. *i'enie* (allat. s. *e'anan*).

A *t*-nek egy másik változása a névragozás többes allativusában és az igeragozás jelen idejű többes és dual. 2. személyében lép föl. Ezekben ugyanis a többi nyelvjárásokkal ellentétben a *t* *r*-vé változik. A névragozásnál csak ilyen kifejezésekben: *heimere*, *koatere* «haza» = éjszakai *heimata*, *koatete*; az igeragozás említett alakjaiban azonban rendszeren: *taļevere* «jöttök», *taļeveren* «jöttök ketten».

Alaktani sajátságok. — Az igeragozás terén különösen a múlt idő dual. 3. személyének *-ves*, *-vēs*, *-v'ēs* ragja fel-tűnő, mely csakis e dialektusban fordul elő, de közösen csak *lie-segédigén*: *li:vēs*.

Még megemlíthetjük az Anaris és Tranris fjälli *jihte*, herjedali *ihte* «a ki, a mely» relativ névmást, melyet tudtommal a többi jemtlandi dialektusok nem ismernek. Ennek ragozása: sing. gen. *an*, *jan*, acc. *am*, *jam*, plur. nom. *ah*, *jah* stb.

A tulajdonképpeni herjedáli dialektus már több tekintetben különbözik az Anaris és Tranris fjällben használt nyelvjárástól. Azért egy pár szóval külön is megemlékezünk róla.

A hangtani sajátságok közül kiemelhetjük e dialektusnak a jésítés iránti hajlamát. A többi dialektusok *t*, *n*, *l*-je rákövetkező *i* hatása alatt itt majdnem teljesen *t*, *n*, *l*-nek hangzik. Azon kívül a félig zöngés hangokat jobban használja a herjedáli mint a többi dialektusok s a félig zöngés *ç* is majdnem kizárólag itt hallható. A többi jemtlandi nyelvjárások gutturalis *l*-je itt többször közép-

hang ezen hang és palatalis *l* között. Mássalhangzórendszere a leg-gazdagabb s a jemtlandi nyelv általános jellemzésénél a táblázatban összeállított mássalhangzók (talán *ð* és *β* kivételével) itt mind előfordulnak.

Jellemzi e dialektust az eredetibb *ð*, *d*-ből származó *t*, *d*-nek megmaradása ott, a hol a többi déli lapp nyelvjárások mind *r*, *rr*-t tüntetnek föl; pl. *oade*- «alunni» = déli lapp *oare*-; *söude* «juh» = déli lapp *söure*; *riede*- «nyargalni» = *riere*-; *taite*- «legeltetni» = *U. taire*-; *nidda* «nyél» = déli lapp *nirra* stb.

Az alaktani sajátosságok közül mint jellemzőt főlemlíthetjük hogy a mult idejű dual. 3. személyű *-väs* ragja Herjedalban már nemcsak a *lie*, hanem a többi igéken is rendszeren előfordul, mint *jarkajäväs* «visszatértek ketten»; *vüčejeväs* «löttek ketten»; *pielliäväs* «megijedtek ketten».

## BEFEJEZÉS.

(Összefoglaló áttekintés.)

Az eddigiekben végig kísértük a Svédországban élő lapp nyelvjárásokat legészakibb pontjuktól a legdélibb vidékig, a meddig egyáltalában lappok találhatóak és igyekeztünk a rendelkezésünkre levő adatok segítségével e nyelvjárásokat osztályozni. A dolog természeténél fogva több tekintetben fogyatékos, hiányos lehet az osztályozás, talán nem mindig a valóban jellemző adatok vannak felsorolva, de a lapp dialektusoknak ezen osztályozása az első kísérlet és majdnem kizárólag azon adatok alapján történt, melyeket magam gyűjtöttem. Elhamarkodott dolognak is látszhatik ez az osztályozás, de csak látszhatik, mert a valóságban szükség van rá. Csak így láthatjuk tisztán, hol hiányoznak még az egyes adatok, mely területek nincsenek még átkutatva és a már ismerteknél is mire kell a szorosabb vizsgálatnak kiterjeszkednie.

A tárgyalásunk folyamán kifejtett különböző hangtani jelenségek alapján a svédországi lapp nyelvjárásokat most már egy

kissé szabatosabban is jellemezhetjük és a ragozásbeli hangtani sajátságokat a következőkben foglalhatjuk össze:

I. Az északi nyelvterület sajátságai:

1. A mássalhangzóknak ragozás- és szóképzésbeli változása, az úgynevezett mássalhangzóerősbulés és gyengülés épp oly rendszerességgel él, mint a lpF., lpE. és lpK. területeken.

2. A mássalhangzók időmértéki változásával kapcsolatban a magánhangzóknál is fejlett ki időmértéki változás, még pedig részint a megrövidülő mássalhangzó előtt, részint az utána levő szótagban. A gyengülő mássalhangzó előtti szótagban akkor, ha a rövidülés nem teljes vagy a következő szótagban diphthongus van: pl. *nahkkie* : *nāhkie* «bőr» és a második szótagban, ha mássalhangzó gyengülése teljes és a megelőző szótag magánhangzója rövid; pl. *tahka* : *takā* (l. 173—4., 197., 206—7. lap).

3. A tőszótagbeli *o*-nak (és vidékenként a tőszótagbeli *u*-nak) előreható illeszkedése (l. 174., 188. és 202. lap).

4. A hátraható illeszkedésnek jórészt a finmarki lappal megegyező módjai (l. 186—7., 193. és 204. lap).

II. A közép lpS. terület sajátságai:

1. A mássalhangzóerősbulés és gyengülés rendszerességének megbomlása. E hangtani jelenség szűnő félben van és csak kevés mássalhangzóra terjed ki. A legtöbb szó vagy csupán erősbült, vagy csupán gyengült alakban állapotodott meg (l. 213., 215. és 220—22. lap).

2. A magánhangzóknak a mássalhangzóváltozástól függő időmértéki változása csak az első szótagban található. Még pedig rendszerint hosszú a magánhangzó a rövid mássalhangzós gyenge tőben és rövid a hosszú vagy összetett mássalhangzós erősbültben (l. 212—3., 216. lap).

3. A tőszótagbeli *o*-nak előreható illeszkedése megszűnik.

4. A hátraható illeszkedésnek azon jelenségei, melyek az északi területen uralkodtak, eltűnnek és helyettük az illeszkedésnek egy új neme lép föl, t. i. a ragbeli *i*-nek hatása a tőszótagban levő *a* magánhangzóra és *uo* diphthongusra (l. 224—25. lap).

III. A déli lapp terület sajátságai:

1. A mássalhangzóerősbulés és gyengülés nem ragozásbeli tényező többé, bár maga e hangtani jelenség nem tűnik el teljesen (l. 227—228. lap).



2. A ragozásbeli mássalhangzóváltozások helyett a legkülönbözőbb magánhangzóváltozások lépnek föl, melyek által e nyelvterület a többtől igen elütő jelleművé lesz. Uralkodik az egész területen a) az umlaut-féle hangváltozás, mely vidékenként hol az *i*-nek a megelőző *a*, *o*, *u* egyszerű és *uo*, *oa*, *ie* diphthongusokra való hatásában nyilvánul, hol pedig csak az *a*-ra szorítkozik és más és más alakokban jelentkezik (l. 241—42. és 252. lap).

b) Fő jellemvonása azonban e területnek az indogermán nyelvek ablautjához hasonló változás (l. 332—34. lap).

Végezetül a hangok képzése módjának megismerésére és a könnyebb áttekinthetőség kedvéért a svédországi lapp nyelvjárásokban előforduló összes magán- és mássalhangzókat a következő táblázatokban tüntetjük föl:

I. A magánhangzók táblázata.

	Ajakzárás nélkül						Ajakzárással						
	Mély		Vegyes		Magas		Mély		Vegyes		Magas		
	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú	
Felső nyelvválással	I.			<i>i̇</i>		<i>i̇</i>	<i>i̇</i>	<i>u̇</i>	<i>u̇</i>	<i>u̇</i>	<i>u̇</i>	<i>ü̇</i>	<i>ü̇</i>
	II.					<i>ė</i>	<i>ė</i>	<i>ȯ</i>	<i>ȯ</i>				
Középső nyelvválással	I.					<i>e</i>	<i>ē</i>	<i>o</i>	<i>ō</i>	<i>ö</i>	<i>ȫ</i>	<i>ö</i>	<i>ȫ</i>
	II.					<i>ë</i>	<i>ë̄</i>	<i>ä</i>	( <i>ǟ</i> )	<i>œ</i>			
Alsó nyelvválással		<i>a</i>	<i>ā</i>	<i>ä</i>	<i>ā</i>	<i>ä</i>	<i>ā</i>	<i>a</i>	<i>ā</i>				<i>ø</i>

II. Az egyszerű mássalhangzók táblázata.

		Pillanatnyi (explosív) hangok			Folytonos (spirans) hangok			Orr- hangok	L hangok	R hangok
		Zön- gétlen	Félig zöngés	Zöngés	Zön- gétlen	Félig zöngés	Zöngés			
Gégehangok					<i>h,</i>					
Torokhangok (gutturales)	Hátsó	<i>k</i>	<i>ḳ</i>	<i>g</i>	<i>χ</i>		( <i>γ</i> )	<i>ŋ</i>	<i>l̥</i>	<i>ʀ</i>
	Elülső	<i>k̲</i>	<i>ḳ̲</i>	<i>g̲</i>				<i>ŋ̲</i>		
Ínyhangok (palatales)	dorsalis	<i>t</i>	<i>t'</i>	<i>d'</i>	<i>ʃ</i>		<i>j</i>	<i>ɲ</i>	<i>l, l'</i>	
	coronalis				<i>ʂ</i> <i>ʃ̣</i>					<i>ʀ<sup>δ</sup></i> <i>ʀ<sup>δ̣</sup></i>
Foghangok (dentales)	dentipalatalis				<i>s</i>	( <i>s</i> )				
	alveolaris	<i>t</i>	<i>ṭ</i>	<i>d</i>				<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
	interdentalis				<i>θ</i>		<i>ð</i>			
Ajakhangok (labiales)	dentilabialis				<i>f</i>		<i>v</i>			
	bilabialis	<i>p</i>	<i>p̣</i>	<i>b</i>			<i>w</i> <i>β</i>	<i>m</i>		

A *w* gutturalis színezetű.

Összetett mássalhangzók: *kh*, *th*, *ph* (aspirált hangok); — *kj*, *kj* = præpalatalis *k*, *k* + *j*; — *č* = postalveolaris *t* + *š*; — *č* = postalveolaris *t* + *š*; — *č* = postalveolaris *t* + *š*; — *š* = postalveolaris *d* + *ž*; — *c* = alveolaris *t* + *s*; — *c* = alveolaris *t* + *s*; — *z* = alveolaris *d* + *z*; — lulei *dč* (*šš*) = postalveolaris *d* + *t* + *š*; lulei *dc* (*šš*) = alveolaris *d* + *t* + *s*. (A *t* a két utóbb összetett hangban igen rövid, a *d* pedig a rendesnél valamivel hosszabb). — A *č* és *c* összetett mássalhangzók második része az *š* és *s* valószínűleg szintén félig zöngés. — Az egyes hangokat különben bővebben magyaráltam az Ugor füzetek 7—9. számainak és a Déli lapp szótár előszavában.

A lapp nyelvjárások általános osztályozásáról szóló fejezethez pótlólag megemlíthetjük, hogy a lappságot újabb időben ketten osztályozzák dialektusai szerint, nevezetesen Friis A. J. nagy lapp szótára előszavában és Setälä N. E. «Om de Finsk-ugriska språken» (Upsala 1888) cz. felolvasásában. Friis az összes lappságban következő négy fő dialektust különböztet meg: 1. a nordlandit a norvég és svéd Nordlandban; 2. a finmarkit és torneóit, a norv. Finmarkenben és svéd Tornia lappmarkban; 3. az Enare tó mellékit északi Finnországban és Oroszországban az Imandra tótól nyugatra és 4. a Ponoí vidékit, az Imandra tótól keletre. — Sokkal szabatosabb a Setälä fölosztása, a ki a következő fő nyelvjárásokra osztja föl Wiklund útbaigazítása alapján a lappságot: 1. a déli, 2. a közép, 3. a torneói, 4. a finmarki, 5. az Enare melléki és 6. a kólai dialéktusokra. — Mind a két fölosztás azonban csak földrajzi és a legesekélyebb nyelvészeti adatot sem említ, melynek alapján az osztályozás történt.

HALÁSZ IGNÁCZ.

## Az *-n* egyes-számi 2-dik személyrag a zürjénben.

Csak mint alanyi rag szerepel a zürj. *-n* személyrag az igeragozásban: pl. praes. 1. *seta* adok, 2. *setan* adsz, 3. *setas* ad; praet. 1. *seti*, 2. *setin*, 3. *setis*; de birtokos ragúl szolgál *-d*, pl. 2. *vokid* testvéred, 3. *vokis* testvére. Tudván, hogy a zürj. szóközépi (és végi) *d* általában régibb *nd* helyett való, íziben azt sejtjük, hogy az *-n* alanyi rag ezen régibb *nd*-ből keletkezett, természetesen olyan korban, midőn a nasalis + explosiv hang csoportokban a nasalis-vesztés még nem hatott teljesen keresztül, úgy hogy egyes esetben akár az explosiv hang is enyészhetett el. Ilyen eset pl. az *ng*-re nézve: zürj. *zin*, votj. *ziñ* = m. *szag* (l. MÜg. Sz. 364 l.) | zürj. *pon*, *pom* vég, votj. *puñ* = vog. *poñ*, *ponk* (*pāñ*, *pānk*) fej (MÜg. 503 l.). Hogy jelesen a zürjénben a 2. személyrag hajdan *-nd* volt, bizonyítja még a legközelebbi rokona, a votják, mely csakis *-d*-vel él, épen úgy alanyi mint birtokos-ragúl: zürj. 2. *setan*, 3. *setas* ellenében, votj. 2. *šotod*, 3. *šotoz*. A többesi 2. személyrag is *d*-vel való a votjában: *-di* (pl. *šotodi*), s ennek megfelelő még a zürjP. *-t*, *-tő* (pl. *setat*, *setatő*), míg a többi zürjénségben a raghalmozással alakult *-nnd* (*setannid*) már nem igen világos, vajjon = *setan-nd* v. *setad-nd* (e h. *setand-nd*).

Azt tartjuk, hogy szintily módon, azaz teljesb *nd*-ből vált a *vogul* és *osztják*-ban is az *-n* mint egyes sz. 2. személyrag (egyaránt alanyi és birtokos rag), pl. vog. *lū* : *lūn* lovad, *min*-menni: 2. *minēn* v. *minēin* te mégy (1. *minēm*, *mineim*); oszt. *poz* : *pogen* fiad, *mansen* mentél (1. *mansem*). Mert hogy itt is eredetibb *nd* ragalak szolgált alapúl (melyben *d* a tulajdonképi személymutató, az *n* pedig másutt is föltűnő segédrag), abból kell következtetnünk, hogy legalább az *osztjában* még megvan dentalis explosiv hangon kezdődő 2. többesi rag, pl. *manseta* mentetek.

Érdekes analogiául felhozható a *szamojed* nyelvekből is *-nd* meg *-n* 2. személyrag, az alanyi igeragozásban: pl. *osztják-szamojed* *čōndand* betakarsz = jurák-szam. *tōndan* (míg az eredetileg csak *-d*-vel volt 2. szem. a tárgyi igeragozásban: oszt. *cōndal*, jur. *tōndar*); a *jeniszej-szam.* *-ddo* 2-dik alanyi rag is *ndo* h. való (*motaddo* = jur. *madan* vágsz); ellenben tárgyi alakban: *motalo* = jur. *madar* vágod). Megjegyzendő hogy más szóvégi *-n* is akad, melynek *nd*-ből való eredése kimutatható, pl. az *n* mint dativusi casusrag a jurákban: pl. *ñuda* kéz-től *ñudan* = oszt. *szam.* *udond* (erről bővebben szól: «Alaktani egyezés az ugor és a szamojed nyelvekben: a localis casusragok» cz. cikkem, a Hunfalvy-Alumban).

BUDENZ J.

## Kisázsiai török nyelv.

### II. Brüssza vidéki szólások.

1. *Ayaşa çeyşam pabuşlarım jerde galmaz.*  
Ha a fára mászok, nem maradnak a papucsaim a földön.
2. *Aylarsa anam aylar, kusuru jalan aylar.*  
Ha sír valaki, akkor csak anyám sír, a többi tettette sír.
3. *Ayalék vermejinen, ijdlik gaçmajenan.*  
Az uraskodás adással (jár), a legénykedés futással.
4. *Azê ejri gözü şaşê, eñsesinden belli dir.*  
Szája görbe, szeme kancsal, tarkójáról is megismerhető.
5. *Ahmak göppeji jol gojadêr.*  
Az ostoba kutyát az út véníti meg.
6. *Ahmak göppek hisse umar baklavadan.*  
Az ostoba kutya részt remél a rétesből.
7. *Aj ešêna zejtin silkijorsun.*  
A hold fényébe olajbogyót rázogatsz.
8. *Ak göppejün pambuz tarlasêna zararê olur.*  
A fehér kutya kárára van a pamuk (termő) mezőnek.
9. *Azêl Selanik, fikir gajdêrak.*  
Az esze Szalonik(ban van), gondolata a játékon.
10. *Azêllê sinek jourda gonur, şehre gelir; azêlsêz sinek žihere gonur, göve gider.*  
Az okos légy savanyu tejre száll, a városba jön; az ostoba légy májra száll, a faluba jön.
11. *Aksar seker, soj-dur çeker.*  
Sántikál ugrál, ilyen a fajtája, kibírja.

12. *Al gašajê gir ahêra, jayrê olan gêžênsên.*  
Vedd a lókefét, menj (vele) az istállóba, a kinek baja van vakaródzék.
13. *Altên araba gümüš tekerlek.*  
Arany kocsi, ezüst kerék.
14. *Annadêž jel dejmeni, suju nerden gelir ?*  
A szélmalmot megértettem, de honnan jön a vize ?
15. *Ardê galkan önü jelken, jat oylum jat, taha erken.*  
Hátul támaszték elöl vitorla, feküdj fiam feküdj, még korán van.
16. *Aslan eniji aslan olur, sêčan eniji çul kesen olur.*  
Az oroszlán kölyke oroszlán lesz, az egér kölyke megzsákrágó.
17. *Aš bišireniñ, iš bašaranêñ.*  
Az étel azé a ki megfőzi, a dolog pedig azé a ki megkezdi.
18. *Aš dašarsa kepçeje baha olmaz.*  
Ha kifut az étel, nagy az ára a meritő kanálnak.
19. *Aç göppek fêrên deler.*  
Az éhes kutya kemenczét fúr át.
20. *Açma gutuju, sôjletme kütüjü.*  
Ne nyisd ki a skatulyát, ne beszéltesd a rosszat.
21. *At alêrsañ tavladan, göppek alêrsañ mandradan.*  
Ha lovat veszel, az istállóból (vedd); ha kutyát veszel, a juhakol mellől.
22. *Ateš demeknen dil janmaz.*  
Azzal hogy tüzet mondasz, nem ég meg a nyelved.
23. *Bahalêdan użuz šej joy-tur.*  
Nincs olcsóbb dolog a drágánál.
24. *Bašêñ göl, ajaarêñ bênar.*  
Fejed tó, a lábad kút.
25. *Bekle eššejim bekle, jaz gele, sâbêñ saña jonža vere.*  
Várj szamaram várj, hadd jöjjön a nyár, gazdád majd akkor lóherét ad.
26. *Ben derim Abdi Gâzi, sen dersiñ : bardax boğazê ; ben derim ilmi-hikmetten, sen dersiñ : kilimi kim çaldê mektebden.*

- Én azt mondom Abdi Gázi, te azt mondod ‚pohár szája‘; én  
 ‚ilmi hikmetet‘ (filozófiát) mondom, te meg azt, hogy ki  
 lopta el a szőnyeget az iskolából.
27. *Ben derim paskalja haftasê, sen dersin: mangal tahtasê.*  
 Én husvét hetét mondom, te azt mondod hogy a tűzhely  
 deszkája.
28. *Ben çeražê oldêm, aj aŷšamdan doŷdê.*  
 Én tőzeg árus lettem, azóta este kel fel a hold.
29. *Benden çêŷtêñ, baña-mi jüzmek öjredijon?*  
 Tőlem származtál, engem akarsz úszni tanítani?
30. *Beni soŷmajan jêlan biñ jašasên.*  
 Az a kigyó, a mely engem meg nem harap, akár ezer évig  
 éljen.
31. *Benim adêm Irežeb, üziim aldêm bir žeb.*  
 Az én nevem Redseb, egy zseb szőlőt vettem.
32. *Bezir bardaŷênda zambax jažêšmaz.*  
 Az olajos pohárba nem illik bele a liliom.
33. *Biber-de gara-dêr amma bejler aŷasê garšêsêna çêŷar.*  
 A bors is fekete, de azért a bejek ura tiszteleg neki.
34. *Bilmediñ atêñ ardêna gitme, ja gapar ja deper.*  
 Ne menj a ló után ha nem ismered, vagy harap vagy  
 rüg.
35. *Biñ iŷêi, bir bašêê.*  
 Ezer munkás, egy felügyelő (főnök).
36. *Bir aŷaž suda çoz turursa olur abanos, bir müsafir çoz turursa  
 olur babañêz.*  
 Ha soká áll a fa a vízben, ébenfa lesz belőle; ha soká marad  
 a vendég, apátok lesz.
37. *Bir deli gujuja bir daš atmêš, gêrk aŷêllê çêŷaramamêš.*  
 Egy bolond követ dobott a kútba, negyven okos ki nem  
 húzhatta.
38. *Bir gulaŷêñ At-bazarê, bir gulaŷêñ bit-bazarê.*  
 Egyik füled At-bazárban, másik füled Bit-bazárban.
39. *Bož bulsa balaban jer.*  
 Ha ganajt talál . . . .

40. *Dağ jürü dağ jürü, dağ jürümezse abdal jürü.*  
Hegy lépj, hegy lépj; ha a hegy nem lép, remete lépj.
41. *Damna damna göl olur, azar gider sel olur*  
A cseppekből tó lesz, folyik halad, rohanó ár lesz.
42. *Daş daşenan baş başenan, kel davuz kel horozenan.*  
Kő a kövel, fej a fejjel, kopasz tyuk a kopasz kakassal.
43. *Dauşan dağa küsmüş, dağêñ habarê joy.*  
A nyúl megharagudott a hegyre, a hegynek nincs tudomása róla.
44. *Delî gêz düjün etmiş, eñ başa kendi geçmiş.*  
Bolond lánynak volt a lakodalma, a legfőbb helyre maga ült.
45. *Deñizi geçenedek şeñtanenan gardaş olmalê.*  
Mig át nem keltünk a tengeren, az ördöggel kell barátokoznunk.
46. *Deveji handêştan atladan bir dutam ot olur.*  
A mi a tevét az árkon átugratja, az egy marok fű.
47. *Dilîñ kemiji joy, ujdur ujdur söjle.*  
A nyelvnek nincsen csontja, hazudj hazudj beszélj.
48. *Dimjata pirinçe giderken evde-ki bulgurdan olur.*  
Damiettbe rizsért menvén, otthon a főtt zab is kifogy.
49. *Doğurdum oylum oldu, everdim goñşum oldu.*  
Szültem, fiam lett; házasodtam, szomszédom lett.
50. *Dolmajê jut, dilini dut.*  
Nyeld le a tölteléket, fogd a nyelved.
51. *Donsuzuñ göjnünden günde gêrk arşen bez geçer.*  
A kinek alsó ruhája nincs, annak negyven rőf vászon fordul meg naponként az eszében.
52. *Düjün geçtikten soñra, gènajê götüñe goñ.*  
Ha elmult a lakodalom, a henna festéket akár a fenekedre teheted.
53. *Düjün iki gişşije, bi-de delî goñşuja.*  
A lakodalom két személynék szól, meg a bolond szomszédnak.
54. *Düjün kemijinden göppek davlanmaz.*



A lakodalmi csonttól a kutya meg nem hízik.

55. *Düşman evinde dërnek kes, dost evinde üst degiş.*  
Az ellenség házában körmöt vágj, a barát házában tiszta ruhát válts.
56. *Ehtijar gözinen gëz al, genë gözinen bez al.*  
Öreg szemmel lányt végy, fiatal szemmel vásznat.
57. *Ej felek, kimine gavun jedirir kimine kelek, kimine börek jedirir kimine kürek.*  
Óh sors, kivel sárga dinnyét etet, kivel éretlent; kit rétesssel tart el, kit meg veréssel.
58. *Ejlik et keke, övünsün ele.*  
Tégy jót a tarfejűvel, hadd dicsekedjék más előtt.
59. *Ekmedim bostan, bitmedi şalgam.*  
Nem vetettem be a veteményes kertet, nem nőtt benne répa.
60. *Ekmek bulduñ giriş, dajaz bulduñ siviş.*  
Kenyérrre találtál, siess vele; verésre akadtál, fuss.
61. *Ekmek hëdrën su Bedrin, jeñ jeñ gudruñ.*  
A kenyér a prófétáé, a víz Bediré; egyetek egyetek, vesszettek meg.
62. *El elibe jëlan dut.*  
A más kezével kigyót fogj.
63. *Ele şelled ilazim, benim olmam ne ilazim?*  
Másnak hóhér kell, mért legyek éppen én?
64. *Elinnen ver-de ajaşënnan al.*  
A kezeddal add, a lábaddal vedd.
65. *Eşşeje dellallëş, deveje gazzazlëş,*  
A szamárhoz a házalás, a tevének a gombkötés (nem illik).
66. *Eşšek derisinden post olmaz, urum ermenije dost olmaz.*  
A szamár bőréből nyeregtakaró nem válik, görög az örménynyel barátta nem válik.
67. *Eşşekten düşmüş, cüş cüşü elden brazmaz.*  
Leesett a szamárról, de azért egyre nógatja.
68. *Evden eve ev daşëlër, kövden köve köv daşëlër.*  
Az egyik háztól a másikig ház pusztul el, az egyik falutól a másikig falu pusztul el.

69. *Galkêñ gidîñ müsafirler, ev sâbê jatažay.*  
Keljetez fel és menjetez el vendégez, le akar a házi gazda feküdni.
70. *Gapêñê kitli dut-ta goñşuñu hêrsêz dutma.*  
Az ajtódat zárva tartsz, és ne tartsz a szomszédodat tolvajnak.
71. *Gar-da bejaz amma üstüne göppekler sizer.*  
A hó is fehér, de azért rá vizelnek a kutyák.
72. *Gavgada jumruy sajlêmaz.*  
A verekezésben nem számlálják az ökölcspást.
73. *Gavux büjük amma efendisi jož.*  
A süveg ugyan nagy, de nincsen hozzá való gazdája.
74. *Gelin gaçtê mahalleli şaştê.*  
A menyasszony elfutott, a násznép elámult.
75. *Geželer gebe dir, neler doçurur.*  
Az éjjelek vemhesek, miket nem szülnek.
76. *Gêrk jaşênda güveji, dêp-dêp eder jüreji.*  
Negyven éves vőlegény, tip-tipet mond (dobog) a szive.
77. *Gêzê kendi göñşüne braxêrsañ, çalgêžêja varêr.*  
Ha a maga eszére hagyod a lányt, a zenészhez megy férjhez.
78. *Goñşunuñ daşşayê şišmiş, gajgêse goñşuja düşmüš.*  
Megdagadt a szomszéd hólyaga, fájása a szomszédnak jutott.
79. *Gök jüzünden semer jaysa, paldêmə boyazêma geçmez.*  
Ha az égből nyereg hullana, hevederhez még se jutnék.
80. *Göppejiñ ilenži geçse, ne ekmekêi galêr ne gasab.*  
Ha a kutyának megvalósulna az átka, se pék se mérsáros nem maradna meg.
81. *Göppek barsax ile baçlanmaz.*  
Kutyát nem lehet béllal megkötni.
82. *Göppeksiz köv bulmuš-ta çomaysêz gezijor.*  
Kutyátlan falura talált, furkós nélkül járkál.
83. *Görüñ baçêñ, žingeneniñ pejnür ekmeji var.*  
Lássátok nézzétek, sajtja kenyere van a cigánynak.

84. *Guju gazarsaň bojuňža gaz.*  
Ha kutat ásol, termetedre mérten ásd.
85. *Gül daléndan odun olmaz, žingeneden gadên olmaz.*  
Rózsaágból nem lesz fa, a cigánynő nem válik be asszonynak.
86. *Gün doymadan neler doyar.*  
Nap jötte előtt, mik nem jönnek elő.
87. *Güneş olsa kendi tarlaséna doyar.*  
Ha nap volna, a maga mezején kelne fel.
88. *Güccük tavuk, hergün piliž.*  
Kicsiny tyúk, mindennap csirke.
89. *Hab der-ki hubda-dêr, hub der-ki habda-dêr, bilmen gožam ne božta-dêr.*  
Háb azt mondja hubnál van, hub azt mondja hábnál van, nem tudom hol az ördögben az uram.
90. *Halajéxtan hanêm olan hamamê jéžar tasênan, čingeneden mejzin olan žamiji jéžar sesinen.*  
Rabszolgából lett asszonyság a fürdőt a mosdó tállal pusztítja, a cigányból lett müezzin a dsámit a hangjával pusztítja el.
91. *Hamamda gurnaja, düjünde zurnaja.*  
A fürdőben a kádhoz, lakodalomban a zenéhez.
92. *Hamarat-ém Ajşe gadên, takranajê gêsa goduň.*  
Fürge vagyok Ájse asszony, tarhonyából keveset tettél be.
93. *Havada bulut jož, Kostantiji sel almêš.*  
Nincs a levegőben felhő, Kosztántit mégis elvitte az áradat.
94. *Hem pilav jařlanêr, hem šamdan paklanêr.*  
A piláfot is zsirozzák, a gyertyatartót is tisztítják.
95. *Her ažel bir gafada durmaz.*  
Minden ész nem lehet egy fejben.
96. *Her ažel bir olsa, Biležikte bazar olmaz.*  
Ha minden ész egyforma volna, Biledsikben nem eshetnék vásár.
97. *Her horaz kendi küllüjünde üter.*  
Minden kakas a maga szemétdombján szól.

98. *Hillebazēñ feneri jassēja gadan janar.*  
A csaló lámpája csak alkonyadtig ég.
99. *Iki elim ganda, bozazēm urganda.*  
Két kezem vérben, torkom a kötélén.
100. *Imam evinden aš, ölü gözünden jaš.*  
Az imám házából eledel, a halott szeméből könny (nem jön ki).
101. *Insan bir gemi, azēl jelkeni, fikir dümeni, gullan kendiñi, görejim señi.*  
Az ember egy hajó, esze a vitorla, gondolkozása a kormány; használd magad, hadd lássalak.
102. *Insaneñ sofusu sejtaneñ maszarasē.*  
Az emberek bölcse az ördög gúnytárgya.
103. *Ip goptu, deli gurtuldu.*  
A kötél elszakadt, a bolond elmenekült.
104. *Išine göre pišir ašēñ, gožaña göre bayla bašēñ.*  
Magadhoz mértén főzd az ételed, uradhoz mértén kösd be a fejed.
105. *Jalan var ev japar, jalan var ev jęzar.*  
Van olyan hazugság hogy házat épít, van hazugság hogy házat pusztít.
106. *Jangēna mašallah inan sejirdir.*  
A tűzhöz az siet, a ki elhiszi.
107. *Jeñ gērēlēr gol ičinde, gol gērēlēr jeñ ičinde.*  
A ruha széle a karban, a kar a ruha szélén törik meg.
108. *Jerseñ gabažęž, jemezseñ gapē acęž.*  
Ha eszel, tököcske; ha nem eszel, nyitva az ajtó.
109. *Jolžunuñ geležeji, čožuruñ dožažarē belli olmaz.*  
Hogy az utas mikor jön, és hogy a gyermek mikor születik, sohse bizonyos.
110. *Jorgan gitti, gouga bitti.*  
Oda a paplan, vége a szívódásnak.
111. *Jorgun adam dargēn olur.*  
A fáradt ember haragos (szokott lenni).
112. *Jumurtajē seven, davuklarēñ patērtēsēna gatlanmalē-dēr.*

- A ki a tojást szereti, annak a tyukok kodácsolását is el kell túrni.
113. *Kel başa şimşir daray.*  
Kopasz fejnek réz fésű.
114. *Gilavuzumuz garga oldužca, burnumuz boxtan çyymaz.*  
Mig varju lesz a kalauzunk, orrunk ki nem mászik a mosokból.
115. *Kişi dođduđu jere baymaz, dođduđu jere bayar.*  
Az ember nem azt nézi hogy hol született, hanem hogy hol lakott jól.
116. *Kör bazara varmasên, bazar körsüz galmasên.*  
A vak ne menjen a vásárra, a vásár ne maradjon vak nélkül.
117. *Kör görmez sezer, sađr işitmez uđdurur.*  
A vak nem lát, csak sejt; a siket nem hall, csak kitalál.
118. *Küreji japmalê amma sapênê orta jere getirmeli.*  
A lapátot ugyan meg kell csinálni, de a nyelét a közepére kell elhelyezni.
119. *Laf ile pilav bitse, deñiz gadan jay benden.*  
Hogyha szóra nőne a piláf, tengernyi zsirt én adok hozzá.
120. *Leblebi gojdum tabaya, laf etti bal gabağa.*  
Leblebit (pergelt borsót) tettem a tálba, beszélgetett a sárga tökkel.
121. *Lengeže sormuşlar : niçün jan jan gidijoñ? Her ijidiñ bir sağgêsê var demiş.*  
Kérdezték a ráktól: miért mész oldalvást? Azt mondta rá: minden legénynek meg van a maga baja.
122. *Mal žanêñ jongasê-dêr.*  
A vagyon a léleknek forgácsa.
123. *Minareji çalan gëlêfênê hazêrlar.*  
A ki minárét (tornyot) lop, tartót készít hozzá.
124. *Mühür kimde ise, Sulejman o-dur.*  
A kinél a pecsét, az a Szulejmán.
125. *Müsafir umduđunu jemez, bulduđunu jer.*  
Nem azt eszi a vendég a mit reméll, kanem a mit talál.

126. *Nargileje atesiñ küllüsü, erkeje garênêñ dillisi.*  
Nárgiléra (vizi pipára) a tűznek hamvassa, férfinak az asszonyok nyelvese (kell).
127. *Ne satarêm ne trampaja gošarêm.*  
Sem el nem adok, sem nem csereberélek.
128. *Neler geldi neler geçti felekten, un elerken deve geçti elekten.*  
Mik meg nem történtek e világon, lisztet szítálván teve ment át a szitán.
129. *Oylan jedi ojuna gitti, çoban jedi gojuna gitti.*  
A fiu evett, játszani ment; a pásztor evett, juh őrízni ment.
130. *Ojnamajan gëz jerim dar der.*  
A nem tánczó lány azt mondja: szűk a helyem.
131. *Onnarê hamamzê japan bizi-de külhanzê japar.*  
A ki belőlük fürdőszöket csinált, bennünket is majd megtesz fürdő szolgának.
132. *Paj edene gaz galdê, nejnejim az galdê.*  
Az osztozóra liba maradt; mit tegyek, kevés maradt.
133. *Sahabêndan evvel ahêra girme.*  
Ne menj elébb a gazdájánál az istállóba.
134. *Saman eji amma eššejiñ gujruru gësa.*  
A szalma jó, csak a szamár farka kurta.
135. *Sarê saman altêndan sarê sular jürüdü.*  
Sárga szalma alól sárga vizet folyat.
136. *Sejis döššejinde jatêp şejiislam rüjasê görür.*  
A kocsis ha ágyában fekszik, a sejhizlám álmát látja.
137. *Serhošuñ nektubu zehendemde.*  
A részeg levele a pokolban van.
138. *Serçe-de geçinir amma baldêrêndan belli dir.*  
A veréb is megél, de meglátszik a csüdjén.
139. *Sivrilittiñ gazêx kendi götüne batar.*  
A karó, melyet meghegyesítettél, a saját fenekedbe fúródik.
140. *Sêrtêñê kürke alêštërma, gapuñu türke.*  
Ne szoktasd a hátad a bundához, sem ajtódat a törökhöz.

141. *Softanêñ hevengi garnênda-dêr.*  
A szoftának a gyomrában van az eltenni való étke.
142. *Soña galan dona galêr.*  
A ki utoljára marad, fagyva marad.
143. *Söz sözü açar, oylava baylavajê.*  
Szó szavat ad, nyújtófa meg rétest.
144. *Čevir, gaz janmasên.*  
Forgasd, hogy oda ne égjen a liba.
145. *Čoban armayê čam sazêzê.*  
A pásztor ajándéka mézga (szokott lenni).
146. *Čoru gožaña, azê čožuruña gösterme.*  
Sokat az uradnak, keveset a gyermekednek ne mutass.
147. *Čoç laf guranda jazêšêr.*  
Sok beszéd a koránba (szent könyvbe) illik.
148. *Čoç mejve veren ayaža čoç daš atêlêr.*  
A sok gyümölcsöt adó fára sok követ dobnak.
149. *Tazêja gač davšana dut.*  
Az agárnak: fuss, a nyulnak: fogd meg.
150. *Tef jêrtêldê, ajê joruldu.*  
A csengős dob elszakadt, a medve elfáradt.
151. *Tekkeji beklejen čorbajê ičer.*  
A ki a klastromnál várakozik, levest kap (iszik).
152. *Teratura salata olmaz.*  
Mártásból nem lesz saláta.
153. *Terlemeden gazanmak, solumadan žan vermek.*  
Fáradozás nélkül pénzt keresni (nyerni), annyi mint lélegzés nélkül meghalni.
154. *Tilki ne gadan gačsa, geležeji kürkžü dükjanê.*  
Akármennyit fut is a róka, előbb utóbb a szűcs boltjába kerül.
155. *Türk ne bilir ajranê, zêr-zêr ičer ajranê.*  
Mit ért a török az ünnephez, csak szürcsölgeti a savót (irót).
156. *Ürümesini bilmejen göppek, gojuna qurd getirir.*  
A melyik kutya ugatni nem tud, farkast visz a juhra.
157. *Üç gün oldu gajnadêrêm, gaz galdêrdê bašênê.*

Három napja lett hogy forralom, a liba még mindig eleven  
(felemelte fejét).

158. *Varê-ver geli-ver Gartal dôrt sahat.*

Jöjj és menj, négy órányira van Kartal.

159. *Verdi kürkü gitti gorku.*

Oda adta a bundát, elmúlt a félelem.

160. *Veriñ jesin, örtüñ jatsên, beklejiñ žanê čekmasên.*

Adjatok neki, hadd egyen; takarjátok be hadd aludjék; őriz-  
zétek hogy meg ne haljon.

161. *Vurursañ dujur, jedirirseñ dojur.*

Ha ütsz, éreztesd; ha etetsz, lakass jól.

162. *Zengin arabasênê daydan aşêrêr, züjürt düz ovada jolu ša-  
šêrêr.*

A gazdag a hegyen is átviteti a kocsiját, a szegény a sima  
síkon is eltéveszti az utat.

163. *šifiti dôrmedense goržutmasê eji dir.*

Jobb ha a zsidót megijeszted, sem mint megvered.

164. *šin dutana bir muska jeter.*

A ki meg van babonázva (kit a dsin megfogott), annak elég  
a varázsvers.

165. *šingene evinde musandara-mê arijôn?*

A cigány házában akarsz fali szekrényt keresni?

## JEGYZETEK.

A fent közölt szólások, itt-ott közmondások, Brüsszáról és közel vidékéről valók. Nagyobbára Brüssza városából származnak, és Kirezli falu környékéről. A brüsszai csársiban (bazárban) jegyezgettem őket össze, egy ruhakereskedő örmény üzletében, a hol, főleg a hetivásárokon, a környék zejbekjei szoktak volt leginkább megfordulni. A szájukból lestem el úgy szólván e mondásokat, és közöltem belőlük azokat is, melyeknek némileg homályos az értelmük. Homályosak pedig az által, hogy összefüggő beszédből mintegy kiszakadtak, és elmaradt mellőlük a magyarázat, mely őket okvetetlenül kíséri. Némelyike Áhmed Vefik pasa 'Atalar szözü' (Atyák szava) című példabeszéd-gyűjteményében is megvan, de



vagy hiányos feljegyzéssel, vagy pedig más variációban. Az előbbi szövegek módjára, e szólások is a brusszavidéki nyelvjárást tükrözik vissza, de minthogy többnyire városi emberektől hallottam őket, közelebb állanak a sztambuli nyelvjáráshoz, mint a fentebb közölt népdalok. Az egyes szólásokhoz fűzött jegyzeteink inkább tárgyi természetűek.

1. E szólást egy Hodsa Naszreddin-féle adoma (latife) magyarázza meg, melyben az van elmondva, hogy hogyan akarták a gyermekek a hodsa papucsait ellopni. Fára mászották fel a hodsát, de ez elvén a gyanuperrel, magával vitte a papucsait is.

5. *Göppeji* (kutyát) és *göppek* az irodalmi *köpek* helyett, olyanféle hangnyújtások, mint *eššek* (szamár) e h. *ešek*, *uššax* (szolga) e h. *ušak*, *gišši* (személy) e h. *kiši*, *güčük* (kicsiny) e h. *küčük*, *daššax* e h. *tašak*.

9. *Gajdërak*, vagyis anadóliasan *gajdërax* zejbekek tájszó, megfelel az oszmanli *ojun* (játék) szónak.

13. A következő *alanënan*, *gelininen* alakok e helyett valók: *alan ile* (a vevővel), *gelin ile* (a menyasszonynyal). V. ö. *demeknen* (mondással), e h. *demek ile* 22; *dašënan* e h. *taš ile* (kővel), *bašënan* e h. *baš ile* (fejvel), *horozënan* e h. *horoz ile* (kakassal) 42; *šejtanënan* e h. *šejtan ile* a sátánnal 45; *gözënen* e h. *gözü ile* (szemével) 56; *elinënen* e h. *elinile* (kezeddél), *ajayënan* e h. *ajayën ile* (lábaddal) 64 stb.

14. Tréfás szólás, mikor hosszas magyarázat után épp annyit tud az ember, mint annak előtte. A *dejimen* alak össze van vonva a *dejirmenből* (malom).

17. A *bašaranëñ* alakból egy *bašarmak* (kezdeni) igére lehet következtetni, v. ö. az irodalmi *bašlamak*-kal. Épp úgy van képezve a 49-ik szólásbeli *evedim* (házasodtam) alak, az irodalmi *evlendim* mellett.

26. Ezt és a következő szólást akkor alkalmazzák, ha félreértenek valamit és más, de hasonló hangzású alakokat használnak. Az ily szó-félreértésekre első sorban az arab, tehát a török nyelv természetére nézve idegen alakok adnak alkalmat. Százával ismeretesek az ily módon keletkezett nép-etymológiák.

31. *Irežeb* személynév e h. *Režeb*. R hanggal kezdődő török szó tudvalevőleg nincs, és az ilyen hangon kezdődő idegen (arab és perzsa) szókon úgy segít az anatóliai, hogy magánhangzót

illeszt elibe. V. ö. *Iramazan* e h. *Ramazán*, *irast* gelmek e h. *rast* g. (találkozni), *ürzügjar* e h. *rüzgjar* szél stb.

38. *At-pazar* (Lóvásár) és *Bit-pazar* (Zsibvásár) városrész nevek Stambulban.

41. *Damna* e. h. *damla* (csepp).

46. *Handéj* az irodalmi *hendek* (árok) szónak mélyhangú párja.

48. *Damiette* egyiptomi város, és a törökök előtt főleg kitünő minőségű rizséről ismeretes.

61. A mondás második része: *jen jen gudruñ*, ebből van öszszevonva: *jejin jejin kudurun* (egyetek egyetek, vesszetek meg).

63. Az *ilazim*-ra nézve e h. *lazim* (kell, szükséges) v. ö. *iliman* e h. *liman* (kikötő).

80. E közmondásnak sztambuli változata így van: *köpejin duasê kabul olsa, gökten ekmek ja'ar*: ha a kutya imája meghallgatnának, az égből kenyér hullana le.

89. Akkor alkalmazták e mondást, ha egymásra fognak valamit, a *hab* és a *hub* körülbelül a mi Pál és Péterünknek felel meg.

92. *Tahrana* metathetikus alakja a *tarhana* (tarhonya) szónak.

97. *Horaz* e h. *horoz* (kakas).

110. *Hodsa Naszreddin*-féle *adoma* az alapja.

121. *Lengeç*, irodalmi alakja *jengeç*. E szót a népies etymologia a *jan-geç* (oldalvást menj) összetételből fejt meg.

134. Alaptalan kifogásokra használt gúnyos mondás.

137. A *žehendem* alak *žehennem* (pokol) helyett van.

144. A „Zsivány és a rabló” című népies elbeszélésből való mondás. Értelme kiviláglik sz Oszm. T. Népköltési Gyűjtemény 2-ik kötetének 79-ik meséjéből.

151. A török *tekke* (dervis klastrom) ama hagyományos szokására vonatkozik, hogy est idején levest meg piláfot osztogatnak benne a szegényeknek.

152. *Teratura*, oszmanliasan *tarator*, összetört dióból és fölibe öntött olajból meg ecetből álló mártás.

155. *Zêr-zêr içmek*: szüresölgetve inni.

158. *Gartal*, vagy *Kartal* város a kisázsiai Mármara partján, híres bortermő vidék.

159. *Hodsa Naszreddin*-féle *adomán* alapszik.

### III. Láz dalok.

#### 1.

*Geldi kojunlar jedi  
kujuda ašlamajê,  
alsan peni a hanum,  
pilârdim jašamamê.*

Jöttek a juhok és elfogyaszták 1  
a kútban levő kihűlt vizet;  
ha elvinnél engem, oh asszony,  
tudnám az életmódomat.

*Pejaz ajazlaruna,  
japturajêm jemeni ;  
haçan öperdim hanum,  
iki putkal memeni ?*

A fehér lábaidra 2  
cipőt csináltatok ;  
mikor is csókoltam volt, óh  
lány  
két gömbölyded melledet ?

*Doçru sâjle a hanum,  
alažazmusun peni ;  
o muratsêz otanda,  
öper tišlerdim seni ;  
konušlarçan gülersin,  
vereme kojduñ peni.*

Igazat szólj, óh lány : 3  
elveszel-e engem ?  
ama vágya nem ért szobádban  
csókolnálak harapnálak ;  
a mikor beszélgetsz, nevetsz,  
sorvadásba juttattál engem.

*Pelimde-ki kêvralêž  
tolduram onu fišek ;  
indir peštamal kalsun,  
pensiz jataçun döšek.*

Az övemben levő sodrott dolog, 4  
pisztollyal töltöm meg azt ;  
vesd le csak, a lepedő maradjon  
meg,  
nélkülem matrác az ágyad.

5 *Jaşmarunun altında,  
saclarê jumax jumax ;  
ikimiz pir jastêxta  
nerde kaldê ujumax?*

A fátyola alatt  
finomak a hajai;  
ha ketten vagyunk egy ágyban,  
hol marad az elalvás?

J e g y z e t e k : *peni* e h. *beni*. A lázok a szókezdő *b*-t gyakran keményítik *p*-vé, pl. *pilir* e h. *bilir*, *pel* e h. *bel* (derék), *pejaz* e h. *bejaz* (fehér), *pir* e h. *bir* (egy); ép úgy a mélyhangú szóknál is, pl. *paşlamak* e h. *başlamak* (kezdeni), *paş* e h. *baş* (fej) | *hanum* e h. *hanem* (nő). A hangrendbeli illeszkedés a lázok dialektusában nagyon meg van zavarva, leginkább az *ê* helyén, melyet rendszeren *u*-val cserélnek fel, pl. *ajazlaruna* e h. *ajaklarêna*, *japturajem* e h. *japtêrajem*, *alaşajmusun* e h. *alaşakmêsên*, *kalsun* e h. *kalsên*, *jaşmarunun* e h. *jaşmarênên*, *kêlmadum* e h. *kêlmadêm* | *putkal* láz tájszó: «gömbölyű» | *kêvralêz* e h. *kêvralêk* tájszó: «akármilyen sodrott dolog» v. ö. *kêvrêk* | *dolduram* e h. *doldurajem*, a szókezdő *d* szintén *t*-vé keményedik sok esetben, pl. *tolu* e h. *dolu* (tele), *tiş* e h. *diş* (fog), *tôsek* e h. *dôsek* (ágy), *têşarê* e h. *dêşarê* (kifelé), *turmak* e h. *durmak* (állani).

A láz dalokat mind jellemzi ez a könnyed mániszertű forma. A verssorok rendszeren hét szótagból állanak, melyek 4+3 ritmusra oszlanak. Az egyes versszakok úgyszólván összefüggéstelen kis külön dalok, melyekben még az első sor is inkább csak a rím kedvéért van odamondva. A rimek néha párosak, néha keresztsek, szintén a legtarkább változatban.

## 2.

1 *Jaydanêmdan jax aldum,  
pêcaşumu jaxladum ;  
ah hanum senin icün,  
karib karib aşladum.*

Zsírtartómból zsírt vettem,  
a késemet megkentem;  
óh leány te miattad  
szegény fejem úgy sírtam.

2 *Geşti sabah namazê,  
ja pen galşup kêlajem ;  
gürzû güzeli hanum,  
o göztere gülejim.*

Elmúlt a reggeli imaidő,  
felkelek s imádkozom;  
georgiai szép leány,  
hogy nevessek szemeidbę.

*Gešti sabah namazê,  
ja pen. kalzup kelmadam ;  
pejaz janazlaruna,  
pir kusur bulamadum.*

Elmúlt a reggeli imaidő, 3  
felkelvén nem imádkoztam ;  
az ő fehér orezáján  
egy hibát sem találhattam.

*Keminin icinde-jim,  
pir su verin icejim ;  
köz senden ajrelalê,  
ateşler icinde-jim.*

A hajóban benn vagyok, 4  
vizet adjatok hadd igyak ;  
leány, mióta elváltam tőled.  
tűz közepette vagyok.

*Öte kosun fereze,  
etrafe jeşil jeşil ;  
gel gidelim ej kuzum,  
malêm sen evde pişir.*

Tegye odébb felöltőjét, 5  
csupa zöld az oldala ;  
rajta menjünk bárányom,  
árum otthon te főzd meg.

Jegyzetek: *jarđan* (zsirtartó), a *γ* nem olvad az előtte levő magánhangzóba, mint az oszmánli dialektusnál, és erősebben ejtődik ki mint a zebek nyelvjárásban is, majdnem *g*-nek, pl. *aγladum* e h. *āladēm* (sirtam), *daγda* e h. *dāda* (hegyen) stb. | *karib* e h. *garib* (idegen, szegény) a szókezdő *g*, épúgy mint explosiva társai a *d* és *b*, szintén megkeményedik, de ennél nem oly általános a szabály mint az előbbieknél, v. ö. *körmek* e h. *görmek* (látni), *kemi* e h. *gemi* (hajó) | *janazlar* e h. *janaklar*, a *k* szóközépén és végén szintén *χ*-vé lesz, mint Brussa és Ájdin vidékén.

## 3.

*Jol üstünde ejeler,  
göjsün tolu düjmeler ;  
terzi göziün kör olsun,  
hapus oldu memeler.*

Az út mentén *eje* (?) van, 1  
melled tele gombokkal ;  
szabó legyen szemed vak,  
fogoly lett a két mell.

*Gıjdım çaruzlarumu,  
toptum topuzlarumu ;  
o süit pejaz memelere,  
sürsem puçuzlarumu.*

Felhúztam a saruimat, 2  
összeroptam sarkaimat ;  
ama tej fehér mellekhez  
kenném oda bajuszom.

*Hajde çęçalum taya,  
karêşalum japraya ;*

Rajta menjünk a hegyre, 3  
elegyedjünk a falevelek közé ;

- taɣda olan kojunnar,*  
*hep kurban olsun sana.*
- 4 *Čęxtum taɣun pašęna,*  
*kar jarmaɣa pašladu ;*  
*el atęnża uęɣura,*  
*aɣlamaya pašladu.*
- 5 *Dere kumsuz olur-mu,*  
*göl baluxsuz olur-mu ?*  
*gündüz pır hal ederuz,*  
*geže jarsuz olur-mu ?*
- a hegyen levő juhok  
mind legyenek áldozataid.
- Felmentem a hegy csúcsára,  
hó kezdett el esni ;  
kezet vetve a nadrágszíjhoz,  
elkezdett sírni.
- Völgy lehet-é homok nélkül,  
tó lehet-é hal nélkül ?  
nappal majd csak elleszünk,  
éjjel lehet-é szerető nélkül ?

Jegyzetek: *ederuz* e h. *ederiz*. A pluralis *z* képző mellett a lázok beszédjében gyakran hallható a *k* is (*ederik*), ép úgy egyéb kisázsiai dialektusokban, v. ö. *japaruz* e h. *japarék* (*japaréz* teszünk), *gideruz* e h. *giderik* (*gideriz* megyünk) | az *ederuz*-ban levő hangrendi zavar a lázok beszédjében egész közönséges, tehát magashangú hangsorban is pl. *gelin-mu-sun* e h. *gelin-mi-sin* (menyasszony vagy-e), *sevdižurum* e h. *sevdižijim* (szeretettem), *ölürmusun* e h. *ölürmüsün* (meghalsz-e) stb.

- 1 *Kar jajaɣır jajaɣır,*  
*tęšarę čęyęlmajır ;*  
*sevdižurum pek güzel,*  
*jüzüne paɣęlmajır.*
- 2 *Kafulžurun tibinde,*  
*konuštuz bir azažuz ;*  
*nasıl tujurdu pizi,*  
*o kajbana puzaužuz.*
- 3 *Zejtin japraęę dört-tür,*  
*penim tertlerim čoɣ-tur ;*  
*gidijorum a kuzum,*  
*dahha kavuşma joɣ-tur.*
- 4.
- A hó esik egyre esik,  
nem is lehet kimenni ;  
a szeretőm nagyon szép,  
nem lehet az arcába nézni.
- A csalitnak tövében  
beszélgettünk egy kissé ;  
hogy is tudta ezt meg  
az a gonosz borjujska.
- Négy az olajfa levele,  
sok az én fájdalom ;  
megyek én óh bányom,  
viszontlátás nincs többé.

<i>Jaγmur jaγajir jaγmur, var al pašēna pašluγ; senden sevdaluγ geēti, gel olalēm kardasluγ.</i>	Eső esik, az eső, menj végy fejedre fejkötőt; elmúlt tőled szenvedélyem, jőjj legyünk hát egytestvér.	4
--	--	---

Jegyzetek: *jaγajir*, a folyó cselekvést kifejező időnek ilyen alakja a trapezunti lázoknál járatos, v. ö. *čezēlmajir* e h. *čekēlmajor*, *paγēlmajir* e h. *bakēlmajor*, *jaγajir* e h. *jaγijor*, *vurijir* e h. *vurijor*, *gelijir* e h. *gelijor*, *gidijir* e h. *gidijor* | *kafulžuk* (csalít) láz tájszó, nem különben *kajbana* (gonosz).

## 5.

<i>Kara-dur kapaluγum, kefkirli dir janaruγn; alup itene kadan, gečmez senden meraruγum.</i>	Fekete a fejfödöm, fénylő-köves az arczom; mig engem el nem veszel, mindig reád gondolok.	1
--	--	---

<i>Kara kašun üstiüne, kermalarun jajēluγ; ne güzel-sin ej hanum, seni kören pajēluγ.</i>	Fekete szemöldök felett, szemiveid terjednek; milyen szép vagy óh leány! a ki meglát, elájul.	2
---	--	---

<i>Taş attum derin güle, güle penzersin güle; ne tatlē konušursun, gidejim pen o tile.</i>	Követ dobtam mély tóba, rózsához hasonlítász, rózsához mily édesen beszélgetsz, enném meg a nyelvedet.	3
--	---	---

<i>Düštü jere fērladē, kermanēn kanadlarē; hačan öperdim hanum, o güzel dudazlarē.</i>	Elesett a földhöz vágódott, kermán (?) szárnyai; mikor csókoltam, lány, ama szép ajkadat?	4
--	--	---

<i>O gemiler gemiler, kérešsun direklerin; taha žoškun sjožlerdim, hašlandē žüreklerim.</i>	Óh hajók, hajók, árbozcaid törjenek szét; még erősebben szóltam volna, a szívem felforrott.	5
---	--	---

Jegyzetek: *kapaluk fejre való, fejfödő* | *kadan e h. kadar* (-ig); *gidejim ben o dile* (hogy mennék rá arra a nyelvre, vagyis: hogy csókolnám meg a nyelvét).

- 6.
- |  |  |
|--|--|
| <p>1 <i>Kemenčemin jajê,</i><br/><i>gel dolajê dolajê ;</i><br/><i>ej kěz seni almazsam,</i><br/><i>mushajle dir kolajê.</i></p> <p>2 <i>Hêdêr-nebi kajasê,</i><br/><i>sen payijorsun pana ;</i><br/><i>orajên jedisinde,</i><br/><i>pen-de gelirim sana.</i></p> <p>3 <i>Ej kěz kimin kêzê-sun,</i><br/><i>elmadan kêrmêzê-sun ;</i><br/><i>sabahdan gôrdüm seni,</i><br/><i>patišah kêzê-mu-sun ?</i></p> <p>4 <i>Koç kojun meler gelir,</i><br/><i>taýlarê deler gelir ;</i><br/><i>vaj anasêz kuzuja,</i><br/><i>pašêna neler gelir.</i></p> | <p>Hegédücskémnek az íve,<br/>jöjj titokban titokban ;<br/>óh lány, hogy ha el nem veszlek,<br/>talizmán után látok.</p> <p><i>Hidir</i> próféta sziklája,<br/>te viseled gondomat ;<br/><i>Orák</i> hava hetedikén,<br/>én is eljövök hozzád.</p> <p>Hej lány, kinek vagy a lánya,<br/>pirosabb vagy az almánál ;<br/>reggel láttalak téged,<br/>pádisáh lánya vagy-é ?</p> <p>Kos és juh bégetve jön,<br/>hegyeket átfúr és jön ;<br/>jaj az anyátlan báránynak,<br/>mi nem éri a fejét.</p> |
|--|--|

Jegyzetek: *dolajê dolajê* láz tájszó, megfelel az oszm. *gizlije-gizlije* (titkosan) jelentésének | *Hêdêr-nebi kajasê*: *bir mahallên ismi olup Anadolda panajêrlarê ile mešhur-dur* (Kisázsziának egy helyneve, mely vásárjairól híres) | *Orajên jedisinde*: *Orak Anadolda temuz ajê demek dir* (*Orak* Anatóliában augusztus havát jelenti).

- 7.
- |  |  |
|--|--|
| <p>1 <i>Kemileri jürüten,</i><br/><i>jelken ile seren dir ;</i><br/><i>o kězlarun ejusu,</i><br/><i>istemedên veren dir.</i></p> | <p>A mi a hajókat jártatja<br/>az a vitorla és vászon ;<br/>az a java a lányoknak,<br/>a melyik kérés nélkül ad.</p> |
|--|--|



*Silahumun kajêşê,  
meşinden dir meşinden ;  
hanum gider önümden,  
pen giderim peşinden.*

*Karşu beru pazarsun,  
jese püskül tazarsun ;  
sankê penim jarêm joz,*

*sen-de peni jazarsun.*

*Pir taş attum geline,  
gitti vurdu peline ;  
gelin kurban olasun,*

*pujêrumun teline.*

*Ne alcaşuz evim var,  
tütün çêzmaz başadan ;  
Allah kurtarsun seni,  
hau miskin koşadan.*

*Tafşannarun semizi,  
izi bellu-dur bellu ;  
çekü-ver-sene bana,  
gönnüm sevduzu kêzê.*

*Kêz-mu-sun gelin-mu-sun,  
pir öpsem ölürmusun ?  
pulsam senu tenhada,  
ninene söjlermusun ?*

*Paşa gelijir paşa,  
dalga vurijir taşa ;  
gidijirem kurbete,  
jaşa a kuzum jaşa.*

Fegyveremnek a szijja, 2  
bőrből van, bőrből;  
lányka megyen előttem,  
én megyek a nyomában.

Szemköztről nézesz, 3  
a fezre bojtot illesztesz;  
mintha nekem nem is volna  
szeretóm,  
te is szerelemre gyujtasz.

Követ dobtam az arára, 4  
ott érte derekán;  
menyasszony legyen az áldo-  
zatja,  
a bajuszom szálának.

## 8.

Mily alacsony házam van, 1  
füst nem száll a kéményből;  
Alláh szabadítson meg,  
rest nyomorult férjedtől.

A nyulaknak kövérje, 2  
biztos a nyoma, biztos;  
húzódj hát ide mellém,  
szivem szerette lánya.

Lány vagy-é menyasszony-é, 3  
ha egyet csókollak meghalsz-e?  
ha egyedül talállak,  
anyádnak majd szólasz-é?

A pasa jön, a pasa, 4  
hullám verődik a kőhöz;  
megyek én idegenbe,  
élj boldogul bárányom.

J e g y z e t e k : *hau láz tájszó : tembel (rest) | tafšan e h. tausan* (nyúl).

1 *Pen nasil čęza.řarum,  
keminin direřune ;  
mevlam saburlar versun,  
validem jüreřune.*

2 *Derede pir gül pittı,  
Tuna jolunu tuttu ;  
penim karib validem,  
nasil peni unuttu.*

3 *Ahurda pir čift tosun,  
pahalarę pir olsun ;  
gine geldi kuražę,  
iki gözü kör olsun.*

4 *Trapezan dir jolumuz,  
akče görmez elimiz ;  
bu jol řamsu čęřmazsa,  
neje varur halimiz.*

5 *řamsu kojđum tavaja,  
pařladu ojnamařa ;  
geldim pařtum řamsu joř,  
pařladum ařlamařa.*

J e g y z e t e k : *Trapezan* vagy *Trapzan* (Trapezunt), a lázok főfészke | *řamsu* vagy *hamsę balęřę* egy halfajta, a lázok kedvelt eledele.

1 *Samsun iskele pařę,  
jaręn hilal dir kařę ;  
čirkin ile bal jeme,  
güzel ile tař tařę.*

## 9.

Hogyan megyek én majd fel,  
a hajó árboczára ;  
teremtőm türelmęt adjon,  
az én anyám szivének.

A völgyben egy rózsa nőtt,  
*Duna* útját követte ;  
az én száználmas anyám,  
hogyan felejtethett el.

Istállóban egy pár ünő,  
egy legyen az értékük ;  
megint jött a sorsoló,  
két szemére legyen vak.

*Trapezunt* a mi útunk,  
pénzt nem látnak kezeink ;  
ha az idén nem lesz hal,  
milyen lesz majd a dolgunk.

Halat tettem serpenyőbe,  
mozgolódni kezdett el ;  
jöttem, láttam nincsen hal,  
sirdogálni kezdtem el.

## 10.

*Számszun* fő kikötőhely,  
lánynak ív a szemöldöke ;  
rúttal mézet ne egyél,  
a széppel követ hordhatsz.

*Kapu paştan araluz,  
ne pazarsun analuz ;  
sen gü-te kězēn gelsun,  
sarēlup-ta jataluz.*

Az ajtónál üres hely, 2  
mit nézegetsz anyóka ;  
menj te, jöjjön a lányod,  
ölelés és fekvőke.

*Tükendi tütünşurum,  
anşaz kaldē bir lule ;  
hej kěz sēytum anané,  
jüzüme güle güle.*

Elfogyott a dobánykám, 3  
egy pipányi maradt csak ;  
hej leány az anyádat. . . . ,  
az arczomba nevetve.

*Tüfeşimin kursuni,  
pen pilirim işimi ;  
o kērmēzē janaşa,  
geçirejim tişimi.*

Pisztolyomnak az ólma, 4  
tudom én a dolgomat ;  
ama piros arczába,  
mélyítem a fogamat.

*Pen pašēma kojamam,  
miralajēn fesini ;  
işitmemiş turamam,  
Eminenin sesini.*

Fejemre nem tehetem, 5  
az őrnagynak sapkáját ;  
nem nyugszom míg nem hallom,  
*Eminének* a hangját.

Jegyzetek: Számszun, a fekete tenger partján, török kikötő város | *araluz, analuz, jataluz* e h. *aralēk, analēk, jatalēk* ; e fajta képzések igen gyakoriak és szokottak a lázoknál ; inkább kicsinyítő értékük van, v. ö. *kardaşlēk* testvérke, *babalēk* apácska | *o kērmēzē janaşa geçirejim dişimi* (ama piros arczba hadd keritem a fogam), azaz úgy csókolom meg, hogy a fogam helye meglátszik az arczán.

## 11.

*Tur-ki sōjlejeşeyim,  
pen utana utana ;  
aldēn peni a hanum,  
o muratsēz otana.*

Várj csak, hadd mondanám el, 1  
szégyelve én szégyelve ;  
befogadtál engem lány,  
vágya nem ért szobádba.

*Ah derelerin buzu,  
memen keçi bojnuzu ;  
pir otanēn iēinde,  
gōrūştürdüler pizi.*

Óh a völgyeknek jege, 2  
a melled kecske szarva ;  
bennünket egy szobában,  
találkoztattak össze,

- 3 *Güneş attê Fêrata,  
sandê m ikindî oldu ;  
hanum senin sözlerin,  
jüreyime derd oldu.*
- 4 *Güneş attê Fêrata,  
payên nerden tulunur ;  
öjle pejaz memeler,  
hanumlarda pulunur.*
- 5 *Jenîzara tüfengim,  
gezîjir elden ele ;  
ne pejaz-sun ej hanum,  
penim gönüme göre.*
- Nap süttött Eufratesre,  
délután lett, azt hittem ;  
leány, a te beszéded  
a szivemnek búánat.
- Nap süttött Eufratesre,  
nézzétek honnan kél a nap ;  
olyan hófehér mellek,  
lányokon találhatók.
- Jenihara (?) fegyverem,  
kézről kézre járdogál ;  
be fehér vagy óh leány,  
az én szivemhez képest.

Jegyzetek: *tulunur*: *güneş doyar* (a nap felkél); *tulunigé*hez megjegyzendő, v. ö. *güneş tulusu* (nap kelte) | *jenizara* értelmét nem tudhattam meg, valószínűleg helynév.

## SZÓJEGYZÉK.

*Aban-*: *kořmak, jaslanmak* (futni, támaszkodni); *abanneji ver*: *kořu ver* (fuss); *üstüme abanma*: *jaslanma* (ne támaszkodj rám).

*abdestlik*: *žüppe, hořalarēn gejdži ruba* (kaftán, a milyent a hodsák viselnek; olyan ruha, a melyben *abdestet* szokás venni, vagyis a rituális kéz- és arcmosakodást elvégezni).

*ablak*: *iri bejaz bir čožuk* (nagy, fehér testü gyermek); *top suratlı* *ablak jüzlü* (gömbölyü képü, fehér arcú).

*adēmla-*: *kořmak* (szaladni). V. ö. *adēm*: lépés.

*afatla-*: *sörmek* (szidni); *ne afatlijoñ* (mit káromkodol).

*aγartē*: *jourt* (savanyú tej).

*ajajdēn*: *mahitab* (holdvilág); *ajajdēn hesab belli* (világos a számítás mint a holdvilág). V. ö. *ajajdēnlēγē*: a hold világa.

*ajakčē*: *eškija, hajdut* (rabló); *ajakčē-bašē* (rabló vezér).

*ajgēt*: *alet* (szerszám); *atajgētē* (lószerszám).

*ajkērē*: *ejri, ejri-böjri* (görbe, girbe-görbe); *ajkērē-jol*: *ejri-jol* (görbe út); *ajkērē gitmek*: *jan gitmek* (oldalt menni); *ničün höjle ajkērē-ajkērē-jol jürijoñ* (mért méssz ily girbe-görbén); *ajkērē sōz sōjlemek* (görbe azaz rossz szót szólni).

*ajlak*: *išsiz, boš* (dologtalan, foglalkozás nélkül); *ajlak gidijor*: *eli boš gezijor* (munka nélkül, üres kézzel csavarog); *hizmetsiz ajlak-ajlak gezijor*: szolgálat nélkül csavarog.

*ak-pambul*: *bejaz bir čožuk* (fehér testü gyermek); *ak pambul güzel bir čožux* (fehér testü szép gyermek). V. *tombul* (pamuk puha); *tombul hanēm, elleri tombul-tombul*.

*akča*: *armudun bir žinsi* (egy körte faj); *akča armudu*.

*ala*: *alaža, alažalē* (tarka); *ala ököz* (tarka ökör).

*anaka dos olmak*: *mükedder olmak* (búsulni, aggódni).

*arokla*: zai<sup>2</sup>flamak, zai<sup>2</sup>f olmak (soványodni).

*andêz*: oruspular mahallesî (a rossz erkölcsű nők negyede; *andêz kjâjasê*: felügyelője. V. ö. *andêz ayažê*).

*añarê-beñeri*: ufak-tefek (apró-cseprő).

*añer-*: *ešek gibi bağermak* (szamárként ordítani); *eşjin çarermasê* (szamár ordítás). k.

*armayan*: *hedije, jadigar* (ajándék, emlék).

*azêk*: *jol jemeji, nafaka* (útra való eledel, táplálék).

*aždame*: *mutjak* (népiesen: *mutlak konyha*). V. ö. *aş-damê* (étel-ház); *êşê-dam*: fürdő.

*aukla*: *inžitmek* (valakit megbántani).

*avur-zavur*: *ufak-tefek* (apró-cseprő). V. ö. *añarê-beñeri*, továbbá a hasonló jelentésű *hüt-züt* és *hürt-zürt* szokat.

*avurt atmak*: *bilgiçlik atmak* (tudákoskodni, valamivel nagyra lenni); *avurt atêp durma*: *bilgiçlik taslama*; *avurt kurmak*, *avurt şişirmek*: *büyük göstermek, tosunluk etmek* (fennhíjázni); *avurt kuralêm*. *söjleşlim*. V. ö. *avurt* (arcz, pofa). K.

*Bağlama*: *saz gibi bir nev çalgê* (tambura).

*bağçêk*: *tozluğ bağlarlar* (a zejbekek térdkötője).

*bağrağ*: *bakêrdan tenžere* (réz edény); v. ö. *bogrács*. k.

*bangêr-bangêr aqlamak*: *bağêra-bağêra, höngür-höngür aqlamak* (keservesen sírni).

*baê*: *gömrük resmi* (vám pénz); *geçidden jol parasê vermek*.

*bažê*: *abla, kèzkardaş* (néne); *karêsna sôjler eri* (a feleségének mondja az ura).

*bazlama*: *bir nevi ekmek* (kenyér fajta).

*bezirme*: *bazlamadan inže ekmek* (az előbbinél vékonyabb kenyér). V. ö. *bezleme*: *pideje benzejen ekmek* (pitéhez hasonló kenyér).

*beked-*: *kapatmak* (bezárni): *kapêjê bekedi vê*: *kapuju kapajê ver* (zárd be az ajtót).

*beleñ*: *tepe, ufak dağ* (domb, kisebb hegy).

*bereñ-arê*: *oldukça eji, ne eji ne kötü, orta* (meglehetősen jó, se jó se rossz, közepszerű).

*bezen-*: *sürmek, kendini süslemek* (felcziczomázkodni); *üzendi-bezendi* (felczifrázkodott).

*betime gitti*: hoşuma gitmedi, hoşlanmadım (nem volt tetszősemre, nem kedveltem meg).

*bindeži*: nufus mēmuru, vergi mēmuru (adóhivatalnok); *binde dört vergi alan* (a ki négyet vesz ezerből).

*bižik*: bir tane (egy darab). V. ö. *biržik* (egy darabka).

*bédér-*: sөjlemek, konuşmak (beszélgetni); *bédrejalēm*: konuşalēm (beszélgessünk).

*bēlla*: abla, bűjük hemşire (néne, idősb testvér).

*bézék-* pl. *žezēm bézektē*: žanēm sēkēldē (unatkoztam, rosszúl éreztem magam); *tokmak bézektē*: ajkērē gitti, aksine oldu (a mozsártörő rosszúl tört, oldalvást ment, nem sikerült).

*buba*: peder, baba (apa).

*bulla*: abla, hanēm efendi (néném asszony). V. ö. *bēlla*.

*burgač*: girdab (örvény), Muğla vidékén: düden.

*bürgü*: karēlarēn bejaz örtüsü, çarşaf (női fehér felső ruha). V. ö. *bürümek* (befedni).

*dağar*: küllük, su küpü (viztartó edény); *karanos šeklinde arže geniš, dibi darže bir küp* (agyagból készült széles szájú és keskeny edény).

*dahha*: ište (íme).

*dajēža*: güzelže, erže doyruža (szépen, férfiasan, egyenesen). V. ö. *kaba dajē* (erős, markos legény).

*dak-*: bağlamak (kötni); *hajvan dakmadēm* (a lovat nem kötöttem meg). V. ö. *takmak*.

*dām*: hajvanē bağladeklarē jer, ufažek kulibe, jer odalarē, ahēr, hapus hane (a hová az állatokat kötik, kis kunyhó, földszinti szobák, istálló, fogház). V. ö. *aš-damē* (konyha), *ēsē-dam* (fürdő). «Ej tahtadan pabučlu, kečeden kapulu ēsēdam sahibi, ač kapuju žezēm bézektē.»

*dangalak*: ahmak (ostoba). V. ö. *hēmbēl, mankafa*.

*dazlak*: eji (jó); *kejjñ nasl? dazlak* (hogyan vagy? jól). V. ö. *taslak, taslamak*: taur atmak.

*debildek*: čalgēnēn bir nevi (zene eszköz).

*deñe-*: bakmak (nézni) k.

*deñli*: kadar; *budeñli*: bukadar (ennyi). k.

*deštemen*: bekči, bağ bekčisi (őr, szőlős kert őre). V. ö. *čestemen* és *teštamal*.

*d i k m e* : *čaděr direji* (sátor oszlopa). V. ö. *dikmek*.

*d i ň e l* : *ajakda durmak* (lábön állani); *diňelijor* : *ajak üstünde durijor*; *diňel* *ajak üstü*.

*d i p* : *panjar* (répa).

*d i r g e n* : *ekin aleti* (gereblye).

*d i š e h l i* : *karē žinsi* (asszony nép). V. ö. *diši-ehli* (nőstény nép).

*d ě g a n* : *el děgěně, tava, uzun kurklu*.

*d ě m ě š d a m l ě* : *jarē sojuk jarē sĕžak* (fele hideg fele meleg).

*d ě r l ě k* : *gečimne* (boldogulás, elézés); *kimsejle děrlěrě jok, děrlěk-sĕž, gečimsiz, kimsejlen gečimmez* (senkivel se tud boldogulni, senkivel se fér el).

*d o l a k* : *kušak* (zejbek öv); *čarĕjěn ičinde bezden sararlar* (saru alatt a lábat göngyölik be vele).

*d ō g u* : *kĕjmak*; *dōguja ver* : *kĕj-sana* (kinozz).

*d o r u h u n d a* : *üstünde* (rajta); *dayěn doruhunda* (a hegy lapos tĕtejěn). V. ö. *doruk* : *tepe, uš* (csúcs, vég).

*d ō m e l* : *ejimnek* (négykézláb lehajolni); *dōmeldi cōmeldi* : *ejildi dōrudlu* (összekuporodott, négykézláb lehajolt).

*d ō š m e* : *kaldĕrěm* (burkolat), v. ö. *dōšeme*.

*d ű j l e k* : *dayda biten čalě* (hegyen termő csalit).

*d ű l e k* : *olmadĕk kavun, kĕš kavunu* (éretlen sárga dinnye, téli dinnye).

*d ű v e n* : *üĕ aršěn bojunda iki aršěn eninde, altěna sĕkča čakmak tašlarĕ konulmuš bir tahta olup bu tahtajĕ ekim űzerine jürütĕrek bujdajĕ samandan ajĕrmak ičün kullanĕlĕr* (négy rőf hosszú, két rőf széles s az olyan kova kövekkel sűrűn kirakott egy deszka, mely arra való, hogy a búzát a szalmától elválassza).

*e b e r* : *getirmek* (hozni); *bir kajve eberejim-mi?* (hozzak egy csésze kávé). V. ö. *aparmak*.

*e d e* : *baba, peder* (apa). V. ö. *ebe* : *nine, büjük ana* (nagyanya).

*e l e t i v e r m e k* : *göndermek, veri-vermek* (küldeni, adni). V. ö. *ilet* : *vardĕrmak* (meneszteni).

*e l i n k ö r ű* : *insan bir kĕzdĕjĕ vakĕt sōjler* (dühében mondja az ember). V. ö. *elěnin körü, ölinün körü*.

*e l m a l ě k* : *raf* (polcz).

*e n k i l a f* : *šu laf* (ez a szó).



*enkürlü*: *öjle* (így); *enkürlü deme*: *öjle söjleme* (így ne beszélj).

*erkeč*: *teke*, *erkek keči* (hím kecske) **k**.

*eže*: *baba* (apa).

*evinsiz*: *bir insanen lakêrêsenda ehemmijet olmazsa, ona evinsiz derler* (arra mondják, a kinek a szavában nem lehet bízni); *evinsiz buđaj*: *zajif* (sovány búza).

*ev ži*, *imam ev ži*: *kadênlarên hapus-hanesinin sahibi* (a női fogházak felügyelőnöje); *imam evi*: *kadênlarên hapus-hanesi* (női fogház). — Rendesen az imám felesége házában.

*fēmine*, *fermene*: *sērmalē entari, mintan* (hímzett női felöltő). — , *Haži Memmē, šü fēmene āmēš guruša jarā-mē baž?* *Ja'a ja'a geti götü vē.* (Hádsi Mehemmed, ez a felöltő megéri-e a hatvan garast? nem nem, vidd vissza).

*filik*: *tiftik keči, keči jaurusu* (fiatal kecske).

*fērēldak*: *döner šejler* (forgó dolgok).

*fēškē*: *pejgir boku, göbre* (ló ganaj). — Mugla vidékén *tulumba* (fecskenő) jelentése is van.

*fēškērtē vermek*: *čēkarmak* (kihúzni).

*fodime*: *žizme* (csizma).

*fodul*: *laf annamaz, sojuk kanlē, jüzü gülmaz adama derler, kibirli* (a tréfa nem értő, hideg vérű, komoly arcú, büszke emberekre mondják).

*gaga*: *eŋe* (zejbekek főnöke).

*gajēd*: *šej* (dolog).

*galan*: *gajri, artēk* (többé, hát); *kač galan kač*: *fuss csak fuss*.

*gangal*: *halka, kulp, simit* (gyűrű, edény füle, perez).

*gañēr-*: *koparmak, kuvvetlen čekmek* (kitépni, erővel kihúzni).

*gap-kažak*: *bakēr takēmē, mutfak takēmē* (rész edény, konyha edény).

*garagaspannēk*: *zor, zorlan* (erőszak, erőszakkal).

*gazēttēr-*: *traš ettirmek* (beretválkozni). V. ö. *kazmak*.

*gejin*: *ičün* (ért, miatt).

*geren*: *hatēl, mertejin ufağē* (kisebb gerenda).

*gezekēi*: *eškija* (rabló).

*gevgir l. kevgir*.

*gile, gilde, gilden*: beraber (együtt); *gildejdik*: beraber idik (együtt voltunk); *gildejlim*: beraber idim (együtt voltam); *Derviş efe gilde*: *Derviş efeile beraber* (Derviş efével együtt) | *Ali gile*: *Alije, Alinin janëna* (Álihoz, Áli mellé); *Ali gilde*: *Ali ile-beraber, Alida* (Álival együtt, Alinál); *Ali gilden*: *Aliden* (Álitól).

*gêražék*: *čabuk* (gyorsan).

*gêzan, kèzan*: *ufak čožuk* (kis gyermek). V. ö. *oçlan*.

*gölkük*: *ešek* (szamár).

*gönendir-*: *sevindirmek* (megörvendeztetni): *Allah gönendisin*: *mubarek ejlesin, gün göresin* (Isten örvendeztessen meg).

*guma, kuma*: *ortak* (társ). *Bir adamën iki üç karêşê olursa, bir birine ,guma' derler* (Ha egy embernek két-három felesége van, ezek gumának nevezik egymást).

*gurt, kur-*: *hava guralëm*: *türkü söjlejelim* (énekeljünk).

*gürak basmak*: *gêvrak basmak, çabuk gitmek* (gyorsan menni).

*günnük*: *šemsije, çadêr* (napernyő).

*gür*: *sačê çok adama ,gür sačlê' derler* (sok hajú emberre mondják).

*güzlü*: *kuvvetli* (erős). V. ö. *güç. k.*

*hajdala-*: *öküzleri ve sair hayvanlarê gütmek* (ökröket és egyéb állatokat nógatni). V. ö. *hajdê* (nosza, rajta).

*hajlamaz*: *dinlemez* (nem hallgat, nem figyel).

*hajme*: *çadêr* (sátor); *hajme gurmak*: *çadêr kurmak* (sátrat felállítani).

*hampa*: *arkadaş* (pajtás). V. ö. *hem-pa*.

*hanaj ev*: *jüksek ve önü açêk olan ev* (magas ház, melynek eleje nyitott); *hanaj hanaja garšê*.

*hangêrdan, hangêrdan*: *nerden* (honnan); *hangêrdan gelijoñ*: *nerden gelijorsun* (honnan jösz).

*haranê*: *büyük tenjere, kazan* (nagy tál, kazán).

*harêm*: *ev önünde-ki bahçe* (a ház előtti kert).

*hemüžük*: *šimdižük* (most, mostanság).

*hêšêr*: *ezilmiş ve zijade olmuş jemiş* (összetört és túlságosan érett gyümölcs); *ham hêšêr*: *olmamêş ve ezilmiş karpuz* (összetört és éretlen dinnye).

*hōda*: *šurda* (itt).

*horanta* familja (család) k.

*hüt-züt* l. *avur-zavur*.

*ilikmen*: *čeragma, lamba zejtin jařile, kandil* (lámpa, méceses, olaj méceses).

*ilkin*: *ibtida, evvel, evvela* (kezdetben). V. ö. *ilk*.

*iñ*: *delik* (lyuk). k.

*iñižik*: *šurda* (ittén); *dükjan hañgërda?* *iñižik*: *dükjan nerde?* *šurda* (hol a bolt? itt).

*išlik*: *ufak hërka* (kis felöltő). V. ö. *iš-lik*, a mit a *fermene* felett szokás viselni.

*émérgan*: *ujuklamak, dalgën ujumak* (szunyókálni, félálomban lenni).

*émzék*: *fena koku* (rossz szag); *émzék-émzék kokijor*: *fena kokijor* (rossz szaga van); *émzékmeš*: *ekšimış jemek* (megsavanyodott étel).

*éngër-jangër*: *söjle-böjle* (össze-vissza); *ne éngër-jangër edüpatärsën*: *ne söjle-böjle čok söjljorsun* (mit beszélsz oly sokat öseze-vissza).

*érebëné*: *kolajëné, jolunu* (az útját módját, könnyebb végét); *her šejin érebë vü*: *her šejin kolajë var* (minden dolognak meg van a maga útja módja); *érebëné bulduz*: *kolajëné bulduk* (megtaláltuk a könnyebb végét).

*érem, jérem*: *sokak, küčük sokak* (uteza, kis uteza); *höjle höjle git-te éremë zëbëtë vë*: *söjle söjle git-de sokařë sapë ver* (így és így menj és aztán térj le az utezáról).

*érgat*: *hizmetçi, čifçi* (szolga, napszámos).

*érla*: *türkü čařermak* (énekelni) k.

*ésédam*: *hamam* (fürdő); v. ö. *ésé-dam*.

*ésésé*: *sëžak* (meleg, forró). V. ö. *sëžak* e h. *ésëžak*.

*jaba*: *dört parmaklë kürek* (négy ujjú lapát).

*jařër*: *jara* (nyereg okozta seb).

*jal*: *köpeklere verilen bir hamur suju* (kutyáknak való tészta víz).

*jalak*: *dařar ufařë, čanak* (edény, kisebb a *dařar'*-nál).

*jalëm*: *galiba* (talán); *öjle olmalë jalëm*: *így kell tán lenni*.

*jamažéma, jamežéma*: *janéma* (mellém); *jamažéma gel*: *jane bašéma, janéma gel* (mellém, hozzám jöjj).

*jamak*: *birinin janenda hizmet eden cêrak* (valaki mellett szolgálatot tevő inas).

*janšan* - : *seslenmek, sөjlemek* (hangot adni, szólni).

*jar*: *bir tepenin en uçurum olan jeri* (egy dombnak a legmeredekebb helye).

*jarah*: *bêcak* (kés). V. ö. *jarmak* (hasítani).

*jarah*: *hazêr* (kész).

*jarahlan* - : *hazêr olmak* (elkészülni); *jola gitmek içün jarahlandê* (útra készülődött).

*jastêgaş*: *hamur açmak içün jastê ayaş* (tészta gyúró fa). V. ö. oszm. *jassê ayaş* (gyúró fa).

*jat*: *jabanžê* (idegen).

*jele*: *bir dağın üstü, jelesi* (egy hegynek a csúcsa); *hajvanên jelesi* (az állat szőre).

*jer evi*: (földszintes ház).

*ješ*: *ekşi hamurdan japêlan bir nevi jemek* (savanyú tésztából készülő kenyér fajta).

*jillen* - : *usurmak* (szelet eresztetni) k.

*jitmek*: *kajb etmek* (elveszni); *param jitti, parajê jitirdim* (elfogyott a pénzem, elköltöttem a pénzt).

*jonga*: *ayaş parçası, odun jahod tahtanên ufak parçalarê* (apró fadarabok, szilánk). „*Ala çam dibinde jonga jonarken*“ (a mint a tölgyfa tövéen szilánkot hasogattam).

*jöntem*: *münasibetsiz* (alkalmatlan, illetlen ember).

*jöntemni*: *herne edersen kabul eder bir adam* (olyan ember a kivel bármit lehet tenni).

*jöntel* - : *çok sөjlemek, serbest sөjlemek* (sokat beszélni, szabadon beszélni).

*kabalak*: *su testinin ufağê* (kis vizes korsó).

*kajaf*: *pazaržê, satêžê* (vásáros, árus).

*kalak*: *karêlarên sarêrê* (asszonyok turbánja).

*kalendar*: *fukara, zühürt bir adam* (szegény, nyomorúságos egy ember).

*kali jet*: *gelin rubasê* (menyasszony ruhája).

*kañê*: *iki tekerlekli araba* (két kerekű kocs). V. ö. *kanlê*: taliga.

*k a r g a ě*: *kara ayağ* (fekete fa).

*k a š m e r*: *šejtan* (ördög).

*k a t é k l ě*: *karěšek* (össze-vissza kevert).

*k a u š ě r* -: *kapatmak* (befedni).

*k a v u s a r a*: *küfe, sepet* (kosár). K.

*k e b e*: *aba* (guba).

*k e l e k*: *ermemiş olmaměš kavun, tatsěz susuz kavun* (éretlen, izetlen sárga dinnye).

*k e l e š*: *ujsal, budalamsě, kimseje sөjlemez adam* (együgyű, buta ember, a ki senkihez sem szól).

*k e š*: *sersem, gözü boz, avanak* (együgyű, féleszü). *Anadolda, keš birde jourt kurusu* (Anatóliában a szárított savanyú tejet is jelenti).

*k e v g i r, g e v g i r*: *hamuru sudan ajěrmak icün kullanėlan bir süzgeč* (olyan szűrő, mellyel a vizet választják el a tészától).

*k i n d i l i p a r m a k*: *serče parmak*.

*k ě r a ě*: *čij* (dér); *kěraě jařměš* (dér esett).

*k a r a ñ ě n a*: *karšusěna* (szembe vele).

*k ě r t l a k*: *bořaz* (torok).

*k ě s s a*: *šej* (dolog, izé); *uzun kěssa adam* (hosszú féle ember).

*k ě v ě r* -: *aramak* (keresni); *kěvěrděm këvěrděm dapamaděm*: *araděm araděm bulamaděm* (kerestem, de nem találhattam).

*k o m p u r*: *potates* (krumpli).

*k o r*: *ateš, eji janměš ateš* (tűz, jól égő tűz, parázs).

*k o s t a k*: *güzel* (szép, csinos). Pl. *senden kostak jařem-mar* (külömb szeretöm van náladnál).

*k ö k l e n* -: *oturmak* (leülni, letelepedni); *köklenejim-mi, cözülejim-mi*? *oturajem-mě gidejim-mi*? (leüljek-e avagy elmenjek).

*k ö n g ü l l e m i š*: *ehtijarlaměš* (megöregedett, pl. ember).

*k ö z*: *küllenmiş ateš* (hamuvá lett, hamvas tűz).

*k u b a t*: *fena* (rossz) k.

*k u d ü b e t*: *čirkin* (rút); *ne kudübet adam* (mily rút ember).

*k u s k u n* (a zejbek hátsó nadrágtartója, az elülső *učkur*).

*k u š*: *rězk, jeježek icežek šejler* (vagyon, enni inni való dolgok).

*k ü p p e d e k*: *birde birde, apansěz* (egyszerre, hirtelen); *küppedek gelü kodu*: *apansěz geldü* (hirtelen jött meg). *kěrmězě donnu Fatdimem, gele godu küppedek* (a piros bugyogójú Fatmám hirtelen jelent meg).

*kütük*: eski defter (régí könyv, füzet).

*lenger*: kervan (karaván).

*löngez* (esővíz okozta kis tó).

*mafut, mahut*: ehtijar, avanak (félesztű öreg).

*maja*: dişi deve (nőstény teve). ,Türkmen gézé katarlamés majajé'.

*mačekak*: bulanék lakérdé eden adam (ostoba beszédű ember).

*mekik*: bez dokurken iplíji ajré geçirijorlar (mikor a vásznat szövik, külön eresztik át a fonalat).

*meles*: buydaj arpa çaudar hepsi beraber (búza, árpa, rozs mind együttvéve).

*mukava*: kalén kjaréd (vastag papír, a zejbekek a fezbe teszi, hogy a fegyver ne fogja).

*mušta*: jumruk, köseleji inžiltmok icün pirinžden japélma (mossártörő).

*mutlu*: eji, mübarek (jó, áldott) k.

*nalça*: pabuzun alténa konulan demir, könduranén ökéesine koduklaré demir (a lábbeli talpa alá elhelyezett vas).

*nažak*: baltamsé bir šej (baltához hasonló dolog).

*nimenim*: 25 dirhen (25 dragma).

*nimete*: kabalayén ufaré (kis vizes edény, kupa).

*nižab*: nasél (hogyan); nižab edelim: nasél edelim (hogyan csináljuk).

*oftu*: üstü (felé); akšam oftu: akšam üstü (este felé).

*omža*: jerde-ki asma (szőlőtő, ha a földön van).

*orata*: šaka (tréfa); oratažé (tréfacsináló).

*önge*: 100 dirhem (száz dragma).

*özele*: arzulamak, özlemek (kiváncozni vmi után, áhitozni).

*övendere*: öküzeri dürtmek icün, užunda sivri bir demir olan uzun dejnek (hosszú vashegyű bot, mellyel az ökröket nógatják).

*övrü*: akrané, misalé (párja, hozzá fogható); övrü jož-tur: akrané jok (nincs hozzá fogható).

*p a l a s k a*: čanta gibe fişek içün; askerlerin beline taktëklarë pëçak (táskaszerű fegyvertartó; a katonák derekukra kötik).

*p a m b u l*: böžek (bogár).

*p a ş a l e*: uzun entari (hosszú felöltő, pasás, nagyúri).

*p e ş t a m b a l*: peştemal (törülköző, kendő) k.

*p o s t a l*: askerlerin evvel gejdikleri kondura (lábbeli, a mit ezelőtt a katonák viseltek).

*p u r p u t*, *p ę r p ę t*: kęldan japelma don, şalvar (szőrből készült nadrág vagy bugyogó).

*p u s a t*: elbise, esvab (ruha).

*p ü ü k l ü*: havuž, jer otu (sárga répa).

*r e ş m e*: hajvan jüzüne takarlar gümüšten para gibi şejler (az állat arczára teszik, ezüst pénz féle dolgok).

*s a h a t*: çožuklarën fesini tutan ip (a gyermekek sapkáját összetartó fonál).

*s a j ę m*, *k a f a s a j ę m e*: yol tezkeresi (útlevél).

*s a l g ę n*: adam başına düşen hisse, vergi (az egyes emberekre eső adó, fejadó).

*s a m u t*: dilsiz, az sőjlejen adam (szótalán, kevés beszédű ember).

*s a p a*: kestirim, kestirme, en jakęn yol (a legrövidebb út, letérő).

*s a r m a l a k*, pl. sarmalak geldim: kužakladęm (átöleltem).

*s e d i r*: minderlik (párna).

*s e n e k*: čam ayažęndan ojma testi (tölgyfából kifaragott korsó).

*s i j i r t m a ž*, *s ę r ę r t m a ž*: sęręr čobanę (ökörpásztor).

*s i n*:- gizlenmek (elrejtözni); sinnenijor: gizlenijor, saklanijor (elrejtözik).

*s i t i l*: čadęrlarën kenaręna koduklarë čul (zsák, a melyet a sátrak oldalára tesznek).

*ş e n d e*: makas (olló).

*ş e n*:- korkmak (félni).

*s ę r ę m*: ip gibi inže kajęş (fonál vékonyságú szij).

*s o r g u*:- sual (kérdés) k.

*s u - b a ş e*: zaptije memuru (rendőrhivatalnok) k.

*s ü r t ü v e r ę j i m*: annadajęm (megértessem).

*ş a b a n n a n m e ş*: kalajlanmęş (kivasalt).

*ş a k l a b a n*: şen adam, maskara (vidám ember).

*š a l a f*: *ateš gibi* (mint a tűz).

*š a p l a k*: *tokat* (nyakleves); *saña bir šaplak vurursam görürsün* (meglátod ha egyet ütök rád).

*š a p š a p*: *su içiležek kab, mašraba* (vizivó edény).

*š a t ér*: *güzel* (szép).

*š e v i k*: *fürge*; *ševik gëzan* (fürge gyermek).

*š è l l è k*: *ašàlek, pis, bajare* (alávaló, közönséges). Használatos a mire az *oruspu, postal'* (rima) szók is járatosak.

*č a γ*: *vakit* (idő); *čarē gečti*: *vaktē gečti* (kora lejárt); *tam čarē*: *tam vaktē* (épp az ideje).

*č a j k a l a* -: *čalkalamak, sallamak* (mozogni, inogni, hastánczot járn); *čajkažē*: *sallažēžē* (rázogató).

*č a l a b*: *allah* (Isten): *„Jok-tur tapažak, čalab-dër aržak'* (nincs más imádni való, csak az Isten).

*č a l è - k a k a n*: *ufak hajdut, hërsëz* (kisebb rabló, tolvaj).

*č a p š a k*: *su kupasē* (viz edény). Bolu vidékén *čamsak*.

*č a p u t*: *pačavra, eski ruba* (rongy, ócska ruha).

*č a t l a k*: *fišek* (pisztoly).

*č e p e r l e* -: *kërpmak* (kiszakítani); *čepëleji vēdim*: *kërptëm* (kiszakítottam).

*č e p i š*: *kecinin jaurusu* (kecskének a kölyke).

*č e p k e n*: *kollarē acëk bir mintan* (köntös, melynek az újjai nyitottak).

*č e r i b a š è*: *čingeneler bašē* (cigány főnök). V. ö. *čeri* (sereg).

*č e r č i*: *attar* (pamukverő) k.

*č i l t i m*: *salkëmën bir parčašē* (a szőlőfürt egy darabja).

*č i m e n d e r*: *ešek* (szamár). V. ö. *čimen-dar*.

*č i r i š* (csiriz).

*č è γ*: *čadërlarën kenarëna koduklarē kargëlar* (az a rúd, melyet a sátrak oldalaira tesznek).

*č è r a k m a*, *č è r a γ m a*: *kandilin ufačē* (kisebb lámpa). V. ö. *čërak*.

*č è t l è*: *sade* (puszta, magános); *čëtlē gajve*: *sade kahve* (cukor nélküli kávé).

*č o v a š*, *č ö v e š*: *güneš* (nap); *čovaša oturma* (ne ülj a napba).

*č ö m e l* -: *ejilmek* (hajolni); *čömel-de bir parča solu* (kuporodj le és pihenj meg egy kissé).



*ömez*: bir hožanên janênda oturan küçük telebe, şajird (a hodsá oldala mellett ülő tanítványa).

*žariz*: edebsiz, kougažê (szemtelen, veszekedős).

*žatta*: büjük sokak (nagy utca). V. ö. žadde.

*žavur*: gjaur (hitetlen); žavuruñ eššeji: šimindifer (a gyaurok szamara, vasút). Ájdinban.

*žibar*: čožuk (gyermek); žibarlar: čoluk-čožuk (gyerek sereg).

*žibindirik*: širpintilik, gelin čadêrê (menyasszonyi sátor). Mugla vidékén.

*žibinlik*: karjolanên üstünde olan perde (az ágy felett levő függöny).

*žip-žip olmazsa*: hiç olmazsa (legalább).

*žékžék*: čok lakêrdê söjlejen (a sokat beszélő); žékžéklanma: čok lakêrdê söjleme (ne beszélj sokat).

*žéz*: žézém béžektê l. béžek.

*žézék*: ažémak (sajnálni); žézektê: ažêdê (fájlalta).

*žürpedek*: birden bire, hepsini birden (egyszerre, mind egyvégből); žürpedek içi verdi (egyszerre mind kiitta). V. ö. küp-pedek.

*zejrek*: akellê (okos, eszes); zejreklik (eszesség) k.

*zibidi*: kijafetsiz, bičimsiz, pis esbablê (formátlan, esetlen, szeny-nyes ruházatú).

*zibin*; ruba, esbab (ruhadarab, v. ö. zubbony) k.

*žêbêť-žeremek*: sapmak (letérni). L. êrém.

*žengêlda-* (nagy zajjal, hühóval megérkezni); žengêldadê geldi (dérrel durral megjött).

*zorbaz*: kuvvetli güzel bir adam (erős szép egy ember).

*zumara*: dudaklan čažêlan zêbêr (hangszer, melyet az ajakkal játszanak).

*žulam*: zühürt, fukara (nyomoruságos szegény).

*tak-tuka, tak-tuka*: tütün tablasê, čibuk tablasê (dohánytartó, esibuk tartó).

*tañrêgün*: hergün (minden nap). V. ö. tañrêñên güñü (Istennek a napja).

*teke*: büjük keči (nagy kecske); teke kečisi: filik keči jaurusu (filik kecske kölyke).

- teštamal*: *bağ bekkileri* (gyümölcsös kert őrei). L. *deştemen*.  
*tezek*: *inejin kurumuş pislîji* (megszáradt tehén ganaj).  
*tezkinçi*: *ajakta gezen, eşkija* (rabló, gyalogjáró).  
*tevek*: *filiz* (galy).  
*tingildivermek*: *gidi vermek* (elmenni).  
*tingoz*: *sefil, zühürt* (ágról szakadt szegény).  
*têknaz*: *şişmançe* (jó húsban levő, kövéres).  
*têrkala-*: *kapuju sürgelemek* (az ajtót kapargatni).  
*tofur*: *mahsul* (termény).  
*tokač*: *čamašêrê tokmaça* (fehérruha sujkoló).  
*tokat*: *açêl, kojun açêlê* (ól, akol, juh akol).  
*tolašêr*: *tabaklarên deri jêkadêklarê jer*.  
*tongordak*: *ufak çengêrak* (kis csengő forma hangszer). L. *don-gurdak, debildek*.  
*torluk*: *çadêr* (sátor).  
*tosun*: *öküzlerin kücûjü* (tinó); *ejî delî kanlê, jakêşêklê* (bátor, derék fiatal ember); *tosun gibi çüsseli kuvvetli* (bátor akár egy tinó); *gara tosun*: hős, bátor ifjú.  
  
*tura, emik turasê*: *karêlarên alnêna kojduçu altun dizisi* (arany czifraság, a melyet nők a homlokukon szoktak viselni).  
*tülbaş*: *karê* (asszony). V. ö. *tülbaş* (fátyol-fej). Jürük kifejezés.  
*tümbek*: *bir ufazêk tepe* (kis domb).  
*tüpür-*: *tükürmek* (köpni).  
*unki*: *şurda-ki, bu* (ez itt, ez). V. ö. *en-ki*.  
*ünle-*: *çayêrmak, hajkêrmak* (kiabálni); *ünnerim*: *hajkêrêrêm* (kiáltozok).  
*üre-*: *gelmiş üremiş, çoçalmêş* (megsokasodott).  
*ürüz-kütüz*: *hep beraber, çümlemiz* (mind egygyütt, megannyian).  
Jürük kifejezés.  
*üsküre*: *tas, bakêr tas* (edény, rézedény). K.

Dr. KÚNOS IGNÁCZ.

## Kisebb Lule-lappmarki nyelvjárások.

Az 1891 év nyarat a M. T. Akadémia támogatásával ismét a lappok között töltöttem és ezen idő alatt hosszabban csupán egy dialektussal, a közép svéd-lappság körébe tartozó arjepluogival foglalkoztam. Utazásom alatt azonban a Lule-lappmark néhány kisebb nyelvjárását is alkalmam nyílt rövidebb vagy hosszabb ideig tanulmányozni, nevezetesen a Folden-fjordit, melyet egy napon át vizsgáltam egy véletlenül Bodöbe jött igen értelmes lappal és a Qvikkjokk vidékét, melyet a Sulitelma hegység tövében levő Furulund bányában való tartózkodásom alkalmával kutattam. Egy ottani lapp asszony, a ki egy bányafőmunkásnak egyenesen lapp sátorból hozott felesége volt, vállalkozott egy-két napig a mester szerepére, de nem sokra mentem vele, mert igen nehéz felfogású volt, a kinek a legelemibb nyelvtani dolgok kisütésére neha órákra volt szüksége. A Folden-fjordi lapptól néhány átdolgozáson kívül eredeti szöveget is bírtam gyűjteni, a qvikkjokki lapp asszonnyal azomban három nap alatt csak nagy nehezen bírtam egy kisebb és egy nagyobb hét év előtt gyűjtött mesét az ő dialektusában földolgozni.

Első olvasásra is föltűnik, hogy a két nyelvjárásból közlött szövegek nyelve mind egymáshoz, mind pedig a lpS. szövegek I. részében közlöttekhez igen közel áll, úgy hogy itt alig is lehet külön dialektusokról szólni. A Folden-fjordi és qvikkjokki már azért is nagyon megegyeznek egymással, mert lappom vallomása szerint a Norvégiában, Folden-fjordban élő lappok a svéd Qvikkjokk vidékéről költöztek ide.

Függelékül néhány sor mutatványt és egy két nyelvtani jegyzetet az Ofoten-fjordból is fogok közleni. E rövid mutatványt egyszer a hajón jegyeztem le vagy másfél óráig velem utazó ofoti lappoktól.

## 1. A Folden-fjordi nyelvjárás.

Ez a Lule-lappmarki területbe tartozik és főbb sajátágaival megegyezik. «A svédországi lapp nyelvjárások» című értekezésben (lásd fent 194 s. köv. lapokon) mint Jokkmokk egyházkerületit ismertettem. Azon rövid idő alatt, melyet Bodöben lappommal eltöltöttem, főleg arra ügyeltem, hogy a hangtani és alaktani különbségeket jegyezzem le.

### Hangtani sajátágok.

Az egyes magánhangzók ugyanazok, mint a jokkmokki nyelvterületen, a mássalhangzók körében azonban több eltérés található. Nevezetesen nem fordul elő sem a *c*, sem a *z* mássalhangzói diphthongus, hanem e helyett *č*-t, illetőleg *š*-t ejtenek. Ugy látszik e dialektusban nincsen teljesen zöngés *g*, *d*, *b* hang sem, legalább nekem úgy tűnt föl, mintha helyettük félig zöngés *k*, *t*, *p* hangzottak volna. Ugyanezt a félig zöngés mássalhangzót hallottam szó elején is többször *k*, *t*, *p* helyett, holott Jokkmokkban csupán ez utóbbiak voltak hallhatók. A szó közepén eredetibb *ng*, *nd*, *mb*-ből származó *gg*, *dd*, *bb* sem teljesen zöngések a Foldenfjordban, hanem úgy mint az egyszerű hangok, ezek is inkább félig zöngéseknek hangzanak. A *š* sem *d's* (*dč*) mint Jokkmokkban, hanem *ts*, sőt a *dd* helyett is *t't*-t ejtenek, pl. *saddē* helyett *sač'tē* «hely» (gen. s. *sajjē*). A szövegekben e kiejtésbeli eltéréseket nem jelölöm, ott a félig zöngés hangok helyett mindig a teljesen zöngéseket írom.

A magánhangzós diphthongusok meglehetősen nagy számmal vannak. Ezek közül az *ie* (*iē* stb.)-t egyszerű *ē*, az *eä*-t *ā* hanggal jelölöm, a melyektől többször nehéz őket megkülönböztetni, a hangsúlytalan szótagokban levő *uo*-t pedig *ū*-val; pl. *rēpi* helyett tehát *rēpi* «róka», *veärält* helyett *vārält* «világ», *ävvo* «öröm» helyett *āvū* stb. alakokat írok.

### Hangváltozások.

A jokkmokki dialektustól a legfontosabb eltérések a következők:

1. Tőszótagbeli *ä* és *ā* a névragozás és igeragozás változó alakjaiban rendszerint *ē* v. *ē*-vé változik; pl. *hässta* «ló»: gen.

sing. *hēsta*; *hāiēma* «lakás»: gen. s. *hēima*; *kāhčēt* «nézni»: praes. s. 1. *kēhčau*. — Ugyane változással találkozunk a qvikkjokki nyelvjárásban is s ez úgy látszik az egész nyugati Lule-lappmarki nyelvjáróterületnek közös sajátága. E jelenség azonban nem szorítkozik pusztán erre a vidékre, hanem igen kiterjedt használatú. Találkoztam vele Karesuandóban is és legrendszeresebben alkalmazták a Pite-lappmak arjepluogi egyházkerületében.

2. A tőszótagbeli *oq* (*oq*, *°q*) a névszóknál az egyes szám comitativusában, a többes számban pedig a nominativust kivéve minden esetben *ō*-vá változik a következő szótagbeli *i* hatása alatt; pl. *koqhte* «sátor»: com. s. *kōtīn*, gen. plur. *kōti* stb.; *č°qrvē* «szarv»; acc. plur. *čōrvit*. — Az igeragozásnál kétféle csoport van. Azon igék, melyeknek infinitivusában a *-t-t a v. e, ē* előzi meg, mint *poqhtēt* «jönni», *oqtēt* «alunni» csak a mult idő egyes sz. 3. személyétől végig változtatják az *oq*-t *o*-vá; pl. *oqtiet* praet. s. 1. *oqtīu*, 2. *oqtī'*, 3. *ōtī*, plur. 1. *otīma* stb. — Azon igék elemben, a melyeknek infinitivusában a *t-t u (ū)* előzi meg, az *oq*-t a jelen idő egyes sz. 3., a plur. 3., a dual. 1., a praeteritum sing. 1. és 2. s a plur. 3. személyében valamint a partic. praeteritiben változtatják *o*-vá; pl. *koqrrūt* «varrni»: praes. s. 1. *koqrrūc*, 3. *kōrru*, plur. 1. *koqrrūp*, 3. *kōrru'*, dual. 1. *kōrrun*, praet. s. 1. *kōrrūc*, 2. *kōrru'*, 3. *koqrrūi*, plur. 3. *kōrrun* stb. — Ugyanezen jelenséggel találkozunk a qvikkjokki dialektusban és teljes rendszerességgel az arjepluogi nyelvjárásban is. Hogy mily terjedelemben él e hangtani tünemény a nyugati lulei területen, azt az idő rövidsége folytán természetesen nem állapíthattam meg.

3. Az *uo* tőszótagbeli diphthongus *ū*, *u*-val, az *uoi* triphthongus *ui*, *ūi*-val váltakozik a ragozás bizonyos alakjaiban; hogy melyekben, azt nem tudtam határozottan megállapítani.

A mássalhangzó-változások terén szintén vannak különbségek ezen és a többi Lule-lappmarki nyelvjárások között. A kiejtésbeli eltéréseket említettük már és ezen alapszik a ragozásbeli mássalhangzóváltásoknál mutatkozó különbség is. Minthogy e dialektusban nincsen *e* és *ɜ* hang, tehát sem *hec* : *hc*, sem *hc* : *c*, sem *ɜɜ* : *cc* változások sem fordulhatnak elő.

A Folden-fjordi nyelvjárás ragozásbeli mássalhangzóváltásait a következőkben tüntethetjük föl:

a) Torokhangok: 1. *kk* : *k̄k̄* (*gg*); pl. *hägga* (*hāk̄ka*) «lélek»,

gen. *hēkka*. — 2. *hkk* : *hk*; pl. *ēohkko* «csúcs», gen. s. *ēohko*. — 3. *hk* : *k*; pl. *lohkot* «olvasni»: præs. s. 1. *lokōu*. — 4. *ññ* : *ñ*; pl. allat. s. *maññai* «után, mögé»: *maññēn* (iness. s.) «után, mögött». — 5. *kñ* : *ñ*; pl. *suokñat* «bújni»: præs. s. 1. *suoñau*.

b) Ínyhangok: 1. *šš* : *š* (erre nincs példám, de bizonyosan előfordul). — 2. *ďď* (*t't'*) : *jj*, *j*; pl. *sadďē* : *sajjē* «hely»; *padďēn* «fönt»: *pajās* «föl». — 3. *čč* : *čž*; pl. *vāčžā* «fal»: gen. s. *vēčča*; *oačžut* «kapni, -hat, -het»: præs. s. 1. *°qčēuw*. — 4. *hēc* : *hē*; pl. *kāhēcēt* «nézni»: præs. s. 1. *kēhēau*. — 5. *hē* : *ē*; pl. *ohēot* «keresni»: præs. s. 1. *oēōu*. — 6. *ín* : *í* (erre nincs példám, de bizonyosan előfordul). — 7. *tí* : *í*, pl. *potíot* «fonni»: præs. s. 1. *poñōu*.

c) Foghangok: 1. *tt* : *đđ* (*t't*): pl. *tuottar* «magas hegység»: gen. s. *tuoddara*; *kodđēt* «megölni»: præs. s. 1. *kottau*. — 2. *htt* : *ht* (erre sincs példám, de bizonyosan előfordul). — 3. *ht* : *t*; pl. *sihtat* : *sitāu* «akarni». — 4. *tt* : *t*; pl. *siñētū* «oldal»: gen. s. *sittū*. — 5. *t* : *d* (*t*); pl. *ēdnē* : *ētnē* «anya». — 6. *ss* : *s*; pl. *pēsset* : *pēsau* «szabadulni»; *nasstē* : *nāstē* «csillag». — 7. *nn* : *n*; pl. *mannat* : *manāu* «menni». — 8. *tn* : *n*; pl. *patni*; *pāni* «fog». — 9. *ll* : *l*; pl. *ēuollat* : *ēuolau* «vágni». — 10. *rr* : *r*; pl. *porrot* : *porōu* «enni».

d) Ajakhangok: 1. *pp* : *bb* (*pp*); pl. *oq̄bba* : *oappa* «húg». — 2. *hpp* : *hp*; pl. *tāhppūt* : *tāhpūw* «odatapadni». — 3. *hp* : *p*; pl. *rēpi* : *rēhpeha* «róka». — 4. *p* : *b* (*p*); pl. *koaptēs* : *koabāta* «várásdob»; *pēbmū* : *pēpmū* «étel». — 5. *ff* : *f* (erre nincs példám). — 6. *vv* : *v*; pl. *āvū* : *āvū* «öröm». — 7. *mm* : *m*; pl. *namma* : *namā* «név». — 8. *pm* : *m*; pl. *jāpmēt* : *jāmau* «meghalni».

Megvan itt ezeken kívül épp úgy mint a többi északi lapp-ságban a *k*-nak a *kt*, *ks*, *kē* kapcsolatban *uh*-ra változása is; pl. *akta* «egy»: acc. s. *ouhtou*; *paktē* : gen. *pāuhtē* stb.

### Alaktani sajátosságok.

#### Névragozás.

Azon rövid idő alatt, a míg a Folden-fjordi dialektussal foglalkozni alkalmam volt, figyelmemet csak a főbb névragozási alakokra terjeszthettem ki.

A névszók töve kétféle: vagy az egész ragozáson végig kéttagú vagy pedig kéttagú alakokkal háromtagúak váltakoznak. E dialektusban, úgy mint általában a lappságban közönségesen a következő esetek fordulnak elő: nominativus, genitivus, accusativus, comitativus, essivus, inessivus, elativus, illativus és abessivus. — Viszonyszókon, névmásokon és néhány kifejezőmódban egyéb esetek nyomai is meg vannak őrizve, de ezekkel most nem foglalkozom.

Mint fentebb láttuk, a szók tömássalhangzója e dialektusban is rendszeres változás alá esik. A kéttagú tövűeknél a mássalhangzógyöngülés és az ezzel kapcsolatos magánhangzói időmértéki változás (l. 173—74. lap) az egyes szám genit., accus., comit., iness., elat. és abessivusában, továbbá az egész többes számban, az egyenlőtlen vagy változó tövűeknél pedig az egyes sz. nominativusában és essivusában lép föl.

A névszókhoz járuló esetragok a következők:

Egyes szám	Többes szám
Nom. —	-', -a'
gen. —	-i, -ī
acc. -u, -w	-it
com. -in, -iń, -ń	-ī
ess. -n	-n
iness. -n	-iń
elat. -s	-is
illat. -i	-it
abess. -ta	-ita

A névmásoknál az egyes szám genitivusában *-n* rag van, az accusativusban a *w* rag *ū*-végű tövekhez járul. Az elativus *s* végzete birtokos személyragok előtt *-st* lesz, az egyes sz. illativusi *i* helyett pedig ugyanekkor *s* (*se*) rag lép föl. — A többes számban a genitivus szolgál comitativusúl is, az essivus pedig megegyezik az egyes számmal.

## Paradigmák.

## Egyenlő (kéttagú) tövek.

	Egyes sz.	Többes sz.
Nom.	<i>hässta</i> «ló»	<i>hēsta'</i>
gen.	<i>hēsta</i>	<i>hēstai</i>
acc.	<i>hēstau</i>	<i>hēstait</i>
com.	<i>hēstain, hēstañ</i>	<i>hēstai</i>
ess.	<i>hässtan</i>	<i>hässtan</i>
iness.	<i>hēstan</i>	<i>hēstain</i>
elat.	<i>hēstas</i>	<i>hēstais</i>
illat.	<i>hässtai</i>	<i>hēstait</i>
abess.	<i>hēstata</i>	<i>hēstaita</i>
Nom.	<i>čalēmē</i> «szem»	<i>čalmē</i>
gen.	<i>čalmē</i>	<i>čalmī</i>
acc.	<i>čalmēu</i> v. <i>čalmiu</i>	<i>čalmīt</i>
com.	<i>čalmiñ</i>	<i>čalmī</i>
ess.	<i>čalēmēn</i>	<i>čalēmēn</i>
iness.	<i>čalmēn</i>	<i>čalmiñ</i>
elat.	<i>čalmēst</i>	<i>čalmis</i>
illat.	<i>čalāmai</i>	<i>čalmīt</i>
abess.	<i>čalmēta</i>	<i>čalmīta</i>
Nom.	<i>mānnū</i> «hold»	<i>mānū</i>
gen.	<i>mānū</i>	<i>mānui</i>
acc.	<i>mānūw</i>	<i>mānuīt</i>
com.	<i>mānuin</i> ( <i>mānuíñ</i> )	<i>mānui</i>
ess.	<i>mānnūn</i>	<i>mānnūn</i>
iness.	<i>mānūn</i>	<i>mānuin</i> ( <i>mānūíñ</i> )
elat.	<i>mānūs</i>	<i>mānuīs</i>
illat.	<i>mānnui</i>	<i>mānuīt</i>
abess.	<i>mānūta</i>	<i>mānuīta</i>
Nom.	<i>johko</i> «folyó»	<i>jokō</i>
gen.	<i>jokō</i>	<i>jokōi</i>
acc.	<i>jokōu</i>	<i>jokōit</i>



com.	<i>jokōin</i>	<i>jokōi</i>
ess.	<i>johkon</i>	<i>johkon</i>
iness.	<i>jokōn</i>	<i>jokōin</i>
elat.	<i>jokōs</i>	<i>jokōis</i>
illat.	<i>johkoi</i>	<i>jokōit</i>
abess.	<i>jokōta</i>	<i>jokōita</i>

## 2. Egyenlőtlen tövek.

Nom.	<i>rēpi «róka»</i>	<i>rēhpeha</i>
gen.	<i>rēpeha</i>	<i>rēhpehi</i>
acc.	<i>rēpehau</i>	<i>rēhpehit</i>
com.	<i>rēpehin</i>	<i>rēhpehi</i>
ess.	<i>rēhpehen</i>	<i>rēhpehen</i>
iness.	<i>rēpehen</i>	<i>rēhpehin</i>
elat.	<i>rēpehes</i>	<i>rēhpehis</i>
illat.	<i>rēpehe</i>	<i>rēhpehit</i>
abess.	<i>rēpehahta</i>	<i>rēhpehita.</i>

Nom.	<i>koaptēs</i>	<i>koabāta'</i>
gen.	<i>koabāta</i>	<i>koabātai</i>
acc.	<i>koabātau</i>	<i>koabātaít</i>
com.	<i>koabātain</i>	<i>koabātai</i>
ess.	<i>koabātan</i>	<i>koabātan</i>
iness.	<i>koabātan</i>	<i>koabātain</i>
elat.	<i>koabātas</i>	<i>koabātais</i>
illat.	<i>koabātai</i>	<i>koabātaít</i>
abess.	<i>koabātata</i>	<i>koabātaíta</i>

## Számnevek.

## 1. Alapszámnevek.

1. <i>akta</i>	8. <i>kakče</i>
2. <i>k<sup>u</sup>okta</i>	9. <i>akče</i>
3. <i>kolōmo</i>	10. <i>lokiu</i>
4. <i>nilēje</i>	11. <i>akta lokī nen v. lokiu</i> <i>jah akta.</i>
5. <i>vihta</i>	12. <i>k<sup>u</sup>okta lokī nen stb.</i>
6. <i>kuhta</i>	20. <i>k<sup>u</sup>okta lohkē</i>
7. <i>kīčau</i>	

30. kolómo lohkē	1000. thuhsan
100. čūohtē	2000. k <sup>o</sup> okta thuhsana.
300. kolómo čuotē	

## 2. Sorszámnevek.

*Vūostas* = első; *nuppāt* = második; *koalmāt* = harmadik; *nālĵāt* = negyedik; *vitāt* = ötödik; *kutāt* = hatodik; *kehčēt* = hetedik; *kauhēāt* = nyolczadik; *auhēāt* = kilenczedik; *lokōt* = tizedik; *vūostas lokī nen* = tizenegyedik; *nubbē v. nuppāt lokī nen* = tizenkettedik; *k<sup>o</sup>okta lokōt* = huszadik stb.; *čuotāt* = századik.

Gyűjtő számnevek: *kuouhtēs* ketten; *kolmos* hárman; *neljes* négyen; *vitās* öten; *kutās* hatan.

Ilyen képzésű számneveket is jegyeztem föl: *k<sup>o</sup>oktakis*, *kolómokis*, *nelĵakis*, *vittakis*, *ku'ttakis*, *kēhčakis*, *kakčēkis*, *akčēkis*, *lohkēkis*; de jelentésükkel nem vagyok teljesen tisztában, gyűjtő vagy szorzó számok-e. Az arjeplusoi dialektusbnm ugyanezen alakok gyűjtő számnevek. Ebben a példában *son takāi tau kolómokisau* «ő ezt háromszor tette», a *kolómokis* szorzó számnév.

Megjegyzendő a következő alak: *thūhsanek*, *thūhsanēkkē* ezren, ezer.

## Névmások.

## Személynévmások.

Ezek a következők: *monno*, *mon* én; *mōdĵa* mi ketten; *mida*, *midĵa* mi; *totno*, *tonno*, *ton* te; *tōdĵa* ti ketten; *tida*, *tidda* ti; *sotno*, *sonno*, *son* ő; *sōdĵa* ők ketten; *sidda* ők.

## Ragozásuk:

	Egyes sz.	Kettős sz.	Többes sz.
Nom.	<i>monno</i> , <i>mon</i>	<i>mōdĵa</i> , <i>moĵi</i>	<i>midĵa</i> , <i>mida</i> ( <i>mid</i> )
gen.	<i>mū</i> , <i>muvva</i>	<i>munnu</i>	<i>mijā</i>
acc.	<i>mū</i> , <i>muvva</i>	<i>munnut</i>	<i>mijāu</i>
com.	<i>muńna</i>	<i>munnuń</i>	<i>mijāń</i>
ess.	—	—	—
iness.	<i>muńna</i>	<i>munnun</i>	<i>mijāń</i>
elat.	<i>musta</i>	<i>munnus</i>	<i>mijās</i>
illat.	<i>muńé</i> , <i>muńi</i>	<i>munnu</i>	<i>midĵi</i>
abess.	<i>mūhta</i>	—	—

Egészen ennek a mintájára ragoztatnak a többi személynév-mások is.

### Birtokos személyragok.

Egyes szám 1. személy: -*m*, 2. -*t*, 3. -*s*; többes sz. 1. sz. -*me*, -*ma*, 2. -*te*, -*ta*, 3. -*sa*, *sā*; dual. 1. és 2. = plur. 1. és 2., 3. sz. -*ska*, *skā*. — Paradigmát nem adhatok.

### Visszaható névmás.

Alakja az egyes szám nominativusában *ēč*, a többesben *ēča*. Csak néhány alakját jegyeztem föl személyragokkal: *ēčat ahčēčē* a te anyád; *ēčas čōivīn* a maga hasában; *ēčasēs* «magának».

### Mutató névmások.

Csak kettőt jegyeztem föl: *tat*, *tāt*, *tata* v. *tahta* «ez», *tōt* «az». Valószínűleg a többi Lule-lappmarkban használatos *tuot* is előfordul. Itt csak ezen adverbialis alakban találtam *tuōnna* «ott». A *tat*, *tāt* névmást a következő alakokban hallottam:

Egyes sz.	Többes sz.
Nom. <i>tat</i> , <i>tata</i> , <i>tahta</i> , <i>tāt</i>	<i>ta'</i> , <i>tā'</i> , <i>taha</i>
gen. <i>tan</i> , <i>tān</i>	<i>tai</i>
acc. <i>tau</i> , <i>tauva</i>	<i>taīt</i>
com. <i>taina</i>	—
ess. —	—
iness. ( <i>tān</i> ), <i>tanna</i> , <i>tannä</i> ,	<i>tain</i>
elat. <i>tassta</i>	<i>tais</i>
illat. <i>tassä</i>	<i>taita</i>
part. <i>tat</i>	<i>taita</i>

Ezen alakok közül az egyes sz. inessivusa, elativusa és illativusa adverbiumként használatosak «itt v. ott, innen v. onnan, azért, ide v. oda» jelentésben.

A *tōt* névmásnak csak többes sz. nominativusát jegyeztem le *to'*, *tō'* és *tōa* alakban. Azonkívül mint adverbium használatos *tōgnna* (inessiv.) «ott», *tohku* (prolativus) «oda» jelentésben. Ragozása egyébiránt valószínűleg olyan mint a *tat* névmásé.

## Kérdő és visszahozó névmások.

Ezek közül csak a *kē* és *mī* «ki, mi, a ki, a mi» névmásokat jegyeztem föl. Mint adverbium egy *ko-*, a magyar *ho-* tőnek megfelelő névmás is él. A *kē*-t a következő alakokban hallottam.

Egyes sz.	Többes sz.
Nom. <i>kē</i>	—
gen. <i>kēn</i>	<i>kei</i>
acc. <i>kēu</i>	<i>keit</i>
com. <i>keina</i>	—
ess. —	—
iness. —	—
elat. —	—
illat. <i>kēsi</i>	—

A *mī* ragozása:

Egyes sz.	Többes sz.
Nom. <i>mī</i>	<i>ma'</i>
gen. <i>man, manna</i>	<i>mai</i>
acc. <i>mau, mavva</i>	<i>mait, maitē</i>
com. <i>maina</i>	—
ess. —	—
iness. —	—
elat. <i>maste</i>	—
illat. <i>masā</i>	—

A *ko-* névmásnak adverbialis alakjai: *konno* «hol, a hol», elat. *kosto* «honnán, a honnan», *kosō* «hová, a hová»; *kokto* v. *kouhto* «hogyan».

A *kuhte* «a ki, a mi» névmás valószínűleg szintén előfordul. A quikkjokki dialektusban följegyeztem a kérdő *kuhtes* «melyik?» és *koqbbās* «melyik» a kettő közül) névmásokkal együtt.

## Határozatlan névmások.

A következőket jegyeztem föl: *ēča*, plur. *ēčata* v. *ēčasa* «más»; *nākin* «valamely, némely»; *muhtēm* «némely, némi, vala-

melyes»; *sábma* «ugyanaz»; *aktak* «valaki», *ī* . . *aktak* «senki»; *mī-ke* «valaki, valami»; *ī* . . *mī-ke* «senki, semmi» (acc. *maitek*); *kuhtik* «mindegyik»; *ētna*, *ētnak* (comp. *enēp*) «sok, sokan»; *mo-addē*, *moadda* (*moattē*, *moatta*) «sok»; *tiuna*, *tiun* «minden»; *kaiik* *tiuna* id.; *tiun kāihka* id.; *jūoka* «valami» (acc. plur. *j<sup>o</sup>oiētā*).

## Igeragozás.

Az igékhez járuló személyragok a következők:

	1. Jelen időben	Multi időben
Sing.	1. <i>-u</i> ( <i>w</i> )	<i>-(i)u</i> ( <i>iw</i> )
	2. <i>-'</i>	<i>-(i)'</i>
	3. <i>-</i>	<i>-(i, ī)</i>
Dual.	1. <i>-in</i> , <i>-n</i>	<i>-(i)ma</i>
	2. <i>-pihttē</i> , <i>-ppēt</i> , <i>-hpē</i>	<i>-(i)ta</i>
	3. <i>-pa</i>	<i>-(i)ka</i>
Plur.	1. <i>-p</i>	<i>-(i)ma</i>
	2. <i>-pihtit</i> , <i>-hpit</i>	<i>-(i)ta</i>
	3. <i>e</i> , <i>i</i>	<i>-(i)n</i>

1. *Vaddēt* «adni» ragozása:

	Jelentő mód.	
	Jelen idő	Multi idő
Sing.	1. <i>vattau</i>	<i>vaddiw</i>
	2. <i>vatta</i>	<i>vaddi'</i>
	3. <i>vadda</i>	<i>vattī</i>
Dual.	1. <i>vaddin</i>	<i>vattīma</i>
	2. <i>vaddapihttē</i>	<i>vattīta</i>
	3. <i>vaddapa</i>	<i>vattīka</i>
Plur.	1. <i>vaddap</i>	<i>vattīma</i>
	2. <i>vaddapihtit</i>	<i>vattīta</i>
	3. <i>vaddi</i>	<i>vaddin</i>

	Potentialis	Conditionalis
Sing.	1. <i>vattičau</i>	<i>vattaliu</i>
	2. <i>vattiča</i>	<i>vattali'</i>
	3. <i>vattič</i>	<i>vattali</i>

Dual. 1. <i>vattičín</i>	<i>vattalima</i>
2. <i>vattičippē</i>	<i>vattalita</i>
3. <i>vattičín</i>	<i>vattalika</i>
Plur. 1. <i>vattičép</i>	<i>vattalima</i>
2. <i>vattičihpit</i>	<i>vattalita</i>
3. <i>vattiči.</i>	<i>vattalin</i>

## Imperativus.

Sing. 2. <i>vattē</i>	Dual. 2. <i>vaddē</i>
3. <i>vaddes, vaddus</i>	3. <i>vaddeska</i>
Plur. 1. <i>vaddet</i>	
3. —	

De az imper. helyett potentialis is állhat: *kalle moqi vattičín adjunk ketten; vülhkičén mōdda írta menjünk el ketten!*  
A *koqrrūt* «*varrni*» ige ragozása:

## Indicativus.

	Præsens	Præteritum
Sing. 1.	<i>koqrūw</i>	<i>kōrrūw</i>
	2. <i>koqrū'</i>	<i>kōrru'</i>
	3. <i>kōrru</i>	<i>koqrūi</i>
Dual. 1.	<i>kōrrun</i>	<i>koqrūima</i>
	2. <i>koqrrūpihtē</i>	<i>koqrūita</i>
	3. <i>koqrrūpa</i>	<i>koqrūika</i>
Plur. 1.	<i>koqrrūp</i>	<i>koqrūima</i>
	2. <i>koqrrūpihtit</i>	<i>koqrūita</i>
	3. <i>kōrru'</i>	<i>kōrrun</i>
	Potentialis	Conditionalis
Sing. 1.	<i>koqrūčau</i>	<i>koqruliu</i>
	2. <i>koqrūča'</i>	<i>koqrulí'</i>
	3. <i>koqrūč stb.</i>	<i>koqrulí stb.</i>

## Imperativus.

Sing. 2. <i>koqrū</i>	3. <i>kōrrus</i>
-----------------------	------------------

Több személyt nem jegyeztem le.

Participium præsentis: *vaddē* «adó»; *mannē* «járó»; *koqrrū* «varró», *toalévū* «vezető». — Partic. præteriti: *vaddam*, *mannam*, *kōrrum*, *toqlévum*.

A *lē*-ige ragozása.

Præsens.	Præteritum.
Sing. 1. <i>läu</i> , Fold. <i>lqu</i>	<i>liddiu</i>
2. <i>lē'</i>	<i>liddi'</i>
3. <i>lǟ</i> , <i>lä</i> , <i>lē</i> , <i>le</i> , <i>-l</i>	<i>lij</i> , <i>li</i>
Dual. 1. <i>lēn</i>	<i>līma</i> ( <i>liddin</i> Qvikkj. ?)
2. <i>lehpe</i>	<i>līta</i>
3. <i>läpā</i>	<i>līka</i>
Plur. 1. <i>lep</i>	<i>līma</i>
2. <i>lēhpit</i>	<i>līta</i>
3. <i>lǟ</i> , <i>lē</i>	<i>liddin</i>

Más alakokat nem jegyeztem föl.

## A tagadó ige ragozása

Præsens.	Præteritum.
Sing. 1. <i>iū</i> ,	<i>ičciu</i>
2. <i>i'</i>	<i>ičci'</i>
3. <i>ī</i> , <i>i</i>	<i>ičcī</i> , <i>ičci</i>
Dual. 1. <i>ān</i>	<i>ičcīma</i>
2. <i>āhpe</i>	<i>ičcīta</i>
3. <i>āpā</i>	<i>āikū</i>
Plur. 1. <i>āp</i>	<i>ičcīma</i>
2. <i>ēhpit</i>	<i>ičcīta</i>
3. <i>ā</i>	<i>ičcīn</i> , <i>ēcīn</i>

Az adverbiumok, postpositiók, particulák és conjunctiók tárgyalását a kevés adat miatt abbahagyom és áttérek a qvikkjokki nyelvjárásnak néhány szóval való jellemzésére.

## 2. A qvikkjokki nyelvjárás.

Ez közel áll a foldenfjordi dialektushoz, de azért több tekintetben különbözik is tőle, mind a mellett, hogy mint már a bevezetésben is említettem, e két nyelvjárásvidék eredetileg egészen egy és ugyanaz volt. Idő folytán azomban egyes sajátosságok fejlődtek ki

a Folden-fjordiak között, melyek az östelepen, Qvickjokk vidékén nincsenek meg. Így Qvickjokkban, a többi Lule-lappmarki nyelvjárásokkal teljesen megegyezően, ismeretlen a *c*-ből vált *č*, a *z*-ből vált *ž*, hanem a *c* és *č*, a *z* és *ž* között pontosan különbséget tesznek.

Megegyezik azonban a qvickjokki a Folden-fjordival azon nevezetes hangtani jelenségben, a melyet főntebb tárgyaltunk, hogy a név- és igeragozás egyes alakjaiban az *oa*-ból *ō*, az *ä*-ből pedig *ē* lesz.

Alaktanilag, a mennyire a kevés adatból megítélhetem, alig van valami különbség a két tájszólás között. A személynévmások Qvickjokkban inkább rövidebb *mon*, *moi*, *ton*, *toi*, Foldenban inkább hosszabb *monno*, *mōdda* stb. alakjukban használatosak. — Az egyes szók és ragok a végzete helyett Qvickjokkban *e*-t mondanak; pl. *akte* «egy», *koqrūime* «varrtunk», *koqrūite* «varrtatok» Folden-fjordii *akta*, *koqrūima*, *koqrūita* stb. helyett.

## I. Foldenfjordii nyelvmutatványok.

### 1.

*monno kuocatam muorit a fákra mászom.* — *poatam vuolus muoras lejövök a fáról.* — *muotta kahčča vuolus muoras a hó lehull a fáról.* — *lasta le ruotnat a levelek zöldek.* — *mōdda kuouhtēs važžin sijätai mi ketten haza megyünk.* — *totna vaččali' irita, jus to' olmuča' vaččali' irita te elmennél, ha azon emberek elmenének.* — *son vadda muñe j<sup>o</sup>oiētā* ad nekem valamit. — *muñna lā nījēpē van késem, nálam a kés.* — *son hoallā muñña* (v. *mujña*) velem beszél. — *mānna le japmam; ēdnē čirru mānau* a gyermek meghalt; az anya siratja gyermekét.

Jegyzetek: *kuocatet* vb. frequ. «mászni» | *ruotnat* «zöld» praedicativ alak; attrib. alak: *ruotna* | *sijēta*: *sijta* «lapp falu (olyan hely, a hol két-három sátor van együtt)»: all. sing. *sijätai* «haza» | *čirru* (recte: *čirru*?) «siratja»; közönségesen = «sír».



## 2.

*Kauānu Faltan aktak, mī mahtta spōvvat? — Tān ī Faltan aktak kāunu, mī mahtta spōvvat (spō<sup>u</sup>vvat), men Ūfoqhtan kāuenu, ma' mahtti spōvvat.*

«maina ta' spōvvi?» — «im mon tau tietē, maina ta' spōvvi, men toluš vārälten atnēn koabātau.»

«mī lā koaptēs?» — «lā tat littē, maina noajātu. halava kuhkqk sēhkē, il'a jorhpuk.»

«maitē spōvvati almača?» — «te maitē ēcā sihti spōvvatet, tavva spōvve. jus lā aktak skipās, te v<sup>u</sup>elēke n<sup>o</sup>ajātai ja kulltalet tanna, jus kalēke varrosmuvvqt.»

«kouhto n<sup>o</sup>ajētē v<sup>o</sup>ojēnū at tat kalākā varrosmuvvqt?» — «v<sup>o</sup>ojēnā ko tannā-l n<sup>o</sup>ajētūmen tāit ilmē nīrit.»

«Van valaki Folden-fjordban, a ki tud jósolni?» — «Itt Foldenben senki sincs, a ki tud jósolni, de Ofotenban vannak, a kik tudnak jósolni.»

«Mivel jósolnak azok?» — «Én nem tudom, mivel jósolnak ök, de a hajdani világban varázsdobjuk volt.»

«Mi az a varázsdob?» — «Edény az, a melylyel jósolnak. Majdnem hosszúkás féle, nem gömbölyű.»

«Mit jósoltatnak az emberek?» — «A mit maguk akarnak jósoltatni, azt jósolják. Ha valaki beteg, elmennek a táltoshoz, hogy meghallják ottan, vajjon meg fognak-e gyógyulni.»

«Hogyan látja a táltos, hogy az meg fog gyógyulni?» — «Látja, a mint éppen jósol, a túlvilági dolgokat.»

Jegyzetek: *spōvvat* «jósolni» = sk. *spá, spå* | *koaptēs* : *koabāta* «varázsdob»; *noajētut* (*noaitūw*) «jövendőt mondani, varázsolni»; *sēhkē* (*sēhkē*) = -féle, -szerű (casusaiban: iness: *sēhken* «között», illat. *sāhkai* «közé» | *varrosmuvvqt* «meggyógyulni» | *kouhto* = *kokto, kokte* «hogyan» | *ilmē* : *ilmē* «világ» | *nīra* «ember», ebben: *ilmē n.* «túlvilági ember, lény».

## 3.

«Konno tidda orrūpit kācū jakēu?» — «midda orrūp sijttan, mu'tti manātip t'onna-tanna reinei mañēn ja orrūp koqivui paihkēn. kēsēn johtēp vārit, men tālvēn orrūp vuoutiñ.»

kitān (ketān) lahppi reiña čōrvit, kēsēn šatte sijā čōrvē vuora-  
čis mānūs kitta jūli mānnui.

«Hol tartózkodtok egész esztendőn át?» — «Mi a tanyán tartózkodunk, néha ide-oda járunk a rénszarvasok után és nyirfás helyen tartózkodunk. Nyáron hegyekre költözködünk, de télen lombos erdőkben maradunk.

Tavasszal a rénszarvasok elvesztik szarvaikat, nyáron megnőnek a szarvaik április hónaptól kezdve egész június hónapig.

## 4.

«mī lā tū namma?» — «Vadnēm Antares lā mū namma. mū toluč ahčēē lā koddūm tiuriu, kēn namma li vaddnēm ja tasta °ažžun vaddēt naptas namāu.»

«Mi a te neved?» — «Vadnem Antares (Hód András) az én nevem. Az én ösatyám egy állatot ölt meg, a melynek a neve hód volt és ezért adhatták (neki) a melléknevet.»

## 5.

*Maste jauēli, att ulmuča lē mānūn.*

Aki lidđin muhtēma ulmuča. ta sihtin sirādet ja mānnū-tihpē lij. v'erētīn tāita, at mānnū kalhkai kāhtūt, atta mahtte puorēput sirādet. mānnū icēi sitā kāhtūt (icēi kātū). te vāčēi akta ja anī tarēvē-kouhpačau ja kalhkai tarāvat mānūw, at ī kalhka čōukat. te tāhpui ēhča mānnui aktan tarēvē-kouhpočīn ja taina, maina kalhkai tarāvat mānūw. ja tat rājēs jauēle, at ulmuča le mānūn.

*tahta lē supčas toluš rājēs.*

Jegyzet: E mese a lpS. szövegek I. kötete 78. lapján közölt mesének átdolgozása. Fordítását lásd ott.

## 6.

## Stalēpi ja rēpi (rēpi).

Toluš vārāalten akte kotti stalēpi reiṅau pēbmūn ēhcases olókūn t<sup>o</sup>ddaren ja porrom li muhtēmau jāpma korūtes ; tau muhtēmau tiptī jalākaiṅ. āvūtalai rēktaka ja manāi kuhkēpu. son sitāi kauānat vāllom-sājjiu ēčas tievva čōiviṅ ja sitāi ohčot enēpu' olókun ātnamen, tata očōi ja očōi (vūlki ja vūlki), mān ičēi kāuna nākin sējjiu, konno kalkkai v<sup>o</sup>oiṅtetet. te ālhki vitē nālākūt. te pōti mujōtūi, at son ani muhtēmau sūbma sējjiṅ at porrot. tat vaččai tohku, konno son kalkkai porrot kauānat, mān ičēi kauna maitek (maitek), tē porōi muhtēm rēpi tau p<sup>o</sup>oitēs stihkeu tat sājjes. rēpi kauni stalhpē porromusau ja porōi ja kuottadi kaik tiuna mähčēai. tē kačāt stalēpi rēhpehes : «mait ton vielāja poro?» — rēpi jquālā : «no, monno porōu p<sup>o</sup>oitēs stihkeu.» — «konno vielājam le tau kauānam?» kačāt stalēpi. — «tōgnna akta hāssta jalākaj, kokto ton tavva v<sup>o</sup>inā», — jauālā rēpi, «te mon čuolāstiu hēsta olhkučis stihkiu, men ičēi son sitā vaddēt : te son č<sup>o</sup>žžili ja v<sup>o</sup>elleti paddēli tan sittū, kosto monno lau stihkiu čuolāstam.» stalēpi lij so nālākūmen, ko son lij lahpan ēčas porromuhau, te jauelai rēhpehe : «ihkap monno ai vaččau tohku ja ai vallhtau stihkeu tassta?» — rēpi jauālā ; «vaččē par vielājam!» — tē stalēpi suoṅai hēsta sisā ja kāskēsti son hēsta čor-pāllai ēčas pānij, hāssta č<sup>o</sup>žželi ruvva pajās, men rēpi kūočati stalhpē maṅēn so s<sup>o</sup>ojāma ja lij so āvūn. hāssta vūlhki ruvva kūohčat ja stalēpē stāhkar tāhpui sū čor-pāllai ja tanna son kahčahi. ičēi son astūw<sup>o</sup> aččui olhkus pānit<sup>o</sup> ažžūt. te sotno ollu lij forrūtas (knūhpa sinnā). te kūohčali rēpi sijētūi stalhpē ja te ča'imai suṅe. «manna v<sup>o</sup>olhkā vielājam sījētai, jauālā sotno?» — «im mon tietē «kērēs vielājam, maṅna hāssta v<sup>o</sup>olāka sījētai (v. maṅna hāssta sījētai v<sup>o</sup>ulākā)», jauālā stalēpē ; «monno lokōu čalmij nāsiti, men juolhki čihčastau šelmā (šielma) v<sup>o</sup>ossti.»

Jegyzet : E mese fordítása a Qvigstad «Lappiske eventyr og folkesagn» (Kristiania 1887) gyűjteményében Ulven og rāven ezímen megjelent mesének.

## A farkas és a róka.

A hajdani világban egy farkas megölt magának egy rénszarvast eledelül künt a hegységben és némelyest evett a megholt testből; a többit ott hagyta fekünni. Hát örült nagyon és tovább ment. Nyugvóhelyet akart keresni a maga tele hasával és többet akart keresni künt a földön. Ez keresett és keresett (ment és ment), de nem talált semmi helyet, a hol pihenhessen. Ekkor ismét kezdett éhezni. Aztán eszébe jutott, hogy ő neki van valamije enivaló ugyanazon a helyen. Odament, a hol enni valót kellett volna találnia, de nem talált semmit sem. Hát valamely róka elette azt a kövér falatot arról a helyről. A róka megtalálta a farkasnak eledelét s megette és mindent elvitt az erdőbe. Hát kérdezi a farkas a rókától: «mit eszel, testvér?» — A róka azt mondja: «no, én kövér darabot eszem.» — «Hol találtad azt testvérem?» kérdezé a farkas. — «Amott egy ló fekszik, a mint te azt látod» — mondja a róka — «aztán én levágtam a ló külsejéből (czombjából) egy darabot, de nem akarta odaadni; aztán fölkelt és ráfeküdt arra az oldalra, a honnan én azt a darabot levágtam.» A farkas olyan éhes volt, mivel eleresztette a maga eledelét, hát azt mondta a rókának: «talán én is odamegyek és én is elveszek abból egy darabot?» — A róka azt mondta: «menj csak bátyám!» — Ekkor a farkas odabujt a lóhoz (tkp. a lóba) és a fogaival bele harapott a lónak czombjába. A ló hamar fölkelt, a róka pedig csöndesen a farkas után futott és nagyon örült. A ló gyorsan elszaladt és a szegény farkas a czombjához tapadt és ott lelógott; nem ért rá a fogát kiszabadítani, tehát egészen benne volt a bajban (kelepczében). Ekkor a róka a farkas mellé szaladt és mosolygott rá: «miféle helyre mész, testvérem?» — mondja ő. — Én nem tudom, kedves öcsém, miféle helyre megy a ló, mondja a farkas; én a szemeimmel a csillagokat olvasom, a lábaimmal küszöböket rugdalok.

## 7.

*Kullu akta sapsmē pōhten rēvvāra sū häiēmai ja koddin varāka tiun ulmučit ja kūotin ouhtou, mait kalēkin vāžža-tōalēvūn. tan ulmuča namma lij Āhti. te toalvui tait karējelit muhtēm čohko nalā ja anī pēssē-lōakau (v. lōkau) owōtolin, māiña owōtolin vāčēi, te karē-*

jēle čuovvu mañēt. te pōti muhtēm vārē nalā, te kohčui karžjēlit kuh-tik pēssukau čuollet ja kohčui potiot ja čanāti akti tiun kähkai ja te č<sup>o</sup>ičkālin tassta. te pōhtin varrē-rabātai, no te hoajēkoti pēssē-lōgkau paddēl pāuhtē ja kohčui čovvūt, kosō son č<sup>o</sup>ojēkā. te v<sup>u</sup>elēkin toqrrētet pēssē-lōgkau ja te pōhtin pāuhtē v<sup>u</sup>ollāi ja tassā tiuna jā-matin. kolōmo pēssin pēllē-hēkkāñ.

na te vülki Āhti toālāvū sijātai ja supčasti, mait son tahkam. ja to kačātīn: «mait ton lā tahkam?» te supčasti, at: «tijā hēkkau liddīu varājelam karžjēlis. ta v<sup>u</sup>elēkin itēs tohku kēhčačūt, jus la sat-nēs. te v<sup>o</sup>iēnin toa, at satnēs lij. te liddīn kolōmo karžjēla vēssū, te joulīn taha karžjēla: «jus liddīn tau tiehtēt, te liddīn tū koddēt lanka.» tōt jaulai: «tāla kalākapihitit palhkau <sup>o</sup>ažžut.» te č<sup>o</sup>okki si-jāu <sup>o</sup>ajāvai ja no te jāpmin. tannā lē utnais rāžžai (rāddai) jalā-kahimē tauhti. tan pauhtē namma-l karējēl-paktē ja tāt paktē lē R<sup>u</sup>otna vūonan.

Hallatszík egy lapp(ról szóló történet), rablók jöttek a laká-sára és majdnem minden embert megöltek és egyet meghagytak, a kit útmutatóul (tkp. vezetőül) akartak használni és ő ajánkozott (kész volt) kalauzúl. Ennek az embernek a neve *Ahti* volt. Hát a karjeleket egy csücsra vezette és volt egy nyírfafáklyája maga előtt a mivel elől ment, aztán a karjelek hátulról követték. Hát eljött egy hegyre, és megparancsolta a karjeleknek, [hogy] mindegyik vágjon egy fűzvesszőt s parancsolta, [hogy] fonják meg, aztán ösz-szekötötte valamennyit és elkoresolyáztak (hókoresolyán) onnan. Eljutottak egy hegy szélére (meredek részére). No [itt] lehajította a nyírfahéjfáklyát a sziklán és parancsolta, hogy kövessék, a merre ő koresolyázik. Hát elindultak követni a nyírfahéjfáklyát és aztán leestek (tkp. jöttek) a szikla alá és ott mind meghaltak. Háromban maradt még egy kis élet (tkp. fél életben maradtak).

No ekkor *Ahti* kalauz elment a faluba és elbeszélte, mit cse-lekedett és azok kérdezték: «mit tettél te?» Hát azt mondta: «a ti életeteket mentettem meg a karjelektől». Ezek reggel odamentek megnézni, vajjon igaz-e. Hát látták azok, hogy igaz. Három karjel még életben volt és azt mondták ezek a karjelek: «ha ezt tudtuk volna, tégedet régen megöltünk volna!» Ez azt mondta: «most meg fogjátok béreteket kapni!» Avval fejükbe szúrt és no aztán

meghaltak. Ott feküsznek csontjaik mai napig. Ennek a sziklás hegynek a neve karjel-hegy és e hegy a Skjärstad-fjordban van.

## II. Qvikkjokki nyelvmutatványok.

### 1.

*Koktes mon vuinau, almač lã mãnũn.*

*Akti lidin kalle almača. ta' sihtin suolätit ja lei mãnũn-tip. tã almača v<sup>o</sup>orëtin, atte mãnũn kalhkai kãhtüt, vai puorëput suolätit ožžu. valla mannũ ičëij kätũ. ja te vülhkij akta tarëvë-kakkain, maina kalhkai mãnũv v<sup>o</sup>oiëtat, vai i tãt kalhka čuoukat. valla tãt tãhpui aktan tarëvë-kakkain, maina son kalhka mãnũv v<sup>o</sup>oiëtat ja tat aikës čohkkoha mãnũn.*

J e g y z e t : Lásd lpS. szövegek I. köt. 78. lap.

### 2.

*Mon kalhkau supcastët kũuras svaiënasa jah stãlũ pirra.*

*Tuluč aikën ku lidin ëtna stãlũ, lãi nũorra olmoj, mi vülhki stallui svãinan. tat olmoj kehthu iëčas kũuras. tẽ vülhkij stallũ aktan svaiënasin v<sup>o</sup>opmai mũorait viežžat. valla stallũ ičëij akšũw anë mañën, valla anë pattũ, maste nuppiu këciu palhkëstë pajõs mũora pirra ja nouh kësi ja vërhtij mũoraw vũolus aktan r<sup>o</sup>ohccasin. te jqualã svãinas stallui: «ton, kut lã mëskap mũhste, k<sup>o</sup>ottã kërrikau ja mon, kut le kũuras, kalhkau k<sup>o</sup>oddët r<sup>o</sup>ohccasau (mãddakau).» ja nou kësi stallũ sõ<sup>o</sup>rvai aktan ouhsij ja r<sup>o</sup>ohccasin, valla svãinas čohkkitij mãddaka nalã ja tiptij stãlũw aktu këssët. ku põhtin häižmai, te li stãllũ pivvasin (te kolhkoi pivãs stãlũ mũotũs). te svãinas jauälã: «vuinã-k man kũuras lãu mon? mon iu pivãstuvã ihke mon maddakau këssiu (këssiu) ja ton mĩj kërrikau këssi', ton pivãstuvã.»*

*te alhki stallũ uššutit (ãjãhtallat), kokte son kalhka svaiënasau koddët. te kohëui vellitit k<sup>o</sup>ossë-tohpoi ja piejai puorëmus ogtãta kait. valla svãinas ičëij vellete sãññkai, mãn piejai mũorau (jorhpu kau) kopëosa v<sup>o</sup>ollai ja kopëoti, ja kirhkëu piejai qivë-vuolë nalã ja*

ēs sūoņa sēnka v<sup>u</sup>ollai. te kohčui stallū k<sup>u</sup>okte iēčā stālu vėhkėtit, vai kalėkin koddėt svaiėnasau ijān. te pōhtin ta kolōmo stālu ijān ja kuhtik anī stūorra r<sup>u</sup>ouētē mēhčėrau ja alėkin cabmit kaiāhkā fāmust tau kirhkėu, mait jāhkkkin lei svaiėnasa °qivėvė, jut tollo-čūona hālėhtin (ōšsun) pajās. te jaulin stālū iēčas kaskan: «te lep koddom tau kėuras svaiėnasau.»

ko itiet sattai, te č<sup>u</sup>ožžili svāinas ja vūlhkij stālū almāčitā, (almači lusā). te alvahtuvvin stālū, jut ij lem japmam ja kahčėn jus le puora'kit oatām. te jauālā svāinas: «ēčān otiu pūorakit, mān lāfēs č<sup>u</sup>oggī k<sup>u</sup>okti, kolėmi °qivėu.» te jaulin nuppė stālū svaiėnasa p<sup>o</sup>gnntū radđat svaiėnasau īrin, juhte tāt ij pūorahkau takū tidđai. te jauālū stallū svainasi v<sup>u</sup>olėkit īrit, valla svāinas jauālū: «im mon vūlhkė (v<sup>u</sup>olhkė), outol ko mon palhkau °qžžūw.» te viečcai stallū k<sup>u</sup>okte kistū svaiėnasa auotoi ja kačai: «k<sup>o</sup>appau tāist kistuist sitū ton pālāhkan?» nubbė lei čāppa kistū silhpast ja nubbė kistū lei mūoras. te svāinas lājhkui silāpa-kistūw ja sitai taw. te pōti kahttū ja sėiėveli m<sup>o</sup>orra-kistū nalū ja kohčui svaiėnasau valltėt tau. tatt li tēvas pietnikis, valla tatt silēpa-kistū lei tēvas tolōst. jus lij svaina tau valltam, te lij iēčas p<sup>o</sup>alltam.

Jegyzet: E mese a lpS. szöv. I. köt. 88—90. lapon «Kiäura svājėnasa ja stāluo pirra» cz. mesének átdolgozása. Fordítását l. egyanott.

HALÁSZ IGNÁCZ.

A magyar szókinsz eredetéhez — szóegyezési adatok — (l. NyK. XX, 147 sk.)

M. imeg, ing (v. ümög, üng) «indusium, hemd.» — A mongolból magyarázza, szófejtéssel (üm-eg) Bálint (Párh.), vele szembe állítván: mong. ümös-, ömös-, (üm-ös-), «magára venni, fölölteni» meg: ümöd «nadrág». Sőt még a mandsu umjesun «öv, gürtel» szót is foglalja hozzá; «a gyökértelem a körülvevés, övedzés» levén. Mint kész szó, mely alakilag nem nagyon távol esik az ümög-től, s egyszersmind ruha-félének megállapodott elnevezése, legjobban ajánlkozik mg. ümöd «nadrág»; nem is szükséges, hogy ez még az ümös- «induere» igével egybe tartozzék (Kowalevski szerint különböznek alapvocalisukban: ümüdüin, ümüdü «pantalon, chausse» és

*emüs-* «induere»). Még kevésbé kell a mandsu *umijesun*-t «gyök-értelem» szerint a mg. *emüs-* igével összeférteni.

De a török ségben is van, a mi a m. *ümege*-vel egybevetethető; ugyancsak «indusium» jelentésű szó: oszm. *gömlék*, kaz. tat. *külmäk*, csag. *köjnek*, alt. *künäk* (kodom. *künnäk*). Eredetibb az *l* és *m*-vel való alak, a melyből *m-n*-en át (\**kümnäk*) a csupa *n*-es lett. A mi a m. *ümög*-vel való alaki egyeztetést illeti, ez, elfogadva hogy a tör. szónak kezdő *k*-ja nyomtalanul elveszett, legkönnyebben úgy esnék meg, hogy a kaz. tat. *külmek*-féle alak a magyarba átvéve úgy lett *kümek* (ill. *'ümek*)-vé, mint pl. *szeme* az ugor *selme*-ből. Vámbéry (Magy. ered. 308) a t. *külmäk* (e h. *kümläk*), *künäk* szót «induere»-féle igéből származtatja, t. i. *kij* (*gij*)-től, olyformán, hogy *kijim* (indumentum) a *küm*-nek felelne meg, vagy *kümläk* épen = *kijimlik* volna. De figyelembe veendő a hangalaki különbség, mely több török dialectusban mind a kétféle szóban mutatkozik: oszm. *gömlék* és *gij-* (refl. *gijin-*) «induere», alt. *künäk* (e h. *kümnäk*) és *kij-*, kaz. *külmäk* és *kej-*; kazáni *kejem* «öltöny, ruha» *kejemenek* (= *kijimlik*) öltönyre való, stoff zu einem kleide» — Megjegyzendő a tör. «ing» szónak (*kümläk*) különösen eltérő alakja a *c s u v a s*-ban, t. i. *kibä* «ing»; mert mégis csak ez lehet a specialis jelentést is tekintve, mása a *kümläk*-nek, s nem Munkácsi sejtelve szerint (Nyelvör XIII, 263) a *csuv. jim*, mely «gatyát» jelent; ha ez legalább még *jimä* volna, inkább vehetnők föl hajdani *jimel*-féle alakját. A szókezdő *k:j* változást meg, úgy látszik, a *csuv. nyelv* csak *ka*-val kezdődő tör. szókon mutatja: *kar* hó, *kan* vér, *kanat* szárny = *jor*, *jon*, és (*jonat*-ból) *sonat*. Másrészt *kibä* amúgyis *kibäk*-féle alakra utal, meg közvetlenül előző *kimä*-ből válhatott (vö. *amış* anyja: *abaj* anyám, *abu* anyád).

Van azonban a m. *ümög* szó eredetére nézve még egy harmadik lehetőség; mint kész szó megfelelhet neki ez a mongol szó: *ürmüge* gyapjuszövet (Kov. 589. «tissu de laine, drap grossier»; Schmidt 74 c. *örmüge* «grobes graues tuch»). S csakugyan, alak tekintetében, ez még a legjobban fér össze a m. *ümege* (*ümege*)-vel, a mely mindössze csak az *rm* csoportot egyszerűsítette *m*-vé. A mi meg a jelentést illeti, a «ruha-anyag (kelme)»-féle értelem «bizonyos formájú ruha»-vá való szorosbitása semmivel sem nehezebb, mint egy «bizonyos rendeltetésű ruha»-féle értelem más ilyennel való fölcserélése.

B. J.



## A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

**NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK.** Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXI. köt. 1862—1890. Ára kötetenként. II—X-ig 1 frt 50 kr., XI-től fogva . . . . . 3 frt.

**NYELVEMLÉKTÁR.** Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1874—86. 8-adrét.

I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Cod. Közzéteszi: Volf Gy.

II. kötet. Weszprémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: Volf Gy.

III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: Komáromy L. és Király P.

IV. V. kötet. Érdy C. Közzéteszi Volf Gy.

VI. kötet. Tihanyi C. Kazinczy Codex. Horvát Codex. — VII. kötet. Ehrenfeld Cod. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. kötet. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulesár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömör C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. kötet. Feszetics Cod. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolci töredék. — Közzéteszi Volf Gy.

Ára kötetenként 2 frt.

**RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Kinyomatta Toldy; a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. . . . . Ára 6 frt.

**RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.

**CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.

**UGOR FÜZETEK.** Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatványok. 1879. Ára 60 kr.

II. sz. Zürjén nyelvmutatványok. Közl. Budenz J. s Halász I. 1180. Ára 60 kr.

III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.

IV. szám. Máté evangélioma moksa-mordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. . . . . Ára 60 kr.

V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatványok és nyelvtanulmányok I. 1884. . . . . Ára 60 kr.

VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Lule- és Pite-lappmarki nyelvmutatványok és szótár 1885. . . . . Ára 1 frt 20 kr.

VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Jemtlandi lapp nyelvmutatványok. 1886. . . . . Ára 60 kr.

IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvmutatványok. 1887 . . . . . Ára 1 frt 20 kr.

- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZÉK Erdősitől Tsétsüig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta T o l d y F. 1866. Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál 1864. . . . . Ára 2 frt.
- MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz J. 1873—81. Ára 5 frt.
- A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor 1872. . . . . Ára 1 frt.
- A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. 1873 Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVUJITÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. 1873. . . . . Ára 1 frt.
- KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- SIMONYI ZS. A magyar kötőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete. I. kötet. (A mellérendelő kötőszók.) 1881. . . . . Ára 1 frt 20 kr. II. III. köt. (Az alárendelő kötőszók) 1882—83. . . . . Ára 2 frt 70 kr.
- KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 1875. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 1876. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 1877. Egy-egy füzetnek ára . . . 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár. I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 21 frt 65 kr. — IX. köt. 1881. Ára 3 frt 20 kr. — X. köt. 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt. 1885. Ára 5 frt 10 kr. — XIII. kötet. 1886 Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt. 1887—89. Ára 3 frt 80 kr. — XV. köt. (1—9. sz.) . . . Ára 4 frt 65 kr.
- SIMONYI ZS. A magyar határozók. I. köt. 1. és 2. fele 1888 és 1890 Ára 3 frt 20 kr.
- SZINNYEI JÓZSEF. Finn-magyar szótár 1884. . . . . Ára 3 frt.
- AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ALAKTANA. Irta Budenz J. Első füzet: Igeképzés. 1884. (Különnyomat a Nyelvt. Közl.-ből.) Ára 1 frt. Második füzet: Névszóképzés. 1887. . . . . Ára 80 kr.
- A PHONETIKA ELEMELI, különös tekintettel a magyar nyelvre. Irta Balassa József dr. 1886. . . . . Ára 70 kr.
- VOTJÁK NÉPKÖLTÉSZETI HAGYOMÁNYOK. Gyűjtötte és fordította dr. Munkácsi Bernát 1887. . . . . Ára 2 frt.
- OSZMAN-TÖRÖK NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY. I., II. köt.: *Oszmán-török népmesék és népdalok*. Gyűjtötte dr. Kúnos Ignác. 1887—89. Ára 5 frt 10 kr.
- HÁROM KARAGÖZ-JÁTEK. Török szövegét följegyezte és magyarra fordította dr. Kúnos Ignác. 1886. (Különnyomat a Nyelvtud. Közl.-ből. Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVJÁRÁSOK OSZTÁLYOZÁSA ÉS JELLEMZÉSE. Irta Balassa József 1891. . . . . Ára 1 frt 80 kr.

NYELVTUDOMÁNYI  
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

HUSZONKETTEDIK KÖTET.

V. FÜZET.

*Ara 1 frt.*

BUDAPEST, 1891.

## TARTALOM.

Jurák-szamojéd szójegyzék. — <i>Budenz József</i> ... ..	321
Az ugor nyelvek összehasonlító alaktanához. <i>Budenz József</i> hagyatékából	
a) Többes és kettős szám .....	377
b) Collectiv számnevek... ..	399

### **Ismertetések és bírálatok.**

Munkácsi B. Votják Szótár. <i>Szmírnov Iván</i> (oroszról) .....	404
Egy osztják nyelvemlék, <i>Simonyi Zsigmond</i> ... ..	408

### **Kisebb közlések.**

A magyar szókincs eredetéhez — szóegyezesi adatok: <i>kutya, hoddly.</i> <i>Budenz József</i> ... ..	409
Egy homályos vogul szó. <i>Budenz József</i> .....	413
Van-e «senki» jelentésű középzozvai vogul <i>khals</i> ? — Kérdés a felsőzozvai vogul nyelvjárásra vonatkozólag. <i>Vasverő Rajmund</i>	415

## Jurák-szamojed szójegyzék.

A jelen szójegyzékhez szolgáltak anyagforrásul 1. azon szók, melyeket 1882-ben a Budapesten megfordult szamojedektől, főképen az öreg Kanyikov-tól jegyeztem föl, illetőleg vele igazoltattam és a melyek nagy része egyszersmind az ugyanakkor följegyzett textusokban is előfordul (lásd ezeket fent 85 stb. lapokon: «Jurák-szamojed nyelvmutatványok» 1—6. sz.). — 2. Regulynak az Uralon följegyzett szógyűjteménye az 1844. évből (l. fent 82. l.). Mind e két forrásból való szókat egyazon írásmód alkalmazásával, megfelelésük szerint cikkekke szerkesztvén, még hozzá csatoltam, a mennyire megvolt, Castrén szamojed szójegyzékeiből is a jurák-szamojed alakot, egyrészt ez új közlésem igazolására, másrészt meg az esetleges hangalaki eltérés alkalmas föltüntetésére. Mert észrevehető még elég ilyen eltérés, noha Castrén is már az ő jurák szójegyzékeben több aldialectusnak szavait egyesítette. De meg az is kiténik, t. i. a «C.» (= «Castrén»)-val jelzett adat hiányából, hogy mely szók kerültek csakis a Kanyikov vagy Reguly-féle forrásból vagyis merőben új adatok.

A fölvelt szóalakokra nézve megjegyzem, hogy a névszót az egyes-sz. nominativus-alakban hozom föl (néha valamely ragos alakot mellékelve, melyből teljesb tö következik); az igéket töalakban a Castrén fölhozta praes. 1. személy helyett, a mely C szerint *-dm*, *-m* vagy a tárgyi ragozásban *-u* végű; tőül pedig tekintem az ennek elhagyásával fönmaradó alakot, csakhogy ennek netán hosszú vocalisa helyett a vele váltakozó rövidet veszem föl, mely úgyis rendesen rövid, Kanyikov és Reguly szerint; csak egytagú igéknek mutatkozik a vocalisa K. szerint is hosszúnak. Az 1-ső személybeli *-dm* végzetnek egyébiránt K.-nál is van nyoma, voca-

lisált *-dam* alakban (pl. *tū-dam*) és R.-nál a *-gu* (*-ñu*) végű igéknek rendszeresen *-gudum* (*ñudum*) a végzetük. Itt megemlítem még, hogy a C.-nél gyakran előforduló *-jū* végű 1. személyek, Schiefner megjegyzése szerint, rövid *u*-val valókká igazítandók.

Mind Castrénnál, mind Regulynál szerepel szóelején a gutturalis nasalis *ñ* (C. csak *ñ*-vel írja, R. meg *gn*-vel), oly szóokban, melyeket K. csupa kezdő vocalissal ejtett (kivéve, hogy *ji*-ből összevont *i* vau C.- R.-nál is). Castrén csak azért jelölte e hangot nem teljes betűvel, mert annak egyes vidéken beálló elmaradását vette észre; az ő jelölését fölcseréltem a teljes alakú *ñ* betűvel, mert hangoztatva bizony csak így hangzik.

Reguly az ő szavait szamojedül jól tudó vogul embertől jegyezte föl (l. fent 82. l.). Ennek ő gyakran a vogul nyelvű magyarázatát is közölte, a melyet szintén megtartanom nem csak általában érdekesnek, de néha a jelentés megvilágítása szempontjából fontosnak is tetszett.

A szócikkek külön forrásból való rovatainak elválasztására szolgál a | jegy; a forrás jelölésére, a rovat végén R. = Reguly, C. = Castrén; nincs külön megjelölve a kanini (Kanyikov szavait közlő) rovat; az ebben előforduló idéző számok (pl. 4, 2 5, 26) a fent (85 stb. lapokon) közölt hat nyelvmutatvány számaira és sorszámaina vonatkoznak. — C. *Spr.* = Castrén, *Sprachproben aus dem Jurakischen* (a 'Wörterverzeichnisse aus den Samojedischen Sprachen' függeléke, 309—339. l.).

A szójegyzékben követett betűsor: *a, ae, ä* (illetőleg *ña, ñä*) | *i, i* (*ñi*) | *e* (*ñe*) | *o, a* (és *ö*) | *u* (és *ü*) || *h* (és *χ*), *j* | *t, s* (és *š* R.), *n* | *t* (*d*), *s* (és *z*) *n* | *p* (és *b*), *v, m* | *r, l*.

Különös jegek: *z* jelenti a szónak, a mely előtt áll, az előzővel való szorosabb egybeejtését (illetőleg az ez által okozott változást a kezdőhangban: pl. *z-g*, mely különben *h* volna): — ' jelent dentalis (*t, d, s* helyébe lépett hehezetet); — ' meg nasalis hehezetet.

BUDENZ JÓZSEF.

## JURÁK-SZAMOJED SZÓJEGYZÉK.

*a* ugyancsak: *udin a handa* 5, 6 | *ña* ja R. | *ña'* so, in der tat C.

*ā-*, *ā-* lenni (esse): *huñāna ā* hol van? *as* lenni 3, 25; *āgu* lesz 4, 62; *āñis*, *āneki* volna 6, 15; *āñeres* 4, 16; — gerundialis alak: *āv* 6, 28; *āvde* 2, 1; *āvda-u* 3, 8; *ebea* 4, 71. — *ñā-*: *ñim=ñā* nem vagyok 5, 35; *ñiñi=ña* non est 5, 11. — *ges* = *as* (= *ñas*, *ñás*) 5, 53 | *ña-*, *ñaj-*, *ñae-* esse C.: *ña* est, *ñajs* esse | *ñä* R. (pl. ger. *ñeptü* = C. *ñabata*).

*ae*, *ā* láb: *āmda* lábát 3, 5; *āumda* id. 4, 20; *äuer* lábád 4, 26; *āde* *āda* lába, lábait 3, 15; *ānde* lábához 4, 68; *ādnanda* lábán 4, 46.

*ñē* (1. raggal *ñēu*) fuss R. | *ñae* fuss C.

*aeva* fej | *ñaeva* C. | *ñevua* kopf (1. rag. *ñevuau* fejem) R.

*ājvaj* nyers, főtlen (pl. *amsa* hús) | *ñājebaej* roh C.

*ājsie*, *ājsē*, *ājsi* zsák, zacskó (*ājsinde* 5, 44) | *ñaeese*, *ñaesi* sack C.

*ajdi* látszik, látható 5, 11 (1. *adime-*) | *ñadi* ist sichtbar C.

*ā'u*, *āgu* kacska | *ñañu*, (Kan.) *āñu* kleine ente C.

*auar* étel, eledel 4, 66: *auradimda* eledelt magának 3, 3 | *ñauer* essen R. | *ñavar* das essen C.

*āudaj-* megszűnni (*āudaj* megszűnt 3, 16) | *ñaevadaj-* ledig sein, aufhören C.

(*aha*): *ādna*, *ādne* messze (procul) 5, 11. 51. — *ākuna* id. 6, 20. | *ñahanna*, *ñahkunne* weit; *ñaha* weithin; *ñahad* von weit R. | *ñahana*, *ñāna*, *ñahakuna* weit; *ñaha'* weit hin; abl. *ñahad*, *ñahakud* von weit C.

*āje* test: *ājede* teste 3, 20; *ajen hobo* test bőre | *ñaja* Körper: *ñajen hobo* haut R. | *ñāja*, *ñaija* Körper C.

*aciki*, *aceki*, *atiki* fiatal, gyermek (*a. névec* fiatal ember); — *aci-*

*karka* valamivel fiatalabb 5, s. | *ñaciki* kind R. | *ñateki*, *ñaceki* jung, kind C.

*ateua* adósság; adós (*mañe ateuam adós* vagyok) | *ñättibe* schuldig R. | *atíbea*, (Kan.) *atevea* schuld C.

*ate- várni*, megvárni (*atesi jāmūde* 4, 88) | *ñettie-* warten R. | *ñate-* id. C.

*atena-*, *atenna-* várni, várakozni 4, 88. 5, 28.; *atenar* várj csak 3, 22 | *ñatiena-* C.

(*ada*) : *adan* el, ki : *adan zgañ* eredj el, menj ki | *ñadan* weg, прочь R. | *ñadan* in die ferne, fort C.

*āda-* löni | *ñede-* (*ñedeñu*) schiessen, auslassen; — *ñedepta-* schicken R. | *ñaedabta-* schicken C.

*ādera-* eresztetni, eleresztetni, küldeni; *śuj zñādera* eressz engem 4, 6. | *ñaedara-* fahren lassen, schicken C.

*ādera* gyanánt (= *āde-ra* levő-ként, l. *ā-* esse) : *hābaj ādera* 3, 16.

*ñadara-* reissen, zerreisen R. | *ñad'arta-* zerreißen C.

*adarabaj* hajnal | *ñadarabaj* osten C.

*ādelaua* verszt (вепста) | *ñaedalava* werst C.

*ādīli-* tova menni, hajtani (fahren) 2, 8. | *ñaedalaj-* fahren C.

*ādime-*, *ādime-* látszani, láthatónak lenni 4, 18. 85. | *ñādimea-* sichtbar sein C.

*ādime-* mutatni, jelölni 4, 14. | *ñādime-* zeigen C.

*ñādjer* kahl, bloss R.

*āsie* húgy, моча : *āsieu hamdaqum* мочуць; — *āsa-* hugyozni (*mañ āsam* hugyozom) | *ñanči-* (*ñančiñu-*) pissen R. | *ñānsa-* pissen C.

*āñi* más : *ā. jahana* más helyen, másutt; *āñi-jeler* idegen ember, másunnan való; — *añi*, *añ* megint 4, 28. 49. | *ñāñi* mancher; *ñāñšir*, *ñāñin-šer* anders; — *ñāñi* und R. | *ñāñi*, *ñāñi* ein anderer : *ñāñi-jandier-*, *jatier* auswärtiger; *ñāñin-sier* anderswie; — *ñāñi'*, *ñāñi* wiederum C.

*ano* csónak, kis hajó | *ñanno* R. boot | *ñano* boot, fahrzeug C.

*aple*, *aptie* szag; — *aptie-* : *aptie* bűz, fojtós levegő van (душно) | *ñābta*, *ñabta* geruch; — *ñābñie-* riechen, stinken C.

*ama-* enni | *ñamta-* schlucken (befalni, vog. *ju-teilem*) R.

*āmea-* szopni; — *āmetāla-* szoptatni | *ñameptañu-* saugen R. | *ñamea-* saugen; *ñameta-* säugen C.

*amge* mi (*amgam* mit 4, 7); *amgari* (csak-mi), valami 3, 1.; *amgalt* (+ neg.) semmi [nem] | *amke*, *āmke* mi; *amki jāmñe* für was;



*ãmkärti jañu* nichts, gar kein (semmi sincs) R. | *ñamge was*; *ñamgeri*, *ñamgari* etwas; *ñamge-jemíe* weshalb; — *ñamgehart*, *ñamgart*, *ñamgalt* nichts C.

*ãmdi- ülni* 2, 18. 4, 65.; *leülni* (= *ñãmdi leül* 2, 13); *ãmdivi ülb* 5, 30. — *ãmdeda- ülni* 2, 17. 5, 24. | *ñamtada-* sitzen R. | *ñãmdi-*sitzen C.

*amñili* édes : *ñi-a* (nem édes) keserü | *ñamñili*, *ñamñali* süss C.

*ārka* nagy (arka 5, 1), öreg (*sidi pou ārka* két évvel öregebb 6, 8); — *ārka'ie* igen nagy 4, 44. | *ñarka* R. | *ñārka*, *ñarka* gross; — *ñārkaja*, *ñārkaje* sehr gross C.

*ārma-* emelkedni, nőni K. 4, 28. 78.; *ārmí fölnött* | *ñarma-* wachsen R. | *ñārma-* gross werden, wachsen C.

*ārdānda* hosszant, hosszában [fekszik] 2, 3. | *ār* gross, *ārda* grösse C., v. ö. *ārka*.

*ēso* íz, csukló (glied, gelenk) : *udi-ñēso* kézcsukló | *ñuda-ñēsu* handglied C.

*ēsond -ig* (bis) | *ñēsond* bis C.

*edennä* : *jur e. pilu* biene R. (tkp. zsír [méz] -eresztő bögyöly 1. *āda-* alatt : *ñede-* R.).

*iute-* (*iuteñu-*) enyvezni R. | *jiute-* leimen C.

*iterma* meghalt sámánnak (*tadibe*) lelke (rossz szellem) | *ñitarma*, *itarma* geist (sámán-lélek) C.

*idi-*, *idi-* (*idigu-*, *idigu-*) akasztani, fölakasztani; — *idebi- id.* | *ñidea-*, *ñidambi-*, *ñidebi-*, *idebi-* aufhängen C. | (*ñidoda* hangen, *ñitan* hängen; vog. *tägetem* R.).

*in ij* | *ñin*, *ñen*, *ñin* bogen C. | *ñin* R.

*iñi* balra [menni] R. | *jiñeñāñi* bal C.

*inub*, *inub* (1. szem. raggal: *inubu*) ip, após | *ñinab*, *ñinab* schwiegervater; mann der älteren schwester C.

*il* al : *ja-ñila* föld alá, *ñilna*, *ñilne* alatt; *ilmna* alatt el | *ñilnaña* unten am fluss (vog. *luon*), *ñilnade* von unten R., *päen* *ñilne* abwärts den berg R. | *ñil* unter, boden, grund : loc. *ñilna*, abl. *ñild*, prol. *ñilmna* C.

*ñilik* teufel R.

- o sziget | *ño* insel R. C.  
*ōka*, *oka* sok 4, 46. 5, 10. | *ñuka*, *ñoka* viel (*ñ. ñeñča*, *ñ. jender* volk [sok ember]) R. | *ñōka* viel C.  
*ojiliko* szegény | *vojile* arm R. | *vajjiliko* C. — l. *voevo*.  
*ñoho* *неецъ* [steinfuchs] R. | *noho* steinfuchs C.  
*ñoner* gebirgsspitze (vog. *šahl*) R. | v. ö. (Kam. szam.) *ñer* spitze C.  
*opoj* egy 2, 7. 3, 6.; *ob-* : *ob-jegñe* tizenegy | *ñopoj*, *ñobo*, *ñob* egy : *ñob-jeñña* tizenegy ; — *ñobo ñañi* der eine den andern R. | *ñopoj*, *ñob* eins, *ñob-jeñña* elf C.  
*ñopomke* irgend jemand v. etwas R. (l. *amge*, *amke*).  
*opuriš* egyedül 5, 14 (= *opoj-ri-š*).  
*ōberi-gäuri* egyfolytában, szakadatlanúl 3, 14.  
*ñobotaune* gleich, одинако R. | *ñōbtamña* einerlei C.  
*op-galt* egyszer [sem] 4, 8. | *ñob-kerte* (*ñieriu*) nicht ein einziges mal R.  
*ñob-kene* együtt (zusammen) [sein] R. | *ñob-kana* zugleich, auf einmal C.  
*qpte* egybe, össze [vegyíteni] | *ñobte* zusammen [kommen] R.  
*opte* egyedül, csak 4, 25.  
*opterte* egyféle, mindegy (всє равно) | *ñōb-taritea* ebensolch C.  
*optarim* egyazonképen 5, 8. | *ñoptare* ebenfalls, gleichfalls ; *ñob-täriu* ebenso ; *ñoptärem* gleicher wise R. | *ñobtare* ebenso C.  
*ñop-tolaha* gleich (vog. *äk kuripä*) R.  
*ñob-šer* ganz R. (de vog. : *äk mos* ; tehát tkp. egymód, egyaránt : *ñob-šer sau* alles eins [tkp. egyaránt jó] ; — *ñob-šer-darim* ganz so ; — *ñōb-šer jañu gar* nicht (vog. *äk mos añim*) ; — *ñobn-šür* gänzlich, *совсемъ* (vog. *äk piss*).  
*ñop-pirsaha* gleich gross R.  
*ñob molinkana* auf einmal (vog. *äk šos*) R. | *ñob maleñana* plötz-lich C.  
*ōba*, *āba* keztyü (*ōbin* keztyübe, *ābimda* keztyüjét, *ōber* keztyüd) 5, 36. 43. | *ñōba* handschuh C.  
*omsa*, *amsa* hús | *ñomsa* fleisch R. | *ñamsa* id. C.  
*ōrña-enni*, étkezni 5, 45. 4, 66. | *ñōrña-*, *ñavarña-* essen C.  
*ōrda-enni* (*ōrdan* eszel, fogsz enni 2, 15.; *hardu ñorda* maguk táplálkozna 5, 89.)  
*orced-* ebédelni 6, 10.

őrej ősz (herbst) | | űeru herbst, im herbst R. | űőroj, űőroj, űē-  
roj herbst C.

őrm hideg, холодно | űärm : ű. merće nord R. [merće szél] | űorm,  
ēärm (űorm, űerm) nord C.

olipe festék | űolepea farbe (zum malen) C. | = or. оліфа  
firniss.

ōlovq czin, ón | = or. олово.

oloko kicsiny, kevés | űōloko, űōluku, űōlu wenig C.

ōla- enni (ōlide eszi — őket, a halakat 2, 13.).

ālambi- etetni, eltartani (ālamgun 5, 38. ālamgavda 6, 30) | űō-  
lambi-, űavalambi- füttern C.

ū sátorpózna | űu dachstange R., stange, leiste (am zelt) C.

uöpte haj (haar) : uöptehatta hajuknál fogva 4, 47 | űüpt haar R. |  
üöbta, űöbt, ēäbt C.

uoma- verderben R. | v. ö. C. vuoma- schlecht machen, ver-  
derben.

u' út : un (udn) útra [kelni] 1, 7. jin-u (ész-út), gondolat, ta-  
nács : jin-uti, jin-ut-s' 3, 14. 24. | űu' weg, spur. (gen. ud) C. | űun :  
jali-űun tagreise R.

utto sátor-szállító szán | űuttu zeltschlitten R. | űutu' schlitten  
für zeltstangen C.

uda kéz : udanda 4, 45. ; ude- jesea gyűrű 4, 45. ; udu-poj kézzel  
5, 12. ; udin kezeim 5, 6. | űuda hand ; űudeši félkezű (tkp. kéztelen)  
R. | űuda hand.

űude bogyó (beere) R. : űē-űudī, черемуха (faulbeere, else-  
beere) | űodea wasserbeere C.

ubija, ubeja ujj (mutató ujj) | űumbijea fingerglied, űumbija  
daumen C.

ūm, um fű 5, 55. : umdimda magának füvet [hordott] 5, 49. | űum  
gras R. C.

umie gyűszű | űumbie fingerhut R.

uriah szamojed R.

ha mi? (ha mase mit mondott 1, 5.) ; — vajjon 4, 68. | ha was? C.  
(Spr. 327. pudar ha mān was sagst du?)

hā fül (hāon füleim ; hāot-si füleidbe 1, 6.) ; — hāsi siket | ha  
(hau fülem) R. | hā ohr, hāsi taub C.

*hā-* halni, meghalni (*hās* meghalt 6, 30) | *ha-* sterben R. | *hā-* C. *haije-* menni, elmenni (*haijes* elment, elutazott; *pirdari zgaijē* visszament 1, 5.; *han* menj, eredj 2, 16. 4, 9. *hān* 4, 26.; *hāis tārā* menni kell; *hājvin harua* menni akarnak 5, 1.: *hāukū* alkalmasint elment 2, 12.; *hāvdne ha* mennénk 6, 15.); — vmivé lenni, válni, változni 1, 2. 5, 21. (*horovaš haije* tehénné vált) | *haijea-*, *hajea-*, *haje-* gehen C.

*hājvea* hiba, véték 5, 56.; *hāvea* : *mañ hāveasavem* bűnös vagyok, én vagyok az oka | *haebea*, *haevea* sünde; *haevea-savaej* sündig C.

*ha'ora-* hajtani, meghajtani, lehajtani (niederbeugen: (*āumda haorā* lábát hajtja = meghajtja magát 4, 20. 30.; *āuer ha'ore* hajtsd meg magadat 4, 36.).

*hāu* oldal (*hāudande-ni mānāj* oldalára esett 3, 15.); *hāuhana* mellett 5, 14 (*hāuhande* mellette 4, 46.); *zgauhana* (*tū zg. a* tűz mellett, a tűznél 5, 23.; *stol zg.* az asztalnál 4, 64.) | *heu* seite: *heuhanan* neben [tkp. mellettem]; *hāudā* : *nabe h.* halb [egyik oldala, fele] R. | *haeu* seite, hälfte : *haeuhana* nahebei, neben C.

*hāuci* oldalborda (*vardi h.* крайное ребро); v. ö. *hāu*.

*hauālimbi-* dicsérni 6, 22 (or. хвали-ть).

*hāwic*, *hāvic* rövid, kurta | *hābičaku* kurz R. | *haebit*, *-ic*, *haevit*, *haem* kurz C.

*hāuide*, *hāvide* medve 1, 1. | *haibide* bär R. | *haebidea*, *haevidea* C.

*hāuta* (füles) : *h.* hōr veder (ведро) | *hāvuta hōr* gefäss mit ohren C.

*hauda-* verni : *haudis* (e *h. haudaš*) pärjada megveri őket 4, 47. *hūhujud haudis ver* ne verd meg őket [kettőt] 5, 40.; *haudis pergauverem* (őt). — *haudorñā-* verekedni 6, 19. | *haudorma* das prü-geln C.

*hāuva* velő | *haeva* knochenmark C.

*haura-* elvenni (*hājvean haure* vedd el vétkeimet) | *haurañu-* : *pujān nad h.* schnäutzen [tkp. taknyot elvenni] R. | *haura-* fort-nehmen, abnehmen C.

*hāhā* bálvány, götze (ruhaféléből készült: v. ö. *šadej*); *hāhā-muno* donnern [tkp. *h.* hangzik v. szól]; *hāhāntu* blitzen [tkp. vil-lám, *hāhān-tu* «h. tüze»] R. | *hahe* götterbild von holz, gott C.

*hajar* nap (sonne) 6, 3.; *hājar*, *zajar* | *hajer* napfény (vog. äter) R. | *hājar*, *hājer* sonne C.

*hāje*-, *haije*- *hagyni* 4, 82. 6, 32 (*haijedaš* *hagyta*) | *hai*-, *hajuda*-  
bleiben, überbleiben R. | *hāje*- zurücklassen; *haji*-, *hajoda*- zurück-  
bleiben C.

*hajel*, *zajel* könny | *hājel*, *hajal* träne C.

*hāña*-, *hāñe*- *hívni* (4, 29.), *kérni*, *kivánni* 4, 20. 32.; imper. 2. *haj*  
(*zaj*) *kérj* 4, 27. | *hāña*-, *hānda*- fordern, verlangen, rufen C.

*hacea*- (ige alakjában) «csaknem, majd nem»: *sappa-haceāde*  
majdnem levágta, csakhogy le nem vágta 4, 70. | *hacam* fast (vog.  
*ale* v. *aleg*, pl. *pätsem* bin fast gefallen, *чуть не упалъ*); *hacče*  
kaum (vog. *ale*, pl. *joxti* er kommt kaum) R. | *haci* beinah, fast;  
*hacea*- (ige), pl. *haceau* «ich . . . kaum». C.

*hada* köröm: *hadin* körmeim, *hadida* körmei | *hada* (*hadau*  
nagel [köröm], *hadin* [körmeim], *hadida* krallen [körmei]; *ha-*  
*detta*- kratzen R. | *hada* fingernagel C.

*hāda* nagyanya (1. szem. rag. *hādau*) | *hāda*, *hada* gross-  
mutter C.

*hāda*- ölni, megölni 3, 19. *fogni* (vadat, halat) 2, 2. 17. (*hāde* fogj  
[halat] 2, 15.); — *hādabi*- v. frequ. 4, 2. | *hada*- (*hadañu*-) fangen  
R. | *hāda*- tötten C.

*hāda* havazás, hózivatar | *hadoma*- schneien (*sire hamurña*  
v. *hadoma* [hó esik v. havazik] R. | *hāda*, *hād* schneefall mit un-  
wetter C.

*hade* harz R. | *hade*, *hāde* theer C.

*hadi* ёлка R. | *hādi* tanne (ёлка) C.

*hasava* (*hasava*) ember, férfi | *hasau* mensch; — *hazauju* kilencz  
R. | *hāsava* mann; Jurak, Samojede; — *hāsavaju* neun C.

*hazia* arbeitsam R. | v. ö. *hāsia*-, *hāsaja*- kühn sein C.

*hasuj* száraz | *hasuj* trocken, seicht (vog. *tasim*) R. | *hāsuj*, *hasuj*  
trocken C.

*han* szán 2, 4. (*hanahanda* szánjához 5, 44.); *hanehanda* 5, 47.) |  
*han* schlitten R. C.

*hāna*- elvinni, odavinni (*hanagu* oda visznek 4, 56. 5, 20.); *vmivé*  
*vinni* = változtatni 5, 54. | *hāna*- forttragen, rauben C.

*hañe*- *fogni* (vadat), vadászni (*hañerie* talán fogna 3, 1. *hañivde*  
3, 12.; *hañeueš* 5, 46. *hāñeueš* 5, 10. vadászni [ment] | *haña*-, *hañeña*-  
fangen C.

*hañe* hideg, fagy | *hañea*, *hañe* kälte C.

*hañime*- fagyni 2, 10.: *jaugau hañime* das meer gefriert | *hañime*-

frieren (1. szem. *hañimedom* = vog. *poñaum*); *hañimta* es friert R. | *hañimea*- frieren C. (Spr. 377.).

*handa*- fagyni, fázni 5, 7. 30.

*hanta*- rufen, bidden (*hantau* : vog. *vouilm*) R. | *hānda*- fordern, rufen C. — l. *hāña*-.

*hānta*- menni akarni v. fogni (*hāntam* akarok menni 2, 2. *hāntām* 5, 31. *hāntān* fogsz menni 6, 20.) | *hānta*- id. (*hāntam* : vog. *minēm*) R. | *hāntadm* ich werde gehen C. — l. *haije*-.

*hanžari* «kist» R. | v. ö. *handāri*, *hanteri* ring, grosser ring (am gurt) C. (E szerint a R. «kist» vog. szó, a *kis* «abroncs» pluralisa, nem pedig az or. *кисть* «quaste»).

*hanžibej* lau R. | v. ö. *hansibte*-, *handibte*- kalt machen C.

*hāpusta* hinárféle tengeri fű 4, 4. | = or. *капуста* (azaz: морская капуста).

*habart*-, *habeart*- nyúzni, lehántani (*tāmda*, *hobomda* h. héját, bőrért lenyúzni) | v. ö. *habbarpi*- schinden C.

*hābartā* jávorszarvas | *habārta* elentier; *habartañ hore* : vog. *šorp* [elentier-stier].

*hābaj* halott, holt 1, 2. 2, 11. 3, 16. *haběj* 2, 4. | *hābaej* sterblich (!) C.

*habej* mansi (vogul); *habi* : *habiu vadaune* vogulúl, vogul nyelven (pl. *lahanam* beszéllek) R. | *habi* ostják; knecht C.

*habēju* kilencz (azaz: *habej-ju* = *h.*- tíz); *habijudimdej* kilenczedik | *habejju'* neun C. (és: *hāsavaju'* = R. *hazaujju*); *hāsavajudemdiej* der neunte C.

*habiñie*, *habedñie*, *habidñie*, *havidñie* asszony 4. (*jeru-gavedñie* úr-asszony 4, 37. *pāruvada habedñie* királyasszony, királyné 4, 52.; *jaugau-gabedñie* tenger-asszony).

*hābce* halál; *hābcesi* halhatatlan | *hābcea*, *hābce'*, *hāb'e'* tod; — *hābcensi* unsterblich C.

*haptie* herélt rén, rénökör | *hapt* id. R. | *hābta*, *haptie* rentierochse C.

*haptenta*- castriren R. | *hābda*-, *hābtaña*- verschneiden C.

*hāmadī*- : *mañ hāmadim* kész vagyok (я готовъ) | *hāmedī*- fertig sein C.

*hāmadañu*- anfangen R.

*hāmadasa*- : *hāmadasau* verbessern R.

*hāmi*- leszállani (*hāmi* leszállt 3, s. 2, s. *hāmij* 2, 4. *zāmij* 1, 5.) |

*gamí-* fallen R. | *hāmju, hāngu* (1. szem.) sich herablassen, herabkommen, fallen C. (*hāmañuna'* wir lassen uns herab Spr. 322).

*hāmerga-* esni (eső : *sārda hāmerga eső esik*) | *hamurña-* : *sire hamurña* schneien [es schneit] R. | *hamurña-* niederfallen C. (pfeile : Spr. 323).

*hamka* seiden R. (*ngj* «tuch» mellett, tehát tkp. «seidenzeug»; = or. *камка*).

*hamda-* (*hamdagū*) kiönteni, tölteni (edénybe); *hamdapi-* töltegetni (bort) 4, 66. | *hamtuñu-* schütten R. | *hamda-* ausgiessen C.

*hāmba hullám, hab* 4, 78. (*hāmbāde, hāmbede hulláma, hullámai* 4, 18. 28. | *hāmba, hamba* welle C.

*hāmba'a-* hullámzani (*jaugau hāmba'a* 4, 37.).

*hambojdarga-* görgetni, hengergetni (*катать, валить*) | *hamboila-* rollen, wälzen C.

*har kés* | *har* messer R., C.

*har* : *harda, harde* ő maga 6, 18. 38.; *harta* maga 2, 6. (mint gen.) 3, 25.; *hartaj* maga (*nūm* az isten) 4, 23.; *harta* magad 2, 15.; *hardu maguk* (*hardu=ñorda* maguk esznek) 5, 39.; *harda* id. (*hardam-pog-nade* maguk közt) 5, 1. (*hardim=meadimanda* az ő házaik szerint = kiki a maga házába 5, 58.); (*hartin=niede* az ő nejeiket = kiki a maga nejét 5, 58.); — (*mañ*) *hardn, harn* (én) magam 5, 19. 21. *hardnen* id. 5, 28.; *harne* (*harne juolcem* a magam mértékét = az én mértékemet 6, 25.). | *mañ hardn* ich selbst (vog. *amki*); *puder hart* du selbst (vg. *nanki*); *pude harta* er selbst (vg. *täki*); *mañi harñi* wir zwei selbst; *puderin hartin* ihr zwei s. (*nenki*); *puđi hartin* sie zwei s. (*tenki*); *mañe harna* wir selbst (vg. *manki*); *pudere harta* ihr s. (*nanki*); *pudu hartun* sie selbst (vg. *tanki*) R. | *har* pron. reflex.: nom. és gen., sing. 1. *harn, 2. hart, 3. harta*; dual. 1. *harni', 2. 3. harti' (harti')*; plur. 1. *harna', 2. harta', 3. hartu'* C. gr. §. 449.

*hārad ház* (*pāruvāda hārada* király háza, királyi ház 4, 63.; *p. hāradanda* a királyi házban 4, 64; *hārdēr házad* 4, 33.; *hārdat házadba* (*hāñ* menj) 4, 42.; *hārdaduj házat* nekem (*εgaj* kérj) 4, 26.; *hārdadimda házat* magának 4, 32.; *hārdas ház* gyanánt, házúl, ház-levén 4, 34.); — *hārdacé* kis ház 4, 36. | *harad* stadt R. | *hārad* haus C.

*hašo daru* 3, 2. | *hašo, hašu* kranich C.

*haru* *лиственникъ* R. | *hāru, haru* lärchenbaum C.

*harua- akarni*, kívánni 4, 7. 37. *haruva- 5, 17.* | *harua- R.* | *harua-*, *haroa-* wollen, wünschen C.

*harjoj* krumm, gebogen | *harra* krumm (vg. *squi*) R. | *hara* schief (?-jeggyel) és *jafo* schief, schräg C.

*harña* (6, 21.), *zarña* holló | *harona*, *harna*, *harña* rabe C.

*harci far* (*harcinte-ni farára*) 2, 13. | *harci* arsch (*harciu* 1. szem. raggal) R. | *harci* hinterteil C.

*hārba* északi fény | *harp* nordlicht R.

*hāla-* hívni (*hālāde* hívja 4, 19. 79.).

*hālea* hal, piscis 4, 81. (*hāleanda* a hálnak 4, 59.); *hāle* 4, 5. (*hāleduj* halat nekem 2, 15.); *halē* 2, 2.; *hāle* (*hāleda* a hal 4, 5.); — *hāleko*, *hāleko* kis hal 4, 5. 2, 7. | *hale* fisch R. | *hālea*, *hāle'*, *hāle* id. C.

*halī-* halászni, fischen (*halimas* 2, 2.).

*halin* allein od. einzeln (vg. *amkem* v. *voloxen*) R.

*halta-* (*haltañu-*) waschen R. | *halta-*, *haltambi-* id. C.

*hālmir* halott, holt test | *hālmer*, *halmer* todter, leichnam C.

*hallija* kinyujtva fekszik 2, 3.

*hēiu* still R. | *heaño'*, *heañu*, *hēiu* id. C.

*zem vér* | *hēm*, *höm*, *zeam* blut C.

*zide* schüssel R. | *hidea*, *hidi*, *hidea* schaaale, tasse C.

*hideñ* abgrund (vog. *kusap*) R.

*hino-*, *zino-* énekelni (*hinodam*) | *hino'a-*, *hinua-* singen C.

*hinoc* ének, dal | *zinopse* lied R. | *hinabc'*, *hinabs*, *hinc* gesang C.

*hibiä* wer (*hibiän* wem, *hibiäd* von wem) | *hubea*, *hübea* C. || 1. alább *hu*.

*hibiri* jemand (vg. *katpä*) R. | 1. alább *huiri*.

*hibärt* : *hibärt jañu* niemand (tkp. senki nincs) | *hubeahart*, *hübehart* keiner C.

*hīle* mony, here (шулята).

*hīleu* istálló : *hīleuhanda* 4, 49. | (= ор. хлѣвъ).

*ho* birke R. | *hō*, *ho* id. C.

*ho* möve R.

*hō-*, *hā-* találni (*hām* találtam 2, 5. *hōida* megtalálták 5, 59.; *zōsi jāmā* nem bír találni 2, 10. | *ho-* (*hoñu*) finden R. | *hō-* id. C.

*hoj* (vog. *ñarr*) : *tuu hoén* (v. *paen*) aufwärts (berg aufwärts : vg. *pā ñarr* v. *urn*). R. | *hōj*, *hoj* hügel C.



*hohorei* schwan R. | *hohoraej*, *hohoraj* C.

*hodarī* úr, gazda (v. ö. or. государь).

*hodorña*-husten R. | *hō'*, *ho'* husten (tussis): *hōdombi*-husten C.

*hōni*-aludni (*hōni* alszik, *hōnomás* alszom vala, aludtam; *hōnaj* lefeküdt [aludni] 5, 45.) ; — *hōnosetina* alszunk 6, 11. ; — *hoñigim* alhatnám, спать хочется | *hōni*- (*hōnidem*) liegen, *hoño*- (*hoñodam*) (vg. *kujingve*) R. | *hōni*-, *hōni*-schlafen; *hoñoseti*- id. frequ.; *hōni'ña*-id. desid. C.

*hōnajsá*- : *hōnajsás* könyörgött 5, 13. (= or. конаться).

*hōndje* kuropatka R. | *hōndie*, *hōndē* schneehuhn C.

*hobo*, *hābo* bór (*ajen hobo* testbór; *hunice-gābo* 4, 55) | *hobo* haut, fell (*ñajen h.*) R. | *hōba* rinde, haut C.

*hōrita*, *hōrta* teknő, корыто 4, 16. 22.; *hōritāko* id. dim. 4, 85. = or. корыто.

*horova*, *hōroua* tehén 5, 21. 53. (*hōrvoide* 5, 38.) | *horej jur* коровье масло [butter] | *hōroua* rindvieh C. — = or. корова.

*hōrie* rentier (mann); *horä* id.; — *habartañ hore* vg. *šorp* [elentier-stier]; *hore sarmik* bär (mann) R. | *hōrie* rentiermännchen, *hōra* rentierochse C.

*horko* veder | *hor* wasser-eimer R. | *hor*, *hōr* gefäss, eimer C.

*horña*-megtapogatni 3, 20. | *hōrña*-prüfen C. — v. ö. *hō*-finden.

*hornš* kahl (der kopf) R.

*holkivi* érett | *holkavi*, -vuj reif (maturus) C.

*hu* úsztatott fa (schwemmholz) | *hūko* flossholz C.

*hu* löffel R. | *hu*, *hubacea* schöpfgefäss aus holz, löffel C.  
1. alább: *lusu-ku*.

*hu* ki (quis) 6, 30.; — *huri* a mi csak (*h. sau*a a mi jó csak 4, 14.

*huoska* macska 6, 19. (= or. кошка).

*huka* torok (1. szem. rag.: *hukau*, *hukau*) | v. ö. *huño* kehle C.

*hujalt* senki [sem] | *hibärt* niemand (*jañu* non est) | *hubeah* art, *huvealt*, *huvehalt* keiner C.

*hutimalik* knospe R.

*hujiri* valaki, egy ember, egyén 3, 13. 4. 70. *hური* 1, 4. 5, 1. | *hibiri* jemand (vg. *kətpä*) R. | *hüberi*, *hüveri* jemand, mensch C.

*huce* rakás 2, 13. (= or. куча).

*husir* mikép, hogyan 3, 5. 4, 54.; *husirde* id. 5, 19. | *huñsär* wie (vg. *kumle* v. *kumle mqs*); *hunšer-ñede* was für ein (vg. *kotm glpe* [*kum*]) R. | *hunder*, *hunsier*, *husier*, *huter* wie C.

[*husili* borus, *насмурно*]: *husilime-* borus lenni, borulni (*husilimeš hānagu* 5, 20.).

*husovaj* minden (*h. huiri* minden ember) 6, 22. | *husovaj* jedermann C.

*huñacej* még jobban, erősebben 3, 18

*huñāna* holnap, reggel 5, 18. 46.; *huñā* 6, 31. | *huñāna* morgen (vg. *kolitān*) R. | *hūñāna* morgen C.

*huñāna* hol 2, 9.; hova 5, 48.; *h. āvde* valahol 2, 1. | *huñāna* irgendwo; — *hunnāda*, *huñad* woher (*hunnāda ñejdā ñenē* von wo ist der mensch, vg. *kotl glne kum* [tkp. honnan való ember]); — *hunuva* wo (vg. *kqt*) R. | *huñā* wohin, *huñāna* wo, *huñād* woher C.

*huñi* mikor, midőn 6, 19. | *hune* irgendwann (vg. *kuñt*); — *hunāri* immer (vg. *ākmos*) R.

*hunukult* soha [ne] 1, 7; *hunokultana* soha [sem] 6, 29. | *huna* *hunnāñu* niemals (vg. *nem kuñt*) R. | *hunnahart*, *huñānahart* nie C. (Gr. 597); *hunnahukurtana* nimmer mehr C. (Spr. 313).

*huñertahana* nirgends (vg. *nem kqt*) | *huñāhartana* id. C.

*huñingärt* keiner (vg. *nem kot* [*añim*]) R. | *huñjumgart* keiner von beiden C.

*huñice* nyest (= or. *куница*): *h. zgabo* nyestbőr 4, 45.

*hubasi* hiába, напрасно | *humpanšī* umsonst R. | *humbandī* vergebens C. (meg.: *humbāñdī*, *humbāñzi* «weglos, öde; lüderlich C.)

*hūpt* ólom, свинець | *hupte* blei R. | *hūbt'* blei, zinn C.

*huvice* meritó kanál | *hubacea* schöpflöffel, grosser löffel C. | — l. fent: *hu*.

*hūmer* reggel korán 6, 12.

*kuma*, *kumanek* koma (= or. *кума*, *куманекъ*).

*hurke* was für ein (vg. *māñār* [*kum*]) R. | *hurka*, *hurkka* wie beschaffen C.

*hurei* csendesesen, hallgatva | *hursi* still (*hursidm* ich bin still) C.

*hūlurga-* hajón menni | *hulañu-* schiffen R. | *hūli-* schiffen, schwimmen, stromabwärts fahren; *hūlañu-* id. C.

*jā föld*, hely : *opoj jānda* egy helyen; *jā-ri-m* csak a földet 3, 6.; *jān földre* [esett] 1, 2. | *ja* erde R. | *ja*, *jea* erde, stelle C.

*ja* liszt | *ja* R. | *jea'* mehl C.

*ja* russ (v. *vuar*) R. | *jā'*, *ja'* russ C.

*jaugau*, *jaugäu* tenger : *jaugauhana* tengerben 4, 9.; *jaugauan* tengerbe 4, 6.; *jaugāuhana* tengerparton 4, 1. | *jauñaeu* ufer (tkp. «meer-seite») C. — lásd alább : *jam*.

*jāke* füst, дымъ | *jake* rauchig; *jakke* dampfen, rauchen (vg. *sengtīli*, *pāsimli*) R. | *jāke* rauch (im zelt), *jāki* rauchig C.

*jāgu* ninesen 5, 42 (*jir jāgu* nines eszed 4, 25.; *jāgun* nem vagy, nem voltál [jelen] 5, 60. | *jañu* nein (vg. *atim*) : *opšer j.* gar nicht (äkmos *atim*); *jentä j.* nicht schnell (vg. *qutal*) R. | *jañu* es gibt nicht C.

*jāguma* semmivé lett, veszett | *jañuma-* sterben R.

*jaha* folyó 2, 16. | *jaha* fluss (*jahangali* : vg. *jaga-kul* [folyóbeli hal] R. | *jaha* fluss C.

*jajepa-* keverni (*apte j.* össze-k.) | *jājepa-* mischen C.

*jañgōra* mamut, мамонтъ | *jañōra* C. (*ja-n* + *hōra*).

*jañu* слонца R. | *jēse-jañu* fall-eisen C.

*jātoma* szén | *jättoma* kohle R. | *jatoma*, *jatama* kohlen (erloschene) C.

*jāda- jārni*, menni 2, 6.; *jādaś* gyalog menve; — *jāderña- jārni* (*jādi jāderña jā* az esze = búszul, aggódik; *ñuñ jāder ne jā* 1, 7. *jade* schrittweise (vg. *joamtaɣtim*); — *jadoñudum* (vg. *joamem*); — *jadertam* (vg. *jālem*) R. | *jāda-* gehen, *jādarña-* id. C.

*jādace* bot, istár (палка, посохъ) : *mañ jādcom* | *jadable* stab, stock C.

*jādopta-* találkozni vkivel (*hāuiden-ñā* medvével) 1, 1. | *jādabta-* beegnen C.

*jādagāsu* (elébe) : *j. miñam* elébe megyek, встрѣчу иду | *jādeñansu* gegen (vg. *lält*) R. | *jādañansu* entgegen C. (Spr. 327).

*jādej* rénszarvas (nőstény) | *jahadej* R. | *jahadie* rentierkuh C.

*jade* : *tuu jaden* auf das ufer (vg. *pā vātān* [kualem]) R. | v. ö. *jad* schwelle C.

*jādinta-* wärmen R. | *jādemda-* erwärmen C.

*jāñik* láda, сундукъ (= or. ящикъ).

*jasnoj-geś* derű-lenni, derűlni (or. ясно).

*jañekq* csendes, szelid, смирный | *jana* sanft, ruhig C.

*jānoc* későn, поздно | *janot*, *janoc* spät.

*jānalaraj-* elkésni 6, 13. | *janalārej-*, *janolāraj-*, *janamda-* sich verspäten; *jano'o-* id. C.

*januboj* lassan, lassabban [jární] 6, 20.; *janoboua* lassacskán, помаленьку 6, 14. | *janambouna* etwas ruhig C.

*jāpco* fark (*jāpcota* farkát 4, 82.) | *jābso* fischschwanz C.

*japtik* vékony | *japta* eng, *japtaku* dünn R. | *jābta* fein, dünn C.

*japto* lúd | *japtu* gans R. | *jabto*, *jabtu* C.

*japtu-* megnyirkosodni, feucht werden (*japtuve* 5, 6.; *japtuvis* 5, 17.) | v. ö. *jabta* thau C.

*jāba* szerencsés, счастливъ | *jabetta* glücklich (vg. *sqtīñ*) R. | *jāba*, *jāb* loos, glück C.

*jābiha-* inni [bort] (*jābihadm* вино пью) | *jābie-* trinken C.

*jabenno* betrunken R. | *jābiena* id. C.

*jabeji* branntwein R. | *jabiciji'* id. C. (-*ji*, -*ji'* wasser).

*javebš* fliegenschwamm R.

*jam* tenger : *jau-tani* tengerentúli, заморский 4, 66; *jau-jierñe* tenger közepén 4, 75. | *jam* meer C. — V. ö. *jaugau*.

*jām* hosszú, hosszát : *jaleda jam* nap hosszát, egész nap (цѣл-ный день); — *jāmban* hosszát : *pi j. éj* hosszát 2, 19. | *jam* lang R. | *jāmb* lang, hoch C.; *jāmban* : *si'u jalé j.* sieben tage lang (geht er) C. Spr. 312.

*jāma* verem (*jāman* verembe, *jāmamda* vermét 3, 2. 12.); *jām* 3, 1. = от. яма.

*jāma-* nem bírni (non posse) : *amgalt gōsi jāmā* semmit sem bír találni 2, 10.; *amgalt jim nāmas jāmā* semmi gondolatot sem bír kapni 3, 21. *nūmtesi jāmā* 4, 76.; *jāmi* : *jurkasi j.* nem bír fölkelni 2, 20. | *jāma-*, *jāmaj-* krank sein C.

*jamteñu-* wandern (vg. *vanteli*) R. | *jamdaj-* in der karawane ziehen C.

*jāmd* astspitzen; *jāmda* levél, листъ | *jam* nadel am holze R. | *jāmd* ast, zweig C.

*jarña-* sírni | *jarta-* weinen R. | *jarña-* weinen, *jārda-* id. (inch.) C.

*jarejdab* (*jarej-dab*) sand R. | *jāraej* trockené, sandige stelle, tab sand C.

*jāle* nap (nappal), világosság : *tuku jāle e nap* = ma 6, 5. *jāli jerkeñe* nap közepén, délben 6, 10.; — átvitelesen : «kegyesség» :

*jāledujn* = da adj nekem világot = légy kegyes. 4, 20. 30. 40. — *jāle-* «lucere»: *jiri* v. *hajar jāle* a hold v. a nap sūt | *jale*, *jali*, *jāli* sonne, tag: *šiu jāli* woche, *jāli jār* mittag; *jali jerne* mittags; *jalin tarpapče* ost, *jālim-pokelče* west R. | *jālea*, *jāle'*, *jāle* tag, licht (lux), hell C.

*jālomq* megvirradt 5, 46. | *jālima* licht (adj.), *jālema* morgen (reggel); — *jālemta* tagen R. | v. ö. *jālomda'*, *jālemd'* tagesanbruch C.

*jālena* weiss, *jālena* rein R. | *jālenāna* weiss; milch C.

*je sark* (láb-sark) R. | *je* és *jēnad* ferse C.

*jej* (tulajdon, birtok): *mañ jeju* az enyém, *pur jejer* a tiéd, *jeide* övé | *jěj*, *jej* teil, eigentum: *jēju* mein eigen, *jējer* dein eigen, *jēide* sein eigen C.

*jeuvaj* suppe R. | *jevaej* fischsuppe C.

*jeka-* leoldani, szétoldani: *jekaus* развязаль | *jekuñu-* auskleiden R. | *jeka-*, *jēka-* losbinden C.

*jiega* lépés, шагъ (opoј j.); — *jiegāl* egyet lépett, шагнулъ *jieña* schritt; *jieñahalpi-*, *jieñalñā-* einmal schreiten C.

*jehena* оцетръ R. | *jehena* stör C.

*jejä* dach aus häuten (am zelt) K. R. | *jejea*, *jeje* wand C.

*jeña* bach R.

*jeñaj* halbäugig R. | *jañaej* schieläugig, einäugig C.

*jeñne*, *jeñene*: *ñob jeñne* tizenegy, *šidi jeñene* tizenkét R. | *ñob-jaññā* elf, *side-jaññā* zwölf C.

*ječerta-* auflösen R. | *jeterña-*, *jecerña-* losbinden C.

*jeter* (nép, emberek): *āñi-jeter* idegen ember, másunna való, иностранный | *jender*: *ñuka j.* volk R. | *jander*, *jafer* einwohner C.

*jed*, *jied* üst, котель: *jiedimda* üstjét 5, 44. | *jāda* id.: *jedem pi-riñu-* kochen R. | *jead*, *jied* kessel C.

*jeädä-* (1. *jeädäm*) wachen R. | v. ö. *jiēna*, *jiēne* wächter C.

*jedaj* új 4. 22. | *jedaj* neu R. | *jiedaej*, *jiedaj* neu, frisch C.

*jedea-* beteg lenni: *jedeam* я боленъ; *jedie* beteg; *jēdesi*, *jedisi* (nem beteg) egészséges, здоровъ; *jiedesi* id. 6, 17. | *jedie-* krank sein; *jedie* krank; *jedeče* [teui] als kranker [gekommen]; — *je-derña-* krank werden R. | *jēdie-* krank sein: *jēdeta* krank; *jēdesi* gesund C.

*jiedu*: *jiedun*, *jiedün* beleim, кишки мои | *jiedu*, *jēdu* darm C.

*jēsi* (vas): *jēsi-dēäu* szeg, гвоздь (vas-szeg) | *jezä* eisen, *jezä* geld

(kupfer od. papier); — *jeziku* : *ñob j. kopeke R.* | *jěsea, jěse'*  
*eisen* : *jěse-deab eiserner nagel C.*

*jieser (ieser) vitorla, парусъ : harabli-j.* | *jezär pologъ R.* | *jěser*  
*segel; mückenvorhang (пологъ) C.*

*jěserda- vakarni (schaben) скоблить; — jěserbo- faragni, gya-*  
*lulni, strogaty : jěserbogu strogaty budu* | *ješett = hobeln R.* |  
*jasea-, jěsea- hobeln, schaben C.*

*ježu- (1. ježudam) schwimmen (vg. ujălem) R.* | v. ö. *jieserña-*  
*jiesierña- waten C.*

*jen* : *in-jen iv-ideg* | *jen bogenschnur R.* | *jien bogensehne,*  
*hanf.*

*jiēner lábsark, пята (1. je).*

*jeñederña- rúgni, лягать (rénszarvasról).*

*jeni gegenüber, gegen (j. muădom [szemköztt vagyok]), (vg. tori :*  
*ăm toriăm mir gegenüber) R.*

*jenta sebes folyású* | *jentă schnell (fluss) R.* | *jiend', jient' rasch,*  
*reissend C.*

*jentana besonders (vg. janés) R.* | *jandahana, jandăna beson-*  
*ders C.*

*jenši loch in der erde (vg. ma-as) R. (ja-n + sī).*

*jenšidej* : *vg. sui pill* | *jiensidei, jiend'idej preiselbeere C.*

*jepie, jieppei hō, hōséges, жарко; jepi meleg 3, 20.* | *ippi heiss*  
*R.* | *jibi, jipi, jepada, jepidea heiss C.*

*jemne ért, miatt 3, 22.* | *jămne, jemne : amki jămne für was (vg.*  
*mănr mas); tiki jemne darum (titi maos) R.* | *jěmne, jemne*  
*für: amge-jemne weshalb C.*

*jemne- (jemnegu-) foltozni* | *jemniņu- flicken R.* | *jemnia-, jemneņu-*  
*id. C.*

*jiemneme folt, заплатка* | *jemnimea, jėnimea, jėmea flick C.*

*jiembutaj- (1. -aju) öltözködni* | *jiembataj (-aju) sich ankleiden;*  
*jiembă- ankleiden C.; jiembi er kleidete sich C. Spr. 316.*

*jimbite hemd R.* | *jiembit, jimbuit id. C.*

*jer, jier, jăr közép : jier udau közép ujjam; jăle jăr dél, jăli jer-*  
*keñe délben; — jieñe : jau jierne tenger közepén* | *jier', jer' mitte :*  
*jierne, jierkana in der mitte C.*

*jiere- őrizni (jieregu); jierigōda őriző, őr* | *jiera-, jierămbi- be-*  
*wachen; jierañoda wächter C.*

*jeru úr 4, 37. 65.* | *jiervu, jeru, jiervu wirt, herr, richter, fürst C.*

*ji* ész, gondolat : *jir jāgu* (eszed nincs) ostoba te; *jihēnda* eszében magában [szól] 2, 5.; *jīdi jāderña* esze jár, búsúl 3, 4.; *jīn-u'*, *ji-u'* (-ut) ész-út, gondolat, tanács 3, 7. 11. *jīn-ut-s* 3, 24.; *ji-ukīna* 3, 25. | *ji* verstand C.

*jīsialma-* esztelenné lenni, megbolondúlni 4, 41. | *jīsi* unverständig, dumm; *jīsealma-* unvernünftig werden C.

*ji* (*jīd*) víz : *jīdu sātām* vizet meríték (magamnak); *jīdm* vizet (bort, pálinkát) 4, 66. | *ji* wasser R. | *jī'* id. C.

*jiā* сосна R. | *jīe* kiefer, fichte C.

*jīk* nyak, шея (1. rag. : *jīku*) | *ik* (*iku*) id. R.

*jīkīda*, *jīkoda* gallér, воротникъ 2, 5. 9.

*jīhera-* nem tudni, не знать : *jīheram* nem tudok [fogni] 2, 16; *jīheram* nem tudom [mit csinálok majd] 5, 21.; *jīheraña* nem tudnak (ketten) 3, 4. | *jīherana* unbekannt R. | *jīhera-* nicht wissen, nicht verstehen C.

*jīhīñu-* schmieren R. | *jīhea-* schmieren; *jīhēmbiu*, *jīhīñū* ich schmiere C.

*jīj* вб, зять (1. rag. : *jīju*) | *jīi* schwiegersohn C.

*jīññej* росомаха R. | *jīgñej*, *jīēññej* vielfrass C.

*jīderga-* vizet inni | *itūñarta-* trinken R. | *jīderña-* trinken (wasser) C.

*jīdīmbej* bőrkéreg (schwiele, мозоль).

*jīdurcā* : vg. *suker* (hal) R. | *jīdurtea*, *jīdursea* tschir (salmonasus) C.

*jīñe* szij, ремень; *īñe* : *muett-īñe* gyeplő, *jo-īñe* bauchgurt | *īñe* : *muettā-īñe* leitseil, *jo-īñe* bauchgurt R. | *jīñea*, *jīñea*, *jīñe* riemen (*muejta jīñe* v. *jīñea* starker riemen, lenkriemen) C.

*jīñd* lélek, душа (*mañe jīñdam*); *jīntta* lélekzete 1, 3. | *jīñd* seele, luft, dampf C.

*jībie-* : *jībiegu* meleg lesz 6, 27.; l. fent *jīepi*.

*jīvimda* : *śa j.* mikor lesz meleg 5, 18.

*jīvie* епув, клей | *ibe* leim R. | *jībea*, *jībie*, *jīvie* id. C.

*jīviā*, *jīviā* okos, умный | *ibittā* gescheidt R. | *jībea*, *jībie*, *jībeta* klug C.

*jīri* nagyapa, дѣдъ | *jīri* grossvater C.

*jīri* hold 6, 3. | *jīri* mond R. | *jīrī*, *jīrī* mond, monat C.

*jīrte* egyenes, igaz (*jīrte ā* правда, вѣрно rectum, verum est); *jīrta* egyenes (jóformán *jīrte ā* helyett); *jīrde* : *j.* lahana igazat

szól 6, 29. | *jirtiña* grade (szintén *jirte-ña* h. = *jirte ā* «rectum est») | *jirt'* eben, grade; *jirt* grade, entgegen.

*jirime-* találni (vmire), kerülni, odajutni: *jikoda-as* j. subagallérrá talált lenni (odajutott hogy subagallér lett) 3, 25. | *jerime-*: lásd alább *sean* alatt: *šanoboj jerime* R. | *jierimea-* treffen C.

*jile-*, *jilea-* élni, lakni, lenni; *jilean*, *jileade* élsz, éltek 6, 16. *jileaban* élvém 4, 75. *jilie* él, élt 5, 50. *jiliña* élnek, laknak (ketten) 4, 1. *jile* élj 4, 10.; *māserānaš jileā* szolgálú vannak, fölszolgálnak 4, 65.; — *jile*, *jile* élő: *sgu-jile* gazdag (jól-élő), *oj-iliko* szegény (rosszúl-élő) | *ile*, *ile* (élő): *saua-ile*, *sau-ile* reich; *voj-ile* arm R. | *jilea-*, *jilie-*, *jile-* leben; *sauwa jilea* reich, *vai-jiliko* arm C.

*jilibcu* (élet): *jilibcu jāgu* szegény vagyok, nincs miből élni (у меня живота нѣтъ) | *jilebso'*, *jilebs*, *jilebc* leben (vita) C.

*jileambartje* «isten» 6, 18. | *jilibeambaerte*, *-baerta*, *jileum-baerte*, *jilibeapaerta* «beschützer des lebendigen, d. h. gott» C.

*jilepce* vad rénszarvas | *ilepše* дикий олень R. | *jilebte*, *jilebce*, wildes rentier C.

*jilteñu-* wahrsagen R. | (*jilte* «ein holz, eine halbe elle lang, auf dessen ende der Schamane erde legt und die bewegungen derselben erforscht») | *jilteta-*, *jiltetañu-* zaubern C.

*jili-*, *jilimbi-*, *jilbi-* fölemelni: *jiliede* fölemelte (a galyakat) 3, 17. | *jilä-* heben R. (*jiläd* tkr. = emeld föl) | *jila-*, *jila-*, *jilimbi-* aufheben C.

*jilda* (?) : *jildir jāguma* «eszed veszett» 4, 58.

*jo* : *jo-ine* bauchgurt (l. *jiñe*) | id. R.

*joa-* elveszteni | *juq-* потерять (*juqu* потерялъ, vg. *kot vuostislem* R. | *juo-* verlieren C.

*joerče*, *joerča* неводъ; — *joerta-* неводитъ R. | *juorte*, *juorc'* netz C.

*JOROUKA* kötél (= or. веревка).

*jori* mély 4, 13.; *jüre* tief; — *jorda* mély, mélység: *jau jordan* tenger mélyébe 4, 83. | *jure* tief R. | *juorea*, *juore* tief C.

*ju* tíz : *ju-jur* ezer | *ju* zehn : *jujurr* tausend R. | *ju'* zehn (v. *lūca-ju'*, de *hāsava-ju'* neun) C. — *jud jāle* zehn tage C. Spr. 326.

*judimdej* tizedik (-*dejde*) | *jutumdej* zehnte R. | *judmdaej*, *judem-diej* C.

*ju* : vg. *arpi* R. | *ju* stromwehre C.

*juolce* mérték, мѣра 6, 25.; — *juolci-* (*juolcigu*) mérni, мѣрять |



*jolsi* : *j. ñeñeç* = vg. *marsätl* v. *morsel olne kum*, ладомъ живеть R. *jollëñu-* messen R. | *juolte*, *juolce'*, *juolc* maass, zeitpunkt, beispiel; — *juolte-*, *juolce-* messen C.

*juoñena-* (*juoñenāgu*) tréfálni, шутить | *juonina-* scherzen, spassen C.

*juku-* eltévedni (*jukum* заблудился) | *juku-* (1. *jukudum*) sich verirren R. | *juki-*, *juhoda-* id. C.

*jujur* ezer 3, 7. (1. *ju* és *jur*).

*judea-*, *juderña-* álmódni (*judeamaš* álmódtam); — *judobc* álmólátás, traum : *judobcon mana'au* álomban láttam | *judea-*, *juderña-* träumen; — *juda*, *judea* traum C.

*jüsida-* feküdni 1, 3. 2, 4. 3, 16. | *jüsida-* liegen; *jüsibtāj-* sich schlafen legen C.

*juna* pferd R. | *junna*, *juna* id. C.

*juna-* melegedni (sich wärmen) : *tū-gauhana junāk'i* alkalmasint a tűznél melegszik 5, 24. | *jū-* warm werden C.

*jundirga-* kérdezni 5, 48.; 2, 9.; *jundirña-*, *junderña-* 4, 58. — *jundalë-* kérdezni, megkérdezni | *jundarña-*, *junarña-* fragen C.

*juvä* meleg | *jubä* warm R. | *juba*, *jüba* id. C.

*jur* zsír : *häle-jur* halzsír, *tü-jur* szalonna (*tü rénszarvas*) | *jur* fischfett, *ili-jur* speck, *horei-jur* butter, *pilu-jur* honig R. | *jur* fett, butter C.

*jur* száz | *jurr* id. R. | *jur* hundred C.

*jurua-* felejtteni, забыть | *jurrla-* vergessen R. | *jura-*, *jurañu-* vergessen, *jurla-* : *jurläu* ich vergass C.

*jurka-* fölkelni : *jurkasi jami* nem bír fölkelni 2, 20.; — *jurkotale* föl akar kelni | *jurkñu-* aufstehen R. | *jurki-* id. C., *jurkad* steh auf! C. Spr. 328.

*taüna* fölfelé 3, 2. — *taüiad* fölülröl | *taüñā* nach oben, *taüñād* von oben C.

*tauj* fölső (superus) 6, 18.

*taña* : *jaha t. madarā* átkelt, átment a folyón (перемель чрезъ рѣку) | *tahaña* über (által), vg. *ulte* R. | *taha'*, *tahañā* hinterwärts C. (V. ö. az or. za használatát : за границу = über die gränze).

*tañād* mögöl, hátulról, изъ зади | *tahañād* von hinten C.

*tani* : *jau-tani* tengeren-tüli, заморскій 4, 65.

*takune* : *teptej t.* übermorgen (vg. *mot katel*) R.

*taño* kevés, мало | *tānu* wenig, vg. *molče*; — *tañumta* weniger, (vg. *mañut*) R. | *tāño*, *tānu* wenig C.

*tabihuta-* unatkozni (1. *tabihutam* МНБ скучно) | *tābiki-*, *tābi-huñu-* langweilig werden, *tābihuvi* langweilig C.

*tam* íme 5, 19. | *tam* sieh da! C. | *tem* : *t.* *teädä* eben jetzt; *teäm* : *teäm-ñadje* видно, vg. *nangi* R.

*tar-* elosztani 5, 56. 57. (*tarš* *tārā* el kell osztani; *tarjeda* elosztották; *tarkana* osszuk el) | *tarña-*, *tarta-*, *tarpi-* teilen C.

*teäu* szeg : *jěsi-deäu* | *jěse-deab* eiserner nagel C.

*tée* (? *teü*) vorher (gestern v. vorgestern, vg. *moläl*), gestern (vg. *mql kqtel*) R. | *te'*, *tie'*, *tenāna* gestern; *tei*, *tiei* gestrig (pl. *jālea* tag) C.

*teabce-* : *teabceki* majd megadja 4, 28. | *taejbte-* dim. alak, *tā-«bringen, geben»*-hez C.

*tät* négy | *teät* id. R. | *tēt*, *tiet*, *tiet* vier C.

*tetimdej-de* negyedik | *teättumde* id. R. | *tētimdaj*, *tietimdaj*, *tētum-daj* der vierte C.

*teñuva-*, *teñiva-* tudni (*teñuvavi* tudott 1, 4. *teñivan* 5, 19. *teñuvan* 5, 28. *teñuvāu* tudom 5, 25.) | *teñua-* wissen (1. *teñuau*); — *teñeu* sich erinnern; *tenevannau* (sic) bekannt werden R. | *teñe-*, *tēñe-* wissen, sich erinnern, denken; *tēnuva-*, *tēñeva-* (1. *-vau*) wissen; *tēñevana* der wissende C.

*tepta* morgen (vg. *kolitän*); *teptej* : *t.* *takune* übermorgen R. | *tebta'*, *tiebta'* morgen; *tebtai* morgendig C.

*tersi* üres | *tersi* leer; — *tersälmtēñu-* leeren R. | *teresi* ohne netznadel, leer, arm (*terea*, *tēri* netznadel) C.

*tärvua* spanne R. | *terua*, *tervua* ein viertel C. (azaz: четверть :  $\frac{1}{4}$  arsin, = 4 versok).

*tī-*, *tīgu-* fésülni, чесать (*tīgum öptu* fésülöm a hajamat) | *tī-*, *tīmbi-* kämmen 3.

*tī-* repülni, elrepülni 3, s. 24. — *tīrceta-* repülni (repülőben lenni) 3, 2. | *tīriña-* fliegen; *tīrti sarmik* vogel R. | *tīj-* (1. *tīju*) davon-fliegen; *tīr'a* fliegend; *tīrña-*, *tīrña-* fliegen C.

*tieda* most 4, 48. *tēda* 5, 2.: — *tiediri*, *tiederi* csak most (most mindjárt) 5, 19. 20. | *teädä* : *tem t.* eben jetzt R., *tēda* (*dēda*) jetzt; — *tiedä* des tags (vg. *kqtel*) R. | *tēda*, *tieda'*, *tēdaj*, *tieda'* nun C.

*tience* tegez, колчань (3. rag. *tiencenda*) | *teänäč* köcher R. | *tienete* id. C.

*tiu* bélhártya, брюшина (darm-, bauchfell) | *tiu* magen C.

*tiki* az, azon, amaz (der, jener) 4, 29. — *tiken*, *tikinde* akkor 2, 6. 17.; *tikan* oda (*teuve* érkezett) 5, 42. | *tiki*: *t.* jemne darum; *t. níni* ausser diesem, e fölött (vg. *tí* tármel); *tikin pune* nachdem (vg. *tí* juipalt); *tikahad* von da (vg. *túl* uill) R. | *tikií*, *tekií* jener: *t. jemne* deshalb; *tikan* dahin; *tikahad* daher: *tikahana*, *tikehena*, *tikēna* da C.

*tibe*: vg. *táll* (*tiben-gäu* halb-táll) R. | *tívie* klaffer C.

*tiveä* fog, зубъ (*mañ* *tivuan*, *tiveen* fogaim) | *tiuen* zahn (tkp. fogaim R.) | *tibeä*, *tívie* C.

*tíviej* savanyú, кисло | *tíbej* gefault R. | *tíbeaj*, *tíbej* sauer, verfault C.

*tíme*-faulen R. | *tímeä*-, *tímie*- zu faulen anfangen C.

*tír*, *tier* felhő (*tírde* *jägu* 5, 18. 28.) | *tír* wolke R. | *tír* wolke, schneewolke C.

*tírive* икра | *tíríbe* id. R. | *tíríbeä* fischrogen C.

*tírce* fésű, gereben | *tírte'*, *tírce'* kamm C. | R.-nál *tírs* «sich kämmen?»; *nyilván helyesen*: «kamm».

*tóre* hang, голосъ; — *tóriej* kiáltott, rákiáltott 13, 49. 3, 24.; *torina*-kiáltani 2, 21. | *torena*-schreien (vg. *hrangém*); *torinorga*-kriчать R. | *tór*, *tor* stimme; *tórina*-, *tóriña*-, *tóriña*-, *tórinorña*-schreien C.

*tu* ruhaujj, рукавъ | *tu* ärmel C.

*tuu* aufwärts (*t. paen*, *hoen* berg aufw.) | *tuuñ* hinauf (vg. *nang*, *nangäle*); *tuunü* oben (vg. *numen*); *tuud* von oben R. | *tü'*, *tu'u* nach oben; *tu'ud*, *tūd* von oben C.

*tuóne*, *tuñe*, *tāne*, *toñe* róka 2, 8. 4. 6. (*tuóñau* rókám 2, 11.) | *tuñe* fuchs R. | *tóña* id. C.

*tuku* ez, ezen 5, 37. | *tuki*: *t.* hasau dieser (vg. *te* kum); *t. jäle* heute; *tukimbo* heuer; — *tukohañe*, *tukuhane* hier здѣсь (vg. *tít*); *tukehane* dieser hier; *tukuan* hierher (vg. *tí*); *tukuhad* von hier (vg. *tíl*) R. | *tukí* dieser hier; — *tukon*, *tukan* hierher; *tukohona*, *tukahana*, *tukóna* hier; *tukohod*, *tuköd*, *tukahad* von hier C.

*tuñāna* hinten (vg. *pui* palt) R. | *de* C. *tuñāna* «oben».

*tuñu*- (1. *tuñudum*): vg. *sältem* (intrare) R. | *tü-*, *tuñu-* (*tuñudm*) angehen, kommen, eingehen C.

*tuñuba*-megszagolni 1, 3. | *tíñibi*-riechen, vg. *ätimtaxti* R. | *tíñie*-, *tíñe*-riechen; *tíñimbi*-C.

tund : vg. urr R. (bergrücken).

tümüi feuerherd R. | *tümju*, *tümi* ofen C.

tur treibstock für rentiere R. | *tur* fahrstange.

tulga- kihúzni (*tulgāde* kihúzza 3, 19.) | *tuhulña*- herausziehen C.

ša steil R.

šaa-meän jedesmal R. (vg. *mänä sãmpilt šos*) | *sea-mean* wieviel, wie gross C.

ša mikor 5, 17. | *šaha* wann (vg. *kuñi*) R. | *seaha'*, *šaha* wann C.

šjau schuppe R.

šauta нельма (-fisch) R. | *šauta*, *šāuta* njelma C.

šakelta- beleharapni, pedzeni (halról) 2, 17. | *šakelña*- beissen R. | *seakalña*-, *šakalña*- id. C.

šankota- spielen (1. *šankotam*) R. | *seanoku*-, *šanoku*-, *seanokoda*-spielen (*seano*, *šanu* spiel) C.

šadulari- (1. -riu) sich schämen R. | *seadolaju* id. C.

šanšu оленье варенное сало R. | *seandü*, *šandü*, *seanso* talg C.

šapt : *peñšapt* rinde R. (*peä* fa) | *seabt*, *šabt* rinde C.

šjabär bryst R. | (C.-nél *seabur* «gehauenes wegzeichen am baume», *seaburña*- behauen).

šabu : *šabu latta* der boden um den feuerherd R. | v. ö. *seabu*, *šabu* unreiner schlittten, lastschlittten C.

šar tabak R. | *sear*, *šar*, *šör* id. C.

šalta- : vg. *sailep*- [befedni, elrejteni] R.

šeänānu floss [tutaj] R. (*šeä-ñānu*, v. ö. *ñano* csónak, kis hajó).

šeär дѣло, vg. *varmel* R. | *sier*, *šer* sache C.

šenša тетеревъ R. | *seanseä*, *seande* auerhahn C.

šer (mód, szer) : *pādana šer jāgu* nincs mód írni, nem lehet írni (не можно писать) — *sir* : lásd *husir*, fent 334. l. | *šer* : *ñob-šer* R. (l. ezt fent 326. l.); — *šir* : *ñañ-šir*, *ñañin-šer* anders (l. fent *añi* alatt); — *huñ-šür* wie R. = *husir* | *sier* : *hunsier* C. (= *husir*).

šerda- rászedni, megcsalni 2, 24.

šelkovej ezüstrubel, цѣлковый (l. *noimean*).

šinši, šineme luftloch R.

šitta magát, magukat : *š. marije* 5, 52. — L. alább : *šuj*.

šojer : *nū-šojer* szivárvány (isten-ive) | *šojer*, *šojor* bogen C.

šozindäre, šozendeäre gyomor, желудокъ | *šunža* bauch R. | *šondeä*, *šonzea* magen, eingeweide C.

śu köldök, пунокъ (1. rag. śum, 2. śul, 3. śute) | śu, śun nabel C.

śuj, mañ-śuj engem 2, 11. 4, 6.; śitta magát 5, 52.; śidin, śidajn minket (kettőt) 5, 54. | mañ-śum mich, pudere śitte dich, pude śitte ihn; mañe sinne uns, pudere śitte euch (vos), pudu śittu sie R. | (mañ) siem, sim mich, (pudar) siet dich, (puda) site ihn; (mañi') siedni' v. siedani' uns zwei; (maña') siedna' uns, pudara' siedda' euch, pudu' (sieddu') sie C.

śudebe лѣшакъ (erdei manó, waldteufel) R.

śudeberta- erzählen R.

śuderta- pfeifen R. | śuderña-, śudarña- pfeifen C.

śuri : śuri-derim szántsándékkal, akarva, нарочно | śuri absichtlich C.

śurhali- megfordulni : valka śurhal' alighogy megfordult 3, 23. | śurhalíem herum (rund h.), vg. multime R. | śurhale-, śurile- wälzen, rollen; śureña rund C.

śurta- elrejtteni, запрягать | śiurta- graben R. | śiurta-, śiurpi-, śiurña- verbergen, begraben C.

śurumba- szaladni : śurumbaś szaladva, futva [jöttek] 2, 22.; śurmbagum szaladok | śurmpañu- : vg. kajtem R. | śurumbi- laufen C.

ña testvér, társ; a másik (ñade társa, a társ 5, s. ñada társa 1, 5.; ñanda, ñānda az egyikhez, társához 1, s. 5.; ñānda a másikat 5, 28. ñāana társsal 1, 6.; ñajte (gen. plur.) 5, 48. | ña bruder (1. rag. ñau) R. | ña bruder, kamerad, nachbar.

ñāju, ñaju, ñaj az egyik, a másik 1, 2. 6. 5, 1<sup>s</sup>.; ñaj ānda egyik lábát 3, 5.; ñaju muesa másodszer 4, 4.; ñaji 5, 24.; ñajde a másodík.

ña száj : 1. rag. ñām (szám); — ñaši, ñasi néma (mundlos) | ñam mund (szám) R. | ña' mund (Kond. ñañ) C.

ñāuko nyúl, заяць | ñaua hase R. | ñava, ñavako (dim.) id. C.

ñauta- szaladni : ñautas haije szaladva ment, elszaladt 2, 23. ñauti szalad, szaladt 2, 22. 3, 2.; — ñautirña-, ñautorña- szaladni, szaladgálni 3, 5. — ñautali- kezd szaladni 3, 18. | ñauttaluñu- : vg. suoltet- (galoppiren); ñauttaluñu galoppirend (vg. suoltetim) R.

ña -vel, -val 4, 1. — ñāna rajt 5, 39.; ñānda rajtuk, nekik 4, 67.;

*tu nánda* a tűz mellett 5, 48. *mañ nánen* nekem 4, 55. (4, 75. *nen* nekem); *nānin* rajtunk (kettőn) 5, 55.; *nāda* : *vuasko-nāda* az öreghez [szól] 5, 9. | *nāna* : *maha n.* hinten (vg. *sispalt*); *nānta* bei [ihm], vg. *poalte*; — *mañ-nān* mir, *mañe-nāna* uns; *puđu nántu* ihnen | *nā'* zu, gegen (versus); *nāna* bei, mit; *nād* von; — *mañ-nān* mir, *mañā'-nāna'* uns, *puda-nānda* ihm, *puđu'-nāndu'* ihnen.

*nagerta-*, *nagirda-* nyitni, kinyitni (отворить, открыть ajtót, ládát); — *nagirga-* ásítani, ásítózni (*nagirgim* зеваю) | *nāñerña-*, *nāñerta-* angähnen C.

*nahar* sár, mocsok, грязь | *nahar*, *nahal* schmutz C.

*nāñu* (orcza, щека) : *nāñujon* orczáim (dual. 1. szem., -jon = -hajun C.) | v. ö. *nāñu* kinn, *nāñuj* kinnlade C.

*nanko* hashártya, guomor, брюшина (*nankou* бр. моя) | *nān*, *ñan*, dim. *nanko* tiermagen, blase (am tiere) C.

*nāño* dick R. | *nāñota*, *nāvota* dick C.

*natta* schief (vg. *jéri*) R.

*nāda-* segíteni (*sita nādam* segítettek, пособилъ) — *nādabogum* fogok segíteni, пособлю | *nāda-*, *nādau-* hinzufügen, helfen; *nādambi-* id. C.

*nādaj* rénszarvasnak való moh | *nādej* rentier-moos | *nāda* moos C.

*nās* : *nās néñec* barát, друг 1, 1. | *nās* vetter C.

*nāñ* brod R. | *nāñ* id. C.

*nāñaj* pénz 5, 48. *nēñaj* : *nēñāen* pénzeim 6, 28. | *nēñej* silber R. | *nēñaej*, *nēñaej*, (Kanini szóúl) *nāñaej* silber C.

*nānda* éle vminek : *har nāndada* kés éle | *nānd*, *nānd* schneide C.

*nāba* mostoha anya, мачиха | *nāba* mutterschwester, stiefmutter, frau des älteren bruders C.

*nābuko* néne, большая сестра (1. rag. *nābukqu*) | *nābko* ältere schwester R. | *nābako*, *nābuko* id. C.

*nābi* ente R. | *nābi*, *nābi* ente mit langem halse C.

*nāmi* (1. *nāmiu*) nyelv | *nāmi-u* zunge : *nāmiute* jañu stumm R. | *nāmi* id. C.

*nāmta* szarv, рогъ | *nāmta-ta* рогъ R. | *nāmd*, *nāmd* horn C.

*nāma-* kapni, fogni 3, 21. (inf. *nāmas'*) | *nēmuñu-* (1. -ñudum) packen R. | *nāma-* fangen, festhalten C.

*nāmba* barát, társ (другъ, товарищъ) : *mañe nāmbou* | *nāmba* freund C. (kanini szóñak jelezve).

ňar három 4, 2. 5, 1. *ňarju, ňārju* harminez 4, 2. 6, 7. — *ňarimdej, ňarmdaj-de* harmadik 4, 4. | *ňahar három; ňahariju* harminez; — *ňaharumde* третій; *ňaharumtej*: *ň. jali* vorgestern (vg. *kormit kq-tel*) R. | *ňahar, ňar* drei; — *ňahar ju'* dreissig; — *ňaharumdae, -daj, -dej* der dritte C.

*ňarau* kupfer R. | *ňarava* id. C.

*ňāru*: *ň. nie* még férjetlen nő, hajadon, бѣлая баба | *ňaru, ňāru* rein; ohne mann (*ň. nie*) C.

*ňārhala-*: *ňārhalaqu* keresztbe teszem, положу поперегъ | v. ö. *ňar, ňarpoj* in die quer C.

*ňarhalta*: vg. *kulup* R. [háló — alkalmasint folyón keresztül állított háló, переставъ, v. ö. *ňarhala-*].

*ňarja, ňarjan* piros, vörös 4, 46. | *ňarkena* rot R. | *ňāra, ňarijā* id. C.

*ňarco* moh (sárga, nem a rénszarvasnak való) | *ňarsu* moos R. | *ňarso* moos (isländisches) C.

*ňalk*: vg. *ňull* (пихта, edeltanne) R.

*ňalku* schöpflöffel R. [v. ö. *hu* löffel].

*ňeuhĭ, ňeuhi* régi 4, 84. 78. *ňeuzĭ* 6, 24. | *ňeuhi* alt, vg. *katra* R. | *ňeuhĭ* alt, abgenutzt C.

*ňeuhaldāđinda, ňeuhaldāde* még inkább, még jobban 4, 25. 31.

*ňedele* hét (woche) 4, 50. = or. неделя.

*ňeka* (1. rag. *ňekau*) älterer bruder R. | *ňeka, ňieka* älterer bruder, oheim C.

*ňājelta-* őrleni, молоть | *ňajalĭa-, ňajalta-* mahlen C.

*ňešetqĭu-* beten (-*tañudu[m]*) R.

*ňešetorĭa-* heulen R.

*ňeĭa* nőtestvér (schwester, сестра): 1. rag. *ňeĭau* | *ňeĭa-u* id. R. | *ňeĭa, nieĭa* jüngere schwester C. — v. ö. *ňa* bruder.

*ňena* igen (*ň. vaevan* igen gonosz vagy) 3, 18. | *ňene* sehr C.

*ňenece, ňeĭec* ember 5, 7. 1, 1.; *ňenciau-vada* (ebből: *ňencia'-vada*) emberi szó, emberi nyelv; *acikĭ ň.* fiatal ember 5, 7. *ňas ňeĭec* barát | *ňeĭeč, ňeĭc* mensch, mann: *ňudin ň.* junger mann; *ňuka ňeĭča* volk R. | *ňenete', nienece'* mensch, Samojede C.

*ňeniše* wahr R. | *ňienasia* wahrheit C.

*ňenik* szúnyog | *ňeĭeĭ* mücke R. | *ňeĭaĭ* id. C.

*ňeni-*: *ňenim* megharagudtam, усердился | *ňeni-* sich ärgern, böse werden C.

*ñenovej* rechts [gehen], vg. *jommas päll nobel* R. | *ñanavaej, ñe-navaej* recht (pl. hand) C.

*ñeñu* tochter R. | *ñeñu, ñeñu* id. C.; — v. ö. *ñu filius*.

*ñenzad* выдра R. | *ñensad, ñiensad* otter. C.

*ñäptie* in die nähe; *ñäptiene* nahe; *ñäptied* aus der nähe (vg. *läpäñ, läpäñt, läpäñl*) R. | v. ö. (Tavgi szam.) *mibtā* nahe C.

*ñäbe* : *ñ. häudä* halb, vg. *äk pale* R. | *ñäbi, ñabi* ein anderer C.

*ñevea* (anya) : *ñeveau* anyám, моя мать; *ñeven-neve* nagyanya, бабушка | *ñebe-u* mutter R. | *ñebea, ñebea* mutter C.

*ñem-papa* (1. rag. -papau) jüngere schwester R.

*ñema* álom : *ñemasi* álmatlan | *ñema* schlaf, *ñemasi* schlaflos C.

*ñemaj* agyvelő | *ñemaej, ñiemaej* gehirn C.

*ñemea* kemény, твердо | *ñemeä* hart R. | *ñamea, ñamena* fest, hart, zäh C.

*ñemku-* picken R.

*ñer* első, előrés, előtér : *ñer-jani* elül (első helyen) 2, 6., *ñerñaua* 6, 1. *ñerñau* 1, 6. előre, ezentúl (a jövőben); — *ñerte, ñertea* első, первый (*ñertei* *ñiede* *ñu* első feleségének fia) | *ñer* : *ñerña* voraus (vg. *elül*), *ñerñana* vorne (vg. *eln*); *ñerñede* von vorn; — *ñeär* vordem (давше), vg. *mont*, nun vordem, vg. *äñ mont*; — *ñiripte* zuerst, vg. *sartñ* R. | *ñer, ñer* das vordere, frühere : *ñerñä* vornhin, *ñerñäd* von vorn; — *ñeribtej* der erste C.

*ñeru, ñero* vessző, galy (*ñero-poj* vesszővel) 5, 21. *ñieru, ñiero* 3, 17. 8. | *ñeru* : vg. *ñir-iju* (vessző-fa) R. | *ñeru, ñero* weidengebüsch (rote weide) C.

*ñerko* vessző, прутьикъ 5, 52.; *ñierka* fűzfa (ива) | *ñerka* : vg. *tip iju* (талникъ) R. | *ñerka, ñeroko* weide C.

*ñiercea* szemöldök, бровь | *ñirte', ñirci'* augenbraue C.

*ñälanta-* elnyelni, проглотить | *ñälñä-, ñälta-* schlucken C.

*ñälena-* szőrét hullatni, линять, пускать волосы | *ñäläe-* Haare lassen C.

*ñi* öv | *ñi* (1. rag. *ñiu*) gürtel : *ñim šaruñu-* sich gürtlen R. | *ñi* id. C.

*ñi-* tagadó ige (teljes ragozású) : *ñim harua* nem akarok, *ñi harua* nem akar 4, 74. 80. *ñivie sauiligu* nem leszünk gazdagok 6, 26.; *ñiu tāgu* nem adom, nem fogom adni 6, 34.; *ñide masaptāgu* nem érinti (öt)



1, 4.; — *nivi namda* nem hallott 4, 8.; *niver harua* nem akartad 4, 16.; *niuki* (ebből: *niviki*): *niuki ā* alkalmasint nem volt 2, 12.; — *manas níriem* nem látnék-e talán 5, 10.; — ger. 2. szem. *nibat*: *nibat puneriu* ha talán nem hiszel 6, 2.; — imper. 3. sing. *níji jāder* ne járjon 4, 33.; — *nie* = *ni*: *sirgaldá nie* nem tekintett 2, 23. — *níni-*, *níne-* (töbismétlés): *níni-ña* non est, non 5, 11. *nínes harua* nem akartam (*nínemś h.*) 4, 14. | *ní-*: *níña* nicht (tkp. *ní-ña* non est); *nídóm* nicht (tkp. nicht ich = C. *nídm*); *ní namtur* taub (non audit) R. | *ní-*: sing. 1. *nídm*, *ním*, 2. *nín*, 3. *ní* stb., sing. 1. *níu*, 2. *nír*, 3. *nída* stb. C. (gramm. §. 500).

*ní -ra, -re* (*vuosdi-ni* fuvarjára (dobta) 2, 6.; *nień, nien* id. (*pea-ńeń fára* 5, 10. *pea-nien* 1, 2.; — *níne* rajt, -on (*vuosin-níne* a fuvaron 2, 10. *pōrogda-níne* a küszöbön 4, 84.); *ńeńe* 4, 45.; — *nída, níde -ról* (*handá-níde* szánjáról 2, 4. *handá-nída* 2, 8.); — *nímne -on át, -on túl* (*ńeuhídi-nímne* a régin túl, előbbinél jobban 4, 78.) | *níne* auf, vg. *tármel*; *tiki níne* ausser diesem, e felett, vg. *tí tármel* R. | *ní* auf (hin); *níne* auf (loc.), *níd* von (herab); *nímne* nach oben, über C.

*níe* nő, asszony 2, 20. 5, 48. *níe-jervu* házi asszony, хозяйка; *níenda nue* nőt veszen, nőstül; — *ńesi* nőtelen | *ńeā* weib; *ńe-gan, nien-gan* weberschlitten; *ńem-pani* weberkleid R. | *ńe, nie, nie* weib; *ńejiervu, ńejiervu* hausfrau C.

*ńedevi bér* (наемъ, miete) | *ńedole-* mieten (*ńedoleńu*) R. | *ńedeba* miete; *ńeduale-, ńedavale-* (-tēu) mieten C.

*ńieboj múlt* (év): *ń. puone* múlt évben, tával 6, 4. | *ńieboj* vergangen, vorig (*po* jahr) C.

*ńieńúke* haragos (*ń. puhuce* h. asszony 4, 32.) | l. *ńeni-*.

*ńiensime-* megharagudni 4, 54. | *ńenasemea-, nienesemea-* sich ärgern C.

*ńierma-* (inf. *ńiermaś*) lékelni (lékből vizet merni) 2, 21.; — *ńiermea* lék 2, 16. | *ńieremea* wuhne C.

*ńída, níede út* 1, 1. 2, 3. (*ńiede míne út* mellett) 5, 2. (*ńiede mún az úton*) | *ńeda, nieda* karawanenweg C.

*ńísea* (1. rag. *ńíseau* 6, 32.), *ńisie atya*: *nisen-ńisie* nagyatyá, дѣдъ | *ńíža-u* vater R. | *ńísea, nisea* vater C.

*ńízim iny* (gaumen, zahnfleisch) | *ńínze', nínđi', nínze'* gaumen C.

*ńínahanda* ha nem, külömben (sonst, widrigenfalls) 4, 55. v. ő. *ńi-* verb. neg.

- núne* szij, riemen (tkp. *ní-jíne* öv-szj).  
*núpte* hadd, es möge R.  
*núbič* spinne R. | *núbi*, *núbitea*, *núbicea* id. C.  
*núbru* : vg. *käpši* (előző szó: *neieñ* mücke) R. | *núberu*, *núberu*  
moschka (thrips); kleine mücke mit grossen flügeln C.  
*núve* tű | *núbe* nadel R. | *núbea*, *núbea* id. C.  
*núm* név; — *númsi* névtelen : *númsi udau* negyedik újj | *núm*,  
*nám*, *núm*, *nem* name : *númdí*, *númsi* ohne namen C.  
*núnte*- kimondani (nevezni) 4, 76. | *núnde*- nennen C.  
*núlok* : vg. *meul* (сельдь hering) R. (v. ö. vog. *nálák* сельдь).  
*nó* ajtó (*nóana* ajtóban 4, 69.) | *nó* türe R. | *nó* id. C.  
*nóha*- (1. -hām), *nóhobi*- (6, 23.) izzadni | *nóho*- schwitzen (*nóhom* :  
vg. *munmitauesem*) R. | *nóha* (1. *nóhām*) schwitzen, *nóhaj*- : *nóhaj*  
ich geriet in schweiss C.  
*nódañu*- jagen R. | *nóda*-, *nódambi*- id. C.  
*nóre* faul, trág R. | v. ö. (Tavgi szam.) *naru'a* faul (von ren-  
tieren) C.  
*nú* fiú (filius) | *nú* Sohn, сынъ : *núsuwaj* schwanger (fiás) R. | *nú*  
sohn C.  
*núocko* kicsiny, kicsid, маленький : *núocku* *neñau* hugom, мень-  
шая сестра | *núocko* klein C.  
*nújä* налиимъ (quarre) R.  
*núcea*- (*núceagu*-) csókolni, поцѣловать | *núta*-, *núte*- küs-  
sen C.  
*núde*, *núdje* jung, klein : *núdin* *neieč* junger mann R. | *núdea*  
klein C.  
*núderga*- hurczolni, тащить, húzgálni : *núderäde* húzgálja (öket)  
4, 47. | *núderña*- schleppen, ziehen C.  
*nún* (tiltó ige, sing. 2.) «ne [te]» : *nún jáder* ne járj 1, 7. *nón*  
«ne te» 4, 23. — *núnun* id. (*núnun* *pečalvajse* ne búsulj 4, 32.; —  
*núnújud* «ne te öket (kettöt)» : *núnújud* *haudis* ver ne verd meg  
öket (kettöt) 5, 40. | *nón* «ne te», *nóda'* «ne ti»; *nór* «ne te öt»,  
*nóra'* «ne ti öt» C.  
*núrka* осина R. | *núrka* espe C.  
*núršem* lustig, vg. *šaskěš* R.  
*núlje*-, *núlembi*- húzni, hurczolni (*núljēde* húzták (ketten a szánt)  
5, 47. | *núhile*-, *núhili*- ziehen, schleppen C.  
*núlok* weich R. | *núlak*, *núlk* id. C.

*ta* : *ta-jer* nyár (tkp. nyár közepe); — *tau*ko, *tavuko* nyár | *ta* sommer, des sommers (vg. *tui*) R. | *ta'* sommer C.

*ta* (*az*) : *tañāna*, *tañan* ott 5, 23. 1, 2. | *ta* : *ta malinkene* damals (vg. *te kajll*); — *taiju* dort (vg. *tõt, totta*), *tajun* dorthin (vg. *tū*), *tajda* von dort; — *tañ ñädje* dieser dort, vg. *täu tottä* [tkp. «ott való» *taju-ñāde*]; — *taki* der, jener, vg. *tä kum*; — *tada* so (vg. *täl, teil*) R. | *ta* : *tañāna* dort, *ta-jemñe* deshalb; *taki* dieser dort; *ta maleñana* da C.

*tā-* nyirfakéreg, бepecтa (*tāmda habarts*) | *tāe* birkenrinde, dach aus birkenrinde; — *taju* : *san* aus birkenrinde (vog. *san* «schale aus birkenrinde für die speisen») R. | *tae* birkenrinde C.

*tā-* hozni, adni (*tāmas* hoztam 2, 9. *tā* adj 4, 20. *tauan haruas* akart adni 4, 14. *taue* adott 5, 56. *tāgum* fogok adni 5, 17. *taeda* elhozta [a teheneket] 5, 48. — *tāmbi-* id. : *ñi-dāmbi* nem ad [nyugtot] 4, 31. 31. | *tā-* ide hozni, привѣзти сюда, adni (*tāje-* hozzon, *tāda* hozzatok, *taše* hozni, *tābi* mi ketten hozzuk, *tāri* ti ketten hozzátok, *tādu* ök hozzák, stb. — *tatta-* hozni : *mañ* tattau én hozom, *puder tattar* hozod, *tattada* hozza stb. R. | *tā-* bringen, geben; — *tambi-*, *tata-* id. C.

(*taua* = *tāva*, a *tā* «adni, hozni» igéhez?) : *pir tauer* a te vált-ságod 4, 10.

*da* és (= or. да) : *tuoné da haró* a róka és a daru 3, 17.

*tājri-dārim* hiába, ingyen, даромъ | *taeri* leer, *taeri'* umsonst, ... vergebens C.

*tajlcun* ide (*t. =da* add ide, gib her 5, 36.).

*tajl* homlok (rénszarvasnál) | *tāj*, *taj* stirnhaut, kopfhaut C.

*tquolpi-* rágni, жевать.

*tañeta* somerstiefel (vg. *suoja vaj*) R. | *tañad* sommerschuh C.

*tātq* (5, 8.), *tātu* szikra : *munda tātu* villám, молния | *tātu*, *tāto* funke C.

*tādibe* jós, varázsló | *tādibe-* zauberer R. | *tādibea* schaman, zauberer C.

*tādebo* = C. *tadiebtu*, *tadiebo* dienender geist des schamans.

*tāsa* egész 2, 19. 5, 49. (*t. po* egész év).

*tasi* le, внизь (*t. =gāmij* leszállt) 1, 5. | *tāsi* unten, (vg. *jqln*); *tāsiñ* (vg. *jqlä*), *tesin* hinab, nach dem ufer (vg. *nalve*); *tāsent* von unten (*jqllel*) : *tāsiñe* unten am ufer (vg. *nälvät*); *tāsiña* weg vom

ufer (vg. *nalvel*) R. | *tasi'*, *tasiñā'* abwärts, nach unten; *tasiñāna* unten; *tasīd*, *tasiñād* von unten C.

*tāsihej* sárga, желтый | *taśahāj* gelb R. | *tāsihaej* id. C.

*tañā*, *taña van*, megvan 4, 46. *tañegu* meglesz [neked új teknőd] 4, 28. *tañevu āv ha* megvolt volna [pénzem] | *manñānan tañūe* besitzten R. [tkp. nekem megvolt] | *tañā* es gibt, ist da C.

*tana-*, *tāna-* fölmenni, kelni, fölhágni, mászni (fára): *tanaj* hágott, mászott (fára) 1, 2. *tanagu* majd fölmászok (fára) 5, 10.; *ñuu udn tānak ne* Kelj útra 1, 7. — *tanace*, *tance* lépcső, treppe (*tancindinda* 4, 45.) | *tanuñu-* steigen R. | *tāna-* treten; *tānablē'*, *tanace'* treppenstufe C.

*tañu* zopf; — *tañunta-* flechten R. | *tāño'*, *tāñu'* haarflechte C.

*tapahalña-* rúgni, megrúgni, лягать (ember) | *taphalña-* einmal ausschlagen, *taparña-* hinten ausschlagen C.

*tapstañu-* anzünden (*tum*, огонь) R.

*taba*, *tabe* fövény, homok, песокъ | *I. jarej-dab* R. | *tab* sand C.

*tābak* burnót (schnupf-tabak) | *tabka* tabak R.

*tabeda-* mutatni (kézzel) 5, 12. | *tābēda-* zeigen, befehlen C.

*tamna*, *tamne* még, еще (pl. не поправилась); *tamna ājede jēpi* még meleg a teste 3, 20. | *tamna* noch [nicht], vg. *ing ätt* R. | *tamna* schon, zufrüh, noch C.

*tar* körperhaar od. feder (ein); *tartē* id. (viel) R. | *tar* haar, kleine feder C.

*tarkoinkore* einjähriges rentier (mann) R. (*kore* = *horā*, lásd: *hōrie*).

*tārā* kell, надо: *amga tārā mi* kell? 4, 79. *siegaś tārā* meg kell hálni 5, 4. | *tarre*: *manñān t.* nötig haben (tkp. «nekem kell»); *tarra* lieben R. (v. ö. *manñān t.*) | *tārā* es ist nötig C.

*tārolga-* birkozni, бороться | *tāroña-* ringen, *tāro* das ringen C.

*tārhaltij-* támaszkodni, напираться | *tārhalī-* sich stützen C.

*-daraha* mint, -ként: *habēj-d.* mint a halott 2, 5. — v. ö. 3, 16. *hābaj ādera* id. és C. Spr. 313. *ñie ~ aedaraha* «einem weibe gleich.»

*tarim*: *optarēm egyazonképen* 5, 8. | *tārem* so (vg. *toko*, *te kqilt*); *ñop-tārem* gleicher wise; *tārem ñiña* не можно, нельзя, vg. *āt tāt* R. | *tarem*, *taremñōd* so C.

*tarce* ilyen 1, 6. | *tarce* solcher (vg. *tāmle*, *te vājpi*, *te kurip*) R. | *taritea*, *tartea*, *tarcea* ein solcher C.

*tarbugu-* kimenni, elszabadulni 3, 5. 21. (*tarbugocnan*); — *tarbesali-* elmenni, kimenni 6, 6. | *tarpapše* : *jal'in t. ost* [napkelet] R. *tarpaj-* ausgehen, zum vorschein kommen; *tarpaseti-* id. frequ. C. *tāle* dumm R.

*tāle-* lopni; — *tālej* tolvaj, воръ | *tālīñu-* stehlen R. | *tāle-*, *tālie-* stehlen; *tālej* dieb C.

*talbe* abgrund, vg. *kusāp* R. (Reguly másutt a *kusāp-et* «thal-schlucht»-nak fordítja, s hozzá teszi, hogy «Sam. *talbikko*»).

*talvoda-* drücken R. (vg. *tāñerteln*; imper. 2., a melynek a föl-hozott *talvodad* felel meg).

*talla-* zárni, bezárni, заперать; — *tallambi-* id. (*tallambiues* bezártam) | *talluñu-* zumachen R. | *talla-*, *tallambi-*, *tallañu-* zú-schliessen C.

*teasak* csepp, капля | *teas* tropfen, *teasaku* dim. C.

*teamda-* venni, megvenni, купить (*teamdagu*, *teamdugu* куплю); váltságú adni 4, 7.; *temda-* megvenni 6, 27. | *tiemdeñu-* kaufen R. | *teamda-* id. C.

*teamdorta* kereskedő, купецъ | *teamdarta* kaufmann; *teamdara-* verkaufen C.

*teu-* hozzá menni, érkezni (*teuvi*, *teui* hozzám, oda ment 2, 10. 4. 1, 3. *teui* érkezett [haza] 2, 8. | *teui* vg. *joxts*, gekommen; *teuñu-* : *teuñudum* vg. *joxtem* R. | *taeva-* erreichen; *taeu-* : *taeubata* wenn er kommt C. (Spr. 327.).

*teumbi-*, *teubi-* hordani, kocsin vinni (*teumbinas* hordottál 5, 55. *teubi* hordott [fát, füvet] 5, 49.

*teuva* schweif (*teuvada*) R. | *taeva*, *taeuva* id. C.

*tēettā-* abwischen (vg. *vaškejilm*) R. | *tae-*, *taepi-*, *taeta-*, dim. *taeible-* abwischen C.

*tāhetta* trabend, laufend (vg. *kajtel*) R. | v. ö. *tana-* fahren, jagen : dim. *tanaeible-* C.

*tāre* бѣлка R. | *ta'rau*, *ta'raha* eichhorn C.

*derau* gyanánt, -ként : *hābaj-d.* halott gyanánt 1, 2. | *darēu* : *tean-d.* wie eine sehne C. (Spr. 335); *ta'rau* gleich (Spr. 336); *tarēu* wie, gleichsam C.

*teritarče* schmutzig R.

*telñeñi* diesseits (vg. *ti pāl*) R. | *talñia'* hierher, hier; *talēri'* dies-seits C. (Spr. 335).

*tie* rénszarvas | *tie* rentier : *tem podertam* ich spanne ein; —

*tihanunte sarmik* wolf (*ti hanunte* s. rén-vadászó vad; v. ö. *hañe*) R. | *tī*, *te*, *tō* rentier C.

*tiadorña*- egyre szidni, szitkozódni 4, 31.; — *tiadolí*- szidni, ráförmedni 2, 11. 4, 17. *tiedolí*- 3, 20. | *teadorña*- schelten C., *teador-mahadanda* nachdem er gezankt C. (Spr. 329.).

*tiabara*- megesalni, обмануть 2, 11.

*tieci*, *tiēti* hideg; *tieci*- hideg lenni: *tieci* hideg van, *tieces* hideg volt 5, 7. *tiēcigu* hideg lesz 5, 13. *tiēcivanda* 5, 19. | *diēi* kalt R. | *tīci*, *tīti* kalt, *tiēterka* etwas kalt C.

*tieva*- találni, treffen (*muñu tiēvā* nyilam talált, *попала въ цель* | *tēeba*- treffen, vg. *kajes* (срѣла попала) R. | *teba*- schlagen, treffen C.

*tiuka* tüdő | *tiuka* lunge R. | *tivvak*, *tivok*, *tivi* id. C.

*tijiko*, *tijik* szűk, keskeny, узко (v. ö. *lātari* тѣсно) | *tījea*, *tījek*, *tījeak* eng, schmal C.

*tide* ceder R. | *tidi'* ceder, zirbelfichte C.

*tinha*, *tinēha* tompa, тупой | *tinha* stumpf R.

*tivie* öl, сажень | *tīvie* klafter C.

*tira* ököl | *tīra*, *tira* faust C.

*tiribaj*, *tirivaj*, *tirvaj* száraz, száradt, сухой; — *tiripta*- sütni (süteményt) 2, 2. | *tirabaj* getrocknet; — *tirepta*- (*tireptañu*) trocknen R. | *tirabaj* trocken; *tira*- trocken werden; *tirabta*- trocken machen C.

*to* tó | *to* teich, see: *to-hali* карась (l. *halē*) R. | *to'* binnensee C.

*tō* toll (*tōda*); *tuo*: *tuōda* szárnyait 3, 24. | *tu* (*tuda*) lange federn R. | *tu*, *to* feder C.

*toa* zobel R. | *to'* (g. *tōs*) id. C.

*tō*-, *tā*- jönni, eljönni (*tō* jött 4, 29. *tōnīn* jönnél bár 5, 25. *tōue* jött 5, 10. *touvi huiri* az eljött ember 5, 27.; *tā* 3, 12. 4, 4. | *tō*-, *toq*- (kommen): *puđā tōje* (jőjjön), vg. *tāu vos jū*, *puđere toqđā* (ti jőj-jetek); *tōunde* (nenč) vg. *jine* (kum); *tōui*: vog. *jim*; — *tūtta*-, *tutta* -: *mañ dutam* (ich komme), 2. *puđer tūttan*, 3. *puđā dutta*; *mañe duttau* (wir kommen). | *tō*- (1. *tōdm*, *tōm*) kommen C.

*tā*- elhozni, herbringen 4, 72. (*vaskomda tāda*); v. ö. *tā*-

*toho* leinwand R. | *tohe'*, *toho'*, *tuho'* leinwand, hemd C

*tohodaj*- tanulni (*tohodajivaš* я учился, *tanultam*); — *tohol-lāmbi* -: *tohollāmbq'* tanulnak, учатся; — *toholkāda*, -de tanító,

учитель | *toki-* (1. *tokīdm*) sich gewöhnen, lernen; *tohoda-* id., *tohola-* gewöhnen, lehren; *toholaju* ich gewöhnte mich, lernte; *tohokōda* lehrer.

*tohorta-* pflücken R

*tōdnorda-* köpni, плевать | *tōdnorña-* speien, *tōd* das speien C.  
*tosāli* vg. *amp pill* (beere) R. | *tōsāle*, *-lea* wasserbeere (empetrum nigrum) C.

*tāner* tengeri fū (hinár-féle) 4, 4.

*tonoñ* jeder (vg. *kumitlätl*) R.

*tōnda-* befedni 3, 1. *tōndavi* befedett | *tunteñu-* zudecken R. | *tōnda-* bedecken : *tōndañudm* C.

*tobja* csizma (*tobja* muä 4, 46.) | v. ö. *tōbak* strumpf, oberstiefel C.

*tovo* (*tovoda*) pata (rénszarvasé) | *tobo* (*toboda*) huf (beim ren-tier) | v. ö. (Osz. szam.) *top*, *tōba* fuss C.

*tomna* ; *mašin-t.* vielleicht, vg. *ēriñi* R.

*tqraue*, *tqrau* üdvöz! 2, 14. 5, 15. (= or. здорово).

*tora* fischflosse R. | *tora* fischflosse ; steuerruder C.

*tōrik* sekély (seicht); *tōriki* ; *t. jān* a 4-dik mesében így fordítva «a száraz földre» [följött a hal], de itt is jobban illik a «sekély helyre» — azaz «közel a parthoz» | *tōra* es ist seicht; *tōrik*, *tōra-vaej* seicht C.

*tōlir* szám, число | *toluñu-* zählen R. | *tōlir* zahl, *tōla-* zählen : *tōlambi-*, *tōluñu-* C.

*tolaha* : *ñop -t.* gleich [tkp. egy olyan], vg. *āk-kurip* R. | *tōlaha* ein solcher C.

*tu* tűz 5, 5. (*tū-gauhana* tűz mellett 5, 24.); *tūzive* hamu | *tu* feuer : *tu-leju* flamme; *hähän-tu* blitzen (tkp. blitz); — *tuišibe* asche R. | *tu* feuer : *tūsibea*, *tunzibea* asche, kohlen C.

*tū-* jönni, eljönni (*tūdam* eljövök 6, 31.); — *turña-* jönni (frequ.) 6, 4. — v. ö. *tō-* | *tūrña-* kommen C.

*tuana*ko ín | *teän* sehne (zum nähen) R. | *tean*, *tea'*, *tē'* ader, sehne, *teanaku* dim. C.

*tui* хариць (äsche, bunt gefleckter salm) R.

*tujū'o-*, *tujū'a-* imádkozni, imádkozva leborúlni 6, 19. 4, 59. | *tujutta-* (1. *tujuttam*) grüssen; *tijutta-* opfern R. | *tuijo'o-*, *tījo'a-*, *tīju'a-* sich verneigen, beten C.

*tudoku* pilz R. | *tutuko* schwamm, zunder C.

*tūni flinte* : *tūni munk* kugel (tkp. puska nyil) | *tūni flinte* C.  
*tupka* fejsze; — *tupce* kis fejsze 4, 67. (*tupcita*) | *tupka* топоръ  
 R. | *tubka* axt C.

*tumda-* megtudni, узнать | *tumda-* erfahren C.  
*turka* дробовикъ (srétpuska) R. = vog. *turkä*.

*sa* riemen R. | *sa'* zugriemen C.

*saua* jó 4, 14. 66. *savo-s* jó volt 6, 24. — *sāubou* jól, derekasan  
 2, 28. — *sauiligu* gazdag lesz (l. *jile-*) | *saua* gut; *sava-ile*, *sauille*  
 reich; — *saumi* reif (maturus) R. | *sauva*, *sava* gut : *sawajilea*  
 reich; *sauvama-* gut werden C.

*squq* sapka | *saua* mütze R. | *savua*, *sauva* id. C.

*sauñe* copoka R. (= oszt. *savne*, *savinē* elster Ahlq.).

*sakkata-* 5, 21. *sakkada-* 5, 29. *sākata-* 3, 82. csapni, megcsapni,  
 ütni (pl. vesszővel; *sañeta sākata* farkát csapta, farkával csapott).

*sahalta-* schöpfen R. | *sahala-*, *sāla-* id. C.

*sañua* schwer R. | *sañovo* id. C.

*sajomnoj* kölcsön 2, 24. (= or. заемное).

*sace-* igen, nagyon 5, 7. *sat squa* igen jó, jobb | *sači* : *s. merče*  
 stürmisch [erős szél]; *säc* sehr R. | *sače*, *sac*, *sade* sehr C.

*sada* grosser sumpf R. | *sāda*, *sada* pfütze, lache C.

*sāda-* meríteni : *jidu sādām* vizet meríték [magamnak] : черпая  
 воду | v. ö. *so'o-* schöpfen C.; és Oszt. szam. *sotta-*, *suotta-* schöpfen.

*sādara-*, *sāda-* varrni, шить; — *sāderpi-* чинить (flicken) | *seduñu-*  
 nähén; — *sedoma* zwirn R. | *saeda-*, *saedara-*, *saedarambi-* nähén C.

*sañe* fark (*sañer* farkad 2, 16. *sañeta-* farka 2, 17. 4, 82.) | *sañ*  
 schwanz R. | *sañe'* id. C.

*sañuj* nedves | *sañuj* nass R. | id. C.

*sappa-* vágni, levágni (*sappa haceāde* majd hogy le nem vágja  
 4, 70.) | *sopiñu-* hacken R. | *sap'a-* hauen C.

*sapka-* ásni (*sapkā* ás 3, 1.); — *sapkambi-* ásni, fölösni (havat)  
 5, 8. | *sabka-*, *sabkambi-* graben C.

*saviko* suba | *saukka* : vg. *kūsj* R. | *savik*, *sauk* oberpelz C.

*savu* hólyag, пухырь | *sabu*, *savi* blase C.

*savihajde* még jobban, erősebben 3, 20.

*samce* nyál, köpedék; — *samcegu-* köpni, плевать | *sapšiñu-*  
 spucken (vg. *polož sallem*) R. | *sabte'*, *sabce'* speichel; *sabte-*, *sabce-*  
 speien C.



sambedañu- hexen R.

samlak öt; *samlasimdej* ötödik | *sambelañ* fünf R. | *sambelañ*, *samblañ*, *sambelank*, *samlañ* fünf; *samlasimdaej* der fünfte C.

*sāra* eső : *sārda hāmerga* eső esik, дождь идетъ; — *sāru-si* luftloch (tkp. eső-lyuk) | *sariu* regnen R. (tkp. eső [van]) | *sārū*, *sāro* regen, es regnet C.

*sarkabtime* dugó, затычка | *sarkabtama* ppropfen, stöpsel; *sarkabta-* verstopfen C.

*sārda-* kivájni, kiszúrni (a szemet), выколоть 6, 21.

*sarné* tojás, яйцо | *sarnū* ei R. | *sārū* ei C.

*sārmik* farkas 2, 13, | *sarmik* tier : *hore* s. bār (mann), *tirtī* s. vogel R. | *sārmik*, *sārmiñ*, *sārmink*, *sarmik* wildes tier, wolf C.

*sālaba* jég 2, 19. | *salaba* eis R. | *sālaba* id. C.

*salikq* fatő, tönk (baumstumpf) | *sālik* stamm R. | *sal*, *salik* pfahl, pfosten, säule C.

*salla* bolond 3, 8. | *salla* narr C.

*salda-* megfizetni, visszafizetni (*saldagun* 2, 24.) | *salda-* (*saldañu*) bezahlen R.

*salle* visszatért 4, 11. | *salī-*, *sal-* (1. *salū*) zurückkehren C.

*sea'* arcz | *sea'*, *śa'*, *sea* gesicht, gegenwand C.

*sea* hegy | *sea'*, *śa'* berg C.

*sean* : *sean-oka* mennyi, hány (wie viel); *seañok* 6, 7. *sean-biru* mennyi, mennyire | *śan* wie viel (vg. *mānax*, *mānā saoit*); *śanmuār* wie oft (vg. *monax śos*); *śanomboj* etliche (vg. *motqz*); *śanoboj jerime* wenig mal (vg. *molše śos*) R. [lásd fent: *jīrime-*] | *sean*, *śan* wie viel, wie gross; *sean-ñoka*, *seambir* id. C.

*seadañi* : s. *hāuhī* bal oldal, лѣвья сторона (v. *inkābb* a *baloldali*) | *seatañāñi* link C.

*seani* előbbi, elmúlt, прошлый; — *señiñi* eddig, mostanig доселѣ | *śeñej śiu* vorige woche, vergangene woche (vg. *elmñ v. mqlil sāt*) R. | *seani*, *śani* früher C.

*seano* játék, игра; — *seanogo-* játszani (*seanogoda* играютъ, *mañe seanogūa* játszunk) | *seano* spiel, *seanoku-* spielen C.

*sear* só | *serutta-* salzen R. | *sear*, *sēr* salz; weiss; eis; — *searata-*, *sēruta-* salzen C.

*seara-* kötni, rákötni (*pean seargu fára* kötöm, связу на дерево); — *searñā-* befogni (*szánba*) 5, 47.; — *siera-* kötni, fölkötni (hótalpat) 5, 13. | *śaruñu-* binden : *ñim ś.* sich gürten; — *śāruñu-*

anziehen (kleid) R. | *seara-*, *šara-* anbinden, anstecken; — *siera-* anziehen (pelz) C.

*searat* ködeső, чигуха | *searabt*, *sērabt* reif C.

*seu* 6, 21. *sāu szem*, *seuta jāgu* nincs szeme, vak; — *seusi* vak | *seu* auge : *seuši* blind R. | *saeu* és *saeusi* id. C.

*sāuteja* grütze R.

*sähä* thal, niedersetzung (vg. *sgrī*) R.

*serko* fehér | v. ö. *sear*, *sēr* salz; weiss C.

*sälä* gebirgsvorsprung (vg. *häll*) R.

*si* e h. *sim* engem 6, 30.; l. *šuj*.

*si*, *ši* lyuk, seb: *sīder-si* ablak 4, 35. *sāru-si* esőlyuk, szelelő; -*si* «-be»: *hāot-si* füleidbe 1, 6. — *si'*- (*sit-* v. *sid-*) átlukasztani (*sici jamāde* 3, 9.) | *sī* loch: *sin* «in» (C. Spr. 322. *mokodanda sin* in das rauchloch); *si'i-* aushöhlen, ein loch machen C.

*siaga harang*, колоколь | *seaña*, *sieña* glocke C.

*siadaj* bálvány | *šadej* götze (aus holz) R.

[herz C.]

*siej* szív (*sieju* szivem) | *šej* (1. rag. *šēju*) herz R. | *siej*, *seaj*

*siera*, *siera* özvegy, вдова | *siera*, *sēra* witwe, witwer C.

*siega-* meghálni 5, 2. | *sieña-* die nacht zubringen C.

*siece* tűzütő acél (3. rag.: *siecete*) 5, 5. 8.; *siecisi* tűzütő nélkül 5, 15. | *seadace'* feuerstahl C. (mint Kan. szó).

*siera-* fölkötni (hótalpat) 5, 13. — *siergu* fölöltöm (*malceau subámat*); — l. *seara-*.

*siu* hét; — *siumdej* hetedik | *šiu* sieben; woche; *šiu jāli* woche | *vujum šiu* künftige woche, *šēnej šiu* vergangene woche | *siu*, *šeu* sieben; *siu jālea* woche; — *sivimdaej*, *siumdej* der siebente C.

*sije-* hazudni: *ni sijegu* nem hazudik 6, 29.; — *sijeka* hazug | *šiek* falsch R. | *sīje-* lügen; *šijek*, *sījak* lügner C.

*sitte* téged 4, 56. — l. *šuj*.

*side-*, *sidea-* fölkelteni, ébresztteni (*sideaus* fölkeltetem); *sidiñu* felkelteni fogom, разбудю; — *sidišati-* fölkelni 6, 12. | *šidij-* (*šidiju*) aufwachen (vg. *sajkelesem*) R. | *sidie-*, *side-* (1. *sidieu*) wecken; *sidiju* ich erwache C.

*sidi* két 1, 1. 3, 5. *sidea horovam* két tehenet 5, 31. — *sittä* mind a kettő 3, 4.; — *sidimanda* kétfelé (jobbra-balra) 4, 66. — *sidi-ju* húsz, *sidi-jegne* tizenkét | *šidje* két, *šidiju* húsz, *šidi-jeñeñe* tizenkét; *sಿದೆpti* beide R. | *sidea*, *side* zwei, *side-ju'* zwanzig, *side-jañañā'* zwölf; *sidebtihī'*, *sidebtī'* beide C.

*sidndet* nyolecz; *sidndetimdej de* nyoleczadik | *šedndeüt* nyolecz R. | *sidendēt, sidndēt* acht; *sidndetimdiej* der achte C.

*sīder* : *sīderde šieñe* az ablakban 4, 35. (l. *si* lyuk) | *sīder* fenster-glas C.

*sīstoj jī tīsza víz* (чистой).

*sīñoj kék* (= or. синій).

*sīvie* könnyű | *šubicäku* leicht R. | *sībi*, dim. *sībiteku* leicht C.

*sira, sire, sīre* hó, tél 2, 19. (*sīrim* havat 5, 3.); *sirahana* на снѣгъ; — *sīrimie, sīrimda* зима, tél [tél van, tkp. hó esik] | *sirä* schnee; *sire hamurña v. hadoma* schneien [es schneit] R. | *sira, sīre* (*sīra, sīre*) schnee; *sīrimea-, sīrimda* es schneit C.

*sirej* egyéves rénszarvas | *sirej* id. R. | *siraej* jähriges rentier-kalb C. *sīrña-, sīrña-* nézni, körülnézni 2, 20. 3, 2. (*sīr* nézz 5, 25.); — *sīrgalda-* tekinteni (*pīrdarī sīrgalda űie* vissza sem tekintett) 2, 23. — *sīlalde-* id. (*sīlalde űi rá* sem tekintett 4, 69.). | *sīloiju* (1. szem.) : vg. *angvātem* (blicken, глянуть) R. | *sīrña-, sīrpi-* sehen: *sīrma* blick C.

*sīlta-* köszörülni, точить | *sīlta-* schleifen R. | *sīlta-, sīlña-, sīlpi-* id. C.

*soumta-* (*soumtañu*) heilen R. | *sauvamda-* bessern C. — l. fent : *saua* jó.

*soja-* születni (*sojaš* született); *sōjepta-* szülni, родить (*sōjep-tāde*) | *sojja-* geboren werden R. | *sōja-, soja-* id., *sōjebta-* gebären C.

*zolotoj aranyos* (z. *hāle, hāleko*) 4. = or. золотой.

*suhomta-* (*suhomtagu*), *suhomda-* fojtani, megfojtani, давить: *harta-vidomda suhomdāde* megfojtotta (fölkasztotta) magát, задавился; — *suhoma, suhomī* задавился | *sohomda-* würgen, tődten C.

*suju* пѣшка [rentierkalb, v. fell vom demselben] | *suju, suiju* kalb, rentierkalb C.

*susēda* szomszéd = or. сусѣдъ, сосѣдъ.

*stol* asztal : *stol zghahana* asztal mellett 4, 64.; = or. столъ.

*smēloj, smieloj* bátor, merész = or. смѣлый.

*naj* tuch R. | *noj, nōj* id. C. (= vog. *nuj*, oszt. *noj, nuj* id.)

*nahar* пишка (zapfenfrucht) : *naharn-seu* орѣхи (= oszt. B. *nōgor* cederzapfen, *nōgor-sēm* cedernuss Ablq.)

*nañadje-* ganz, gesund (vg. *pussi*) R. | *nañedea* ganz C.

*nañemta-* (1. *-tadom*) gähnen R. | *ñañerta-*, *ñañerña-* id. C.

*nactej* (*natstej*) rose R. (mellette «knospe, beere» szavak).

*nād* (*nāda-m*) takony, возгри, сопли : — *nādoorña-* orrát fújni, sich schnäuzen (соплюсь) | *nad* : *pujān nad haurañu-* schnäuzen (l. *haura-*) R. | *nād* rotz; *nādoñorña-*, *nādoorña-* sich schnäuzen C.

*nādo* (1. rag. *nādou*) sógor (feleség fitestvére, братъ жены) | *nādo*, *nado* bruder der frau (bes. jüngerer) C.

*naboku* schwamm R.

*namda-* hallani 4, s. 3, 13. (*nanda-* 2, 18. szót fogadni); — *nandorña-* szót fogadni: *nandorbqtq* ő szót fogadván 4, 75. | *namta-* hören; *namturña-* verstehen : *ñi namtur* taub R. | *namda-* hören, *nandorña-* lauschen, horchen C.

*narej* tavasz | *narej* frühling; *nara* des frühlings R. | *nareaj*, *nāraej* frühling, frühlings anfang (wenn noch schnee liegt) C. — v. ö. *nāra*, *nara* schneekruste C.

*narea* kopja, gerely, копье | *narea* speer C.

*nā-* (*nāgu-*) nyitni, kinyitni, отворить | *net* aufmachen R. (tkp. «nyisd ki») | *nae-*, *naembi-*, *naeñu-* öffnen C.

*nākūlga-* kihúzni, fogni (hálóval) 4, 12.; — *nākolorña-*, *nākolarña-* fogni (halat, kerítő hálóval) 4, s. s. | *negelta-* ziehen; — *nēgelta-* riechen (vg. *kartilem* [•húzni] v. «színi» dohányt, burnótot, нюхать) | *naekola-* netz ziehen; *neakalña-* ergreifen, an sich ziehen C.

*niesimda-* egyenesíteni, kiterjeszteni (szárnyait) 3, 24. | *ñensimda-*, *ñendemda-* grade machen (*ñensa* grade) C.

*nīkīli-* elszakítani (*sañeta a farkát* 2, 23.) | *nīkalña-*, *nīkalta-*, *nīkalpi-* abbrechen, zerteilen C.

*nīgba-* (*nīgbagu*) koppasztani (madarat), ошипать | *nīña-*, *nīñapi-*, *nīñañu-* rupfen (vögel) C.

*nīhea*, *nīhia*, *nī'a* erős; *nīhisi*, *nīhizi* erőtlen, gyenge; — *nīhiri* erővel, erőszakkal 4, 56. | *nīha* stark; *nīhizi* schwach R. | *nīhi* kraft, stärke; *nīhita* stark, *nīhisi* ohne kraft; *nīhiri* mit gewalt C.

*nīneka*, *nīñika* (6, s.) bátya, большой братъ (-*kau* bátyám) | *nīneka*, *nīeka* (*nīneka*, *nīeka*) oheim, älterer bruder C.

*nīlice* nyugalom, béke 4, 21. 31. 41. (*nīlicendū*, *-cindū*, *-cetū*, *-centū* nekem békét [*nī dāmbi nem ad*] | *nīleharči-* (-*čiu*) : vg. *ušlaytem* (sic), отдохнуть R. | *nīlea-*, *nīlaj-* (-*aju*) ausruhen C.

*noimean* ezüst rubel, цѣлковый | *noimän* rubel R. | *noimean* id. C.

*nodu* vysokiiŋ berg R. [magas part] R.

*norru* wald R.

*nū-állani* 4, 45. 47. 5, 9. 26. (*nū* áll, *nūm* állok); *nūlta-* (*nultagu*) állitani, поставить | *nu-* stehen R. | *nū-*(1. *nūdm*, *num*) stehen, *nūlta-* stellen C.

*num* isten; ég, időjárás 4, 23. *saua num* jó idő 6, 31.; *váltakozva* «isten» és «ég» 5, 19.; *nūm* (talán = *num-m* «isten vagyok») 5, 19. 28.; *nū taue íanajna* istenadta pénzünk 5, 56.; — *nū-šojer* szivárvány | *num* gott, himmel R. : *nū-bān* радуга R. | *num* himmel, luft, gott : *nū-pān* himmelsrand, regenbogen C.

*numgi* csillag | *numgi* stern R. | *numgi* id. C.

*pae*, *pā* kő, камень | *pae* stein v. íqrr (vg.) : *pāen* ŋilne abwärts den berg R. | *pae* stein C.

*paeve*, *paivi* sötét | *paibi* finster R. | *paebi* dunkel, finster C.

*pāedada-* fölpofozni 4, 54. (*paedadāde* pofozza) | v. ö. *pādu*, *pādi* wange C.

*paehta-* bonyolítani (*āde* *pahtajede* bonyolítá a lábait 3, 3.) | *paej-* (1. *-ju*) sich verwickeln (in schnüren), *paehta-* verwickeln C.

*paj* ferde, görbe | *paj* krumm R. | *pāje*, *pāj*, *paj* schief, schräg (pl. *pāje* *pea*) C.

*pajha* : (hal fajta) *sírok* (or. сырокъ, salmo vimba) R. | *paja*, *pajha* peljedka (fisch) C.

*pakkali* утонумъ (elmerült, vízbe fúlt).

*pagalta-* fonni (a haját), заплести | *pañalña-* flechten, zwirnen; *pañalteti-* (frequ.) C.

*paju* : p. *puedara* súrt (густой) erdő.

*pada* sack R. | *pād* sack, ledersack C.

*padalta-* állitani, fölállitani, поставить | *padalña-* aufrichten; *padalaj-* stehen C.

*pade* epe | *podjerraha* gelb R. | *padea* galle; *paderaha* blau sic) C.

*pāda-* írni (*pādana* íer írni mód [nincsen] 6, 33. — *padana-* írni (1. *padanam*) | *pādeñu-* : *pāderem* p. schreiben, vg. *nāpāk kannsé.n* R. | *pāda-* bunt machen, schreiben; *pādana-*, *pādna-* schreiben C.

*pader* : *meäre p.* книга, könyv | *pāder*, *pader* papier R. | *pādar* schreiben, brief C.

*padui* scheckig R. | *pādavi* bunt C.

*pasie* tetű, вошь | *panže* laus R. | *panzie*, *pandie*, *pande* id. C.

*pana*, *pāni* tele (plenus); — *pānda*- megtölteni 5, 36. | *pana* voll; *pandañu*- füllen | *pāni*, *pānta* voll; *pānda*- anfüllen, voll machen.

*pān* : *nū-bān* райдуга; — *pante* pelzsaum R. | *pān* der untere saum am Samojeden-pelz; *nū-pān* regenbogen (l. *num*); — *pānde*' der ganze saum am pelz C.

*pani* ruha, одѣжда | *pani* suba, шуба (vg. *saki*) R. | *pani* kleidung, oberkleid der weiber C.

*pāwan* *vāk* затылокъ, nacken (tkp. nacken-grube) | *pāvaej* nacken C.

*pāra* öcs (*pārau* öcsém) | *pāra* : *papa* jüngerer bruder (*papau*); *nem-papau* j. schwester R. | *pāra*, *papa* jüngerer bruder, j. schwester; sohn des älteren bruders C.

*pamea* éles | *patä* schneidend R. | *pamea* scharf C.

*para*- égni 5, 6. (*íi para nem ég*); — *parana*-, *parina*- égni (*tu paranā a tűz ég* 5, 12.); *parinagu* fog égni 5, 37. | *porra*- brennen R. | *para*- verbrannt sein (*parādm*); *parana*- brennen C.

*pāradu* (alkalm. *pārad-u* 1. raggal) könyök, локоть.

*pares* disznó | *pares*, *pores* schwein C.

*paridie*, *paride* fekete; *paridieñe* fekete, sötét 4, 9. 77. | *paridie* schwarz R. | *paridie*, *paridieñe*, *paridiena* id. C.

*parmij* (és *varmij*) feketedett, sötétedett 4, 57. | *parmaj*- (1. *parmaju*, *parmju* bin schwarz geworden); v. ö. *parimde*-, *paromdie*-schwärzen C.

*parombi*- sietni, торопиться | *porumbi*- eilen (1. *porumbidum*) R. | *parombi*- sich beeilen, *parola*- zur eile treiben C.

*paruata*- fúrni, сверлить | *pare*' bohrer; *pareño'o*-, *pareño'ta*- bohren C.

*pāruvada* *gabedñe* 4, 61. *pāruvada* *habedñe* 4, 52. királyasszony, царица | *pareñoda* kaiser (eig. «besitzer des bohrers»[?]) C.

*parka* : vg. *porka* R. (R. vog. szójegyzékben: «*pārkä*, *szamoj. parka* kleidungsstück aus dem fell der jungen rentiere, wird zwischen *malica* und *savik* getragen»; v. ö. Oszt.-szamoj. *porg* klei-

dung; v. ö. osztB. (Ahlqv.) *porça*, *parça* pelz von leichten und dünnen rentierfellen).

*parni* толстая кишка, végbél (vastag bél).

*pali kard* | id. schwert C.

*palka szar* (каль, merda): *palka hamdaues* (szart öntöttem) *polkinku-* scheissen R. | *palka*, *palkka kot*; *palterña-*, *palcerña-* seine notdurft verrichten C. [chen C.]

*palta-* (*paltagu*) bemártani, макать | *palabta-*, *palata-* eintau-  
*pea* fa 1, 2. 5, 9.: *pea-gqba* fa héj | *peä* baum: *peanguba*, vg. *tip salt* (weidenbast); *peñsapt* rinde R. | *pea* baum: *pea hōba*, *peañōba* baumrinde C.

*peä* dorf R. (mellette: »haus« és »stadt« szavai).

*peätta-* (*peättam*) atmen; — *pëädij-*: *pëädiju* vg. *ušsem* (усталъ); *puedjuttä* (*teui*) ermüdet (gekommen), vg. *usim* (*jozts*) R. | *pueda-*, *puedāj-* ermüden, müde werden C.

*päušeme*, *päušem* este, вечеръ | *peušäme* abend; — *pajušem*: *p. naana* abends, vg. *eti palen*; *pajušemš* nach abenddämmerung, vg. *seri poss karilem grmt* (alkony-fény elalvásakor), tkp. *elestvele-* dett) R. | *paeusemea* es wird abend, abend C.

*peéalvajse-*: *ñunñun peéalvajse* ne búsulj 4, 33; *ñon veéalvajse* id. 4, 23. (= or. печаловаться).

*pereäde-*: *pereädegu* szokott fonni 4, 2. (= or. прядать spinnen).

*pärña-*, *perga-* (*-värña-*, *verga-*: *haudis pergau* megverem (ich schlage ihn: *haudis-pärjada* v. *värjade veri öket* [tut sie schlagen] 4, 47., *haudis vergajude veri öket* (kettöt], er tut sie beide schlagen 5, 53; *ñunñud haudis ver* ne verd öket [kettöt], tue nicht sie beide schlagen 5, 40. | *paerña-* tun, machen: *ñar amge paerña* »was macht dein bruder« C. Spr. 389; *mōš paerñāda* »er warf ihn« C. 335. *mun paerñajea* »er mag einen ton erregen« (machen) C. 325; *ñānamde paerñara'* »fangt an zu beten« (tut beten) C. 329.

*pārta-* csinálni: *jiheram amgim pārtavam* nem tudom mit csinállok majd (was ich mache) 5, 21 | *paerta-* weiden R. | *paerta*: *jilibea-p.*, *jilibeam-baerte* »beschützer des lebendigen (=gott)« C. (l. fent *jileam-bartje*); megjegyzendő, hogy C. német-szamojed szójegyzékében *paerña-* is »hüten« jelentéssel fordul elé, mely a fenti »tun, machen«-félének csak szűkebb alkalmazásának látszik.

*pi* éj 2, 19. | *pi* nacht, des nachts: *pi jerni* zu mitternacht (vg. *et kvätl porät*) R. | *pi* nacht, *pi'* nachts C.

*pi-* megfőni (coqui): *pi* сварился megfőtt: *piu* főtt (pl. *amsa* hús); — *pirie* főzni: *jiedimda pirie* megfőzte az üstjét (ebédet főzött) 5, 45. | *pivuiñ* gekocht; *piri-* (*piriñu*): *jedem p.* kochen R. | *pi-* reifen; *pivi* gekocht; *pirie-*, *piri-* kochen (coquere) C.

*pia-*, *pie-* kezdeni: *piāda* kezdik [öt ütni] 2, 22; *piejde* kezdte [öket dobni] 2, 4. | *pea-* (1. *peau*) anfangen C.

*piāzer* zaubertrommel | *penžer*: *p.* tađibe vg. *kvājpiñ najt* R. | *peander*, *peanser*, *peanzer* zaubertrommel.

*piebme* tapló (3. rag. *piebmete*) 5, 4. *piebmeau* taplóm 5, 17. | *peamea* baumschwamm, zunder C.

*piele* fél (hälfte): *jan p.* | *pealea*, *pealea* hälfte C.

*piur-* (? *piurña-*) keresni: *piurc* keresve, keresni 3, 3; *purña-*, *purñaus* kerestem, k. volt | *pürta-* suchen R. | *piu-*, *piurña-*, *pürña-*, *piula-*, *püula-* suchen C.

*piua* csizma | *piua* stiefel, vg. *vaj* R. | *pīva* samojed. winterstiefel C.

*pikca* hüvelyk (1. rag. *pikcau*) | *pikicea*, *piketea* daumen, finger C.

*pihiñe* künt (*p.* *muā* künt van; *pihin*, *pin* ki, kifelé (*pihiñe -gañ* menj ki) | *pihiñe* aussen, vg. *kvänn*; *pin* hinaus; *pihid* von aussen R. | *pihi* das äussere: *pihiñe* aussen; *pihin*, *pin* hinaus, *pihid* von aussen C.

*pijeku* hölgymenyét | *pijea*, dim. *pījeku* hermelin C.

*piti-* (*pitiñu-*) treiben R. | *pīdie-* treiben, jagen C.

*pid*, *pida*: *mañe -bidu* én lelke, душа моя; *harn pidu* hädagum magam magamat ölöm meg, я убью самъ себя; *harta-bidamda* maga magát [dicséri] 6, 22. — *pidar* te (tkp. magad) 4, 15. *pīr* id. 4, 10. 25. *pīra* (*gañ*) te (menj) 5, 24. *pure* te [menj] 5, 12. 4, 48, 6, 2. — *pīre* ti 6, 17. — *pida* (e h. *pidada*) ő 1, 5. *pīde* 1, 3. *puda* ő 5, 6. — *puidi* ök ketten 5, 53. — *pudu* ök 6, 26, | *puder* du, *pudä*, *pude* er; *puderin* ihr zwei, *pudji* sie zwei; *pudere* ihr, *pudu* sie R. | *pudar* du, *puda* er; *pudari'* ihr zwei, *pudi'* sie zwei; *pudara'* ihr, *pudu'* sie C.

*pidea* fészek, гнѣздо (*pideanda* āmdi fészken ül) | *pidea* nest C.

*pidelta-* weichen [azaz: weich machen, gerben]; vg. *tinteluñ*, *kamiltungve* | *pidelta-*, *pidelña-* gerben, weich machen C.

*pīsea*, *pīsea* (6, 19.) egér | *pīze* maus R. | *pīsea* id. C.

*pīseña*, *pīsiña-* nevetni 4, 70. | *pīšinta-* lachen R. | *pīseña-* lachen, *pīse'* gelächter C.



- pissa-* csudálkozni, sich verwundern 4, 7. 11,  
*pīna-* félni (*pīnam* боюсь) | *pina-* sich fürchten: *pinne* *nené*  
 furchtsam, vg. *roxtelánne* v. *pīlne(kum)* R. | *pīna-* sich fürchten C.  
*pibte* *ajak* | *pibte*, *pibti'* lippe C.  
*pimie* *nadrág* | *pime* hosen R. | (Kam. szam.) *pīhā* id. C.  
*pīr* te (l. *pīd* alatt).  
*piripte* *leány* (mädchen) | *piripte* id. R. | *pirībtea*, *pirībcea* mäd-  
 chen C.  
*pīr*: *seam-bir* mennyi, сколько (*seambiru* mennyire); *tam-bir*  
*annyi* (*tambirou*); — *pīrcea*, *pīrceā* magas, hoch | *pēr*: *amkum-*  
*pērm[tatta]* wie teuer, für wie viel [gibt er], vg. *mane kem [mi]*; —  
*pīrcā* hoch; — *pīrsaha*: *nop-p.* gleich gross, vg. *āk luliti* R. | *pīr*,  
*pīr* hoch, höhe: *seam-bir* wie gross, wie viel; *pīrtea*, *pīrcea* hoch C.  
*pīrdari* 1, 5. 2, 23. 4, 26. *purdari* 4, 73. *vissza* (*p. -gañ* menj vissza) |  
*purdari'* zurück.  
*pīla* fűrés (säge) = or. *пила*.  
*pīli* mindig 6, 29. | *pīli'*, *pīli'* ganz und gar C.  
*pīlu'* оводъ | *pīlu* id.: *pīlu-jur* honig R. | *pīlo*, *pīlu* bremse C.  
*po*, *puo* év 4, 2. 6, 14. *nieboj puone* v. *vuone* múlt évben; *sidi pou*  
 v. *puou ārka* két évvel nagyobb (öregebb) 6, 8. | *po* jahr C.  
*pojkoj* munkás, dolgos (arbeitsam) = or. *бойкий* (gewandt, rasch).  
*-poj*, *-mboj* -vel, -val (mit): *nero-poj* vesszővel 5, 20. *udu-poj* kéz-  
 zel 5, 12. *puijimboj* orrval 3, 9. 11. | *-mboj*, *-poj* (zum ausdrück des  
 instructivus) C. Gramm. §. 240 | v. ö. még C. Spr. 375. *tubkam-*  
*pohon* «mit meinem beil».  
*pōga* háló 4, 2. 3. | *poña* мерѣжа R. | *poña* netz, reuse C.  
*pokolče*: *jalim-p.* west R; v. ö. fent: *pakkali*.  
*pogna*, *puogna* között: *hardam-pognade* maguk közt 5, 2., *mañe*  
*puognana mi* köztünk, между нами | *poñana* zwischen (*po'* zwi-  
 schenraum: dat. *pond*, abl. *poñad*).  
*posi* *pina* R. | *passi* das weibliche glied C.  
*poder* nyakszíj (halsgurt R.) — *puoderña-* befogni (a szánba) |  
*podjer* halsgurt; *poderta-* einspannen (*tem-p.*) R. | *poder* gurt zum  
 schiffziehen; *poderña-* den ziehgurt anlegen C.  
*poriša-* ellentmondani, perelni (pr. 2. *porišan*) 4, 54. (= or. спо-  
 ритъся).  
*pōrog* küszöb (türschwelle) 4, 84; = or. порогъ.  
*porha* puskaapor | id. pulver R. (= or. порошокъ).

- porne* weiblicher лѣшакъ R. | *parne* waldteufel C.  
*polša* haszon (nutzen) *polšāda* 4, 26. = or. польза.  
*puāje* homlok, лобъ | *puajea*, *peajea* stirn C.  
*puedara* erdő 5, 1. 3, 1. | *puedara* wald C.  
*puembi-* bele tenni (pl. zacskóba) 5, 44. 30. | *puente* «legen» R. (tkp. «lege es, tedd» = C. *puend*, a *puēña-* igétől) | *puēña-* legen C.  
*puerke-* (1. *puerkedam*) furzen, vg. *ponungve*, *ponumäsem* R.  
*puija* (1. -*jāu*) orr: *pujimboj* orrval 3, 6. | *puja*, *pujä* nase: *pujän-*  
*nad* *haurañu* sich schnäuzen R. | *puijea* nase, schnabel C.  
*pujum šiu* künftige woche, vg. *jui sāt* R. | v. ö. *pu* das hinten  
befindliche C.  
*puon* soká 2, 17. | *pōna*, *pōn* lange C.  
*puona*: *jam-p.* földön túl = valamennyire innen 5, 11. | *pūna*  
hinten, später.  
*būgera* kunyhó (= or. бургя) 4, 84. — *būgerako*, *bugirako* 4, 2.  
*bugorāko* id. dim.  
*puhutte*, *puhucea* 4, 15. *puhuce* (*puhuća-nda*) 2, 1. *puhuće* 2, 10.  
feleség, asszony: старуха, жена | *puhućce* старуха | *puhutea*, *pu-*  
*hucea* altes weib C.  
*pūta-* fújni, дуть | *putta-* blasen, vg. *pūlilem* | *pu'u-* blasen:  
*pupi-*, *puta-* C.  
*puđjuko* fein, мелкій, vg. *rau* (pl. *solvel* [sól]) R.  
*puskace* darab: *ñañ p.* darab kenyér | *pusak* stück (dat. *pus-*  
*kan*) C.  
*puneri-* hinni: *ñibat puneriu* ha talán nem hiszed 6, 2. | *punerej-*  
glauben (1. -*ēju*) R. | *punrej*, *punraj*-(1. -*ēju*) id. C.  
*puñä* später, vg. *tājāž*, *tājāžnu*; — *puñane* hinten, *puña* nach  
hinten, *puñad* von hinten; *puñäñä* zuletzt, vg. *juj gult*; — *puñärkä*  
später, vg. *jotl*, *jotlnu* (d. h. morgen, übermorgen) R. | *pūna* hinten,  
später, darauf; *puñāna* hinten; *puñā'* nach hinten, zurück; *puñād*  
von hinten C.  
*puño* moša (moos, — у озера).  
*puda* 3, *pudar* te (*pure* te): l. fent *pid* alatt.  
*puđari* vissza, назадъ: l. *puđari*.  
*pūroj* vihar: *pūroj ñas* vihar volt 4, 77. | v. ö. or. буря (sturm).  
*purie* hecht R. | *puřea*, *puře* id. C.  
*pull* híd | id. brücke, vg. *kajtep* R.  
*pūli* térd | *pule(-u)* knie R. | *pūli*, *püle* id. C.

*pulka* golyó (puska-g.) = or. пулька.  
*pruosti*- megbocsátani, verzeihen 5, 56. = or. прости-ть.

*vg* talán: «hiszen (ja doch)»: *vg nim nā* hiszen nem vagyok 5, 85.  
*va'a* fölös, sok, лишне | *voč* überflüssig, *vg. ärieti* R. | *va' (vat)*  
 stark, überflüssig: *va'adm* bin stark; *vata* überflüssig, *vate* zuviel.  
*vaeva* rossz, худо; bolond, ostoba 4, 15. 25. (*vaevan* bolond  
 vagy); *voevo* id. | *voevo, voevu* schlecht, mager; — *vojile* arm R.  
 (l. fent *ojiliko*) | *vaevo* schlecht, arm; *vaijiliko* arm C.

*vqu*: *vqusi jisealma* szertelen megbolondult 4, 60; tkp. «*vau-*  
*talan*»: magának a *vqu*-nak jelentése még meg nem határozódik;  
 talán = C. *vānu* «verstand»: *vqusi* «esztelenül [bolondúlt]».

*vau* schlaf- und sitzstelle im hause R. | *va'u, vau, vāu* schlaf-  
 stelle, ruhelager C.

*vqubi*- vagdosni (madár az orrával = picken) 3, 6., *vuaubi*- 3.11.,  
*jārim vqubide* a földet vagdossa; — *vauarmalda*: v. āudaj vagdosni  
 megszünt 5, 14.

*vajera*- múltni; *vajeraui jiri* múlt hónap | *vajera*- vergehen: *va-*  
*jeravui* vergangen C.

*vāk*: *pāuvan-vāk* nacken (tkp. nackengrube) | *vañ* grube, *vg.*  
*vuonga* R. | *vāñ* grube, grab C.

*vādu, vada* szó, beszéd (nyelv) 4, 5. 8, | *vada, vata*: *habiu vada-*  
*une (lahanam)* wogulisch [vogul nyelven] (spreche ich), *vg. mañši*  
*mqs v. latiñel (potertém)*; *mañe vataunane* nach unserer sprache,  
*vg. man lateñutl* R. | *vada, vāda* wort C.

*vādindorgña*- слова переводить (szavakat átvinni: pletykálni) |  
*vādindorña*- prahlen C.

*vadamboju* ritkán, рѣдко; *vudri* id. | *uadamboj, vadamboj* sel-  
 ten. C.

*vāna, vuāna* gyökér | *vuanu* wurzel, *vg. tar* R. | *vuana, vāna,*  
*vānu* id. C.

*var* szél (rand): *vi varin* mocsár széléhez 5, 3. — *vardi* szélső:  
*vardi häuci* крайное ребро, szélső oldalborda; *varda*: *vardau* (tkp.  
 a szélsőm = kis ujjam | *vār* rand, das äusserste: *vārte, vārti* der  
 kleine finger. C.

*vark* medve (fehér m., ellenben: *häuide* fekete m.) | *vark, vork*  
 bär C.

*valka* alighogy (pl. megfordult) 3, 25. | *valk, valkada* nur, bloss C.

*verga*- l. fent *pärña*-.

*vi* mocsár 5, s. | *vi* sumpf R. | *vi'*, *vui'* tundra, moor. C.

*vorña* varjú, ворона | *vorñe* id. R. | *varña*, *varñe* krähe C.

*volno* szabad, szabadság 5, 19. = or. вольно.

*vuata* han proviantschlitten | *vuantaku* id. R.

*vuadalta*- vezetni, vinni | *vāda*- ziehen, schleppen; *vādalti*-, *vādolña*-, *vādalta*- führen C.

*vuasako*, *vuasako*, *vuasko*, *vasko*, *vuäsako* öreg, öreg ember, старикъ; férj 2, 1. 11. 4, 54. 5, s. | *vueseku* alt (vg. *mätäm*), старикъ R. | *vasako*, *vesako*, greis; *uasej*, *vasej*, alt C.

*vuqba*, *vuav* falevél (*vuavamna* faleveleken) 5. 89. | *reba* blatt R. | *vueba*, *uaba* blatt, blüte C.

*vuqrr* russ R. | *var* schmutz auf dem schnee C.

*vuejjä* blut R. | v. ö. (Jen. sham.) *buija* abgezapftes blut C.

*vuäniko* kutya | *vuän* hund R. | *vueno*, *vueñ*, dim. *vueñiko*, *vueñuko* id. C.

*vuenali*- megijedni (*vuenali* megijedt 4. s. 13); — *vuenalta*- elkergetni, прогнать 4, 69. | *vuenolaj*- (1. -*aju*) sich erschrecken; — *vuenolta*- erschrecken, in furcht setzen.

*vuere*-, *vuerana*- elmúlni (idő) vergehen (zeit) 4, 71. 50.

*vujerta*- hajtani, hajlitani, загибать | *vuirñä*- (1. -*au*) biegen, vg. *kuotltäslem* R. | *vujerpi*-, *vujerñä*-, *vujerta*- biegen; *vuejui* gebogen, gebeugt C.

*vuokela*- behúzni: *vuokelaide* behúzta (lá bait) 3, 15.

*vuos* fuvar, szánteher 2, 2. = or. возъ.

*mā*-, *māna*- (*mādna*-) mondani: *māda* mondja (azt mondja) 5, 15.; *pír mān* te mondd meg 5, 18.; *ha mase* mit mondott 1, 6. *māmā* mondanak (ketten) 5, 54; *mādna* mond (úgy mond, azt mondja) 1, s. 2, c. 3, 7. 4, 69. 5, 35. | *mā*- sagen, сказать, mondani: 1. *mādam* (præt. *mādamš*), 2. *mān* (*māneš*), 3. *mā* (*māš*); plur. 1. præt. *mauač*, 2. *mādač*, 3. *mač*; — *manta*-: 1. *mantam* я скажу, 2. *mantan*, 3. *manta* R. | *mā*- (1. *mādm*, *madm*, 2. *mān*, *man*, 3. *mā*, *ma*) sagen; *man* sage; *māmbiu* ich sage C.

*mā'* kebel; *mākin* kebelbe, *mām* keblet 5, 36. | *mā'*, *ma'* busen C.

*maiš*, *majši* elég (ist genug) 4, 49. 68. | *maes*, *maes* genug C.

*maeda*- sántítani (*maedā* хромаеть) | *maeda*- hinken C.

*majbi-, majibi-* örülni, örvendeni (*majbim, majibim* я радъ) | *majbi-, majmbi-* sich freuen C.

*māgobi-* szegénynek lenni (*māgobi* онъ бѣденъ); *māgobada* szegény, бѣдный | *māñ not, māñobi-* arm sein, *māñobada* arm C.

*maha hát,* спина: *mahalli* (e h. *mahan-lí*) hátgerincez, хробеть | *maha* (1. *mahau*) rücken: *maha nána* hinten, vg. *sis palt* R. | *maha* rücken; *mahalei* fischgräte (rückenknochen) C.

*mahañi:* m. *hāuñi* jobb oldal, правая сторона (tkp. j. oldali) | *mahañi, mahani* rechts C.

*macitā-, macitiā-* dobni: *macitāde* dobja (a rókát a szánra) 2, 6. *macitiāde* dobja [öt] 3, 23. | *Megjegyzendő* C. *macite-* «verschneiden», a mi *matetea*-hoz tartozik.

*matte* hat; *madamdaj-de* hatodik | *matta* R. | *mat'* sechs; *matum-daej, matadum-daej* der sechste C.

*matorogu-* vágni, рубить | v. ö. *matorpi-* a *mada-* «hauen, schneiden» szó czikkben; C. Spr. 331. *matoré-* abschneiden.

*matirña-* visszatartani (lélekzetét, *jintta*) 1, 3.

*matetea-* (*mateteagu*) leszúrni, leölni, закольть | v. ö. *macite-, maste-* verschneiden C.

*madie-:* *madiegun* megdöföm [az oldalaidat] 3, 22.

*mada-* metszeni, vágni («schneiden, сѣкать», nem: «hauen, рубить»); *udau madau* kezemet megvágтам (habe mich in die hand geschnitten) | *madañu-* schneiden R. | *mada-* hauen, schneiden C.

*madara-* átmenni, átkelni (folyón: *jaha taña madarā* перемель, переправился [черезъ рѣку].

*maderña-* ugatni | *māderña-* bellen R. | *māderña-* id. [mād gebell] C.

*maš* nur, vg. *tí us*; *mašin:* m. *tamna* vielleicht, vg. *eriñi*; *mašin tiedä* kann sein nun, можегъ быть нонче, vg. *añ eriñ* R. | *masi* vielleicht C.

*māsa-* mosni 6, 9. (*māsagu* mosdom); *māsbi-:* *šam māsbiu* megmosom arczomat | *māsa-* waschen C.

*māsara-, masara-* dolgozni 5, 39. 6, 23. (*māserānaš* dolgoztál 5, 54.); *māserāna* szolga (*māserānide* szolgálai 4, 46.; *māserānide* szolgálainak 4, 60.; *māseranam* работнигъ [sc. я, munkás vagyok] | *manzera-* arbeiten: *manserana* работнигъ R. | *mānsara-* sich rühren, sich bewegen, arbeiten: *manserāna* arbeiter C.

*masapta-, masaptāgu-* megérinteni (mozgatni) 1, 4. — *masaptu-*

mozdúlni (*ní maraptu* nem mozdúl 3, 18. 2, 4.) | *mansabta-* rühren, bewegen C.

*māsta* árbocz = or. *мачта* (mast).

*mañ* én 9, 15. *mañe* (*m. hōritau* az én teknőm) 4, 16. — *mañe* mí (mí ketten 5, 56.) | *mañ* ich, *mañi* wir zwei; *mañä*, *mañe* wir R. | *mañ* ich, *mañi'* wir zwei, *maña'* wir C.

*mañi* höhle R.

*mana'a-* látni (*mana'ā* lát 3, 17. *manaāde* látja 2, 3. *mana'aj* lá-tott 1, 1.) — *mañeje-*, *mañije-* látni, meglátni (*mañejāde* látja, meglátja 4, 84.: *mañijēde* 4, 64.) | *manne-* (1. *manneu*) sehen (vg. *sunzem*) R. | *mana'a-*, *man'e-*, *mañije-* sehen C.

*manacat-* nézni, megnézni (besehen: *manacākir* 6, 5.)

*mansir-* (? *mansirñā-*) megnézni (besehen, besichtigen: *mansir-más* 3, 12) | *manaserñā-*, *maneserñā-*, *manserñā* betrachten C.

*mari-*: 5, 52. *marije* [két tehene] megcsökönnyösödött, запросили | v. ö. *madarī-* sich zurückhalten C. (Az idézett helyen van *sitta marije*, az ebbeli *sitta* talán helyesebben «mind a kettő» = *sittā* 3, 4.)

*marie* fősvény, *скупой* | v. ö. *maro* geizig C.

*maréo* (*maréon*) váll, плечо: *maréoto níñe* vállukon 4, 87. | *marci*: *marcítü* flügel R. | *marñi*, *marci*, *marś* schulter. C.

*marrāñ*: vg. *māṛṇṇ pill* (beere) R. | *marañā* schellbeere C.

*māl*, *mal* vég: végig való, mind, egész: *śidi mālhadē* két végébe 3, 18. *māl mallaide* mind gyűjté, összegyűjté 2, 18. *māl horñade* végig tapogatja, meg-t. 3, 19. *mal tañā* minden megvan, все есть; *malda* vége, конецъ. — *mālbujū* mind, egészen: *m. moijeda* mind ledobta (a halakat) 2, 7. *pure m. maś* egészen megelégedtél 4, 48. | *māl* überall, vg. *sāha* (olst) v. *ākmos* R. | *māl* ende, höhe; ganz; *mālamboj*, *mālmboj* gänzlich C.

*malla-* gyűjteni: *mallaide* gyűjté (mind a halakat) 2, 14. | *mal-lañu-* sammeln, vg. *ātem* R. | *malla-* id. C. [livi satt.]

*mallequ* jól laktam, (я) сытъ | *mallij-* (1. *-iju*) sich sättigen: *mal-mallē-*, *malije-* (*malijegu-*) eltörni, széttörni, разломать: *mal-ñeuvi* eltört, zerbrochen 4, 85. *malñegu-* id. | *mallie-*, *mallije-*, *malē-* zerbrechen C.

*malca* (1. rag. *malcau*) suba, малиця | *malče* id. R. | *mālīte*, *-tea*, *-cea*, *mālice* pelz C.

*maltā* spitzig R. — *malta-* spitzen («?»-vel; tkp. *maltad* van, a mi sing. 2. imper. alak) R.

*mea ház, sátor; meakanda haza (házába) 2, 8, 5, 46. | meä haus: mäkene zu hause (vg. jun), mäkentä nach hause (vg. ju), mäketenta, von hause (juil) | mea' zelt: meakana daheim, meakad von hause her. C.*

*meāda- vendégül lenni, látogatni 6, 4.*

*meana: meanau meglehet hogy én . . , mory 5, 20. | mean'a- (1. me- au) können C.*

*mear hamar, mindjárt, скоро: mear tūdam mindjárt jövök; — miarboj, mārboj mindjárt, сейчас; — miertāue hamar [jőjj meg] 5, 25. | meär geschwind, vg. molož R. | mear, mēr bald, schnell C.*

*meja (1. rag. mejau) meny | mējea, mēje, meajea schwieger- tochter C.*

*meharaldī- lélekzeni: meharaldī nī nem lélekzik 3, 16. | mea- hera-, mehara- atmen, seufzen C.*

*meadorda: m. acikī árva gyermek | meadorta waise, meodorña- betteln C.*

*mēro коростина, kosz, var | mēro wunde, schorf C.*

*mī, mī has, gyomor (1. rag. mīm, mīm, pl. mīm -bāna hasam tele van, jóllaktam | miu: miuñane im inneren (vg. keurt), miuñaju nach innen (keurn), miuñad von innen (keurl) R. | mī' magen, inneres; — miu: miuñe, miuñana innen; miuj, miu', miuñā nach innen; miuid, miud, miuñād von innen C.*

*mīa-: mīaus adtam, подаль я; mīpi-: mīpim adok, fogok adni 5, 35. | mītta- geben, verkaufen R. | mī'i- (1. mī'idm) geben; mīpiu, mītau ich gebe C.*

*mīe- (miegu-) csinálni: nīide miegu nem csinálja; — mīvi esi- nált: jāde mīvi földbe csinált [kunyhó] 4, 1. | mī-, mī- (1. mīu) machen C.*

*mīerte szél | merče wind R. | mērtea, mērcea, mērce, mearcea id. C.*

*mīil: ōbin m. a keztyűbe bele 5, 36. (e h. mīujn, l. mī).*

*mīña-, mīñe- menni: jādagāsu mīñam elibe megyek, иду на встречу; mīñe megyen [mellette el] 2, 14. megyen v. jön, идетъ 3, 13. mīñā mennek 2, 21. | mīña- fahren C. (Spr. 329. «si'u jāle mīña er fährt sieben tage»); — minda-: Spr. 328 mindān du fährst [wirst fahren].*

*minhände mellette el (vorbei) 2, 14. minhade által (fúrni) 3, 9. — mīñe: nīede mīñe út mellett, az úton 2, 8. nīede mūn id. 5, 2. | mī-*

nähän vorbei, durch, vg. *tare* (pauln jáli); — *mümne* längs, vg. *kosit* R. | *minha'*, *minhanda* vorbei (*minhanda jádā* er geht vorüber Spr. 313); — *mimne*: *niede* m. auf dem wege [fahren] Spr. 316. C.

*minnérie*- szállítani, vinni (pl. szánon) 2, 3. 5, 51. | *minrie*- führen, bringen, holen C.

*min* -ben: *q̄b'de-min* a keztyüben 5, 48. | v. ö. *mí* alatt *miüne* «innen» R.

*mir* dij. ár: *mirmananda* díjért 4, 6; — *mirite* drága 4, 6. — *miria* id. — *mirci* olcsó | *mirrie* teuer; *mirrői* wolfeil | *mir* preis: *miria*, *mirite*, *miricea* teuer; *mirte-da*, *mirce-da* billig C.

*mirdata*- eladni 6, 27. — *mirdatana* árus | *mirda'a*-, *mirdapi*-, *mirdata* verkaufen (*mirdatau* ich werde verkaufen); *mirdatana* verkäufer C.

*mo*: *moda* ast R. | *mo* zweig, ast C.

*mō*- (*mōgu*-) vetni (pl. hálót): *pōgomda* *mōede* 4. s. *mojeda* levetette, ledobta [öket] 2, 7. — *mōjpi*:- *mōjpoš* dobni v. dobálni [kezdté] 2, 6. | *moñu*-werfen (*joerča* m. неводъ бромтъ); *mo*:- *mod* werfen (tkp. «vesd») | *mō*- werfen (*mōmbiu* ich werfe); *mōje*-, *moje'pi*- fortwerfen. C.

*mokoda* rauchloch R. | *mokoda* id. C.

*mānaj*-, *mōnaj*- esni: *mānaj* esett 1, 2. 3, 15; *mōnaj*- упалъ: *manam*, *manim* esett (*jaman* verembe 3, 2. 4. *manamaj* estek (ketten) 3, 17. | *mōnaj*- (1. -aju) fallen C.

*morā*: vg. *rqži* (ezt a vog. szót R. másutt «weiberrock»-nak fordítja, de a szamojed jegyzékben a «háló» nevek közt áll).

*molinkana*: *ñob* m. auf einmal: vg. *äk šos* R. | *ñob maleñana* plötzlich C.; *maleñana* C. Gr.-ban postp. «vor»; Spr. 313. *azomban*: *hunna maleñana* «wann einmal» [gelangen wir hin].

*mue*- lenni (esse): *ādne ūi* *mue* procul non est, nem messze 5, 51., *huñāna muasin* hol voltál (hol jártál — oly soká) 5, 29. | *muā*- (sein, verweilen, sich wo aufhalten), vg. *ol*-, *rqš*:- 1. *muādām*, 2. *muān*, 3. *muā* (vg. *ōlem*, *ōlein*, *oli*); *poni muādāmš* (ich verweilte lange: vg. *rqšsem*) R. | *mí*:- C. Spr. 322. *pōna ūisi mí* «es war nicht lange» (akár így: «es dauerte nicht l.»)

*mue*- kézbe fogni, venni, elfogadni; bírni, viselni (ruhát), használni: *muede* fogta [a rókát s rádobta a szánrá] 2, 6.; *muede* vette, elővette [tűzűtő aczélját] 5, 4: *muevan ūiver harua* nem akartad elfogadni v. elvenni 4, 14; *huñice-gabom muā* nyestbört visel; *mue*-



naš használtál (minket, dolgoztál rajtunk) 5. 54. | *mu'e-* halten, gebrauchen, pflegen C.

*mue*: *muesi* dolog nélkül, munka nélkül: *mai muesim* я безъ дѣла | *mueje*: *muejesi*, *muejeseda* untätig C.

*mueua*, *mueu*, *maua* -szer: *haju mueua* másodszor 4, 4; *opoj mueu* egyszer 4, 3; *opoj maua* 5, 51. | *meän*: *šaa meän* jedesmal R. | *mueu*, *muau*, (Kond.) *muem* mal.

*muejua* erős, kemény, крѣпкій; — *muebie* id. | *muju* fest R. | *mueju*, *muajo* hart, fest, zäh (pl. *šamsa* fleisch); *muejea* stark, beleiht (Dud.); *muebie* stark C.

*muejerdana-* erősebbé válni: *muejerdanā* покрѣпче дѣлается | *mujera-* stark, fest machen C.

*muejdañu-* weichen [weich machen], vg. *tinteluñ*, *kamiltungve* R. | v. ö. *muejeta-*, *mujeta-* arbeiten [bearbeiten, sc. felle: *muejetable* schabeisen zum bearbeiten der felle]; *muejtana* arbeiter C.

*muete*: *muete jiñe* v. *muett-iñe* gyeplő (szíj, lenkriemen) | *muettä iñe* leitseil | *muejta* stark: *muejta jiñe* starker riemen, lenkriemen C.

*mued máj* (*muedu májam*) | *mud'* (*mudh'*) leber R. | *mued*, *muid*, *müd* id. C.

*muesana* csinos öltözet, ruhadisz, хороший нарядъ (платье); — *muecaj* díszesen öltözött (geputzt) | *muesana* putz, staat; *muesaej*, *muesaej* geputzt.

*mueñea-* (1. *mueñeau*) szeretni, любить (pl. дитя, пиво).

*mūkq* nyíl | *munk* pfeil (*tuñi* m. kugel) | *muñ*, *mueñ* pfeil C. (Tavgi szam. *munka*).

*mūše-* (1. *mūšeu*) kallgatni, молчать; — *mūšalma-* elhallgatni 3, 14. | *muñši*, *muñšu* langsam, leise, vg. *lažel*, *asstal* R. | *muntí*, *munteda* lautlos, stumm; *muntí-* (1. *muntídm*) schweigen; *muntelma-* inch. [elhallgatni] C.

*muna'a-*, *munu'a-* hangzani (csengeni, dörögni), звонить; *siaga muua'a* szól a harang; *mūnda munu'a* mennydörög, греметь; — *mūnuda*, *mūnda* menydörgés, громъ | *muno-*: *hähä muno* donnern R. [mennydörög] | *mu'*, *mun* laut: *munā-* tőnen C.

*munaci* szakál, борода: *munacijin*, *muncijin* szakálam | *munuc* bart R. | *munuce*, *munac'*, *munate*, *munabc'*, *munabi'* bart, *munatendi* bartlos C.

*mur* lábsark пята (1. rag, *murm*) | v. ö. *muron* sohle R.

*mūraucik* fúró, буравъ (= or. буравчикъ).  
*muldirta-* baden R.

*rieska* (holmi sütemény, pirog) 2, 2. (*rieskādúj* rieskát nekem).  
*-ri* (enclit.) «csak (nur)»: *jārim* (*jā-ri-m*) csak z földet 3, 6; *tu-ri*  
 a tűz 5, 42; *opuriš* (*opoj-ri-š* csak egy levén) egyedül 5, 14. *tiederi*  
 csak most 6, 20. (l. *tieda*) | *-ri, -li* (enclit.) «nur» C., pl. Spr. 325.  
*mērteko-ri* ein windhauch nur, *ñuvu-ri* nur gras (*ñum*).

*lāk* lusta | *laek* faul (träge).

*lakri* auf einmal, plötzlich (вдругъ, наразъ), vg. *rotti* R. | *lak*  
 schnell, bald, sogleich: *lakeri, lakkeri* schneller.

*lakcembej* egy keveset 6, 11. | (*lakce* «kevés»: v. ö. Oszt. szam.  
*laga* «stück, bissen».)

*lahana-, lāna-* szólni, beszélni, говорить: *lahanā* 2, 1. 5, 6.  
 (*lānā*), szólnak 5, 2. — *lahanali* kezdett szólni, megszólalt 5, 15. |  
*lahana-* говорить R. | *lahana-, lāna-* sprechen, antworten C.

*laña* низкий берегъ (alacsony part) R.

*latta* széles | *latta* breit; — *šabu latta* der boden (um den feuer-  
 herd) R.

*lātari* szoros, тѣсно (nem: узко); — *lātera-* szorítani: *laterāde*  
 szorítja (testéhez a lábát) 3, 6. | *lātera-* würgen C.

*lātto, luqto, lieto* vastag | *leato* dick C.

*lāda-* megütni (einen schlag geben): *lādāda* 5, 29. — *lādīrpi-*  
 inf. *lādīrpoš* 2, 22. ütni, ütögetni 2, 22. — *lādīrña-* id.: *ladīrñāra*  
 üssétek 2, 21. | *ladorta-, ladurta-* schlagen, stossen (vg. *säkvetung*)  
 R. | *lāda-* schlagen, klopfen; *lādorpi-, lādorña-* C.

*lapcie-* hozzáragadni (*sālāban lapciej* a jéghez hozzáragadt, fror  
 ans eis an) 2, 20. | *labtie-, labcie-* haften C.

*lāpta-* mutatni, показывать | *lābta-* zeigen C.

*labie* evezőlapát | *labe* ruder; — *ladetta-* rudern R. | *labea, lābe'*  
 ruder; *labeta-* rudern C.

*lamada-* szenvedni, страдать, терпѣть: *mañ okau lamadauas*  
 sokat szenvedtem | *lamada-* leiden C.

*lāmtikā* alacsony; — *lomtikie* völgy, lapály (tal, niedersetzung) |  
 v. ö. *loptejje* | *lamdik* niedrig R. | *lamdo, lamdu, lamdik* id., *lab-*  
*tahī* niedrig belegen C.

*lamba* hótalp 5. 13. (*lambidi*) | *lamba* schneeschuh C.

*lar* окунь, ерпш R. | *leara*, *lear* barsch, kaulbarsch C.

*leāka*j- szétrepelni (*leāka*j szétrepedt [a teknő] 4, 17. — *läkapt*-hasítani, колотъ (spalten) | v. ö. *leaka-bta* schneiden, *lekabta*-spalten, teilen C.

*leādrü*- zittern, vg. *tariuñ* pätsem R. | *ledriña*-, (Kan.) *liedrie*-zittern C.

*leādehej*- széthasadni, repelni 4, 22. | v. ö. *leāda*-spalten C.

*leaderambi*-, *läderambi*- kikötni a parton (anlanden, приставать къ берегу).

*leju* láng: *tu leju* láng | *tu leju* flamme R. | *leajo*, *leju* flamme C.  
*li* csont: *lin* v. *harn lin* csontjaim (a magam csontjai) | *li* knochen R. | *li*, *le'* id. C.

*lieñudje* черемуха (*ñudja* beere) R.

*liežu* faulenzen («?»-val, tkr. »faul»), *liža* faul, träg R. | v. ö. (Tavgi szam.) *lišu* faul, träg C.

*liebe* tál (schüssel).

*ligaraj*- elrejtözni (sich verbergen) 1, 2. | v. ö. (Tavgi) *linkura'a*-sich verstecken C.

*liđi* hátgerincz, хребетъ | *leadi*, *liđi* rückergrat C. — v. ö. *li*.

*lideñ* biber R. | *lideñ*, *lideña* id. C.

*ližu* язь (kübling) | *lišu*, *leasu* rotfeder, plötze (copora) C.

*liñžerme*: vg. *tajt pill* (rauschbeere) R. | *liñđermea*, *liñzermea*, *lišerma* blaubeere C.

*lib* weisser hund (dickes haar) R.

*lipta* harisnya | *liepta* strümpfe, vg. *keens* | *libt'*, *liebt*, *libt'* strumpf C.

*libiri* pillangó | *leberu* schmetterling; *liberabso*, *liberābcu* id. C.

*limbara* (1. rag. -rau) mell | *leambara* brust C.

*limbe* sas; *libie* madár (sas) | *limbe* adler R. | *limbea*, *limbea* id. C.

*liururtä*: *l. nénc* = *pinne nénc* furchtsam, vg. *roxtelänne* kum R.  
*lierī*-, *lerie*- erschrecken C.

*loina*- égni, lángolni: *tu loinā* a tüz ég (lánggal); *liina*- id.

*loho* bolha R.

*lohompi*- forni, кипѣтъ | *lohompi*-sieden R. | (C.-nél van *siuna*-).

*lohorña*- fließen R.

*loñon* mony (? *loño-n*) | *loñu* hode C.

*lobotka* falu (= or. слободка).

*loptejje* ebene R. (? *loptej-je*, e h. *-ja*) | v. ö. *labtahī* niedrig, niedrig belegen C.

*lūca* orosz, orosz ember 3, 1. | *luca* russe: *luce-ju* zehn R. | *lūca*, *lūsa*, *lusa* russe C.

*lucuku* (*lucu-ku*) kanál | *lūca hu* löffel (russisches schöpfgefäß) C.

# Az Ugor Nyelvek Összehasonlító Alaktanához.

Budenz József hagyatékából.\*)

## C) A numerus kifejezése a névszótón.

a) Többes és kettős szám.

### 50. §. Számképzés (numerus).

Valamennyi ugor nyelv kétféle nyelvtani számot (numerus) különböztet meg a névszótón: egyes- és többes-számot

---

\*) Midőn átvettem a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztését, első gondom az volt, hogy felejtethetlen Budenzünk hátrahagyott irataiból kiszemeljem mindazt, a mi közölhető. Legfontosabb természetesen az Alaktan folytatása, s ennek a számképzésről szóló szakaszait teljesen kidolgozva találtam a kéziratok között (kivéve a collectiv számneveket). Budenz e szakaszokon, mint a kézirat szélére jegyzett dátumok mutatják, 1888 májusától időközönként egész 1892 február haváig dolgoztatott. Az Alaktannak többi részei — a ragozásról szólók — csak vázlatban maradtak s ezt a boldogult már 1874 óta könyomatban adogatta tanítványai kezébe. Legközelebbi füzetünkben ezt a vázlatot is közölni fogjuk.

Egy külön lapra jegyzett terv szerint a számképzés után a «személyragok» következtek volna, még pedig — úgy látszik — mind a birtokos, mind az igei (alanyi s tárgyi) személyragok, azután a «tempus és modus», végre a «névragozás.» Ezen szakaszczímek után azt jegyezte a boldogult: «Ezt összefoglaló külön címmel kellene megkülönböztetni — a szóképzés ellenébe állítva. De a numerus is még lényegében töképzés — néhutt a személyragos névszó is ragozandó tö. — Vajjon II. Rész csak numerus és személyragokról szóljon? III. Igeragozás (ill. modus és tempus). IV. Névszóragozás.» — Minthogy így a boldogult szerző

(singularis, pluralis), és pedig külön tőképzéssel fejezvé ki az utóbbit, a többest, a számajelőletlen egyesi tő ellenében. Csak néhány ugor nyelvben, a vogul-osztjakban meg a lappban, fordul elé még kisebb-nagyobb terjedelemben az általános pluralison kívül a kettős-számnak (dualis), mint szűkebb pluralisnak jelölése is. Habár tehát most az ugorságnak csak aránylag kis része él a megkülönböztetett dualis-alakkal, ezt megis réginek, az ugor alapnyelvből valónak kell tartanunk, tekintve hogy még más ugor nyelvekből is kifejthető a dualisnak némi alaki nyoma (lásd alább) s hogy az ugorsághoz amúgy is legközelebb álló altaji nyelvcsoporthoz is, a szamojéd nyelvekben a dualis-jelölés még általános és rendes divatú. E nézet mellett még az is szólhat némileg, hogy a mordvin nyelv közönséges pluralisának bizonyos pleonasticus használata csakis a megvolt dualis-kategoriából érthető meg; ez t. i. abban áll, hogy párként egymáshoz tartozó két egyén külön-külön pluralis-alakkal neveztetik, pl. «férj-feleség» így «férjek-feleségek» (*atát-babat*), csak úgy mint a vogulban épen a kellő dualis alakkal, pl. *egvai-ojkäi* «asszony-férj» (tkp. «két-asszony—két-férj»), *jägäum-anqvaum* «atyám-anyám» (tkp. «két-atyám—két-anyám»). S végre egy tekintet az indogermán nyelvekbeli régi dualis alaknak sorsára csakis azt teszi hihetővé, hogy az ugorságban is a megfelelő alak eredetileg általános volt, de későbbi korban, mint nem igen szükségesnek érzett fejlődés, a legtöbb egyes nyelvből kivészett.

A numerus (pluralis, dualis) jelölése az ugor nyelvekben — a névszóra nézve közvetlenül a névszón történik, s nem a viszonyragos alakokon (mint pl. az indogermán nyelvekben: gör. ἄπποϋς = krétai ἄπποϋν-ς | lat. *fratribu-s*, szkr. *brātrbhja-s*) — vagyis az egyes-számra szolgáló csupa névszótőtől alakul többesi (illetőleg dualisi) névszótő, a melyhez megint viszonyragok járulnak. Csak annyiban

---

még nem határozta el magát végképpen a részek megkülönböztetésére nézve, legczélszerűbbnek gondoltam, ha megtartom a már kinyomatott részekben jelzett fölosztást, mely szerint (l. 2. §.) «a numerus kifejezése a névszótón» a Névszóképzésnek harmadik (C) fejezetéül volt tervezve. S ugyancsak a 2. §-t követve csatoltam a pluralis- és dualis-képzés mellé (a) a collectiv számneveket (b), de az utóbbi szakaszt már a könyomatú vázlat szerint. S. Zs.

különbözik ezen, csupán csak a számot, tehát egy külső esetleges momentumot kifejező többes- (és dualis-) képzés a többi fogalomhatározó névszóképzéstől, hogy amaz további (fogalomhatározó) töképzésnek alapjául rendszerint nem szolgál. A verbum finitum alakjain kifejezendő többes- és kettős-szám nagyobbrészt az alanyra mutató személyragokat, tehát tkp. az ezeket szolgáltató névszótöket vagyis a személynévmásokat illeti; részint azonban a csupa modus- és tempus-tök veszik föl, harmadik személy értelmében, a számjelölést, mint névszójellemű (többnyire nomen verbale-féle) tök. — J e g y z e t. Csak a mordvinban fordul elé a többes-jelölő *t*-nek azon szabadabb használata, hogy praedicatumúl álló adverbiumhoz (casusalakhoz) is járulhat, pl. mordM. *son tása* «ő itt (sc. van)», többesben: *sin tasiht* «ők itt (sc. vannak)», pedig szó szerint: «ők ittek v. ittenek»; *pilmanžava-t panarınza* «térdig [való]-k az ingei». E használat vagy a praes. 3. szem. segédige szokott kihagyásából magyarázandó (számba véve, hogy a praes. 3. szem. ige különben is névszótő, illetőleg nomen verbale, tehát «ők ittek» e h. «ők itt valók») vagy pedig a nominativusban kitett névszói praedicatum analogiájával (*son tása* és *sin tasiht* épen úgy van mint: *son para* «ő jó» és *sin parht* «ők jők»).

### 51. §. Számképzés: 1. Többes-szám (Pluralis).

A névszónak többesi alakjával egy ugor nyelv sűrűbben él mint a másik, jelesen a finn nyelv kedveli kiválóan, a mennyiben nem csak a jelző névszót (melléknevet) is szokta többesíteni (pl. *hyvät herrat* «jó urak»), hanem collectivum gyanánt is használja, sok részletből álló egészet jelölve vele (pl. *tappajaiset festum mactationis*, disznó-tor, *hautajaiset* begräbniss: l. fent 30. §., 192. l., meg *häät* hochzeit, *pidot* gastmahl); szintűgy a «bizonyos állapotot» jelentő névszóknak többes-számi casusai szerepelnek határozóként (pl. *on iloissaan* örömben van, *tainnoksissa* ájultságban, elájulva; *on näkyvissä* látszóban v. látható állapotban van; *päusemättömässä* oly helyzetben, a melyből ki nem juthatni=szabadulhatatlanságban, odaveszve, stb.: l. Finn nyelvtan, 48. §., 43. l.; — *hyvillä* v. *pahoilla* mielin jó v. rossz kedvben; különösen rendes a többesi instructivus mint módhatározó: *hyvin* jól, igen; *kovin* erősen, nagyon; *usein* gyakran stb.; — *on itkevänensä* v.

*itkevinänsä* síró minőségben van = úgy tesz mint ha sírna : l. Finn nyelvt. 66. §.). — A *mordvin* nyelvben ellenben csak a végarticulussal determinált névszónak van teljes többes-számi ragozása, míg az egyszerű *t*-vel való pluralistó a nominativusra szorítkozik; határozó casusok pedig, ha többesi alannal állnak is kapcsolatban, az egyes-számi tőt veszik alapúl (l. Wiedemann, Erza-mord. gramm. 56. §.). Mind a mellett van a *mordvinban* pleonasticus többes-jelölés is, a fent említett *alat-babat-félékben*.

A többes-szám kifejezésére az ugor nyelvekben többféle képzőt találunk, még pedig azonagy nyelvben is van esetleg különbség részint a több. nominativus alakja és a többi casusokbeli többesi névszótó között (finn, lapp nyelv), részint az egyszerűen többesített és casusragot is elfogadó névszótó között és a még hozzájáruló birtokos személyragok előtt mutatkozó többesi tő között (magyar, vogul, osztják, *mordvin* nyelv). Ezekhez járul még, hogy sokhelyt a személynév-mások és a tőlük való személyragok többesítése a rendes névszótöbbesítéstől elütő. De a többesítésnek ezen különböző alakjaiban jobbadán rövid, egy szótagot tevő képzők szerepelnek, melyeknek csak egyetlenegy consonans elemük van (pl. *t*, *k*, *-j* és  $\angle i$ ), kivéve a hol két ilyen képző egybekapcsolva fordul elé (pl. a finnben  $j+t = \angle ite$ , a lappban  $\angle ida$ ). Egészen ki is rekesztendő tehát az ugor többesképzés tárgyalásából egy-két nyelvnek testesebb alakú többes-képzői, melyek az illeszkedés hiányát tekintve inkább csak képzőszerű szók s nyilván csak újabb korban keletkeztek, annál fogva csakis egy-egy nyelvre (vagy épen dialectusra) szorítkoznak s mellettük (a személynév-mások és ragokban vagy a 3. személybeli igealakokban) még másféle, a többi ugorsággal közös többesítésnek is nyoma maradt. Ilyenek: 1. a zürjén *-jas*, Udori *-jös*, P. *jes* és *vojják* *jos*<sup>1)</sup> pl. *mortjas* emberek (*mortjös*, *mortjes*, *murtjos*); *töljas*, *tövjös* szelek; *kijas*, *kijes* (iness. *kijejin*) kezek; megjegyzendő zürj. *sija-jas* «ők» vagy pedig *nija*; *voj.* *so-jos* «ők». — 2. Cseremisiz: CserS. *šamoč*:<sup>2)</sup> *kudošamoč* házuk, *ämnešamoč* lovuk; dativusrag-

<sup>1)</sup> Eredeti szójelentésére nézve v. ö. zürj. *jöz* «nép, emberek, társaság» = *voj.* *joz* «rokon, társ»: lásd MÜgSzót. 404. l. (a *nyáj* czikk végén).

<sup>2)</sup> Kuznyeczov Sz. a «cseremisiz pogányság maradványairól»



gal -šamočlan és -šamoľlan; megjegyzendő: kőšamoč kik, mošamoč mik, de tudo «az, ő» mellett van nuno «azok, ők». | cserM. -vülä, vlä<sup>2)</sup>, pl. pörtvülä házak, jumavülä istenek.

A többesítő alakok átnézete, az egyes ugor nyelvek szerint.

**Finn.** Rendes több. képző a ragtalan nominativus alakban -t, illetőleg -d, mely vocalissal -te, -de a genitivusban is előfordul: -ten, -den, -'en: finnS. kalat halak, hevose<sup>t</sup> lovak (egy. tők: kala, hevose): gen. kala'in e h. kala'en, kaladen; hevosten | maat földek, kivet kövek, silmüt szemek, karjat nyájak, linnut madarak (l'ntu), jo'et folyók (joke) stb. | finnK. szintén több. nom. -t: kalat stb. | finnVp. -d: nom. kalad, silmad szemek, lindud (= S. linnut), kived stb. | finnE. -d: kalad, silmad, karjad nyájak, linnud stb.; gen. kalade e h. kaladen, silmade, lindude | finnL. -d: nom. jãlgad lábak, pãvad napok, kield nyelvek (gen. a rag elkoptával = nom.). — Igealakok, 3. szem.: finnS. tulevat jönnek, tulivat és tulit jövének, tulkoot jöjjenek = E. tulevad, tulivad, tulid és tulgu'. | finnVp. andaba adnak, tegeba tesznek (= S. antavat, tekerät); andoiba adának, tegiba tevének.

Személynévmások: finnS. me, te, he «mi, ti, ők» (egy. minä, sinä, hän; s casusokbeli egy. tők: minu, sinu, häne) | finnK. müö, tüö, hüö | finnVp. mö, tö, hö (egy. mina, sina, hän) | finnV. mö, tő (3. nãmä, tkp. mutató névmás) | Kemi-ben: me, te, he és met, tet, het | Ingridában: mō, tō, hō és hōt, hōn | finnE. mei'e, te'i'e (3. nemad, mutató névm.) és me, te.

Személyragok: finnS. 1. -mme, 2. -nne (birtokos r.), -tte (alanyi rag.); (3. -nsa, -nsä meg -h-n = egyes sz.) | finnK. 1. 2. -na, -nä birt.

szóló értekezésében a šamič szónak a család (or. semja) jelentését tulajdonítja, szemben a nagyobb nemzetséggel (rod); egy ott közölt imádság textusában ugyancsak előfordul mint többesítő: mükš-šamič méhek, mari-šamič cseremiszek. — A másik dialectusbeli -vülä képzőnek magyarázata önként kínálkozik a cserM. pülä «multus» szóban; v. ö. mord. velä «falu» (meš-velä «méh-raj»). De megjegyzendő, hogy Genetznek legújabbán megjelent textusai (Suom.-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja VII. Helsingfors 1889.), melyek az úgyn. keleti dialectusból valók, nyilván ugyanezt a képzőt -wlak, -blak alakban mutatják, mely a birt. személyragok után áll: jomakwlak mesék, imñemblak lovaik (mintegy «lova-mok»), imñestplak lovaik (lovuk-o-k).

rag (3. -ššeh, -sseh v. -že, ze, meg -h = egyes sz.); és alanyragok: 1. -mma, -mmä, 2. -tta, -ttä, vagy: 1. -ma, -mä, 2. -'a, -'ä. (pl. *neämmä, neättä* = S. *näemme, näette*; *nägimä, nägiä* = S. *näimme, näitte*) | Ingríában: 1. -mme, 2. -nne (birt.) és -mmek, -nnek; 3. -sse és -ssek (birt.); — alanyragok: 1. -mma, -man (-mman), -ma, 2. -tta. | finnE. alany-ragok: 1. -me, 2. te (pl. *oleme, olete* = S. *olemme, olette*; *pühime, pühite* (ettől: *pühki-*) | finnVp. 1. -moi, (-mai) 2. -tei (pl. a személynévmás több. partitivusa: *meidamoi, teidatei*; *andamai, andatei* = S. *annamme, annatte*; *tegemai, tegetei* = S. *temme, teette*; az északi Vp-ben azomban 1. -mme, 2. -tte: *andamme, andatte-*).

Többes-számi tö -j (<i>) képzővel, mely a nominativuson és az ezzel egyalakú accusativuson kívül meg a genitivuson kívül a többi casusok alapjául szolgál; a genitivusban pedig a -te (-de)-féle tö helyett is szerepel -te (de)-vel egybekapcsolva (-ite, -ide), s így nagyobb terjedelemben használatos mintsem az egyszerű -t(d)-vel alakult többesi tö: finnS. *kaloj* (iness. *kaloissa* halakban): egy. *kala*; *silmi* (iness. *silmissä, part. silmiä* e h. *silmidä*): *silmä*; *mai* (egy. *maa* föld), *lintuj* (allat. *linnuille, part. lintuja* e h. *lintuj-da*): *lintu*; *käsi* (egy. *käte*; iness. *kädissä, egy. kädessä*) stb.; genitivus: *kalojen* e h. *kalojen, kaloiden* (mellette: *kalai'n* e h. *kala'en, kaladen*), *silmien* e h. *silmiden*; *maiden* (vagy hangerősbitélissal: *maitten*); *lintujen, käsien* (*kätten* mellett) | finnK. *kaloj*: *kaloissa, g. kalojen*; *käsi* (egy. *käde: käzissä*); *silmi* (egy. *silmä*) stb. | Ingr. *jalkoi* (*jalka* láb), *päi* (*pää* fej), *käsi* (*käte*) stb. | Vp. *pui* (*pu* fa), *kaloj* (*kala*), *silmi* (*silma*), *lindä* e h. *lindui* (*lindu*) stb. | V. *pui* (*pü*), *mai* (*mä*), *lintui* (*lintu*), *siltoi* (*silta* híd), *ëiväj* (*ëive* kö), *oposi* (*opose* ló) stb. | finnE.-ben általános a j v. <i>-vel alakult tö a több. partitivusban (csakhogy maga a -j gyakran már eltűnt, csak az alaptö végvocalis-változásában hagyván nyomot); a többi casusokban rendszeren csak a déli nyelvjárások élnek ilyen több. tövel (meg -ide-féle genitivussal is), míg a revali nyelv a -de-féle több. genitivust terjesztette ki a többesszámi casusok alapjává: pl. *hobusi* (part. *hobusid*: *hobuse* ló), *nörükui* (part. -*kuid*: *nöröku* menyecske), *nahku* (= fS. *nahkoi*; part. *nahku*: alaptö *nahka*); Verroi nyelv: gen. *hobeside* (és *hobeste*), adess. *hobesil*, elat. *hobesist* (nem *hobestel, hobestest*); *silmi-st* (s nem *silmadest*) stb. — A -j (i)-féle tövel élnek a több. casusokban az eltérő nomi-

nativussal való személynév-mások is: finnS. nom. *me, te, he* : pl. part. *meitä, teitä, heitä* iness. *meissä, teissä, heissä* ; gen. *meidän, teidän, heidän* (acc. szintúgy, vagy: *meidät* stb.) | fK. müö *mi* : part. *meidä, elat. meistä* ; gen. *me'än, miän* (= S. *meidän*) | Ingr. *mō* : part. *meidä, iness. meist* ; gen. *meijen, acc. meijet* | Vp. *mō* : part. *meida-moi, adess. meilamoi, gen. meidemoi* | finnE. *mei'e, me* : part. *meid, elat. meist* ; gen. *meie* (= fS. *meidän* ; de van *meite, mede, mete* is, s innen új part. *meitid, elat. meitest*).

Alaptőváltozással a több. mutatónév-más-tők: *nä, ne (ni), nuo*, az egyesszámi *tä, se (si), tuo* ellenében : finnS. nom. *nämä* (úgy mint egy. *tämä*, l. fent 48. §. 1.), *ne, nuo* (és *nämät, net, nuot*) ; a többi casusokbeli tők a rendes *-j (i)* képzővel : *näi, ni, noi*, pl. part. *näitä, niitä, noita*, instr. *näin, niin, noin* iness. *näissä, niissä, noissa* stb. | finnK. *nämä, ne, noa* (egy. *toa*) : part. *näidä, niidä, naida* | Ingr. *nämä* (és *nämät*), *ne, nō* (egy. *tō*) : part. *näidä, niidä, noida* | Vp. *ned* (egy. *se*) : part. *nid, iness. niš*, vagy nyomatékosító előraggal : *ñened* (egy. *ñetse*), *ñenid, ñeniš* stb. | finnE. *nemad* (*nād, nemä', neä*), *nēd* (*nē, egy. sē*), *nō'* (és *tōd, egy. tō*) : part. *neid* (*näid*), *neid, noid* | finnV. *nämä, ned*, part. *näitä, niitä*.

Lapp. Többes-képző a nominativusban, külön dialectusokban : lpF. *-k*, lpS. *-h* ('), lpE. *-h* ; pl. lpF. *jojak* (egy. *jokka folyó* ; v. ö. finnS. *jo'et, egy. joki*) ; *muorak* (*muorra fa*) ; *sanek* (egy. *sadne* szó), *čalmek szemek* (egy. *čalbme*) | lpS. *čalmeh* (*čalmē'*), egy. *čalbme*), *almačeh* (*almačē'*, egy. nom. *almač ember*), *juolkeh* (egy. *juolke láb* stb.\*) | lpE. *juölgeh* (egy. *juölge*), *iveh évek* (egy. *ihe, gen. ive*). — Igealakok, 3. szem. : lpF. *lokkek olvasnak* (egy. 1. *lojam, 3. lokka, inf. lokka-t*) ; megjegyzendő *äi* verb. neg. (præs. 3. plur., finn *eivät*), 1. *äp, 2. äppet* | lpS. *lokkeh olvasnak* (*lokka-*) ; *äh* vrb. neg. lpE. *lokeh id.* (egy. 1. *luovum, 3. loha*) ; *eah* vrb. neg.

A präteritum több. 3. szem., lpS. még *-n-en* végződik, a mely a lpF. E-ben már nincs meg : lpS. *sorganijen* megjíjtek (egy. 1.

\*) Az 1647-ban megjelent «Manuale Lapponicum», melynek Torneo-vidéki nyelve a lpS.-hez csatlakozik, *g, gh*-val írja a több. nom. alakot : *piednag* kutyák, *tagh* (S. *tah*) ezek, *mübbeq* mások ; Ganander grammatikája (1743-ból), szintén torneo-vidéki nyelvel, *ch*-val : *puolvach* térdek, *viessuoch* házak, *kabmagach* csizmák (egy. *puolva, viessuo, kabmag*).

*sorganib*, 3. -ni; *lijen*, *lĕn*, *lĕn* voltak (egy. 1. *lijeb*, *lijib*, *lib*, 3. *lei*, *li*); *lokkin* olvastak (egy. 1. *lokkib*, 3. *lokkai*) | lpF. *lokke* (egy. 1. *lokkim*, 3. *lojai*); *suorganegje* ijedtek; *legje* voltak (egy. 1. *leggim*, 3. *lĕi*) | lpE. *luhhĕ* olvastak (egy. 1. *lĕhim*, 3. *lurvui*); *lijjĕ* voltak (egy. 1. *lijjim*, 3. *lĕi*).

Személynévmások: lpS. *mije*, *tije*, *sije* «mi, ti, ők» (egy. *mon*, *ton*, *son* v. *todn*, *sodn*, *sodne*) | lpF. *mi*, *di*, *si* (egy. *mon*, *don*, *son*) | lpE. *mĕ*, *tĕ*, *sĕ* (egy. *mun*, *tun*, *sun*) | lpK. *mĕ*, *tĕ*, *sĕ*. — Egyes vidéken -n-es alak is mutatkozik: *min*, *din* «mi, ti», S. *siĕ* ők.

Személyragok: lpF. 1. *mek*, 2. *dek*, 3. *sek* birtokos és alanyragok (a präteritum és -*sek* az imperat. alakjain) | lpS. -*ne*, -*te*, -*se* (-*ne* helyett alanyrag: -*me*) | lpE. -*m*, -*d*, -*s* (birt. és alanyragok).

Többes-számi tő -*j* (<*i*, *ĭ*) képzővel, a nominativuson kívül való casusokban; e mellett hozzájárult -*t* (-*d*)-vel való vagyis <*it* (*id*) végű tő mutatkozik még az illativus-allativus-ban: lpF. nom. *jojak*: gen. (ragvesztett) *jojai*, part. (acc.) *jojai-d*, allat. *jojaidi* v. birtokos személyrag előtt *jojajdass-* (v. ö. egy. *jokki* és *jokkas-*); nom. *sanek*: *sani*, *sani-d*, *sanidi* v. *sanidass-* | lpS. nom. *almačeh*: *almačĕ*, *almačĕ-t*, *almačĕti* (-*čĕta*, -*čĕt*). | lpE. nom. *juolgeh*: gen. *juolgĕ* (*jułgĕ*), part. *juolgĕd*, all. *juolgĕd*; — a gen. teljesebb alakjára nézve v. ö. lpF. *vielljacidam fratrum meorum*, S. *suddoitanne peccatorum nostrorum*, E. *kalkuited uxorum vestrarum*. — Személynévmások megtartják a casusokban az <*i*-féle tőt, mely különben már a nominativusban is megvan: lpF. *mi*: acc. gen. *min*, loc. *mĕst*, allat. *mĕjjidi* | lpS. *mije*: gen. *mĕjan* (*mĕjan*, *mĕja*), acc. *mĕjeb*, loc. *mĕjesne*, allat. *mĕjĕt*, *mĕji* | E. *mĕ*: gen. *mĕ*, acc. *mĕ*, allat. *mĕjan*, loc. *mĕst* | lpK. *mĕ*: gen. *minĕ* (*min*), acc. *minĕt* (*mĕjĕt*), loc. *minĕst* (*mĕst*), allat. *mĕjje*.

A mutató névmások többese rendes módon alakul (S. *ta* ez: *tah* és casusokbeli *taj*, lpF. *da*: *dak* és *dai*); kezdő *n*-vel való tő csak néhány adverbiumban maradt meg: lpF. *naft* így, *nuft* úgy; S. *naute* így, úgy (v. ö. finn. *näin*, *nĕin*, *noin*).

**Mordvin.** Rendes többes-képző, nominativusban: -*t* mind a két dial.-ban: *avat* (egy. *ava* asszony); M. *keft*, E. *kĕvt* (*ke*v, *kĕ*v kő); M. *kutt*, E. *kudot* (*kud*, *kudo* ház); M. *pilkt*, E. *pilget* (*pilge* láb). Determinált több. nom. *avat-nĕ*, *avat-ne*, mely a genitivusnak és a többi casusoknak alapul szolgál. Nem tudható már, vajjon

régiben a mordvin is élt-e a finn *-j*-féle (pl. *kaloi*) többes-képzésnek megfelelő külön tőalakkal a többesi casusokban. — Igealakok, 3. szem.: M. *sodajht, eräjht, kuliht, peliht* (egy. *sodaj* tud, *eräj* él, *kulī* meghal, *pelī* fél) = E. *sodīt, erit, kulīt, pelīt* (egy. *sodī, eri, kulī, pelī*); præt. *sodašt, pelšt* (egy. *sodaš, pelš*).

Személynévmások: több. nom. *min, tin, sin*, E. *min, tīn, siī* «mi, ti, ők» (egy. *mon, ton, son*); ugyanezek mint tők a casusokban: pl. elat. *miñstink*, E. *miñstenek*; illat. *miñzink, miñzenek*, abl. E. *miñdenek*, stb.

Személyragok: M. 1. *-nk*, 2. *-ntt*, 3. *-st* = E. 1. *-nok, -nek*, 2. *-nk*, 3. *-st* és *-sk*, mint birtokosragok | M. 1. *-ma, -mä*, 2. *-da*, 3. *-st*; E. 1. *-nok, -nek*, 2. *-do, -de*, 3. *-st* alanyi ragokúl. A tárgyias igeragozás némely M. alakjában csak *-k* és *-t* maradt meg mint több. 1. és 2. személymutató (*sodasašk* tudjuk őt, *sodasašt* tudjátok őt, v. ö. E. 1. *sodasiñek*, 2. *sodasiñk*).

Mutató névmások: M. *tä* «ez»: több.-tő *nä* (több. nom. *ñat*) = E. *te*: több. *ne* (nom. *ne, net*) | M. E. *tona* «az, amaz»: több. *nona* (nom. *nonat*).

Cseremisz. (Lásd fentebb *-šamoč, -vülä*-ről). — Igealakok, több. 3. szem.: *poktat* v. *poktad* «hajtanak» (egy. *pokta*), *ulut* v. *ulod* «vannak» (egy. *ulo*).

Személynévmások: 1. *me* (*mä*), 2. *te* (*tä*) «mi, ti» (egy. 1. *meñ, miñ*, 2. *teñ, tiñ*); (*nuno* «ők», tkp. «azok»). — Személyragok: 1. *-na*, 2. *-da*, 3. *-št*. — Mutató névmások: *nine* ezek, *nuno* azok (egy. *tide, tudo*).

Zürjén-votják. (A *-jas, -jos* többesítőről, fen.). — Igealakokban: a) egyes-számi tagadóító ige mellett a főigén jelzi a többest zürj. <ö, votj. <ä, pl. *og setö* nem adunk, *eg setö* nem adánk (egy. *og set, eg set* nem adok, nem adék): votj. (részint szintén többesi tag. ige mellett): 1. *um šotä*, 2. *ud šotä*, 3. *uz šotä* (egy. 1. *ug šot, 2. ud šot, 3. uz šot*); præt. 1. 2. 3. *öm, öd, öz šotä* (vagy *ömi, ödī, özi šotä*; egy. 1. 2. 3. *öj, öd, öz šot*); — b) az imperativus egy. 2. szem. az igetővel egyező (*set, šot* adj), míg a több. 2. szem. <ö, <ä-végű (*setö, šotä*, adjatok); szintügy tiltólag: *en set, en šot* ne adj, több. *en setö, en šotä* ne adjatok; a zürjP. az <ö-végű 2. személyhez még hozzáteszi a *-te* többesi személyragot: *en setö* v. *setöte* «ne adjatok» (egy. *set* «adj»).

Ezen <ö féle többeshez csatlakozik azon zürj. <ös, votj.

<es alak is, melyet többes-számi alanyra vonatkozó állítmánybeli névszók (melléknevek) fogadnak el: pl. «legyetek ti szintoly jók (*burös*)»; «a nyúlnak fülehegyei feketék (*sodes*)». De ezen alak «lenni (vlmivé), tenni (vlmivé)» igék mellett is előfordúl, pl. «szépekké (*céberes*) teszitek a sirokat», s így a vég *s* eredetileg bár translativus-essivus értékű casusrag lehetett (a milyen a mordvin *-ks*, finn *-ksi*).

Személyragok: a votjákban 1. *-m̄i*, 2. *-di*, 3. *-zi*, melyeket a megmaradt végvocalis különböztet meg az egy. *-m*, *-d*, *-z* ragoktól; — a zürjP.-ben alanymutató ragúl így még 3. szem. *-sö*, míg több. 1. 2. szem. rendszeren már csak *-m*, *-t* (az utóbbi csak az imper.-ban *-te*), pl. *setam*, *setat*, *setasö* «adunk, adtok, adnak» (egy. 1. *seta*, 2. *setan*, 3. *setas*); a többi zürjénben szintilyen a több. 1., pl. *setam* «adunk» (egy. *seta*); eltérő a 2. 3. szem. *setanid*, *setasni*; — birtokosragokúl pedig az egész zürjénségben *n̄i* előrésszel való új alakok szolgálnak: 1. *-nim*, 2. *-nid* (P. *-nit*), 3. *-nis*, (egy. *-m*, *-d* (P. *-t*), *-s* ellenében): 1. alább a személyragok tárgyalását.

Többesi mutató nevmások kezdő *n*-vel csak a zürjénben: *nija*, *n̄i* «azok, ök»; *naja*, *na* «ezek, ök» (egy. *sija*, *s̄i* és *taja*, *ta*).

Személynévmások: több. nom. 1. *mi*, 2. *ti* (zürj. egy. *me*, *te*; acc. *menö*, *tenö*; votj. *mon*, *ton*; acc. *monä*, *tonä*); e mellett casusokbeli tők: votj. 1. *m̄ile* (pl. acc. *m̄ilemez*, elat. *m̄ilestim*), 2. *t̄ile* (acc. *t̄iledez*, elat. *t̄ilestid*); — zürj. 1. *mijan*, 2. *tijan* (acc. *mijanös*, *tijanös*; elat. *mijaniš*, *tijaniš*).

Vogul. Rendes többes-képző, nominativusban: *-t*: *kwol* ház: *kwolet* házak; *kav kö*: *kavet* (vogK.); *lū ló*: *lū<sup>t</sup>*. — Igealakok, 3. szem.: *ol̄et* vannak (egy. *oli*), *ol̄set* voltak (egy. *ols*). — Személynévmások, több. nom.: *m̄än* mi (acc. *m̄änau*, dat. *m̄änauñ*), *n̄än* ti (acc. *n̄änän*), *t̄än* ök (acc. *t̄änänl*), || egy.: *äm* én, *n̄än* te, *t̄äu* ő; dual. *m̄ën*, *n̄ën*, *t̄ën*. — Személyragok: 1. *-u* (*-uw*), 2. *-n* (*-än*), 3. *-nl*, *-nel*, pl. *m̄änau* minket, *n̄änän* titeket, *t̄äuänl* őket; *olsu* voltunk, *olsen* voltatok.

Különös alakja van a birtokszó többesének, a birtokos személyragok előtt: *kwol* ház: *kwolänem* v. *kwolanem* «házaim», *kwolänä* v. *kwolanä* «házai»; — szintilyen vocalissal a dualisi birtokszó is: *kwolärem* v. *kwolarem* «két házam» (birtokosrag nélkül, nom. *kwoli* 'két ház»).

**Osztják.** Rendes több. nominativus alak: oszt. Irt. B. -t, osztS. -l (-tl): pl. Irt. *kerap hajó*: *kerabet hajók*, *jügot fák (jüχ)*, *pesant asztalok (pesan)*, B. *poget fiúk (poχ)*, *kevet kövek (kevi)*, *lovet lovak (lovi)*; S. *vondal hegyek (vont)*, *kösl csillagok (kös)*, *ikil öregek (iki)*; — casusragbeli vocalis előtt, lágy -d, -l: dat. *kerabeda. pugeda, vondala*. — Igealakok, 3. szem.: Irt. *mentet*, B. *manlet*, S. *menlet*, *mennek* (egy. 3. *ment, manl, menl*, több. 1. *mendeu, manleu, menleuχ*); B. *manset mentek* (egy. 3. *mans*, több. 1. *mansu, 2. manseta*). — Személynévmások, több. nom.: Irt. *meñ mi* (dat. *meñeva*), *neñ ti* (dat. *neñeda*), *teg ök* (dat. *teget*) | B. *muñ mi* (dat. *muñeu*), *neñ ti* (dat. *neñän, neñilana*), *li (liv) ök* (dat. *liel, livel, liela*) || egy. *ma én, neñ te, teu*, B. *lu ö*; dual. *mīn, nīn, tīn* (Irt.); *min, nin, lin* (B.). — Személyragok: 1. -u (S. -uχ), 2. -da (B. -ta, S. -dex); 3. Irt. -t, B. -l, S. -l (= egy. -t, -l, -l): pl. 1. *mendeu, menleuχ, manlu megyünk*, 2. *mendeda, menledex, manleta mentek*; 3. Irt. *kerabet* «hajójuk» (és «hajója»), B. *poget* «fjuk» («fia»), S. *ūžil* «juhuk» (*ūžel* «juha»).

A birtokos-személyragok előtt való birtokszó többese: Irt. *keraptam, kerapteu* «hajóim, hajóink»; *pögör sziget: pögordam, pögordeu*; B. *navremlam, navremlau* «gyerrekeim, gyerrekeink»; S. *āc juh: ātlam, ātlauχ* «juhaim, juhaink»; — megjegyzendő, hogy az osztS. B.-ban még a dualisi birtokszóhoz is hozzájárul ugyanily -l (-l): S. *āčalam, āčalauχ* «két juhom, két juhunk», B. *poχ: jiw-poχālan* «két testvéred», *sem: semgalan* «két szemed».

**Magyar.** Rendes több. nom.: -k, a névszó teljesb tőalakja után: pl. *lovak, halak, kövek, fajok; fák, atyák, gyengék; hálók, erdők* stb. (acc. *lovaka-t, köveke-t*). — Személynévmások, több. nom.: *mi nos, ti vos* (egy. *te*), 3. *ő, ú*, pl. az *ő v. ú házuk*, *külömben ök, ük* (egy. *ő, ú*); HBeszédben: *miv, tiv, iv*; mai dial.: *mü, tü*; s még rendes névszótöbbsesítővel: *mük, tük*; — possessiv alakok: *miénk, tiétek (mijénk, tijétek), övék*.

Személyragok: 1. -nk (-mk: -muk, -mük); 2. -tok, -tök; 3. -uk, -ük [v. -ok, -ök]; -juk, -jük [-jok, -jök] és alanymutató ragúl: -nak, -nek (pl. *tudnak, vernek; tudának, verének*).

Birtokszó többese, birtokos-személyragok előtt: *lovai-m, lovai-d, lovai (lovaji)*; *lovaink, lovaitok, lovaik* | *köveim* stb. || *napjai-m, napjai-d napjai* (v. ö. egy. birtokról: *napja*).

A fent kimutatott többes-képzések közt legelterjedtebb a *-t* (*-d*) képző: a finn, mord., cser., vog. és oszt. nyelvekben. Hozzá tartoznak még, mint a dentalis explosiva változatai: *a*) az egyik osztják dial.-beli, osztS. *l* (*l*), az osztB. *-t*, és vog. *-t* ellenében, a miért is el kell fogadnunk, hogy csakugyan *t*, *d* helyébe lépett ezen *l*-féle hang (tkp. vegyes <sup>*tl*</sup>, <sup>*al*</sup>). Meg kell jegyezni, hogy az osztB., a melylyel a *t*, *d*-vel szemben álló *l*-féle hangra nézve az osztS. rendszeren megegyezik, szintén *l* (*l*)-et mutat többesképzőül, t. i. a dualisi birtokszónak többes-képzővel toldott alakjában: *-ñal*, *-pal* (l. fent *požñalan*, *semqalan*); példák az *l* hangban való egyezésre: S. *vělem*, B. *vělim* velő = finn *üdime*, mord. *udime*; S. *āl-*, *ōl-*, B. *ol-* = mord. *udo-*, lp. *ode-* [*oqtie-*], *oaðde*.

b) A lpF. *-k*, s gyengült másai: lpS. *-h* ('), E. *-h*, — a finn *-t* (*-d*)-vel szemben, pl. *čalmek*, *čalmeh* = f. *silmät* szemek. Tekintetbe jö ugyanis, hogy egy másik esetben is, hol előbb bizonyosan szóvégi *t* volt, a lpF. *-k*, lpS. *-h* mutatkozik: egy. 2. személyrag az igén, pl. *manak*, S. *manah* mégy (1. szem. *manam*, *manab*) = f. *menet* (1. sz. *menen*). Még azért is azonegynek kell tartanunk a több. nom. *čalmek* és f. *silmät* alakokat, mert a lp. nyelv a casusokbeli *i*-féle többes-képzésre nézve is megegyezik a finnel.

c) A mordvin többesi személyragokbeli *-k* (1. *-nok*, *nek*, M. *-nk*; 2. E. *-nk*, 3. *-sk* a még szokottabb *-st* mellett); a 2. szem. *-nk*-nak M. *-ntt* áll ellenében, miszerint előző *-n-tet*, *-n-tek* vehe-tők föl, mely utóbbi *-ntk*-vá vonódván össze, végre *nk*-vá gyengült.

d) A votják *mīle-*, *tīle-* (acc. *mīlemez*, *tīledez*) megfelel a finn *mejdä*, *tejdä*-nek (g. *meidän*, *teidän*), annálfogva hogy *l* (*l*) eredeti szóközépi *d* helyett a zürj.-votj.-ban közönséges. E szerint a zürj. *mijan-*, *tijan*-beli *j* is *l* útján a többes-képző *d*-vel azonegynek mutatkozik.

Szinte azonosoknak tetszenek a m. *-k* és lpF. *-k* többes-képzésnek ilyen esetei: *szemek*, lpF. *čalmak*, *kezek*: *giedak*, miszerint a m. *-k* képző is csak változata lenne az ugor *-t* (*d*)-nek, vagyis *szemek*, *kezek* = finn *silmät*, *kädet*. Ámde számbaveendő, hogy a lpF.-ben az egy. 2. személyrag is *k* alakban van (a finn *-t* ellenében), míg a magyarban *-l* van (*alszo-l*, *valá-l*), tehát nincs meg itt ugyanoly hajlandóság a *t*: *k*-cserére. Azután meg a vocalis-elisió-nak be nem állása ilyen esetekben, mint: *lovak*, *kövek* (meg: *lovakat*, *lovakon*, *köveket*, *köveken*), holott bár *lók*, *kök* lehetett volna



(v. ö. vog. *lūt*, mord. *keft*), arra utalnak, hogy a m. *-k* több. képző régibben nem is állott csak egyszerű mássalhangzóból, s így egyszerű eredetibb *t* (*d*)-nek sem lépett helyébe. V. ö. ellentétül az elisiót ebben: *fészek*: acc. *fészket*.

A másik többes-képző, melyet a *-t* (*d*) és ennek esetleges változásai mellett főleg a finn és lapp nyelv használ, *-j* gutturalis spirans (teljesebb *-j<sub>s</sub>*, *-j<sub>z</sub>* helyett), illetőleg a szótőnek végvocalisával <*oj*, <*öj*, <*i* alakban van meg a consonans-kezdetű casusragok előtt: f. *kaloj-na*, *kivi-nä* (e h. *kivej-nä*). Hasonló tehát a *-j* nom. verbale alakjához, miszerint eleve is annak eredetibb *-g* alakját is tarthatjuk lehetségesnek (l. 30. §. *b*) s e lehetőséget további nyomozásában számba vehetjük. Ezt fölveve ugyanis azt láthatjuk, hogy a *-j* (*g*) képző megvan még a finn személy-név-mások nominativus alakjában is: *me*, *te*, *he* (tkp. *me'* stb.) = casusokbeli: *mej*, *tej*, *hej* (*meissä* stb.), s természetesen a többesi személyragok végén is: *-mme*, *-nne* (e h. *-nde'*) és *-tte'*, mert a mint fentebb láttuk, csakugyan még *-j*-végűek ezek a finn Vp.-ben: *-moj* (*maj*), *-tej*. — A lapp nyelvben meg amúgy is *i*-féle vocalisával tűnik szembe a többesi személynévmásnak *j*-vel való képzése, a nominativusban is: nom. *mije*, *tije*, *sije* (lpF. *mi*, *di*, *si*) az egyes-sz.-alakok *mon*, *ton*, *son* ellenében, vagyis *mi*, *mij* e h. van: *mej*, s nyilván ez a *j* okozta, hogy a vocalis nem változott mély hanguvá mint az egy. számban (tekintve, hogy az ugor személynévmástók eredeti alakját magashangúnak kell tartanunk: *m<sub>s</sub>* stb.). Egyébiránt a hosszabb lpS. *mije* alkalmasint *mije'* (azaz *mije-t*) h. való, még egy másik több. képzővel, úgy mint a finnségben is előfordúlnak még hozzátoldott *-t*-vel való nom. alakok: Kemi-ben *met*, *tet*, *het* (*me*, *te*, *he* mellett), Ingriában: *höt* (*hō* mellett); v. ö. *nämä* és *nämät* «ezek».

b) Könnyen felismerhetők a finnségen és lappságon kívül is a *-j*-féle többes-képzésnek nyomai a többesi személynévmástókben: mord. *mi-n*, *ti-n*, *si-n*, (egy. *mo-n*, *to-n*, *so-n* ellenében, melyek valaha *mō-n* stb. voltak, az abl. *moñden* stb. szerint\*) | zürj.-votj. *mi*, *ti* nom. alakok, (egy. sz. votj. *mon*, *ton*, zürj. *me*, *te*, acc.

\*) T. i. a *moñden* palatalizált *n* hangja eredeti magas magánhangzóra mutat. S. Zs.

menő, tenő) | magy. *tí* (*ti*) nom., *tijé-tek* possessiv alak (*tije- teljesb* tőtől): egy. *te*; szintígy *mí* (*mi*) «nos», *mijé-nk* «noster» (tő: *mije-*), mely szerint az egy. nom. *én* helyett valaha \**mén*, *mén* volt. Megjegyezzük, hogy a szintén elég régen előforduló, de kevésbé elterjedt *mü*, *tü* mellékalakok, mint az *i*-vel valók változatai, az *i* : *ü* váltakozásnak ismeretes eseteihez csatlakoznak (pl. *bín* : *bün*, *fil* : *fül*, *idő* : *üdő* stb.). Sőt a néhány régi nyelvemlékben *iv*-vel írt alak; pl. *miv* HB. (*myw* és *mew* LevT.) sem vehető másnak mint *mü* v. *mü*-nek, külön hangzó *v* nélkül.\*)

A közönséges m. -*k* többes-képző, mely az egyes sz. tőnek teljes alakjához járul (végvocalisa elisiója nélkül: *emberek*, *embereke-t*, *embereke-n*, míg ellenben dim. -*ka* képzővel lesz *emberke*; *lovak*, *lovaka-t* v. *lovako-t*, s nem *lókat*), s mely nem csak szó végén áll mint kemény hangzó, azt sejteti velünk, hogy előző teljesebb alakja -*kk* volt (-*kka*, -*kke*) vagyis hogy az *örök* (*örökö-t*) szónak *k*-jához hasonlít, mely régibben még *kk*-nak hangzott (*örökkül-örökké*). Hogy továbbá a többesi -*k* (-*ko*) helyett fölvehető -*kk* (-*kko*) milyen elemekből alakult és állapotott meg, biztosan már meg nem határozhatjuk; csak azt kell elfogadnunk, hogy része van benne az egyik ugor többes-képzőnek a -*j*-nek, illetőleg régibb -*g*-nek. Ehhez ugyanis bár a másik képző, a -*t* (-*d*) járulhatott, úgy hogy -*g-t*, illetőleg -*kt* keletkezett (vagyis *lovakko*

\*) A HB.-beli *miv*, *tiv* alakokat *mü*, *tü*-nek (illetőleg *mü*, *tü*-nek) olvasván, korántsem feledtem el, hogy a 3-dik több. személynév más (mint birtokos jelző), szintén *iv*-nek van írva, a mi tehát *ü* (*ü*) volna. Ámde az egyes-számi «ő» *vv* (egyszer *uv*) írással, úgy látszik, ettől meg van különböztetve: pedig ezt is leginkább *ü* (*ü*)-nek olvasnók. Ezen azonhangúságban magában ugyan semmi baj sincs: mert megvan ez a legrégebbi codexek nyelvében is (*ö*, mint birt. jelző, egyes és többes-sz. alak, pl. Bécsi és Münch. cod.). Annyi bizonyos, hogy az *iv* írás az *ü* hang kifejezésére szolgálhatott: mert a KT-ben ugyanez *iu*-val van írva (*sciulhessen* = szülhessen); s ha épen az *vv* (egy.) és *iv* (több.) különböző hangértékét követeljük, a régi helyesírásnak az *ö* és *ü* hangok kifejezésében való nagy ingadozását és zavaros voltát tekintve, amazz bátran *ö*-nek is olvashatjuk (hiszen az *ev* vagy *ew*, mely főképen az *ö*-re illik, mégis *ü*-t is jelent: pl. Ehrenf. cod. 78. *zewz* és *zewles* = szüz, szülés).

ebből: *lovakto*) — ugyanoly képzőhalmaz, a milyen a finnben az < *i-te* több.-genitivusban, vagy akár a toldott *met, tet, het* nom. alakokban. De az a lehetőség is számba jöhet, hogy a *-k-t*-beli *-t* demonstratív (determináló) elem, a milyent a m. accusativusban is föl kell ismernünk, s e mellett az volna fölhozható, hogy a mordvinban a többesi ragozásnak nagyobbrészt determinált többesi tö (*-t-ne*) szolgál alapjául.

Megjegyezni való, hogy a magyarban a többesi személyragokon is az általánossá vált névszótöbbsesítő *-k* képző fejezi ki a numerust (*-muk [-mk, -nk], -tok, -uk*) — pedig maguk a többesi személynévmások, az *ők* kivételével, *-i, i* (illetőleg *ü, ü*) végűek. Ebben nyilván utólagos megtoldást kell látnunk, melyre alkalmasint az a körülmény vitte rá a nyelvet, hogy a szó végén levő vagy vége felé kerülő *r* a gban a többesi névmásnak jellemző vocalisszinezete (*i, ü*) gyengülni kezdett s nem tetszett már biztos numerus-jelölőnek (pl. *\*uromu* [ebből: *uro-mü*] nem különbözött eléggé az egy. *urom*-tól, melynek szintén valaha még véghangzója volt: *\*uromu*); hiszen hasonló okból kapta a több. 3. személynévmás *ők* is a közönséges numerus-jegyét, míg az 1. 2. *mük, tük* (*mi, ti* mellett) meg csak egyes vidék használatára szorítkozik. — Hasonló módon megtoldott többesi személyragokat találunk még a mordvinban: 1. *-ma*, 2. *-da* ellenében, 1. *-nok*, 2. *-ntt* (e h. *-ntet*) és *-nk* (e h. *-ntek*), s jóformán ilyen a 3. szem. *-st* (s vele váltakozva *-sk*) is, mert az 1. 2. *-ma, da* szerint képezhető több. *\*-sa* (illetőleg *-za*) semmiben sem különbözött az egy. *-za*-tól; a cseremiszen szintén van több. 3. *-št* az 1. 2. *-na, -da* mellett; — meg a lappF.-ben van több. 1. *-mek*, 2. *-dek*, 3. *-sek* (változással e h. *-met, det, set*), míg a megfelelő névmások 1. *mi*, 2. *-di*, 3. *si*. — Végre egészen sajátos módon érte el a zürjén nyelvpoptól végű többesi személyragjainak megerősítését: az egyes számiakkal egybeeső *-m, -d, -s* elébe toldotta a *ni* többesi dem. névmástöt: *-nim, -nid, -nis*; pedig a votjákban még *-mi, -di, -zi* van az egy. *-m, -d, -z* ellenében.

Külön többes-alakja van a birtok-szónak hozzájáruló birtokos-személyragok előtt a magyar és a vogul nyelvben: magy. *lő, kéz* (tő: *lova, keze*): *lovaim* (azaz *lova'im*), *lovaid, lovai* stb., *kezeim, kezeid, kezei* stb. | vog. *kwol ház, lū lő* (magára való többes sz. *kwolét, lūt* v. *luwét*), birtokos-ragokkal többes birtok: *kwol-*

*länem házaim, 2. kwolänén, 3. kwolänä stb., 1. luwanëm, 2. luwanën, 3. luwanü stb.*

Amannak a magy. *lovai-m* stb.-féle alaknak egyszerű magyarázataúl ajánlkozik a *-j* (ered.: *-g*) ugor többes-képző, miszerint *lovai-m* előző *lova-jo-m-ra* vihető vissza.

Hogy mi elemnek tekintendő a vogul *-än (-äne)*, a melyre birtokos személyragok előtt többes érték kifejezése jut, azt a tárgy-as igeragozásban a többes-számi 3. személyi tárgyra mutató alakok egybevetése mutathatja meg; pl. *rät-* (verni) igétől praes. egy. 3. *räti* ver, 3. szem. egy. tárgyra mutatólag *rätitü* «veri őt», több. *rätianä* «veri őket»; szintígy praet. egy. 3. *rätés* vert, 3. szem. egy. tárgyra mutatólag *rätéstü* «verte őt», több. *rätsänä* «verte őket». Továbbá, egyéb alany személy mellett: *rätianem* verem őket, *rätsänem* vertem őket, *rätianén* vered őket, *rätsänén* verted őket, *rätianuw* verjük őket, *rätianemën* «mi ketten (*-mën*) verjük őket». Szembetűnőleg egybevágó alakok: *räti-än-ä* = ver-üket-ő (veri őket) és *kwol-än-ä* = ház-ak-ő (házai) | *räti-äne-m* ver-üket-én (verem őket) és *kwol-äne-m* = ház-ak-m (házaim). stb. Bizonyos pedig, hogy a tárgy-as igeragozásbeli *-än (-äne)*-ben 3. személynévmás foglaltatik, mely az egyes számban ugyan *-tä (räsitü, rätüstü)*, de szintén már kezdő *t* nélkül fordul elő a *rätianl* «ver-őt-ők» (verik), *räts-änl* (verték őt) alakokban. Vagyis: alakra nézve az *-än* e h. való: *-tän* v. *-län* (a szerint hogy a 3. tárgyrag kezdőhangzója *t* és részint *l*: *rätilem* verem, *rätislëm* vertem.). S ez szépen egyezik azzal, hogy a vogul személynévmások többes-számi töje *-n* végű: 1. *man* mi, 2. *nan* ti, 3. *tan*ők. Ha ezek szerint a *kwolanem* stb.-féle alakok végében többesi 3. személynévmás foglaltatik, ez a névmás természetesen csak olyan funkcióval érthető, mely különben is szerepel a vogulban: t. i. általános determinativumnak vagyis végarticulus-félének.

Megjegyzendő, hogy az osztjában is meglehetősen egybevágók a birtokszó többes-számi ragja, és az igeragozásbeli többesi tárgyrag (mely csak 3. tárgyszemélyre vonatkozik, noha esetleg 2-dik személyt is jelent); még pedig legalkalmasabb ennek föltüntetése az osztB. dialectus, a hol az egyszerű többes szám jelölője *t* különbözik a 3. személyrag *l (l)*-től, míg az osztIrt.-ban mindkettő egyformán *t (d)*-nek hangzik. Ugyanis pl. osztB. *apsilal* «az ő öcséi», *jojlal* az ő emberei (seine männer), *jažlal* «seine kame-

radin» (Ahlq. 13.), *ńavremlam* «gyermekeim», *kalańlam* «néneim» || *leltisla* megrakták (a szánjaikat); *moritlalam* szétzúzom (őket: *lūlen* csontjaid); *verlalan* «csinálod» («őket» *aratel veret an verlan* valamennyi dolgot nem csinálod meg). Látni való, hogy a *-lam*, *-lan*, *-lal*-ban az első *-l* 3.-dik személy mutatója, mely az egyes számban is *-l* (pl. tárgyragúl *-le*), s a végén van az alany-mutató rész: *-m*, *-n*, *-l*; szintígy az *apsilal*, *ńavremlam*, *kalańlam*-ban az első *l*-nek, illetőleg *-la*-nak többes-szám értéke van, mely azonban csak úgy fér össze a többes-számi 3. tárgyszemélylyel (*leltis-lal*), hogy azt determinativumnak (articulus-félének) vehetjük. Egyébiránt a *-lam*, *-lan*, *-lal* nem teljes alakok, hanem ki lehet őket egészíteni a vogulból, a mennyiben a megfelelő *-anem*, *-anen*, *-anü* (e h. *-tanem* v. *lanem* stb. lásd fentebb) alakokból régebbszótják *-lanem*, *-lanen*, *-lanel* következik (hasonló összevonással van a vogulban is pl. *Lozvai-vog. luām* lovaím, *luān* lovaíd, és *luān* (e h. *luānū*) lovai.).

E szerint a vog. *-ānem* (e h. *-tanem*) s a tőle el nem választható oszt. *-lam* stb. birtokszó-többesítésben voltaképen csak többesített végarticulust kell látnunk, melyben a többes jelölése az *-n*-re jut. Ez pedig nem lehet más, mint a külön vogul személynévmások többes-képzője (*ma-n*, *na-n*, *ta-n*), a mely jóformán azonégy a több ugor nyelvben még meglevő *n*, *n* többes-számi mutató névmástővel (finn *nä*, *ne*, *no*, cser. *ni*, *nu*, zürj. *nī*, *na*, mord. *nä*, *no*).

## 52. §. Számképzés. 2. Kettős-szám (Dualis).

Kettős szám-alak jelenleg az ugor-nyelvek közül csak a vogul-osztjában meg a lapp-nyelvben fordul elő, az utóbbiban csak a személynévmásokra és személyragokra szorítkozva. Némi nyoma van még a zürjénben és a mordvinban.

Osztják. Az osztírt. dialectusban a dualisnak még *-g*-vel, vagy az alapszó véghangzója szerint *k*-val, *χ*-val kezdődő képzőalakja van: *-gan* vagy *-kan*, *-χan* (*-gen*, *-ken*, *-χen*), pl. *iki* öreg; *ikigen*, *vont* hegy: *vontχan*, *vīt* csónak: *vītχen*; *maχ* hód: *makkan*; néha el is kopott a képzőnek kezdő gutturalisa: *lenkep* lyuk: *lenkepan*, *jāk* irnok: *jākan*. — Az osztB.-ben a képzőnek kezdő gutturalisa (*g*, *k*, *χ*) gutt. nasalissá vált: *-ńen*, pl. *sēmńen* két szem,

*χōtñen* két ház, *toylñ-tōrññen* két angyal (szárnyas-isten). — Megjegyzendő a dualis-alak pleonastikus használata, ilyenekben: *imeñen ojkeññen* asszony (és) férfi, *atñen pa χadlñen* éj és nap, *akarñen pūrññen* orosz-kutya (és) disznó (Ahlquistnál találós mesében = az üstnek két füle, *put-palñen*). — Dualis alakú a *-χem*, *-en* végű «kettő» számnév is: osztS. *kātχen* (meg *kāt*), Irt. *kāden*, *kādñ*, osztB. *kadñ* «kettő, egy pár», *katteñen* (*χoχtñm k. die gekommenen zwei* Ahlq. 32.); megjegyzendő, hogy jelző alakul az egyszerű *kat*, *kad* szolgál, de e mellett a jelzett főnév még fölveheti a dualis-képzőt: *kad i-χiv-pogñen* «két egyatyafia (zwei brüder)».

Személynévmások dualisa: osztIrt. 1. *mñ* (mi ketten), 2. *nñ*, 3. *tñ* (egyes sz. *ma* én, *neñ* te, *teu* ő; több. *meñ* mi, *neñ* ti, *teg* űk); osztO. 1. *mñ*, 2. *nñ*, 3. *lñ* (de több. 1. *muñ* mi, 2. *neñ* (*nññ*) ti, 3. *lñ* (*lñ*) űk).

Személyragok, dualis: osztIrt. 1. *-men*, 2. *-den*, 3. *-den* (birt. ragok) | 1. *-men*, 2. *-den*, 3. *-gen* (alany mutatók); pl. *mendemen* ketten megyünk, *mendegen* k. mennek; osztB. 1. *-men*, 2. *-ten*, 3. *-ñen* (pl. *menlemen*, 3. *menleñen*; *osñen* voltak ketten, *lisñen* ettek k.).

Külön alakja van a birtokszó dualisának (birtokos személyragok hozzájárultával): osztS. *ač juh*: *ačalam* két juhom, *ačalan* két juhod, *ačalauχ* két juhunk, *ačalal* két juhuk; akad erre az osztB.-ban is példa: *kat χiv-poχñalan* «deine zwei brüder» (Ahlq. 14.); *semgalan* «a te két szemed» (Volog. mondatai. NyK. XVII, 164. l.).

Vogul. Dualisi tőalak főnévi névszón: < *i'* (vogB.) vagy < *i* (lozvai): pl. *āmp* eb: dual. nom. *āmpi'*, *kwol* ház: *kwoli'*, *pñ'* fiú: *pñ'i'*, *lū* (*lūw*) ló: *luwi'*; lozvai: *šāmi* két szem, *kwāli* két ház (vagy alsólozvai: *lū*, *lūi* meg *luvi* Ahlquist); Kondai: < *i*, pl. *kul-kispi* két halász. — Igen szokott a pleonastikus dualis-jelölés: *māi' tārmi'* «föld és ég», *vití' tārmi'* «víz és ég», *jāχārem ānkvāχem* atyám-anyám, *ēkwāi' ājkāi'* «asszony és öregember».

Személynévmások, dualis alakok: 1. *mñ*, 2. *nñ*, 3. *tñ* (vagy lozvai dial. *min*, *nñ*, *tin*; ellenben többes: *man*, *nan*, *tan*). — Személyragok, dualis alakok: 1. *-mñ*, 2. *-ñ*, 3. *-tñ*, *-ñ* (birt. ragok, pl. *kwolēmñ* kettőnk háza, *sālītñ* kettejük rónszarvasa); birtokos ragok, vogB. | 1. *minēsēmñ* mentünk ketten,

2. *minēsēn*, 3. *minēsī'* mentek ketten (alanymutató ragok, a 3-dik személyben *minēsī'* voltaképen nincs személyrag, hanem csak a tempustű dualisa, úgymint a praes.-ben *minēi'*; lozvai nyelven: *minsi* és *minēji*; *joxtije* az egyes sz. *joxti* ellenében).

Birtokszó dualisa (birtokos személyragok előtt): *kwol* ház: *kwoläyēm* két házam, 2. *kwoläyēn* két házad, 3. *kwoläyā*; *kwoläyēmēn* kettőnk két háza, *kwoläyēw* kettőnk két háza, *kwoläyān* kettőjük két háza, *sāli* rén: *sāliäyēm* két rénem, 2. *sāliäyēn*, 3. *sāliäyā* stb. Munkácsi megjegyzése szerint az *-äg* helyett *-ar* is hallható (*samayēm*: NyK. XXI. 332); a Reguly jegyezte alakok: *-aum* (*äum*), *-aen*, *-age* végűek — azaz *-agm* illetőleg *-arm*, *-aren*, *-are* helyett valók (*äm kwolaum* én két házam).

Kérdés lehet, hogy mily viszonyban van a vog. <*i*, *-i* dualis-képző az oszt. *-gan*, *-gen*-hez (a mely alapalakra az osztB. *-ñen* változat is utal)? A két nyelv szorosb rokonságához képest azt kell hinnünk, hogy azon egy képzővel van dolgunk. Lehet is a kettőt egyazonnak tartanunk, ha számba vesszük, hogy az oszt. *-man* végű gerundiumnak a vogulban csak *-me*, sőt csak *-m* felel meg, tehát a *-gan*, *-gen*-nek illetőleg *-gan*, *-gen*-nek elég, ha a vogulban *-ye* felel meg, ilyen végű tő pedig, mely a ragozásból kivehető, a vogulban szóvégileg *-i'*-félévé alakul (pl. *ērī'* ének: nom. plur. *ērre-t*).

Más kérdés, vajjon a *-gan*, *-ñen*-beli *n* eredeti képző-rész, vagy új alkalmas járulék? Itt számba jönnek a személynév mások dualis alakjai: *mēn*, *nēn*, *tēn* (v. Lozv. *min*, *nin*, *tin*, osztB. *lēn*, *līn*). Úgy látjuk, hogy a dualis-jelölés az *ē*, *ī*, *i*-ben rejlik, mely beolvadt *j*, *g* (*γ*)-re utal; de *n*-végűek a többesi személynév mások is (vog. *man*, *nan*, *tan*) ez az *n* pedig jóformán a többesi mutató névmástöbblől (= f. *nā*, *ne*, *no*) ered. E szerint *g-n* (*ga-n*) = *-g* (v. *-ga*) tkpi dualisképző, mely *n*-vel, mint általános többesi mutató elemmel bővült.

Vége különvaló dualis-alaknak tartjuk a vogulban azon *-are-t*, mely a birtokszó dualisát teszi. Mivoltát egyszeriben világosabbá teszi, hogy ugyanez alakja van a dualisi tárgyszemélyragnak a tárgyias igeragozásban (pl. *rātiäyēm* «ich schlage sie beide», *rātiäyēn*, *rātiäyā* stb.), épen úgy mint *-än* v. *-an* a többeszámra nézve *rātiänem* «verem őket» stb. Vagyis, *are*-ban is az *a* előrész *ta-*, *-la* helyett való 3-dik személynév más vagyis inkább

mutató névmás, végarticulus gyanánt, pl. *āmparem* a két kutyám (tkp. *āmp-a-γe-m*), ellemben *āmpi'* «két kutya» = *āmp-γe*, mutató elem nélkül való.

Az osztj. *sem-galam*-félékben a *-ga* egyenes dualis (*-gan* h.); a *-lam* (*-la-m*) pedig vagy ugyanaz, a mely a többesi birtokszón fordul elő (ebből: *\*-lanem*), vagy akár *\*-laγem*-ből való, úgy hogy a mutató elem itt szintén dualis-féle alakuláson ment által = vog. *'arem*.

**Lapp.** Az igeragozás dualisi alakjai között tisztán kiválik a numerus-jelölés a praet. 3. személyben, mely tulajdonképi személyrag nélkül való: *-ga*, *-ka* (*-gan*, *-kan*): pl. lpF. *loγai* «olvasa» mellett *loγaiga* «olvasának ketten» | *bodi* jött: *bodiga* «jöttek ketten» (többesi 3. *lohke*, *botte*); lpS. *vatti* «ada»: dual. *vattika* (NyK. XXII, 309), *kīsi* húzott: d. *kīsikan*, *pōti*: *pōtikan* (ib. 292) | *valdiken* vevének ketten, *manniken* menének ketten; *varresteika kuektes* «futa a kettő». Ugyanezen dualis-jelölő fordul elő az *-s* 3-dik személyraggal: *-ska* (*-sga*), *-skan*, pl. lpF. *lokkusga* «olvassanak ketten» (*lokkusok* olvassanak többen, *lokkus* olvasson egy); lpS. *lekuska*, *lekuskan* legyenek ketten; meg *-ska* mint birtokos személyrag: *obbabska* «a kettőnek testvérét»; *ečabska* magukat (kettőt) = lpF. *ječasga* v. *-sge* (pl. *soj* [Adam ja Eva] *pajika pettet ečabska* ők [Á. és É.] engedék magukat csalni).

A praesensbeli dualis 3. szem. alakja rendszeren *-ba*, de előfordúl még *-ban* is: lpF. *lokkaba* ketten olvasnak, *bontteba* ketten jönnek; lpS. *lokkoba* v. *lokkeba* v. *-ban* ketten olvasnak, *eceban* ketten szeretnek; sőt a *-bekan* Friisnél Vefsenből följegyzett alakon kívül talált még Halász is sajátos eltérést egy *-ponk* végű alakban Undersåkerben (pl. *cöčteapontk* föllálnak ketten NyK. XXII, 253; több példa egy undersåkeri textusban: Ugor füzetek 8. szám, 42. l.). Mindez igazolja Setälának abbéli fölfogását, hogy a *-ba* dualisi alakban már nincsen számjelölő elem, hanem csak praesensstő van, a melyhez még egyéb alakok is tartoznak; de az eredeti dualisi szám-jelölést még fenntartja némileg *-ban* (*-pan*), s még jobban a Vefseni *-bekan* alak.\*) Megjegyzendő, hogy *-ban* mellett van *-bak* és (Ofoten, Ibbestad).

\*) Setälä, Tempus- und Modusstammbildung. 20 l.



Dualisi személyragok: lpF. 1. *-me*, 2. *-de* (pl. 1. *loꞗaime* olvasánk ketten, *loꞗaide* olvasatok ketten, ellenben többes szám szerint: 1. *loꞗaimék*, 2. *loꞗaidek*; — *gvaðest* házból: *gvaðestáme* kettőnk házából, *gvaðestáde* kettőtök házából); — lpS. 1. *-men*, 2. *-ten* (*-mien*, *-tien*), pl. 1. *viesoimen* laktunk ketten, 2. *viesoiten*; 1. *k̄simien* húztunk ketten, 2. *k̄sitién* (a többes-szám meg 1. *-m*, 2. *-tie*-vel: NyK. XXII, 242). Az *-ska*, *-skan* 3. személyragot lásd fent. — Látni való, hogy a lpS. *-men*, *-mien* 1. szem. dualisrag a lpF. *me*-nél teljesebb egy vég *n*-vel, csak úgy mint pl. ebben a dialectusban a genitivus-rag *n* eltűnt, de a lpS.-ben még megmaradt. A *-men* (*-mien*) rag egyébiránt szembetűnőleg egybevág a vog.-oszt. *-mēn*, *-men*-vel, s itt bátran fölvehető, hogy e dualisi személyragok a rövid névmástón kívül még dualis-képzőből állanak, mely ugyanis *-k* (*g*)-vel kezdődött és *n*-vel végződött (*-s-k-n* 3. személyrag módjára): *-m-k-n*, *t-k-n*; könnyen elfogadható pedig hogy ilyen alakból, teszem *-me-k-n*, *-te-k-n*, a középső gutturalis kiszorult; hiszen a lpF.-ben a pluralis-ragok mind a hárman *-k*-val végződnek (*t* helyett): *-mek*, *-dek*, *-sek* (e h. *-met*, *-det*, *-set*) s e szerint a dualisiaknak is egyforma alakja volna várható: *-men*, *-ten* mellett 3-dikül *-sen*, pedig *skan*, *-ska* van; vagy pedig *-men*, *-ten* helyett *-mekan*, *tekan* volna várható.

Végre a dualisi személynévmasok ilyen alakokkal és változatokkal mutatkoznak (fölhozva a teljesebb tő föltüntetésére a nom. mellett még néhány casusalakot is):

lpF. nom.	1. <i>moaj</i> ,	2. <i>doaj</i> ,	3. <i>soaj</i>
gen.	<i>monno</i>	<i>dodno</i>	<i>sodno</i>
allat.	<i>monnojdi</i>	<i>dodnojdi</i>	<i>sodnojdi</i>

v. ö. több.: *mi*, *di*, *si*,  
 g. *min*, *din*, *sin*  
 all. *migjidi*, *digjidi*, *sigjidi*

lpS. nom.	1. <i>moj</i>	2. <i>toj</i>	3. <i>soj</i> és <i>sōnoj</i>
gen.	<i>mōnon</i> , <i>monnon</i>	<i>tōnon</i>	<i>sōnon</i>
acc.	<i>mōnob</i> , <i>monnob</i>	stb.	stb.
all.	<i>mōnoj</i> , <i>monnoj</i> , <i>mōnojt</i>		

Megjegyzendő még a Lulei 1. *mōđla* nom. = *moj* (NyK.

XXII, 306); Viklundnál *mōda* és *mōj* de a casusokban *munnu*); többes nom. *midda*.

Meglátszik hogy a *moj* (*moaj*) stb. egytagu nom. alakok a kéttagú *mōnoj*-félekből rövidültek (v. ö. a még meglevő nom. *sōnoj*-t, meg a casusokbeli *mōno*, *monno*, *munnu*-féle tőt). De a *mōnoj* stb. alak föltűnik hosszúsága által a személyrag *mēn*, *men* ellenében, pedig ez = vog. oszt. *mēn*, *men* személyrag, mely egyszerűsrimd külön álló személynév más. A dualisi casusok közül kiváló az allatívus *mōnoidi*, *monnojdi* stb., mert a többesi allatívus-raggal végződnek, t. i. *-idi*, a melyben *-i-d-* tkp. többesi számjelölő = finn *-i-te*) s ebből az következik, hogy a dualisi *mōnoj* tkp. többes-jelöléssel végződven már *mōno-*, *monno*-ban megvan a tképi egyszerű dualis-jelölés = *-mēn*, vagyis = *m-k(g)-n* (teszem *mo-gon*). A megtoldást nyilván az okozta, hogy ilyen egyszerűbb dualis alak már nem különbözött kellőleg az egyes-számtól (mely most *mon*, sőt *monno* is).

### Jegyzet.

Dualisnak vehető a zürjén-ben azon *<a* végű alak, melyben két egymással működő (bár nem is egymáshoz tartozó) egyén megnevezése történik, egészen a vogul-osztják pleonastikus dualis módjára; pl. *soča-voka soror et frater* | *vōla-čaña* ló és csikó | *širakaña* egér és macska. Megjegyzendő *goz* (tője: *gozj<sub>s</sub>*) mellett: *gozja* «hitvestársak (ehespaar, gatten)». Lehet bár, hogy ez az *<a* valahogy az oszt.-vog. *-g* (*-γ*, *-gan*)-nak felel meg, talán *g* : *v* változással; mert az ilyen zürj. *<a* különben = votj. *o*, meg a finn *-v*, (pl. *sinma*, votj. *sinmo*, f. *silmävä*, m. szemű).

Számbavéve hogy a mordvin-ban a pleonastikus dualis módjára pleonastikus pluralis van, mely megvolt ilyen dualisra utal (pl. *a'at-babat* «öreg ember és asszony»), lehet bár az additionalis számnevekhez hozzájáruló *-g* (elváltozva *-v*, *-j*) képzőnek dualis-féle értéket tulajdonítani, a mennyiben «két» számnak (bár nem is ugyanazon egy számnak) összefoglalására vonatkozik: pl. *kem + kolmo* (tíz + három) : *kem-golmo-vo* tizenhárom : *kem-sisem-gä* v. *kem-sisemeje*, *-simeve* tizenhét, *komš-vejke-je* v. *-ve* huszonegy. Érdekes hasonlításul szolgálhat a jakut *ikki* «két» használata (Böhtlingk, Jak. Wbueh): «*ikki*, *zwei* drückt nach *zwei* coordinirten nominibus die zusammengehörigkeit derselben aus und über-

nimmt statt dieser die flexion pl. *min aya uol ikkini kördüm* ich habe vater und sohn gesehen.\*<sup>1)</sup>

b) 53. §. Collectiv számnevek.

Annak kifejezésére, hogy a számjelentő szók csakis «egymás mellett, együtt levő és működő, vagyis valamennyien megint collectiv egységet tevő egyesekre» (nem pedig elszórt és külön működő egyesekre) értendők, — némely ugor nyelvek is külön töképzéssel élnek, mely a számneveken, azaz (az «egy»-et kivéve) magukra többséget jelentő szókon az összefoglalás által támadó egységet, tehát mintegy «numerus singularis-t» fejez ki, — a miből is érthető, hogy esetleg maga az «egy» számnév is, természetesen csak pleonastice, veszi föl e collectiv (singularis)-képzést. V. ö. ném. *all-ein*.<sup>2)</sup>

**Zürjén:** *kik* : *kiknan* mind a kettő (оба вмѣстѣ) (двое)  
*íol* : *íolnan* mind a négy (всѣ четыре)  
*das* : *dasnan* mind a tíz  
*daskik* : *daskiknan* mind a tizenkettő stb. Savv. 30. l.<sup>3)</sup>

**zürj. P.** *kiknan* 2, *kuimnan* 3, — Попов. 28. l.  
*íolnan* 4 (всѣ четыре, четверо)

<sup>1)</sup> A collectiv számnevekhez való előkészületet tartalmazó régibb kéziratban Budenznek köv. megjegyzését találjuk:

Wied. § 60. s. 48: «Die einer werden nachgesetzt, u. zwar wie es scheint ursprünglich in der prolativform, z. b. 16 = zehn an 6 vorüber.» Doch der prolativ ist immer mit *a*, auch im Erza (*va, ga*: *kudova, lišmeva*). Inkább collectiv képzőnek vehető ez a *go* (*vo*), *je*. — Vagy tán cf. f[inn]-*kä* (*gä*) ,que'.

S. Zs.

<sup>2)</sup> Ezt Budenz a zürjén *ötñas* mellé jegyezte egy kézirati összeállításban, mely nyilván előkészületül szolgált a könyomatú íveknek a collectiv számnevekről szóló szakaszához; ugyanott találtam az adatok forrásainak megjelölését, melylyel itt kiegészítettem az ívek szövegét. — Az *all-ein*-t nyilván az *alle drei, alle vier*-félekkel akarta itt egybevetni.

S. Zs.

<sup>3)</sup> A könyomatú íveknek egyik példányán ezen zürjén alakok mellé ezt jegyezte Budenz: «-n lehet bár több[esi] névmás» [finn *nä, ne, no*, v. ö. az előbbi §-okat].

S. Zs.

*dasnan* 10 (всѣ десять, десятеро)

*daskiknan* 12 (всѣ двѣнадцать, -цатеро).

Személyragokkal (zürj. P.): *kiknanim* mind a kettőnk (оба мы)

*kiknanit* mind a kettőtök (оба вы)

*kiknanis* mind a kettejük (оба они)

*kuimnanim* mind a hármunk, трое мы

*kuimnanit* mind a hármotok трое вы

*kuimnanis* mind a hármuk трое они

*ötnam* egy magam (одинъ я; acc. -ös, elat. -is): *öt* (*ötpir* egyszer)

*ötнат* egy magad (одинъ ты)

*ötнас* egy maga (одинъ онъ; acc. -ös) | zürj. *ötнас* одинъ только

*ötnanim* egymagunk, csak mi magunk, egyedül mi (acc. *ötnanimös*  
[elat. *ötnanimis*])

*ötnanit* одни вы | *ötnanis* одни они | zürj. acc. *ötnanisö*.

**Votják:** *kiknazi* mind a kettejük (v. ö. zürj. *kiknanis*), sie beide

*sizimnazili* mind a hetőjüknek (ihnen allen sieben).

*voćnadı* mindnyájatok (ihr alle): *voć* mind.

*ognam*, *ognad*, *ognaz* egymagam stb.

*ognami*, *ognadi*, *ognazi* wir, ihr, sie allein.

(*og pol* egy-szer). — V. ö. Wied. 99. l.

NB. Distributiv kifejezés \*): *votj. kiken-kiken* (*kutśkiz sojossü istini kiken-kiken* kezdte őket küldeni kettenként, je zwei, paar-weise). || zürj. *kikön* kettenként, *kuimön* hármanként stb.  
Votj. *monä ognamä* (acc.) *öz kelli* me solum non reliquit.

Cseremisz. a) *kogeńeg* mind a kettő (v. kettőt) | cserM. *kokonek*

*kumeńeg* mind a három (v. hármat)

*luńeg*, *luńeg* mind a tíz (tízet)

*śüdōńeg* mind a száz (százat) NyK. III. 440.

NB. *kudoteńeg* v. *kudeńeg* mind a hat (hatot)

-g (*k*) nélkül, személyragokkal:

*metam koguńam* (*koguńam*) mind a kettőnket

*tendam kogeńdam* mind a kettőtöket

*nunom koguńuštom* mind a kettőjüket

*kumeńam* (*kumeńam*) mind a hármunkat.

\*) E mellé a fönt említett példányon ezt jegyezte Budenz:  
«adverb.» S. Zs.

b) <i>kokton</i> ketten	<i>šukon</i> sokan
<i>kandakšen nyolczan</i>	<i>šagalen</i> kevesen
<i>luun tizen</i>	<i>čelan</i> mindnyájan
<i>kolun</i> húszan	<i>meňaren</i> hányan
<i>šüdön</i> százan	NyK. III. 439.

NB. <i>kumuton</i> hárman	cser M. <i>kumutin</i>
<i>nilitin</i> négyen	<i>nilitin</i>
<i>vizitin</i> öten	<i>šimitin</i> heten
<i>šemeten</i> heten	<i>šukan, čilan.</i>

pl. *nuno tište kokton* (*kumuton* stb.) *ulod* ők itten ketten (hárman stb.) vannak. NyK. III. 100. cser. mond. 35. *nuno tište šukon iläd* ők itt sokan élnek.

«egy maga» *škedak* (*šked* + nyomat. *ak*), v. ö. *šket jing magára* való ember: *eške* maga).

Mordvin. a) *kafinek* mi ketten, kettőnk e h. *kaftin-nek*

*kafinentt* ti ketten, kettőtök

*kafinest* ők ketten, kettejük — Ahlq. 30. l.

mord E. *kavtonek* (*kavtonnek*), *kavtonenk*, *kavtonest*

*kolmonek* (*kolmonnek*) mi hárman, *kolmonenk* ti hárman, *kolmonest* ők hárman. — Wied. 48—49. l.

NB. mord E. *kolmonesk* mind a három, *sisemnesk* mind a hét.

b) mord M. *kaftskä* mind a kettő, *kolmitskä* mind a három, *niletskä* mind a négy, *vetetskä* mind az öt stb.

(*kolmit*, *nilet*, *vetet* nyilván pluralis-alak, v. ö. cser. *kumuton*; *-skä* meg 3. birt. szem. rag *sk* (*st*) + névhatározó; v. ö. M. *-nkä*, *-nttä* «-unk, -tok»).

NB. mord M. *kaftinsa* duplex, kettős, *kolminsa* triplex, hármas.

NB. «egy maga» <i>skam</i> :	<i>skamın</i> egymagam	E. <i>skamon</i>
(v. ö. <i>es</i> maga,	<i>skamt</i> egymagad	<i>skamot</i>
cser. <i>eške</i> )	<i>skamınza</i> egymaga	<i>skamonzo</i>
	<i>skamonek</i> mi magunk	
	<i>skamonk</i> ti magatok (egyedül ti)	
	<i>skamost</i> ők maguk (egyedül ők)	

NB. mord E. *vesenek*, *vesenk*, *vesest* mindnyájunk, -atok, -jok  
vagy: *vesemenek*, *vesemenk*, *vesemest*  
vagy: *vesemenenk*, *vesemenest*.

**Lapp:** lpF. *guöft-es* kettő, *zwei* zusammen lpS. *kuoktes* kettő: *k. mi-jest*, duo nostrorum Friis 57. l. [man  
*golmas* három együtt, *hárman* *kolmas, kolmos* hár-  
*njälljes* négy együtt, *négyen* *neljes* négyen  
*viđas* (gen. *vittas*) öten *vitas* öten,  
*gudas* (g. *guttas*) hatan. *kotos, kotes* hatan,  
*čiečas* heten, *hét* együtt *čečas* heten.  
*gavces* nyolcz együtt  
*ovces* kilencz együtt  
*loyes* (g. *lokkas*) tíz együtt

pl. lpS. *aicei sono kuektaseb* illos ambos *conspiciebat* | *neljes*  
*lêpe* négyen vagyunk | *hõlebe kolmos* beszélünk hárman.

b) lpS. *kuekta, kuektak* duo soli (*moj, toj* *kuekta* csak mi, ti  
ketten) | *kolmuk tantum tres* (*mije kolmuk* mi hárman), *neljok*  
(*mije neljok*).

**Finn.** Rendes collectiv számnévképzés ugyan nincsen a  
finnben — de mégis némi nyoma látszik ilyen származékokban:  
*kolminaise* triplex, *kuutinaise* hatszoros (v. ö. mord. *kaftinsa,*  
*kolminsä*).\*)

b) *kaksoise unus binorum, gemellus* (*kakso-ise*)  
*kolmoise unus ternorum* (*drilling*) (*sai kolmoisia*).

**NB.** mord. *kaftas*, plur. *kaftast* ikrek;  
osztB. *katpañ* *zwilling*, (*k. návirem*).

**Magyar.** a) *kettő* (két), *hármó* (hármójuk), *ötő* (ötőjük),  
*ható* (hatójuk, hatónk). — NB. *monnó*.

b) *ketten, hárman, négyen, húszan, százan* stb. (pl. *vagyunk,*  
*vannak, mentek* stb.) || *kettenk ént, hármánk ént, százank ént*  
stb. — *egyenk ént* || *darabonk ént* (e h. *egy darabon-k ént*), *em-*  
*berenk ént, fejenk ént, naponk ént* stb. || NB. *ketten-k ént* és  
*kettejével* | *százank ént* és *százszámra* | *mázsánk ént* (azaz: *egy*  
*mázsánként*) és [egy] *mázsa szám-ra* || NB. Másképen az *n-es* szám-  
név-alakokat (*ketten, hárman* stb.) adverbiumnak tartják (casus-

\*) A finn rovat mellé azt jegyezte Budenz: «nem sokat ér,  
kétes magyarázatú.» S. Zs.

ragos alaknak, ez esetben módhatározónak); e fölfogást védi  
Lehr: Nyelvőr 1875, 8. l. stb., 541. s köv. l.\*)

NB. *hetevény* «fias-tyúk, sie bengestirn» (Székl.: Tájszó-  
tár, SzD.). — v. ö. *hármó-*, \**hármovo*?

---

\*) Az említett példánynak e helyén a köv. toldást találjuk:  
«Simonyi: M. Határozók I. 208. sk. — Hogy nem ragoztatik *an*,  
még nem dönti [el a kérdést], cf. *-stúl.*»  
S. Zs.

---

## Ismertetések és bírálatok.

Извѣстія общества археологій, исторіи и этнографіи при Императорскомъ Казанскомъ Университетѣ. Томъ. х. вып. 2.

Munkácsi B. Votják szótár. Első füzet. Bpest. 1890.<sup>1)</sup>

Mindez ideig összesen egy kis votják szójegyzék jelent meg nyomtatásban, mely Wiedemann zürjén-német szótárához van függelékül csatolva (461—501. ll.). A magyar tudósnak czimben jelzett műve a legelső kísérlet a votják nyelv tudományos szótárához. M. úr 1884-ben maga látogatta meg a votjákok vidékét s megismerkedett mindazon munkákkal, melyek e népre vonatkozólag a külföldinek hozzáférhetők <sup>2)</sup> (az orosz munkák közül idézgeti Verescsagint, Gavrilovot, Kosurnyikovot, Potanint s a mi «Votjákok» czímű munkánkat). Minden egyes votják szó mellett közölve van annak fordítása mindenelőtt magyar, aztán német nyelven; igen sok szónál, melyet maga a szótáríró jegyzett először föl, mellékelve van amaz orosz magyarázat, illetőleg fordítás is, melylyel a votjákok az illető szót neki értelmezték. Egyik másik szó jelentésének meghatározása után egész sora következik a szó-

---

<sup>1)</sup> Egy orosz tudósnak a Votják Szótár-ra való észrevételeit egyrészt azért közöljük, mert a folyóiratot, melyben megjelentek, nálunk nem igen olvassák, másrészt, hogy a szerző e helyen — fölszólításunkra — megtehesse viszont azokra a maga megjegyzéseit.

S. Zs.

<sup>2)</sup> Nem hozzáférhetők a külföldinek, de az én czéлом szempontjából nem is voltak lényegesek a vjatkai, permi stb. városbeli helyi lapok és naptárak közleményei, melyeknek régibb évfolyamai csak archivumokban és magánkönyvtárakban találhatók.

M. B.



lásoknak, melyekben ama szó használatos, pontos megjelölésével a forrásnak, illetőleg a szólás előfordulása helyének a följegyzett népies, avagy vallásos irodalomban. Némely esetekben az ily szólások idézetei egész lapot, sőt többet is elfoglalnak. Már maguk ezen sajátságai igen becses alkotássá teszik M. úrnak megkezdett szótárát a finnség tudománya terén. De érdemét még inkább gyarapítja azon körülmény, hogy M. úr külön megjelöli azokat a szótakat, melyeket a votjások idegen nyelvekből vettek által s rámutat azoknak eredetére, hol a tatárban, hol az arab és perzsa nyelvekben, melyekből azok a tatár, vagy talán már a régi bolgár nyelv útján hatoltak be a votjákba. Ezen irányban a szótár írója még Oroszországba való utazása előtt kezdte meg előkészítő munkáit.

M. úrnak nyelvészeti szempontból nagybecsű szótára idővel természetesen nélkülözhetetlen segédeszköze lesz a keleti finn népek műveltségtörténete kutatójának is. Ismeretes dolog, hogy bizonyos szavak jelentésfejlődése adatokat tartalmazhat a velük jelzett fogalmak, illetőleg kulturjelenségek történetéhez is. Hogy ezen szempontból is minő okulást szerezhet a történetbúvár M. úr szótárából, annak mutatóványául szolgáljon a *kar* szó czikke. Általánosan elterjedt értelme e szónak: «város, várrom». Azon alapon, hogy a *kar* szót igen gyakran alkalmazzák földrajzi helynevekre a votják vidéken, igen fantasztikus képzetelek támadhatnak a votjások régi műveltségére vonatkozólag. Azonban ha tekintetbe vesszük a *kar*-nak azon eredetibb jelentését, melyben M. úr szótárának adatai föltüntetik, («fészek; állatok lakóhelye: barlang, lyuk, vaczok»); pl. *tilo-burdo kar lešti* a madár fészket készít. Votj. Népk. Hagy. 6. | *učied čěrdoz karjosaz* fülemiléd énekel fészkeiben. Gavrilov. d. 141. | *parš karaz kuro nullä* a disznó szalmát hord almába. Votj. Népk. Hagy. bab. 6. | *đučėjoslän karzē van* a rókáknak van lakó lyukok. Mát. evang. 8, 20); továbbá azon összetételeket, melyekben használatos (*šir-kar* egérlyuk, *kužili-kar* hangyaboly, *pénē-kar* kutyaól): kiderül, hogy ép úgy mint a nyugati finn *linna* «város, vár», eredetileg mindenféle «lakóhelyet» jelöl\*), nemcsak «várost» és «várat».

\*) Nem tudom, hogy honnan veszi Szmirnov a *linna* eredetibb általános «lakóhely» értelmét. Ahlquist tárgyalja e szót (Culturw. 181. l.) s azt deríti ki, hogy eredeti jelentése: «anhöhe, berges-

Egyik másik műveltségszónál nagyobb teljességét lehetne kivánni a jelentés megállapításának, ilyenek:

*azbar* «udvar». — Jelent egyszersmind «környéképületeket, azon épületek összeségét, melyeket egy nemzetség elfoglal».

*in-vožo* «hullócsillag, meteor». — Jelent egyszersmind «varázsló, vagy halott lelkét, mely amolyan alakban az élőkhez röpül».

*Inmar-miž* «Inmar (Isten) követelése bizonyos fölfogadott, de még nem teljesített áldozatra vonatkozólag». — Tulajdonképpen azon «büntetést» (*miž*) jelöli, melyet az istenség, vagy az elhunytak az emberre bocsátanak a nem teljesített fogadalom miatt. (L. Szmirnov: Permjaki.)

*ubir* «gonosz szellem». — Jelent «halottnak (néhol varázslónak) lelkét, mely az élők vérét szívja, vampir».

*urt* (mint egyelőre nem igazolható adat idézve Wiedemann-tól): «seele, geist (von verstorbenen), gespenst, vision». — Jelentése általában «szellem»: *ju-urt* «a gabona fölött örködő szellem».

*kart* «férj». — Jelent még «öreget, családfőt, áldozót».

SZMIRNOV IVÁN.

#### M e g j e g y z é s e k :

*azbar* tatár eredetű szó: *azbar* «stall, pferdestall, hof» (дворъ) Budagov. I, 36; tat. *abzar* ól, istálló. Bálint. — A votjákban tágabb «udvar» értelemben használatos természetesen a rajta levő épületekkel (ólakkal, istállókkal) együtt. Az «ól, istálló» külön neve a votjákban: *gid, gid*. — Hogy magát az emberek lakta házat (*kwa, kwala*) is beleérténék az *azbar*-ba, azt Szmirnovnak nyelvbéli példákkal kellene igazolni.

*in-vožo* 2. «lidércztüz» jelentése mellett utalás van a szótárban VNpk. 40. babonára, melynek szószerinti szövege: «Ha éjjel lidércfényt (*in-vožoaz*) látsz, mondd: «uram!» (*ostä!*). Az egy meghalt boszorkánynak (varázslónak) a lelke, az embernek lelkét elragadni jár úgy». — Úgy látszik ezt a dolgot Szmirnov az én könyvemből tudja s aztán elfelejtve a forrást végre ő figyelmeztet rá engem. — Külömben, hogy minő babonák fű-

höhe», ebből fejlődött «feste, festung, schloss», ebből «stadt» a jámi dialektusokban.

M. B.

zódnek valamely természeti jelenséghez, annak följegyzése nem a szótáríró dolga. E szót *üstökös* nem lehet így meghatározni: «a néphit szerint háborút, vagy vést jelentő csillag».

*Inmar-miž* szó utórészének tüzetes tárgyalása a *m* betűben lesz. A *miž* szót votják tanítóm Ivanov így határozza meg: *требование на кого-нибудь божества относительно жертвоприношения, которое было обещано еще заранее* (az istenségnek követelése valakivel szemben vlmely fogadott, de nem teljesített áldozat miatt). Van aztán egy szólás: *miž kutiz* «a *m.* megfogott», azaz «büntetésért» a nem teljesített áldozatfogadalom miatt. V. ö. *miž-vošan* «egy régibb áldozatfogadalom teljesítése» (*m.* -áldozás).

*ubir* tatár eredetű szó (VNyt. 444.) tat. *ubir* fresser, vielfrass; hexe, böser geist (Budag. I. 108.); ettől *ub-*, *up-* elnyelni. — Természetes, hogy jelenthet «halott gonosz lelkét» is. Hogy egy ilyen rossz lélek miket vihet végbe, azt hiszem szintén nem a szótáríró feladata összejegyezni, bár én sok esetben, hol t. i. a működés köre jellemzetes (pl. *Albastı, Busturgan, Inmar* stb.), megtettem.

*urt* szót a nép nyelvéből «szellem»-féle értelemben nem igazolhattam. Azért megcsillagozva jelzem, mint Wied. adatát. — Találtam ellenben a vallásos könyvekben (Istor. 40, 49, 115): *urtsė potám*, melynek megfelelő tatár fordítása: *kotlarė ěkkam* «elvezett a bátorságuk». Tat. *kot* (= *urt*) «lélekjelenlét, bátorság». [Szó szerint: elvezett a lelkük? Szerk.]

Vajjon a votják fordító félreértése-e az *urt*-nak ilyen használata? Megjegyzem: osztj. *urt*, *ūr* «úr» s egyszersmind többrendű bálványinak «szelleme», mint a vog. *ātēr*. Budenz a magy. *úr*, *zürj. verös* «mann, herr» szókkal egyezteteti. — Bizony egy «úr, gazda»-féle szó vehet fel «szellem» jelentést; v. ö. pl. csak votj. *kužo* «gazda, úr, birtokos»: *korka-kužo* a ház őrszelleme | *gid-k.* az istálló őrszelleme | *to-k.* a tó ő. | *vu-k.* a víz manója | *muńčo-k.* a fürdőkamrában lakó szellem stb. Ugyanígy használatos tat. *ege*, *eje* «úr» és «szellem».

*kart* a votjában hallomásom szerint mindig «férj»: *kartlı sotni* férjhez adni | *kartlı bińni* férjhez menni (tkp. futni). De nincs kizárva, hogy még eredetibb «öreg»-féle jelentése is használatos valahol, t. i. tat. *kart* «öreg, vén»; *auěl kartė* a falu véne,

sztaroszta. Rendes votj. szó erre: *peres* : *peresjos uli-vuisli veralo* az öregek beszélnek a fölserdülő nemzedéknek. VNpk. 61. l.

MUNKÁCSI BERNÁT.

Egy osztják nyelvemlék. — Ilyen cízzel olvasunk Andersontól egy érdekes fejtegetést a Tudós Észt Társaság közleményeiben (*Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat* 1891.). Abból indul ki, hogy a *Togata* folyónevet — melyet Kézai Simon s a Bécsi Krónika említenek a *regnum Jurianorum* folyói közt — Hunfalvy Pál az Irtisre magyarázza (*Vámbéry's Ursprung der Magyaren* 46. l.). Ezt a föltevést Anderson a következő okoskodással erősíti meg :

«*Togata* nem egyéb, mint egy latinositott \**togat*, \**tagat* v. \**tañat* alak, s ez a név a szurguti osztjákban ma is így hangzik *thlañethl* s az északi osztjákban *laññal-jogan* és *loñga-jogan* (Irtis-folyó). *Tañat* nyilván azonos a vogul *tañt*, *taut* szóval, melylyel a vogulok az északi s déli Szoszvát jelölik; emezt a Lozvával való egyesülése után az oroszok is *Tavdának* nevezik, ami csak a vogul *taut* átalakulása. — A *togata* alak nyelvtörténeti szempontból kétképpen érdekes : 1. meghatározza az időt, mikor ment végbe az osztják-vogult jellemző *s* : *t* hangváltozás, mely a magyarban ismeretlen [de v. ö. a *tolvaj* szót]; 2. bizonyítja, hogy az osztjások mintegy 600 évvel ezelőtt legalább ebben a szóban a gutturalist még nem ejtették orrhanggal, melynek a rokon nyelvekben sincs nyoma, v. ö. vog. *taut*. Emez kétségkívül azonos a *tajt*, *teät* ,ujj (ärmel)' szóval s a vége híján a magyar *ujj* szóval is. Továbbá megfelelnek neki a svéd-lapp *sasse* ,ärmel' (a szárnyat jelentő *soje* szóból), norvég-lapp *soagje*, *soagja* ,ujj, szárny'; zürj. *soj* (votj. *suj*) felső kar, *sos* ujj (ärmel; votj. *sajas*, *sajes*, *saes*); cser. *soks* ujj; mord. *oza* e h. \**soza* ujj; finn *hia*, *hija*, *hiha* (észt *iha*) ujj. A zürj. *Sosva* tkp. *sos-va* ,ärmel-fluss' azaz mellékfolyó (v. ö. orosz *пыкавъ* ,ärmel' és ,fluss-arm'), tehát fordítása a vogul névnek, s ennek régiebb osztják-vogul alapalakja \**sages* v. \**sagas* lehetett, mely közel jár a votj. *sajes*, cser. *soks* alakokhoz.» — Hogy az osztjások a ruhaujjat ma más hangfejlődésű alakokkal *lit*, *tit*-nek mondják, az Andersen véleménye szerint nem áll útjában a főtebbi magyarázatnak.

SIMONYI ZSIGMOND.

## Kisebb közlések.

A magyar szókincs eredetéhez — szóegyezesi adatok.\*)

Tudvalevő, hogy a magyar szókincsben is az ugor örökségből való alaptökhéhez sokféle vendégelem csatlakozott: a részint merőben idegen nyelvekből, részint közvetett rokonságban levő nyelvekből (az ugarságon kívül való altaji csoportokból) került kölcsönszók. Az is tudva van, mily fontos valamely nyelv etymologiai fejtegetésére nézve a benne meghonosult idegen elemek kifürkészése, mely a szónyomozót esetleg kínálkozó hiú és eltévesztett kísérletektől óvja meg, vagyis attól, hogy «fejszójét köbe ne vágja»; sőt már az is jó szolgálatot tesz neki, ha valamely szó idegen eredetének csupa lehetősége mutatható ki, mert ez is vigyázatra inti s elhamarkodott magyarázatnak elejét veszi. Egyéb tanuságról ne is szóljunk, mely a vendégszók kimutatásából méríthető — néptörténeti, jelesen míveltségtörténeti viszonyok megvilágításánál.

A merőben idegen nyelvekből került elemek megítélése és megállapítása némi részben aránylag könnyen és biztosan esik meg, a hol az illető szó hangalakra, származásra és jelentésének fogalomkörére való tekintetből határozottan az idegen nyelv eredeti, vagy legalább a kölcsönnevőt megelőző korbéli tulajdonának mutatkozik. E mellett azonban néha csak arra kell szoritkoznunk, hogy az idegen nyelvvel való szóegyezesést nem csak véletlen talál-

---

\*) Ilyen cím alatt indította meg Budenz József a NyK. XX. kötetében újabb adalékait a magyar szókincs eredetéhez, s nyilván ezekhez való bevezetésnek volt szánva az itt közölt töredék, melyet «Magyar szók eredetéhez» fölirattal találtam hátrahagyott iratai között.

S. Zs.

kozásnak, hanem igazán történetileg lehetségesnek ismerjük föl, a szónak eredetileg ide- vagy oda-tartozását függőben hagyván. Rendszerint kevesebb kriteriummal kell beérnünk, különösen a hangalaki tekinteteknek alig számbajöhetése miatt, midőn rokon nyelvcsoporthoz szöveggyezés forog fenn, a melynek megítélésében egyszersmind a történeti kölcsönvételnek az ősrakonsági közöségtől való különválasztása nem ritkán kétséget okozhat.

Mint merőben idegenekből legtöbb vendégszó jutott be a magyar szókincsbe a szláv nyelvekből; kevesebb számmal más nyugateurópai indogermánságból (főleg a latin, olasz, német nyelvekből); a magyar kölcsönvételnek ez a része már meglehetősen össze van állítva vagy folyamatban van a nyomozás és bíráltság munkája (Miklosich: «Die slavischen Elemente im Magyarischen»; a Nyelvőrben Szarvasnak «Szómagyarázatok» cz. cikkei; Kőrösi Sándor: «Olasz kölcsönszók», Edelspacher: «Rumun elemek a m. nyelvben»). A mi ilyen az arab és perzsa nyelvekből került, jobbadán nem közvetlen kölcsönvétel, hanem első sorban az oszmán-törökség s ezután a déli szlávtság útján hatolt be. A mi a nem ugor altaji csoportokat illeti, a magyarral való szöveggyezésnek meglehetősen anyagát összehordta Vámbéry több reudbeli dolgozataiban a törökségből, de a kölcsönvételi résznek meghatározása nélkül, mindent egy . . .\*)

kutya «hund». — Megvan e szó a keleti-orosz tájbeszédekben is: *kuta* (кутя), dim. *kutka*, *kutonok* (кутка, кутенокъ) «kis kutya, kutyakölyök»; sőt *kutut* (кутютъ) is («kleiner hofhund, дворняжка», a vjatikai gub.-ban: lásd Dal orosz szótárát), a mi föltűnően a m. *kutyus* dim. alakra emlékeztet. — Ahlqvist (Kulturwörter 2. l.), ugyancsak az or. *kutonok* miatt, a melyhez még a lett *kutsa* «hündin» és *kutsens* «welp (kölyök)» szótart tartja, indogermán eredetűnek tartja a m. *kutya*-t a vele egybevetett észt *kuts*, *kutsik* (lív *kutški*) «kutyakölyök» és votj. *kuča*-val együtt. Wiedemann észt szótára ezen alakokat hozza föl: *kuts*, gen. *kutsi* | *kuts* gen. *kutsu* | *kutsik*, gen. *kutsiku* | *kutsikas*, gen.

\*) . . . kalap alá fogva; vagy . . . kaptafára verve. — Folytatólag Budenz bizonyára megemlítette volna saját bírálatait Vámbéry szöveggyeztetéseiről, továbbá Munkácsi Bernátnak török eredetű szavainkhoz való adalékait.

*kutsika* «hündchen»; — zürjén és votják szótárában meg a votjákot így: *kuća-pi*, *kuča-pi* (tkp. kutya-fi) «hundejunges». — V. ö. még a MUGSzótárban: votj. *kuća* kutya, zürj. *kici* kutyakölyök | mordE. *kutka*, mordM. *kuču-lefks* kutyakölyök | vog. *kuša* kutya.

A törökben *küçük*, melyet Vámbéry M. Er. 289. a m. *kutya*-val egybevethetőnek talál, nem csak «kutyakölyköt», hanem másfajta állatfít is jelent (*deve küçükü* das junge des kamels), minthogy amúgy is «kicsiny»-t teszen; hibásan idézi ott ugor szóúl Vámbéry ezt: *kuta*. Igaz, hogy némely török dialektusban főképen vagy kizárólag «kutyakölyök» értelemben használatos: Kaz. *küçük* (Bál. *köökö*) | altaji-tör. *kučuk* щенок (ellenben: *küču*, *kicik*, *kücenek*, *kicenek* «kicsiny, маленькии») || innen m o n g. *kicik* id. (Bál.; Budagov II, 146. a tör. *küçük* mellett).

Bálint (Párh. 32) a mong. *χuco*- (*χuca*-) «ugatni» igével magyarázza a székely *kuszika* (= kutya) szót; de ez csak etymologia. Csakhogy ez a *kuszika* is demin. társa a *kutya*-nak, mely történetesen nagyon szépen találkozik egybe az észtk *kutsik*, *kutsikas*-val.

De vajjon már most ugor eredetű-e a m. *kutya*? Nagyon is meglehet, hogy nem az, s hogy e szó közvetlenül a szláváságból került. Annyiban szlávós alakú ugyanis az or. *кутя* (*kutja*), hogy ennek az orosz hangfejlődés szerint fölvehető eredetibb *kutjen*-tője egyrészt a lett *kucen*-ben (nom. *kucens*) tükröződik, másrészt az or. *kutjenek* (mai or. ejtés: *kutjonok*) dim. alakból is kifejtethető (v. ö. *rebja* ребя mellett: *ребенок*, *rebjenok*, *rebjonok*).

E mellett latba vethető az is, hogy egy másik specialis m. kutyanév is egyezik szláv, még pedig az oroszban is meglevő szóval: *vizsla* «canis sagax» = or. *vyžla* (-lja, *выжля*) «junger jagdhund» (egyik dim. alakja: *vyžlenok*, -lonok; nom. plur. *vyžlata*, úgy mint *rebja*-tól *rebjata*, *ребята*): Miklosich már a Slaw. Elem. im. M.-ban fölvette ez egyezést, de csak a cseh *vyžel* és tót *vižla*-val mutatván be a szláváságot; most a nem rég megjelent «Etymol. Wörterbuch der Sl. Spr.»-ben *vyžlū* alatt szintén a m. *vizsla*-ra utal (megemlítvén az ellenvetést is «das wort soll von *vizsgál*, *vizslat* stammen»), s a szláv szókhöz hozzáadván még: lengy. *wyżel*, kis. or. *vyžel*, *vyžla*, or. *vyžlec*, *vyžlik*, *vyžlica*. Látni való, hogy a m. *vizsla*-nak voltaképi mása a *выжля* (я-val, a mint Csopei rutén szótára is adja); e mellett lehet hogy a tót *vižla* csak utóbb került vissza a magyarból.

hodály «juhász-ház és juh-akol vagyis juhtanya» Tájsz. (*hodáj* «birkaszín; rossz épület» Nyr. XV, 45.); tör. (csag.) *kotan* «eingezäunter ort, wo die schafe übernachten» (Vámb.-Sprachst.), Budagov II, 70. kirg. «az *aul* közepén való hely, hova éjjelre a barmokat állatják» | tör. (jakut) *χoton* «stall, warmer winterstall.» | mands. *χoton* «stadt; mauer, schanze» (Gabl.); «fallal v. földhányással bekerített lakóhely» (Zach.). | tung. *koton* hof ohne (?) umhegung (Castr.); a gold dialektusban: *χoton* «város» | mong. *χoton* ville, village, *χoto* ville, forteresse (Kow. 918) és *χota* «ville, forteresse; monceau, amas» (Kow. 908); Schmidt szótára a *χotan* alakot is adja «város (городъ)» jelentéssel. | mint vendégszó az oroszban: *χoton* «kalmuk aul» (Dal). — Ez a *kotan*, *χoton* szó tehát bizonyos bekerített helyet jelent, a törökben különösen «baromkertet», s ezen jelentésben jól összefér a m. *hodály*-val, szövégi *n*: *l*-csere fölvételével. — Más nézetet nyilvánított a h. szóról Edelspacher A. (NyK. XII, 101): «*hodály* hely, hol a juhok tanyázní szoktak, különösen juhakol; Ball., *hodáj* alsó épület, különösen gazdasági v. cselédház (Arad): rumun *odaje*, vulg. *hodaje* (zimmer, stube, kammer). A kezdő *h* és a végtoldat arra utal, hogy e török eredetű szó (oszm. *oda*) délszláv réven jutott a rumunba.» Igaz hogy Miklosich (Türk. Elem.) a tör. *oda*-t kimutatja a déli szlávtságban: bolg. *odaja*, szerb *odaja*, *hodaja* (rum. *odaje*) s az sem lehet komoly nehézség, hogy a «szoba» értelmet egész «ház, épület» váltotta volna föl; sőt a budai Lex. Valachicum szerint a rum. *odaje* és *hodaje* többet jelent a «szoba»-nál, t. i. «major, majorház, mezei szállás». Mindamellet a tör. *kotan* is számbavételt követel azon lehetőségnél fogva, hogy a *hodaja*, *hodaje* alak a magyarból került s az ügyis rokon értelmű és hasonló hangú *odaja*-val egyszóvá olvadt; föltetsző ugyanis, hogy más *o*-kezdetű török szót (Mikl. kimutatását nézve) a déli szlávtság nem toldott meg kezdő *h*-val; sőt pl. a szerb inkább a kezdő *h* elhagyására hajlandó (*alas*, *anta* = m. *halász*, *hant*).

A Peer codexben (78.) «ház, szoba»-féle értelemmel előforduló *gada*j («az belső [*gaday*] *gazda*ia . . . *felele*»), mely első tekintetre a *hodály*-val egyazonnak látszik, nézetem szerint más eredetű; szorosabb alaki egyezés (első szótagbeli *g* és *a*) ajánlja, hogy vele egynek tartsuk a német *gaden* «gemach» szót (*gaden* der v.



das, Délnémetországban divatos; kfném. *gadem*, ófném. *kadum*, *kadam*, *gadam*; l. Weigand, D. Wörterbuch).<sup>1)</sup>

BUDENZ JÓZSEF.

Egy homályos vogul szó.<sup>2)</sup> P. Hunfalvy hat in seinem wörterbuch zu der Konda-wogulischen Matthæus-übersetzung (Popov's) und dem ergänzenden wortverzeichnis zur Markübersetzung (NyK. IX. X.) sich hie und da noch versagen müssen die bedeutung einzelner wörter genau zu bestimmen; obwol er dabei den nordwogulischen wortschatz (nach Reguly's materialien) zur vergleichung herbeiziehen konnte. Bekanntlich genügt zu solchem zwecke oft nicht eine geringere anzahl von sätzen, welche die betreffenden wörter enthalten, wenn auch der totalsinn vollkommen feststeht. Und selbst der unmittelbare forschler, der die wortbedeutung der mündlichen überlieferung seines nationalen dolmetsches entnehmen sollte, muss von diesem unterfangen abstehen und sieht sich auf die analyse gegebener sätze verwiesen. Jedenfalls aber frommt es, das deutungs-material für so ein dunkles wort zu mehren, und namentlich die spur desselben in nächst- oder nahverwandten dialekten ausfindig zu machen. Wir wollen in dieser richtung zu etlichen undeutlichen, d. h. noch nicht sicher gedeuteten insassen des Konda-wogulischen wörterbuchs aufklärende bemerkungen versuchen.

<sup>1)</sup> Ez a *gada*j szó már a Nyr. I. kötetében is (54) kérdés tárgya volt s a Nyelvtört. Szótárban is föl van véve, még pedig azzal a hibával, hogy el van mellőle haçyva a rekeszjel, mely a Nyelvemléktárban azt jelenti, hogy e szó az eredeti kéziratban ki van törölve. Azért van pedig kitörölve, mert tollhiba volt. A leiró hamarjában hiányosan kezdte írni a *gazdája* szót (*z* nélkül), de észrevette a hibát, mielőtt befejezte volna, s akkor kitörölve újra írta. Ilyen tollhibák törlésével gyakran találkozunk codexeinkben; v. ö. pl. magában a PeerC.-ben 95. 120. Nézetem szerint tehát a *gada*j szó törlendő a NySz.-ből. A PeerC. mondatában vagy az *belső* van főnévül értve vagy ki van felejtve mellőle az ott volt főnév. S. Zs.

<sup>2)</sup> E czikkecskét így, németül fogalmazva találtam Budenz hagyatékában (talán más effélékkel megtoldva — mert «*Vogulica. Dunkle Wörter*» volt föléje írva czímül — valamely külföldi folyóiratban akarta közzétenni) és én nem akartam fordítással változtatni rajta. S. Zs.

*ńute* «nál? magában?» (bei? bei sich, für sich? — das ?-zeichen von Hunf.). Die fundstellen sind folgende: Matth. 12, 25 *şoxen naerlař tak ńute pali urřatep* jedes reich selbst in sich sich zerteilend (само въ себѣ раздѣлившееса) | 21, 38. *lavekteset tank ńute* sie sagten unter sich (между собою) | 18, 15. *latkaten ńute por řolestal* ermahne ihn *ń.* ohne zeugen (между тобою и имь однимъ zwischen dir und ihm allein) | 24, 10. *motem motenme miřw jejmiti i jařstat ńute* einer wird den anderen verraten und sie hassen einander (возненавидятъ другъ друга) | 13, 57. *şořtelayřset ńute tav mosä* sie nahmen ärgerniss seinetwegen (an ihm: соблазнипись о немь) | Mark. 9, 33 *nar latsan ńute* was redetet ihr unter euch (междт собою) | Mr. 10, 26. *ńute latsit* sie sagten zu einander (говорили другъ другу).

Ganz ebenso gebraucht finden wir unser wort in der von Ahlqvist neu revidirten ausgabe der beiden konda-wog. texte, nur dass es als *ńote* erscheint: M. 12, 34. *täku ńote pali-urřkatip*; 21, 38. *lavikteset täku ńote*; 18, 15. *latkaten ńote por kolestal*; 24, 10. *jařsitat ńote*; 13, 57. *şořtelayřset ńote*; Mr. 9, 33. *nar latsän ńote*; 10, 26. *ńote latset*.

Aus den angeführten textstellen ist leicht zu ersehen, dass *ńute (ńote)* fast ausschliesslich als adverb gilt, welches das gegenseitige verhältniss zweier oder mehrerer bezeichnet: «einander» = einer den andern, einer dem andern, unter einander (другъ друга, другъ другу, между собою). Als postposition könnte man es allenfalls in *tak ńute* fassen, doch ist hier auch vom verhältniss mehrerer (der teile des in sich entzweiten reiches) die rede; auch ist in ähnlicher stelle Mr. 3, 24. statt *ńute* die wirkliche postp. *keurt* gebraucht: *urřyati naerlař taku keuretät* (Ahl.urřkati n. *täku keuretät* es teilt sich das reich selbst in sich od. in sich selbst (само въ себѣ). Ebenso lässt sich *lavekteset tank ńute* ungezwungen übersetzen: «sie sagten selbst (sie selbst) unter einander.» Wir brauchen also in *ńute* als einfachem adverb, nicht mit Hunfalvy (NyK. IX, 58) ein affix 3. person anzunehmen (*ńut-e*); auch kann das wort mit dem comparativischen *ńu* od. *ńuv* (*jäni-ńuv* major) nichts zu schaffen haben.

Im Nordwogulischen habe ich das adverb *ńute (ńote)* noch nicht entdecken können; nur scheint mir damit das verb *ńqt* (= vogK. *ńot-*) «helfen» zusammenzuhängen, in dessen bedeutung

ja auch der begriff «gegenseitig, einander» enthalten ist. Dagegen stimmt deutlich mit *ńute* das ostjakische *ńula* (verkürzt *ńul*) überein, welcher nach Ahlqvist (Nordostj. 112) „adverb = «gegenseitig, gegen einander», z. b. *nerlem kat sōrim juz nula* ich reibe zwei trockene hölzer gegen einander; *ńul-velta* «einander schlagen [tödten], sich schlagen»; cf. in Vologodski's Wörterbuch: *ńul-velipsa* боѣ, драка (kampf, schlägerei), und bei Castrén (Irtisch dial.) *ńut-ved-* «sich schlagen». Im ostj. *ńula* steht dem *t* von vog. *ńote* grade vo weiter entwickeltes *l* gegenüber, wie z. b. in ostjB. (nord ostj.) *mugol* leber = vog. *majt* | ostjB. <sup>1</sup>*ěbil*, (*ěpl*) geruch = vog. *ät*, *at*; der form nach zeigt sich *ńula* als lativ eines stammes \**ńul*, wie auch das vog. *ńote* von \**ńot*. — Noch sei bemerkt, dass das wog. *ńgt-*, *ńot-* «helfen», welches vielleicht mit *ńote* zusammengehört, sich auch im ostj. findet: *ńot-*, *ńotti* «helfen, mitwirken», aber auch «zufügen, zulegen» (Ahl. *ńot-*, *ńoti-*).

BUDENZ JÓZSEF.

Van-e «senki» jelentésű középlovvai vogul *khq̄ls*?  
 A középlovvai vog. nyelvjárásnak Munkácsitól eredő ismertetésében ezt olvassuk: «*at-khañkhä* senki, *khq̄ls* id. (pl. *khq̄ls tit at ölés* senki sem volt itt)» (NyK. XXII. 11.). De ez a *khq̄ls* jelent ám vogul-ságszerte «ember»-t is; és hogy megvan ebben a jelentésben a középlovvai nyelvjárásban is, világosan mutatja a 16. lapon olvasható következő példa: *khwq̄nqtél khq̄ls äkwi jel-khqi* egykor v. idővel úgyis meghal az ember. És bizony az előbb említett mondatban is csak ezt jelenti, a mennyiben az a mondat szó szerint lefordítva így hangzik: «ember itt nem volt». *Khq̄ls* magában tehát csak «ember»-t jelent; és csak *khq̄ls . . . at* jelenthet annyit mint «senki sem, senki». *Khq̄ls tit at ölés* egészen olyan mint Arany János «Tetemre hívásának» ez a helye: «Lélek az ajtón se be, se ki». Itt a «lélek» szó egész szépen fordítható németre «*niemand*»-dal; sőt az egyszerű «*seele*» nem is használható ezen a helyen, hanem vagy így kell mondanunk «*keine seele*» vagy «*nicht eine seele*», jöllehet a «*se . . . se*» szavakban levő negatíot a németben is már a kötőszón fejezzük ki: *weder . . . noch*. De mindezek ellenére mégsem volna szótárba tehető, hogy «lélek» jelent «senki»-t is; mert ezt az értelmet csak az összefüggés hozza létre.

Egészen más a francia *personne*, a mely jelent bizony «személy»-t is, «valaki»-t is meg «senki»-t is (még pedig minden más tagadó szó nélkül is): 1. *il est la première personne du royaume* ő a királyság legelső személye (a királyságban a legelőkelőbb ember); 2. *il a parlé sans que personne le contredit* beszélt, a nélkül hogy valaki ellent mondott volna neki; 3. *qui avez-vous vu?* kit látott (maga)? *personne* senkit. — De mint a Munkácsitól idézett vogul példa mutatja, *khqls* ennyire még nincs és csak tagadó szó kisérétében fordítható esetleg «senki»-vel. VASVERŐ RAJMUND.

Kérdés a felsőlozvai vogul nyelvjárásra vonatkozólag. — A NyK. XXII. kötetének 53. lapján ezt olvassuk Munkácsi tollából: A «kiveszett felsőlozvai nyelvjárás . . . egyedüli emlékei a Reguly hagyatékában található Jurkin és Pachtjár-féle közlemények». A 48. lapon pedig ezen felírás alatt «Mutatvány a Reguly-féle középlozvai nyelvemlékekből» egy Jurkin-féle bohózatot találunk. Az már most a kérdés, a Jurkin-tól való dolog a kiveszett felsőlozvai nyelvjáráson vagy középlozvai nyelven vannak-e írva.

Ugyanez a középlozvai vagy felsőlozvai Jurkin ugyancsak a 48. lapon *Tat-tit-paul*-ból valónak van mondva. De *Tat-tit-paul*-belinek van állítva ugyanezen a lapon Szotyinoва is, a kinek kijelése szerint van átírva a Jurkin-féle bohózat. Összehasonlítva már most a Jurkin-féle eredetit és a Szotyinoва-féle átírást, mindenekelőtt azt vesszük észre, hogy nyelvük, jóllehet *Tat-tit-paul*-belinek kell hinnünk mind a kettőt, meglehetősen különbözik egymástól; másodsor meg látni fogjuk, ha jól megnézzük, hogy a Szotyinoва-féle átírás északi nyelvjárású. Kérdés már most, milyen nyelven beszél *Tat-tit-paul*. Ugy látszik, hogy *Tat-tit-paul*-nak eredeti felsőlozvai (?) nyelvjárását kiszorította az északi.

VASVERŐ RAJMUND.

## A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

**NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK.** Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXI. köt. 1862—1890. Ára kötetenként. II—X-ig 1 frt 50 kr., XI-től fogva . . . . . 3 frt.

**NYELVEMLÉKTÁR.** Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1874—90. 8-adrét.

- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Cod. Közzéteszi: Volf Gy.
- II. kötet. Weszprémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: Volf Gy.
- III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: Komáromy L. és Király P.
- IV. V. kötet. Érdy C. — VI. kötet. Tihanyi C. Kazinezy Codex. Horvát Codex. — VII. kötet. Ehrenfeld Cod. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. kötet. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulcsár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömörly C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. kötet. Festetics Cod. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolczy töredék. — XIV. köt. Lobkowitz C. Batthyányi C. Czech C. — Közzéteszi Volf Gy. . . . . Ára kötetenként 2 frt.

**RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Kinyomatta Toldy; a Csemesz-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. . . . . Ára 6 frt.

**RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.

**CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.

**UGOR FÜZETEK.** Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. (Különnyomatok a Nyelvtudományi Közleményekből.)

- I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatványok. 1879. Ára 60 kr.
- II. sz. Zürjén nyelvmutatványok. Közl. Budenz J. s Halász I. 1180. Ára 60 kr.
- III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvten és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.
- IV. szám. Máté evangélioma moksa-mordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. . . . . Ára 60 kr.
- V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatványok és nyelv-tanulmányok I. 1884. . . . . Ára 60 kr.
- VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Lule- és Pite-lappmarki nyelvmutatványok és szótár 1885. . . . . Ára 1 frt 20 kr.
- VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Jemtlandi lapp nyelvmutatványok. 1886. . . . . Ára 60 kr.
- IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvmutatványok. 1887 . . . . . Ára 1 frt 20 kr.

- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammatico-  
rum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta T o l d y F. 1866. Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta  
Hunfalvy Pál 1864. . . . . Ára 2 frt.
- MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz J. 1873—81.  
Ára 5 frt.
- A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor 1872. . . . . Ára 1 frt.
- A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. 1873.  
Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVUJITÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. 1873. . . . . Ára 1 frt.
- KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖREBŐL. Kiadja  
a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár.  
I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 21 frt 65 kr. — IX. köt. 1881. Ára 3 frt 20 kr. —  
X. köt. 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt.  
1885. Ára 5 frt 10 kr. — XIII. kötet. 1886. Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt.  
1887—89. Ára 3 frt 80 kr. — XV. köt. (1—9. sz.) . . . . . Ára 4 frt 65 kr.
- AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ALAKTANA. Irta Budenz J.  
Első füzet: Igeképzés. 1884. (Különnyomat a Nyelvt. Közl.-ből.) Ára 1 frt.  
Második füzet: Névszóképzés. 1887. . . . . Ára 80 kr.
- KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor.  
I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 1875. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 1876.  
III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 1877. Egy-egy füzetnek. . . . . Ára 1 frt.
- SZINYEI JÓZSEF. Finn-magyar szótár 1884. . . . . Ára 3 frt.
- SIMONYI ZS. A magyar kötőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete.  
I. kötet. (A mellérendelő kötőszók.) 1881. . . . . Ára 1 frt 20 kr.  
II. III. köt. (Az alárendelő kötőszók) 1882—83. . . . . Ára 2 frt 70 kr.
- SIMONYI ZS. A magyar határozók. I. köt. 1. és 2. fele 1888 és 1890. Ára 3 frt 20 kr.
- SIMONYI ZS. A magyar nyelv. A művelt közönségnek. I. k. A magyar  
nyelv élete. II. k. A magyar nyelv szerkezete 1889. . . . . Ára 2 frt.
- BALASSA JÓZSEF. A Phonetika Elemei, különös tekintettel a magyar  
nyelvre. 1886. . . . . Ára 70 kr.
- BALASSA JÓZSEF. A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése.  
Melléklet: A magyar nyelvjárások térképe 1891 . . . . . Ára 1 frt 80 kr.
- OSZMAN-TÖRÖK NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY. I., II. köt.: *Oszmán-török  
népmesék és népdalok.* Gyűjtötte dr. Kúnos Ignác. 1887—89. Ára 5 frt 10 kr.
- HÁROM KARAGÖZ-JÁTÉK. Török szövegét följegyezte és magyarra fordította  
dr. Kúnos Ignác. 1886. (Különnyomat a Nyelvtud. Közl.-ből. Ára 1 frt.
- VOTJÁK NÉPKÖLTÉSZETI HAGYOMÁNYOK. Gyűjtötte és fordította  
dr. Munkácsi Bernát 1887. . . . . Ára 2 frt.
- MUNKÁCSI BERNÁT. A Votják Nyelv Szótára 1. és 2. füzet 1890—92  
Ára 3 frt.
- MUNKÁCSI BERNÁT. Vogul Népköltési Gyűjtemény. 1892.  
I. köt. 1. füz. Regék és énekek a világ teremtéséről. . . . . Ára 1 frt 50 kr.  
II. köt. 1. füz. Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi . . . . . Ára 4 frt.

NYELVTUDOMÁNYI  
**KÖZLEMÉNYEK**

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

**SIMONYI ZSIGMOND.**

---

HUSZONKETTEDIK KÖTET.

VI. FÜZET.

*Ára 50 kr.*

BUDAPEST, 1892.

## TARTALOM.

Az ugor nyelvek összehasonlító alaktanához. *Budenz József* hagyatékából

Az igeragozás; alanyi, birtokos és tárgyi személyragok	417
A mordvin határozók tekintettel a finn nyelvre. <i>Steuer János</i>	441
Egy ó-török nyelvemlék. <i>Kúnos Ignác</i>	476

### Ismertetések és bírálatok.

K. Krohn. Die geogr. Verbreitung estnischer Lieder. — <i>Katona Lajos</i>	505
Kovács Gy. Latin elemek a magyar nyelvben. — <i>Kalmár Elek</i>	510

### Kisebb közlések.

A Besztercezi Szójegyzék. — <i>Simonyi Zsigmond</i>	523
Török népdalok. — <i>Halász Ignác</i>	526

---

## A Nyelvtudományi Közlemények jövődöbeli programja.

1878-ban, midőn Budenz József vette át a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztését, a folyóiratnak munkakörét, mely ezelőtt tágabb volt, meg kellett szorítani, mert a Budenz irodalmi s egyetemi működése által fölvirágzó ugor nyelvészet mindig nagyobb tért kívánt s ezt egyebütt nem kaphatta, mint a Ny. Közleményekben.

Azóta azonban a hazánkbeli ugor és altaji nyelvészet annyira megtermékenyedett, hogy a Ny. Közlemények tere is szűknek bizonyult. A bold. szerkesztő buzgólkodása s az Akadémia nagylelkű támogatása nagyobb-szabású külön munkák kiadását tette lehetővé. Mig azelőtt Hunfalvy vogul s osztják könyvei a Ny. Közlemények egy-egy kötetét foglalták el, addig most Munkácsi votják s vogul, Halász lapp, Kúnos török gyűjtései és Munkácsi Votják Szótára több testes kötetre terjedő külön kiadványok alakjában láthatnak napvilágot. Ennélfogva a Ny. Közleményeknek ma már csak a kisebb anyaggyűjtő és földolgozó munkálatok maradnak.

Másfelől az Egyetemes Philologiai Közlöny, melyre bízva volt eddig a többi nyelvészeti ágaknak magyar nyelven való művelése, rendkívül terjedelmes tárgykörénél fogva — mely magában foglalja a régi s újabb irodalmak történetét, a klasszikus régiségtant s egyáta-

*Folytatás a boríték 3. lapján.*



lán a klasszikus nyelvek egész philológiáját, — kevés tért adhatott a tulajdonképi nyelvészetnek. Már pedig kívánatos, hogy pl. a hazai népfajokra való tekintettel megfelelő tért nyissunk a germán, szláv és román nyelvészetnek, — kívánatos, hogy tért adjunk a nálunk mindinkább kifejlő keleti nyelvészet művelésének, azonfölül mindnyájunk okulására az általános nyelvészetnek is, melynek, a Steinthal és Techmer-féle folyóiratok megszűnése óta, amúgy sincs könnyen hozzáférhető organuma.

Végül szükség van arra, a mit eddig majdnem teljesen elhanyagoltunk: hogy a külföldi nyelvészet fontosabb jelenségeit lehetőleg rendszeresen ismertessük. Tapasztalatból tudjuk, hogy nyelvészeink s kivált középiskolai professzoraink kevésbé ismerik a külföldi szaklapokat s általában a virágzó szakbeli irodalmat, pedig ha időről időre figyelmeztetni fogjuk rá, a termékenyítő hatás bizonyára nem fog elmaradni. E cél elérésére szükséges, hogy folyóiratunk sokoldalú és érdekes tartalommal igyekezzék magának újabb s nagyobb olvasóközönséget hódítani.

Mindezen okoknál fogva a *Ny. Közlemények* ezentúl általánosabb körű folyóirattá fog válni, ámbar magától értetődik, hogy a magyar s ugor nyelvészet természetszerűleg meg fogják benne tartani hagyományos elsőbbségüket. Az előadottak szerint tehát folyóiratunk közölni fog:

1. magyar s egyéb ugor s általában urál-altaji tárgyú értekezéseket s anyaggyűjteményeket;
2. germán, szláv, román, sémi s általános nyelvészeti munkákat;
3. esetleg ethnographiai, műveltségtörténeti, mythologiai értekezéseket, a mennyiben nyelvészeti eszközökkel dolgoznak (pl. a kultúra szavairól);
4. bíráló és tájékoztató ismertetéseket a nyelvészeti irodalomnak minden ágából;
5. kisebb közléseket: szófejtéseket, magyarázatokat, nyelvészeti híreket stb.

*A folyóirat ezentúl negyedévenként fog megjelenni, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből fog állani s ára 3 frt vagyis 6 korona lesz. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához ezímezendő.*

# Az Ugor Nyelvek Összehasonlító Alaktanához.

Budenz József hagyatékából.

## MÁSODIK RÉSZ.

### Az ugor nyelvek szóragozása.

#### I. Igeragozás.

##### 54. §.\*)

Alanyra (meg tárgyra) mutató személyragok, — melyek többször egyszersmind birtokosragok (a névszón).

Eleve is föl kell tennünk, hogy a személyragok eredetileg csak encliticus személynév-mások s így ez utóbbiaknak legalább egyszerű alaptőjével egyeztek. Ehhez képest találunk is még teljes alakú személynév-mást személyragnak használva, pl. a törökben 1. *ben, men* én, *biz, miz* mi, 2. *sen* te, *siz* ti; mint ragok (özbég-tatár): 1. *alırman, itermen*, 2. *alırsan, itersen*, több. 1. *alırmız, itermiz*, 2. *alırsız, itersiz* (az oszmanliban már: 1. *alırım, iderim*, több. 1. *alırız, ideriz*): e mellett azonban rövidült alakok is fordulnak elő: praet. 1. *aldım*, 2. *aldın*, s ugyanily *m, n* mint 1. 2. birtokosrag (pl. *bařım* fejem, *bařın* fejed, *bařımız* fejünk, *bařınız* fejetek); — néha azonban a személyrag akár még teljesebb alakú mintsem maga a különálló személynév-más, pl. több. 2. *-sıñız* (e h. *siz*) az oszmanliban: *alırsıñız* = tat. *alırsiz*.

Az ugor nyelvekben azonban a személyragok mostani alakjukban sok esetben meglehetősen eltérők, sőt néha merőben különbözők a különálló személynév-másoktól, s gyakran többféle alakkal

\*) A könyomatú íveken 61. §.

is jelennek meg, pl. a magyarban *-k* mint 1. szem. alanyi ragja (*tudok, tudék, tudnék, tudjak*) a különben 1. személyt jellemző *-m* ellenében; a mordvinban több. 2. *ntt*, E. *-nk*, és *-da*, E. *-do*, *-de*; a finnben több. 2. *-nne'* (birt.) és *-tte* (al. rag). Ennek okát és magyaroztatását *a*) abban kell keresnünk, hogy a ragokká vált személynévadások jellemző kezdő-mássalhangzói más hangtani helyzetben (t. i. szóközépi és szóvégi helyzetben) estek az egyes nyelvekbeli általános alakfejlődés alá; — *b*) abban, hogy a személyragokul használt névmástökhöz még határozó vagy nyomatékosítóragok (még pedig előragok is) járultak, s a tisztán személykülömböztető elemekkel összeszorulva, ezeknek eredeti alakjukat többé-kevésbé elváltoztatták vagy egészen fölismerhetetlenné tették, pl. mordM. *avazü* e h. *avan-sä*, *avam-sä* 1. birtokosrag névhatározóraggal; a magy.-ban, finnben *-n* 3. al. rag (*veszen, éljen, finn eläköön* e h. *\*eläköösä*). Természetesen a különálló személynévadások kezdőhangzói (a személykülönbségnek fő kifejezői) sem maradhattak az ugor alapnyelv egysége óta minden egyes ugor nyelvben változatlanul; — s mindenek előtt ezeknek eredeti ugor alakját kell nyomoznunk, hogy magukat a személyragokat is, a tisztán személymutató elemekre nézve, az eredeti ugor alakban konstruálhassuk.

*a*) I. személynévadásnak jellemző kezdő és alaphangzója már az ugor alakban kétség nélkül *-m* volt; lásd a névmásképzésről szóló 54. §.-ban: f. *minä* én (*me mi*), cser. *meñ* (*me*), votj. *mon* (*mi*), lp. *mon* (*mije*) stb., csak magy. *én* (*engem, enyém*),\* de több. még *mi*.

*b*) II. Személynévadás: déli-ugor: f. *tinä* (*sinä*), *te* | cser. *teñ*: *te* | mord. *ton* (*tñ*)

északi-ugor: m. *te*: *ti* | lp. *todn*: *tije* [F. *don*: *di*] | votj *toñ*: *ti* | zürj. *te*: *ti* || oszt. *neñ*: *nen* | vog. *näñ*: *nan*.

E szerint jellemző hangzók *t* és *n*, — az utóbbi csak egyik ugor fő nyelvben, miszerint csak explosiva: nasalis-esere folytán keletkezettnek látszik, s eredeti ugor hangzó az esetben dentalis *explosiva* volt; csak az kérdés, *t-e* vagy *d*?

\*) Vog. *am* (*äm*).

c) III. személynévmás (a mennyiben még a közönséges mutató névmástól eltérő alakja van);

déli-ugor: mord. *son* ö : *sin* ök | finn *hän* : *he* (e h. *sän* : *se*) | (csér.-ben = mut. névm.).

északi-ugor: lapp. *sodn* : *sije* | (zürj. *votj.* = mut.) | magy. 'ő (*övé*) : *ők* || vog. *täu*, vogK. *tav* : *tan* | oszt. *teu* : *teg*, osztB. *lu* : *li*.

E szerint itt is utolsó fokon dentalis explosiva a jellemző hangzó, csakhogy ez több egyes ugor nyelvben gyengülő fejlődés útján haladt. — A különbség a III. II. személyjellemzők közt tehát korántsem éles, sőt egészen elenyésző, — s erre nézve még az az expediens sem látszik elfogadhatónak, hogy az egyik, pl. a II. személy jellemzője *d* volt volna (*d* : *n* szerint, a vog. oszt. *neñ* után), a III. személyé pedig *t*,<sup>1)</sup> — mert itt is van változatképen *l* (mely *d*-re mutat : osztB. *lu*, *li*), s végre a személynévmások egyeredetűek a mutató névmásokkal, melyeknél a közelre- meg távolra-mutatás megkülönböztetése nem a dentalisban, hanem a magas- vagy mélyhangú önhangzóban rejlik; s meg kell jegyezni, hogy az ugor nyelvekbeli mutató névmásnak kezdő dentalis explosívája általában váltakozik *n*-vel, úgy hogy tekintet nélkül a közel- vagy távol-mutatásra, eredeti ugor kezdőhangzóúl lágy *d*-t kell fölvennünk. Ha ennél fogva föl is kell vennünk, hogy a II. III. személynévmások sem különböztek eredetileg a kezdő mássalhangzójuk által, de mégis látjuk, hogy az ily biztosabb megkülönböztetés csakhamar létrejött egyik vagy másik (főleg a III.) személynévmáston beállott hangváltozás által.

II. szem.  $\underbrace{d}_{t \quad n}$  (? *d<sub>s</sub>*)      III. szem.  $\underbrace{d}_{s \quad (h,') \quad t \quad l}$  (? *d<sub>s</sub>*)<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Cf. ad *öl*, *asz*, *hét* MUgSz. [Későbbi bejegyzés].

<sup>2)</sup> Vagy II. szem. *t*, III. *s*? — NyK. XXI. 190. stb. «A III. személynévmás az ugor nyelvekben.»

## 55. §. \*)

Egyszerű és (nyomatékosító) segédraggal kapcsolt személy-  
ragok.

a) **MordE.**-ban egyes-számi 3. birtokosrag (nominativus alakon): *-zo, -ze*, ellenben a többi casus-alakokon (a tisztán önhangzó-végűeken is): *-nzo, -nze* = mordM. *-nza*, pl. mordE. *kudozo* háza: *kudozonzo* házában, *kudostonzo* házából = mordM. *kutsinza, kutstänza*; E. *lišmeze* lova: *lišmestenze* lovából.

Ennek megfelelőleg a finn-ben: *-nsa, -nsä* (egyes- és többes-számi-rag: «*-ja, -jok*») — a *-h-n* (*s-n, 'n*), azaz a teljesb 3. személynévmástóvel (*häne*) egyező ragalak ellenében, pl. *luonansa* és *luonahan* (*luonaan*) nála, náluk, *luoksensa* és *luoksehen* (*luokseen*) hozzája, hozzájuk; *kädestänsä* (kezéből) és *kädestähän* (*kädestään*).

b) **MordM.** *-ntt*, E. *nk* több. 2. birt. rag. — M. *-da*, E. *-do, -de* al. rag (pl. M. *kutstintt*, E. *kudostonk* házatokból — *vanida*, E. *vanodo* nézetek) || NB. E. *-nk* e h. *-ntk, -k* többesjelölő (§. 50. B.)

**MordE.** *-nok, -nek*, M. *-nk* több. 1. birt. rag. — M. *-ma* (de E. szintén *-nok, -nek*) al. rag, pl. E. *kudostonok*, M. *kutstink* házunkból — M. *kulitama* halunk (E. *kuldanok*).

**Finn.** *-nne'* (e h. *-nde + ')* több. 2. birt. rag — *-tte* (*-tta, -ttä* — dial.) al. rag, pl. *luonanne'* nálatok, *kädestänne'* kezetekből — *tulette* (*tuletta*) «venitis»; NB. déli Pohjanmaa dialectusában a praet. és conditionalisbeli több. 2. ragalakot egyszerű *t*-vel ejtik vagy egészen el is ejtik a dent. explosívát, pl. *saita* (= *saitte*), *tuli'a tulitte*, *sanoosi'a sanoisitte*, *sanoota* v. *sanoja* = *sanoitte*, *lupasi'a* = *lupasitte* (lásd: Suomi IX, 284.) || v. ö. *maa*-tól: *maiden* (*mai'en*) és *maitten* gen. plur.

**Finn.** *-mme'* (e h. *nme + ')* több. 1. birt. rag — szintén *-mme* (*-mma, -mmä*) al. rag (v. ö. mordE.), pl. *luonamme* nálunk, *kädestämme'* kezünkől — *tulenme* jövőnk, *tulinme* jövőnk, — azonban déli Pohjanman-ban a 2. *-ta* (*-'a*)-nak megfelelőleg: *-ma*: *muistima* emlékezünk (*muistamma* emlékezünk), *muistaasima* (*muistaisimme*), *lupasima* ígérünk (*lupaamma* ígérünk).

\*) A könyomatú íveken 62. §.

c) **Finn.** -si (\* -ti) egyes-számi 2. birt. rag helyett régibb iratokban előfordul *nsi* (lásd Suomi IX, 275)<sup>1)</sup>: pl. 1714-ből: *ole terve tultuansi* (= *tultuasi*) | *tuoppas rauha tullesansi* (= *tullesansi*); 1733-ból (Maxenius : Loihatorunot) : *tuo rauta-rukkaisens* (= -*esi*); még most is van ennek nyoma líti-ben: *älä anna hattuans* «ne add a kalapodat» (*hattuasi*) | *sin tuvassans, sin kontistans* (= *sinun tuvassasi, kontistasi*). E szerint pl. a mostani *luonasi* «nálad» régibb *luonansi* helyett való, illetőleg \**luonati* régibb \**luonanti* helyett || v. ö. *kolmas* harmadik, e h. *kolmansi* (\**kolmanti*, tő: *kolmante*).

d) **Cseremis.** -na több. 1. birt. és al. rag (egyes-számi *m* ellenében; több. 2. -*da* egy. -*d* ellenében), pl. *kudona* «házunk» — *tolona* «jövünk» (v. ö. mord. -*nok* : *kudonok* és finn *tulemme*).

e) **LappS.** -*n* egy. 1. birt. rag (csak a nominativus alakon -*m* : *aččam* atyám) pl. *aččestan* atyámból, -tól, *kojkosan* ad me (v. ö. *kojkosat* ad te, *kojkosas* ad se) — ellenben al. rag *m* helyett -*b* : *lokkab* olvasok, *leb* vagyok || a lpF.-ben birt. és al. rag csak *m* : *lusam* hozzám, *lokkam* olvasok, *lüm* vagyok.

**lpS.** -*ne* több. 1. birt. rag — ellenben -*me* és -*be* al. rag (*leime* valánk, *lokkabe* olvasunk). || lpF.-ben -*mek* birt. rag és al. rag, s ezenkívül még *p* al. rag (*lokkap*).

Találunk tehát némely személyragalakban, a személynévmás-tóval egyező részen kívül, még megelőző *n*-t, még pedig egyaránt mind a bárom személy ragjaiban, miszerint az nem tekinthető személykülömböztető, hanem csak mutató, vagy a névmásban kifejezett mutatót nyomatékosító elemnek. Nevezhetjük tehát «nyomatékosító segéd-ragnak».

## 56. §.<sup>2)</sup>

Nyomatékosító *n*-vel alakult személyragok vannak a fent említettekén kívül olyanok is, a melyekben maga az *n*, az egyes ugor nyelvek hangfejlődése következtében lappangásba jutott.

a) **Zürjén.** -*d* egyes sz. 2. birt. rag, pl. *vokid* testvéred (*vok*), *purtid* késed, *sinmid* szemed, *dorišid* töled. — Tudva hogy a zürjén

<sup>1)</sup> Setälä Äänn. 57. (Agr. *sinun edestens, päänsi, tulduansi*).

<sup>2)</sup> A könyomatú íveken 63. §.

nyelv eredetibb *-nd-*ből el szokta ejteni a nasalist (*kíd kedv* = osztkend | *ud-* adni, nyujtani = f. *anda-*), de egyszerű *d-t l-vé* változtatni (*sölöm : sydäme*) : *vokíd* helyett régibb *vok-nd* vehető föl. || NB. zürj. *kojmöd* «harmad» (*kolmande*), *doröd-* (frequ. *dor-*) szerint tkp. \**voköd* kellene, s csakugyan még tükröz is ilyen alakot a v o t j á k, pl. *užed* dolgozod, *oskoned* hited, *kebered* gondod (nem *užid* vagy *užid*, *oskonid*, *keberid*), tehát zürjén ö-nek megfelelő *e*-vel — mely önhangzó színezetben pedig még némi nyoma van a megvolt nasalisnak.

b) Cseremisiz: egy. 1. *-m*, 2. *-d* birt. ragok. Ezeket lehetne bár egyszerű (névmástóvel egyező) ragalakoknak tekinteni (mint-hogy eredeti *d* a cseremisizben meg szokott maradni) — ha ezen ragok előtt a szótőnek végvocalisa nem változnék, a mi *m*, *d* hozzájárultával különben nem történik (pl. *jumo* ,isten'-től: acc. *jumom*, *jumum*, *tolo-d* jönnek):

1. *jumem*, 2. *jumed* | 3. *jumožo*

1. *kudem*, 2. *kuded* | 3. *kudožo* háza

több. 1. *jumuna*, 2. *jumuda*, 3. *jumušt*

több. 1. *kudona*, 2. *kudoda*, 3. *kudošt*.

Ez alakok (*jumem*, *jumed*) pedig magyarázhatók régibb \**jumonm*, \**jumond-*ből, közvetítő \**jumojm*, \**jumojd-*val (v. ö. magy. *tanojt : tanét*; v. ö. finn *neide* e h. *nende* «nedv» MUGSz. 419. sz.; — v. ö. votj. *peñmit*, *pejmit* = zürj. *penid*, f. *pimiä* sötét); v. ö. magában a cseremisizben az <ed frequ. igeképzést, pl. *tolo-*(*tolo-*)-tól *toled-*, *kodo-* ,hagyni'-től: *koded-* (*tolond-*, *kodond-* helyett, az utóbbi = mordM. *kadind-*).

c) Magy. *-d* egy. 2. birt. rag; pl. *véred*, *fejed*, *házad*, *hozzád* stb., — a mennyiben pl. *véred* épen úgy eredetibb \**vérend* helyett való, mint *harmad*, *negyed* = f. *kolmante*, *neljante*; v. ö. még frequ. *-d* (*köpöd-*, *rakod-*) = ug. *-nd*; — ellenben egy. 2. al. rag *-l* (*alszol*, *tudol*, *tudál*, *tudnál*) = egyszerű 2. *-d* rag (*d : l-* változás: *velő*, *álm*, *nyél*, *dobol*, *ölel*).

d) Magy. *-nk* több. 1. birt. és al. rag (*urunk* [urank, urank], *kezünk* [kezönk, -énk] — *vagyunk*, *-onk*, *tudunk*, *tudonk*, *verünk*, *verönk*, *-énk*) — tudvalevőleg régibb *-muk*, *-mük* helyett való (*vogy-muk*, *vimadjomuk*, *uromk* HBeszéd); — több. 1. al. rag még (tárgyi rag után) <*uk*, *ük* (<*ok*, *ök*), pl. *tudjuk*, *verjük*, s ezekben *-juk*,

-jük régibb *-javok*, *jevök-re* utal (v. ö. *tudjátok*, *veritek* e h. *verjétek*); **s** az ezekbeli *-vok*, *-vök*-ben a személymutató hangzó nyilván *v* (*m* helyett, v. ö. *név*, *leves*, *nyelve* stb.), mi szerint a *tudjuk*-beli *u* épen úgy lett mint pl. *nyúl*, *nyulat*-ban = mord. *numil*, *numolo*) :

*urunk* (*uromk*) : \**uromuk*      *tudunk* : \**tudomuk*

*kezünk* (*kezömk*) : \**kezemük*    *verünk* : \**veremük*

*-mmok*, *-mmök* — *-nmok*, *-nmök* (v. ö. mordE. *-nok*, *-nek*)

*tudjuk* (*tudjúk*) : \**tudjavok* : \**tudjamok*

*verjük* (*verjúk*) : \**verjevök* : \**verjemök*

*-mok*, *-mök* (v. ö. mordM. *-ma*).

e) **Magy.** *-m*, egy. 1. birt. rag: *uram*, *kezem* | *lovam*, *fejem*; — ezenkívül *-m* egy. 1. al. rag, a tárgyi igeragozáson kívül is: *alszom* (v. ö. 2. *alszol*), *nyugszom* stb.

NB. 1. a megfelelő többes-sz. ragban (*uramk*, \**uramuk*) az előbbi pont szerint az *m* = régibb *mm*, ebből: *n-m*;

2. a magyarban, szóközépén és végén, főleg akkor maradt meg *m*, ha megelőző consonanssal (*l*, *r*, *j*) érintkezett s arra támaszkodott, s maga e támasztó consonans nagyrészt elenyészett, — azaz *m*-hez assimilálódott, úgy hogy a mostani megmaradt *m*-et kettős *mm* előzte meg (v. ö. *hárho*, *álmo*, *féleln*, *hím* = vog. *kajm*; *szeme* = f. *silmä*, *csomó* — f. *solme*, *hom-lok* — f. *kulma*, *emel* — vog. *oszt. alm*- stb.). — E szerint *uram* (*urama-t*) = régibb \**uramma*-nak vehető, a mi \**uranma*-ból lett; v. ö. *urada* = ered. \**uranda*

**Finn.** *-ni* egy. 1. birt. rag: *jalkani* lábam, *käteni* kezem (*jallassani*, *jalastani* lábamban, -ból, *luonani* nálam stb.) — *-nmi* (v. ö. 2. birt. rag *-si* e h. *-nsi*, *nti*), — mert egyszerű *-mi*-nek nem kellett *-ni*-vé változni, minthogy az *m* még nem került szóvégre (*sydän* e h. *sydäme*, *pahin* e h. *pahimpa*, *onneton* e h. *onnettoma*), v. ö. *nimi*, *lumi*, *läemi* stb.); — ellenben az *-n* al. rag (*tulen* jövök, *olen* vagyok) lehet = egyszerű *-m*.



57. §.<sup>1)</sup>Személyrag nyomatékösítő *k* (*g*).<sup>2)</sup>

a) **Magy.** -*k* egy. 1. al. rag: *tudok, verék, leszek* | *tudjak, verjek* | *tudék, verék, tudnék, vernék* (v. ö. 2. *tudol, leszel* | *tudál, verél* | *tudnál, vernél*).

**Zürjén-votj.** tagadó-ige («nem» — v. ö. finn. *en, et, ei*; *emme, ette, eivüt* a rendes igeragozással egyezőleg):

## Præsens:

Zürj. 1. *og set* (nem adok)  
2. *on set*  
3. *oz set*

Votj. 1. *ug sót*  
2. *ud sót*  
3. *uz sót*

## zürjP.

plur. 1. *og setö*      *og setö*  
2. *on setö*      *od setö*  
3. *oz setni*      *oz setö*

plur. 1. *um sótä*  
2. *ud sótä*  
3. *uz sótä*

## Præteritum:

zürj. 1. *eg set*  
2. *en set*  
3. *ez set*  
plur. 1. *eg setö*  
(P. ed)- 2. *en setö*  
3. *ez setni*

(Üdori) *ig set*  
*in set*  
*iz set*  
plur. *ig setö*  
*in setö*  
*iz setnis*

Votj. 1. *öj sót*  
2. *öd sót*  
3. *öz sót*  
plur. 1. *öm sótä*  
2. *öd sótä*  
3. *öz sótä*.

Itt tehát -*g* (csak votj. præt. -*j*) az 1. szem. ragja, még pedig tkp. egyes-számi, noha a zürjénben a többes-számban is jár (a votjákban azonban *om, öm*), — de csak úgy, hogy a többes-szám a mellékelt igetön van kifejezve (*setö* = votj. *sötä*).

NB. A zürjén-votják tagadó igének többi ragozása lényegesen egyező egyéb igéknek præs. præt. alakjaival:

## zürj.

## præt.

2. *on* — v. ö. *setan* adsz, *keran* csinálsz | 2. *en* (*in*) — v. ö. *setin, kerin*  
3. *oz* — *setas* ád, *keras* csinál | 3. *ez* (*iz*) — v. ö. *setis, keris*.

1) A könyomatú íveken 64. §.

2) Cf. pronomenképzés.

	votj.		præt.
	2. <i>ud</i> — v. ö. <i>šotod</i>		2. <i>öd</i> — v. ö. <i>šotid</i>
	3. <i>uz</i> — v. ö. <i>šotoz</i>		3. <i>öz</i> — <i>šotiz</i>
plur.	1. <i>um</i> — <i>šotom</i> (- <i>mĩ</i> )	plur.	1. <i>öm</i> — <i>šotim</i> (- <i>mĩ</i> )
	2. <i>ud</i> — <i>šotodĩ</i>		2. <i>öd</i> — <i>šotidĩ</i>
	3. <i>uz</i> — <i>šotozi</i>		3. <i>öz</i> — <i>šotizi</i>

Ebből az látszik, hogy a közönséges egy. 1. személyalak, mely most ragtalan (zürj. *seta*, votj. *šoto* adok | præt. *seti*, *šoti* adtam), régebben a tagadó igéével azonos raggal bírt, azaz *\*setag*, *\*setig*, votj. *\*šotog*, *\*šotig* (*\*šotij*) volt, — vagyis hogy a ragra nézve ugyanaz a különbség volt az egy. és többes-sz. 1. személyalakok közt, a mely van a magyarban *tudok* és a többesi *tudom*[*k*] közt.

Ezen egy. 1. ragalakok (magy. -*k*, zürj. votj. -*g*) sehogy sem vihetők vissza az 1. szem. eredeti jellemzőjére, -*m*-re; — ezért a *k*, *g*-ben csak segédragot láthatunk, mely mellett a természetesen valaha megvolt tkpi személymutató *m* lappangásba jutott. Csak az a kérdés, vajjon a *k* (*g*) nyomatékositó az eredeti teljes ragalakban előtte állt-e a személymutató *m*-nek vagy utána? vagyis -*k*-*m* volt-e vagy -*m*-*k*? A magyarban az *m* bizonyosan *v*-vé gyengült, s így csakhamar -*k*-*v* vagy -*v*-*k* lett, s csakugyan akármelyikből válhatott könnyen -*k*, pl. *tudok* akár *\*tudokv*, *\*tudokv*-ból (v. ö. mag : *magva*), akár *\*tudovk*, *\*tudovk*, *\*tudokk*-ból. Az utóbbit már a zürj. votj. *g*, mely megelőző *ng* (*mg*)-re mutat, teszi valószínűbbé; — ezen kívül még számba kell venni, hogy a vogul a különálló szem. névmást is -*k* képzővel nyomatékositja: v o g K. *amk* magam, *nak* magad, *tak* maga, több. *mank*, *nank*, *tank*, vogB. *ämki*, *nänki* stb. — (v. ö. mordM. *taka*, *šaka*, mordE. *teke*, *seke* ugyanez, ugyanaz | lpS. *tatek* ugyanez, *tahkak* hi ipsi); — végre hogy szintén a magyarban van még egy személyrag, melyben *k* a személymutató részt nem megelőzi, hanem követi (lásd *b*) alatt).

b) Magy. <*ik* (-*j<sub>s</sub>k*, -*j<sub>s</sub>k*), egy. 3. al. rag : \*) *alszik*, *lépik* (*lép* helyett) | *eszik*, *szik* | *ennék* (e h. *enneik*, *ennejék*), *innék* (*innaik*) || Göcsejben még hébe-hóba hallható pl. *fáznaik* (= *fáznék*), *történnejék* (= *történnék*). A tkpi személymutató itt nyilván az *i*-ben foglaltatik, mely -*j<sub>s</sub>*, -*j<sub>s</sub>* helyett való, vagyis a 3. birt. rag -*ja*, -*je*-vel

\*) Nem refl., pl. *lépik*, *állapik*.

egyező. E szerint *-ik* = *-j<sub>e</sub>* (*j<sub>e</sub>*) + nyomatékosító *-k* (v. ö. *vogK. tak*, *tav-k* ő maga), pl. *válik* ebből: \**válojok*, *válojk*, *válék*, *válík*.

NB. Az *-ik*-nek esetleges reflexiv értéke (*törík*, *hallík*, *szüleitik*) csak a tkpi reflexiv képzés lappangásánál fogva támadt (lásd 18. §.) || NB. *eszen* : *eszik* | *aluszon*, *aludjon* : *aluszik*, *aludjék* | *adjon*, *legyen* : *adjék*, *legyék* Debreczenben.

#### Cseremisiz. Tagadó-ige:

1. *om*, 2. *od*, 3. *og* (*ok*), pl. *og pokto* nem *hajt*  
 plur. 1. *ona*, 2. *oda*, 3. *og* (*ok*), pl. *og poktep* nem *hajtának*  
 cserM. 1. *am*, 2. *at*, 3. *ak* Conj. 1. *eném*, 2. *ened*, 3. *éneže*  
*ama*, *ada*, *ak* *enena*, *eneda*, *enešt*.

Egyszerű 3. személyrag a cser.-ben *-žo*, *-že* (*-š*), több. *-št* — s ennek a nyomatékosító *k* mellett megmaradt volna nyoma (*-š<sub>k</sub>*, *-kš*); — ezért a tagadó 3. szem. *og* (*ok*), *ak*-ban csak 3. szem. értékű csupa tőalakhoz járulhatott a *k* (*o-k*, *a-k*).

NB. Az egyik cser. igeragozásban az egy. 3. praes. vocalis végű, pl. *pokto*-tól (1. *poktem*, 2. *pokted*), 3. *poktá* (több. *poktád*): — de nem igen lehet itt (a tagadó *og*, *ok*, *ak* szerint) ellapangott ragot (t. i. *g*, *k-t*) venni föl.

#### 58. §.\*) Nyomatékosító *-p* (*-b*) az igeragozásban.

A finn-ben a *-pa*, *-pä* (*-ba*, *-bä*) nyomatékosító encl. particula (*sepä*, *jopa*, *miksipä* — *siksipä*), különösen az akár csak gyengén kiemelt praedicatum-szóhoz szokott járulni (*olipa impi ilman tyttö . . .* | *nousipa merestä miesi* | *tulipa merestä Tursas, uros aaloista yleni* | *Kalevala*; l. Finn gr. §. 33.). Innen gyengült vocalissal *-pi*, mely az ind. praes. és concess. egyes-sz. 3. személyalakjához gyakran hozzájárul, de kivált egytagú ilyen alakon rendszeren előfordul: *antaa* vagy *antaapi*, conc. *antane* v. *-neepi* | *tulee* : *tullepi* | *saapi* (v. *saa*), *käypi* (v. *käy*), *juopi* (*juo*) stb. Némely finn dialectusban ez a *-pi* az egy. 3. személyalakban egészen állandóvá vált, pl. és z t *andab*, *tuleb*, *saab*, *joob* = *antaapi* stb.), *parandab*, *valab*, *pezeb* stb. (NB. [*ep-ole*], *'pole nincsen* = f. *eipä-ole*); — s a nyugati-finnben is ilyen *pi* (*-pa*, *-pä*)-vel megtöltött alak teszi a

\*) A könyomatú íveken 65. §.

több. 3. személyalak alapját: *antavat adnak, antanevat, antoivat | elävät, elivät* stb. | *tulivat = tulipa + t.*

NB. Déli Pohjanmaa-ban meg több. 3. *muistaavat, tuloovat, löytävät* (egy. 3. *tuloo, muistaa, löytää*), s más tájon meg az egyes számban is rövid tövéggel: *tulevi, antavi (tuleepi, antaapi helyett)* || NB. a præt.-ban pl. *tulivat* mellett *tulit* is; így az észt.-ben: *tulid és tulivad, joid v. joivad* (de præs. csak: *tulevad, joovad*).

Lapp. 1p F. præs., dual. 2. -bätte, 3. -ba : plur. 1. p, 2. bättet.  
1p S. « -beten, 3. -ba; plur. 1. -be, 2. -bete.

Pl. 1pF.-ben a *lokka* «olvasni» igének ind. præsense:

egy. 1. <i>lojam</i>	dual. 1. <i>lokke</i>	több. 1. <i>lokkap</i>
2. <i>lojak</i>	2. <i>lokkabätte</i>	2. <i>lokkabättet</i>
3. <i>lokka</i>	3. <i>lokkek</i>	3. <i>lokkek</i>

cf. præt. 1. <i>lokkim</i>	dual. <i>lojaima</i>	több. <i>lojaimak</i>
2. <i>lokkik</i>	<i>lojaide</i>	<i>lojaidek</i>
3. <i>lojai</i>	<i>lojaiga</i>	<i>lokke</i>

1p S. <i>ece-</i> szeretni: præs., dual. 1. <i>ecen</i>	több. 1. <i>ecebe</i>
2. <i>ecebet</i>	2. <i>ecebete</i>
3. <i>eceba</i>	3. <i>ecéh</i>

cf. præt., dual. 1. <i>ecimen</i>	több. 1. <i>ecime</i>
2. <i>eciten</i>	2. <i>ecite</i>
3. <i>ecika</i>	3. <i>ecin.</i>

Cseremis. -ve több. 3. (ind. præt.-ban = finn -vat, -vät), pl. *ele* vala: *eleve* valának, *tolo* jött: *toleve* jöttek (f. *tuli* : *tulivat*), *kondeve* hoztak (*kantoiivat*), *pokteve* hajtottak.

cser M.-ben: *užebe* videbant, *jüebe* bibebant.

cser M.-ben néha az ind. præs., több. 3. is -*ebeš* végű,\*) egyesszámi -*eš*\*) ellenében (*tolebeš* : *toleš*).

NB. *og-ul* (finn. *ei ole*) : *og ulep* «*eivät ole*» | *og pokto* nem hajt: *og poktep* nem hajtának.

\*) Bed[eutet] št.

59. §.<sup>1)</sup>

A tisztán alanyi, meg birtokos-mutató *személyragok*, a mint az egyes ugor nyelvekben egymás mellett előfordulnak.

I. Finn. a) Birt. ragok: egy. 1. *-ni*, 2. *-si* (*-nsi*), 3. *-nsa*, *-nsä*; v. *-h-n*  
több. 1. *-mme'*, 2. *-nne'*, 3. " " "

egy. 3. Savo-dial. *-nsa* h. *-sek*, pl. *itsensä* h. *ihtesek* «magát, magukat».

b) al. ragok: egy. 1. *-n*, 2. *-t* 3. —, *-n* (*-nsa*)

több. 1. *-mme'*, 2. *-tte*, 3. — (több. *-t*)

meg: 1. *-ma*, 2. *-ta* (*-'a*).

1. <i>tulen</i>	tb. <i>tulemme</i>	præt. 1. <i>tulin</i>	tb. <i>tulimme</i>
2. <i>tulet</i>	<i>tulette</i>	2. <i>tulit</i>	<i>tulitte</i>
3. <i>tulee</i> <sup>2)</sup> ( <i>tuleepi</i> )	<i>tulevat</i>	3. <i>tuli</i>	<i>tulivat</i> ( <i>tulit</i> )
	tb. <i>tulina</i>	2. <i>tuli'a</i>	

Imper. (opt.) egy. 3. *tulkohon*, *tulkahan* (*tulkahansa*)

több. 3. *tulkohot* *tulkahat*

NB. præs. egy. 3.: *tule-*: *tulee* (dial. *tuloo*), *anta-*: *antaa*,  
*synty-*: *syntyty*, *mene-* (*mänöö*): *menee*, *sano-*: *sanoo*, *ampu-*:  
*ampuu*.

NB. imper., egy. 3. *-nsa*: Kalevala 36, 185. 171. 199. *kun lie*  
*kuollut*, *kuolkahansa*.

II. Cseremisiz. a) Birt. ragok: 1. *-m*, 2. *-d*, 3. *-žo*, *-že*

több. 1. *-na*, 2. *-da*, 3. *-št*

pl. *kudo*: 1. *kudem*, 2. *kudet*, 3. *kudožo*  
*kudona* *kudoda* *kudošt*

*jumo*: 1. *jumem*, 2. *jumed*, 3. *jumužo*

*erge fiú*: 1. *ergem*, 2. *erged*, 3. *ergeže*

*olá város*: 1. *olam*, 2. *olad*, 3. *olaže*.

b) al. ragok: egy. 1. *-m* 2. *-d* (*-t*, *é*) 3. —, *š* (*-žo*, *-že*)  
tb. 1. *-na* 2. *-da* 3. (tb. *-d*), *št*, *-ve'*

pl. *pokto-*, *tolo-tól*:

<sup>1)</sup> A könyomatú íveken 66. §.

<sup>2)</sup> Cf. cser. *toleš*, vp. *tulehe-k!* — *On*, *ompi*.

Ind. præ. 1. <i>poktem tolam</i>	több. 1. <i>poktena toloná</i>
2. <i>pokted tolad</i>	2. <i>pokteda tolada</i>
3. <i>pokta toleš</i>	3. <i>poktad tolod</i>
præt. 1. <i>tolom tb. tolna</i>	conj. 1. <i>tolnem tb. tolnena</i>
2. <i>toluč tolda</i>	2. <i>tolned tolneda</i>
3. <i>tolo toleve</i>	3. <i>tolneže tolněšt.</i>

## III. Mordvin.

a) Birt. ragok: egy. 1. *-n (m)* 2. *-t (k)* 3. *-nza, E. -nzo (és -zo,*  
 tb. 1. *-nk* 2. *ntt* 3. *-st (-sk)* [-ze]  
 E. *-nok, -nek* E. *nk*  
 pl. E. *kudason, kudósot, kudasonzo*  
 M. *kutsin, kutsit, kutsinza*  
*kudasonok, kudasonk, kudósot*  
*kutsink, kutsintt, kutsist*

NB. E. *kudom házam*: M. *kudizä névhatározóval*; *kudozo háza*: M. *kudits* (v. ö. Mord. Nytan. 21. §.)

b) al. ragok: egy. 1. *-n* 2. *-t* 3. *—, -za, E. -zo, -ze*  
 tb. 1. *-ma* 2. *-da* 3. (tb. *-t*), *st*  
 E. *-nok, -nek* E. *-do, -de*

pl. ind. præ. (*kulī-, kulo- halni*):

1. *kulan, 2. kulat, 3. kulī, tb. 1. kulitama-, 2. -tada, 3. -iht.*  
 E. *kuldanok, kuldado, kulit.*

imper. 2. *kulik* (E. *kulok, kult*) | 3. *kuliza, E. kulozo*  
 tb. 2. *kulida, E. kulodo* | 3. *kulist, E. kulost.*

## Ind. præt.

egy. 1. <i>kulīn</i>	E. <i>kulīn</i>	<i>sodān</i>	E. <i>sodīn</i>
2. <i>kulit</i>	<i>kulit</i>	<i>sodat</i>	<i>sodit</i>
3. <i>kulis</i> *)	<i>kulož, -oš</i> *)	<i>sodaš</i>	<i>sodaž, -aš</i>
tb. 1. <i>kulimä</i>	<i>kulīnek</i>	<i>sodamä</i>	<i>sodīnek</i>
2. <i>kulidä</i>	<i>kulide</i>	<i>sodadä</i>	<i>sodide</i>
3. <i>kulist</i>	<i>kulošt</i>	<i>sodašt</i>	<i>sodast</i>

(*soda- tudni*).

\*) Egy másik præt.-tő (cf. [cser.] *poktošo* — a melybe belé-  
 kerül *poktëve*); cf. vog. *mines* — alk[almasint] mom. *-ks.* — NB.  
 \**kuloks-i* = finn conditionalis [V. ö. Mord. Nytan. 28. §. 2.).

egy. <i>pelim</i>	E. <i>pelin</i>	tb. <i>pelimä</i>	E. <i>pelinek</i>
<i>pelit</i>	<i>pelit</i>	<i>pelidä</i>	<i>pelide</i>
<i>pels</i>	<i>pelež, -es</i>	<i>pelst</i>	<i>pelešt (pele- félni).</i>

Imp. egy. 2. *pelht*, E. *pelt*; 3. *peleza, peleze*;  
 tb. 2. *peleda*, E. *pelide*; 3. *pelest, pelest*.

#### IV. Lapp. a) Birt. ragok:

1p S. egy.	1. <i>-n, -m</i>	2. <i>-t</i>	3. <i>-s</i>
dual.	—	2. <i>-ten</i>	3. <i>-ska</i>
több.	1. <i>-ne, -me</i>	2. <i>-te</i>	3. <i>-se</i>
1p F. egy.	1. <i>-m</i>	2. <i>-d</i>	3. <i>-s</i>
dual.	1. <i>-me</i>	2. <i>-de</i>	3. <i>-sga</i>
több.	1. <i>-mek</i>	2. <i>-dek</i>	3. <i>-sek</i>

pl. lpS. *kojkosan* hozzám, *kojkosat, kojkosas*; — *aččam atyám*;  
*kaskabten* inter vos, *eččaska se ipsos (duos)*  
*lusame* ad nos, *lusate* ad vos.  
*aččestane* atyántól | *aččestate* | *aččestase* atyjoktól.

lpF. <i>ječčam</i> magam(at)	<i>ječad</i> magad	<i>ječas</i> magát
<i>ječčame</i>	<i>ječade</i>	<i>ječasga</i>
<i>ječčamek</i> magunkat	<i>ječadek</i>	<i>ječasek</i> magukat

*giettasam, -sad, -sis* kezembe stb.

*-samek, -sadek, -sasek* | *lusam* hozzám stb.

#### b) Al. ragok:

1p S. egy.	1. <i>-b</i>	2. <i>-h, —</i>	3. <i>—, -s</i>	[ <i>-ba</i>
dual.	1. <i>-men, -n</i>	2. <i>-ten; -beten</i>	3. (dual. <i>kan</i> ); <i>-skan</i> ;	
több.	1. <i>-me; -be, -b</i>	2. <i>-te; -bete</i>	3. (több.); <i>-se; -n.</i>	
1p F. egy.	1. <i>-m</i>	2. <i>-k, —</i>	3. <i>—, -s</i>	
dual.	1. <i>-me; —</i>	2. <i>-de, -t; -bätte</i>	3. (du. <i>ga</i> ), <i>-sga, -ba</i>	
több.	1. <i>-mek; -p</i>	2. <i>-dek, -bättet</i>	3. (tb.), <i>-sek</i>	
pl. lpS. ind. præs.	1. <i>orrob</i>	2. <i>orroh</i>	3. ( <i>orro</i> )	
dual.	<i>orron</i>	<i>orroboten</i>	<i>orroba</i>	
több.	<i>orrobe</i>	<i>orrobete</i>	( <i>orroh</i> ).	

Ind. præt. 1. <i>ecib</i>	2. <i>ecih</i>	3. <i>eci</i>
<i>ecimen</i>	<i>eciten</i>	<i>ecika[n]</i>
<i>ecime</i>	<i>ecite</i>	<i>ecien [ecin]</i>
Imper. egy. 1. <i>ecom</i>	2. <i>ecoh</i>	3. <i>ecos (l̄- : l̄ekus legyen)</i>
dual. <i>econ</i>	<i>ecoten</i>	<i>ecoska[n]</i>
több. <i>ecob</i>	<i>ecote</i>	<i>ecose</i>
pl. lpF. ind. præs. egy. 1. <i>lořam</i>	2. <i>lořak</i>	3. <i>lokka</i>
dual. 1. <i>lokke</i>	<i>lokkabätte</i>	<i>lokkaba</i>
több. 1. <i>lokkap</i>	<i>lokkabättet</i>	<i>lokkek</i>
præt. egy. 1. <i>lokkim</i>	2. <i>lokkik</i>	3. <i>lořai</i>
dual. 1. <i>lořaima</i>	<i>lořaide</i>	<i>lořaiga</i>
több. 1. <i>lořaimek</i>	<i>lořaidek</i>	<i>lokke.</i>
lpF. imper. egy. 1.	2. <i>lořa</i>	3. <i>lokkus</i>
dual. 1. <i>lokku</i>	<i>lokke</i>	<i>lokkusga</i>
több. 1. <i>lokkop</i>	<i>lokkat</i>	<i>lokkusek</i>

*lekkus legyen, du. lekkusga, tb. lekkusek legyenek.*

NB. *l̄ekus* (lpF. *lekkus*) : finn. *antakoon[sa]*, *eläköön(sä)*.

### V. Votják.

a) Birt. ragok : egy. 1. *-m* és *<ä (i)* | 2. *-d (<ed, id)*  
 több. 1. *-mi* | 2. *-di*  
 egy. 3. *-z (<ez, iz)*  
 több. 3. *-zi*

pl. *sinmistim* szememből, *sinmistid*, *sinmistiz*  
*n̄ilä (n̄ili)* leányom | 2. *uskoned hited, mīid eszed*  
 3. *sionez étele, n̄il̄iz leánya.*

több. 1. *bordistimi* tölünk, 2. *-di*, 3. *bordistizi* tölük  
 1. *atajmi* atyánk, 2. *atajdi*, 3. *kuzimzi* erejük.

b) Al. ragok : egy. 1. *[-g, j]* 2. *-d* 3. *-z, (<ä).*\*)  
 több. 1. *-mi (-m)* 2. *-di* 3. *-zi*

præs. egy. 1. *soto* és *ug* (§. 57.) 2. *sotod* 3. *sotoz* és *sotä*  
 több. 1. *sotomi (sotom)* 2. *sotodi* 3. *sotozi*

Præt. egy. 1. *soti* és *öj* stb. (lásd §. 57).

(Imper. egy. 2. *sot*, tb. 2. *sotä*).

\*) Nom[en] verb[ale] -j — v. finn *<aa*, cf. illativus-végzet.



## Zürjén.

a) Birt. ragok: egy. 1. -m és <öj, ej (P. ö, e) 2. -d (P. -t, -d) 3. -s  
több. 1. -nim 2. -nid (P.-nit) 3. -nis

pl. vok frater: 1. voköj, (kiej kezem) 2. vokid 3. vokis  
elat. voksim voksid voksis  
1. voknim 2. voknid 3. voknis  
voksinim voksinid voksinis

## b) Al. ragok:

egy. 1. [g] 2. -n 3. -s, (<ö).  
több. 1. -m 2. -nnid 3. -sni (-snis), (<öni)  
(P. -m, mö) (P. -t, tö) (P. -sö)

pl. praes. egy. 1. seta és og (§. 57) 2. setan 3. setas és setö  
több. 1. setam setannid setasni és setöni  
(P. setat) (P. setasö)

praet. egy. 1. setin és eg, ig 2. setin 3. setis  
több. setim setinnid setisni  
(P. setit) (P. setisö)

NB. Zürj.-Udor: völim valánk, völinnid valátok, völisnis valának.

Imper. egy. 2. set, több. 2. setö. (P. setö, setöte).

## Jegyzet. a)

Zürj. birt. egy. 1. -m és <öj, ö = votj. -m és <ä  
zürj. birt. egy. 2. -d, 3. -s = votj. 2. -d, 3. -z  
zürj. al. több. 1. -m = votj. több. 1. -mi (-m)  
zürjP. al. több. 2. -t (-tö), 3. -sö = votj. 2. -di, 3. -zi  
zürj. al. egy. 1. -g, 3. -s = votj. egy. 1. g (j), 3. -z.

Mindezeket tekintetbe véve, azt látjuk, hogy a zürj. birt. több. 1. -nim, 2. -nid, 3. -nis-ből csak -m, -d, -s = votj. -mi, -di, -zi, melyek pedig már többesi alakok, hogy tehát amazok -nimi, -nidi, -nisi (illetőleg zürjP. -nimö, -nitö, -nisö) helyett valók. Látni való hogy a -nim, -nid, -nis ragok előrsze ni olyan segédrag, melyet a zürjén (csak a votjától különválta után) a végett alkalmazott, hogy a nagyon elkopott többesszámi személyragokat (v. ö. setam = votj. sotonni) megkülönböztesse az egyes-számiaktól, me-

lyekkel egyenlőkké váltak volt. Ezen *n*-ben, tekintve annak csak többesítő értékét — (a miért nem lehet csak az egyéb ragok előtt, pl. *-d*, *-di* előtt lappangó nyomatékosító *n*-nek ismétlése) — fölismerhető a zürj. *si* mutató névmástőnek több. alakja *n*, miszerint *-nim* (*-ni*, *-mi*), *-nid*, *-nis* tkp. határozott (még pedig többesszámra utalólag határozott) személyragok (v. ö. a mordM.-ban a névhatározóval v. végaticulussal kapcsolt birtokos-személyrag-alakokat).

## J e g y z e t. b)

Zürj. al. rag. több. 2. *-nnid* = *-d* + *nid* (v. ö. zürjP.-ben még csak *-t* = votj. *-di*); — s szintígy a több. 3. *-sni* rag először is teljesebb *-snis* helyett való (v. ö. zürj.-Udor *völsnis*) = *s* + *nis* (többesi *-s* = votj. *-zi*, v. ö. zürjP. *-sö*); tehát több. 3. *setöni* is tkp. *setö-nis*.

## J e g y z e t. c)

Zürj. al. rag egy. 2. *-n* = votj. *-d* (*setan* = *šotod*), mindkettő = régibb *-nd* (\**setand*, *šotond*) — s miképen magyarázható votj. *šotod* ellenében a zürj. *šetan*, tekintve hogy külömben a zürjénben és votjákban egyaránt *-d* = ered. *nd*? — V. ö. zürj.-votj. *zin*, *ziñ* a MÜgSz.-ban *szag* cz. alatt, 265 l.; v. ö. votj. *puñ*, zürj. *pon*, *pom* vég; votj. zürj. *piñ* «fog».

## J e g y z e t. d)

Zürj. birt. egy. 1. (nominativus) <öj, ö, votj. <ä (*i*)-re nézve v. ö. votj. *-mtä* = *-mtem* (*vormemtä* bírhatatlan, *kilimtem* nem halló; zürj.-ben csak *-töm*); — meg zürj. votj. <öj, ä és *m*-re nézve \*): lpS. *-m* és *-n* (*ačcam* és *aččestan*).

## VI. Osztják. a) Birt. ragok:

osztIrt. egy. 1. <i>-m</i>	2. <i>-n</i>	3. <i>-t</i> ( <i>-l</i> )
dual. 1. <i>-men</i>	2. <i>-den</i> (S. < <i>in</i> )	3. <i>-den</i> (< <i>in</i> )
több. 1. <i>-u</i> (< <i>eu</i> ), (S. <i>-už</i> , < <i>euž</i> )	2. <i>-den</i> (< <i>in</i> )	3. <i>-t</i> ( <i>-l</i> )
osztB. egy. 1. <i>-m</i>	2. <i>-n</i>	3. <i>-l</i>
több. 1. <i>-u</i> (< <i>en</i> )	2. <i>-n</i>	3. <i>-l</i>

\*) Arra nézve t. i. hogy a nominativusban s a viszonyragos alakokban külömböző alakja van a személyragoknak. — S. Zs.

pl. oszt Irt. (kerap hajó):

egy. 1. kerabem	2. keraben	3. kerabet
dual. 1. kerabemen	2. kerabeden	3. kerabeden
több. 1. kerabeu	2. kerabeden	3. kerabet
NB. menem nekem	neñen neked	tevet neki
dual. mñnemen	nñneden	tñneden
több. meñeva nekünk	neñeda nektek	teget nekik

Surg. kara föld: egy. 1. karam	2. karan	3. karal
dual. 1. karamen	karin	karin
több. 1. karauç	karin	karil

oszt B. 1. pogem fiam	2. pogen	3. poget
1. pogeu	pogen	pogel

b) Alanyi ragok:

oszt Irt. egy. 1. -m	2. -n	3. —
dual. 1. -men	2. -den	3. (dual. -gen)
több. 1. -u (<eu),	2. -da (S. -deç)	3. (több. -t)
(S. -uç, <euç)		

oszt B. egy. 1. -m	2. -n	3. —
több. 1. <u	2. -ta	3. (több. -t)

pl. oszt Irt. (men- menni):

præs. egy. 1. mendam	2. mendan	3. ment
dual. mendemen	mendeden	mendegen
több. mendeu	mendeda	mentet
(S. menleuç)	(menledeç)	(menlet)

oszt B. egy. 1. malem adok	2. malen	3. mal
több. 1. malu	2. maleta	3. malet
manlem megyek stb.		

egy. 1. mansem mentem	2. mansen	3. mans
több. 1. mansu	2. manseta	3. manset

Vogul. a) Birt. ragok:

vogB. egy. 1. -m	2. -n	3. -tä (-ä, -e)
dual. 1. -men	2. <en	3. <en
több. 1. <u	2. <en	3. -nl

pl. (lū ló):

egy. 1. lūm	2. lūn	3. lūe (nētä, kumitä, ajtä)
dual. lumen	lūen	lūen
több. luu	lūen	luanl

egy. 1. *kvolem* házam 2. *kvoln* 3. *kvole*  
több. *kvolu* *kvolen* *kvolänl*

NB. *mānau* nekünk, *nānān* nektek, *tānānl* nekik.  
(V. ö. oszt. *meñeva* oszt. *neñeda* oszt. *teget, -l.*)

b) Alanyi ragok:

v o g B. egy. 1. *-m* 2. *-n* 3. —  
dual. 1. *-men* 2. *-n (<en)* 3. (dual.)  
több. 1. *<u (<eu)* 2. *-n (<en)* 3. (több. *-t*)

v o g K. egy. 1. *-m* 2. *-n* 3. —  
dual. 1. *-men* 3. (dual. *<a*)  
több. 1. *<ov* 2. *-ne,\** *<an* 3. (több. *-t*).

pl. v o g B. (*ol-* lenni): praes. egy. 1. *olēm* 2. *olēn* 3. *oli*  
dual. *olimen* *oleen* *olei*  
több. *oleu* *oleen* *olēt*  
praet. egy. 1. *olsem* 2. *olsen* 3. *ols*  
dual. *olsämen* *olsän* *ols,*  
több. *olsu* *olsen* *olset.*

Imper. 2. *oln* légy.

v o g K. praes. egy. 1. *olem,* 2. *olen,* 3. *oli*  
több. 1. *olov,* 2. *oline (olne),* 3. *olat*  
praet. egy. 1. *olsem,* 2. *olsen,* 3. *ols*  
több. *olsov,* *olsan,* *olset.*

Jegyzet. Vog. birt. al. több. 1. *<u (eu) <ov = osztj. -u,*  
*uz (<eu) || v. ö. lpS. egy. 1. b és magy. több. 1. <uk (j-uk :*  
*tudjuk).*

Jegyzet. Vog. birt. al. egy. 2. *-n = oszt. -n.* Vog. birt. al.  
több. 2. *-n (-ne) = oszt. -da (ta), -dex. || v. ö. zürj. egy. 2. n =*  
*votj. -d (seton : šotod).*

Jegyzet. Vog. birt. egy. 3. *-tä (<ä), több. 3. -nl, -nel =*  
*osztB. egy. 3. -l, több. 3. -l, osztirt. -t, -t. || v. ö. zürj. -nis vagy*  
*finn -nsa', -nsä'.*

\*) Cf. finn *-nne*.

## VII. Magyar. a) Birt. ragok:

egy. 1. *-m*            2. *-d*            3. *-ja, -je* és *<a, e*több. 1. *-nk (-mk)* 2. *-tok, -tök* 3. *-jok, -jök, -juk, -jük* és *<ok, ök,*  
[*uk, ük.*]pl. egy. 1. *napom*, 2. *napod*, 3. *napja, kertje, ura, lova, keze*;NB. *akarátja* és *akarata, életi (életje)* és *élete*.több. 1. *napunk*, 2. *napotok*, 3. *napjuk, kertjük, uruk, lovuk,*  
*kezük.*

## b) Al. ragok:

egy. 1. *-m, -k*            2. *-l; [sz]* 3. *-n, <ik; —*több. 1. *-nk (-mk, -muk)* 2. *-tok, -tök* 3. *-nak, -nek; -k (tud-já-k)*pl. egy. 1. *alszom* 2. *alszol*            3. *alszon, alszik*  
*tudok*            *tudol [tudsz]*több. 1. *alszunk*    *alasztok*            *alaszna* stb.NB. birt., egy. 3. *-ja, -je*, pl. *napja*, érthető régibb: *\*napoja*,  
*\*napola*, *\*napol<sub>s</sub>* alakból || v. ö. osztB. *-l*, vog. (n)-*l*.birt., egy. 3. *<a, e*, pl. *lova, keze*: *\*lova-j<sub>s</sub>*, *lova-l<sub>s</sub>*; *\*keze-j<sub>s</sub>*,  
*\*keze-l<sub>s</sub>* || *lovát, kezét*: *\*lovaj<sub>s</sub>t*, *\*kezeje-t*;több. 3. *<uk, ük*, pl. *lovuk, kezük*: *\*lova-j<sub>s</sub>k*, *\*lova-l<sub>s</sub>k*, *-v<sub>s</sub>k*;  
*\*keze-j<sub>s</sub>k*, *\*keze-l<sub>s</sub>k*, *-v<sub>s</sub>k*.NB. al., egy. 3. *-n (leszen, tudjon, éljen)*: v. ö. finn *-n(sa)*,  
*-n(sü)*; *kuolkahan(sa)*; vagyis *-n* e h. *-nl<sub>s</sub>*, *-nl<sub>s</sub>*;al., több. 3. *-nak, -nek*: v. ö. finn *-nsa'*, *-nsä'* (lp. *-sek* e h.  
*-nsek*), a mennyiben *-nak, -nek* érthető régibb *-n-l<sub>s</sub>k*, *-n-l<sub>s</sub>k* (= *n-j<sub>s</sub>k*,  
*n-j<sub>s</sub>k*) alakból.v. ö. *tudunk (tudonmuk)* : *tudjuk (tudj<sub>s</sub>muk, -vuk)**tudnak (tudonl<sub>s</sub>k, -nj<sub>s</sub>k)* : *tudják (tudja-j<sub>s</sub>k)*.NB. több. 2. *-tok, -tök* s nem *-dok, -dök*.<sup>1)</sup>NB. al. egy. 2. *-sz (tudsz, mondasz, versz)* eredeti értékére  
nézve v. ö. praesenstő: *sz (lesz, tesz, vonsz* stb., *votják*: *-šk* :  
*todiško* = frequ. *-sk*) és v. ö. *te vagy, te mégy*.60. §.<sup>2)</sup> Tárgyszemélyre mutató ragok.Mind a három személyre való tárgyragok (az alanyi ragok  
mellett az igen) — még csak a mordvin-ban vannak meg, hol a<sup>1)</sup> Nur lautlich. — <sup>2)</sup> A könyomatú íveken 67. §.

tárgyi igeragozás, legalább részben (egyes-számi alany mellett), a tárgyszemélynek egyes- vagy többes-számi voltát is megkülönbözteti. (Lásd Moksa-Erza mord. nyelvtan 19—31. §. Nyelvt. Közl. XIII.).

## Præsens ind.

(Csak alanyi raggal: ,tudok' 1. *sodan*, 2. *sodat*, 3. *sodaj*, E. *sodi*.)

III. tárgyszemély egyes: ,tudom őt.'	II. tárgyszemély egyes: ,tudlak téged.'	I. tárgyszemély egyes: ,tudsz engem'.
1. <i>sodasa</i>	1. <i>sodatä</i> , E. <i>sodatan</i>	1. —
2. <i>sodasak</i>	2. —	2. <i>sodasamak</i>
3. <i>sodasi</i> , E. <i>sodasazo</i>	3. <i>sodatensa</i> , E. <i>-tanzat</i>	3. <i>sodasamanä</i> , E. <i>-samam</i>
tb.: ,tudom őket.'	tb.: ,tudlak titeket'.	tb.: ,tudsz minket'.
1. <i>sodasajnä</i>	1. ( <i>mon</i> ) <i>sodatädüz</i> E. <i>-tadiz</i>	1. —
2. <i>sodasajt</i>	2. —	2. ( <i>ton</i> ) <i>sodasamašt</i> E. <i>-samiz</i> .
3. <i>sodasinä</i>	3. ( <i>son</i> ) <i>sodatädüz</i> , E. <i>-tadiz</i>	3. ( <i>son</i> ) <i>sodasamaz</i> E. <i>-samiz</i> .

## Præt. ind.

(Csak alanyi raggal: ,tudék' 1. *sodañ*, 2. *sodat*, 3. *sodaš*  
E. *sodiñ*, 2. *sodit*, 3. *sodaš*.)

III. tárgyszemély ,tudám őt'	II. tárgyszemély ,tudálak téged'.	I. tárgyszemély ,tudál engem'.
1. <i>sodajnä</i> E. <i>sodija</i>	1. <i>sodajhten</i> E. <i>soditñ</i>	1. —
2. <i>sodajt</i> <i>sodik</i>	2. —	2. <i>sodamajt</i> E. <i>sodimik</i>
3. <i>sodazä</i> <i>sodize</i>	3. <i>sodajnsä</i> <i>sodinzit</i>	3. <i>sodamanä</i> <i>sodimim</i>

(A teljes paradigmákat l. Mordvin Nyelvtan 29—31. §§).

Vogul. Csak al. raggal: III. tárgyszem. («öt»):

## Ind. præs.

egy. 1. <i>kietēm</i>	vgK. 1. <i>ketem</i>	1. <i>kietilem</i>	vgK. 1. <i>ketilem</i>
2. <i>kietēn</i>	2. <i>keten</i>	2. <i>kietilen</i>	2. <i>ketilen</i>
3. <i>kieti</i>	3. <i>keti</i>	3. <i>kietilä</i>	3. <i>ketitä</i>

## Ind. præs.

több. 1. <i>kieteu</i>	vgK. 1. <i>ketov</i>	1. <i>kietilu</i>	vgK. 1. <i>ketilov</i>
2. <i>kieteën</i>	2. <i>ketine</i>	2. <i>kietilen</i>	2. <i>ketilan</i>
3. <i>kietët</i>	3. <i>ketet</i>	3. <i>kietünl</i> *)	3. <i>ketianel</i> (ur- [ganel])

## Ind. præt.

egy. 1. <i>kietsen</i>	1. <i>kietislem</i>	egy. 1. <i>ketsem</i>	1. <i>keteslem</i>
2. <i>kietsen</i>	2. <i>kietislen</i>	2. <i>ketsen</i>	2. <i>keteslen</i>
3. <i>kietes</i>	3. <i>kietistä</i>	3. <i>ketes</i>	3. <i>ketestä</i>
több. 1. <i>kietsu</i>	1. <i>kietislu</i>	több. 1. <i>ketsov</i>	1. <i>keteslov</i>
2. <i>kietsen</i>	2. <i>kietislän</i>	2. <i>ketsun</i>	2. <i>keteslan</i>
3. <i>kietset</i>	3. <i>kietsänl</i>	3. <i>ketset</i>	3. <i>ketsanel</i>

Imper. (egy. 2.) *kvone toteln vidd ki öt* (*totn, toten vigg*) | *kot peseteln oldjad meg*.

Jegyzet. *kietitü* és *kietianl*-re nézve, v. ö. *pi-töl piä* «fia» — *nē, aj, kumi-töl: nētä, ajtä, kumitü* (neje, leánya, embere, férje).

Jegyzet. II. tárgy szem. (= III), pl. *nängen kietilem téged küldlek* (Vog. föld 180. l.) | *nängen ät taretilem nem bocsátlak* 179. | *nängen puilem foglak, tartóztatlak* 181. n. *lawilem áldlak* 122. | *milem adlak* 124. v o gK. *nagen uslov, ti teslov, ajteslov téged láttunk, etettünk, itattunk* | *nagen mašteslov téged ruháztunk*.

Jegyzet. I. tárgy szem. (= al. rag) *ānom pättēn engem ejtesz* (Vog. föld 148) || (= III.) *ānom kvone putmestü engem kihajított* | v o gK. *anem migtä engem ad* | *anem at zančilen engem nem ismersz* | *anem tuleslan engem befogadtatok*.

**Osztják.** Tárgyi ragozás nyomai az o s z tB.-ban: *lu imel visle* ő nejét vette (*vis* vett); *lu još joulman lucl žatsasle* (megütötte őt, ударилъ его) | *ma liel arattel oltman vislam* (я нхъ сраду всѣхъ передралъ) | *lucl eslale* őt ereszti (*esl-*: csak al. ragozás: *esll* [*eslil*]) | v. *mijila add* (*mija* adj) | *ušlalan megismeritek őket* (*ušleta* ismertek) | *purindlalal tapossák őket*.

\*) NB. *nl s* nem plur. *t*. — Tárgyrag után a pluralis már csak szintén pluralis személyrag által fejezhető ki. [Későbbi megjegyzések.]

## Reguly följegyzése:

al. rag. 1. <i>eutlem</i> metszek	III. tárgy. 1. <i>eutlilem</i>
2. <i>eutlen</i>	2. <i>eutlilen</i>
3. <i>eutl</i>	3. <i>eutlile</i> .

OsztS. (Castrén): ind. præs.

egy. 3. *panladax* (oda teszi) — csak al. rag.: *menl* (nagyon)

duál. 1. *panladamen* : *menlemen*

több. 1. *panladaux* : *menleux*

NB. vog. *kietilem*, *kietislem* v. ö. osztB. *eutlilem*, *vislam* | vog. *kietilu* v. ö. osztS. *panladaux* | vog. *kietitü*, *kietistü* v. ö. osztB. *eutlile*, *visle*.

E szerint III. tárgyszem. ragnak eredeti oszt.-vog. alakjául fölvehető: *d* — mely többnyire *l*-vé vált, s egy esetben egészen el is tűnt (vog. *kietianl* — v. ö. *kietiti* | *kietsänl* — *kietistü*).

Magyar. A) II. tárgyszem.: *tudlak*,<sup>1)</sup> *verlek* (*tudalak*, *verélek* | *tudtalak*, *vertelek* | *tudjalak*, *verjelek* | *tudnülak*, *vernélek*) || v. ö. *tudol*, *alszol* (*l* mint II. szem. al. rag).

NB. ragok rendje: *-l-k* (tárgy-alany).

B) III. tárgyszem. *tudja* (*tudi*) — *veri* || \**tudo-ja'* (*tudo-la'*) — v. ö. *napja* || oszt. *eutlile*, *visle*.

*tudjuk verjük* || \**tudo-j<sub>s</sub>-vuk* || v. ö. oszt. *panladaux*, vog. *kietilu*.

*tudják verik* || \**tudo-j<sub>s</sub>-jok*

*tudjátok veritek* || \**tudo-já-tok* (NB. *jā* talán<sup>2)</sup> eredetileg «öket»).

NB. Imper. *tudja*, *tudjuk*, *tudják*, *tudjátok* || \**tudjo-ja*, *tudjojuk* stb.

*verje* (ind. *veri*), *verjük*, *verjék* (ind. *verik*), *verjétek* (ind. *veritek*).

Érdy cod. *zeressee* (*szeressē*), *vezessee* (*vezessē*).

b) *tudá*, *veré* || \**e h. tudája*, *veréje*

NB. HBesz. *tilutoa*, *mundoa*, *hadlava* (olv. *āva*), *feledeve*, *veteve* (olv. *ēve*); — *-v-* és *-j-* er. *l*-ből.

*tudná*, *verné* || *e h. tudnája*, *vernéje*

<sup>1)</sup> NB. *a* [nyílt magánhangzó, nem *o/j*].

<sup>2)</sup> ? — *jā* (cf. vog. *tā*, *'ā*, osztj. *-le*) wol casus?



*tudák, verék* || \**tudájok, veréjék*

*tudnák, vernék* || \**tudnájok, vernéjék*.

Régi nyelvbeli példák (Révai 756, 752): *vigasztalnája, tehetnéje, azt mivelnéje, mutatnája stb.* — *hívánajak, mernéjek, megkeresnéik és megfognájak stb.*

c) *tudók* \*) (al. *tudánk*), *verők*

*tudnók* (al. *tudnánk*), *vernők*

Régi alakok (Révai 759): *akarnájuk, — adnójok, látnójok, szeretnőjök, ennőjök stb.*

d) *tudom, verēm, tudjam, verjem, tudám, verém tudnám, verném, tudod, veréd, tudjad, verjed, tudád, veréd tudnád, vernéd, \*tudolm, \*tudold.*

e) *tudtam, vertem* (= al. *tudtam, vertem*) || v. ö. *d*).

*tudtad, verted* || v. ö. *d*)

*tudta, verte* || v. ö. *lova, vére*

*tudtuk, vertük* || v. ö. *karancsvideki palócz dobuk e h. dobjuk.*

*tudtátok, vertétek*

*tudták, verték*

f) *tudátok, verétek* || = al.

*tudnátok, vernétek* || = al.

(v. ö. *tudánk, tudnánk e h. tudnók, tudók*).

Jegyzet. A mordvinban némely gerundiumhoz is járulnak tárgyra mutató személyragok, a birtokos ragokéval egyező alakban (§. 59.), pl. *karmás šerftimín* kezdett «engem himbálni» || (mord. E.) *karmit maksmonk* fognak «titeket adni» | *vätnemsist* «vezetni őket» (L. Mordvin nyelvtan §. 33, 2.).

\*) \*-ávok.

## A mordvin határozók,

tekintettel a finn nyelvre.\*)

E munkámban a finn nyelvre is tekintettel voltam, s azért egészben véve Budenz «Finn Nyelvtan»-ának mondattani részét választottam dolgozatom alapjául; onnan vettem a finn példák nagy részét. A mordvin nyelvre nézve forrásaim voltak: 1. Budenz «Moksa- és erza-mordvin nyelvtan»; 2. Budenz József «Mordvin Közlések» NyK. V.; 3. Budenz J. «Máté evangélioma moksa-mordvin nyelven» NyK. XVI.; 4. Kúnos Ignác «Erza-mordvin nyelvmutatvány» NyK. XIX.; 5. F. J. Wiedemann «Grammatik der ersa-mordvinischen Sprache» Sz. Pétervár, 1865; 6. Образцы мордовской народной словесности пѣсни «Mordvin Pésni» Kazán, 1882; 7. Образцы мордовской народной словесности сказки и загадки «Mordvin Skazki» Kazán, 1883. Ezekből szedtem a mordvin példamondatokat. Még megemlítem, hogy a mordvin nyelv moksa dialectusából vett példákat minden jel nélkül hozom fel, az erza-mordvin dialectusból vett példákat pedig röviden E. jellel különböztetem meg.

Az összehasonlító nyelvészet kiderítette, hogy a testesebb casusragok, mint pl. a speciálisabb értékű helyviszonyragok eredete

\*) E dolgozatot 1886-ban írtam. Ez évre ugyanis a budapesti tudományegyetem bölcsészeti kara ily című ugor nyelvészeti pályakérdést tűzött ki: «A helyviszonyi casusok használata a mordvin nyelvben, tekintettel a finn nyelvre». Budenz többször buzdított, hogy dolgozzam át és rendezzem sajtó alá. Meg is kezdtem a javítgatást, de később közbe jött akadályok miatt abba kellett hagynom. Ez az oka annak, hogy az újabb mordvin közlemények nincsenek benne földolgozva. Azóta több évig hevert asztalfiókomban, majd Budenz asztalfiókjában, s Budenz már kiadására készült, midőn a halál utólérte. Most némi javításokkal, pótlásokkal megigazítva útnak eresztjük. Valeat, quantum valere potest.

St. J.

tileg postpositiók voltak, s tulajdonképeni helyviszonyt jelölő névragokúl csak az általános locativus, lativus és ablativus alakjai tekinthetők. Az ugor nyelvek mai állapotában is postpositiók egészítik ki a casusalakokat, sőt részben már pótolják az eredeti egyszerű viszonyítókat.

A helyviszonyragok eredetileg csak térbeli viszonyt fejeztek ki, de azután átvitelesen sok másodlagos functiót végeznek; s az egyes ugor nyelvek gyakran ugyanazon különösebb viszonyokat különböző értékű ragokkal fejezik ki. Így pl. a mord. inessivus *-so, -se instrumentalis*-féle v. eszközhatározó jelentéssel: *kedse* kézben meg kézzel, a mit a finn nyelv az adessivussal fejez ki: *kädellä* kézen v. kéznél és kézzel, s a magyar *a -val, -vel* raggal: *kézzel*. Mord. *son korti Mojszejn šačomado* ő beszél Mózes születésétől: f. *hän puhuu Mooseksen syntymästä* ő beszél Mózes születéséből: magy. *beszél Mózes születéséről*. Ugyancsak a helyviszonyragok szolgálnak a postpositiók képzésére is.

A mordvin nyelvben hét helyviszonyi casus van, ú. m. 1. *ablativus (partitivus)*, 2. *translativus (praedicativus)*, 3. *prolativus*, 4. *inessivus*, 5. *elativus*, 6. *illativus*, 7. *allativus (dativus)*. Ezen hét rendes helyviszonyi casusalakon kívül előfordul még két helyviszonyi casus, de már csak szűkebb körű alkalmazással; ez a két casus az általános *lativus* és *locativus*. E részben tehát a mord. nyelv szegényebb a finn nyelvénél, melyben legalább tíz rendes helyviszonyi casust lehet megkülönböztetni. Első tekintetre föltűnik a finnben található *külső helyviszonyi casusalakok* hiánya a mord. nyelvben, a melyeket sokszor kénytelen *postpositiókkal* pótolni; pl. finn *pöydä-llä*: mordE. *stol' velksse* asztalon, *pöydä-ltä*: *stol' velkste* asztalról, *pöydä-lle*: *stol' velkses* asztalra.

Vannak ezenkívül magában a mord. nyelvben is egymással váltakozó casusalakok és postpositiók egy és ugyanazon viszony kitételére. Pl. *postufoks* v. *postufindi sivetkšnes* pásztornak szegődött; *ocu varmane* v. *varmasta* nagy szélben; *kafto kizestä* v. *kizeti vest ulen* két évben egyszer voltam; *pikss* v. *piksti kundas* kötélbe fogódzott *lovit pranda* v. *prams er šinä toza jakalen* mielőtt hó esett, mindennap oda jártam; *šit lisemesta* v. *lisemä jotksta* napfölkeltkor; *koza kadžü* v. *kona vastti kadžü* a hol hagyta; *corada* v. *coran kätsta* fiútól; *art bajarti* v. *bajart tes* menj az úrhoz; *peulse* v. *peil marto* késsel; *vij marto* v. *vijnek* erővel; *panarsa* v. *panar-*

*neg v. panar marto* ingben; *avardemada v. avardemati v. avardema marta silmenza jakstergitst* a sírástól a szemei megvörösödtek; *son tän ručanksa maksizä* ő ezt egy kendőért adta: *mon tän valfta ramajnä* én ezt egy rúbelért vettem; *nalks liis v. nal latsa liis* nyíl-ként repült.

De viszont a finnel szemben a mord. nyelvben kétféle névragozást találunk, t. i. egy határozatlan és egy határozott névragozást. A mi a helyviszonyi casusokat illeti, azok az egyes számban mind a határozatlan, mind a határozott alakban előfordulnak, a *translativus* kivételével, mely csakis határozatlan alakban használatos; a többes számban azonban csak a határozott alak szerepel. Pl. mordM. *urmada kaldaugits* betegségtől megsoványodott; *urmat-ezda kaldaugits* a betegségtől megsoványodott | *tä säjš psida košks* e mocsár hőségtől kiszáradt; *tä säjš psit-ezda košks* e mocsár a hőségtől kiszáradt | *son äšelemada särätksts* ő fürdéstől megbetegedett; *son äšemat-ezda särätksts* ő a fürdéstől megbetegedett | *pikss kundaš* kötélbe kapaszkodott; *pikst-es kundaš* a kötélbe kapaszkodott || mordE. *ve čide mejle* egy nap múlva; *te čideit mejle* e nap után | *pureš vinado jon* a méhser bornál jobb; *te vinaš ikeleñ vinadoñt jon* ez a bor az előbbi bornál jobb | *kalatne vedse erit* a halak vízben élnek; *kalatne vedeñt-esne* (v. *vedseñt*) erit a halak a vízben élnek | *son saš gorodsto* ő városból jött; *son saš gorodoñt-este* (v. *gorodstoñt*) ő a városból jött.

Jegyzet. A mord. nyelvben a melléknév mint jelző nem veszi fel a jelzett főnév viszonyragját, mint a finn nyelvben. A melléknév ragozása különben is csak néhány casusra szorítkozik (*translativus* és *elativus* mint *modalis*). V. ö. Budenz: Mord. Ny. 30. lap.

### I. Casusok használata.

1. §. *Ablativus*. — Eredetileg általános *ablativus*, s azután, részben a finn külső helyviszonyt jelölő *ablativus*nak megfelelően, *ablativ-féle helyhatározók* kitételére szolgál (e kérdésre: «honnan?»); pl. *mon sajan pakšada* (v. *pakšat-ezda*) a mezőről jövök | *coraš ulada saš* a fiú máshonnan jött | E. *pilg-aldost tolt vergedit* lábaik alól tüzek fénylenek | E. *čoraš lijado saš* a fiú máshonnan jött.

V. ö. finn: *kirja putosi pöydältä* a könyv leesett az asztalról |

*tyttö meni kaivolta kotia* a leány haza ment a kútról | *ota kirves seinältä* vedd el a fejszét a faltól (fal mellől) | *palasi mereltä* vissza-jött a tengerről.

2. §. Az *ablativus*-nak egyéb használatában már nagyrészt háttérbe lép a helyhatározó jelentés, s ilyen használatában hol a finn *ablativus*nak, hol az *elativus*nak felel meg. Ilyen átvitt értelemben való használata van az *ablativus*nak a következő esetekben:

a) *Eredethatározó* kitételére némely távolodást v. elválást jelentő szavak mellett, nevezetesen ilyenek mellett, mint: *E. kardan* megakadályozok, megtiltok, *orgodan* menekülök, *pelan* félek, *razdan* leszakítok, *razdevan* elszakadok, *vanan* őrizek, óvok, *vidilgadan* szégyellek, *asodiks tejan* eltagadok, *vasolo* messze, *salava* titkon; pl. *son sävs möiden* (v. *moi kätsten*) ő elvette tőlem | *E. tujiin mon sisem ortso sokicadonit* elmentem a hét medvével szántótól | *E. vanodo pränk söndenze* (v. *söndedenze*) óvakodjatok tőle (tkp. óvjatok fejeteket, magatokat) | *E. mätze pälsinze činemnes lävkskenze* mitől félti a činem a fiait? | *E. pokš aroldo pälsinze, lävksiin salä kavaldo vansinze* nagy sastól félti, madárfiat orzó héjától óvja | *E. Mazi Damajde a-vasolo eräs sisempramo Karüz M. Damajtól* nem messzire lakott a hétfejű Karüz.

V. ö. finn: *vieraat lähtevät nyt meiltä* a vendégek elmennek most mi tőlünk | *sain rahaa Paavalilta* kaptam pénzt Páltól | *varkailta otettiin rahoja* a tolvajoktól elvettek pénzt | *suojeli tavaransa varkailta lujilla lukuilla* óvta a jószágát a tolvajoktól erős lakatokkal | *pelasti kaupungin vihollisilta* megmentette a várost az ellenségektől | *en kiellä sinulta mitään* nem tagadok meg semmit sem tőled | *äiti kätki avaimet lapsilta* az anya elrejtette a kulcsokat a gyermekek elől | *pieni tyttö pelkää koiraa* a kis leány fél a kutyától | *koetti salata rikostansa tuomarilta* igyekezett a vétkét eltitkolni a bíró előtt | *vaimo teki sen mieheltänsä salaa* az asszony a férje előtt titkolva (tkp. férjétől titkon) tette ezt || *varjeli veljensä vahingosta* megóvta a testvérét kártól | *kätkee tavaransa vihollisten saaliinhiemosta* elrejtí a jószágát az ellenségek zsákmányvagyától (v. elől).

b) *Eredethatározó* kitételére ilyenek mellett, mint «vmivel fölthagyni, megszűnni»; pl. *son lotkas kalin kundamda* ő megszűnt halászni | *trupkaso targamati pehnü lotkajht särädemda*

a pipázástól a fogak megszűnnek fájni (v. ö. ablativus-gerundium).

A finnben többnyire elativussal: *nyt minä lakkaan* (*herkeän työstä* most fölhagyok a munkával (elállok a munkától) | *lakkaan kalaa pyytämästä* megszűnök halászni. De ablativussal is: *herkesimme keilasilta* megszűntünk kuglizni (elálltunk a kuglizástól).

c) Eredethatározó kitételére; jelöli azt a tárgyat, a melyről beszélünk, mondunk, gondolunk, hallunk, olvasunk, tanítunk vmit; pl. *E. son korti éoranzo kulomado* beszél fia haláláról | *E. tondet joutan toso* te rólad azt mondom ott | *E. meze ton joutat ezedet* mit mondasz magadról? | *E. mariú tede* hallottam róla | *E. meze tñ arsilado te lomañde* mit gondoltok erről az emberről? | *E. ezideli lovnok vojnado* nem olvastatok a háborúról? | *E. kevstelezt se jovkstodo* erről a történetről kérdezősködték | *E. altaž maksomodo tenk* megígérte, hogy ad nektek | *E. tonavts minek lamodo* sok mindenre tanított minket | *E. Mojsejeñ šačomado* M. születéséről | *E. Aravijañ pustinaso jevrejtnenen nevtéž čudatnedé* az arabiai pusztában a hébereknek mutatott csudákról.

A finnben ezt a functiót az elativus végzi; pl. *hän puhuu viimeisestä sodasta* az utolsó háborúról beszél | *ei hän sinusta mitään virkkanut* nem szólt te rólad semmit | *minä en ajattelle hänestä hyvää* nem gondolok róla jót | *Mooseksen syntymästä* Mózes születéséről.

d) Okhatározó kitételére; jelöli különösen az indító okot is; pl. *urmada* (*urmat-ezda*) *kaldaugits* a betegségtől megsoványodott | *tä šäjs psida* (*psit-ezda*) *košks* e mocsár a hőségtől kiszáradt | *psit-ezda kajäzä oronts* a hőségtől (a hőség miatt) levettette a subáját | *javidemat-ezda ašez mašto kortamo* az ijedtségtől nem tudott szólni | *pizimt-ezda ašen moļu* az esőtől nem mehetttem | *robotada sizen* elfáradtam a munkától | *tä vinat-ezde ireden* e bortól megrészegedtem | *vajgelents-ezda vorgedema* a hangjától el kell szaladni | *E. čuvto raštamodo sodavi* a fát gyümölcséről ismerik meg | *E. mandodo čini* bottól szalad | *E. kečan tede* örvendek rajta | *E. ukstažt pelemde* félelemből kiáltottak | *E. avoļ ančak kšede živ uli lomañ* nemcsak kenyérral él az ember | *E. pazdo te tejevi* ez istentől tevődik (ez isten által történik).

A finnben elativussal: *hän suuttui yhdestä sanasta* megharagudott egy szó miatt | *mies viettiin varhaudesta linnaan* az ember

lopásért a várba vitetett | *vapisee vilusta* reszket a hidegtől | *lapsista on aina vaiva* a gyermekek miatt mindig baj van | *kuoli kirveen haavasta* meghalt egy fejszesebtől | *iloitsen onnestasi* örvendek szerencsédén | *höyhenistään lintu, tavoistaan mies tutaan* tollairól megismerik a madarat, szokásairól az embert | *sanasta miestä, sarvesta härkää* embert a szaváról, ökröt a szarváról (km.).

Az ablativus csak azt az okot jelöli, a mely miatt valami nem történik \*); pl. *laiva ei päässyt jäältä* a hajó nem jutott át a jégtől | *en tohdi isältäni* nem merek az atyámtól | *ei nukkunut murheelta* nem aludt el a bűtől | *lapsen itkulta ei äiti saanut lepoa koko yönä* a gyermek sírásától az anya nem nyugodhatott egész éjjel.

e) Az *aequivalens* vagy a vételár kitételére; pl. *mon tän valfta ramajnä* én ezt egy rúbelen (rúbelt) vettem | *jarmakta robotaj* pénzért dolgozik | *mon tonafnemda mezevik af šavan* én a tanításért semmit sem kapok | *alášazen simdemda maksin kati-meze lovam* itatásáért adtam neki valamit | *toñ kudu uskomdit maksin valf* azért hogy téged haza vitt, adtam egy rúbelt | E. *ramams v. mikšnems lamodo* drágán (sokért) venni v. eladni | E. *te mázde ašči* ennek mi az ára? | E. *trudica ašči es pandomodo* a napszámos megérdemli bérét (v. ö. ablativus-gerundium).

A finnben elativussal és ablativussal teszik ki: *rukiista sain viisitoista markkaa* a rozsért 15 márkát kaptam | *lehmistä pyydettiin sata markkaa* a tehenekért 100 márkát kértek | *maksoin pojalle markan hänen vaivastansa* a fiúnak egy márkát fizettem fáradságáért || *annettiin kopeikka kappaleelta* egy kopékát adtak darabjáért | *kaksi markkaa hengeltä* két márkát egy lélekért (lélektől) | *tyttö sai viisikymmentä penniä päivältä* a leány 50 pennit kapott napjáért.

f) Valamiben gazdag, valamiben szegény-félék kitételére; pl. E. *Mazi Damaj šupav erva mezde, anšak sajeñ polado, piže vastado avul šupav* M. D. mindenben gazdag, csak elvett feleségben, kedves házastársban nem gazdag.

A finnben elativussal teszik ki: *mies on rikas hyivistä avuista, mutta köyhä rahoista* az ember gazdag erényekben, de sze-

\*) V. ö. a magyar -tól-nek ilyen használatát, l. A M. Határozók I. 264. S. Zs.

gény pénzben (arm an geld) | *maa on köyhtynyt väestä* az ország elszegényedett népben.

g) Közvetett eszközhatározó kitételére; pl. *pilkta* (v. *pilgedä*) *pouftaf* lábával (lábánál fogva) fölakasztva. — V. ö. finn: *sokeata talutetaan kädestä* a vakot kézen vezetik | *ranki oli jaloi-staan seinässä kiinni* a fogoly lábainál fogva volt a falhoz kötve.

h) Ablativus-gerundium: *mon märgan krandast uskemda* (v. *uskemdenza*) parancsolom, hogy vigyék a szekeret | *mon tonafnemda mezevik af šavan* én a tanításért mit sem kapok | *avar-demada silmenza jakstert* sírástól a szemei vörösek | *son äšelemada särätksts* ő fürdéstől megbetegedett | *son lotkaš kalin kundamda* ő megszűnt halászni. — Lásd alább.

Megfelel neki a finn ablativus-illetőleg elativus-gerundium: *lapsen itkemältä en voinut tulla* a miatt, hogy a gyermek sirt (a gyermek sírásától) nem jöhöttem || *isä kieltää poikaansa lähtemästä* az atya fiát eltiltja a menéstől | *herkesi itkemästä* megszűnt sírni (a sírástól elállott) | *herkesin kalaa pyytämästä* megszűntem halászni.

3. §. Ablativus comparationis; jelöli azt a tárgyat, a melylyel valamit összehasonlítunk; pl. *coraš kolma kizista tonats, i atada lamo sodaj* a fiú három évig tanult, s egy öregnél is többet tud | *tä tonada päk sizes* ez inkább fáradt el, mint amaz | *šada lama makss, mizara antsen* többet adott, mint a mennyit kértem | *mon soüdedenza kurok päkeden* én nálánál hamarább érkeztem | *sembeda cebär karandas, konañ tis* (v. *sembeda cebäresta tif karandas*) a legjobb szekér, melyet csinált | *täčien kundamaš isakcen kundamada cebävel* a mai fogás a tegnapi fogásnál jobb volt | *simmada ilä mezevik af anaj* azon kívül hogy igyék (ivásnál egyebet), nem kér semmit | *mimda moñts kanesa* semhogy eladjam, inkább magam hordozom | *mon soüdedenza lats sodaza* én jobban tudom, mint ő | E. *te vinaš ikeleñ vinadoñt sede jon* ez a bor az előbbi bornál jobb | E. *ođužanzo sede kurok kajinze* ruháját igen gyorsan levetette | E. *part, part ulnešt Mazi Damaj sodamot jišmenze, sede-jak part ulnešt palanzo ođužanzo* jók, nagyon jók voltak M. D. vöd lovai, annál is jobbak voltak inge és ruhái | E. *Purgine inazoro pazon tejtereze Mazi Damajnen ponksto part ponkst, palado palat kanieš* Purgine isten leánya M. Damajnak a legjobb nadrágokat, s a legjobb ingeket hozta | E. *Paz Jovoñ ikeldende-jak*



*sede pek šupalgavtize, ikeldende-jak sede talanovsto tejize* Isten Jóbót az előbbinél is inkább meggazdagította, az előbbinél is szerencsésebbé tette | *E. sonzo rašti skotinanzo, narmonze ikeldende kavst sede lamo tejevst* az ő szaporodó marhái, szárnyasai az előbbinél kétszer annyian lettek | *E. son lomañde mejle vesemedo prevej ulneš* ő az ember után valamennyinél okosabb volt.

V. ö. finn partitivus comparationis (a partitivus eredeti ablativus-értékével): *mänty on koivua korkeampi* a fenyő magasabb a nyírfánál | *vesi pysyi yhä siltaa ylempänä* a víz mindig magasabban állt, mint a híd (a hídnál m.) | *hän on entistänsä terveempi* ő egészségesebb mintsem előbb.

Jegyzet. Van még a finnben a fokozásnak egy saját-szerű módja, módhatározó-féle instructivus-alakok segélyével; pl. *suuren suuri* nagyon nagy | *pienen pieni* igen kicsiny. — A mord. nyelvben is találunk ilyenféle különös fokozást (lát-szólag genitivus-alakokkal); pl. *E. Mazi Damaj sodamot kudanzo paron part, bojaron bojart ulnešt* M. D. vöd násznépei igen jók, igen úriak voltak. — V. ö. magy. «jobbnál jobb», «szebbnél szebb» stb.

4. §. Az ablativus mint partitivus a részleges fogalmú tárgy kitételére:

a) Részleges tárgy (különösen nem teljes fogalmú igék mellett): *kannt es vinadit* hozz a borodból (magad borából) | *E. sas rivež, kundaš ojde jarsamo* jött a róka, s kezdett a vajból enni (k. a vajat enni) | *E. tede mejle žanaanskoj mastordoñt* *Altaž mastor mereme karmast* ezután a kánaáni földről A. föld kezdtek mondani (a k. földet A. földnek k. m.) stb. (v. ö. fönt c) | *E. jevrejtnenen se veddeñt simeme mers; se veddeñt simež, čumort lomatne vese kulšešt* a hébereknek mondta, hogy igyanak abból a vízből; abból a vízből iván, a bűnös emberek mind meghaltak.

V. ö. finn partitivus: *kissa syö kalaa* a macska halat eszik | *miehet toivat hevosiä* a férfiak lovakat hoztak.

b) Genitivus partitivus értelmében, különösen mennyiség- v. mérték-jelentő szavak mellett: *tasa lama pengada* itt sok tűzifa (van) | *ošt perf lamo veleda* a város körül sok falu van | *kit kuvalmis lamo ärkta näivi* az út hosszában sok tó látható | *soñ lama pengada* neki sok fája van | *soñ kerža lomañdenza* neki kevés embere van || *mizara toñ alašaded* (v. *alašadne*) hány lovad van

neked? | *nilä alasadēn* (v. *alasanä* négy lovam van || E. *kona min-denek* ? melyik közülünk ? *quis nostrum* ?

A finnben szintén partitívus-sal: *joukko ihmisiä* egy sereg ember | *iso joukko rahaa* nagy rakás pénz | *minulla on pivon täysi marjoja* nekem egy marok bogyóm van | *hänellä on paljo rahaa* neki sok pénze van || *hänellä on neljä hevosta* neki négy lova van.

Jegyzet. Efféléket, mint «valamiben gazdag», «valamiben szegény» a mord. nyelv szintén ablatívus (partitívus)-sal fejez ki, eltérőleg a finntől, mely ez esetben elatívust használ. (Lásd fent 2. §. f).

5. §. Translatívus. Eredetileg általános latívus, s azután

a) Állapothatározó a mondat alanyára vagy tárgyára vonatkozólag, a finn essívus-nak megfelelőleg; részben mint praedicatívus némely nem teljes fogalmú igék mellett: pl. *saldatks* (v. *saldatiks*) *služas* katonául szolgált | *ada, šaftä atän kudu däädäsen päli inžiks* gyere, elviszlek az öreg házába anyád-hoz vendégül | E. *ulezan mon pokšoks* legyenek én nagyul (elsőszülöttül).

b) Czel- és véghatározó, különösen mint praedicatívus a «lenni, válni, tenni, mondani, vélni»-féle nem teljes fogalmú igék mellett, s ilyen használatában tökéletesen megfelel a finn translatívusnak. Pl. *tä uzir-käčkiks* ez fejsze-nyélre való | *postufoks sivetkšnes* pásztornak szegődött | *son teinä märks saldatks ulemda* ő nekem parancsolta, hogy katonává legyenek | *robotnikesta kupeceks aras* napszámomból kereskedő lett | *alaks vaststa bajarks aras* parasztból (p. helyből) úrrá lett | *mon soň saldatks tienä* én öt katonává tettem | *popoksta (popoks šiste) saldatks tienä* papból (papságból) katonává tettem | *miñ son tisamaz sakolks* ő minket sólymökká tesz | E. *pokšoks velavs* nagygyá változott | E. *mon seste odov velmez od-čoraks velavtan* én akkor újra föléledve új-emberré változom | E. *vese kudonk-čink kulovoks velavtož varma melga ponžavsñ* egész házatok táját hamúvá változtatva a szél iránt elszörom | E. *son kulovtneñ tusto peleks kepedež kovja sravtinze* ő a hamvakat sűrű felhővé emelve szerte-széjjel szórta.

c) Mó d h a t á r o z ó: *son mokšiks kortaj* ő mordvinül (mok-sául) beszél | *son stama lats kortaj ruziks, kodanä tatariks kortaj* ő oly jól beszél oroszúl, mint tatárul | *stama lomañ, kona mokšaks*

*kortamo lats af mašti, af pikäj tein tolmačendi* olyan ember, a ki mordvinül beszélni jól nem tud, nem való nekem tolmácsnak | *nalks liis nyilként repült* | *son eräj kožá lomaniks* ő gazdag ember módjára él | *lomaniks ašei* emberül áll | *E. pilg' aldost tolt pikster-  
naž jondolks vergedit* lábaik alól tüzek szikrázva villámokul fény-  
lenek | *E. pilest štereks šterdit, pilgest petkelks nalkit, pulost jud-  
maks juvodit* fülök orsóként fon, lábuk mozsártöröként tánczol,  
farkuk szórólapátként gabonát szór | *ilaks E. liaks* másképen.

d) Translativus-gerundium, részint mint tekintet-határozó: *tä kerža teenza maksims* ez kevés, hogy neki adjuk (um ihm zu geben) | *soñdeenza kerža nedelati vest äncäk molems* neki kevés egy héten csak egyszer menni. — Lásd alább.

V. ö. a) finn essivus állapot-határozó kitételére; részint mint állítmány: pl. *pienenä poikana jo tunsin tuon miehen* már mint kis fiú (kis fiú koromban) ismertem azt az embert | *tapasin hänet surullisena* szomorúan (szomorú állapotban) talál-  
tam őt | *minä sinuna en sinne menisi* én, ha neked volnék (an deiner  
stelle), nem mennék oda || *hän on opettajana Helsingissä* ő tanító  
Helsinki-ben | *pitivät sen häpeänä* szégyennek tartották.

b) Translativus mint czél- és vég-határozó, — főleg nem teljes fogalmú igék mellett praedicativus érté-  
kével. Pl. *tule avukseni* jöjj segítségemre | *antoi rahaa lainaksi*  
adott pénzt kölcsön | *sovelias sotamieheksi* alkalmas katonának |  
*löi lasin palaksi* az üveget darabokká ütötte || *tulin sairaaksi*  
beteggé lettem | *rupee suutariksi* beáll csizmadiának | *luulin sinun  
hulluksi* bolondnak véltelek.

c) Translativus mint mód-határozó: *kirjoita kirjeesi suomeksi* írd a leveledet finnül | *riitelivät venäjäksi* oroszúl vesze-  
kedtek || *hän elää herroiksi* úri módon él (urak módjára).

d) Tekintet-határozó és translativus-gerundium: *nin nuoreksi on hänellä kyllin voimaa* tekintve, hogy oly fiatal,  
van neki elég ereje || *kivi on raskas kantaakseni* a kő nehéz hor-  
danom | *mies on tietääksemme rikas* az ember tudtunkra gazdag.

Jegyzet. A finn nyelvben a «tettetés» kifejezésére az ole-  
ige mellett a part. praes. essivusa használatos; pl. *tyttö on itke-  
vinänsä* a leány sirást tettet | *hän on kovin iloinen olevanansa* ő na-  
gyon jókedvűnek tetteteti magát. — A mord. nyelv a *tijan* «tenni»  
igét használja e czélra, pl. *mon tijan prea särädiks* én betegnek tet-  
tetem magam.

Jegyzet. A véghatározó translativus, midőn mint praedicativus szerepel: «valamivé lenni» stb., váltakozik az allativus (dativus)-sal; pl. *postufoks sivetkšnes* és *postufiñdi sivetkšnes* pásztornak szegődött. V. ö. még: *lomaniks näivi* embernek tűnik föl; finn *hän näyttää ihmiselle* v. *ihmiseltä* emberi képe van (sieht aus wie ein mensch) || *son eräj kožá lomaniks* ő gazdag emberként (gazdag ember módjára) él; f. *hän elää herroiksi* úri módon él; — v. ö. némi jelentésbeli árnyalattal az elativus: *hän käy herrasta* elkél úrnak; *hän kävi rikkaan miehen pojasta* ő gazdag ember fiának hírében állt (galt für den sohn eines reichen mannes).

Jegyzet. Azonkívül, hogy a translativussal más casusok is váltakoznak, a postpositiók, mint egyebütt, úgy itt is sokszor a casusalak helyébe lépnek. Pl. *nalks liis* és *nal latsa liis* nyilként repült (módhatár.). Erre nézve bővebben alább a postpositiók és adverbiumok tárgyalásánál.

6. §. Prolativus lativ helyirányi értékkel: *molih̄t kigä* mennek az úton | *es prants näjsi šama-varžamava* maga magát látja a tükörben | *tä virgä jakamaš pelks* az erdőn át a járás félelmes | *mizaris apak sott-el, kolaj ulicava arnes* a mig nem volt megkötve, mindig az utczán futosott | *kosta krandasesa, kosta vedgä uskez* hol szekéren, hol vizen vitték | *ocu ervänünts kočkäravat panarınza, pilmanžavat šormanza, sur-preavat ožanza, kener-pakarğa šormanza* a nagy feleségének sarkig ér az inge, térdig a himzése, ujjá végéig a ruhaujja, könyökig a himzése | *virgä jotas javsez, paksava jotas väškiz, veleti suvas moraz* az erdőn átment jajgatva, a mezőn át fütyölve, a faluba dalolva ment be | *mon tä vastiva jotan* én ezen a helyen mentem át | *af sodasa, mezama jotaj preivan* nem tudom, mi történik velem | *kolmova, niluva, kemengä säzus* háromfelé, négyfelé, tizfelé szakadt || E. *sinst ardomstost ovt vergezt tondadež virga argolit* az ő vágatásukkor a medvék, farkasok megrémülve az erdőbe futnak | E. *Mazi Damajeñ svadbazo sisem-pramo Kařazoni paksava jutı erva mezeñ stadanzo jutkova* M. D. násznépe a hétfejű Kařaz mezején áthalad, mindenféle nyáján keresztül | E. *kudat-svatt es kudovast sralešt* a násznépek haza széledtek | E. *jevrejtna se koške kijavañt sirgašt molema* a héberek azon a száraz úton elindultak | E. *pokš virgañt* a nagy erdőn át | E. *pustiñavañt* a sivatagon át | E. *pletuškañ peva sodnomo* kosár végére kötni | E. *či-pazos moñ pira pesin, a kov-*

*pazos pilge pesin, bokenevan valdo tešetne* a nap-isten fejem végén, s a hold-isten lábam végén, oldalam mellett a fényes csillagocskák | *E. Maša pšti sablasonzo ked-kirga vidga kedenze kavnesk kerinze* M. éles kardjával kéz-fejig (csuklónál) kezét ketté vágta | *E. zňardo kuva jutí Maži Damaj sodamot* mikor átal megyen M. D. vöd | *E. kortlát jutkovast* beszélnek egymással | *E. vese kudonk-čink kulovoks velavtož varmu melga ponžafsin* egész házatok táját hamuvá változtatva a szél iránt (szerint) elszórom.

V. ö. finn prolativus, tiszta lativ helyirányi értékkel; pl. *minä tulín meritse, mutta isäni tuli maitse* én tengeren jöttem, de az atyám száraz úton (tkp. földön) | *juoppo kulkee seinitse* a részeges ember a fal mellett halad. — Főleg egyes névutók képzésére szolgál: *alatse, ylitse, sivutse, ohitse* stb.

7. §. Inessivus, elativus, illativus; három belső helyviszonyi casus locativ, ablativ, lativ-féle helyhatározók kitételére (e kérdésre: «miben, miből, mibe»). Használatuk, mint a finnben, úgy a mordvinban is nagyrészt correlativ a háromféle helyviszony szerint.

a) Példák: *ulen ošsa, äncäk af tüci* voltam a városban, de nem ma | *mon af ošsa erän, a vlesä* nem a városban élek, hanem falun | *E. vedse langstonzo odužanzo sēde kurok kajinze* a vízben magáról ruháját igen gyorsan levetette | *E. kujt molema kisest engamit* a kígyók menő útjokban összezsugorodnak | *son toin kudოსот svadba nalkseme purni* ő a te házában násznépet gyűjt mulatni | *E. lomaň kudoso, lomaň uli paroso kavaniť* az ember házában, az ember jószágában vendégeskednek | *E. altaž mastoršont* a megigért földön | *E. rajšent lijat erva kodat zvertneň jutksost guj-gak ulneš* a paradicsomban mindenféle más állatok közt kígyó is volt | *E. mon kiset kortamo karman* én a te helyedben (= helyetted) beszélni fogok || *ton moň kutsta pañtsamak* te engem elűzöl a házból | *keskavsta roz päjäri* a zsákból kihull a rozs | *kosta ošsta saš, kolaj teink tušents mezevik* mikor a városból jött, mindig hozott nekünk valamit | *E. lejšteňť lijat sisem skalt lišt* a folyóból más hét téhen jött ki | *E. rajšteňť sinst paninze* a paradicsomból kikergette őket | *E. jišmenze selmste tolt vergedit, sudo-vařastost kačamo lisi* lovainak szeméből tüzek fénylenek, orrlyukaikból füst jö ki || *vles suvatama* bemegyünk a faluba | *arak näimä vasts* állj olyan helyre, a hol

megláthatnak | *E. list kardajs jakamo pakamo* kimentek az udvarra (v. kivé) jární-kelni.

b) *stenaso nurgi a falon függ* (seinässä) | *E. sabansoít avul alašat* az ekében (eke előtt) nincsenek lovak || *stenasto a falról* (seinästü) || *pikss* (v. *pikst-es*) kundaš kötélbe (a kötélbe) fogott (kapaszkodott).

Jegyzet. Az inessivusnak érdekes használata van a következőkben: *valf jarmaksa makss* egy rúbelt adott pénzben (rahassa) | *E. ki prokaza ormaso seredi, se lomaneít a velese, a gorodso, a lijaso koso a kirdit* a ki belpoklosságban megbetegszik, azt az embert sem faluban, sem városban, sem máshol meg nem túrik. V. ö. finn: *hän on vilutaudissa* hideglelésben van.

Az inessivus, elativus, illativus a finnben helyhatározók kitételére:

a) *hän asuu kaupungissa a városban lakik* | *hän on pidoissa* vendégségben van | *onpa hänessä aika mies* egész férfiú van benne | *hän on iloissaan* örömében van (örül) | *hän on väsyksissä* el van fáradva | *karhu on näkyvissä* a medve látszóban van | *kuun valossa* holdvilágban | *sateessa, tuulessa* esőben, szélben | *lapsi ei ollutt ihmisissä* a gyermek nem volt emberek közt | *miehissä* tömegesen | *vieraisa* látogatóban | *poika on paimennessa* a fiú pásztorkodik | *on kalassa* (= *kalaa pyytämässä*) halászik || *tulin myllystä kotia* haza jöttem a malomból | *mies palasi sodasta* az ember visszatért a háborúból | *myrsky särki koko perän laivasta* a vihar kitörte a hajónak az egész farát | *valehtelijan sanasta on koko arvo hävinnyt* a hazug szavának minden becese elveszett | *työnteke ajaa pahat taipumukset ulos ihmisestä* a munka kihajtja a rossz hajlamokat az emberből | *minusta tulee pappi* belőlem pap lesz | *suuri osa isä-vainajan tavarasta annettiin velkamiehille* egy nagy rész boldogult atyám jószágából a hitelezőknek adatott | *hän heräsi tainnoksistaan* fölébredt az ájultságból | *karhu katosi näkyvästä* a medve eltűnt szemünkből | *mies selkeni humalastaan* az ember kijózanodott (részeg állapotából) | *reki viettiin sateesta vajaan* a szánt az esőből a fészerbe vitték | *kuka teistä tulee minulle apuun* ki jön közületek segítségemre | *tuli paimenesta pásztorságból* jött | *tulivat marjasta* eprészésből jöttek || *menen kirkkoon* a templomba megyek | *älä johdata meitä kiüsaukseen* ne vigy minket kísértetbe | *teen ovea tupaan* ajtót csinállok a szobába |

*poika tulee isäänsä a fiú apjára üt | lapsi meni yksityisiin a gyermek tévelygöbe ment (eltévedt) | karhu joutui näkyviin a medve szem elé került (láthatóvá lett) | hän tulee humalaan megrészegszik | tohditko lähteä tuuleen mersz-e elindúlni a szélbe? | tyttö menee her-rasväkeen palvelukseen a leány urasághoz megyen szolgálatba | mennä keisariin a császárhoz fölmenni | menivät marjaan eprészni mentek.*

b) *kirves on seinässä a fejsze a falon van | lakki on päässä kalap van a fejben | kala on ongessa a hal megakadt a horgon || otti kirveen seinästä levette a fejszét a falról || pane sormus sormeesi tedd a gyűrűt az ujjadra | mihin tämän ripustan mire akaszszam ezt? — naulaan a szegre | opetus ei pysty häneen a tanítás nem fog rajta | rupesti työhön belefogott a munkába | hän tarttui minuun belém kapott (megragadott).*

8. §. Inessivus (külön). a) Inessivus-gerundium: *cerkavu molemsta sátnen ščasinä templomba menéskor azokat fölölti | samstín muinä jöttömben találtam | E. mujinze siñst udomsto alvás közben találta őket | E. siñst ardomstost mastor zernež zerni vágatásukkor a föld dörögve dörg | E. mon kedstet lamo a vešan: erva samstom anšak mešok sarazt én töled sokat nem kérek: minden jövéseinkor csak egy zsák tyúkot. — Lásd alább.*

V. ö. finn inessivus-gerundium: *sen kuulin tullessani ezt jöttömben hallottam | lasten nukkuessa voimme lukea mig a gyermekek alusznak, olvashatunk | olin kävelemässä sétálgattam (sétálásban voltam).*

A finn nyelvtől eltérőleg használtatik az inessivus a következőkben:

b) *Mó d h a t á r o z ó, s k ü l ö n ö s e n e s z k ö z h a t á r o z ó k i t é t e l é r e, a m i t a f i n n n y e l v a z a d e s s i v u s - s a l s z o k o t t k i f e j e z n i: k ä p ä p i l k s a m e z i t l ä b | k r a n d a s o ( n u r t s a ) j a k a j s z e k é r e n ( s z á n o n ) j ä r | l o t k a s a u j e n d i c s ó n a k o n j ä r ( ú s z i k ) | k i t v a j j e l b e s a u k s n e z a z u t a t v e r s z t t e l m é r t é k | m o n s o ñ l e m s e n z e s e r i n ä é n ő t n e v é v e l k i á l t o t t a m | p e i l s a k e r s ä n k é s s e l v á g o k | k ä t s a a m e l a j k é z z e l m e r i t | m o n s o ñ m a n t s a p i k s i n ä m e g v e r t e m ő t b o t t a l | v i h t s a n e l g e z ä e r ö v e l ( e r ö s z a k k a l ) v e t t e e l | m o n s o ñ v a l i n ä l a k a j v e t s a l e ö n t ö t t e m f o r r ó v i z z e l | E. Prädija! meri tenst Maša čora-valgejse elvégeztem, mondja nekik M. fiú (férjfiú)-hangon | E. Purgine inazoro paz purgine kevsenze ledtadž, tolsonzo pultatadž, varmasonzo kulovonk-kak*

*ponžarsinze* P. úristen mennykövével sújt benneteket. tűzével (vil lámával) eléget, szelével hamvaitokat is szétszórja | *E. kildeñ bukasot sokamstonok* mikor igás ökreiddel szántottunk | *E. kuvañ tago vide vañks sedset kemež Pazoñ počitajamonzo karmat* sokáig megint igaz tiszta sziveddel imádkozva fogod az Istent tisztelni | *E. Paz Mojszejnen mořañt langa odov palkasoñt vačkodeme merš* az Isten mondta Mózesnek, hogy a sziklára újból üssön a bottal | *E. ve lomañ sabanso luga soki* egy ember ekével szántja a mezőt.

V. ö. finn adessivus, mint mód-illet. eszköz-határozó: *lapsi täyttää vanhempainsa tahdon ilolla* a gyermek örömmel teljesíti szüleinek akaratját | *ihmeellisellä taralla* csodálatos módon | *tulen mielelläni* szívesen jövök | *löi kirveellä kuoliaksi* agyonütötte fejszével. — A cselekvés eszközét (de nem a külsőt) a finn nyelv néha az instructivus-sal fejezi ki, noha az instructivus tulajdonképen nem eszköz-, hanem mód-határozó: pl. *minä näin omin silmin, mitä nyt kerron* saját szemüleg láttam, a mit most elbeszélék | *yksin käsin* egy kézzel. Eredeti locativus értéke érezhető még ilyenekben: *kesken* közbe; *aamuin* reggel; *muinoin* régen (l. Finn Nytan, 88. l.).

Jegyzet. A mord. nyelvben ilyenkor az inessivus-sal váltakozik a comitativus és a *marhta*, *E. marto* (v. ö. finn *kanssa*) postpositio; pl. *vijse : vijnek : vij marto* erővel.

Jegyzet. A finn nyelv a vételár kitételére is adessivussal él; pl. *ostin hevosen sadalla markalla* vettem lovat száz márkán | *sillä hinnalla kelpaa ottaa* azon az áron elfogadható. De itt a mord. nyelv ablativust használ, pl. *mon tän valfta ramajnä* én ezt egy rúbelen vettem; (v. ö. *-inkssa*).

c) Inessivus-alak mint jelző. Pl. *sä-meldä tisamaz fkä-ponasa ajgirks* azután egy színű (tkp. egy szőrben) lovakká változtat minket | *E. sašt Savej lemse lomañ jöttek* Savej nevű emberek | *E. Paz vaksto tujež satana Jov langš prokaza lemse orma noldaš* az Istentől elmenvén a sátán, Jóbra bélpoklosság nevű nyavalyát bocsátott | *E. Sinajse zakonoñ maksomado* a sinai törvény adásáról | *E. esenze langso odužanzo šačk sezize* a rajta levő ruháját széjjel tépte. — Az inessivus-alak egyenesen tőül van használva, a «való, levő» hozzáértésével; (v. ö. a magy. tejbekás-féléket). Ez alakok aztán többesítve is használatosak: pl. *E. vedsetne* a vízbéliek; *mastorsotne* a földbéliek v. a földön levők; *ved langšotne* a vizen



levők; (I. NyK. XIX. 128. 1.). — Egyéb *praedicatum*úl álló határozó *casus*-alakok (részben többesítve is): pl. *mon toselen (tosa ulen) én ott voltam | min tasit-ama mi itt vagyunk | vest stanä velet malaselen, pinetnen maräjnä uvama* egyszer oly közel voltam a faluhoz, hogy a kutyákat hallottam ugatni | *vets vajgel-pen kelese* a víz egy versznyi széles (egy verszt szélességében) | *tän kuval-masa* ily hosszú (ennek hosszúságában) | *äsien kirkalmasa* kútmélységű || E. *son toso ő ott (van) | siñ tost* ők ott vannak (tkp. «ott-ak») | *mon a sodasiñ nej siñ kosot* nem tudom, most ők hol vannak.

Jegyzet. Nem csak az inessivus, hanem más *casusok* is (elativus, translativus, prolativus) szolgálnak ilyen jelzőül vagy *praedicatum*úl álló határozó-alakok képzésére: E. *velestan* (= *veleste an*) faluból való vagyok | E. *te oštot-anok* e városból (valók) vagyunk || *jolmaks pinksten kigä* kiskorom óta | E. *son ikeleñ kon-damoks sumbra velavš* ő előbbiként (e. módon) egészséges lett | E. *ez pokšoksonzo mijež maksize* a maga nagyságát (= nagyúl voltát) eladta || *pilmanžavat panarinza, kener-pakarğat ožanza, sur-preavat šurildanza* térdig (vannak, érnek) az ingei, könyökéig a ruha-ujjai, az ujjja végéig a czafrangjai.

Jegyzet. Állapot-határozó, melynek szava jobbadán fokozati ellentéttel való vagy képzelhető helyzetet jelent, a finnben adessivus (illet. ablativus, allativus)-sal készül; pl. *pallo on korkealla ilmassa* a golyó magasan (magas fokon) van a levegőben | *lehti on hiiren korvalla* a levél egér-fülnyire nőtt | *sairas oli huonoimmallansa* a beteg épen legrosszabbúl volt || *kivi putosi korkealta maahan* a kő leesett magasról a földre | *teen työtü seisoalta* állva dolgozom | *koira nieli oravan elävältä* a kutya elnyelte a mókust amúgy elevenen || *nousta korkealle, korkeammalle* magasra, magasabbra emelkedni stb. — A mordvinban itt is az inessivus-féle határozó alakokat találjuk: *son tü šuftt seresa jordaj* oly magasra hajít, mint ez a fa (e fa magasságában) | *son sän seresä jordaj, konañ seresä mon jordan* ő oly magasra hajít, a mily magasra én hajítok. — V. ö. még *-ška* ezekben: *vets vajgelpen kelesa* (lásd fönt) és *vett vajgelpeska kelets* a víznek egy versznyi a szélessége | E. *pušez kajš pokš tuvoška* a malacz megnőtt nagy disznónyira || *son saska vasts jordaj, konaška vasts mon jordan* oly messzire hajít, a mily messzire én hajítok stb. (Lásd: *-ška* «-nyi», Mord. Nyelvtan 33. 1.).

9. §. Az (elativussal alakilag egyező) inessivus-alak főleg mint *temporalis*. Pl. *kaldau kiste* rossz útkor (bei schlechtem

wege) | *coras kolma kizista tonats* a fiú három évig tanult | *kafto kizestä vest ulen* két évben egyszer voltam (itt) | *kolmo šista tisa* három nap alatt megcsinálom | *kolmo šista* (v. *šiškasta*) kenri három nap alatt megérik | *tä pinksta soñ tesenza erän* ez időben ő nála laktam | *odsta kulis* fiatalon (fiatal korban) halt meg | *kosta sas, esta näinä* a mikor jött, akkor láttam őt | *E. siñ erva ciste ve bratost turtov promsilt* ők mindennap egy testvérükhöz gyülekeztek | *E. kona vesteñt* a mely éjben | *E. teke cisteñt* ugyanazon a napon | *E. son pek siredemazonzo etäz sireste kuloš* ő nagyon megöregedett, s örege (= öreg korában) halt meg | *E. mon seste odov velmez od-čoraks velavtan* én akkor újra föltámadva új emberré leszek.

Jegyzet. Ide valók: *ombicesta* (E. *omboceste*) másodsor, *kolmicesta* (E. *kolmoceste*) harmadszor; v. ö. finn: *ensiksi, toiseksi* stb. De ablativussal is; pl. *kolmiceda tisamaz guliks* harmadszor galambokká változtat minket | *E. siñst ombocede samodost* az ő másodsor (való) jövetelükről.

Jegyzet. Evvel a temporalis-alakkal váltakozik azután az általános locativus alakja; pl. *ocu varmasta* v. *ocu varmane aš kodanä molems Volgava* nagy szélben (bei grossem winde) nem lehet a Volgán menni | *taftama irdazista* v. *irdazne* ilyen sárban | *kaldau kiste* v. *kine* bei schlechtem wege; v. ö. finn *essivus* mint időhatározó: *tänä vuonna, tänä päivänä* stb. — Lásd alább.

V. ö. finn időhatározók (*essivussal, adessivussal, inessivussal*). Pl. *tulevana vuonna* jövő évben | *keskiviikkona szerdän | onnen hetkinä* a szerencse óráiban | *tämä työ valmistui viitenä vuotena* ez a munka elkészült öt év alatt || *kuivalla säällä* száraz időben (bei trockenem wetter) | *sateella* esőkor, esős időben | *tuulella* szeles időben | *yöllä* éjjel; *hämärällä* szürkületkor; *talvella* télen | *ajallansa* a maga idején | *sillä ajalla* az alatt | *samalla* ugyanakkor | *tällä hetkellä* e perczben | *lapsi on kolmannella vuodella* a gyermek a harmadik évben *van* || *minä olin matkalla sateessa ja tulessa* úton voltam esőben és szélben (az esőnek, szélnek kitéve) | *hän kutoo verkon viikossa* ő egy hálót köt egy hét alatt | *kerran päivässä* egyszer egy nap alatt | *Tammikuussa* januáriusban | *samassa* ugyanakkor (egyszeriben) stb.

b) Ugyanezen *inessivus*-alakkal készül az *inessivus-gerundium* (l. alább).

10. §. *Elativus* (külön); a belső térre vonatkozás háttérbe lép, s inkább csak eredethatározó-féle functióval használják:

a) *modamarista tif vina* (= *modamarin vina*) krumpliból csinált pálinka (krumpli-p.) | *lovista lomañ tien* (*lovin lomañ t.*) hóból embert (hóembert) csináltam.

b) Valamely állapotból kijövést jelent (v. ö. a finn *dialectusok*ban előforduló *excessivus*): pl. *kožasta skudnadjgats* gazdagból szegény lett | *robotnik-esta kupeceks aras* munkásból kereskedő lett | *alaks vaststa bajarks aras* parasztból (paraszt helyből) úrrá lett | *popoksta* (*popoks šiste*) *saldatiks tienä* papságból katonává tettem | *serista alnenesta tienä* magasból alacsonynyá tettem | *ocusta jolma tien* nagyból kicsinyt csináltam | *akšasta raučkits* fehérből fekete lett | *rileste karksa tiis* négyből nyolczat csinált.

c) *Elativus*-alak mint *modalis*; — részben állapot-határozó-féle értékkel is; pl. *videsta kortas* igazán mondta | *stanä äräst: arts, pita liez* oly sebesen vágatott, mintha repült volna | *stama ärästa tiis, pita nal* oly sebesen repült, mint akár egy nyíl | *lämbesta ščas* melegen öltözött | *akšinasta štak* mosd ki fehéren | *pokarävsta kerizä* kivágta gömbölyüen (= gömbölyüre) | *E. kemeste* erősen | *E. sas son vidste sisem-pramo Karaznen* jött ő egyenesen a hétfejű Karazhoz | *E. Purgine inazoro pazuen-gak ista štaposto sas* P. úristenhez is amúgy meztelenül jött | *E. takosto* valahogy || *tü šuftš serista kasis* ez a fa fölnőtt magasan | *serista alnenesta tienä* magasból alacsonynyá (tkp. alacsonyan) tettem | *E. sin Jovon šumbrasto nejež vese pek raduvašt* ök Jóbot egészségesen (egészséges állapotban) látván, mindnyájan igen örültek.

d) Állítmány-részes: *akšasta näivi* fehérnek látszik. — V. ö. *translativus*: *lomaniks näivi* embernek látszik.

e) *Elativus-gérundium*: *pälkstimsta sokirhnä šalindims* feleselés után (miután feleseltek) a vakok (elkezdenek) veszekedni. — Lásd alább.

V. ö. a finnből: a) *pöytä on puusta tehty* az asztal fából van készítve | *tyhjätä loi jumala taivaan ja maan* semmiből teremtette isten az eget és a földet.

b) *poika tuli paimenesta* a fiú pásztorságból jött | *tulivat kalasta* halászatból jöttek | *minusta tulee pappi* belőlem pap lesz || *minä tulen ongelta* horgászásból jövök | *herkesimme keilasilta* meg-

szüntünk kuglizni || *tyttö tuli kaupungista palvelijanta* a leány a városból jött szolgálatból; stb.

c) Finn modalis, ered. elativus (és ablativus): *kovasti* keményen | *tavallisesti* közönségesen | *kahdesti* kétszer; *kolmesti* v. *kolmasti* háromszor; *kolmannesti* háromszor | *toisesti* (*toisti*) másszor | *enemmälti* többnyire (l. Finn Ny. 39. l.). — V. ö. Ablativus állapothatározó-féle értékkel: *koira nieli oravan elävältä* a kutya elnyelte a mókust elevenen | *teen työtä seisoalta* állva dolgozom; stb.

Jegyzet. A f. *kahdesti*, *kolmasti* stb. mennyiségre, számra vonatkozó adverbialis alakok; megfelel nekik a mord. *kafkst*, E. *kavkst*, *kavst* kétszer | *kolmïkst*, E. *kolnokst*, *kolmost* háromszor stb. (Mord. Ny. 42. l.).

d) Állítmány-részes (ablativus és allativus): *tuntuu kovalta* keménynek érezhető (es fühlte sich hart an) | *tyttö näyttää kauniilta* a leány szépnek látszik (speciem præfert, apparet) || *ilma näyttää kauniille* az idő szépnek látszik (mutatkozik) | *hän näyttää ihmiselle* er sieht aus wie ein mensch.

e) Elativus-gerundium — lásd alább.

Eltérő használatot találunk a két nyelvben a következőkben (v. ö. még az ablativusnál mondottakat):

a) «beszélni valamiről» a finnben elativussal, a mord. nyelvben pedig ablativussal: *hän puhuu viimeisestä sodasta* az utolsó háborúról beszél | E. *son korti Mojszejin šačomado* ő Mózes születéséről beszél; — v. ö. 2. §. c.

b) *vapisee vilusta* reszket a hidegtől | *mies viettiin varkaudesta linnaan* az ember lopásért (lopás miatt) a várba vitetett. — Azon oknak kifejezésére, mely miatt valami nem történik, a finnben is ablativus áll, mint a mordvinban, l. fönt 2. §. d.

c) *pidä häntä kiinni korvasta* tartsd őt a fülénél fogva; a mordvinban ablativussal, l. 2. §. g.

d) *nyt minä lakkaan (herkeän) työstä* most fölhagyok a munkával (elálllok a munkától) | *lakkaan kalaa pyytämystä* megszünök halászni. De ablativussal is: *herkesimme keilasilta* megszüntünk kuglizni (elálltunk a kuglizástól). — V. ö. mord. ablativus-sal: *son lotkaš kalin kundamda* ő megszünnt halászni | *trupkaso targa-mati pehnä lotkajht särädemda* a pipázástól a fogak megszünnek fájni; — v. ö. 2. §. h.

e) «Valamiben gazdag»-félék, a finnben elativus-sal, a mord. nyelvben ablativus-sal: *mies on rikas hyvistä avuista, mutta köyhä rahoista* az ember gazdag erényekben, de szegény pénzben || E. *son supav erva mezeñ stadado, jarmakto ő gazdag* mindenféle nyájban, pénzben; — v. ö. 2. §. f.

Jegyzet. A finnben az elativus (és ablativus) időhatározó értékkel is használtatik; pl. *hamasta ikivanhoista ajoista* a legrégebb időktől fogva | *alkuviikosta oltiin elossa* a hét kezdetén aratással foglalkoztak | *kuukauden päästä* egy hónap múlva || *kello kuudelta aamulla nousin lukemaan* hat óraker reggel fölkeltem olvasni; stb. — V. ö. mord. ablativus ilyenekben: *kolmiceda tizamaz guliks* harmadszor galambokká változtat minket; (váltakozik vele: *kolmicesta* stb.). Egyébként a rendes temporalis, vagy körülírás pótolja (l. a postpositiók- és adverbiumoknál).

11. §. Illativus (külön). Az illativus külön használatában is, úgy mint az elativuséban, már nagyrészt háttérbe lép a belső térre való vonatkozás.

a) *kais tuš* halért ment | *inizis tuš* málnáért ment | *vandi, vets molemsten, azisa* holnap, mikor vízért megyek, megmondom (v. ö. finn *lähtee vettä* t. i. *tuomaan* vízért megy) | *täci bajarš aš kutsa, mondinä možna numiš molems* ma az úr nincs itthon, lehet nekem nyulászni menni. — V. ö. -*inksa*: *kals* v. *kalinksu tuš* halért ment | *inizis* v. *inizinksa* málnáért.

b) E. *melezet paro va nej* kedved (v. kívánságod) szerint van im most (tkp. kedvedbe jó most) | E. *melezenze tuš* kedvébe ment, indúlt; stb.

c) Illativus-gerundium: E. *teste Purgine inazoro pazon tujemazonzo ila listnek* innen P. úristen elmentéig ki ne jöjj. — Lásd alább.

V. ö. a finnből: a) *menivüt kalaan, marjaan* mentek halászni, epret szedni stb.

Jegyzet. Megjegyzendő: *käy vettä* menj vízért, hozz vizet.

b) *hän tuli hyvillensä (hyville mielin)* jó kedvbe jött || *isä on hyvällä mielellä* az atya jó kedvben van (bei guter laune).

c) Illativus-gerundium — l. alább.

12. §. Allativus. — Eredetileg maga is latív értékű postpositio, azután — részben a finn allativusnak megfelelőleg — latív-féle helyhatározók kitételére szolgál (e kérdésre: «mi-

hez, minek, mire): *art bajarti* menj az úrhoz | *maksiz corasnen atandi tonafnems* adták fiukat egy öreghez (öregnek) tanításra | *E. rivez molš, molš, Purgine inazoro paznen pačkodš a róka ment, mendegélt, P. úristenhez érkezett* | *E. koda Purgine inazoro paznen moldano* mikor P. úristenhez megyünk. — Találjuk ott is, a hol belső helyviszonyt váránk; pl. *piksti kundaš* (v. ö. *pikss kundaš*) a kötélbe kapaszkodott | *ozašt nurtti, tušt in žiks* fölültek a szánra (beleültek a szánba), elmentek vendégségbe | *veleti suvaš moraž* a faluba bement dalolva | *kalin kundamsta vetti praš* halfogás közben a vízbe esett | *son peli, sin vetti prajht* fél, hogy a vízbe esnek. — A finnben illativus-sal: pl. *hän putosi veteen* ő a vízbe esett; stb.

V. ö. a finnből: *läksivät pellolle* elmentek a szántóföldre | *meille tulee vieraita huomenna* hozzánk holnap vendégek jönnek || *poika menee ongelle* a fiú horgászni megyen | *nyt on aika mennä päicälliselle* most az ideje, hogy ebédre menjünk; stb.

13. §. Az allativusnak egyéb használata a mordvin nyelvben:

a) Cél- és vég határozó, a finnel egyezőleg különösen a távolabbi tárgy kitételére, melyre az állítmányzó vonatkozik, vagy a melynek érdekét illeti: dativus (részes határozó). E véghatározó némelykor lényeges részét teszi az állítmányznak (prædicativus) nem teljes fogalmú igék mellett (v. ö. translativus): pl. *son šávs moñ kätsten, ašezä azinda mezendi* elvette tőlem, s nem mondta, mire | *uzirkáčiksendi uskin* fejsze-nyélnek hoztam | *obetti pii* fő az ebédre | *pervaj tonaftžä sembü lomañ-kälhnendi, tosa tonaftžä žuvatañ kälti, i mekeli ton. narmñ-kälti* először minden emberi nyelvre tanította őt, azután megtanította az állatok nyelvére, s végre a madarak nyelvére || *babaš korhtaj atati* az anyus szól az atyusnak | *mon tet af azsa* én neked nem mondom | *mon tejenze obmančik mergen* én őt csalónak mondtam | *mon tet ervä šnan* neked feleséget ajánlok | *son tein märks tozo molennda* ő nekem parancsolt oda menni | *son märks teest, lihtezaz tän* (lihtemda, v. *štohi lihtezaz*) parancsolta nekik, hogy vigyék ki ezt | *tein viziks morams* szégyeniek dalolni | *sondeenza kerža, nedelati vest äncäk molems* neki kevés, egy hétre (héten) csak egyszer menni | *stama lomañ af pičkäj tein tolmačendi* ilyen ember nem való nekem tolmácsnak | *mondein taftama alašas af erävi, kuli af*

*päk ardi* nekem az ilyen ló nem kell, ha jól nem fut | *moñdinä aram, sin sodasz* nekem úgy látszik, ök tudják | *soñdeenza aram, miñ tazk kenersámaz* azt gondolja, minket itt utólér | *kuñ sašt, kuñ aš, moñdein sembä šaka* akár jöttek, akár nem, nekem mindegy | *E. rivež meri Purgine iñazoro paznen* a róka mondja P. istennek | *E. rivež iñaldä tenze* a róka kéri őt (könyörög neki) | *E. tejteret pek talanov, nesak koso tenze M. Damajeñ kořas mirde mujeme* leányod nagyon szerencés, mert hol (lehet) neki M. Damajhoz hasonló férjet találni | *E. vana kodamo son minek!* ime, milyen ő nekünk! | *E. seste už P. iñazoro pazon vijeze tem a satä* akkor már P. isten ereje nem árt nekem (hozzám nem ér) || *šavk estit* vedd magadnak | *af kenerf mař makss tein* éretlen almát adott nekem | *sembendi, kiä saj soñ pülenzä, kazi mezevik* mindenkinek, a ki hozzá jön, ajánlékoz valamit | *E. mon tent lamo paro tejan* én neked sok jót teszek | *E. kodamo paro tejat ton monen* mi jót teszel te nekem | *E. Mazi Damaj riveznen mešok sarazon tarkas mešok tužat kiskat kučš* M. D. a rókának egy zsák tyúk helyett egy zsák rőt kutyát küldött || *postuřindi sivetksnes* pásztornak szegődött | *popindi tienä* pappá tettem (őt) | *kočkašk golovandi* bírónak választottuk.

V. ö. finn allativus mint vég határozó (dativus): *annoin leipää kerjülüiselle* adtam kenyeret a koldúsnak | *lupasin hänelle rahaa* ígértem neki pénzt | *isä toi makeisia lapsillensa* az atya édeségeket hozott gyermekeinek | *sanoo kuninkaalle asiansa* mondja a királynak a maga ügyét || *kun tämän armo-työn teit minulle* hogy nekem ezen irgalmasságot tetted | *ei muuta parempaa paikkaa ollut vieraillessa* nem volt más jobb hely vendégei számára || *tämä ei kelpaa minulle* ez nem jó (nem alkalmas) nekem | *ei se takki sinulle sovi* ez a kabát nem illik neked | *kuorma on raskas nuorelle hevosele* a teher nehéz a fiatal lónak || *ole armelias köyhille* légy kegyes a szegényekhez (a szeg. iránt); stb.

Jegyzet. A «valamivé lenni» stb. félékkel álló allativus váltakozik a translativus-sal (l. 5. §. b) alatt): pl. *postuřindi* és *postuřoks aras* pásztorrá lett. — V. ö. még: *tä uzir-käčiks* (v. *käčiks*) ez fejsze-nyélre való (на топорице) és: *uzir-käčiksendi uskin* fejsze-nyélnek hoztam | *stama lomañ af pičkäj tolmačendi* ilyen ember nem alkalmas tolmácsnak (*tolmačiks*): f. *tämä lauta kelpaa pöydäksi* ez a deszka jó (alkalmas) asztalnak | *sovelias sotamieheksi* alkalmas katonának || *hän kelpaa siihen virkkaan* ő alkalmas arra a hivatalra | *hän ky-*

*kenee vaikka mihin* ő tehetős akár mire | *tähän sovelias v. sopiva* erre alkalmas | *kelvoton sota-palvelukseen* alkalmatlan a hadi szolgálatra || *tulla apuun* és *avuksi* segítségre és segítségül jönni.

b) *jakšanti tärnaj* reszket a hidegtől | *javidemati tärnazus* az ijedtségtől elkezdett reszketni | *avardemati silmenza jakstergetst* a sírástól (tkp. a sírásra) szemei megvörösödtek | *trupkaso targamati pehnä (pejhnä)* lotkajht *särädemda* a pipázástól a fogak megszűnnek fájni. — Váltakozik vele az *ablatus*: *avardemada silmenza jakstert* sírástól a szemei vörösek; stb. (l. 2. §. d) alatt).

V. ö. a finnből *elativus*-sal: *vapisee vilusta* reszket a hidegtől | *kuoli kirveen haavasta* meghalt egy fejsze-sebtől. — Az *ok*, mely miatt valami *nem* történik, *ablatus*-sal, l. 2. §. d. — Végül *illativus*-sal: *nääntyi nälkään* az éhség miatt össze-rogyott | *kuoli nälkään* éhen halt.

c) *Tekintet-határozó*: *ton nolat robotamati* rest vagy a dolgozásra | *son toždenä laškemati* ő könnyű a futásra (zum laufen) | *son nengä kaldau molemati* ő még gyenge a menésre (сладъ и дти) | *son nengä od erväjamati* ő még fiatal a nősülésre (l. Mord. Nyelvtan 93. l.).

V. ö. finn: *tyttö on paha tavoillensa* a leány szokásaira rossz | *poika on hyvä taidollensa* a fiú tudásra, ügyességre nézve jó | *joutsi tarkka ammunalle* lövésre jó íj (jó lövésű íj). L. Finn Ny. 107. l.

d) *Időhatározó*: *jotaj kizäti äsinä näj* mult nyárig nem láttam őt | *kafto kizeti vest ulen* két évben egyszer voltam | *soñdenzena kerža, nedelati vest äncäk molems* neki kevés, egy hétre (héten) csak egyszer menni || *kulimati* «bis zum sterben» Ahlq. — V. ö. *illativus-gerundium*: *i tosa kulimizist erašt marsa s ott holtiglan* (holtukig) együtt éltek | *jartsamizink semben anoklazen* addig hogy ettünk, mindent elkészítették | *E. teste Purgine iiazoro pazon tujamazonzo ilä listnek* innen P. isten elmentéig (míg elmegy) ki ne jöjj. — Az *allativus*-alakkal váltakozik még a szokott *temporalis* is: pl. *kafto kizestä vest ulen* két évben egyszer voltam (itt).

V. ö. finn *illativus* és *translativus*: *vieras viipyy meillä viikon loppuun (asti)* a vendég nálunk marad a hét végéig | *joulusta pääsiäiseen* karácsonytól húsvétig || *en ole isääni nähnyt kahteen vuoteen* nem láttam atyámat két év óta | *emme lähde merelle kolmeen viikkoon* nem megyünk tengerre egész három hétig | *tähän*



*aikaan* ez időben (ez idő szerint) | *joulun aikaan* karácson tájt | *hän kuoli tänäpäinä aamupuoleen* ő meghalt ma reggel felé (v. délelőtt) || *kolmasti päiväänsä* háromszor napjában | *hevonen juoksi peninkulman tuntiinsa* a ló egy mérföldet futott egy óra alatt || *hän menee kalaan kuudeksi viikoksi* halászni megy hat hétre | *muutti ulkomaille vuodeksi* v. *iäksi* külföldre költözött egy évre v. örökre | *tämä kirja jouluksi valmistuu* ez a könyv karácsonyig elkészül.

e) A mord. reflexiv ige mellett a «tehetés (posse)» kifejezésére: *alasaatnä tet af muviht* «lovaidd neked nem találódnak (lovaiddat meg nem találhatod)» | *mon tet kepidewan* «én neked emelődöm (engem te fölemelhetsz) | *taftama krantas teingü tievi* ilyen szekér nekem is csinálódik (én is csinálhatok) | *mon tejenzu af kerđewan* ő engem nem tarthat | *son taza, teenza kepidevi* ő erős, fölemelheti | *tein kepidevi* én fölemelhetem | *mondinä tievi* én csinálhatom | E. *te kinengak a tejevi* ezt senki sem teheti | E. *monen te kandovi* én ezt hordhatom | E. *es čorazo vanovi tenze* megmentheti a maga fiát | E. *ne kostortne a ledevit, a pultavit tent* azokat a farkásokat nem lőheted meg, nem égetheted el | E. *ne pengtne pultamos pultavst, kulovost tent a ponžavtovit* azok a fák elégni elégtek, hamvaik neked szét nem szóródnak (szét nem szórhatod) || *mindeinäk aš koda tosa ulendems* nekünk nem lehet ott lennünk | *mondinä aš koda molems* nekem nem lehet menni | *täči bajars aš kutsa, mondinä možna numils molems* ma az úr nincs itthon, lehet nekem nyulak után menni.

NB. E. *siñst vejkest turtov-gak ešt tolkuvavt* egyikük sem magyarázhatta meg.

f) A szükségesség «kell» kifejezésére: *mondēin toza molems erävi* nekem oda kell menni | *mondēin toza molems erävel* nekem oda kellett menni || *mondēin toza molema* nekem oda kell menni | *mondien täči lamo sokams* nekem ma sokat kell szántani | *teink ošu molema* nekünk a városba kell menni | *tein täči ošu molemal* nekem ma a városba kellett menni | *täräj tein treama, kuli af robotaj* vajjon etessem-e (nekem etetnem kell-e) őt, ha nem dolgozik? | *kiä sindezä, sändi pandīma* a ki eltörte, annak fizetni kell | *soñdeinza kozä ulemal, kuli lama šuvatats* neki gazdagnak kell lenni, ha sok marhája van | *teint täčijok tuma, vandi šobdavati toza kenereda* nektek még ma kell elindulni, hogy holnap reggelre oda érjete.

V. ö. finn genitivus-sal: *minun täytyy lähteä pois* nekem

el kell mennem | *meidän pitää auttaman toisiamme* nekünk egymást segitenünk kell | *ei minun tarvitse tulla* nem szükség jönnöm (ich brauche nicht zu kommen) | *ei minun kelpaa sanoa* nekem nem lehet mondanom (nem mondhatom) || *tässä meidän on istuminen* itt nekünk ülnünk kell | *pojan tulee totella* a fiú dolga lesz engedelmeskedni («pueri fit obedire» = a fiúnak engedelmeskedni kell).

NB. *alätsen ulemez tet lad eräms* míg atyád él, neked jó élni | *mizaris teet lats, senaris eräk task* a míg neked jól lesz (jó dolgod lesz), addig élj itten | *kosta kozäl, esta sembä skudnahnendi ceberel* mikor gazdag volt, akkor minden szegényeknek jó volt (jó dolguk volt) | *sändi cebär, konañ jarmakinza uliht* annak jó, a kinek pénze van. — Finn: *minun on hyvä* nekem jó (jó dolgom van) | *nyt minun hyvä tulee* most jó dolgom lesz (jetzt wird mir's gut gehen).

NB. Finn: *minun on nälkä* éhezem, éhes vagyok (ich habe hunger, j'ai faim) | *minun on jano, vilu, kiire, ikävä, sääli* (ich habe durst, frost, eile, unlust, sehnsucht, mitleid = szomjazom, fázom, sietek, unatkozom, epedek, sajnálkozom) | *minun on tarve* szükségem van || *minun tulee nälkä* megéhezem (ich bekomme hunger). — V. ö. mord. *simmazä säš* ihatnám | *säremazä säš* hugyozhatnám | *udimazä säš* alhatnám (tkp. álmom jött, चाह् चाह्तेष्य).

A mord. nyelv mind a belső, mind a külső birtokot genitívus-alakkal fejezi ki, nem úgy mint a finn nyelv, mely a belsőbirtokot genitívussal, a külsőt azonban adessívussal (illet. ablatívus- v. allatívussal), azaz a külső helyviszonyi casusokkal fejezi ki. Pl. *moñ uli alašazä* nekem van lovam | *moñ uliht alašanä* nekem vannak lovaím | *ulih̄t-elli ton jarmakne* van-e neked pénzed? | *moñ kafto traksanä* nekem két tehenem van | *soñ kemen velenzä* neki tíz faluja van | *moñ uli stama kotfizä, kodama tet erävi* nekem van olyan vászنام, a milyen neked kell | *kin jarmakinza uliht, tñni ramaza* a kinek pénze van, vegyen most | E. *Mazi Damajen skal-oj-parneze ulnes* M. Damajnak tehénvajás kádja volt. — V. ö. finn (külső birtok): *minulla on kello* nekem van óráم | *hännellä ei ole kynä* neki nincs irótolla | *pojalla on mustat silmät* a fiúnak fekete szeme van | *isännältä kuoli vaimo* a gazdának meghalt a felesége | *Matille tulee vieraita* Mátyásnak vendégei jönnek (M. bekommt gäste) || *tä alašas moñ* ez a ló az enyém | *tä moñ ala*.

šas ez az én lovam | *moň kafto traksanä* az én két tehenem | *E. rivež sarazon vaničatneň kevtñi*: «te kiň, meri, sarazon stadaš?» a róka a tyúkörzöket kérdezi: «ez, úgymond, kinek a tyúknyája?» | *E. «te sarazon stadaš sisem-pramo Karazon», jovtašt tenze vaničatne* «ez a tyúk-nyája hétfejű Karaz-é», mondták neki az örök. — *V. ö. finn: tämä kirja on minun* ez a könyv az enyém | *tämä on minun kirjani* ez az én könyvem | *nämät pellot ovat teidän* ezek a szántóföldek a tieitek (gehören euch).

14. §. *Lativus*, czél felé haladó irányról: *pl. ušu, E. ušov ki* (hinaus) | *virí, E. virev* az erdőnek, erdő felé (nach dem walde) | *cerkavu templomba* | *E. mastorov* földre || *vort širi* eredj félre | *son corants šavizä kudu ő a fiát* haza vitte | *suvas kudu* bement a házba | *son märks, kudu ilädezama ő* mondta, maradjunk itthon | *mon joran täči ošu molems* ma a városba akarok menni | *E. moiš ino kov tujan* hát én magam hová menjek? | *E. mon tov kučan tent mešok sarazt* én oda küldök neked egy zsák tyúkot | *E. ne sisem kostortne alov kekšt* azon hét fa-rakás alá bújj | *E. rivež mekev kudov murdamodonzo mejle M. Damajnen meri* a róka hazatérése után *M. Damajnak* mondja | *E. rivež ikelev valtamo karmaš, pulozo anšak erva jnov juvni, svadbanť vasov udalov kadže* a róka előre elillanni kezdett, csak farkát csóválja minden felé; a násznépet messze hátra hagyta.

15. §. *Locativus*, főleg mint *temporalis*: *fkä šinä* egy napon | *fkä talnä* egy télben (egy tél alatt) | *taftama irdazne* ilyen sárban | *ocu varmane* bei grossem winde | *kaldau kine* rossz útban, rossz útkor | *son teni paška eräj ő most* külön él (v. lakik) | *jakšamnävik molihť* hideg időben is mennek | *E. čine, vene* nappal, éjjel | *E. škane* időn (tempore) | *E. telne* télen | *E. rivežke se škane už pejdi* a róka akkor már nevet | *E. ve vene Faraon kavto ont nejšť* egy éjjel Fáraó két álmot látott.

NB. *E. kardasna* künt, — még az eredeti *locativus* értékkel.

Ez a *locativus* mint időhatározó váltakozik a szokásos (inessivus-alakú) *temporalissal*: *pl. čine* és *čiste*; *vene* és *veste* | *ocu varmane* és *ocu varmasta* | *taftama irdazne* és *t. irdazišta* | *kaldau kine* és *k. kiste* stb.

*V. ö. finn* *essivus*, eredetileg *locativus*, azután állapothatározó (*essivus*) 5. §., és — mint a *mordvinban* — időhatározó: *pl. maanantaina* hétfőn | *menneenä kesänä* a múlt.

nyáron | *huomenna holnap* | *nuoruutensa aikana ifjúsága idején* | *minä kävelin yhtenä päivänä kotoa tänne egy napon (egy nap alatt) sétáltam hazulról ide; stb.*

16. §. Jegyzetek. a) A «maradni» és «hagyni»-féle igék *lativ*-féle határozóval: *veli ilädi a faluban marad (jää kylään) | ilädest kudu maradjanak itthon | kadešt ilädi kudu hagyjátok, maradjon itthon | mon sodasa sä vastt, koza kadizä (v. kona vastti k.) tudom a helyet, a hol hagyta. — V. ö. finn: lapsi jäi kotiin a gyermek otthon maradt | jään kaupunkiin a városban maradtam | jätin (unhotin) rahami puotiin pöydälle a pénzemet ott hagytam (elfeledtem) a boltban az asztalon.*

NB. Magy. «oda van, oda marad, oda hagy».

b) Belső helyviszonyi casus: *stenaso nurgi a falon függ (falban, seinässä) | E. pakšaso a mezön (mezőben) | E. ve ezemnes kuloš tetanok, omoce ezems (= ezemse) kuloš avanok egyik lóczán halott atyánk, a másik lóczán (lóczában) halott anyánk. — V. ö. finn: lintu istuu puussa a madár a fán ül | kapusi puuhun fölmászott a fára | putosi puusta maahan leesett a fáról a földre | maassa a földön; maasta földről; maahan földre.*

c) Belső és külső helyviszonyi casus: *pikss kundaš és piksti kundaš a kötélbe fogódzott | vets praš és vetti praš a vízbe esett. — V. ö. finn: pihassa, pihaan az udvarban, az udvarba; és pihalla, pihalle az udvaron, az udvarra; stb.*

17. §. Comitativus (l. bővebben NyK. XX. 155) a magyar *-stul* értelmében: *šufta taradnek lopanek a fa ágastul levelestül, važneg ašči sapkában áll stb. | E. mujize tejterinze kumbřanek, ergenek megtalálta a leányát kagylóستul gyöngyöstül | E. komaš, komaš, pargonek da puk, tolganek tosto uštize hajolt, hajolt, kosarastul és pehely-, tollastul onnan leesett | E. kudoš, longadš da ejdet-kakšot sluganek meznek merkaš merkinze a ház leomlott és gyermekeidet szolgálستul mistül összezúzta.*

A finn nyelv a comitativust mindig a többes számban használja, még ha csak egy kísérőről van is szó, továbbá még annyiban tér el a mordvintól, hogy rendszeren csak birtokos személyragokkal alkalmazza e casust: \*) *isä poikineen tuli kaupunkiin az atya fiával*

\*) A finn comitativusra nézve v. ö. *Komitativus- eli seurasijasta*, Kieletär 1. füz. 37. és *Vielä sananen komitatiivista* u. o. 2. füz. 26.

v. fiaival (fiastul) jött a városba | *laiva hukkuu kaikkine tavaroinen* a hajó elveszett minden áruival együtt. — Figyelmet érdemelnek az ilyen kifejezések, mint: *hän meni perheineen kaikkineen* elment családotul mindenestül | *talo myytiin kirjoinensa karjoinensa* a ház eladatott mindenestül stb. Szintügy m. *szöröstül bőröstül, iastul fiastul* stb. V. ö. mord. *preanek tolganek* fejestül tollastul, E. *lovažanek pakarne* tetemestül csontostul.

## II. Postpositiók.

18. §. A postpositiók (névutók) a szorosabb névszóviszonyítás kitételére szolgálnak, s eredetükre nézve névszók (névutói alapszók)-tól való casusalakok (locativus, ablativus, lativus, prolativus; inessivus, elativus, illativus). — Némelyikük egyszersmind adverbium is, pl. *ingeli* «elé» és «előre» (l. Mord. Ny. 35. lap).

A) Nominativus-sal\*) és genitivus-sal járó postpositiók. Pl.

E. *ne kostortne alost* azon fa-rakások alatt | E. *ne kostortne alov* azon fa-rakások alá.

E. *pir udalov* az udvarba hátra | E. *karsigat menel jožov, pel udalov* *kekšnit* a héják ég felé, a felhők mögé bújnak.

*moñ ingelden coram me* | E. *sodamot ikele vöd* előtt.

*sett langa moli* a hídon megyen | *pengätnen langa jotas* átment a hasábfákon | *sedi langa tokamañ* szívemre (hason) ütött | *moñ ervezä šačeftemä lanksa* feleségem azon van, hogy szüljön (v. ö. halálán van: *on kuolemaisillaan*) | *alınza lihtemä lanksit* tojásai kiköltésen vannak | *min valktama fkä olginä lanks* mi egy rüdra szállunk | *pränts lanks vets praš* fejével (fejére) esett a vízbe | *kážgirdi mon lanksin* haragszik én reám | *nat sembä od lomatt, konat strug lanks jakajht* ezek mind fiatal emberek, kik bárkára járnak (t. i. bárkát vontatnak) | E. *vese mastor lango jutak* az egész földet járd be | E. *sed langa jutamsto* a hídon átmenéskor | E. *luga langa jakamo* a réten szántani | E. *eräs ajšš mastor langso Mazi Damaj* élt volt a földön M. D.

*šufto preästa* fáról | *kučt kud preäv* mászsz föl a házra | E. *šuks präso* a szemétdombon | E. *oj-parneze kudo präsonzo aštes* vajas kádja a padláson (ház tetejében) volt.

\*) Vagy akár ragtalan (kopott, rövidült végű) genitivus-alakkal (Wiedemann). [V. ö. m. *fa mögött* és *fának mögötte*. S. Zs.]

*pikst velf aškildaš a kötélén által lépett | robotnik veldä küciz egy munkástól (munkás által) küldték el | soñ veldenza ert part kücin ő tőle (általa) üdvözetet küldtem | E. stol velksse az asztalon; stol velksste az asztalról; stol velkses az asztalra.*

*počovnen potmos ele a lisztben vala.*

*E. gorod ušov a városból ki; gorodoñt ušoso a városon kívül.*

*E. Kařazoñ kardaz kunškasonzo K. udvara közepén.*

*alašatnen jotkova jakaj a lovak között jár | alašatnen jotksta kafta kočkan a lovak közül kiválasztottam kettőt | coratnen jotksta konan konan piksen a fiúk közül néhányat megvertem | šin-lisemä jotksta nap-fölkeltekor | E. erva mezeñ stadanzo jotkova mindenféle nyája közt el | E. loma jutkso emberek közt (ihmisissü).*

*cerkavt karšesa eräj a templomnak átellenében lakik | inžihnen karšes molan eleibe megyek a vendégeknek | son tuš alants karsis ő elment atyja elé.*

*vett turks uiz jotoñ a vízén keresztül úszva keltem át | E. zaboroñ troks a kerítésen át | E. pokš vedeñt troks a nagy vízén át | E. se pokš vedeñt trokska azon a nagy vízén keresztül | E. se sisem-pramo Kařazoñt pakšanzo trokska jutamsto azon hét-fejű K. mezején átmenvén.*

*sedavin pačk lätsenden a deszkán keresztül löttem | ošin pačk a városon keresztül | ko molat pizem pačk hova mégy az esőben.*

*alašan kivalmo kortañ beszéltem (vele) a lóról | alütsen kivalma kerđan a te atyáért (atyádra való tekintetből) túróm | mon soñ martinza kortañ tostin torgovamat kivalma beszéltem vele az ottani kereskedésről | soñ kivalmanza sañ, eran tasa ő érte jöttem, élek itt | ulicät kivalmis jakañ az utcán végig jártam.*

*tü velet perf vešema soñ e falu körül kell őt keresni | ošt perf v. perfsa lamo veleda a város körül sok falu van | šobdavan perf laksi egész reggel fő már | šin perf tasa nurikšan egész nap itt lebzselek | šin perf sareñdi egész nap kőszál | očežin perf tosa erän egész húsvéton át ott éltem | talin perf nä pengetnä af satiht egész télre e tüzifa nem lesz elég | E. kiñ pert az egész úton.*

*arak lomañ malas állj oda az emberek mellé.*

*alüzen kätšü atyámnál | coran kätsta a fiútól | son sävs moñ kätsten elvette tőlem | E. pokš bratost kedse nagy testvérüknél.*

*läjt vakska jakamä a patak mentében jártunk | cercavt vakssa eräj a templom mellett lakik | mon kolaj karandazt vakssa aščikšnan mindig a szekér mellett maradok | käškavt vaksssta, vakss a zsák mellől, mellé | cercavt vaksssta miñ kudinken vakss kolaj ved a templomtól a mi házunkig mindenütt víz van | E. pando vakss egy hegy mellé.*

*ilü šires tuš más vidékre (másfelé) ment | E. Nil lemse lejeñ*

*cirese Nilus* nevű folyam mellett | *E. vana pačkodšt M. D. marto rivež pokš ved cires ime, M. D.* és a róka egy nagy vízhez érkeztek.

*aläzen päli atyámnál | tin pelint nálatok | pälve päldü éjszakeről | šin-valgoma päldü nyugatról | ošt päldü sas a város felől jött | ošt päli tuš elment a város felé | atat päli az öreg felé | šit peli šarftš a nap felé fordult | soň pälenzü hozzája | saratšt lomaň pälgä emberek szerte széledtek el (szétmentek más-más emberekhez).*

*E. bratost turtov testvérükhöz.*

*popin tesa eräj a papnál él (lakik) | soň tesenza ő nála | tona alüt testa saj attól az öregtől jön | bajart tes ilats az úrnál maradt | lomaň tes moľan emberhez (valakihez) megyek | soň tejesenza ő hozzá.*

*tä peilt marhta ezzel a késsel | alants marta sas eljött az ő atyjával | šabanü marta sas gyermekkel jött | pejedema marto kulšan meghalok a nevetéstől | kalin kundamants marto eräj halászatból (halfogással) él | togovamants marto kožakats kereskedés által meggazdagodott | moň kucuvizen marto jartsaj az én kanalammal eszik | moň martin fti én velem egyenlő | E. Purgine inazoro paz dumaš-arseš tejterenze marto P. úristen tanakodott leányával | E. kudatne marto a násznépekkel | E. vese martonzo mindnyájukkal | E. svatonzo maro nászurával | E. rivež Mazi Damaj maro a róka M. Damajjal.*

*coran vastisa fiú helyett | son es vastazanza moň kućumaň ő maga helyett (helyébe) engem küldött.*

*E. mešok sarazon tarkas egy zsák tyúk helyett.*

*jarmaknen äzems tovar makss pénz helyett árút adott.*

*tän valf kiğä maksizü ezt egy rübel helyett adta | E. i esenze i M. D. sodamonzo kise mind a maga, mind M. D. veje számára | E. kirdemanzo kise türelméért.*

*vorovamanksa (vorovamants-inksa) piksez lopásért (lopásáért) megverték őt | kalinksa tuš halért ment | inizinksa málnáért | inžit-inksa ramajnü a vendég számára vettem | alašanksa sas a lóért jött | son tän rućanksa maksizü ő ezt egy kendőért adta.*

*šiš tućü äškssa a nap felhő mögött van | arak moň äšksezen állj mögém | E. maksik tejteret M. Damajeň ekšes add leányodat M. Damajhoz | E. makssa ino, meri, istamo šupavoň ekšes oda-adom hát, úgymond, olyan gazdaghoz.*

*E. ved melga noldinze a vízen (v. szerint, után) eleresztette őket | E. varma melga a szél után.*

*Volgat tırvas a Volgához.*

*E. ne kostortne vids lotkaš azon farakásoknak átellenében megállott.*

*E. pakša jondo mező felől | E. karsigat menel jožov, pel udalov kešnit a héják az ég felé, a felhők mögé bújnak.*

E. *vejken pes egyig* (egynek végébe, egytől egyig).

*jakamants koräs sodavi* járása szerint ismerhető meg | *pilge-kinken koräs numaz* lábnyomunk után talált meg bennünket | *mon soñ vazents koräs sodajnä* megismertem őt sapkájáról | *ruzin goräs jakaj* orosz módra jár | E. *Mazi Damajeñ koräs mirde* M. Damaj-hoz hasonló férj.

*varsü latso ravža* oly fekete, mint egy varjú | *nal latsa liis nyilként* (nyíl módjára) repült | *son moñ alazen latsa tii* úgy tesz, mint az atyám (atyám módjára) | *son moñ kelsaman es corants latsa* ő engem szeret, mint a maga fiát | *moñ latson eëkä* oly vastag mint én; stb.

B) Ablativus-sal járó postpositiók. Pl.

*kidü šircsa eräj* az úttól félre lakik.

*oëi-žida ingelü* húsvét előtt | *šit volgimda ingelü tosa ulan* nap leszállta előtt ott leszek | *moñdeden ingelü saš, moñ samdin ingelü s.* előttem, jöttöm előtt jött el.

*oëida melä* húsvét után | *šado melä* az után | *samdin melä ašinä näj* eljöttöm óta nem láttam őt | *kolma kizida melä* három év mulva | E. *tejterenze öjamodo mejle* leánya megszerzése után | E. *kudov murdamodonzó mejle* hazatérte után | E. *tede mejle Paz Jovonü vijentize* ez után az Isten Jóbot meggyógyította | E. *te öideñt mejle e* nap után | E. *vese naroddoñt mejle* az egész nép után.

*stamada baška valf tii* a varráson kívül egy rúbelbe kerül | *šado baška* azon kívül | *šavomda para, fkevik ašemä näj* nemcsak hogy nem öltünk, hanem egyet sem láttunk; stb.

NB. Sok postpositió egyszersmind adverbium; azonkívül majdnem mind előfordul önállóan és személyragozva is; pl. *martink* magunkkal | *äzkä martot kelgin* nemrég szerettük egymást | *pälün* hozzám | *ančak vergätan langezenza, son javidi* csak neki húzalkodom, s ő megijed | *langizinja, E. langozonzo rája* | E. *langozonok ránk* | E. *rivež, langsom ila pejdt* róka, rajtam ne nevesz | E. *a pejdan langso* nem nevetek rajtad | *karšizist, E. karšozost* velük szembe | E. *kedstem, kedstet* tőlem, tőled | E. *mon P. inazoro pazon tejterenze ešezet öjasa* én P. úristen leányát megszerzem számodra; stb.

A finn postpositiók genitivus-sal és partitivus-sal járnak. L. Finn Ny. 108. l.

### III. Adverbiumok.

A) Névszótól származó adverbiumok (igehatározók).

19. §. Az adverbiumok szintén a helyviszonyi casusalakkal készülnek (L. Mord. Ny. 39. l.).

1. A helyre vonatkozók locativus, ablativus, lati-



vus, prolativus; inessivus, elativus, illativus ragokkal: pl. *kosa*, E. *koso* hol | *kosta*, E. *kosto* honnan | *koza*, E. *kos* hová || *kov*, *ko*, E. *kov*, *koj* hova | *kuva*, *kuvanä* merre, E. *kuva* hol || *kovilda*, *kolda*, E. *kovoldo* honnét. — NB. *ilada*, E. *lijado* máshonnan.

2. Az időre vonatkozók az említett helyviszonyi casusragokon kívül főleg az (elativussal alakilag egyező) inessivust mint temporalist használják föl: pl. *tä pinksta* ez időben | *tä pinks*, *tä pinkti* eddig || E. *te škane*, *te škasto* ez időben | E. *te škas* eddig.

3. A módhatározók képzésére rendes modalis-ragúl az elativus szolgál (v. ö. 10. §. c) alatt): pl. *cebärsta* jól, E. *parsto* jól. — De v. ö. még: *sä latsa*, E. *se latso* akképen | *lats* jól, *af-lats* nem jól | *ilaks*, E. *liaks* másképen; stb.

B) Igeszótól származó adverbiumok (gerundiumok).

20. §. Itt csak az -*m* (M. -*ma*, -*mä*, E. -*mo*, -*me*) képzős nomen actionistól a helyviszonyi casusok (lativus, translativus, ablativus, inessivus, elativus, illativus) segítségével származó, s főleg célhatározó (infinitivus) és időhatározó gerundiumokat tárgyaljuk. (L. Mord. Ny. 90. l.).

a) Lativus-gerundium mint cél-határozó az «indulást, haladást, nekimenést» jelentő igék mellett: pl. *tuš alašän vešendimä* elindult lovat keresni | *karmašt tumin kerimä* kezdtek tölgyfát vágni | *noldamak simemä* ereszs engem inni | *posablan kandima* segíték (neki) hordani | E. *matšt udomo* lefeküdtek alunni | E. *tuš kijava moleme* elindult az úton menni | E. *sovaž vanomo ožičatneš* bement megnézni a vendégeket | E. *karmašt kšnavdost jartsamo* elkezdtek borsójukat enni || *ušits kereminza* kezdte őt vágni | *jal-ganza tušt vešendiminza* társai elindultak őt keresni | E. *toit noruvit kundamot* téged igyekeznek megfogni | E. *konaš karmi vanomonzo es ojmenze* a ki kezdi megóvni a maga lelkét.

V. ö. finn illativus-gerundium (II. infinitivus): *mene noutamaan hevonen kotia* menj haza hozni a lovat | *rupeen lukemaan* elkezdek olvasni | *kehoita yštävääsi tulemaan tänne* késztesd barátodat, hogy ide jöjjön.

b) Translativus-gerundium — mint cél- és végh.; pl. *kandan ved štams* vizet hozok mosásra (mosni) | *ved uli, a simems*

*aš mezza víz van*, de inni nincs mivel | *pälkstímsta sokirhnä salindims* feleselés után a vakok (kezdenek) veszekedni | *moüdien teçi lama sokams* nekem ma sokat (kell) szántani | *uskoms usktä vinni* ugyan viszlek | *joraü valgims, a valgims aš kodanä* akartam leszállni, de leszállni nincs hogyan | *alazä teinza af jorasamaü maksims* atyám neki engem nem akar adni | *joraj simems* akar inni | *E. kučinke sluganzo tergems tergezetneü* küldte az ő szolgálait elhívni a hivatalosokat | *E. satotš numoloüt sevmeks* kijött, hogy a nyulat kell megenni | *E. arseme karmašt*: koda *erámks* kezdtek gondolkozni, hogyan élni | *E. olazo uli noldams pežetet* hatalma van megbocsátani a vétkeket | *E. ili učoms minenek ombocēü* vagy (kell-e) nekünk mást várni | *E. sonenze eravi moloms* neki kell menni | *E. kiü sede ikele sevmeks* kit kell legelőbb megenni || *kona teist maksifül siü vätnemsist* a mely nekik adva volt, hogy őket vezesse; stb. (l. Mord. Ny. 91. l.).

V. ö. finn translativus-gerundium (I. infinitívus): pl. *tuotänne kirja, muidenkin nähdä* hozd ide a könyvet, hogy mások is lássák | *ostivat leluja lasten leikkiä* vettek játékszereket, hogy a gyermekek játszzanak || *huomenna tahdon lähtēä kanssanne* holnap el akarok menni veletek | *linnut alkavat laulaa viserrellä* a madarak kezdenek énekelni, csicseregni | *käski miesten istua* er hiess die männer sitzen || *maaherran on valta eroittaa nimismies virasta* a kormányzónak hatalma van, a szolgabíróét hivatalától elmozdítani | *minun täytyy lähtēä pois* nekem el kell mennem | *minun tulee vielä lisätä* még hozzá kell adnom | *juomaveden pitää olla suolatointa* az ivóvíznek sótalannak kell lennie; stb. (l. Finn Ny. 125. lap).

Tekintet-határozó: pl. *tä kerža teenza maksims* ez kevés, hogy neki adjuk (um ihm zu geben) | *tä toždene lihtems* ez könnyű kivinni v. kihordani (könnyen kivihető). — V. ö. finn: *kivi on raskas kantaakseni* a kő nehéz hordanom | *mies on tietäüksenne rikas* az ember tudtunkra gazdag; stb.

NB. *tä cebär kalin kundams* ez jó halat fogni (halfogásra); de v. ö. *son loka kalin kundamati* ő ügyes (ОНЪ ЛОВОКЪ) a halfogásra. — Finn illativus-gerundium, mint «készült séget» kifejező névszói állítmányhoz tartozó cél- és véghatározó: *hevonen on hyvä juoksemaan* a ló jó futni (jó futásra, tüchtig) | *härkä on sovelias vetämään iso kuorma* az ökör alkalmas nagy terhet húzni; stb. (l. Finn Ny. 133. l.).

c) Ablativus-gerundium, — ablativ-féle határozót kívánó igék mellett; — az okot (a finnben gátló okot) tevő cselekvés kitételére; — az előző cselekvés kitételére: pl. *pelin maksimda šormattnen tet* feltem neked adni az írásaidat | *pilgenzen pelsi modarāmda, panarints pelsi rasajmda* fél hogy a lábai megsárosodnak, fél hogy az inge megnedvesedik | *mon märgan krandast uskemda* (v. *uskemdenza*) parancsolom, hogy vigyék a szeke-  
ret | *täni märgida teintt moramda most* parancsoljatok nektek muzsikálni (hogy én nektek muzsikáljak) *mon tonafnemda mezevik af šavan* én a tanításért mit sem kapok | *alašazen simdemda maksin kati-mez* azért hogy lovamat itatta, adtam neki valamit (lovamat itatásért) | *moramā tonafimda er maksisašk tonafnems raznaj küls* semhogy énekelni tanítsuk, (inkább) adjuk őt tanítani különféle nyelvre | *son lotkaš kalin kundamda* ő megszűnt halászni | *trupkaso targamati pejhnä lotkajht särädemda* a pipázástól a fogak megszűnnek fájni || *avardemada silmenza jakstert* sírástól a szemei vörösek | *son äšelemada säräksts* ő a fürdéstől megbetegedett || E. *samodo mejle malav jovtaž* miután közel jött, mondta (közeljövés után) | E. *lisež nejmede ikele soūze* kiment, mielőtt őt látta volna || *sindimdist melä kiziftit* miután megittatad, kérdezd őket | *tumdist melä tumiš veläs* miután ők elmentek (elmentük után), a tölgyfa ledőlt; stb.

V. ö. finn: *tuli viemästä hevosen laitumelle* jött attól el, hogy a lovat legelőre vitte | *että kansa tottuisi pois piispoja välttämättömänä pitämästä* hogy a nép attól elszoknék, hogy püspököket elkerülhetetlenül szükségeseeknek tartson | *ystäväni esti minua pulaan joutumasta* barátom megóvott, hogy bajba ne jussak | *kielsi häntä auttamasta minua* megtiltotta neki, hogy ne segítsen nekem | *herkesi (lakkasi) itkemästä* megszűnt sírni | *herkesin kalaa pyytämästä* megszűntem halászni || *lapsen itkemältä en voinut tulla* a miatt, hogy a gyermek sírt (a gyermek sírásától) nem jöhöttem || *väsyit kohta rupeemaltasi* elfáradtál mindjárt az után, hogy elkezdted; stb.

d) Inessivus-gerundium, — locativ-féle határozót kívánó igék mellett; — de főleg mint időhatározó: pl. E. *mujinze siñst udomsto aluva* (alvás közben) találta őket | E. *inälts tenze kortlemste* könyörgött neki mondván || *cerkavu molemsta šatnen ščasinä* templomba menetkor (mikor templomba megy) felölti

öket | *coras tuš i molemstinja näjus oc-azirin kud* a fiú elindult s a közben hogy ment, föltűnt egy királyi palota | *kosa udit torgovamstit* a hol aludtál, mikor kereskedtél | *samstin muinä jöttömben* (mikor jöttem) találtam | *E. ulmestenze kudoso* a közben hogy a házban volt (mikor a házban volt) | *E. karmamostonzo lozonomo vedize sonenze takodamoñ* mikor ő kezdett számot vetni, vezettek hozzá valakit; stb. (Mord. Ny. 92. l.).

V. ö. finn: *tyttö kohta kävi isältänsä lupaa kysymässä* a leány mindjárt ment az atyjától engedelmet kérni | *pitäisikö minun istua täällä häntä odottamassa* itt üljek-e őt várván || *talven tullessa läh-tevät muuttolinnut muille maille* mikor a tél jön, elmennek a költöző madarak más országokba | *isäni lauloi kirvesvartta vuolles-sansa* atyám dalolt fejszenyelet faragván (a közben hogy faragott) | *aika menee arvellessa* az idő múlik, míg az ember meggondolja magát | *kirkkoa rakennettaessa tapahtui suuri onnettomuus* mikor (az alatt hogy) a templomot építették, nagy szerencsétlenség történt; stb. (l. Finn Ny. 130. l.).

NB. *E. mujinze siñst udomsto* alvás közben (aluva) találta őket: finn *minä tapasin opettajan lukemasta* olvasás közben (a közben hogy olvasott) találtam a tanítót.

e) *Elativus-gerundium*, — mint időhatározó az előző cselekvés kitételére; pl. *pälkstimsta sokirhnä šalindims, a šalindimsta fkä fkän marhta turgatst* feleselés után (miután feleseltek) a vakok (elkezdnek) veszekedni, veszekedés után meg egymással összeverekedtek | *jot šit lšemesta* nap fölkelte óta. — V. ö. finn: *väsyit kohta rupeemaltasi* elfáradtál mindjárt az után, hogy belekezdte (alig hogy kezdte, már el is fáradtál); stb.

f) *Illativus-gerundium*, — időhatározó értékkel, főleg mint *terminativus*: pl. *fkä fkän kulims šavst* egymást halálíg (halálra, agyon) ütötték | *i tosa kulimizist eraš marsa s ott holtig-* lan (holtukig) együtt éltek | *ilatt moñ samozen* maradj, míg eljövök | *jartsamezink semben anoklazen* addig hogy ettünk, mindent elkészítettek | *ten tiems af noldan* míg ezt meg nem csinálja, nem eresztem őt | *E. samozonzo* míg eljön | *E. čavize soñze kulomozonzo* ütötték őt, míg meg nem halt (holtáig, halálára).

NB. *fkä fkän kulims šavst* és *kulimati* «bis zum sterben» Ahlq. = löivät toinen toisen kuolijaksi (l. Mord. Ny. 93. l.).

STEUER JÁNOS.

## Egy ó-török nyelvemlék.

Régóta foglalkoznak már a török nyelvekhez értő tudósok egy ó-török nyelvemlékkel, a Rebáb-náme-beli szeldsuki versekkel. A 'Rebáb-náme' tudvalevőleg Szultán Veledek, a misztikus Mevláná Dseláleddin fiának a műve, és e könyv egyik kézirati példányában, mely a bécsi udvari könyvtár tulajdona, benne van ez a 156 párversből álló török költemény, a legrégebbsnek ismert szeldsuki nyelvemlék.

Legelsőnek a bécsi 'Jahrbücher der Literatur' (1829 Anzeiger-Blatt) ismertette e kéziratot, melynek ósdi nyelvezete arról győztet meg a kiadót, hogy a török-szeldsuki nyelv legalább is kétszáz esztendővel előzte meg a csagatájt és hogy emennél jóval fejlettebb és kiműveltebb fokon áll. A legrégebbs csagatáj szövegek írója ugyanis Mir-áli-sir 1500-ban halt meg, és a szóban levő szeldsuki szövegek legalább is kétszáz évvel idősebbek. Mint figyelemreméltó sajátságát e verseknek, azt is felemlíti a bécsi tudós kiadó, hogy az arab elem aránylag csekély bennök és hogy a szeldsuki nyelvbe nem is férkőztek még be idegen elemek. E kissé nagyon is merész állítás ellen Wickerhauser kelt legott sikra. A 'Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft' 20-ik kötetében előveszi ugyanis a szeldsuki szöveget, és vagy hetven arab kifejezést mutat ki belőle, közöttük olyan arabos összetételeket, mint *žehd etmek* (igyekezni, törekedni), *fehml etmek* (megérteni), *kahr ejlemek* (sujtani, átkozni), *zehr ejlemek* (megmérgezni) stb. Együttal fonétikus, vagy jobban mondva grafikus átírásban is közli a szöveget, hozzácsatolván a lehetőleg hű fordítását is. Hogy ez a munkája csak részben sikerült, annak több rendbéli oka volt. Az eredeti szöveg arab alfabetjében annyi a hiba és következetlenség, egyazon szónak oly különféle a leírásai, és a már elavult grammatikai alakok használásából

annyiféle kiejtést lehet kikövetkeztetni, hogy az értelmezést lépten nyomon megzavarhatták. De meg homályban maradt előtte sok oly szólás és kifejezés, melyeket részben félre- és meg nem értés, részben pedig a hibás olvasás következtében is, rosszul és erőltetve értelmezett. E hiányok egy részét ugyancsak a *Zeitschrift*-nek 23-ik kötetében Behrnauer igyekezett kijavítani és noha olyan tudós segítette e munkájában mint a nagynevű Fleischer, a szeldsuki szöveget még se tudták kellően megvilágítani. Főleg aprólékos és a szöveget csak itt ott magyarázó megjegyzéseik inkább az arab alfabetre vonatkoznak és első sorban a helyesírást igyekeznek megállapítani. A voltaképpi lényegest mellőzik.

Ilyen előzmények után éppen nem mondhatók feleslegesnek azok a legújabb nyomozások, melyekkel az orosz Radloff és utána Salemann próbálkozott meg. Radloff értekezése \*) az egész anyagot felöleli és mindenekelőtt Wickerhauser amaz eljárását itéli el, hogy grafikus átírásban közölte a szeldsuki szöveget. Szerinte az ilyen eljárásnak csak akkor van némi tudományos jogosultsága, ha vele nyelvi sajátságokat akarunk feltüntetni és mindenféle átírás csak akkor okadatolt, ha képletileg rekonstruáljuk a nyelvet. Ezúttal nyilván olyan nyelvi sajátságok feltüntetésére gondol, melyek a török-szeldsuki dialektust tükröznék vissza. Hogy mind e hiányokat pótolja, újból lemásolta a bécsi kéziratot és hibástul mindenestül kiadta. Ezenkívül még nyelvészi vizsgálat alá is veszi, összeállítja belőle a grammatikai eltéréseket és miután a szójegyzéket is megcsinálja, ő is megpróbálkozik egy átírással. Olyannal, mely a XIV. századbéli szeldsuki dialektusnak volna hivatva a képét visszatükrözni. Védi e versek tiszta törököségét és Wickerhausernek azt az állítását, hogy e szeldsuki versekben már érvényesült volna az arab nyelv befolyása, erősen tagadja. Ez idegen elemek, szerinte csak az író saját kifejezései, melyek a nép nyelvében teljesen hiányzanak és a melyek az ötszáz évvel ezelőtti népnyelvben még ritkábban kellett hogy előforduljanak. Ez állítására csak azt jegyezhetjük meg, hogy a népnyelvben igen is hiányzottak, de nem az irodalmiban, mely a mi szövegünknek is a nyelve. Elannyira, hogy fordítás útján készült.

\*) Über Alttürkische Dialekte. I. Die seldschukischen Verse in Rebab-nameh von W. Radloff. St. Pétersbourg, 1890.

Érdekesebb azonban Radloff átírási kísérlete, melyben a szeldsuki kiejtést akarja rekonstruálni. Hogy az efféle próbálkozás ezúttal nem sikerülhetett, azt úgy a szöveg csekély és népietlen volta, mint az arab írás tökéletlensége nyilvánvalóvá teszi. Érezte ezt Radloff maga is, s a hol csak lehetett, mint például az arab szóknál, a mai török kiejtéshez tért. Egyébüttl pedig az alfabethez ragaszkodott és így az ő átírása is részben grafikus, részben pedig az eredeti szöveg alapján rekonstruált fonetikus kiadás. A szeldsuki nyelvet ép úgy nem fedezte fel belőle mint Wickerhauser, noha a szöveget kísérő nyelvi megjegyzései, főleg pedig rekonstruált kis grammatikai rajza, becses adalékot nyujtanak a régi török nyelvnek és nyelvjárások ismeretéhez. Igaz, hogy e fejtegetéseiben sok a felesleges és lényegtelen, és hogy sok oly alakot nem fejtett meg, melyeket csak a szöveg írásbeli fogyatékosága tett ismeretlenné.

A másik nyomozó Salemann, a kit ép Radloff értekezése birt rá, hogy újból elővegye a szeldsuki szövegeket. Dolgozata, melyet ugyancsak a pétervári akadémia adott ki,\*) az orosz főváros ázsiai muzeuma egy kézírati példányára támaszkodik. Az ázsiai muzeumban ugyanis szintén van egy *Rebáb-náme*, melyben e szeldsuki versek is benne vannak. Minthogy a muzeumbeli kézirat jóval későbbi keletű mint a bécsi, és mivel pontosabb és modernebb leírását nem egy homályosabb helyét fejt meg a régibb codexnek, Salemann kiadta ezt a variációt is közölvén a szöveget és mellékelvén hozzá a fordítást is. Füzetében nemcsak a szeldsuki verset közli, hanem a versekhez fűződő perzsa textust is, nem különben azokat a görög verseket, melyeket a *Rebáb-náme* budapesti példányában talált és a melyekről Vámbéry is megemlékezett az angol *Athenæum* 1888-ik évfolyamában. A muzeumbeli szöveg apróbb eltéréseken kívül teljesen megegyez a jóval régibb bécsi szöveggel és kiadása főleg azért jogosult, hogy a régibb kiejtés inkább megállapítható belőle. Mindössze is hat párverssel [foglal magában többet a muzeumi kézirat, és egy néhány váriánssal, melyek azonban a szókinszre kevésbbé tanulságosak. Így a fordítása is tisztább és áttekinthetőbb és irodalmi értéke is feltetszőbb. A bennünket

---

\*) Noch einmal die Seldschukischen Verse. Von C. Salemann. St. Pétersbourg, 1891.

érdeklő czélt, vagyis a szeldsuki dialektus visszatükrözését, ő sem érte el.

Mind ez okok arra birtak rá engem, hogy újból elővegyem a szöveget és a homályosabb helyek felderítésével én is hozzájáruljak e fontos nyelvemlék tisztázásához. Sőt még egy újabb átírástól sem rettentem vissza. És e feladatomat az a körülmény is megkönnyítette, hogy hosszabb ideig foglalkozván a kisázsiai nyelvjárásokkal, nem is volt oly nehéz ez anatóliaias szöveg megértése. Hisz lényegesebb eltérést alig is mutat fel a mai nyelvjárásoktól. Egyes, ma már jobbára elavult kifejezések és a név- s igeragozásnak azerbajdsánias eltérései azok, melyek e textus nyelvét leginkább jellemzik. Tanulságos azonban ez az ó-török emlék főleg nyelvtörténeti szempontból. A legrégebbi fokán mutatja be nekünk az oszmánlivá fejlődött török nyelvet és kijelöli egyúttal azt a helyet, melyet a csagatáj és azerbajdsán nyelvek mellett elfoglal. A szeldsuki, mely nem is válhatott irodalmi nyelvvé, és a csagatáj, mely mint ilyen már meg is szűnt, a kisázsiai tájszólásokba olvadtak és azokba olvadt az azerbajdsáni is, az úgynevezett iráni török nyelv. Nem is egyebek hát a mai török nyelvjárások, mint e régebbi török nyelvek maradványai, a minthogy a szeldsuki szöveg java szókincse még mai nap is meg van az ájdinvidéki dialektusban.

A szöveg versformájáról még csak azt jegyzem meg, hogy ugyanazzal a népies versalakkal van benne dolgunk, mely a mai kisázsiai népdaloknak és a desztánoknak is a kedvelt formája. Tizenegy szótagot számít egy-egy soruk, mely három ritmikus egészre oszolván, négy + négy + három szótagossort ad. Nem ismeretlen forma a magyar népköltészetben sem. P. a 3-ik sor: *kankî kîşî | kim bu sôzden | jol vara*; 35-ik sor: *Salih iëün | togdî tajdan | bir deve*; 105-ik sor: *kim ki biri | iki görür | şaşı dîr* stb. Ez utóbbinak magyar fordítása: a ki egyet | kettőnek lát | kancsal az.

Ezzel eljutottunk az átíráshoz. Mellőzvéen úgy a grafikus, mint a fonétikus módszert, a kisázsiai tájszólást vettem alapnak, mely e szöveg megállapításánál a legbiztosabb kisegítőnek bizonyult. Az arab ábécze következetlenségeit helyreigazítva, az ingadozó vocalisatiót egyöntetűvé téve, azt hiszem, hogy még legjobban közelítettem meg a valót, a régi szeldsuki dialektus rekonstruálását. Nem tettem különbséget a kétféle *t* (*ta* és *te*), *z* (*zal* és *ze*), és *h* (*ha* és *he*) közt, melyek csak az arab írást jellemzik, és a he-



lyett, hogy a *kaf* (mély hangú) és *kef* (magas hangú) hangokat megkülönböztetném egymástól, a mint Radloff teszi, elégnek tartom annak a megemlítését, hogy a mély hangú szóban *kaf*, a magas hangúban meg *kef* értendő vagy olvasandó. Az *ng* hangot, melyet Wickerhauser hol *ng* hol *nk*-nak ír, *n̄*-nel jelöltem; azt a *g*-t pedig, mely a sztambuli dialektusban *j*-vé, a kisázsiaiakban meg *γ*-vá gyengült, *g*-val jelöltem. A nyelvi megjegyzéseket függelékek szánván, nem különben Salemann nyelvi magyarázatainak bírálását, ime az átírás és a fordítás.

## I.

- 1 *Mevlana dir evlija kutbi biliñ*  
*ne kim ol bujurdı-se anı kiliñ*  
*tañridan rahmet dir anıñ sözleri*  
*körler okur-sa acıla gözleri*  
*kanki kişi kim bu sözden jol vara*  
*tañrı anıñ müzdini baña vire*  
*jok idi malim tavarım kim virem*  
*dostlığın mal ile bellü gösterem*  
 5 *malı kim tañrı baña virdi bu-dur*  
*kim bu malı isteje ol uslu-dur*  
*uslu kişiniñ malı sözler olur*  
*malını virir bu sözleri alır*  
*malı tobrak dir bu sözler žan durur*

Tudjátok meg, hogy Mevláná a szentek pólusa,  
 azt tegyétek a mit ő parancsolt.

Istentől való irgalom az ő szavai,

ha vakok elmondják, megnyilnak a szemei.

A mely ember e szavak útját követi,

bár nekem adná Isten annak a jutalmát.

Nem volt vagyonom marhám, hogy oda adhatnám,  
 hogy a barátságot pénzzel is nyilváníthatnám.

- 5 A vagyon, melyet Isten adott nekem, ime ez,  
 okos az, a ki ilyen vagyont kíván.

Az okos ember vagyona szavakból áll,

pénzét odaadja, szókat vesz érte.

A vagyon por, de a szavakban lélek van,

- uslular andan kaçar bunda durur*  
*söz kalir baki, tavar fani olur*  
*diriji dut kogil ani kim ölü*  
*tañriji dut kim kalasın sen ebed*  
*gün-ü-giçe tañridan iste meded*  
 10 *jalvarib zari kilib digil aña*  
*rahmet itgil kendü lutfinden baña*  
*gözümü aç kim seni bellü görem*  
*tamla gibi deñize girem duram*  
*nite kim tamla deñize karilir*  
*iki kalmaz tamla deñiz bir olur*  
*ben daki tamla beñi deñiz olam*  
*ölmejem deñiz gibi diri kalam*  
*uslular hajran kalir bu sözlere*  
*kim xalajik xaliki nite göre*  
 15 *ben bulara ejdürem kim ol jüzi*  
*kimse görmez girü görür kendözi*  
*tañri kendü nurini aña virir*

az okosok amattól futnak, emitt megállanak.

A szó öröknek marad, a jószág mulandó,  
 az elevent tartsd meg és hagyd a mi meghal.  
 Istenhez ragaszkodj hogy örökké maradj,  
 éjjel-nappal Istentől kérj engedelmet.

- 10 Könyörögvén rimánkodván mondd neki:  
 irgalmaz a magad kegyességével.  
 Nyisd meg szemeim hogy tisztán lássalak,  
 hogy mint a csepp, úgy jussak a tengerbe.  
 A hogyan vegyül a vízcsepp a tengerbe,  
 s nem marad kettőnek, csepp és tenger eggyé lesz;  
 én is vízcseppként úgy váljak tengerré,  
 meg ne haljak, de mint a tenger élőnek maradjak.  
 Az eszesek csodálkoznak e szokon:  
 a teremtett hogy lássa a teremtőt?  
 15 Én azt mondom ezeknek hogy amaz arcot  
 nem látja senki, de önön magát látja.  
 A maga fényét adja oda Isten,

ol nur ile tañriji bilü görür  
 harf içinde bu kadar ma'na sıgar  
 bu sözile uslu jokarı ađar  
 fehm ider kim tañri görđi tañriji  
 tañri nuri dir ki sordı tañriji  
 mevlana-gibi žihanda olmadı  
 anžilejin kimse hakdan tolmadı  
 20 ol güneş dir evlijalar jıldüzi  
 dükeline ol degirir o ruzi  
 tañridan her bir kişi bađışış bulur  
 ıaslarin bađışışı ajriksi olur  
 bađışışı kim virđi hak mevlanaja  
 ani ne joksula virđi ne baja  
 siz ani benim gözümler görüñüz  
 aniñ esrarini benden soruñuz  
 ben dijem sözler ki kimse dimedi  
 ben virem ni'met ki kimse jimedi  
 25 ben virem ııl'at ki kişi gjimedi

s ama fénnnyel látja meg az Istent.  
 A szóba pusztán ennyi értelem fér,  
 és felhatol e szóval az eszes.  
 Megérti, hogy csak Isten látja Istent,  
 és Isten fénye az, a mely Istent kívánta.  
 Nem volt olyan mint Mevlána a világon,  
 az igazságtól senki úgy mint ő megtelve.  
 20 A szenteknek csillagja a nap ő,  
 mindnyájának csak ő juttat nappalt.  
 Istentől minden ember kapja ajándékát,  
 A kiválók ajándéka külön van.  
 Az adomány, melyet Mevlánának adott,  
 nem adta se szegénynek se gazdagnak.  
 Az én szemeimmel nézzétek őt,  
 az ő titokzatosságát tőlem kérdezzétek.  
 Mondok szokat, minőket senki se mondott,  
 adok jólétet, minőben senki se részesült.  
 25 Adok díszruhát, minőt senki se hordott,

kimse benim bayşisimi sajmadi  
 sordilar benden çalajik bu siri  
 ölüji Isa nite kildi diri  
 Mustafa kökle nite jardi aji  
 niže ajirdi javuzlardan geji  
 Musa ilinden nite oldi asa  
 düşmeniniñ körliğine eždeha  
 nite oldi gark Firavun-i la'in  
 ejle kim isittiñ ol itüñ çavın  
 80 han olurdi ari su kjaşirlere  
 žanlari olur idi andan kara  
 tañridan her gün bunuñ gibi bela  
 dürlü dürlü gelür idi anlara  
 od çalil için nite oldi kelef  
 oda düşişek odi buldi gülef  
 bir ujuza Nemrudi kahr ejledi  
 aña dünja ni'metin zehr ejledi  
 kajir un olur idi Ibrahim

az én adományomat senki sem számlálta meg.

Az emberek a titkot kérdék tólem,

a halottat hogyan támasztá fel Jézus?

Hogyan hasitá Musztafa az égi holdat ketté,

A jót a rosztól hogyan választotta el.

Mózes kezéből hogyan lett a bot

az ellenség előtt kigyóvá.

Hogyan sülyedt el az átkozott Faraó?

Hisz hallottad ama kutya esetét.

80 A hitetleneknek vérré vált a tiszta víz,

feketévé lett a lelkök tőle.

Istentől minden nap ilyes csapás,

többfele képpen eljutott reájok.

Hogyan lett Halilnak a tűz csapássá

s a mint beléesett, lett belőle rózsa.

Betegséggel sujtotta ő Nimródot,

s megmérgezé világa gyönyörét.

Ibráhim számára liszté lón a por,

- mu'žize bunuñ gibi bin dajime*
- 35 *Salih icün tođđi tađdan bir deve  
ümmeti iltirdi Sudandan eve  
Hud icün jil kirdi ol münkirleri  
tađa tađa urđi ol kjařirleri  
anlari kim Hud dilerdi kirmadi  
anlariñ arasına jil ğirmedi  
Nuh icün tufan kamu kjařirleri  
bođđi sudan komadi kimse diri  
kajnadı sular žihan oldı deñiz  
ne ata kodı su ne ođul ne kız*
- 40 *su tenürden kajnadı biñar beñi  
bujruđın duttı Nuhıñ kullar beñi  
kendözićün bir gemi Nuh ejledi  
ümmetini sudan anda bekleđi  
Nuh adam gibi ikinži atamız  
adam anı bilürüz biz kamumuz  
bu ođüt dir hak řasine siđiniñ*

s hány ezerszer lön ilyen csoda.

- 35 A hegy szülte Szálihnak a tevét  
s honába vitte Szudánból faját.  
A rosszakat Hudért megsemmisíté,  
s hegyen köven hitelent szétveré.  
Nem bántá a kikért Hud könyörgött,  
s ezek közé vihar nem juthatott.  
Nuh kedvéért az áradat fulasztá  
összes pogányokat, a vízből egy se szabadult.  
Vizek forrongtak, víz lett a világ,  
apát nem kimélt, se fiut se lányt.
- 40 Mint a tűzből forrt a víz, akár a forrás,  
Nuh parancsát szolgamód követte.  
Önmagának Nuh egy hajót készíte,  
s a vízből őrizé a népét.  
Ádám módjára második apánk Nuh,  
megannyian ismerjük annak őt.  
Im a tanács: Isten emberében bizzatok

*gemi dir anîñ ögüti tez biniñ  
 biñ bunuñ gibi keramet çaslara  
 virdi tañri girü itti ol bela  
 45 tañri itti ne kim anlar ittiler  
 tañri hazir dir gör anlar gittiler  
 tañridan gör ne kim anlardan gelir  
 tañridan bil ne kim anlardan kalir  
 sen veliden ajri görme tañriji  
 andan iste çalka sorma tañriji  
 benden işit tañri hazir iste bul  
 anî dut çandan olgil aña kul  
 tañri çasi hak siri dir dünjada  
 sir dilersin anî dutgil ej dada  
 50 ben nite ejdem eren sirin size  
 ol kulak kanî ki bu sirler siğa  
 sir dile siğmaz kulaklar ne alir  
 bu ekiden kim çikarsa o bulur  
 ol neseji kim kimesne bulmadi*

tanácsa egy hajó, legott rászálljatok.

A kiválóknak ezer ily csodát  
adott Isten, s megszüntete csapást.

- 45 Isten tevé mit azok tevének,  
 Isten jelen, lásd azok elmenének,  
 Istentől lásd, a mi tőlök származik,  
 Istentől tudd, a mi tőlök megmarad.  
 Istentől te ne tudd külön a szentet,  
 ne a néptől, tőle kérd az Istened.  
 Tőlem halljad: Isten itt van, kérd, kutasd,  
 benne bizzál, szívvel légy a szolgálja.  
 a világon Isten titka a kegyelt,  
 titkot akarsz? benne bizzál óh apó.  
 50 Hogyan fejtsem meg én a titkot nektek,  
 hol ez a fül hová a titkok járnak?  
 Titok nyelvbe se fér, mit vehetnek fülek,  
 e kettőből a mit kivesznek, azt találják.  
 Azt a mit még senki sem talált meg,

*ol kim anı buldı žani olmadı  
 usunı kogil delü ol bu jola  
 bu jola bir žan viren jüz žan ala  
 tañridan dir žan girü vergil aña  
 kim evaz vere ögüş žanlar saña  
 55 ol jere ek žani kim bir jüz ola  
 ekmejen anda halı javuz ola  
 ujkuda gör žaniñi kanda gider  
 sensiz anda žan neže işler ider  
 sen jatižak gevdeden žaniñ uçar  
 kuş beñi kanda olursa jir içer  
 kendözinden jüz suret bir žan alır  
 šehr alır bazar alır dükan alır  
 kendüden hem jer olur hem gök olur  
 žan ujanik dir eger gevde jatiř  
 60 böjle bilgil sen öližek žaniñi  
 žan varırken gej sakın imaniñi  
 kim bile ilte anı žan tañrija*

csak az találta, kinek lelke nem volt.  
 Hagyd eszed, bolond légy e miatt,  
 száz lelket kap, ki egyet ad ezért.  
 Istentől van a lélek, add vissza azt neki,  
 hogy jutalmat adjon lelkeket neked.  
 55 Vesd a lelket olyan helyre, hogy százszá legyen,  
 ha el nem veted, rossz legyen sora.  
 Lásd álmodban, hogy lelked merre megy,  
 hogy nélküled miket művel a lélek.  
 Mig aluszol, repül a lelked testből,  
 mint a madár eszik iszik akárhol.  
 Önmagából egy lélek száz formát vált,  
 város vásárt boltot vált.  
 Önmagából hol földdé lesz, hol éggé,  
 lelked éber hogyha a test aluszik.  
 60 Úgy tudd hogy ha meghalsz,  
 lelked adván őrizd meg a hited és lelked.  
 Hogy magával elvigye az Istenhez,

- uçmak ičreje hurlarla jürüje  
 baytli ol žan ki žani aşki dir  
 kulaki bu jolda safi sidik dir  
 aşksiz žani ölü bilmek gerek  
 ol ki aşik dir ani bulmak gerek  
 kim žanini aşk ile diri ide  
 hem nurinden bu karañilik gide  
 65 kendözi beñi seni ças ejeje  
 raymetinden jazikiñ bağıslaja  
 bu žihanda ol eri gej istegil  
 ani dutgil ajrikin elden kogil  
 ani dutanlar žihan esi olur  
 belki anlardan žihan diri kalir  
 bu žihan gevde beñi bunlar žani  
 gevdeje bakma içi gör žan kani  
 gevde görünür žani göz görmedi  
 žan niteliğini uslu sormadi  
 70 žan görünmez kim jüzün gözler göre

- elrepülve hürük közé elvigye.  
 Boldog az a lélek, a ki még szeret,  
 a ki hallgat még a tiszta hűségre.  
 Holtnak tudd a lelket ha nincs szerelme,  
 s meg kell találni azt, a melyik még szeret,  
 hogy lelkedet szerelem által felélessze,  
 s fénye által menjen el a sötétség.  
 65 Mint önmagát kiválóvá tegyen téged,  
 irgalomból hibádat elengedje.  
 E világon azt a férfit óhajtozd,  
 ahhoz húzódj, a többijével ne törődj.  
 Világ ura lesz ki őket akarja,  
 ő miattok marad tán meg a világ.  
 E világ a test, a lelkei meg ők,  
 ne testet nézz, hanem belsőt, a lelket.  
 Látszik a test, lelket még szem nem látott,  
 lélek minőségét okos nem kérdi.  
 70 Nem látható a lélek, szem hogy látná hát arczát,



gevde degil kim gele karsı dura  
 ilm ile gör zan jüzün ko bu gözi  
 ejle kim usuñ görür her bir sözi  
 her neseniñ gözleri ajriksi dir  
 sende jüz göz var dükelini görür  
 sözleriñ gözi bajık kulak olur  
 gej sözi javuz sözi kulak bilir  
 tadmağın gözi ağır dir gevdede  
 tatlıjı ağıdan ol gej fark ide  
 75 her nesneje aniñ gözi ile bak  
 kim göresin düşmejesin sen irak  
 zan jüzine zanla bakmak gerek  
 zan dilersin gevdeden çıkmak gerek  
 nur dilersin var nur algıl nurižin  
 hur dilersin var hur algıl hurižin  
 atile bilgin deve žüft olmadı  
 ejle kim javuz eden gej bulmadı  
 her ki ister tañriji ol uslu dir

nem test ő hogy jövén előttd megálljon.  
 Judással nézd lélek arczát, szemed hagyd,  
 a hogy az eszed csak meglát minden szót.  
 Minden dolognak mások a szemei,  
 száz szemed van, velük mindent meglátsz.  
 A szavaknak szeme a fül bizonyjal,  
 jó rosz szót a fül tud meg.  
 Torok szeme mélyen benn van a törzsben,  
 édeset a keserütől jól megkülönböztet.  
 75 Minden dologot nézz meg saját szemével,  
 hogy meglássad s el ne kerülj messzire.  
 Lélek arczára lélekkel kell nézni,  
 lelket kívánsz, úgy a testből menned kell.  
 Fényt ha kívánsz, menj és hozz fényt fényedhez,  
 hurit kívánsz, menj huriért hurikhoz.  
 Lóval tudod a teve nem párosul,  
 mint a rosszat tevő hogy jót nem talált.  
 Eszes az, a ki Isten után vágyik,

*çalk arasında güneşden bellü dir*  
 80 *gürklü jüzi kimseje hiç beñzemez*  
*tañrı katında beñi bire simez*  
*tañrıji gören kişi gözler açar*  
*karañı çanlar üzere ne nur saçar*  
*aj beñi alemde ajdânlık verir*  
*jüzi nurinden karañılık varır*  
*diri ejler ölüji İsa beñi*  
*jol açar deñizde ol Musa beñi*  
*biñ bununñ gibi ider bir demde ol*  
*degme bir joksula virir mal bol*  
 85 *ne ki bajgamberleriñ var ol bilir*  
*kim anı duttı kamusini bulur*  
*nuri bir dir mumlariñ gör jüz-se*  
*iki göre her kim ol ussuz-se*  
*susadiñ-sa bardaka bakma su iç*  
*surete nefsiñ bakar başiñi biç*  
*gevdeden geç katı dut bunda çanı*

nap módjára kiviláglik a népből.  
 80 Fénylő arcza senkihez nem hasonlít,  
 s mint az Isten senkivel sem egyenlő.  
 Istent látó ember szemét kinyitja,  
 a sötét lelkekre fényt szór.  
 Mint a hold úgy fényesíti a világot,  
 s arcza fényétől eltün a sötétség.  
 Feléleszti ő a holtat mint Jézus,  
 utat nyit a tengerben ő mint Mózes.  
 Ezer ilyet cselekszik egy perczen ő,  
 bárki szegénynek vagy onból bőven ad.  
 85 Tudja ő, a mennyi prófétád csak van,  
 és a kik követik, mindet ismeri.  
 Egy a fény, hogy ha gyertyád száz is van,  
 és kettőnek ha ki látja esztelen.  
 Ha szomjazol, ne nézz edényt, de igyál,  
 ha képre néz a szenvedélyed, fejezd le.  
 Hagyd a testet, tartsd erősen a lelket,

kim bulasıñ žaniñ içinde ani  
 žaniñ içinde dur ol geñ istegil  
 ani dutgil berk ajrıñin kogil  
 90 kim göresin žaniñ içre tañriji  
 gösteresin kamusına tañriji  
 türkée bilsejdim ben ejdejdım size  
 sırleri kim tañrıdan deđdi bize  
 bildirejdim söz ile bildüğimi  
 buldurajdım ben size bulduğımı  
 dilerim kim göreler kamu ani  
 žümle joksullar ola benden gani  
 bildirem dükeline bildüğimi  
 bulalar uli giži bulduğımı  
 95 jalvarım tañrija ben dün-ü gün  
 kim dükelin jarlığa benimiçün  
 ata gibi dükelini severim  
 kamuja tañrıdan ejlik dilerim  
 siz daki beni seviñ ejle ki ben

hogy megtalálhasd őt a te lelkedben.  
 Ott van ő a lelkedben, csak jól kívánd,  
 őt tartsd meg csak, a többijét hagyd oda;  
 90 hogy megláthasd Istent ennen lelkedben,  
 Hogy az Istent mindenkinek mutathasd.  
 Ha törökül tudnék, nektek elmondanám  
 a titkokat, a mik Istentől valók;  
 tudtokra adnám, a mit megtudtam,  
 mással találatnám meg, a mit én találtam.  
 Kivánom, hogy mindnyájan meglássák őt,  
 hogy a sok szegény gazdagabb legyen mint én.  
 Mindnyájukkal tudatnám, a mit tudok,  
 hogy megtalálná nagy és kicsiny a mit én.  
 95 Fohászokodom éjjel nappal Istenhez,  
 hogy mindnyáján miattam irgalmazzon.  
 Mindnyáját úgy mint egy apa szeretem,  
 mindnyájának Istentől jót kívánok.  
 Ti is úgy szeressetek a mint hogy én,

*sizi severim nite kim žani ten  
 ben siziñcün geĵ dilerüm siz baña  
 geĵ dilemezsiz kačarsiz dört jaña  
 gözüñüzi tañri ačarsa bunı  
 göresiz ejle ki görürsiz güni  
 100 beni kañi dutasiz bu dünjada  
 ol ki benden ajrıla kanda gide  
 jol bu-dur ol žan ki bu joldan čika  
 deĵmeje gjavur gibi ol žan haka  
 tañriji beĵgamberiñden istegil  
 zinhar ani hakdan ajri sanmagil  
 ol ki buldi tañriji geĵ dut ani  
 ani buližak deme tañri kani  
 tañri andan ajri degil ač gözüñ  
 ol verir saña hemiše uruzēñ  
 105 kim ki biri iki görür šaši dir  
 sözüni išitmegil kilmaši dir  
 ej karındaš bu sözi ejle ki var*

lelket a test úgy szeretlek titeket.  
 Ti nektek csak jót kívánok, ti nekem  
 jót nem kívántok, szerte széjjel szaladtok.  
 Ha kinyitná Isten a ti szemetek,  
 látnátok ti úgy a hogy napot láttok.  
 100 Higyjetek erősen bennem a földön,  
 a ki én tőlem elválík hová megy!  
 Az út a lélek, s a ki letér az útról  
 ne érje lelke Istent mint a pogány.  
 A prófétádtól kérjed az Istent,  
 vigyázz hogy attól őt külön ne véld.  
 Ahhoz húzódj, ki Istent megtalálta,  
 s őt megtalálva ne mondd hogy hol az Isten.  
 Nincs Isten tőle ám külön, nyisd fel szemed,  
 ő adja neked mindig csillagod.  
 105 Kancsal a ki egyet kettőnek lát,  
 szavát ne halljad mert csinált dolog;  
 e szómat testvér úgy a hogy vagyon,

*ol bile kim tañriji žandan sever*  
*gök-ü jer aniñ katında bir ola*  
*tañrıdan içi taşı bir sir ola*  
*jüz olursa harflar bir söz olur*  
*sözler ile akıbet bir göz olur*  
*ne ki varsa ölür ol bir žan kalır*  
 110 *kul-u sultan bir durur iki degil*  
*ol sıra iäre bir olur bek-u kul*  
*tañrı nurından dolu dir žanları*  
*iki görme gözlü isen anları*  
*suret iäre anlar iki görünür*  
*ma'naje bak kim göresin bir durur*  
*evlere bakan nuri iki görür*  
*eve bakma nura bak kim bir durur*  
*uslu evler iäre nuri bir bile*  
*kanda kim göre çoki anda kila*  
 115 *dönmedi söz ile kim girü kaja*

megérta a ki Istent szivéböl szereti.  
 Elötte ég és föld csak egy,  
 Istennek titka belső s külseje.  
 Száz betű ha van egy szóvá lesz,  
 és a sok szó végül szem elé kerül.  
 Elmulik minden csak a lélek nem,  
 megmarad mint szolgával a szultán.  
 110 Szultán és szolga egyek ök, nem kettő,  
 egyé válik e sorban bég és rab.  
 Isten fényével lelkök telve van,  
 s öket ne nézd, ha szemed van, kettőnek.  
 Kettőt mutatnak ugyan ök a képen,  
 de értelmére nézz, hogy egy.  
 A házakat ki nézi kettős világot lát,  
 a házra ne, a fényre nézz hogy egy.  
 Az eszes is a házakban egy fényt lát,  
 s ott marad meg a hol sokat megpillant.  
 115 Szavát nem szegte meg hogy visszatérjen

*bergişüb dir ejle kim tağda kaja*  
*çalık añıa dırlerse bu jol hak degil*  
*bu jolı ko hak jolın geı iste bul*  
*kulakına kojmaıa ol sözleri*  
*hak nurıncün bellü gördü gözleri*  
*sözlerin gör sözlerin sor satmagıl*  
*dükeli jañlış durur inatmagıl*  
*söz anın dir kim acık dir gözleri*  
*ol ne derse tañrıdan dir sözleri*  
 120 *ol kişi kim ejle oldı az dir*  
*ne kim ol ejde kamusi raz dir*  
*tañrı razın andan iste ej iži*  
*geı ulu dir görmegil anı giži*  
*tañrı didi saıre oldım Musaja*  
*kendü dostın kişi böyle isteıe*  
*ulu giži geldi beni görmeıe*  
*nite dir kim gelmediñ sen sormaıa*  
*Musa didi haşa senden saırilik*

mint a szikla oda tapadt a hegyen.  
 És ha mondaná a nép: nem ez az igaz út,  
 hagyd azt az utat és igaz utat keress;  
 nem engedı füléhez eme szókat,  
 mert Isten fényétől tisztán lát a szeme.  
 Szavait nézd, csak szavait kérdezzed,  
 ne hidd neki, a többi mind hamis.  
 Azé a szó kinek nyilt a szeme,  
 a mit az mond Istentől a mondása.

120 Kevés az az ember a ki ilyen lett,  
 s mint titok az a mit eddig műveltek.  
 Isten titkát ő tőlük kérd óh ember,  
 jó nagy ő és ne nézzed őt kicsinynek.  
 Isten mondá: Musa betegje lettem,  
 a barátját így óhajtja az ember.  
 Kicsiny és nagy jöttek engem megnézni,  
 hogy van az, hogy tudakolni se jöttél.  
 Musa mondá: távol tőled betegség,

*sen çalik sin saña kandan sajrîlik*  
 125 *jine didi sajrî oldim gelmediñ*  
*didigim sözi hisaba almadiñ*  
*Musa didi bu siri anlamazim*  
*maksudiñ ne dir bu sirden bilmezim*  
*tañri didi sajrî oldi bir velim*  
*dünja içre sajrîlik darttı delim*  
*bir gün anı nite varib görmediñ*  
*nite sin dejib halinden sormadiñ*  
*ben anıñ sajrîliğından sajrî-im*  
*sanma kim ben ol veliden ajri-im*  
 130 *kim anı göre beni görmüş dir ol*  
*kim anı sora beni sormış dir ol*  
*beni anda anı bende görüñüz*  
*beni andan anı benden soruñuz*  
*gevde dir ol ben çanı biliñ buni*  
*gül beñi dir köksi anıñ ben günü*  
*ikimiz bir-üz iki görmeñ bizi*

teremtő vagy, hogy érhetne betegség.

125 Ismét mondá: beteg lettem nem jöttél,  
 a mondottam szókat számba se vetted.  
 Musa így szólt: nem értem én a titkot,  
 a titokból szándékomat nem értem.  
 Isten így szólt: beteg lett egy prófétám,  
 e világon a betegség húzott meg (?).  
 Hogy van az, hogy meg nem nézted egyszer őt,  
 hogy van az, hogy állapotát nem kérdéd.  
 A bajánál nagyobb lett az én bajom,  
 ne hidd hogy nem egy vagyok én e szenttel.  
 130 Engem látott az, a ki őt meglátta,  
 engem kérdett, a ki őt megkérdezte.  
 Engem benne, őt meg bennem lássátok,  
 engem tőle, őt meg tőlem kérdjétek.  
 Ő a test, én meg a lélek, tudjátok,  
 mint a rózsa s rózsa tője én vagyok,  
 Ketten egyek, kettőnek ne lássátok,

- dutuñ anı jarlıgaja ol sızı*  
*kim anı benden seçerse ol bajık*  
*düşmenim dir evini başına jık*  
 185 *ben anıñ içün jarattım alemi*  
*ol velimcün getirdim ben Ademi*  
*kim doga andan sağıssız kişiler*  
*züft olalar irkek ile dişiler*  
*hem bulardan dogalar ças kullarım*  
*kim bular kanatlarım dir kollarım*  
*beni ol çaslar bile kim ben ne-vim*  
*anları sevenleri ben geç sevem*  
*çaslarım benim sirim dir biliñiz*  
*ne kim ol ejderse anı kiliñiz*  
 140 *kim sevem kamuñızı anıñıçün*  
*kamuñız açıñ gözi anıñ içün*  
*aña bakiñ bakmañız ajrik jüze*  
*kim nurinden nur gire gözünize*  
*raçmetim ol dir çihanda geç biliñ*

- higyjétek őt s megjutalmaz titeket.  
 A ki őt én tőlem elvászstaná,  
 ellenségem, pusztítsad el a házát.  
 185 Ó érette teremtém a világot,  
 prófétámért hoztam én el Ádámot;  
 hogy ő tőle származzanak emberek,  
 férfiak és nők hogy eggyé legyenek.  
 Származzanak ezektől a híveim,  
 mert ezek az én szárnyaim, karjaim.  
 Hogy azok megtudják, hogy én ki vagyok,  
 hogy szeressem, a ki őket szereti.  
 Tudjátok meg, ők képezik a titkom,  
 azt tegyétek a mit ők cselekszenek;  
 140 hogy szeresselek ő érte titeket,  
 és nyissátok fel ő érte szemetek.  
 Rá nézzetek, ne lássatok más arczot,  
 hogy fényéből fény menjen szemetekbe.  
 Tudjátok hogy irgalmam e világon ő,



etekin dutuñ beni andan buluñ  
 kim sizi uçmaķa ol 7as getire  
 nefsiñiz kim yol urur bojnun ura  
 kamuñizi ol tamudan geçire  
 uçmak içre şerbetinden içire

- 145 hurilarla anda içesiz süzi  
 görmejesiz kimsede anda giži  
 ol süziden kim tuhur oldı adı  
 tañrı kuranda adın ejle didi  
 uçmak içre adl olur güz jok durur  
 ne kim anda siz dilerisiz çok durur  
 jemek içmek anda dajim dir biliñ  
 žehd ediñ uçmaki bunda buluñ  
 ger veresiz bu žihani uçmaki  
 alasiz bunda göresiz haki

- 150 gördiler bunda erenler ne ki var  
 bakdi bugün jarina bakmadilar  
 sen daki uçmaki bunda istegil

tiszteljétek és megtaláltak benne ;  
 hogy édenbe vigyen ő majd titeket,  
 s ha szenvedélyetek útról letér, üssétek le ;  
 a pokolból hogy mentsen meg titeket,  
 s az édenben hadd itasson serbetet.

- 145 A hurikkal italt ottan igyatok,  
 senkinél se bajt ottan ne lássatok.  
 Az italból, melynek tuhur volt neve,  
 Isten így mondá a könyvben a nevét.  
 Az édenben igazság van, nincsen baj,  
 sok van ottan, a mit csak megkivántok.  
 Tudjátok meg, étel ital mindig van,  
 törekedjétek édenbe jussatok.

**Ha** e világot oda adjátok, az édent  
 veszítek és Istent meg is látjátok.

- 150 Láttak ott a férfiak mindent mi van,  
 a má t nézték, a holnapra nem néztek.  
 Te is itten csak az édent kívánjad,

*uëmakiëün dünjaji elden kogil*  
*bunda buldilar erenler bil buni*  
*dün içinde gördiler bellü günü*  
*karañda gördiler hak nurini*  
*div içinde buldilar hurini*  
*küfr içinde din-ü iman buldilar*  
*kendülerden ödüler hak oldilar*  
 155 *tamla beñi ol deñize girdiler*  
*kendülerini deñize virdiler*  
*tamla dime anlara deñiz digil*  
*anlari dutgil kalanini kogil.*

az édenért a világot hagyd el.

A férfiak mindent itt megtaláltak,

éjszakában megpillanták a napot.

Sötétségben Isten fényét látták meg,

ördögök közt találták meg a hurit.

Hit és vallást pogányok közt találtak,

önkényt haltak meg és Istenné váltak.

155 Mint a vízcsepp befolytak a tengerbe,  
 enmagukat a tengerbe bocsáták.

Ne vízcseppnek, nevezd őket tengernek,

ő bennök higgy, a többijét hagyhatod.

## II.

A szöveg nyelvi sajátóságaira sort kerítve, mindenek előtt a hangtani részével kell beszámolnunk. A textus számos következtetlenségei bármennyire is nehezítik a feladatunkat, még se lehetetlen megállapítani a teljes hangsort, mely az ájdini és brusszai nyelvjárásokban is megvan. A török nyelvek ama sajátósága, hogy egy hangsorban vagy csak gutturális (*a, o, u, i*), vagy pedig csak palatális (*e, ö, ü, i*) hangzók fordulhatnak elő, a szeldsuki szövegre is illenek. Az egyes hangsorokban levő eltérések pedig, minő a szorosabb illeszkedések gyengülése, a mely főleg a dialektusokban van meg, itt is mutatkoznak. — A kemény és lágy mássalhangzók illeszkedése, mely a *t + d*-ből *tt*, *k + d*-ből *kt*, *t + g*-ből *th* hango-  
 kat olvasztott össze, szintén kimutatható a szövegből.

Az explosivák mai lágy alakja helyett keménnyel találkoznak a következő szókban: *tiri* (eleven) e h. *diri*; *körür*, *kördi* (lát, látott) e h. *görür*, *gördü*; *tamla* es(opp) e h. *damla*; *teñiz* (tenger) e h. *deniz*. Mind e régiebb alakok a nyelvjáráásokból is ösmeretesek. A szóközépi explosiva változásra a *kanki* (melyik) szó mutat fel érdekes példát, mely a mai *kangi*, *hangí* alaknak a megfelelője. — A *daki* (is) a mai *dahi*, *daçi*-nak a megfelelője, a legrégiebb török divánban Ahmed pasa költeménykötetében is előfordul. Az arab *daçi* ugyanis, mely ma már *dahi*-vá gyengült, a régi nyelvben *daki*-nak hangzott. — Figyelemre méltó jelenség a pronominalis *bu* (ez) ilyen többese: *bular* (ezek), a mai *bunlar* h., *bulara* e h. *bunlara*, *bulardan* e h. *bunlardan*; de már *anlar*, *anlara*, *anlardan* megvan, valamint *bunî*, *bunda*, *bunîn*.

Az alaktani eltérések közül jellemzetesek a verbum ily összevonásai, mint *olam* (legyek) e h. *olajım*, *gösterem* (mutassak) e h. *gösterejım*, *sevem* (szeressem) e h. *sevejım*, *bıldirem* (tudassak) e h. *bıldirejım* stb. Ép úgy a tagadó formában pl. *ölmejem* (ne haljak meg) e h. *ölmejım*. — A második személyi alakok ilyen összevonásai mint: *kaçarsız* (futtok) e h. *kaçarsınız*, *görürsüz* (láttok) e h. *görürsünüz*, *dilersız* (kértek) e h. *dilersiniz* még a század elejebeli nyomtatványokban is megvannak.

A teljesebb alak maradt meg a tagadó igék első személyében, pl. *anlamazım* (ma: *anlamam*), *bilmezım* (ma: *bilmem*) stb. Összevonás mutatkozik ellenben ugyanezen igealak pluralisában: *dilemezsız* e h. *dilemezsınız*.

Legérdekesebb alaktani jelensége e szövegnek az imperativus 2-ik személyének a nyomatékosabb képzése. Példák: *kogıl* (*ko* hagyj), *digil* (*di* mondd), *olgıl* (*ol* légy), *dutgıl* (*dut* fogd), *vergıl* (*ver* adj), *bilgıl* (*bil* tudj), *istegil* (*iste* kívánj), *algıl* (*al* végy) *sanmagıl* (*sanma* ne vélj), *işitmegil* (*işitme* ne hallj) stb. Nyilvánvaló hogy ez igealak, mely mellett az egyszerűbb alak is előfordul, összetételből származott. A konstantinápolyi nép számára nyomatott régi desztánok egyikéből már ismertem e különös alakot, mely a sztambuli ember szájából *gel* alakjában kerülvén elő, hajlandó voltam a *gelmek* (jönni), igéből származtatni. A szeldsuki szöveg azonban következetesen írja e szót hol mélyhangú *k*-val (*kef*) a mélyhangú szókban és *g*-vel (*gain*) a magashangúakban, úgy hogy

Radloff olvasását kellett elfogadnom, a ki *gil*-nak és *gil*-nek olvassa, a nélkül azonban, hogy e képző eredetét csak meg is próbálná fejteni. Fentebbi magyarázatom mellé egy másodikat is fűzök, melyre főleg a *gil*, *gil*-féle olvasás vezetett. És ez a *kilmak* (tenni, cselekedni) ige, vagyis ez igének *kil* imperativusi formája, mely a magashangú szókban, elveszítvén eredeti jelentésének tudatát, könnyen illeszkedhetett *kil*-lé. Ez esetben a fentebbi szókat mindenütt *k*-val kellene olvasni: *ko-kil*, *di-kil*, *ol-kil* stb. — A szöveg egyéb, főleg szótani sajátosságai a következő jegyzékben vannak összefoglalva. Összeállítottam e helyütt mindama szókat, melyek a mai nyelvből hiányozván, vagy csak nyelvjárásokban ismeretesek vagy pedig egészen elavultak. A hangtanilag eltérőket is közzéjük vettem, nem különben azokat, a melyekről Radloff tévesen azt állítja, hogy a mai törökségben nincsenek meg. Ilyen a legelső szó

*ajri*: 'elválasztott, elkülönített'; származékai: *ajrimak*, 'elválni' köztörök szó, de ilyen alakjában is megvan a mai nyelvben: *ben jarimdan ajri düstüm* (különváltam a rózsámtól).

*ajrik*: 'más, a többi'; az előbbi szó továbbképzése; *bakmaniz ajrik jüze*: ne nézzetek más arcra; *ajrikin elden kogil*: a többijét engedd el.

*ajriksi*: 'kiválasztott, rendkívüli'; szintén az előbbiek származéka; *baxšiši ajriksi olur*: ajándéka különös lesz; *her nesenin gözleri ajriksi dir*: minden dolognak a szemei különvalók.

*agar*:- 'felemelkedik'; *uslu jokari agar*: az eszes felfelé törekszik.

*an žilejin*: 'ilyen módon', ahhoz hasonló; *an žilejin kimse hakdan tolmadi*; hozzá hasonlóan senki se telt meg igazsággal. A mai nyelvben is megvan, sőt *bun žilejin* változatában is (ehhez hasonlóan).

*ari*: 'tisztá'; *ari su*: tiszta víz.

*eje*: 'így', v. ö. oszm. *öjle*; *eje dedi*: így szólt; *eje oldi*: így lett,

*eltmek*: 'hozni', helyesebb az *iltmek* olvasás, *iltirmek* l. 61. verssor. Összevethető vele a népies *iletmek*, *eletmek* alak, melynek hasonló jelentése van. Pl. *šunu elet-sene*: hozd csak ezt, *eleti-ver bakajim*: nosza csak hozd stb.

*ejtmek*, *ajtmak*: 'mondani'; *ben bulara ejdürem*: én ezeknek

azt mondom. A mai nyelvben *itmek*-ké vonódott össze, de csak régibb nyomtatványokban található.

*es*: ,úr'; *žihan esi*: a világ ura.

*okirsa*: Radloff ,hívni, szólítani'-nak fordítja; *körler okirsa*: wenn er die Blinden ruft. Wickerhauser fordításában *okursa*-t olvas és ,nachsagt'-nak fordítja. Előttem ez utóbbi olvasása látszik a helyesebbnek.

*öz*: ,maga', többnyire a *kendi* (maga) szóval fordul elő ilyen összetételben *kendözi*: ő maga; *kendözünden*: önnön magától, *kendöziçün*: önnön magáért.

*içre*, a mai *içeri*-nek megfelelő jelentéssel; *žanin içre*: lelkedben; *ol sıra içre*: ama sorban; *suret içre*: a képen; *dünja içre*: a világban. A mai nyelvben *içinde* felel meg neki.

*içi, iži*: ,úr'; *ej iži*: óh uram.

*us*: ,ész, értelem'; *usuñ*: eszed. A mai nyelvben csak tovább képzésben van meg: *uslu*: szerény, míg az *ész*-re az arab ,akil' használatos. Előfordul e szövegben *ussuz* is: esztelen, értelmetlen.

*ügüş, egiş*: Radloff szerint ,sokat' jelent.

*üjez*: ,légy, lóbögöly', ugyancsak Radloff szerint, *üez*-nek hangzik a kurdak-tatároknál is.

*kaj-*: ,fordulni'; *kim gerü kaja*: hogy visszaforduljon; összefügg a mai nyelvbeli *kajmak*: csúszeni igével.

*kajir*: ,homok, futóhomok'; *kajir un olurdi*: a por homokká lett.

*kanda, kandan*: ,hol, honnan', a régi nyelvben, sőt a népkönyvekben is gyakran előfordul, a mai nyelv *nerde, nerden*-nel helyettesíti őket.

*karañi*: ,sötétség', a *kara* (sötét) továbbképzett alakja, a mai nyelvben *karanlık* használatos. Előfordul még a szövegben *karañilik* is; *karañi žanlar*: fekete lelkek; *karañilik verir*: sötétséget ad.

*karılmak*: ,elegyülni, vegyülni'; *tamla deñize karilir*: a csepp a tengerbe vegyül. A tőszó a mai *karma-karişik* (összeelegyedt) alakban még megvan, s használatos ezenkívül *karişmak* alak is.

*kamu*; ,mind, mindnyája'; *kamusu*: megannyija; *kamumuz*: mindnyájan; *kamuñizi*: mindötöket. Az azerbajdsán nyelvben is megvan, az ujjurban *kamuk*-nak hangzik.

*kuj-*: ,önteni'; *kujmaja*: hogy ne öntse. A mai nyelvbéli *kujumži* (ékszerész, ötvös) nyilván összefügg vele.

*gej*, *geji*: ,jó'; *gej sakın*: jól őrízd; *gej söz*: jó szó, *ajirdi javuzlardın geji*: elválasztó a jót a rosztól.

*görgklü*, *gürklü*: ,szép, tetszetős'; *görklü jüz*: szép arcz. Összevethető vele a mai *görgülü*, mely a *görmek* származéka.

*giži*: ,kicsiny'; *ulu giži*: nagy és kicsiny; a mai nyelvben *küçük*; a kun nyelvben *kiži*.

*jarliga-*: ,kegyelmezni, irgalmazni'; *jarliga ol sizi*: irgalmazzon ő rajtatok.

*javuz*: ,rosz, gonosz'; *javuz söz*: rosztól szó; l. *gej* alatt. A mai kisázsiai népnelvben ,jó, pompás' jelentése van pl. *javuz at*: pompás ló stb.

*joksul*: ,szegény, nyomorult'. Radloff mint olyan szót említi fel, mely a mai nyelvben nem használatos, holott a legközelebbiek közé tartozik, épp úgy mint a *jokarı* (fent), *gerü* (vissza), *datlı* (édes), *szók*, melyek pedig szintén használatosak.

*nete*: ,talán', helyesebbnek tetszik ,hogyan, mint'-tel fordítani; s az utána következő *kim*-mel együttesen *nitekim*-et mondani Emez alakjában a mai nyelv szava. Egyedül is előfordul: *nite kildı diri*: hogyan tette elevenné; *nite jardi aji*: mint hasítottá ketté a holdat stb. E szóból van tovább képezve a *netelik*, *nitelik* is, mely alak a mai nyelvben ismeretlen; *zan niteliği*: a lélek hogyan és mint volta.

*nese*: ,dolog', v. ö. mai *nesne*; *her nesenin gözleri*: minden dolognak szemei; *ol neseji*: azt a dolgot.

*dadmak*, *tadmak*: ,torok'.

*daş*, *taş*: ,külső'; *ıci daşı*: belseje külseje. Összefügg vele a *dışarı* alak, vagy a régi nyelvbéli *taşra*, melynek ugyanaz a jelentése.

*damu*, *tamu*: ,pokol'; *tamudan*: pokolból. A népkönyvekben az újabb ,*şehennem*' szó helyett még a *tamu* található; ma már elavult kifejezés.

*deg-*: ,érinteni, illetni'; *tañridan degdi bize*: Istentől érintett bennünket. Ugyane szóval van etimológiai összefüggésben a *degme*, melynek ,minden, bármely' jelentése van. A mai népnelvben *dejme*-nek hangzik: *dejme adam bunu japamaz*: minden ember nem teheti ezt meg.

*dükel-*: ,mind, az egész', ujurban *tügel*; *dükelî jañlîs durur*: mind tévedés; *dükelîne*: mindnyájának; *dükelîni severim*: mindnyáját szeretem.

*sajru*, *sajrî*: ,beteg'; *sajrî oldum*: beteg lettem; *sajrî jîm*: beteg vagyok. Tovább képezve *sajrîlik*: ,betegség'; *sana kandan sajrîlik*: honnan a betegséged?

*sagişsiz*: ,számtalan', ujurban *sagiş*: szám; *sagişsiz kişiler*: számtalan személy. A mai köztörök *sajmak*-kal van összefüggben, melyből a mai nyelv szintén képezett egy névszói *sajîm* alakot. A szövegbeli alakból a *saj*-eredetibb *sag*-alakjára lehet következtetni.

*si-*: ,hasonlítani'; *simez*: nem hasonlít.

*süşü*: ,édes', ujurul: *süşük*; *icesiz süşü*: édeset igyatok.

*şası*: ,bolond'; e mondatot: *kim ki bizi iki görür şası dir*: Radloff úgy fordítja hogy ,bolond az, a ki egyet kettőnek lát', holott a *şası*-nak a mai nyelvben is ,kancsal' jelentése van. Nyilván a *şasmak*, *şasîrmak*-kal zavarta össze, mely azt jelenti ,zavarba jönni, megzavarni'.

*başık*: ,biztos, bizonyos', l. 73. és 134. sort.

*beñ*: ,arcz, külső'; *beñî bire simez*: arcza egyhez sem hasonlít. A mai köztörök *beñzemek* (hasonlítani) igének valószínűleg ez a *beñ* az alapszava. Ugyancsak összefügg vele a *beñî*: ,hasonlóan, képen' szó is; *tamla beñî*: mint a hullám; *musa beñî*: mózes képp; *kendözi beñî*: mint önnönmaga stb.

*bergiş*: ,megerősíteni'; *bergişüpdîr*: oda erősödött.

*bujrug*: ,parancs'; *bujrugîn dutî*: parancsát megtartotta. A *bujrumak* (parancsolni) ige származéka.

Salemann nyelvi megjegyzései főleg Radloff szójegyzékét pótolják. Az átírás hiányában egyes grammatikai alakok olvasását is megállapítja, de nem mindig a kellő sikerrel. Így meglehetősen merész ama következtetése, hogy a gerundiumi alakok mindig *ü*-nek olvasandók pl. *jalvarüp*, *kilüp*, nem különben az *-ür* és *-dük* igei képzések, továbbá a pronominalis *-üm*, *-ümüz*, *-üz*, *-üñ*, *-üñüz* alakok és az *-ü*-*ük*, *-lü*, *-lük* végű saffixumok. Ha ez állítása helyes volna, akkor egyszerűen a török nyelvek hangrend-illeszkedő törvénye volna megdöntve, melyet pedig Salemann úr is aligha merne kétségbe vonni. Nyilván a görög átírás vezette a tudós urat félre, mert hivatkozik is arra a török-görög szövegre, a melyekből

e következtetését levonta. Épp oly eljárás mintha a mai török nyelvet a görög átírás után olvasnám és e szerint akarnám a kiejtést megállapítani. A muzeumi példány öt új verssora íme az ő átírásában is:

*,Nur eger ola gözinde nur göre,  
günesiñ nuri aña gele dura.  
nuri bir dur, iki görme sen anı,  
žan olur-se (-sa) kišide, göre žani.  
her nese kim senden, andan jok durur,  
ol nesi gerçi žihanda çok durur.  
us gerek, kim usları göre bile,  
delüniñ kim ussi jok nete göre.  
bil bunı kim ussuñ anı bilmeje,  
ejle (öjle) kim žansız kiši žan görmeje.*

A *sajmak* (számolni) ige felemlítésénél tanulságos a *sajin* alakhoz fűződő magyarázata. Ez alak ugyanis a kazáni tatárságban postpositio pl. *kön sajin* minden nap, *kiši sajin* minden embernek. Felismeri benne az ó-török casus adverbialist, melyet Radloff a Kudatku-bilikben is kimutat. Ide tartoznak szerinte ezek a már adverbiumokká merevedett alakok is: *altın lent*, *üstün fent*, *ansızın* hirtelen, *jazın* nyáron, *kišın* télen és az *içün* ért (üç uç vég). Ide vonja a *-lejn*, *-žilejn* alakot is, e szókban *anžilejn* stb. E régi casus alak egyéb esetekben is kimutatható az oszmánliságból, úgy hogy elavultnak egyáltalában nem tartható.

Radloff glossariumát a következő adatokkal egészíti ki:

*al* és *al-tamga* város pecsétje; a mai törökségben *damga* béleget is jelent.

*alačuk* sátor, kunyhó.

*alp* hős, vitéz.

*ača* idősebb testvér.

*ejbek* szolga v. ö. Radloffnál *ebek* fürge, gyors.

*ulag* futár, előfordul ‚reittier‘ jelentésben is.

*ulug* nagy, v. ö. *ulu*, mely szintén nagyot jelent.

*konuk* vendég, v. ö. *konak*, nem ugyan ‚vendég‘ jelentéssel mint S. hiszi, hanem az a hely a hol megszáll az ember. A *konuk* előfordul a népnyelvben is.

*kurnak* szolgáló, cseléd, ágyas.

*jasa* szabály, törvény.



*japanli* vásártér a városon kívül, karaván.

*tutmaž* egy fajtája a metéltnek. Barbier de Meynarddal szemben, a ki e szót perzsa eredetűnek tartja, S. török eredetét vitatja, és több. *-maž* végű török ételnevekre hivatkozik: *omaž*, *gümež*, *bulamaž*. Ezekhez még a *sütlaž* (tejétel) szót is hozzá függeszthetjük, melynek *sütlü-aš* (tejes étel) az eredete.

*čirk* (?) szenny, piszok. Perzsa eredetét kétségbe vonja és hivatkozik a *čirkenmek*, *čirenmek*, *čirenüč* török származékaira, melyekhez a köztörök *čirkin* (rút) szót is odacsatolhatjuk.

*žugrat* aludt tej.

*sunkur* sólyom.

A füzetet egy függelék egészíti ki, melyben az akadémiai 'Collectio Szilagyiana' egyik becses kéziratát a Rebáb-námét ismerteti. Erről majd adandó alkalommal.

Dr. KÚNOS IGNÁCZ.

## Ismertetések és bírálatok.

**Die geographische Verbreitung estnischer Lieder** durch eine Karte erläutert von Kaarle Krohn. (Separatabdruck aus den Berichten der Geographischen Gesellschaft in Finnland. Kuopio 1892, O. W. Backman's Buchdruckerei.) 30. l. és egy térkép.

Az észti folklóre iránti érdeklődés kezdetei körülbelül egykorúak a kereszténységnek az észtek közt való terjesztése legelső kísérleteivel. (Lett Henrik: «Origines Livoniæ sacræ et civilis», a XIII. sz.-ból.) Ez első nyomok után, melyek kivált régiségüknél fogva igen becses adalékokat őriztek meg számunkra az észtek pogány vallásáról és szokásairól, egész a XVII. sz. közepéig szünetelni látszik e tárgy iránt minden érdek, mely csak G u t s l e f f J. (Kurzer Bericht und Unterricht von den falsch heilig genandten Bächen in Liefland Wöhhand. 1644) és utóbb Bœeler J. W. (helyesebben Forselius J.) «Der einfältigen Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten» (1685) cz. munkái, nemkülönb Gœseken H. liv nyelvtanának egyes elszórt helyeiben ad újabb életjelt magáról. Kelch K r. «Lifländische Historiá»-ja (1695) ugyane sz. végén már az észti népköltés első adalékaival is gyarapítja az eddigi szórványos feljegyzéseket, melyekhez a XVIII. sz.-nak folyamán G u t s l e f f E. (1732) és H u p e l A. W. (1780) nyelvtanaiban százával járulnak a népies nyelvet feltüntetni hivatott közmondások, találós mesék, sőt egy-egy dal is.

Jóval többet nyújt már az észti nép hagyományos irodalmából Rosenplänter J. H. «Beiträge zur genaueren Kenntniss der estnischen Sprache» cz. munkája, mely 1813-tól 1832-ig jelent meg 20 füzetben, hogy az I. Sándor császár uralkodása alatt felszabadított észti jobbágy-ság között a szellemi felvilágosodást immár szabadabban s így fokozott buzgalommal terjeszteni törekvő német protestáns papság népművelő és erkölcsnemesítő munkásságának, a nép nyelve ismertetésével, úttörője legyen. Rosenpläntert, kinek a népdalt, mesét, főleg az állatmesét, babonát, közmondást és találós mesét bőven felölelő gyűjteménye még ma is egyike az e nemből legkitünőbbeknek, leginkább K n ü p f e r Fr. J és von Luce J. W. L. szorgalmas gyűjtései támogatták. Az első-

binek kizárólag a saját wierlandi plébániájában gyűjtött 600 népdala még ma is egyike a legnevezetesebb helyi gyűjtéseknek; a második pedig (Ösel szigetén plébános, orvos és bíró egyúttal a maga községében) a Kotzebue-féle «*Monatsschrift für Geist und Herz*» (II. 199—215 és III. 275—587) lapjain leírta az észtek keresztelési, lakodalmi és temetési szokásait.

De csak az 1838-ban alapított dorpati «*gelehrte Ehstnische Gesellschaft*»-ban kaptak mindez eddig elszigetelt törekvések szervezettebb közép-pontot. E társaság két legrégebb és legbuzgóbb tagja, F ä h l m a n n R. és K r e u t z w a l d Fr. R., mindkettő orvos, az előbbi pedig utóbb az észti nyelv tanára a dorpati egyetemen, lőnek ez újabb erővel és igyekezettel nekilendült munkásság oszlopai. Az előbbi igen becses járulékokkal gyarapította az említett társaság irataiban (*Verhandlungen der gel. Ehstn. Ges.*), nemkülönben, az «*Inland*» cz. folyóiratban hona folklórejének ismeretét, az utóbbi pedig az óhítű észtek lakta kis Werro városban, a pskóvi kormányzóság határán telepedvén meg, ennek a régibb hagyományokat tisztábban és épebben megőrző lakossága között feljegyzett gyűjtései eredményét Ne us H. revali tanítóval adta ki, 1850 és 1852 között három füzetben «*Ehstnische Volkslieder*», majd 1854-ben egy újabb kis gyűjteményben kizárólag epikus és varázsdalokat «*Mythische und magische Lieder der Ehsten*» czímen. Ugyanez évben Boecler-Forselius előbb idézett munkáját is kiadván, ennek régibb adatait az észti nép közt még ma is elterjedt babonákra vonatkozó becses jegyzetével bővítette.

A Kalevala mintájára az észtek epikus dalaiból is egy nagyobb elbeszélő mythikus költemény egybefűzése Fählmann gondolata volt, de Kreutzwald valósította meg az 1857 és 1861 közt, az észti tudom. társulat költségén megjelent «*Kalewi poeg*» 20 énekében, melynek 19,000 versből álló eredeti szövegét német fordítás kíséri. Kreutzwaldnak mintegy 2000 dal állott az összes párhuzamok és változatok beszámításával rendelkezésére, de a kezdetleges módszerrel s a nyelvnek néha hiányos ismeretével gyűjtött daltörödékek sokszor vajmi hézagosa volta a rendezőt nem csekély toldásokra és ugyan az egésznek szellemében maradót, de mégis csak részben a saját divinatiójából merített kiegészítésekre és simításokra kényszerítette. Ennek folytán semmi sem kívánatosabb a folklorisztika mai tudományos állása szempontjából, mint ugyanazon munkát, a melyet a Lönnrot Kalevalájára vonatkozólag a finn irodalmi társaság áldozatkészsége és páratlan buzgalmából, nemkülönben a népnyelv hagyományok tudományos vizsgálata kimondhatatlan veszteségére korán elhunyt Krohn Gyula lankadatlan szorgalmából első sorban, már rendszeres feldolgozásra majdnem készen birunk, — ugyane munkát a

Kalewi poegre nézvést is ugyanazzal a lelkiismeretes és szakértő mód szerességgel ismételve látni.

Az észti tudós társaság ugyan Kreutzwald első gyűjteményeinek kiadása után kevéssel a kebelében felszínre került másnemű irányzatok miatt elvonta az ilyféle törekvésektől anyagi támogatását, úgy, hogy H u r t J. «Beiträge zur Kenntniss estnischer Sagen und Überlieferungen. Aus dem Kirchspiel Pölwe» cz. munkájának kiadása után (1863: Schriften der Estn. Ges.), Kreutzwald 1866-ban már a finn irodalmi társasághoz volt kénytelen folyamodni észti meséi kiadása érdekében (Eesti rahwa ennemuistesed jutud), melyek Löwe-féle német fordításának I. kötete 1869-ben jelent meg (Halle) Köhler Reinhold és Schiefner nagybecsű jegyzeteivel. (A II. kötet csak 1881-ben követte az előbbi.) Ily körülmények közt igazán szerencse volt az é-zt folklore ügyére nézve, hogy ugyanez idő tájban a szentpétervári akadémia kebelében hatalmasabb pártfogásra akadt, mint a minőben saját kis szülőhazája szerényebb eszközei részesíthették. H u r t és fáradatlan munkatársai különben nem riasztatták el magukat az egy ideig tartott mostohább körülményektől sem, s kitartó buzgalommal folytatták gyűjtéseiket addig is, míg az említett orosz tudós társaság, Wiedemann «Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten» cz. nagy műve (1876) érdekében, munkájukat támogatásával eredményesebbé nem tette. Azóta pedig valóban páratlan szorgalommal és ehhez teljesen méltó sikerrel is látván hozzá a kedvezőtlenebb időkben sem szünetelt gyűjtéshez, ennek ma már oly gyümölcseivel rendelkeznek, a minő valóban ritkítja párját az egész világ folklore-gyűjteményeinek sorában.

A 70-es évek folyamán különben észti földön is megint kedvezőbb napok virradnak H u r t törekvéseire, melyeket most már itt is újból istápolni kezd az ezen idő tájt megalakult dorpati «Eesti Kirjameeste Selts» (Észti írók társasága), s a melyek észti és liv területen folytatott kutatásai eredményeképen elég a «Wana Kannel» (régi hárfa) két kötetére hivatkoznunk.

A 80-as években H u r t Szent-Pétervárott telepedvén le, az itteni akadémia segítségével még nagyobb és hálásabb munkásságot folytathat, melynek 600 gyűjtő dolgozótárs (!) közreműködésével felhalmozott kincsei egyedül állnak a maguk nemében. Míg ugyanis 1887-ben az összes észti népköltési gyűjtemények dalai, meséi, találós meséi, közmondásai stb. nem rúgtak többre 20,000 darabnál, addig e szám 1891-ben már 90--100,000-re emelkedett, s alig van az egész észti nyelvterületnek csak egy talpalatnyi földdarabkája is, a mely e gyűjtésekben képviselve ne volna.

A legértékesebb e gyűjtemények sorában a mintegy 30,000 darabra

tehető népdaloké, s ezek közül alig 2000 azon régiebbek száma, melyek a Kalewi poeg megjelenése előtt láttak napvilágot; ezeknek kéziratái részben az észti tudományos társulat könyvtárában, részben Kreutzwald hagyatékából vejenek, Blumberg tanárnak tulajdonában vannak. Az «Eesti Kirjameeste Selts»-nek a 70-es évekből való gyűjtései a Hurt családja tagjaitól régebben szerzetekkel együtt (mintegy 6000 db.) az ő kezeinél van, a későbbiek közül azonban körülbelül 1200 db. dr. Weskéhez Dorpatba került 1883-ban, s e tudós Kazánban történt elhalálózása óta, mint Krohn Károly e sorok élén idézett értekezésében (3. l.) mondja, nem tudni, hová lett Weske saját gyűjtéseivel együtt. Ugyanez időből való néhány száz észti dal Lönnbohm feljegyzéséből a helsingforsi finn irod. társ. könyvtárában, végül a többi Hurt magángyűjteményeiben található, még pedig az 1883-tól 1887-ig terjedő időből 1350 db., az 1888—1891. évekből pedig mintegy 20,000.

Krohn Károly, előbb említett jeles atyjának hozzá teljesen méltó fia és tudományos munkásságának folytatója, minde gyűjteményeket átvizsgálta utóbbi időben s futólagos szemléje eredményeiből hat példán világítja meg az észti dalok földrajzi elterjedését egyben változataik sűrűségével; e mellett pedig egy igen ügyesen szerkesztett térképen az összes dalok általános elosztódását tünteti fel akként, hogy öt fokozatát különbözteti meg előfordulásuk gyakoriságának a következőképen:

1. Oly területek, melyeken majdnem az összes dalokat éneklék (Harrien, Wierland, Jerwen, Wiek kerületek, Pernau, Fellin és Dorpat vidéke).

2. Oly helyek, a hol a dalok nagy része ismeretes. (Werro kerülete. Peterhof és Gacsina környéke, meg a Szent-Pétervár vidékétől éjszakra egész Käkisalmiig huzódó terület).

3. Csak kevesebb számú dalt éneklő vidékek. (Az éjszaki szélesség 64—62°-a és a keleti hosszúság 48—50°-a között délkeletről éjszakra nyugatnak keskeny V-betű alakban elnyúló s felfelé szűkülő terület.)

4. Még kevesebb dalt ismerő helyek. (Az előbbtitől éjszakra, az éjszaki szélesség 64—65°-a és a keleti hosszúság 48—50°-a közötti patkóalakú terület, melynek nyugat felé nyílik az íve).

5. Szórványosan előforduló dalok, a tömegesebb elterjedés határain kívül. (Ilyenekül megjelölt területek közt csak a legéjszakiabbat, a svéd Haparanda közelében fekvő Kemit említjük, megjegyezvén, hogy vele majdnem egy hosszúság alatt találjuk a legnyugotibbat is, míg a déli és keleti elszigetelt területek a dalokban gazdagabb vidékek, vagy legalább azok közelében lelhetők, a melyeken még elég nagy számú dal forog a nép ajkán.

A Krohntól közelebb vizsgálat alá vetett dalok első csoportja

egy terem tés mon d át tartalmaz s a földnek meg az égi világitó-testeknek alkotását mondja el a bogomili legendák szellemében, több-féle, még pedig más-más eredetre és felfogásra valló változattal. A m á s o d i k, a tojásból született Helena mondájának párjául tekinthető dal «Salme szűzről s az égi világitók leánykérésé»-ről szól. A h a r m a d i k igen érdekes világot vet az észet varázsló igék eredetére és átalakulásaira, s egyúttal nevezetes példája a néphumor nagyító kedvének, a minő nálunk az u. n. bolondmeséknek egészen a szláv népek hasonló termékei mellé állítható példáiban tűnik ki leginkább. A n e g y e d i k a h á r f a és a h a j ó z á s eredetét éneкли meg; az ötödik pedig az a r a n y s ez ü s t f e l e s é g mondáját tartalmazza. E k e t t ő azonnal finn hatás szülöttének ismerszik fel s Wäinämöinen és Ilmarinen alakjaihoz fűződik. H a t o d i k helyen az u. n. setukések, vagyis az óhitű észtek saját-szerű dalairól szól általában, melyeknek a többi vidékek e nemű termékeitől elütő s feltűnőbben keresztény legendai színezete kiválóan érdekes tárgya lehet a néplélektani buvárlatnak.

Hogy még az ezen egyes fejezetek keretén belül alkalmazott mód-szert és a dalok elterjedése- meg sűrűségének feltüntetésére használt igen egyszerű és követésre méltó eljárást is ismertessem, például feltüntettem Krohn nyomán egy dalnak, «a megholt rokonok feltámasztásáról» szőlőnek schematikus elosztódási statistikáját. E dal 296 változat- és párhuzamban (!) van meg az összes gyűjteményekben, a mi eléggé jellemezheti ezek teljességét és gazdagságát. E 296 feljegyzés a következőképen oszlik meg az egyes alábbi területek között. (Krohn egyszer s mindenkorra felírja az első dal tárgyalásánál a köv. térrajzi rendben a kerületeket, s alájok jön minden egyes dalnál külön rovatokban az egy-egy vidékre eső dalok száma.) Tehát:

	Wiek.	Harrien és	Wierland.	
		Jerwen.		
Ösel.	Pernau.	Fellin.	Dorpat.	
			Werro.	Pleskau.

A például választott dalra (Neus, i. h. 42. 95 A.) nézve az elosztás a következő, a koczkáknak a fönti jegyzék sorrendjét követő elhelyezése szerint:

	10	35	51	
11	62	55	57	
			11	3



mértékkel fogunk mérni neki, mert sok dolog van, a mit ily műveknél tekintetbe kell venni, holott másoknál hibául rónánk fel. El nem ejtendő mellétekintet néha pl. az, hogy a dolgozatnak rövidnek kell maradnia, s a célba vett időre készen kell lennie, ha még olyan kimeríthetetlennek mutatkozik is a munka közben az anyag. — Így ha a szerző személyét s erejét nem vesszük is számba, teljes sikerre csak annak lehet kilátása, kit «nyájas istene» kegygyel vezérel — kurta tárgy felé.

Ez a kegy nem jutott osztályrészül a Latin elemek szerzőjének. Érti is, és bevallja, hogy a «nagy és fontos kérdést nem oldotta meg» és «sok, sok gyengéje van» munkájának. Megbocsáthatunk neki, a megoldás nem egy ember műve, meghaladja a magános egyénnek, annál inkább pedig egy doktori értekezésnek erejét s idejét. Azért azonban részünkről a gyengeségek részletezése jogosult marad, s talán hasznára fog válni a szerzőnek, vagy másnak, ki a kérdést újra kezébe találná venni.

A dolgozat több részre oszlik. *Bevezetésül* a 3. lapon azokat a *tényezőket*-et mondja el történetileg, melyek a latin szókat a *magyarba behozták*. A latin hatás szerinte a kereszténységgel egykorú, de azt hiszem, ha tekintetbe vesszük, hogy szláv és német kerülő uton is vettünk át latin szókat, a nem egyenes hatást még régibbnek kell elismernünk. — Legfő befolyással az egyház volt nyelvünkre, nem csak a templomban, hanem az iskola és tudomány útján is, de nézetem szerint a mezei gazdaság latin szavait nem szükség épen a szerzeteseknek tulajdonítanunk, kik mezei gazdasággal is foglalkoztak, ezeket a későbbi diákos világban maguk a magyar gazdák is beolthatták nyelv-

---

igen egészséges alapon állnak, s különösen ott, hol a magyar szó alakja a latinnak is megfelelő lehetne, nagy szolgálatot tesznek. De általános fejtegetéseiből nem osztozom abban a véleményében, hogy a németből, szlávból, olaszból stb. átvett latin szóknál «a nyelvünkre gyakorolt latin hatás és csatornáról szó se lehet». Bejutottak volna-e ezen szók nyelvünkbe, ha latin nyelv nem lett volna? és elég hű történeti képét adjuk-e a latin nyelv világralmának, ha elhallgatjuk, hogy alig van körülöttünk nyelv, mely ne lenne annyira át meg átitatva, impregnálva latin elemekkel, hogy azok már mint az illető nyelv tulajdonai nyomulnak tovább újra más és más nyelvekbe? Gondoljunk csak az ú. n. világtörténelmi események «közvetett következményei»-re. [Míg e sorok sajtó alatt voltak, Kovács dolgozatának még egy ismertetése megjelent Balassa Józseftől Phil. Közl. XVI. 757. Ha a három bíráló tovább is így érdeklődik a dolog iránt, akkor latin szavaink nemsokára össze lesznek gyűjtve; mindenesetre többre fognak menni a bírált munka szerzőjénél. — S. Zs.]



vünkbe. A kérdést legegyszerűbben ezen átvételek korának megállapítása oldaná meg.

A Latin hatás történetének vázlata után egy lapon dolgozatának *célját és módszerét* tüzi ki a szerző. A berendezésben *Alexics Magyar elemek* az oláh nyelvben című dolgozatát akarta követni, azért a czimben is utánozta őt. Csakhogy aztán most, midőn *célját* kitézi, azt mondja, hogy a nyelvünkben meghonosodott latin szokat *célja kimutatni*, mi pedig a hangtant feladata körén kívül helyezi. Czim és cél tehát összeegyeztethetlenség, annyival inkább, mert nem csak a szók és azoknak átgyúrása az, a mit a magyar nyelvben latin hatásnak, elemnek kell tulajdonítani, a mint hogy *Alexics* dolgozata sem csupán szójegyzékből és hangtanból áll. Egy oly nyelvnek hatása, mely annyi szóval tömte meg nyelvünket, nemcsak a szóseregben, hanem bizonyára a nyelv, tehát a *nyelvtan összes területén* nyilatkozik. Nem csak egyenest latin szók, hanem latinból fordított magyar szók, latin képzők, latinos kifejezések, metaforák s mondattani főkép szórendi sajátságok is mutathatók ki mint latin elemek nyelvünkben.

Némi melegsége különben szerzőnknek, hogy példák vonzzák, s ő nem egyedül áll *céljának* korlátoltságával, hanem ama példákat követi. Ugyanis az az iskola, mely őt a jelen munka megírására ösztönözte, egy másik igen rokon kérdéssel: a magyarországi latin nyelv kérdésével is foglalkozik, s eddigelé ebben az irányban is oly szűk határok közt mozog, mint a jelen dolgozat, t. i. a pusztán szók körül; a nyelvten többi fejezeteire nézve a kényelmes *nil mihi nunc agendum puto* áll a dolgozatokban. De a mi halad, el nem marad. Reméljük, hogy a könnyebb munka elvégeztével a nehezebbre is jutni fog idő és erő, hisz mind több és több példán fognak a munkások okulni, s a teendő mind tisztább és határozottabb körvonalok közt fog kibontakozni előttünk. Mert a jelen dolgozatnak is egyik fő gyengéje onnan származik, hogy *célját és módszerét* nem tudta határozottan megállapítani.

Ugyanis egyedül a nyelvünkben századok óta *meghonosodott* «polgárjogot nyert» és nyelvünk szelleméhez simult szokat akarja kimutatni; csak nagyjából, szándékszik fölvenni a nem közvetlenül a latinból vett szokat, egyáltalában nem akarja említeni: 1. a pusztán egyes latinos képzettségű egyénektől önkényesen használt szokat, melyeknek «történeti múltjuk nem igen van,» 2. a műszokat, 3. «a tulajdonneveket, személy- és helyneveket».

A cél tehát a szók megválasztására nézve sem egészen helyes, mert mindent ki kell mutatni, a mi nyelvünkben egyenest, vagy kerülő úton a latinból származott. A szerző felfogása (a «polgárjog») pedig mintha azt mutatná, hogy az egyes «latinos képzettségű» egyének sza-

vait, vagy a *tájszókat* összegyűjteni egyáltalában fölösleges volna. Pedig a tájszók rendkívül érdekesek. Mófdelett meglepő, ha halljuk pl. azt, hogy «ejnye de *festomos* ez a kis lány», a mi annyi mint *csifra, kevély*, azaz ünnepiesen, *festum*-osan van öltözve teste-lelke. A latinos képzettségű egyének szavai pedig szintén nem egyebek, mint tájszók, azon műveltségi szintájnak szavai, melyben ez egyének vannak, s történeti múltjuk nem hogy nem igen van, de épen az, a mi a többi, sűrűbben használt szavaké: a *latinos műveltség*, és egy század, sőt talán fél század mulva is nagyon érdekes lesz tudni, hogy pl. a tizenkilencedik század végén még voltak, a kik ezen és ezen szókat használták beszédükben és a közönség — *megértette őket*. Nem is egyebek ezek a «latinos műveltségű egyének», mint az irodalomtörténetből jól ismert divatnak folytatói, minél fogva szókészletüktől az irodalomtörténeti érdeket meg nem tagadhatjuk.

Abban sem értek egészen egyet a szerzővel, hogy azért mellőzheti el a kerülő úton átvett szókat, mert tárgyalásuk az «összehasonlító nyelvészet tág mezejére» vezetné. A többi latin szók tárgyalása is «összehasonlító» nyelvészet, csakhogy csupán a könnyebbik vége.

De tegyük fel, hogy a szerző — úgy, mint a másik ágon dolgozó társai — csak könnyebbség okáért, idő és munkakímélés végett fordul el a jelentől, s azért akarja *csupán a múlt századok szavait* kimutatni. Ámde még így is kimeríthetetlen a végezni való, és senki sem győzné annyi század szavait összeszedni, hát engedjük meg a szerzőnek, hogy ebből a tömegeből is csak egy csoportot szakaszszon ki, a múlt századokban *meghonosult* szavakat.

Hanem itt már aztán igazán határozatlanná válik és ködbe foszlik szét a cél, homályosakká mosódnak széjjel a módszer határai. A keresés a múlt századokban jár, a felvétel kritériuma, a meghonosultság, a jelenben van, s a szerző ki munkáját egyszerűsíteni akarta, mégis a feladat egész tömegével áll szemben. Hozzájárul magának a kritériumnak, tehát a módszernek homályos, határozatlan volta. Még senki sem mondta meg, hogy mi a meghonosodott szó, miben áll a szónak polgárjoga, s a nyelv szelleméhez való simulás, (mert legtöbbször nem a magyar, hanem a szláv vagy német nyelv szelleméhez simult az a szó, melyet elég átalakítottunk tartunk), s magának a szerzőnek sem jutott eszé ágába sem, hogy ezeket a fogalmakat legalább a maga céljaira nézve megállapítsa. Bizonytalankodva jegyzi meg, hogy «mind e szók között szigorú határt vonni lehetetlen», s azért bár maga is tűzhetett volna ki önkényes határokat a fölveendő szók számára, zsinórmértéket választ magának, a Nyelvtörténeti Szótárt. Ez helyes eljárás volt, azaz hogy lett volna, ha *módszerében* szigorúan következetes,

vagyis semmit ki nem hagy, a mit a szótár bevett és csak részletes megokolással vesz föl olyat, a mi belőle kimaradt. Csakhogy szerzőnk a Nyelvőrt, Diezet és Miklosichot is átbavárolta, mi még jobban a jelen napok közé zökkenette őt és segített célját szétfoszlatni, munkáját bonyolódottabbá tenni. Nem sikerült tehát határozott és egységes, tiszta és világos célt tűzni ki a munkának, pedig még akkor is új erőt és nagy fegyelmet kívánt volna a módszer következetessége, mely így tisztára lehetetlenné vált. Ime a szétágazó, határozatlan cél okozta *módszerbeli következetlenségek*:

A módszer a régi szók vizsgálatán alapult, így kikerülték figyelmét nagy számú meghonosodott szavaink, melyeknek általános használatát, tehát nagy részt régiségét is alig vonhatná kétségbe a szerző. Pl. csak az *a* betűből *ábécze, ágúl, ágens, akadémia, akkurátus, album ámbó, amulet, anekdóta, antiszemita, április, (gumi)-árábikum, árki (-szamár), ármádia, ász, aszfalt, asztma, atlasz, atléta, atom, audienzia, augusztus, autonóm, autonómia, ávemária.*

A módszer csak az egyenes származású szókra terjed ki, vagyis csak azok teljessége és magyarázatuk helyessége tekintetében vállal felelősséget a szerző, de forgatta Miklosich és Diez munkáit is, és meg nem állhatta, hogy «nagyjában» föl ne említsen a kerülő származású szók közül is egy jó csomót, az egésznek (638) majdnem egyharmadrészét, 183-at, ha a sajtóhibák kijavítása után számláljuk meg. Sőt a többi tekintetben tanúsított határozatlanság kiterjed a kerülő származás felfogására is, mert mint latin elem van felvéve, pl. a *kulcs* szó, melyet nem a latin alakból, vagy a latinból átvett szláv, vagy más nyelvi alakból magyaráz meg a szerző, hanem csupán a közös indogermán gyökből származó szláv alakból, mely tehát eljutott volna hozzánk, ha soha római birodalom, vagy latin nyelv nem alakul is. Latin elemekül vannak továbbá felvéve olyan szók is, melyek egy középkori szláv, román, vagy germán nyelvből átjutottak ugyan a latin nyelvbe, de hozzánk nem a latinból, hanem valamelyik más, vagy az eredeti nyelvből jutottak el, tehát szintén nem latin elemek nálunk. Ilyen pl. a *hering*. Ezek a fölöslegességek Miklosich és Diez műveinek olvasásából, tehát az egyenes és kerülő származás összekeveréséből és egy kis hiszékenységből származnak, másrészt a Nyelvőr lapozgatása és a polgárjognak szem elől eltévesztése egyes tájszóknak juttatott helyet a gyűjteményben, mint a *kosolyá-nak, borbát-nak, kujter-nek, pöttön-nek.*

A bizonytalan cél és habozó módszer következményének veszem azt is, hogy számos magyar továbbképzés van külön latin szónak feltüntetve, pl. a *forma* és *formál* után a *formás, dupla* után *dupláz, meg-*

*dupláz, mise után misét szolgáltat,* — holott ezekben nincs semmi újabb latin elem, s az ily továbbképzéseket is összeszedve a végtelenségig lehetne fokozni latin szavaink számát. A képzett szónak csak akkor volna helye, ha a *tő* külön nem fordul elő nálunk. Hanem a mint az eddigi tévedéseket Miklosich, Diez és a Nyelvőr olvasásának tulajdoníthattuk, úgy ebben a Nyelvtörténeti Szótár a ludas, mert minden ily szó ottan külön szóul áll, helyesen a szótár, de nem helyesen a szerző céljaira nézve. Ily továbbképzések: *ceremóniáz, dupláz, megdupláz, formás, kintornás, kólikás, komédiáz, konzulság, koronás, koronáz, pádimento-moz, piperez, sommás, sorsol, szentencziáz, taksás, téglavető-hely, trónol, virgácsol.*

Ezekben a nehézségekben, melyeket a tárgy természete s a kérdés jelenlegi állása szült, már arról is megtudtunk valamit, hogy mint tud a szerző elbánni forrásaival. Nem igen vas kézzel fogja a gyep-lőt, s a szilaj paripák a helyett, hogy egyenest a cél felé ragadnák, a hányan vannak, annyi irányban ránczigálják félre útjából. Maga a *források jegyzéke*, a cél és módszer kitézése után, a 7. l. következik. Nincsenek benne az úgynevezett tisztí szótárak, melyek legspecziálisabb forrásai nyelvünk latin szavainak, ha már nem közvetlenül a könyvekből és okiratokból gyűjtünk. A «Philol. társaság» 1891-iki elnöki beszéde eléggé felhívta rájuk a figyelmet, elsorolva e szótárakat. Följegyzéseit talán nem lesz helyén kívül való dolog, a mennyire tudom, kiegészítenem. *Reméle:* Magy. tisztí írásmód példákban. (Muzeumi ktár). *Fogarasi J.* Diák-magyar műszókönyv törvény és országtudományokból. 1833. (Egyetemi ktár). *Pest-Pilis és Solt* megyék tisztí szótára, *Puki:* Honni törvényiszótár. Pozsony 1831. (Muzeumi ktár).

*Fozder K.* értekezését is (Idegen szók a görögben és latinban) könnyen megkaphatta volna a szerző (Akad. értek. nyelvtud. XI. k. 4. sz). Ide vág *Saalfeld A.* könyve is: Index græcorum vocabulorum in lat. linguam translatorum. Berlin 1874. (Akad. ktár.) A hangtanhoz becses lett volna: *Schuchardt H.:* Der Vokalismus des Vulgärlateins. Leipzig, 1866 8. 3. köt. (Akad. ktár).

Hogy *minő* eljárással használta szerzőnk a forrásokat, azzal nem vagyok tisztában. A Nyelvőrnek úgy látszik a szómutatóját nézte végig, s a mit tárgyára tartozónak sejtett, azt elolvasta, nem is maradt ki sok. Az a betűből *admirál, adutt, áfiom, aggastyán, alpári, ária* hiányzanak. Természetesen nem csak a szómutató után indulva, több hiányt lehetne találni. Már a Nyelvtört. Szótár, Forcellini és Du Cange fölhasználásának módját nem tudom elképzelni, mert a túpróba a Ny. Sz.-nak csak *a* betűs szavaiból 23-nak a hiányát deríti ki, melyekkel együtt szerzőnk gyűjteménye 37-ről 60-ra, tehát majdnem még egyszer akkorára növe-

kedett volna. Hiányzanak: *addál, adjutáns (adia is csak idea alatt van meg) áfiom, ágál,] akadémia, alaputréta (olla potrida), alleluja, áloe, amazon, ambo, ámen, ametiszt, angária, apiom, április, áprilizál, árguál, árgolódik, ária, ármádia, ármás, atlacz, augusztus.* Ha ezt a «forrást» (és nem «segédkönyvet») is úgy végig nézte volna, mint a Nyelvőr szömutatóját, ez a hézag be nem jut könyvébe, hisz kifogása nem lehetett e szavak egyike ellen sem, mikor a *kolláció és mórál* szókat a Ny. Sz. alapján vette föl gyűjteményébe.

Világos hát, hogy a felsorolt forrásokat nem aknázza ki kellőleg, a szerző, s az új munkásoknak ép úgy át kell majd búvárolniok azokat, mintha ő nem dolgozott volna belőlük. Ez áll az értekezésekre nézve is, mert pl. a *bliktri* szóról azt mondja, hogy Kőrösi a latin *blitum*-tól származtatja, pedig Kőrösi említi ugyan a *blitum*-ot, de csak azért, hogy elvesse és tulajdonképen máshonnan származtatja a szót.\*) Így már fölébred a kétségem az iránt is, vajjon a latinból vett kölcsönvételek-e mind azok a szláv szók, melyekből Miklosich *Die fremdwörter im slavischen cz. munkája* alapján magyarázza szerzőnk szavainkat, s melyet nem áll módomban úgy föl-főlesapni, mint a Nyelvőrt. Kétségemet még megerősíti egy paszszus, mely szerint a *temjén* szót «a szláv nyelv is a latintól vette.» Diezcel is megjárta egy párszor a szerző. A *mester* szó alatt azt mondja «wal. *mester*»; a *pint* alatt «wal. *pinte*» s nem veszi észre, hogy *wal.*=*walachisch*, mit ő magyarul *rum.* vagy *oláh* jelzéssel fejez ki. *Orgona* alatt pláne ezt is mondja «wal. *organ*» «az oláhban *organü*», pedig a kettő egy, csak kétféle helyesírással van írva.

A forrásjegyzék és rövidítések magyarázata után maguk a *szók* következnek a 8—45. lapokon, majd *Pótlék* (különös, hogy Alexicsnél is van pótlék!) a 47—52-ig.

A szók kissé alkalmatlan *sorrendbe* vannak állítva, mert szerzőnk külön választja a rövid hangzókat a hosszúktól az *a-t e-t o-t az á é ó-tól*, s jobb akar lenni a Ny. Sz. nál, hol előbb áll az *áúúgat* mint az *aba* szó.

Hogy a szók kissé bizonytalan rendszer szerint vannak *megrálasztva*, azt általánosságban már láttuk, most csak azokat az apróságokat említem föl, melyeket egyenest a dolgozat olvasása következtében vesz észre az olvasó. Így pl. a *fundál* igét fölvette a szerző, a nem kevésbé használatos *fundáció* főnevet nem, a *püspök* ott áll, az *érsek* hiányzik, a *márka* szó alatt megjegyzi, hogy régebben *girá*-nak hívták, de a *gira* szót nem vette be a maga helyére. Saját szövegében él több szóval, melyeket jegyzékébe nem vett föl, pl. *constatál* (9. l. s. v. *áspis*), *kultura*,

\*) L. még Nyr. XXI. 415—6. l.

*kultúr* (61. l.) Fejtegetései közben hivatkozik oly alakokra, sőt szókra, melyeket a magyarázandók közé nem tartott érdemeseknek fölvenni. Ilyenek *martel* (57), *majszter* (58) *barát*, *fráter* (59), *terjék* (62).

A fölvett szókkal általában *úgy jár el*, hogy előbb a jelentésüket mondja meg hol magyarul, hol más nyelveken is, vagy leírja a dolgot, azután az idegen nyelvekbeli alakjaikat sorolja el, s ezek közül a magyar szó legközelebbi törzsét kövérebb nyomással emeli ki, néha hangtani magyarázatok és a *Ny. Sz.-ból vett* történeti idézetek is vannak közbe szöve. *Fejtegetéseire* a következő megjegyzéseim vannak:

Több szót helytelenül származtat, mert a magyar és a törzs szó végződési nem felelnek meg egymásnak.

Igy *almárium* nem lehet a német *almer*-ből véve, mert akkor nem *-iom*, hanem *-ár*, *-ér*, vagy *-or*, *-er* végzete volna. Az *r : l* változtatást német segítség nélkül is elvégezhetjük. A *galles* nem magyarázható egyenest *galla*-ból, *interes* *interesse*-ből. Ha *kalamáris* és *kaláris* az *-ium* végű alakokból származnának, úgy végződnének, mint a *kalendárium*. *Kurucz*-ban az *-ius*, *spínác*-ban az *-iá*, *spikinárd*-ban az *-us*, *palánk*-ban az *-a*, *tárgy*-ban az *ea* kihagyása nem származhatik a magyartól, mert különben máshol is kihagytuk volna e végzeteket.

*Baraboly*-ra vonatkozólag a *Ny. Sz.* és *Alexics* véleménye összefér a *Diezé*vel, mert az előbbieket fordítják, *Diez* származtatja a szót, s így a szerzőnek nem kell elfordulnia amazoktól, ha *Diez*hez akar állni. *Balaena*: *bálna*, ha egyenes latin átvétel volna, a hosszú *é* (*ae*) kihagyását nehéz lenne megmagyarázni. A *bérma* nem deverbális főnév, legalább nem magyar visszaképzés, mert a szlávban is megvan, s ott német kölcsönvétél a *firme*-ből (*L. Nyr.* VI. 510.) A *borbély*-ről *Kőrösi után*\*) azt mondja szerzőnk, hogy nem vehettük a németből, mert németül «*balbierer*» volna a szó, s ennek kellene megfelelnie a mi alakunknak is, pedig itt okoskodásnak nincs helye, mert tény, hogy a magyarországi német közönség további németesítés nélkül «*barbier*»-nek olvassa a *«barbier»* francia feliratokat, s az *ír : ély* hangváltozás is egészen a német származás mellett tanuskodik. A *csámpás* szónak három törzsalakja is van jelezve, de mindenikben *k-t* kell ejteni a szó elején, s azt mi nem változtathattuk *cs-*re, s így mégis csak egy negyedik nyelvben kell keresnünk a legközelebbi törzsalakot. A *csizió* merész származtatása a *Nyr.* XXI. fejtegetése után végkép elesik. Ép ily merész és elfogadhatatlan származtatások: *alafa* (török szó, *l. Nyr.* XII. 351), *dorgál*, *gémberedik*, *hörpöl*, *mustra*, *gyűrű*. A *dusta* és *flastrom* se lesz egyenes latin átvétel, a mint hogy a *pondo* *p-*je is a német *pfund* révén lett nálunk *f-*vé. A *fáklya*, *kámzsa*, *kázsla*, *tábla*, és más hasonlók magyarossága ellen is vannak aggodalmaim, nálunk elfér a hangsúlyos szótag után több rövid hangzó is, mint *bakulus*, *kólika* stb. és nem is valószínű, hogy épen mi torlasztottuk volna össze a másalhangzókat, mikor mindenütt épp az ellenkező törekvést tanúsítjuk. A *fuszuly* szóra a szerző azt mondja, hogy ma már csak a *paszuly* alakot használjuk, de

\*) *De l. Nyr.* XXI. 416.

téved, mert ezt az oláh szót, a megfelelő vidékeken igen is ma is használják, főképp kicsinyítve: *fuszujka*. A *gesztenye* talán egyszerűen a közölasz szó többeséből is megmagyarázható. A *hártya* szó *h*-ja nem lehet egyenest a latin *ch*-ből s a *kehely*-é sem a német *kelch*-ből, mert a latin és német *ch* sokkal keményebb, hogysem nálunk egyébe lehetne, mint *k*, ellenben a szláv *ch* elég kemény arra, hogy a szlávna a német *ch*-t helyettesítse, és elég lágy is, hogy nekünk meg csak *h*-nak hallatszódjék. V. ö. *irha*, *konyha* stb. *Ispót* német átvétel, mit a *spattha* véghangzójának hiányán kívül az *ó* is mutat, mely csak német szóokban állhat a helyett: *lager*: *lóger*; *strafe*: *stróf* és itt sem magyar változtatás, hanem német tájnyelvi ejtés, pl. alsó szepességi. Viszont a *jurista* nincs a német *jurist*-ből véve, hanem a középkori és így egyúttal magyarországi latinság *-ista* képzőjével van alkotva, mely mint minden nyelvben, úgy nálunk is élő képzőnek mondható, pl. *banda*: *bandista*, *Apponyi Apponyista*, *Tisza Tiszaista*, *fuvola fuvolista*. A *kar* még népetimológiával is nehezen érthető a német *chör*-ből, viszont *krajczár* a német *kreuzer*-ből. Az utóbbit a tótból vettük, melynek *krajcar*-ja lehetett *kreuzer*-ből s válhatott nálunk *krajczár*-rá. Magánhangzó-nyújtást inkább csak a hosszú likvidán végződő, tehát hangsúlyos végű német szóban végeztünk: *bordell* *bordély*. A *keresztényt* nem tartom szükségesnek népetimológiával magyarázni, lehet az egyszerű metatezise a jésülésnek. A *lecze* (*lekeze*) egyenes származása gyanús előttem, a *lencse* végző *e*-jét sem magyarázhatjuk meg a pusztá *lens*-ből, az újszlóven *leca* közelebb áll a mi szavunkhoz, annyival inkább, mert sok szláv szó van, melyből az eredeti orrhang kimaradt s csak a magyar átvétel őrizte meg a bizonyosságát. A nyelvemlékek *lensse* alakját aligha szintén *lencse*-nek nem kell olvasni. *Letácsol* egyszerű oláh szó; az a *tačě*, hallgatni parancsolója: *tač* (*tács*) «hallgass.» Az *onka* és *uncia* közt nagy a távolság, a *róza* és *rosa* közt pedig kicsiny. Ezt nem szükség szláv kerülő uton levezetnünk; a hangsúlyos hangzó napjaink előtt mindig megnyúlt, az s jegyet szó közepén is ejtették *latinul* s (-*sch*)-nek, P. Párizsnál többször így áll: *rósa*, miből a *zs* változás magyar területen is érthető, bár többnyire csak idegen szökon megy végbe. A *ruzsika* nem bizonyít sem ellene, sem mellette a *róza* szlávságának, neki külön újjai lehetnek. *Petács* a *petechia*-tól (olv-*petékia*), *póris* a *borax*-tól nem származhatik egyenesen, a *strucz*-ot pedig, ha a németből van átvéve, nem a mai *strauss*-szal, hanem a régi ű hangzós alakkal kell magyarázni.

Itt a szófejtések során szakítok alkalmat magamnak a tulajdonképen nem latin szavakat is, melyeket általánosságban már említettem, részletesebben elsorolni. Ilyenek *alafa*, török szó, Nyr. XII. 351. *bordély* németből lett olasz, olaszból újra német és ebből magyar; a latint nem is említi a szerző. *Cserebuly*: ószlov. *čruvi*, szerb *črv*-ből, mely úgy látszik szintén csak az «indogermán gyök»-ben találkozik a *scarabaeus*-szal. *Löre*: «valószínűleg a németből került nyelvünkbe», ott pedig fel az ó-felnémetig törvényes származása van, s így ha mi onnan vettük, az eredeti forrásból merítettünk német s nem latin elemet. Értesíthetem is a szerzőt, hogy az «ófelnémet» *lüre* alak *lyüre* ejtéssel ma is él a szepesiek ajkán és szintén *lörét* jelent. A *palást* törzsszava az ószl. *plásti*, illetőleg cseh *plast* nincs (legalább Mikl. Szláv szók a magyarb. cz.

dolgozata után itélve) a lat. *pallium*-tól kölcsönözve, s így nem «latin elem» nálunk. *Paripa* a perzsa *peripaj*-ból van, mely nem a görög *πάριπος* kölcsönzött alakja. A *zsolozsma* kereszttel van jelezve és törzsszavául az ószlov. *služba* van feltüntetve, mely nem a *celeusma* szótól, hanem a *sluga* (szolga) szótól származik.

A származtató fejtegetéseken kívül fontos, és a szerzőnek szabad uralkodását a tárgy és munka felett jellemzően mutatja a *jelentések felsorolásában* és *tárgyi magyarázatokban* való egyenletesség. Ámde ezt a tekintetet lényegtelennek ítélte a szerző, főkép a magyarázásban, s így néhol bőszavú, néhol hézagos.

Pl. *áréná*-nak hiányzik a «szinkör» jelentése, *borbély*-nak egy jelentése sincs kitéve, pedig kettő van: fodrász és orvos, főkép fogorvos; a *czirkalom* szerzőknél csak «szinkör», a «közö»-ről nem tesz említést. A *kántál*-ról sem tesz ki egy jelentést sem, pedig sok is van, a *kántor*-t mint a *kántorböjt* részét kifelejtji; a *makulá*-hoz is, ha a «falat» jelentést kitétte, oda kellett volna tenni a «szem» «szemecke», «körmöfekete» jelentést is, v. ö. «*makula*-mákszem». A *trakta* és *traktál* a szerzőnél csak annyi, mint «értekezés», «értekezék», a vendégség és «megvendégl» jelentést elejtji. Magyarázatbeli egyenlőtlenség több van. Általán ismert dolgokat bőven leír, vagy magyaráz, így az *ámpolnát*, *bullát* (5 sorban), *taksást* (7 sorban), a *czeruzát* kétszeresen is fordítja, a *trónol*-t, hogy «trónuson ül», hosszasan fejtegeti az *asszekurál*-t, a *minisztrál*-t, hogy «egyházi szó. a. m. a miséző papnak segítkezik»; ellenben hallgat, a mikor jobb néven vennők a szavait: *abruta*, *centike*, *mordály*, *petecs*, *pópium*, *póris* mellett.

A szók jelentésén kívül *magyar alakjaiknak változataira* is ügyet vet a szerző, de följegyzései természetesen nem mindig teljesek, mert pl. az *ákác* *ákác* is, az *appetitus* *ápetitus* mellett *ápitus* is van, a *familia* néhol *falamia*, a *konvenzió* pedig *kommenzió*, végül, hogy sok itten szükségtelen példával ne töltsen a helyet, a *gimnázium*-ot *gimíziom*-nak is hallani, meg *-um*, *-jum* és *-jom* végzettel s *g* vagy *gy* kezdő hanggal is ejtik.

Imitt-amott megjelölte a szerző azt a görög szót is, a melyből a latin származott (pl. a *czitérá*-nál), de akkor a *czimbalom*, *cziprus*, *eklézsia* és egyéb szavaknál is elvártuk volna ezt tőle.

Az *írásra* nem sokat ügyelt szerzőnk, csak «nyomorult eszközök» tartja gondolatai megrögzítésére, melylyel nem érdemes sokat törődni. Egyszer ezt írja: *centike cet*, máskor *párducz jáczint* s ennyieske még nem nagy baj, mert nem szül kétséget, sőt azért is megbocsátunk, ha pl. az 58. lapon ezt olvassuk «*metathesis*szszel», ámbár nem tudjuk, melyik a szerző szándéka szerint való írás, a magyaros (*szsz*), vagy a latinos (*th s*), de baj, mikor aztán az ejtést nem tudjuk olvasni: *explikál* (v. ö. *egzisztál*), *présmitál*, *resula*, *herbaté*, *-tej* (17. l.): *thé* *thea* (43. l.), *té* *herbaté* (54), *theatrum* (43) (nem is *-átrum* ?), *paróchi* (32) és ezt



már igazán nem tudom, hogy ejthette az, a kitől a szerző hallotta. Abban sem bízhatom, hogy pontos írás, vagy hanyagság van-e ezekben: *prémás, evangeliom regula traja talián*. Hogy az írással nem törődik szerzőnk, azt az is mutatja, hogy a szótárban magyarosan írja a latin származású szokat, de a szövegben többnyire (ámbar csak többnyire!) latinosan, tehát nem gondolkozott a kérdésen annyit, hogy saját szüksége, e szótár írása meggyőzte volna, hogy lehetetlen a magyarban az idegen szó máskép, mint magyarosan, tisztességesen leírni. Vagy jó az idegen írás, vagy nem. Ha jó, akkor a cikkelyszók, lemmák, írására is jónak kell lennie, ha nem jó, és arra nem jó, akkor a szöveget sem szabad elrontani vele.

Az írásban tapasztalt figyelmetlenséggel összefüggőnek tartom a törzsszó nyomásában és a kerülő származást jelző kereszt elhagyásában mutatkozó rendtelenségeket. A *baraboly* előtt kereszt áll, és szláv kölesön-szónak van mondva, mégis a *jovis barba* van kövéren nyomva törzsszóul. *Csámpás-nak, dongá nak* 3—3 törzsszavuk van jelezve, a *czimborá-ról* az van mondva, hogy a rumunyan lett a *symbola* l-je r-vé, de kereszt még sincs elébe téve, s a latin szó van legközelebbi törzsszóul nyomtatva. A szerző előadása szerint is kereszt kellene még ezek elé: *alamizna, csemete, jurista, kémény, kosolya, meregle, sindely, szent, terpen-tina*. Lehet, hogy a szerző nem úgy gondolta, de világosan kereszt kell ezek elé: *amaránt (-us!)*, *czirkusz, eben (-us!)*, *gallér (-us -a!)*, *gödölye (h : g) jázmin, kármány, sekrestye, serte, smaragd, skarablya szerezsen*.

A szóczikkelyekre az 53—59. lapokon *hangtan* következik, mely össze akarja foglalni a fejtegetések alatt talált hangváltozásokat. Nem mindeniket veszi fel itten újra. Így *kimaradt* az *u : i : globus golyó-bics, gradus garádics*, a magánhangzó-dissimiláció: *diamant gyémánt*, mely példát a szófejtések közt a szerző is említ, *reperál, preperándia, kontrektus, trékta (trakta)*, melyeket ő nem ismer. Hiányzik a *t : ty, charta : hártya, sc : cs, scilla : csilla* (a szerző legalább hisz ebben a változásban). Némely hangjelenségről sem a szófejtések alatt, sem itt nem vesz tudomást, így a magánhangzó-rövidülésről (*fátum fatális*), *k : t-ről (canistra tarisznya)*, a latinositó *a*-val való toldásról *adresse ad-ressza, glied, gléda*, stb.

Talán még fontosabb, hogy a mely hangváltozást föl is említ, homályos *általánosságba* burkolja, vagy annyit zsúfol részletezés nélkül egybe, hogy a szabály értéke elvész. Nem mondja meg, miféle mássalhangzók szoktak rövidülni, melyek szenvednek dissimilatiót, s ilyen kijelentésekkel is megelégszik: «Az idegen szók magánhangzói gyakran felcseréltetnek». «Igy az *a, o, u ; e, ö, ü ; é, i.*» Vagyis az összes hangváltozó-változások egy rakásra vannak hányva. Homályos az 57. l. «A labialis(ok) gutturalis(ok) és dentalis(ok) felcserélődnek egymás között». Az ember azt gondolná, az van itt értve, hogy a gutturalisból dentális, vagy labiális lesz és viszont, de a szerző erről a jelenségről nem tud semmit (a *lectica : laptiká*-t csak dissimilatiónak nézi) és itt csak azt mondja,

hogy a tennis, media, spirans és nasalis labiálisok felcserélődnek egymás között, már hogy a nyilvessző melyik irányában, vagy ugrások szerint is, azt csak a példái vizsgálatából tudhatjuk meg, illetőleg, mivel a példák csak korlátolt számuak, hát onnan sem. És a határozatlanság annyival is nagyobbodik, mert e sokféle labiálison kívül ugyanannyi dentális és gutturális is be van gyömöszölve abba az egy sorba, mely ennél fogva oly sokat jelent, hogy mondani már nem mondhat semmit.

De legfő hiánya mégis az marad a hangtannak, hogy semmikép sem különbözteti meg a magyar változtatásokat az idegenektől, s mindazok a hangváltozások, melyeket más nyelv okozott a latin szón, melyek tehát német, olasz, vagy szláv nyelvsajátságok, sőt néha maguk az eredeti latin hangváltozások is, nála a magyar szellem műveleteinek vannak feltüntetve. Az ószlovénben nem volt *f*, tehát *b* lépett a helyébe: *firma*, ném. *firme*: *bérma*, a szerző szerint ez a szó a mi nyelvünk szelleméhez simult, s ugyancsak a mi szellemünk csinált az egyetlen latin *s*-ből (a szerző elfelejti, hogy már a latinban sem egyetlen hang ez a betű, hanem kettő: *sz* és *z*) *sz*, *s*, *z*, *zs*, *cz*, *cs* hangokat, csak úgy, okkal vagy ok nélkül. Így aztán semminemű képet nem nyerünk arról a harcról, melyet a magyar torok megvív a latin hangokkal, mikor a római szókat elhódítja magának, sőt általában véve is a hangváltozások csak a nyelv (s nem is az ember) szeszélyes, kifürkészhetetlen eredetű játékaul tűnnek föl előttünk.

Ezen általános jellemvonások elég világosan megállapítják a hangtan értékét, a részletek egy csoportjára tulajdonkép már a szómagyarázatok alkalmával megtettem megjegyzéseimet, a többi apróságok közül pedig csak egynéhányat igazítok helyre: hogy a magyarban az első szótag nem gyökszótag (53. l.) s a hangsúly nem «rendesen», hanem mindig az első szótagon van (54. l.); a metathesis nem annyira szótag, mint mássalhangzó változás (58. l.), és az *ángolna*, *ámpolna* és *kápolna* nem külön megjegyzendő és osztályozhatatlan jelenségek, hanem csak egyszerű dissimilatiók.

A kissé könnyen dolgozott hangtan után a 62—64. lapokon *tanulmány* cím alatt 15 csoportba gyűjtött példák az világitja meg a szerző, hogy minő fogalmi körökbe tartozó szavakat vettünk a latinból. Itt csak egyenest latin átvételek vannak számba véve, de ezek közé becsúsztott a szlávból jött *paraj* s a német *rubint* is. (Ilyen felsorolásokban én fölösleges idő- és költségpazarlásnak tartom annyi száz meg száz szó közé vesszőket rakogatni.)

A munka utolsó fejezete (tartalom-mutató nincs) a 65—69. ll. levő betűrendes *szómutató*. Kiestek belőle a *thé* és *thea* szók, s belekerült a nem magyarázott *terjek*.

A dolgozatnak *stilusa* azt mutatja, hogy szerző jól tud magyarul, de kissé pongyolán ír. A következő pontatlanságokon akadt meg a szemem: «El nem mulaszthatom, hogy hálás köszönetemet fejezzem ki» (6) e h. «hogya ki ne fejezzem». Helytelenül vannak kihagyva a ragok ezekben: «A labialis, gutturalis és dentalisok felcserélődnek egymás között» (57). «Némely szót nemcsak a latinból, hanem más nyelvből, német, szláv stb. vettünk» (58). Idegenszerű a névelő elhagyása ezekben: «Múlt század elején már előfordúl nyelvünkben». (9. *árestom*). «Ármálisnak nevezték a levelet *arma* (czímer) szótól» (9). «Egy-két régiebb írónknál előfordúl: *bustya* szó is, mely valószínűleg *bestia*-val azonos» (10). «A népnél halljuk *csimota* szót is» (12).

*Sajtóhiba* sok van, de itt csak egyeseket javítunk ki: 23: *korrigál* és 24: *kurátor* új bekezdéssel szedendő, 31: (onka) *felix* h. *felis*, 32: *παροισια* h. *παροισια*, *phingsten* h. *pfingsten*, 41: *svetü* h. *svetü* kell, u. o. *szóror* nincs vastagon nyomva és fölösleges zárójelbe szorítani, 43: «a latin *thea*» oly vastagon van nyomva, mint a czikkelyszók, 48: *föredő* h. *föredő*, 49: *bervény*, *börvény* h. *bercéng*, *börvéng* (l. Ny. Sz.), u. o. *borrago* h. *borrágó*, 52: *jószág* h. *jóság*, 54: *Ford. c.* h. *Jord. c.*, 56: *czinóber* h. *czinóber*.

Figyelemmel végig olvastam a művet s láttuk, hogy általában véve majdnem megmérhetetlen anyaggal s nem tisztán kibontakozott feladattal, — személyileg pedig főképp a hangtanban némi nyelvészeti fegyelmezetlenséggel kellett küzdenie a szerzőnek, s innen származnak műve hiányai. Abban helyes úton jár, hogy első sorban a múlt idők szavainak összegyűjtését tartja szükségesnek. Annyival helyesebb ez, mert az irodalmi művek és az oklevelek pozitív forrásokat nyújtanak e szavak kikeresésére, s a mi ezekben nincs meg, azokért emberileg nem lehet felelős senki, míg a jelenkor szavai talán nem találhatók meg mindnyájan könyvben, s mégis felelősek vagyunk kihagyásukért. De inkább azt szeretném attól, ki a kérdés további kimerítéséhez hozzá akar járulni, hogy ne a Ny. Sz. bolygója legyen, hanem igyekezzék azt kiegészíteni. Nem ismerjük a Ny. Sz. elveit és eljárását az idegen szók felvételében, de láttuk, hogy mindent ki kell mutatni, a mi idegen szó magyar beszédbe szöve előfordúl. Minthogy azonban főképp a deákos századok műveiben hemzsegő latin kitételek miatt kielégíthetetlennek látszik ez a követelés, mert oly szavak kerülnének jegyzékünkbe, melyeket külön soha sem mondhattak magyar beszédben, kiegészítő eljárás-hoz kellene fordulni. Az első az volna, hogy egy-egy munkás csak egy-egy irodalmi korszakot, vagy iskolát, műfajt, vagy abban is talán csak a fő képviselőket venné át első sorban oly műveikkel, melyek a Ny. Sz.-ban nincsenek feldolgozva. Így aztán nemcsak a szójegyzékben lehetne

a munkás kimerítő, hanem ráérne az összes nyelvtani sajátságokat tanulmányozni, s magára nézve is tanulságosabb, gyümölcsözőbb munkát végezne, mint a pusztá szógyűjtéssel. Új szófejtéseket felfödözni nem volna első sorban álló feladata. A második kiegészítő mód az lenne, hogy a hosszabb kitételeket külön választanák a magánosan is előforduló szóktól, és betűrendbe, vagy más kinalkozó, pl. fogalmi csoportokba gyűjténék, s egyes szavaikat csak külön jelzéssel vennék fel a szójegyzékbe, melyből azonnal észre lehetne venni, hogy nem önállóan használt szók. A többi szavakon is jelölni kellene, hogy sűrűn, vagy ritkán használatosak-e az átvizsgált területen.

KALMÁR ELEK.

## Kisebb közlések.

A Besztercei Szójegyzék. 1891 végén értesültünk, hogy Berger dr. Besztercze-Naszód megye levéltárában egy latin-magyar kézirati szójegyzéket fődözött föl, mely mintegy 1300 szót foglal magában. Szakértő palaeographusaink e kéziratot határozottan a XV. század első feléből valónak mondják, tehát még az EhrC. és BécsiC.-nél is régibb, úgy hogy minden esetre sokat várhatunk belőle régi szókincsünk ismeretére nézve. Csak az a baj, hogy mind a latinja, mind a magyarja nagyon hibásan van írva, a magyar azért, mert írója — mint egy bejegyzése mondja — szlávóniai volt, a latin pedig azért, mert e nyelvben is járatlan kezdő. A szójegyzéknek átirata Finály H. rövid magyarázataival s hozzávetéseivel sajtó alatt van, s tervben van az egésznek hasonmásban való kiadása is, hogy az érdeklődők saját szemükkel lássák és szólhassanak hozzá. Addig is közöljük itt a biztosabb olvasatú szók közül a legérdekesebbeket, köztük főleg azokat a ritka kifejezéseket, melyekre eddig csak egy-két példánk volt, s melyeknek egy részében éppen azért nem igen mertünk még megbízni.

A rokonsági nevek közt ott találjuk ezeket: *Eg veng* uterinus, *apaua equeng* patruelis, *equengfiw* fratruelis. A NySz.-ban még megkérdőjeleztem, mert csak Nyirkállai szójegyzékéből ismertük: *atyam egyvenghy* patruelis. Ez az *egyveng* alkalmasint olyan összetétel, mint a vele egyjelentésű *egy-test-vér*; de hogy mi lehet az a *veng*, nem tudom megmondani. — *Fyal* privignus; Nyirkállainál ép úgy, míg a MünchC. két helyen *fial* filiolus. De nevezetes a BesztSz.-ben a *fial*-nak párja: *athval* (talán így értendő: *athyal*) vitricus, tehát mostoha atya, mint amaz mostoha fiú. — *Yker* gemellus; azért említtem, mert a NySz.-ban csak oklevelekből és szótárakból idézhettem. — *Rere* (olv. *rere*) sororius;

a NySz.-ban ugyanily jelentéssel, de csak négy idézettel; ma is élt Szlavóniában, Nyr. V. 12.

Kutyanevek: *Camaz* sil[v]ens; ép így Nyirkállainál *kamaz* silvens; hogy a *kamaz* eredetileg ebet jelentett, azt több adat is bizonyítja a NySz.-ban. — *Chenk*: turper (?); a *czenk* MA.-nál is kutyát jelent, továbbá Rákóczy Gy. Leveleiben. — Unikuma a BesztSz.-nek a *hort* szó: *aga[r] uag horth* vetter; Finály megtalálta eredetijét a szláv *chrt* szóban. — Kérdésem, mi a *vesnek* 'investigator'?

Másféle állatok: *Rouaz vulpes*, vagyis *rovasz*, *ravasz*, l. NySz. — *Helg* *hermelus*, azaz *helgy*, *hölgy*, l. NySz. — *Nerce*: *fiber*; *nércz* v. *nyércz* más források szerint a. m. *martes fenaria*, *heumarder*, *sumpfotter*, s németül is *nerz* v. *nörz*. — *Strak*: *ciconia*, vagyis *sztrak*; az ószl. *strükü*-hoz legközelebb álló alakja az *esztrag* szónak. — *Cherebeth*: *brutus* (olv. *bruchus*) és *acalabus* (olv. *scarabæus* ?); talán *chereboh* akar lenni, mint a DöbrC. nevezi a cserebület vagyis cserebogarat (l. Szarvas magyarázatát Nyr. XVII. 219). — *Hornyo* *eruca*; a NySz. ilyen alakot nem említ, de Gömörben ma is *hornyú* a hernyó, Nyr. III. 185.

Szerszámnevek: *Hagman* *subsellium*, a lószerszámok közt fordul elő, tehát a. m. a *sella* vagyis *nyereg* alá való takaró, s ez megerősíti a NySz. két idézetét, melyek közül az egyik így hangzik: Egy hátság lónak *nyereg* alá való *posztó* nélkül való *hagymánt* adjanak. — *Enle* *habena*, olv. *emle* s v. ö. a NySz.-ban *emlő* (ez csak szótárakból idézve), *eremlő* és *fékemlő* (van *eremlé-je* és *fékemlé-je* is); midezeknek *lorum*, *habena* volt a jelentésük. — *Here* *camus*, olv. *ere*; v. ö. *ere*: *camus*, *frenum*, *zaum* od. *halfter* MA. PP. s az imént említett összetételt: *eremlő* = *ere* + *emlő*. — *Fen* *cos* vagyis *köszörűkő*; így magában a NySz. nem idézhette, csak a *fenkő*, *fénkő* összetételekben, de a népnyelvben ma is megvan maga a *fen* (Pest m. Nyr. IV. 3) és Tompánál előkerül a *kaszafén* (id. uo. 393. Tompa: Költ. V. 57). — *Vereu* *malleus*; a kalapácsnak eredeti magyar neve, mint a NySz. számos adata bizonyítja (v. ö. a szláv eredetű *kovács* mellett a hétfalusi *vasverőt* Nyr. V. 378). — *Zalu* vagyis *szalú* *ascia* és *planetum* (?); a *szalu* ma is él, «a székelyeknél és az Őrségben váluzó, hornyoló, völgyelő görbe fejsze» CzF. (az igéje *szalul* és *szalval*). — *Horlo* *capatorium*, olv. *hornyoló* *cavatorium*? — *Nyhtow*: *longale*, v. ö. *nyujtó* *longale* Nyirk. — *Eplen* *furale*, v. ö. *epvény* *forale* Nyirk.

Fegyverek, öltözetek, ékszerek: *Kep* *venaclum*, vagyis *kép* *venabulum*, így MA. s PPB. szótáraiban *venabulum*, *jaculum*, *telum*, *jägerspiess*; előfordul a JordC.-ben, de legtöbbször Heltainál, s még Forró Pálnál is a XVII. sz. elején. — *Piconhog* *cassis*, *pokenhog* *sudia* (?) és *celibrum* (?); az EhrC.-ben is *pykonhok* *galea* s ezt Szarvas a német *pichelhaube*-val fordította (de többesnek

nézte), Finály pedig helyesen jegyzi meg, hogy a magyar szó forrása nem egyéb, mint e német szónak régibb *beckenhub(e)* alakja. — *Salap* *cerenum* és *culpitrum*; a latin szók ismeretlenek ugyan, de minthogy e szók a fegyverzet részei közt állnak, a *salap* szó nem lehet más, mint a göcseji *silap*, mely sisakot jelent, Tájpsz. (mind a kettő a német *schlapphut*-ból, v. ö. *salapos süveg* Szegedi Theophaniájában s l. NySz. I. k. XI. l.) — *Bolda* *pelta*, alkalmasint hanghasonlóság okozta tévedés, mert a *bóda*, *bolda* szó a NySz. összes adatai szerint markolatot jelentett. — A *zászlónak* megvan eredeti *zazto* alakja, mint a codexekben. — *Engual* *armilla*, talán mert a karpereczet az ing ujján is viselték? (Az *ing*-nek *eng* alakja csak az EhrC.-ben van.) — *Chepez* *vitta* stb.; különös, hogy a régiségből nincs rá más adatunk, holott a székelyek sok helyt még ma is *csepsz*, *csepezsz*-nek mondják a fejkötőt (szláv eredetű szó, ószl. \**čepiči* stb. Mikl., a finnbe is belekerült *sápsä* s az oláhba *čápsä* alakban, v. ö. NyK. XII, 98). — *Hyg* *inauris* és *aurifilia*; a BécsiC. két helyén is előfordul *higy* s csakugyan itt is mind a kétszer 'inauris' fordítása. — *Lelah* vagyis *léllah* *linteamen*, mint a MünchC. JordC. ÉrdyC.-ben (ném. *leilach*).

Más érdekes szók: *Gerla* *gerleta*, gabonamérték, mint a BécsiC.-ben, NémGl.-ban stb. (l. NySz. *girta*). — *Venerék* azaz *venerék* *potus*, mint a codexekben, l. NySz. — *Moruan* formula: a NySz. nem idézhette PP.-nál régibb forrásból; a palócok, barokk ma is *morvány*-nak hívják a fonott kalácsot (tót *mrván* Mikl.). — *Kuthew* *gurgustium*, olv. *kuthea* azaz *kútya*, l. ezt a NySz.-ban. — *Heg mal* vagyis *hegymál* *gricorium* (?), l. NySz. 2. Mál. — *Herenj* *abissus*, olv. *érény*, a mi a. m. örvény, l. NySz. *örém*, *örény*. — *Kifeldy* *acola*; így hangzik még a XVII. században is a 'külföldi'. — *Kissa* *rixa* = *késa*, *késaság* *seditio* MünchC.; *kísál*, *késálkodik* más codexekben is előkerül s még a XVI. század közepén is.

*Or yeg* *coma*; de hogy egyeztethetni ezt össze a BécsiC. *orjegy*-ével, mely *conopeum*-ot jelent s mely maga is annyira titokszertű?

*Ayancha* *trenus*: kétségkívül *ayantho*-nak olvasandó. Egy 1370-iki okiratban ugyanis a *rudas zeker* mellett előfordul az *ayanthos zeker* is, «melyek közül amaz nagyobb, emez kisebb vala» (Szilády: Temesvári Pelbárt 72). Minthogy csak ezt az egy adatot ismertem, nem mertem fölvenni a NySz.-ba; most azonban a két adat kiegészíti s megerősíti egymást, ámbár a szó azért homályos.

*Ágylep*: *canapea* 7. l. vánkös, kárpit, matrác s más effélék közt fordul elő, tehát világos, hogy ágyneműt jelent. Igen ritka szó, a NySz.-ban nincs meg, csak egy székely szógyűjteményben olvassuk. «*ágylep* ágynemű» (MNyszet. VI. 316. a közlő azt mondja: «tán gyergyói szó»). — Finály *ágyler*-nek olvassa, de a

papirosban jól meglátszanak a *p* nyomai, ill. a toll benyomása, ámbár a tinta kikopott.

*Tar posztó virgulatus* és *szir (zyr) griseus* arra vallanak, hogy a *tarka* és *szürke* melléknevek kicsinyítők. — A szóképzésre nézve érdekesek még: *ag sig* senectus, tehát aggság, és *aleth seg* antempna, tehát alattság; a *ség, sig* képző nincs bennük illeszkedve (ámbár már a HB.-ben van *uruzag* és *uimadsag*, de v. ö. a Bécsi, Müncheneri codexekben *magasségő, kazdagségő* stb.)

A Beszt. Szójegyzéknek hangtani jelleme csak egy tekintetben régiesebb a codexekénél, abban t. i. hogy a hosszú *ó* helyett sokszor még *ou* diphthongus van benne, mint az árpádkori oklevelekben, pl. *low, tarthow, pothow*.

SIMONYI ZSIGMOND.

Török dalok. Az 1885—86. évben Székes-Fehérvárott több török ember tartózkodott és a kedvező alkalmat felhasználva, gyakoroltam velük az oszmanlit. A többi között néhány török dalt is jegyeztem le tőlük. Most hogy Kúnos igen érdekes és értékes Oszmán-török népköltési gyűjteménye napvilágot látott, talán nem lesz egészen haszon nélküli dolog, ha ennek mintegy pótlásául a magam gyűjtötte néhány dalt is közzéteszem. Nem mind közlöm, a mit lejegyeztem, hanem csak azokat, a melyek vagy tisztán népdalok, vagy a népdalhoz igen közel állnak.

Tiszta népdalok a következők:

*Nerede sin, neredede ?  
derede-im, derede ;  
derede bulsam sini,  
berelerdim ben seni.  
sür, gidelim! hajdindi bas gide-  
lim!*

1.

Merre vagy te, merre vagy?  
patakban vagyok én, patakban;  
patakban ha találalak,  
felkarczolnálak tégedet.  
Hajts, menjünk! hát rajta, szo-  
ritsd, előre!

*Gemide jim, gemide,  
ajagim jemenide.  
alma beni kurāži,  
nišanlim var geride.*

2.

Hajón vagyok, a hajón,  
lábam a lábbeliben;  
ne végy engem sorozó,  
a jegyesem otthon (tkp. mö-  
gött) van.

*sür gidelim! hajdindi bas gide-  
lim!*

Hajts, menjünk! hát rajta, szo-  
ritsd, előre!

*Gemi gelir janašir,  
iskeliji dolašir.*

3.

Jön a hajó, közeleg,  
kikötőt megkerüli

*jarim hamandan cikmiş,  
bakan gözler kamaşır.  
sür gidelim! hajdindi bas gide-  
lim!*

fürdőből szállt ki rózsám,  
néző szemek kápráznak  
Hajts, menjünk! hát rajta, szo-  
ritsd, előre!

Jegyzetek: Az 1. számhoz. — *dere* rendes jelentése 'völgy', mellékjelentése azonban 'ruisseau' is, és a dalközlő szerint a versben ez utóbbit jelenti. — *sini* = *seni* 'tegedet' — *sür gide-  
lim* stb. refrain egészben a magy. *heje-hujá*-nak felel meg. — *sür-  
mek* = *mener ou pousser en avant; faire avancer.* — *hajdindi*  
összetett szó *hajdi* = *allons! vayons! eh bien! en avant!* en route  
és *imdi* = *donc, or; hajdindi* (irod. *hajdi imdi*) = *allons donc.* —  
*basmak* presser, opprimer; *mettre le pied, marcher.*

E népdalhoz hasonlókat találunk Kúnos Oszmán-török nép-  
költési gyűjteménye II. kötetének 385. lapján.

A 2. számhoz. — *ajagim* irodalmi kiejtés; népiesen: *aja'im.* —  
*kurāži* a katona-sorozó bizottság tagja, a ki a sorsot húzza. —  
*geride* tkp. 'mögött, hátul', de a dalközlő szerint itt 'otthon't  
jelent.

E dalt majdnem teljesen úgy találjuk Kúnosnál (II. 211. lap  
174. dal).

A 3. dal itt jelenik meg először. Első sorát megtaláljuk  
Kúnosnál is (u. o. 171. dal). Mind a három dalnál új a *sür gidelim*  
stb. kezdetű refrain.

Talán még egészen népdalok a következők is:

- |  |    |   |
|--|----|---|
|  | 4. |   |
| <i>Benim göjniim kaldi sende.<br/>gönül senden ajrilir mi?</i>   |    | Az én szívem nálad maradt,<br>szívem tőled elválík-e?   |
|  | 5. |   |
| <i>Niže jüz bin žefā itsen?<br/>gönül senden ajrilir-mi?</i>   |    | Hány százezer bajt szereznel?<br>szívem tőled elválík-e?  |
| Jegyzet. — <i>itsen</i> = <i>etsen</i> , ha csinálnál'.  |    |   |
|  | 6. |   |
| <i>Bir dilberi sevmejinže,<br/>konže gülin dermejinže,<br/>ja sen ja ben ölmäjinže,<br/>gönül senden ajrilir-mi?</i> |    | Egy szépet míg nem szerettünk,<br>rózsabimbót míg nem szakított-<br>tunk,<br>vagy te vagy én míg meg nem<br>haltunk,<br>szívem tőled elválík-e? |

*Šarki-k*, vagyis valószínűleg már műköltőtől származó nép-  
dalutánszatok a következők:



7.

*Gülşeni hüsnüne kimler varijor ?* Szépséged rózsakertjébe kik  
mennek ?  
*kim ajagin öperek jalvarijor ?* ki esedez a lábadat csókolva ?  
*ba'rımı (ba'rımı) şāne gibi kim* a keblemet fésűként ki hasítja ?  
*jarijor ?*  
*sevdijim zülfünü kimler tarijor ?* kedvesem, a hajadat kik fésü-  
lik ?

8.

*Pek harüb oldum, ki sevdim ben* Nagyon tönkre jutottam, hogy  
*seni.* szerettelek tégedet.  
*sarı saçlım, pek şeker dir leb-* szőke (tkp. sárga) hajúm, na-  
*lerin.* gyon édes ajakad.  
*geşe-gündüz gözlerim gözler sini.* éjjel-nappal téged néznek sze-  
meim,  
*mavi gözüm, pek tatlı dir söz-* te kék szemúm, nagyon édes  
*lerin.* beszéded.

9.

*Jandım âteşlere, ajım,* Égtem, holdam, a tüzedtől,  
*seni gördüm göreli.* a mióta láttalak.  
*ah ne bajgın bakişın var,* óh nézésed mily epedő,  
*ah bejaz şemsijeli (v. şemsijeli).* óh te fehér napérvös!

*čeşmi mahmurlarınin kahr* Tönkre menjek epekedő  
*olajım ? yok bedeli !* szemeidtől ? nincs párja !  
*ah ne bajgın bakişın var,* óh nézésed mily epedő,  
*ah bejaz şemsijeli !* óh te fehér napérvös !

Jegyzetek. — A 7. számhoz: *ba'rımı* irod. kiejtés; népiesen *bā'rımı*.

A 8. számhoz; *leblerin* 'ajkaid'; *sözlerin* 'szavaid'.

A 9. számhoz: *mazmur* arab eredetű szó = 1. ivre; 2. qui a la tête lourde après le sommeil, qui a suivi l'ivresse; *čeşm m.* = oeuil langoureux, epekedő szem.

(A török szók franczia magyarázatát Ch. Samy-bey Fraschery török-francia szótára szerint adom.)

HALÁSZ IGNÁ CZ.

## A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

- NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK.** Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXI. köt. 1862—1890. Ára kötetenként. II—X-ig 1 frt 50 kr., XI-től fogva . . . . . 3 frt.
- NYELVEMLÉKTÁR.** Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1874—90. 8-adrét.
- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf Gy.
- II. kötet. Weszprémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: Volf Gy.
- III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: Komáromy L. és Király P.
- IV. V. kötet. Érdy C. — VI. kötet. Tihanyi C. Kazinczy Codex. Horvát Codex. — VII. kötet. Ehrenfeld C. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. kötet. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulcsár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömörly C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. kötet. Festetics C. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolczy töredék. — XIV. köt. Lobkowitz C. Batthyányi C. Czech C. — Közzéteszi Volf Gy. . . . . Ára kötetenként 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** V. kötet: A Jordánszky-codex bibliofordítása. Kinyomatta Toldy; a Csemesz-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. . . . . Ára 6 frt.
- RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.
- CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.
- UGOR FÜZETEK.** Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. (Különnyomatok a Nyelvtudományi Közleményekből.)
- I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatók. 1879. Ára 60 kr.
- II. sz. Zürjén nyelvmutatók. Közl. Budenz J. s Halász I. 1880. Ára 60 kr.
- III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.
- IV. szám. Máté evangélioma moksa-mordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. . . . . Ára 60 kr.
- V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatók és nyelvtanulmányok I. 1884. . . . . Ára 60 kr.
- VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Lule- és Pite-lappmári nyelvmutatók és szótár 1885. . . . . Ára 1 frt 20 kr.
- VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Jemtlandi lapp nyelvmutatók. 1886. . . . . Ára 60 kr.
- IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmári nyelvmutatók. 1887 . . . . . Ára 1 frt 20 kr.